

SZÁSZ HUNOR

KÖZIGAZGATÁS ÉS HATALOMGYAKORLÁS
CSÍK-, GYERGYÓ- ÉS KÁSZONSZÉKEN A 18. SZÁZADBAN

SZÁSZ HUNOR

KÖZIGAZGATÁS ÉS
HATALOMGYAKORLÁS
CSÍK-, GYERGYÓ- ÉS KÁSZONSZÉKEN
A 18. SZÁZADBAN

(1708–1780)

KOLOZSVÁR, 2024

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti
Kulturális
Alap

BETHLEN GÁBOR
Alap

A kiadvány az Erdély Öröksége Alapítvány támogatásával készült.

© Szász Hunor, 2024

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2024

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület

Felelős kiadó: Biró Annamária

Szerkesztő: Varga Eszter

Korrektúra: András Zselyke

Nyomdai előkészítés: Virág Péter

Borítóterv: Könczey Elemér

Nyomdai munkálatok: Idea, Kolozsvár

Felelős vezető: Nagy Péter

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SZÁSZ, HUNOR

Közigazgatás és hatalomgyakorlás Csik-, Gyergyó- és Kászsónszéken a 18. században : (1708-1780) / Szász Hunor. - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-606-739-270-8

35

94

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	9
I. BEVEZETÉS	11
I.1. A kutatás tárgya, fogalmi és módszertani keretei.....	11
I.1.1. A vizsgálat tárgya, szempontjai és módszerei	11
I.1.2. Terminológia	15
I.1.3. Tér- és időkeret.....	16
I.2. Historiográfiai áttekintés	16
I.2.1. A 18. századi Erdély kormányzattörténetére vonatkozó jelentősebb munkák	17
I.2.2. A székek intézmény- és társadalomtörténetére vonatkozó irodalom	25
I.2.3. Csíkszék társadalom- és intézménytörténetére vonatkozó munkák.....	37
I.3. Források	41
I.3.1. Kiadott források.....	41
I.3.2. Kiadatlan levéltári források	43
II. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK, SZÉKI TISZTSÉGEK ÉS INTÉZMÉNYEK.....	49
II.1. A szék középkori előzményei.....	49
II.2. Széki tisztségek és intézmények.....	51
II.2.1. Széki hadnagy/(fő)kapitány	52
II.2.2. Székbíró	54
II.2.3. Assessorok.....	55
II.2.4. Nótáriusok.....	62
II.2.5. Perceptorok	67
II.2.6. Commissariusok.....	72
II.2.7. Székgyűlés	82
II.2.8. Társszékgyűlések	92
II.2.9. Viceszék	95
II.2.10. Derékszék	98
II.2.11. Folytonos táblák	104
III. FŐKIRÁLYBÍRÓK	114
III.1. Történeti előzmények és a tisztség jellemzői.....	114
III.2. A főkirálybírói intézmény a Habsburg-berendezkedés után	121
III.2.1. Kászoni Bornemisza János (1708–1725) és Kálnoki Ádám főkapitány (1709–1719)	124
III.2.2. Haller János (1725–1733)	140
III.2.3. Lázár Ferenc (1736–1742)	153
III.2.4. Kálnoki Ferenc (1743–1749).....	162
III.2.5. Haller János administratorsága (1749–1750)	194

III.2.6. Haller Pál (1752–1761)	196
III.2.7. Bornemisza Pál (1761–1764)	206
III.2.8. Henter Ádám (1765–1781).....	238
IV. ALKIRÁLYBÍRÓK	256
IV.1. Az alkirálybírói tisztség történeti előzményei	256
IV.2. Az alkirálybírók szerepköre és joghatósága a 18. században (1708–1780)	259
IV.2.1. Közigazgatás	259
IV.2.2. Igazságszolgáltatás	264
IV.2.3. Határvédelem	269
IV.3. Az alkirálybírók és a Gubernium közötti hivatali viszony.....	275
IV.4. Az alkirálybírók választása.....	289
IV.5. Az alkirálybírói tisztség személyi összetétele 1708–1780 között.....	299
IV.5.1. Gyergyószék	299
IV.5.2. Felcsíkszék	300
IV.5.3. Alcsíkszék	302
IV.5.4. Kászonszék	304
IV.6. Az alkirálybírók fizetése a széki adók és kiadások tükrében	305
V. A PLÁJÁSRENDSZER	309
V.1. A plájásrendszer 1715 előtt.....	309
V.2. A Haan-reform – a plájásrendszer újjászervezése és a plájások feladatkörei.....	316
V.3. A plájások körüli joghatósági és adózási viták.....	323
V.4. A plájásrendszer újjászervezése és működése 1752–1760 között.....	331
V.4.1. A plájások száma és szolgálati beosztása	335
V.4.2. Adózás és fizetési ügyek	338
V.5. Az egészségügyi őrség (<i>vigiles sanitates</i>) felállítása.....	340
V.6. A határország szervezése – a plájásrendszer megszűnése	342
VI. ÖSSZEGZÉS	347
VII. FORRÁSOK ÉS HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM.....	360
VII.1. Nyomtatásban megjelent források	360
VII.2. Kéziratos forrás.....	361
VII.3. Levéltári források.....	361
VII.4. Szakirodalom	362
VIII. CSÍK-, GYERGYÓ- ÉS KÁSZONSZÉK TISZTVISELŐI NÉVSORA.....	369
Gyergyószék	369
Felcsíkszék	374
Alcsíkszék	382
Kászonszék.....	390
Rezumat	395
Abstract.....	397

Édesapám emlékének

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen munka a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 2022-ben megvédett doktori disszertációm kibővített és némileg átalakított változata. Csíkszék közigazgatás-története felé 2015-ben fordult az érdeklődésem, a doktori program és kutatás elkezdésekor. A forrásanyag szétszórtsága, a budapesti Országos Levéltárban való sokéves kutatás anyagi és időbeni akadályai, a sokszor és sokáig összeállni nem akaró adathalmaz makacs ellenállása az első éveken annyira elbizonytalanított, hogy elszántam magam a munka feladására. Kedves tanárnőmnek, szakmai mentoromnak és későbbi opponensemnek, Pál Juditnak köszönhetem, hogy folytattam a kutatást. Pál tanárnő emberileg és szakmailag is felkarolt. Ezúton is köszönöm neki sokéves támogatását, empátiáját és azt, hogy látott ebben a kutatásban szakmai potenciált.

Köszönettel tartozom továbbá témavezető tanáromnak, Sipos Gábornak, barátomnak és egykori tanáromnak, Nagy Róbertnek, valamint Horváth Csaba kollégámnak, aki a doktori iskola bürokratikus útvesztőiben segített eligazodnom. Köszönet illeti a székyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum igazgatóját, Miklós Zoltánt, felettesemet és kollégámat, aki az évek során kutatásom és szakmai fejlődésem iránt a legnagyobb megértéssel és támogatással viseltetett. Köszönöm kolléganőmnek, Tofalvi Enikőnek, hogy kutatásom legelső eredményeit összefoglaló tanulmányaimnak lelkiismeretes olvasószerkesztője és korrektora volt.

Hálás vagyok továbbá e téma legnagyobb szakértőjének, Bicsok Zoltán csíkszeredai történész-levéltárosnak, aki éveken át nemcsak segítette levéltári kutatásaimat, hanem egy-egy tanulmányomat elolvasva megtisztelt őszinte és objektív szakmai véleményével. Köszönöm a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Lángliliom utcai épületében dolgozó levéltáros kollégáknak, hogy megértéssel támogatták a több száz kilométerről érkező kutató munkáját. Köszönöm Ferenczi Szilárd kolozsvári történész kollégám, valamint Crăciunaş Ovidiu barátom szüntelen bátorítását. Nem feledkezhetem el opponenseim, Szijártó István és Forgó András alapos és őszinte szakmai kritikájáról és biztatásáról sem. Köszönet érte. Hálás vagyok a kötet olvasószerkesztőjének, Varga Eszternek. Nem volt könnyű dolga.

A legnagyobb hála azonban feleségemet, Rebekát illeti, aki nemcsak türelmes volt velem a sok időt felemésztő munka során, hanem átértette a feladat jelentőségét, támogatott, biztatott, mellettem állt.

Legvégül köszönöm néhai édesapámnak, Szász Domokosnak, aki bár nem érthette meg fia első könyvének megjelenését, de ő volt, aki felkeltette bennem a történelem iránti kíváncsiságot, szeretetet és a mindenre választ kereső nyugtalanságot, amelyek végigkísérnek történelmi pályámon.

I. BEVEZETÉS

I.1. A KUTATÁS TÁRGYA, FOGALMI ÉS MÓDSZERTANI KERETEI

I.1.1. A vizsgálat tárgya, szempontjai és módszerei

Kutatásunk tárgya Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék¹ 1708–1780/81 közötti működése: a hatalomgyakorlás szintjei, egyéni szereplői és intézményei. Munkánk során rekonstruálni szeretnénk az 1708–1781 közötti főkirálybírók hivatali működését, valamint a széki viszonyokat. Az eseménytörténeti feltárás mellett számos, egymással összefüggésben lévő kérdésre keressük a választ.

Megvizsgáljuk, hogy milyen eltérések figyelhetők meg a Habsburg-berendezkedés előtti és az azt követő széki hatalomgyakorlás között, illetve hogy melyek voltak a főkirálybírói hatalomgyakorlás sajátosságai. Ennek jellegét végigkövetve a 18. század során, arra keressük a választ, hogy kimutathatóak-e változások a hatalomgyakorlásban, illetve a tisztség jellemzőiben.

A főkirálybíróiságon túlmenően azt is vizsgáljuk, hogy hány szintjét azonosíthatjuk be a széki hatalomgyakorlásnak, valamint hogy milyen volt a tisztségek hatalomgyakorlási szintek szerinti megoszlása. Fontosnak tartjuk azt is tisztázni, hogy a lófőrendűek és a közsékelyek a hatalomgyakorlás mely szintjein voltak jelen. A tisztségek történetének rekonstruálása során keressük és értelmezzük azokat az adatokat, amelyek a tisztségek jellemzőire, hatás- és jogköri kereteire derítenek fényt. Alapfeltevésünk, hogy a széki társadalmi állapotok és változások szoros összefüggésben vannak a hatalomgyakorlással és az intézményi rendszerrel. Kutatásunk során ennek részleteit vizsgáljuk, választ keresve arra, hogy miben is rejlenek ezek az összefüggések.

Egy-egy intézmény esetében konkrét kérdésekben vallatjuk a forrásokat: milyen jellemzői és sajátosságai voltak a derékszék, a székgyűlés és a folytonos táblák működésének; milyen társadalmi összetétellel működtek ezek; és hogy a közsékelyek és a lófők valóban kiszorultak-e a székgyűlésekről, ahogyan azt a korábbi kutatás tartja? A szakirodalomban már-már közhelynek számít, hogy a folytonos táblák megszervezése változásokat idézett elő az igazságszolgáltatásban és közigazgatásban. Melyek voltak ezek a változások egy-egy törvényhatóság szintjére lebontva? Csíkszék esetében keressük erre a választ. A széki tisztségeket és intézményeket vizsgálva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tisztségek személyi összetételét sem. A személyes pályafutások rekonstruálása rávilágít arra, hogy kik és mely családok dominálták a széki hatalomgyakorlás

---

¹ A továbbiakban a négy társszékből álló törvényhatóságra röviden *Csíkszékként* fogunk utalni, ami a szakirodalomban is bevett eljárásnak számít. Írásunk egészében *Csíkszék* fogalma alatt mindig a négy társszék együttesét, Gyergyót, Felcsíkot, Alcsíkot és Kászont értjük. Azokban az esetekben, amikor kifejezetten valamelyik társszékre utalunk, az illető társszék nevét használjuk.

színtereit. Ezzel összefüggésben szeretnénk választ találni arra, hogy hogyan működtek a tisztújítások és milyen szinten, milyen formában avatkozott be ennek mechanizmusába a központi hatalom.

A folytonos táblák megszervezése mellett a határőrség felállítása is korszakhatárt jelentett a székelység életében. A korábbi kutatás és szakirodalom a határőrség szervezése kapcsán főként a szervezés eseménytörténetére, a katonai, társadalmi vonatkozásokra, valamint a madéfalvi vérengzésre összpontosított. Kevesebb figyelmet szenteltek a széki közigazgatásnak és az azt megtestesítő tisztviselői karnak. Jelen könyv, az 1762–1764-es eseményeket vizsgálva, arra keresi a választ, hogy milyen hatásai voltak a katonai szervezésnek a széki közigazgatásra és intézményrendszerre nézve. Továbbá görcső alá veszi azt is, hogy a határőrség felállítása után az új igazgatási és társadalmi helyzet hogyan befolyásolta a szék működését, illetve hogy az egykori lófő- és közszékely rend hogyan viszonyult a széki hatalomgyakorláshoz, milyen szinten maradtak jelen a szék közigazgatási életében.

A négy társszék működésének, egységének és különállásának is figyelmet szentelünk. Választ keresünk arra, hogy hogyan nyilvánult meg a társszékek belső önállósága, milyen jellemzői voltak ennek az önállóságnak és milyen intézményekhez kötődtek. Szintén feltáratlan és részleteiben tisztázatlan az a kérdés, hogy mi jellemezte egy-egy törvényhatóság és a felsőbb hatóságok kapcsolatát, milyen mértékben és gyakorlat mentén avatkoztak be a felsőbb hatóságok a székek életébe.

Annak érdekében, hogy megragadhatassuk a széki hatalomgyakorlás sajátosságait, mechanizmusait és joghatósági kereteit, hogy rekonstruálhassuk a vezető elit személyi összetételét, és végül megismerhessük Csíkszék intézményi működését, ahhoz egyenként vizsgálat alá kell helyoznünk a következő intézményeket és tisztségeket: székgyűlés, derékszék, viceszék, társszékgyűlés, folytonos tábla, főkapitány, főkirálybíró, alkirálybíró, nótárius, assessor, perceptor, inspector commissarius, stationalis commissarius.

Módszertani szempontból követendő példaként állt előttünk Pál-Antal Sándor hivatal-, tisztség- és intézménytörténeti megközelítése, ahogy munkáiban egyenként görcső alá vonta, és a primer források fényében elemezte a tisztségeket és intézményeket, azok egymással szembeni viszonyát és a szék működésében betöltött szerepkörüket.²

A tisztviselők és intézmények vizsgálatában további módszertani párhuzamként szolgált Dáné Veronka *Torda vármegye fejedelemségkori tisztségviselői*³ című tanulmánya, valamint „*Az Önagysága széki így deliberála*”. *Torda vármegye fejedelemségkori*

---

2 Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, 2002. (A továbbiakban: Pál-Antal 2002.)

3 Dáné Veronka: *Torda vármegye fejedelemségkori tisztségviselői*. *Századok* 148 (2014), 5. sz. 1111–1128. (A továbbiakban Dáné 2014.)

*bírósági gyakorlata*⁴ című könyve. A tisztségek személyi összetételének bemutatásakor Dáné fő szempontja a származás, a vagyoni helyzet, a képzettség, a szaktudás, a pályafutás és a kapcsolatrendszer vizsgálata volt. Az erdélyi vármegyék (főként Torda) esetében Dáné a hatalomgyakorlás szintjeivel, a tisztségek közötti hierarchikus renddel is foglalkozott, beazonosította a tisztikar rangsorát: főispán, főszolgabíró, nótárius, alispán, viceszolgabíró. A nótárius a hatalomgyakorlás és vármegyei befolyás szintjén a főszolgabíróhoz állt közelebb, mint az alispánhoz, amit elsősorban képzettségének köszönhetett.⁵ Ugyanerre a következtetésre jutottunk Csíkszék esetében is, miszerint a széki főnótárius az alkirálybírók hatalomgyakorlási szintjéhez tartozott.

Munkánkban Dáné Veronka módszertani kereteihez csak kutatásunk irányvonalát igazítottuk, és amennyire forrásadottságaink, valamint a forrásfeldolgozás mértéke lehetővé tette, szempontrendszerének bizonyos elemeit is igyekeztünk figyelembe venni.

Kutatásunk során kvalitatív megközelítést használtunk, dolgozatunkat az elitkutatás és intézménytörténet keretei közé illesztettük. Felvázolt témánkat a következő szempontok alapján vizsgáltuk:

1. a tisztségek és intézmények jellemzői;
2. a tisztségek betöltésének mechanizmusa;
3. személyi összetétel és karrier;
4. a szék és felsőbb hatóságok viszonya;
5. a társadalmi státusz és a hatalomgyakorlás összefüggései.

Témánkat a történeti fejlődés kontextusában az intézménytörténeti mellett társadalomtörténeti szempontból is vizsgáltuk – itt elsősorban az archontológiai és prozopográfiai megközelítést emeljük ki. A kutatás során felhasznált források alapján összeállítottuk Gyergyó-, Felcsík-, Alcsík- és Kászonszék tisztviselőinek listáját. A névsorok és hivatalviselési dátumok teljessége a rendelkezésre álló forrásanyag feldolgozottságának mértékével arányos. Újabb források feltárása még jelentősen bővítheti a tisztviselői kar adatbázisát. Engel Pál egy törvényhatósági tisztikar listájának összeállítását nem tartotta ugyan archontológiai munkának, csupán azokat a listákat tekintette annak, amelyek egy egész országra kiterjedő elite vonatkoznak.⁶ Ha el is fogadjuk Engel Pál megállapítását, miszerint a széki tisztviselők névsorát nem nevezzük archontológiai listának, egy ilyen lista összeállítása mégis az archontológia módszerét követi. A forrásanyag feltárásában előrehaladva, a hivatali levelezések, közgyűlési és törvénykezési protocollumok, végzések, végrendeletek, hivatalos igazolások, fizetési elismervények, uralkodói kinevezések, tisztviselői kérvények, magánlevelezések és egyéb forrástípusok alapján igyekeztünk társszékenként minden évre beazonosítani az

4 Dáné Veronka: „Az Őnagysága széki így deliberála”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*. Erdélyi Tudományos Füzetek 259. Debrecen–Kolozsvár, 2006.

5 Dáné 2014. 1114.

6 Engel Pál: *Archontológia. A történelem segéd tudományai*. (Szerk.) Bertényi Iván. Budapest, 2003. 28.

alkirálybíró, a nótárius, az assessorokat és a perceptort. A commissariusok esetében nehezebb dolgunk volt, mert őket ritkábban említik név szerint a források. A tisztviselők mellett feltüntettük azokat a személyeket is, akik valamilyen széki vagy folytonos táblai állást töltöttek be, és kutatásunk során név szerint találkoztunk velük. Ilyen volt például a táblai procurator vagy a ianitor (ajtónálló).

Munkánk során a prozopográfia módszerével is élünk, amely a politikatörténet eszközeként jelent meg, de mára már főként a társadalomtörténeti kutatásokban használják.⁷ E két kutatási terület jellegéből adódóan hasznos megközelítésekkel szolgált a széki tisztviselők pályafutásainak, illetve társadalmi hovatartozásuk és a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyük közötti összefüggések vizsgálatakor. Gondolunk itt elsősorban a lófők helyzetére, akiknek a tisztségviselése a korszak egyik fontos kérdése. A kutatott csoport behatárolása a fentebb említett tisztségek mentén történt: beletartozik minden olyan személy, aki legalább egy tisztséget betöltött a felsoroltak közül. A prozopográfiai módszer alapján⁸ – amennyire a források lehetővé tették – minden tisztviselő esetében a hivatali pályafutásra vonatkozó adatokat próbáltuk összegyűjteni: mikor és milyen széki hivatalokat töltöttek be, teljesítettek-e különleges megbízásokat (diétai, guberniumi, kancelláriai, udvari követség), az assessorok esetében pedig a társadalmi hovatartozást is vizsgálati szempontként kezeltük, mivel az assessoratus hagyományosan lófő- és armalista tisztségnek számított. A forrásbázis hiányossága és véletlenszerűsége az ilyen jellegű vizsgálatot Csíkszék esetében eleve behatárolja. Kutatott törvényhatóságunkra hatványozottan érvényes Kövér György meglátása, miszerint a magasabb társadalmi rétegekhez és hatalmi szintekhez tartozó szereplőkről több forrás maradt fenn, mint az alacsonyabb státuszú tisztviselőkről. Az előbbi kategória esetében sem garantált azonban, hogy a vizsgálatunk választott szempontjaira forrást és választ találunk.⁹ Kövér gondolata egybeesik Lawrence Stone figyelmeztetésével: a prozopográfiai vizsgálat sikerességének feltétele, hogy a vizsgált csoportról megfelelő mennyiségű és minőségű forrás és adat álljon rendelkezésre. Előfordulhat – ahogy csíkszéki vizsgálatunk során elő is fordult –, hogy bizonyos aktorokról bőséges adatmennyiség áll rendelkezésünkre, másokról viszont semmi, vagy a használhatatlanságig semmitmondó.¹⁰ A tisztségek személyi összetételének vizsgálata, valamint pályafutásainak rekonstruálása során haszonnal alkalmaztuk az említett prozopográfiai eljárásokat, azonban forrásaink típusa és feldolgozottságának mértéke nem tette lehetővé a prozopográfiai végtermék, a személyi adattár létrehozását és annak elemzését. A tisztségek személyi összetételének bemutatása, a nyomon követhető aktorok pályafutásainak ismertetése és

---

7 Lawrence Stone: *Prosopography*. *Daedalus* 100, 1 (1971). 46–79. (A továbbiakban Stone 1971.)

8 Engel Pál: *Prozopográfia*. I. m. 33; Szemethy Tamás: A 18. századi magyarországi új arisztokrácia prozopográfiai vizsgálata. *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései*. Pécs, 2017. 203–204. (A továbbiakban Szemethy 2017.)

9 Kövér György: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, 2014. 374.

10 Stone 1971. 58; Szemethy 2017. 206.

az összeállított tisztviselői listáink a prozopográfia és archontológia egy sajátos elegyét eredményezték.

I.1.2. Terminológia

Az erdélyi kora újkori intézménytörténeti terminológiában nincs kialakulva egy egységes, konszenzuális írásmód a különböző intézmények és tisztségek megnevezésére. Valamennyi szerző a saját belátása szerint alkalmazza a latin és magyar írásmódot vagy azok kevert változatait. A mérvadó követelmény a következetesség lenne. Nem indokolt e helyen ismertetnünk az összes szerző írásmódját, ezért csak a legfontosabbak közül említünk néhányat: Pál-Antal Sándor olykor a latin kifejezések magyaros írásmódját alkalmazza: *assessor*–*assessor*, *notarius*–*nótárius*. Dáné Veronka a jegyző latin megfelelőjét *notariusként*, az ülnökét már magyaros írásmóddal, *assesszorként* írja. Imreh István fordítva jár el, az ülnököt latin írásmóddal *assessorként*, a jegyzőt latin szóval, de magyar írásmóddal *nótáriusként* említi, a szék közösségét pedig a korabeli kifejezéssel, *communitasnak* nevezi. A legtöbb latinizmust talán Trócsányi Zsolt használja munkái során, de ő is inkább egy kevert, latin–magyar terminológiát alkalmaz: *assessor/ülnök*, *nótárius/jegyző*, *commissarius/biztos*, *gubernátor/főkormányzó* stb. A terminológia legkövetkezetesebb használója Bicsok Zoltán történész-levéltáros, aki munkáiban kizárólag a fogalmak magyar megfelelőit használja, és ezalól sosem tesz kivételt.

Könyvünkben többnyire a Trócsányi Zsolt által használt terminológiát alkalmazzuk, amely elsődlegesen a latinizmusokat részesíti előnyben, de vegyesen használja azokat a magyar megfelelőekkel. Szubjektív véleményünk az, hogy a latin–magyar vegyes terminológia által pontosabban meg lehet ragadni a korszakra jellemző közigazgatás- és intézménytörténet lényegét, tartalmát és megőrizni a fogalmak korhűségét. Ennek megfelelően a leggyakrabban előforduló fogalmak esetében a következő írásmódokat használjuk: az erdélyi főkormányzót *gubernátornak*, a széki jegyzőt *nótáriusnak*, az esküdt ülnököt *assessornak*, az adótárnokot *perceptornak*, a felügyelőbiztost *inspector commissariusnak*, a katonai szállásbiztost *stationalis commissariusnak*, a katonai ellátásügyet *commissariaticának*, a folytonos táblai közvádlót *procuratornak*, a jogügyigazgatót (országos közvádlót) *fiscalis directornak*, a kincstári igazgatót *cameralis directornak*, a tisztségekre való jelölést *candidatióknak*, a főkirálybírók uralkodói kinevezési oklevelét *collationalisnak*, beiktatásukat *installatióknak/introductióknak*, a Főkormányzóságot pedig *Guberniumnak* írjuk. A *Supremus Commissariatus Provincialis* a Tartományi Főbiztoság, a *Supremus Exactoratus Provincialis* a Tartományi Főszámvevőség. Ez utóbbi kettőt olykor *Commissariatus* és *Exactoratus* néven is illetjük, ahogyan a latin tisztségneveket is olykor magyarul említyük. A *supremus iudex regius* és a *vice iudex regius* minden esetben főkirálybíró és alkirálybíró, ahogyan a *Supremus Armorum Praefectura* is minden esetben Főhadparancsnokság (nem használjuk a régebbi szakirodalomban alkalmazott *Fő-hadiparancsnokság* kifejezést). A Gubernium újjászervezése előtti (1709–1713 közötti), központi ügyintéző szervezet *Királyi Deputatio* néven említyük. A *széki tisztek* alatt a széki tisztviselőket értjük, de nem soroljuk közéjük a főkirálybírókat és a

főkapitányt, akik *főtisztek*. Az alkirálybírókat a korszakban gyűjtőnéven *vicetiszteknek* nevezték. Ez a kifejezés a szakirodalomban is meggyökerezett, ezért dolgozatunkban is így használjuk. A szakirodalomban korábban bevett *fiúszék* kifejezés helyett dolgozatunkban a *társzék* fogalmával élünk. Pál-Antal Sándor hívta fel a figyelmet arra, hogy jelentős különbség áll fenn a főszékeknek alávetett fiúszékek és az egyenrangú (társ-) székek között. Utóbbiaknak jelentős belső önállósága volt. Csíkszék négy egyenrangú társzékéből állt (Gyergyó, Felcsík, Alcsík és Kászon), amelyek között nem létezett alá- és fölérendeltségi viszony.¹¹

I.1.3. Tér- és időkeret

Vizsgálatunk térbeli keretei a történelmi Gyergyó-, Felcsík-, Alcsík- és Kászonszékre terjednek ki. Munkánk során nem foglalkozunk történeti földrajzi kérdésekkel, a szék adminisztratív határainak kialakulását és módosulásait sem tesszük történeti bevezetőnk tárgyává. Mivel kutatásunk időhatára nem terjed ki II. József uralkodására és reformjaira, az annak következményeként módosuló közigazgatási határok kérdését sem vizsgáljuk.

Témánk időkeretének alsó határa az 1708-as év, amelyet az indokolt, hogy ekkor szorultak ki Erdélyből (az Érchegeység kivételével) II. Rákóczi Ferenc csapatai, a Habsburg-hatalom pedig ekkor kezdte el újra kiépíteni az 1703–1708 között szétzilálódott közigazgatást. Trócsányi Zsolt a második Habsburg-berendezkedés kezdetének tekintette 1708-at, megkülönböztetve az első, 1690–1703 közötti időszaktól.¹² 1708-cal Erdély politika- és kormányzattörténetében egy teljesen új korszak kezdődött, amely a törvényhatóságok szintjén is érezte hatását. Az elmenekült vagy meghalt kuruc törvényhatósági tisztviselők helyébe már 1708–1709 folyamán új, császárhű személyeket állítottak. Így történt ez Csíkszék esetében is Kászoni János hatalomra kerülésével.

Kutatásunk időkeretének felső határa 1780/81. Mária Terézia halálával a Birodalom, Erdély és Csíkszék történetében egyaránt lezárult egy korszak. Ennek a korszaknak az utolsó csíkszéki főkirálybírója Henter Ádám volt, akinek a halála (1781) néhány hónap eltéréssel egybeesett a királynő uralmának végével. II. József egy évtizedes regnálása pedig a jozefinista reformok hatásait tekintve már külön korszakot jelentett Csíkszék életében is.

I.2. HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

Csíkszék 18. századi történetének, kiváltképpen közigazgatás- és hivaltörténetének megértése és rekonstruálása elképzelhetetlen a korszak erdélyi kormányzattörténe-

---

11 Pál-Antal 2002. 79.

12 Trócsányi Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivaltörténet 8. Budapest, 1988. (A továbbiakban: Trócsányi 1988.) 305.

tének ismerete nélkül. Az egyes törvényhatóságok működésének története szervesen illeszkedik az időszak országos politikai, hatalomgyakorlási és intézményi keretei közé. Ebből kiindulva elengedhetetlennek tartjuk bemutatni azokat az alapvető munkákat (résztanulmányokat, szintéziseket), amelyek keretbe foglalják a 18. századi Erdély kormányzattörténetét, megalkotják az intézményi és hivataltörténeti terminológiát, valamint feltárják és bemutatják a tágabb hatalomgyakorlási összefüggéseket az Erdélyi Fejedelemség, majd a Habsburg Monarchia kormányzati és politikai kontextusában.

Mindezek mellett a 18. századi törvényhatóságok ezer szállal kötődnek a megelőző történelmi korszak, a fejedelemségkor intézmény- és jogtörténetéhez is. Ebből kifolyólag a 18. század kutatója nem hagyhatja figyelmen kívül a korábbi korszakokra vonatkozó kutatási eredményeket sem. Egy-egy országos vagy törvényhatósági intézmény 18. századi működése közvetlen vagy közvetett módon a fejedelemségkori vagy akár a középkori előzményekben gyökerezik. Munkánk során fontosnak tartottuk megvizsgálni az intézmények és tisztségek középkori vagy fejedelemségkori előzményeit, amelyhez elsősorban a korszakra vonatkozó szakirodalmat hívtuk segítségül, de számos esetben fordultunk a kiadott forrásokhoz is.

Historiográfiai összefoglalónkat három tartalmi egység mentén építettük fel:

1. a 18. századi Erdély politika- és kormányzattörténetére vonatkozó munkák, kitekintéssel a fejedelemségkorra;

2. a székely székek intézmény- és társadalomtörténetére vonatkozó szintézisek, résztanulmányok;

3. Csíkszék társadalom- és intézménytörténetére vonatkozó munkák.

A három tartalmi kategória között természetesen több átfedés is van, ezért ilyen esetekben ezeket külön jelezzük.

I.2.1. A 18. századi Erdély kormányzattörténetére vonatkozó jelentősebb munkák

A 18. századi Erdély kormányzattörténetére vonatkozó szakirodalom bemutatását néhány olyan munka említésével kell kezdenünk, amelyek a fejedelemségkori előzményekbe nyújtanak betekintést. A Habsburg-hatalom erdélyi berendezkedésével egy új kormányzattörténeti időszak vette kezdetét, azonban a 18. századi intézményrendszer szinte kivétel nélkül a megelőző, fejedelemségkori alapokra és előzményekre épült. Ennek az intézménytörténeti előzménynek a megértésében segít a Magyar Országos Levéltár 1946-ban újjára indított hatóság- és hivataltörténeti sorozatának néhány kötete. A sorozat első része, Ember Győző *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig* című munkája felvázolja a korszak intézménytörténeti kereteit, megismertet a Habsburg Monarchia központi, a magyarországi és erdélyi központi hivatalokkal, valamint azok történeti terminológiájával. Külön fejezetet szentel Magyarországnak és Erdély törvényhatóságainak, köztük a székely székeknek is. Ez utóbbi vonatkozásban Ember nem hozott új kutatási eredményeket, csupán a Connert, Jakab Elek és Szádeczky óta ismert adatokat összegezte, általános áttekintést nyújtva a széki intézménytörténetéről, illetve felsorolta a témában 1938-ig megjelent szakmunkákat. Ember

Gyöző Hóman Bálint, illetve Szekfű Gyula tanítványaként kezdte munkásságát;¹³ a kora újkori közigazgatásról írt nagyszabású munkája pedig még a magyar kulturális élet sztálinizációja előtt íródott, így nem terheli a marxista–leninista történetírás későbbi ideológiai és terminológiai eszköztára.

Az Országos Levéltár sorozatának Erdélyre vonatkozó következő kötete Trócsányi Zsolt *Erdély központi kormányzata 1540–1690*¹⁴ című munkája, amely 1980-as megjelenése óta megkerülhetetlen alapl műnek számít az erdélyi közigazgatás-történet témakörében. Trócsányi a Magyar Országos Levéltár munkatársaként magas szintű tudományos igénnyel, hatalmas mennyiségű erdélyi kormányhatósági forrást dolgozott fel. Az általa bemutatott fejedelemségkori kormányzati szerkezet ismerete által válik érthetővé a következő korszak kormányzati rendszere, ugyanis a Fejedelemség kormányhatósági intézményeinek bizonyos sajátosságai, hatás- és jogkörei az 1690 utáni időszakban is tovább éltek. A Habsburg-kormányzat – főként berendezkedésének első ötven-hatvan évében – kevés új kormányhatósági intézményt állított fel Erdélyben. Az új kormányzat többnyire a már meglévő vagy korábban működő fejedelmi intézményrendszerre épült rá, vagy azokat alakította át saját szükségei szerint. Ilyen intézmény volt az Erdélyi Udvari Kancellária, amelynek előképét ott találjuk a fejedelmi kancellária intézményében. Hasonló módon a Guberniumnak a fejedelmi tanácsban, a Királyi Táblának pedig a Fejedelmi Táblában leljük fel előzményeit. A fejedelemségkori kincstári és adóigazgatásnak is számos eleme élt tovább, és csak évtizedek elteltével módosult a Habsburg-igazgatás során.

Trócsányi Zsolt egy másik jelentős történelmi vállalkozása a fejedelemségkori törvényhozás átfogó bemutatása lett volna. Halála sajnos közbeszólt, így munkája torzóban maradt. A kéziratot Mezey Barna jogtörténész kiegészítette, és a Trócsányi által megszabott tartalmi és szerkezeti elvekhez híven 2005-ben megjelentette. A *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*¹⁵ című munka tematikus áttekintést nyújt a fejedelemség korának törvényalkotásáról, és alapvető kézikönyvnek számít a rendi korszak jogrendjére vonatkozóan.

Az 1991-ben megjelent, Balás Gábor és Domokos Andrea által jegyzett *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig*¹⁶ című összefoglaló óta a legújabb és legteljesebb erdélyi jogtörténeti munka a 2018-ban kiadott, többszerzős *Erdély jogtörténete* című felsőoktatási tankönyv.¹⁷ A mű nem kevesebbet vállalt, mint az ókortól a rendszerváltás utáni időszakig összefoglalni az Erdély területén érvényben lévő jogrendszereket, minden történelmi

---

13 Romsics Ignác: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, 2011. 255. 321.

14 Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 6. Budapest, 1980. (A továbbiakban: Trócsányi 1980.)

15 Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest, 2005. (A továbbiakban: Trócsányi 2005.)

16 Balás Gábor–Domokos Andrea: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig*. Budapest, 1991.

17 Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. (A továbbiakban: Veress 2018.) 175–251.

korszak esetében felvázolni a politika- és kormányzattörténeti, valamint a közjogi kereteket. A fejedelemségkori jogrend bemutatása során a szerzők részletesen kitérnek a büntetőjogra és a magánjogra, a büntetés-végrehajtásra, a három natio különböző jogrendszeri sajátosságaira és bírósági szervezetére, bemutatják a statútumokat, a pereljárást, valamint az érvényben lévő szokásjogot. A munka kitér a Habsburg-kori kormányzattörténet és jogrend részleteire is. Egyik hiányossága, hogy kevés hangsúlyt fektet az igazságszolgáltatási intézményrendszer történetének és működésének bemutatására. Mivel a kötet elsősorban jogtörténeti tankönyvnek készült a joghallgatók számára, és nem egy jogtörténeti kutatócsoport legújabb eredményeit összegzi, ezért nem is várható el, hogy választ adjon a 18. századi jogi intézménytörténet kérdéseire. Elvárható lett volna azonban, hogy Mária Terézia uralmának legfontosabb igazságszolgáltatási (és egyben közigazgatási) reformintézkedésére, a folytonos táblák felállítására három mondatnál (melyekbe két hiba is becsúszott) többet szánjanak a szerzők. A kormányzat- és jogtörténeti összefoglalóba bekerült néhány tárgyi tévedés is zavaró lehet a kötetet kézikönyvként használó kutatók számára.¹⁸ Összességében azonban az új jogtörténeti összefoglaló nemcsak a joghallgatók, hanem a kutatók számára is hasznos fogódzót nyújt a rendi korszak igazságszolgáltatásának útvonalain.

Trócsányi Zsolt erdélyi rendi országgyűlésekről írt 1976-os munkája után¹⁹ az erdélyi diéták történetének és működésének legújabb szintézisét Oborni Teréz készítette el, *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században* címmel.²⁰ A 18. századi erdélyi rendiség, valamint a rendi országgyűlések működése, sajátossága, a törvényalkotásban és az uralkodói hatalommal szembeni viszonyában bekövetkezett változások csak a fejedelmi korszak előzményeinek ismeretében érthetőek meg. Munkájában Oborni Teréz külön fejezetet szánt a rendiség és a fejedelmi hatalom viszonyának bemutatására, egy-egy alfejezetben térve ki a három rendi nemzetre. A székely rendi nemzet sajátosságainak tárgyalásakor a széki önkormányzatiság és intézménytörténet néhány fontos kérdését is érinti.

18 Például: kászoni Bornemisza János nem 1717-től, hanem 1712-től töltötte be az udvari kancellári hivatalt. Amennyiben viszont a szerző Bornemisza bárói rangra emelésére gondolt az 1717-es év kapcsán, úgy szintén tévedésbe esett, ugyanis egyes szakirodalmi adatokkal ellentétben Kászoni János nem 1717-ben, hanem 1718-ban nyerte el a bárói címet, és vette fel a Bornemisza nevet. Ld. Veress 2018. 268. Vö. Trócsányi 1988. 325., 368. A folytonos táblák felállítása 1763–1764 során ment végbe, nem kizárólag 1764-ben. A csíkszéki folytonos táblák kivételével minden törvényhatóságban 1763-ban állították fel az új törvényszékeket. A folytonos táblák évente nem csupán hat ülést voltak kötelesek tartani, hanem hat ülőszakot, ami 192 és 266 közötti ülésnapot jelentett. Ha azonban számításba vesszük azt is, hogy egy nap általában két ülést, egy délelőtti és egy délutáni tartottak, akkor az évi ülések száma szinte megduplázódik. Ld. Veress 2018. 292. Az már szinte jelentéktelen történeti tévedésnek tűnik, hogy 1764. január 7-én Madéfalván nem csupán a falu lakosai közül gyilkoltak meg sokakat a császári katonák, hanem az ott összegyűlt csíkszéki és háromszéki falvak lakosai közül is többen áldozatul estek. Ld. Veress 2018. 254.

19 Trócsányi Zsolt: Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. Adalékok az erdélyi rendiség történetéhez. *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat, 76. Budapest, 1976.

20 Oborni Teréz: *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században*. Budapest, 2018.

A kormányzat- és intézménytörténeti kérdések kutatásához a közjogi helyzet alakulásának ismerete is elengedhetetlen. Erdély 18. századi közjogi viszonyaira vonatkozóan egyik első alaptanulmánynak számít Jakab Elek 1879-es munkája, *A pragmatica sanctio története Erdélyben*.²¹ A Habsburg-ház és Erdély közjogi viszonyának kérdéseit, valamint a nőági örökösödés elfogadásának körülményeit tárgyaló munka érdeme, hogy a szerző nem csupán a korábban megjelent osztrák és magyar szakmunkákat összegezte, hanem alapos kutatásokat végzett az Erdélyi Udvari Kancellária és a Gubernium levéltári anyagában, melynek eredményeképpen megalkotta a témát érintő első magyar forrásalapú szintézist. A Pragmatica Sanctiót és a közjogi viszonyokat érintő következő jelentős tanulmány Csekey István *A pragmatica sanctio Erdélyben*²² című, 1915-ben megjelent tanulmánya. A Pragmatica Sanctio erdélyi fogadtatásának körülményei közvetett módon dolgozatunk fő témájával, Csíkszékkal is kapcsolatba hozhatók, hiszen a nőági örökösödés szabályozásának erdélyi elfogadása elsősorban a szék főkirálybírójának és Erdély udvari kancellárjának, báró Bornemisza János munkálkodásának az eredménye volt.

Az Erdélyi Fejedelemség török és Habsburg-kori közjogi státuszának alakulására és annak államjogi hátterére vonatkozóan Kisteleki Károly jogtörténész *Alárendeltség vagy önállóság*²³ című, 2016-ban megjelent tanulmánya számít a legújabb elemzésnek.²⁴

Erdély Habsburg-kori kormányzattörténetének kérdéseivel a 20. század elején az erdélyi szász származású, Németországba emigrált történész, Rolf Kutschera is foglalkozott. *Guvernatorii Transilvaniei 1691–1774*²⁵ című munkája a szerző doktori dolgozatként jelent meg 1940-ben. Kutschera nem a guberniumi intézmény történetét és működésének bemutatását tűzte ki célul, hanem a gubernátorok élettörténetének, családi hátterének és hivatali ténykedésének leírását, mindezt a történelmi események kontextusába foglalva. Művében a család- és eseménytörténet elegyedik a prozopográfiai megközelítésekkel. A viszonylag szűkös szakirodalmi háttér túlnyomó része magyar és német munkákból tevődik össze. Levéltári vizsgálódásai már terjedelmesebbnek mondhatóak. Kutatta a bécsi levéltárakat, az Erdélyi Múzeum, valamint a Brukenthal Múzeum gyűjteményét. A munka jelentős módszertani hiányossága – de a korszak viszonyainak ismeretében érthető –, hogy nem használta az erdélyi Gubernium és Kancellária levéltári anyagát.

---

21 Jakab Elek: *A pragmatica sanctio története Erdélyben. Századok* 13. évf. (1879), I–III. közlemény. 189. 306. 413.

22 Csekey István: *A pragmatica sanctio Erdélyben. Erdélyi Múzeum* X. (új) évf. (1915). XXXII. köt. 145–159.

23 Kisteleki Károly: *Alárendeltség vagy önállóság. Adalékok jogi nézőpontból az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának kérdéséhez. Századok* 150 (2016), 4. sz. 1029–1068.

24 A 2018-as *Erdély jogtörténete* nem tár új kutatási eredményeket az olvasó elé, hanem egy részletes összefoglalót ad a közjogi berendezkedés történetéről, összegezve a korábbi szakirodalmi eredményeket.

25 Rolf Kutschera: *Guvernatorii Transilvaniei 1691–1774*. Cluj, 1940.

Erdély 18. századi kormányzattörténetének feltárásában irányadó munkát végzett Trócsányi Zsolt, aki 1960 és 1987 között több alaptanulmányban dolgozta fel a kormányhatóságok és a Habsburg-kormányzat történetét. 1960-ban jelent meg az erdélyi Tartományi Főbiztosságról (Supremus Commissariatus Provincialis) írt tanulmánya,²⁶ amelyben bemutatta az intézmény történetét és működését az 1686–1849 közötti időszakban. A Főbiztosság a civil hatóságok oldaláról felelt az Erdélyben tartózkodó császári hadsereg ellátásáért, valamint kezelte a lakosság és katonaság között felmerülő problémákat. A Főbiztosság történetének ismerete nélkül nem lehet megérteni és rekonstruálni a törvényhatóságok és a hadsereg közötti kapcsolatrendszer összefüggéseit, ahogy a törvényhatósági intézményrendszer működésének egy jelentős részét sem. A székely székelyekben működő inspector commissariusi (felügyelőbiztos) és stationalis commissariusi (katonai szállásbiztos) tisztségek működésének feltárásában és megértésében is segítséget nyújt Trócsányi tanulmánya. Hiányosságának mindössze annyi tudható be, hogy a commissariatica-rendszert csupán a kormányhatósági forrásanyag szempontjából vizsgálta, törvényhatósági oldalról nincs rálátása a felügyelő- és szállásbiztosi tisztségekre. Ez a hiányosság olykor általánosításokhoz és a törvényhatósági tisztségekre vonatkozó téves megállapításhoz vezetett.

Trócsányi 1973-ban jelentette meg *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*²⁷ című levéltári repertóriumát, amely nem csupán a kormányhatósági forrásanyag kutatásában igazítja el a kutatót, hanem tömör összefoglalást nyújt a rendi és polgári korszak erdélyi iratképző szerveiről és intézménytörténetéről. A hivataltörténeti összefoglalókban a szerző ismertette a különböző kormánysszervek kialakulásának történetét, működési mechanizmusait, valamint a kormánysszervek egymáshoz való viszonyának jellegét.

Trócsányi Erdély kormányzattörténetének és hatalmi struktúráinak számos részletét tárta fel az 1980-as években megjelent tanulmányaiban.²⁸ Munkájának egyik legnagyobb érdeme, hogy nem elégedett meg a kormánysszervek működésének vizsgálatával, hanem feltárta a Birodalmat vezető hatalmi elit Erdély-politikájának részleteit és kormányzati összefüggéseit. A Bethlen Gábor kancellár által előterjesztett új erdélyi adórendszer kidolgozásának történetét és körülményeit mutatta be *Az első abszolutisztikus*

26 Trócsányi Zsolt: Az erdélyi országos Főbiztosság története (1686–1849). *Hadtörténelmi Közlemények* 7 (1960). 97–136.

27 Uő: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 5. Budapest, 1973.

28 A Subdelegatio (Commissio) Neoaquistica és erdélyi hatásköre 1719–1745. *Levéltári Közlemények* 51–52 (1980–1981). 171–219; Kísérletek teljes katonai uralom létrehozására Erdélyben (1732–1739). *Századok* 117 (1983), 5. sz. 983–1011; Bécs és Erdély 1741–1745 (A Ministerialkonferenz in Rebus Transylvanicis). *Levéltári Közlemények* 56 (1985). 3–72; Reformok előtt (A Ministerialkonferenz in Rebus Transylvanicis és Hofcommissio, illetve Hofdeputation in Transylvanicis, Banaticis et Illyricis 1745–1751). *Levéltári Közlemények* 56 (1985). 3–72; A Habsburg vezető elit és Erdély (1685–1699). *Jogtudományi Közöny* 41. (új) évf. (1986), 8. sz. 369–375; Erdélyi konferenciák, erdélyi miniszterek (Erdély kormányzatának legfelsőbb irányítása 1752–1761). *Levéltári Közlemények* 59 (1988). 217–290.

*adórendszer Erdélyben (A Systhema Bethlenianum létrejötte)*²⁹ című alaptanulmányában. A 18. századi erdélyi adórendszerek története és működése egy mindmáig bonyolult és teljes egészében fel nem tárt kérdéskör. Trócsányi tanulmánya tisztázza az 1750 utáni adórendszer lényegét, megteremtve a további kutatások keretrendszerét. Hosszas és alapos kutatásokat igényel még az erdélyi adórendszerek lokális, törvényhatósági működésének teljes feltárása. Ehhez a munkához azonban alapvető támpontokat nyújt Trócsányi tanulmánya.

Erdély fejedelemségkori központi kormányzatáról írt művével Trócsányi Zsolt megalapozta a Habsburg-időszak koramányszattörténetének megírását, és hozzásegítette a mindenkori kutatót az időszak fogalomrendszerének megértéséhez. 18. századi kormányzattörténeti kutatásai pedig alapul szolgáltak egy nagyobb szintézis megalkotásához. Az *Erdély központi kormányzatához* hasonló alapműnek számít a *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740* (a továbbiakban *Habsburg-politika...*) című kötet, amelynek 1988-as megjelenését már nem érthette meg a jeles történész. Halála megakadályozta abban, hogy a Mária Teréziával kezdődő időszakra vonatkozó vizsgálatait és résztanulmányait egységbe foglalva, elkészítse mélyrétegekig hatoló elemző szintézisét, ahogyan azt az 1740 előtti időszakra vonatkozóan tette. Az 1690–1740 közötti Habsburg-kormányzat erdélyi működésének részleteit olyan adat- és forrásgazdagsággal, tudományos alaposággal tárta fel és foglalta a tágabb Habsburg-politika összefüggésrendszerébe, amelyhez hasonlót azóta sem alkotott az Erdély kora újkorát kutató történetírás.

A *Habsburg-politika...* nemcsak a 18. századi erdélyi kormányzattörténetet kutatók számára számít kézikönyvnek, hanem a korabeli törvényhatóságok vizsgálata során is megkerülhetetlen. Trócsányi bemutatja a korszak központi döntéshozói mechanizmusait, a döntéshozatalban részt vevő birodalmi elit személyi összetételét, az udvari miniszteri konferenciák szerepét Erdély kormányzatában, az erdélyi kormányiszervek létrejöttét, működését, személyi összetételét, működési mechanizmusait, a hivatali eljárásrendet, a kiemelkedő politikai karriereket, az érdekellentéteket és politikai szövetségeket. Részletesen kitér a császári katonai jelenlét legfőbb intézményére, a Főhadparancsnokságra, annak működésére és tevékenységének hatásaira. A *Habsburg-politika...* a teljesség igényével ad rálátást a különböző országos tisztségekre, a hivatali hierarchia alacsonyabb lépcsőfokain helyet foglaló tisztségekre, azok betöltési módjára és a köztük lévő interakciókra.

Trócsányi munkája megteremti azt a tágabb történeti kontextust, amely nélkül sokszor értelmezhetetlen vagy csonka lenne a törvényhatóságok működésének rekonstrukciója, hiszen az Erdélyi Udvari Kancellária, a Gubernium, az országgyűlés, a Királyi Tábla, a Tartományi Főbiztosság és Főszámvevőség, valamint a Főhadparancsnokság szerves kapcsolatban állt a törvényhatóságokkal, hatással volt belső ügyeikre és működésükre. Az adózás, a közigazgatás, a gazdasági élet, a határvédelem, a katonai ügyek,

---

²⁹ *Századok* 120 (1986), 5–6. sz. 1003–1036.

az igazságszolgáltatás, a tisztújítás, a tisztviselők joghatósága mind-mind összefüggésben és kölcsönhatásban voltak az országos hatóságokkal, valamint a központi hatalommal és annak kormányzati politikájával. A *Habsburg-politika...* gazdag és részletes jegyzetapparátusa lehetővé teszi a kutató számára, hogy egy-egy rész kérdés forrásanyagában elmélyüljön, és levéltári kutatásai során biztos támpontokra tegyen szert.

Az 1988-ban megjelenő, háromkötetes *Erdély történetének* II. kötetében³⁰ szintén Trócsányi Zsolt írt nagy léptékű összefoglalót a Habsburg-kori Erdélyről, amelyben a közigazgatás- és intézménytörténeti részek mellett nagy hangsúlyt kapott a politika-, gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténet is.

Bár Erdélyt csak egy rövid alfejezet erejéig érinti részletesebben, Kökényesi Zsolt *Az udvar vonzásában. A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711–1765)*³¹ című kötete az elitkutatások friss színfoltja. Kökényesi az Erdélyi Udvari Kancelláriáról írott részben elemzi a kormány szerv személyi összetételét, bemutatva az intézmény hatalomgyakorlási súlyának és társadalmi presztízisének változásait az erdélyi és birodalmi kormányzati szinteken.

Az igazságszolgáltatás és a rendi korszak jogtörténetének kérdéskörében már a 19. század első felében születtek összefoglaló munkák. Vajda János guberniumi fogalmazó és vármegyei táblabíró 1824-ben összeállított, majd 1830-ban kiadott, *Az erdélyi polgári magános törvények' historiaja*³² című munkája több száz oldalon keresztül, a kérdés-felelet módszerével mutatta be a korabeli erdélyi magánjogi törvényeket, valamint a bonyolult perrendtartást. Vajda elsősorban a kollégiumok jogi classisában tanuló diákok számára állította össze munkáját, nyelvezete nehézkes, tartalmi felépítése didaktikus, mégis a rendi korszak jogtörténetének kérdéseiben hasznos segítséget nyújt. Röviddel Vajda munkája után jelentette meg Szász Károly, a nagyenyedi kollégium jogtudományi professzora az *Erdély Polgári Törvényeinek tudománya*³³ című tankönyvét, amelyet néhány évvel később egy nagyobb jogi szintézis követett, *Az erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Magyarok és Székelyek polgári pereik folyamattjának rajzolatya*,³⁴ amely a perrendtartás rendszerezett leírását és az igazságszolgáltatási intézmények ismertetését tartalmazza. Szász Károly összefoglalói után több mint két évtizeddel jelent meg Dósa Elek *Erdélyhoni jogtudomány*³⁵ című háromkötetes jogi tankönyve, amely a rendi jogrendszer és perrendtartás megértésében elengedhetetlen kézikönyv a korszak kutatója számára.

30 *Erdély története.* (Főszerk. Köpeczi Béla). II. 1606-tól 1830-ig. Szerk. Makkai László–Szász Zoltán. Budapest, 1988. 874–1149.

31 Kökényesi Zsolt: *Az udvar vonzásában. A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711–1765)*. Budapest, 2021. (A továbbiakban: Kökényesi 2021.)

32 Vajda László: *Az erdélyi polgári magános törvények' historiaja*. Kolozsvár, 1830.

33 Szász Károly: *Erdély Polgári Törvényeinek tudománya*. Nagyenyed, 1831–1832.

34 Uő: *Az erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Magyarok és Székelyek polgári pereik folyamattjának rajzolatya*. Nagyenyed, 1836. (A továbbiakban: Szász 1836.)

35 Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány*. I–III. kötet. Kolozsvár, 1861.

A fejedelemségkori Erdély jogtörténetének büntetőjogi kérdéseivel is foglalkozott Degré Alajos jogtörténész és Angyal Pál büntetőjogász-jogtörténész, akiknek *A XVI–XVII. századi erdélyi büntetőjog vázлата* című munkája 1943-ben jelent meg.³⁶ Degré és Angyal kutatásai úttörőnek számítottak a kora újkori erdélyi büntetőjog területén. Degré 1980-ban, *Az erdélyi büntetőjog történetéhez*³⁷ című összefoglaló tanulmányában summázza az erdélyi rendi büntetőjog történeti fejlődését.

A 20. századi jogtörténetírás viszonylag kevés figyelmet szentelt a 18. századi erdélyi igazságszolgáltatás kérdéseinek. Az 1970–80-as években Hajdu Lajos jogtörténész munkássága emelkedik ki, aki elsősorban a magyarországi rendi korszak igazságszolgáltatásának kérdéseivel foglalkozott, de néhány tanulmányában az erdélyi jogrendszert és büntetés-végrehajtást is vizsgálta. *Adalékok a XVIII. századi erdélyi kodifikációs törekvések történetéhez*³⁸ című tanulmányában a 18. században már elavultnak számító törvények és perrendtartás megreformálására tett próbálkozásokat mutatta be. A 16–17. századi jogrendszer megújítására többnyire a bécsi udvar tett kísérletet azért, hogy próbálta bevonni és sarkallni a rendeket a törvények, intézmények és pereljárások felülvizsgálatára és megújítására. A 18. század erdélyi jogtörténetének visszatérő motívuma az egyébként gyenge erdélyi rendiség erős ellenállása a jogrend megreformálásával szemben.³⁹ Hajdu kodifikációs törekvésekről írt munkája felvázolja azokat a közjogi kereteket és történeti előzményeket, amelyek végül a folytonos táblák felállításához vezettek. A continua táblák létrehozásának jelentőségét és korabeli hatásait a megelőző időszak jogtörténeti eseményei nélkül nem lehet egységes történeti kontextusban látni. Hajdu *Az állandó táblák (tabulae continuae) létrehozása Erdély megyéiben és a székely székeken, 1763/64.* című tanulmánya az erdélyi folytonos táblák felállításáról máig alapvető és hiánypótló munka.⁴⁰ 1986-os megjelenése óta nem született olyan újabb kutatásokra alapozott szintézis a témában, amely meghaladná vagy akár csak kiegészítené Hajdu eredményeit. Az elmúlt évtizedekben ezekre az eredményekre támaszkodott minden olyan kutató, aki csak érintette a folytonos táblák kérdéskörét.⁴¹ Hajdu 1989-ben megjelent újabb tanulmányában, *Adalékok a felvilágosult abszolútizmus erdélyi reformpolitikájának értékeléséhez*,⁴² már a folytonos táblák működésébe és a jobbagy- földesúr perek problémakörébe nyújt bevezetést. A folytonos táblák időszakának

36 Degré Alajos–Angyal Pál: *A XVI–XVII. századi erdélyi büntetőjog vázлата*. Budapest, 1943.

37 Degré Alajos: Az erdélyi büntetőjog történetéhez. *Jogtudományi Közöny* 35. új évf. (1980), 10. sz. 684–691.

38 Hajdu Lajos: Adalékok a XVIII. századi erdélyi kodifikációs törekvések történetéhez. *Jogtudományi Közöny* 35. új évf. (1980), 10. sz. 637–647.

39 Hajdu 1980. 637.

40 *Jogtörténeti Tanulmányok* VI. Budapest, 1986. 119–120.

41 Ld. Vofkori Mária: A közigazgatási és jogi intézményrendszer és annak fejlődése a székelyeknél. *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár, 1999. (A továbbiakban: Vofkori 1999.) 494–496; Pál-Antal 2002. 151–153; Hermann Gusztáv Mihály–Zepezcaner Jenő–Elekes Tibor: *Udvarhelyszék – a közigazgatás és közélet története*. Csíkszereda, 2016. (A továbbiakban: Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016.) 155–156; *Székelyföld története* II. 399–402.

42 *Jogtudományi Közöny* 44. új évf. (1989), 9. sz. 461–466.

büntetőbíráskodását és büntetés-végrehajtását mutatja be Hajdu *Bűnözés és büntetőbíráskodás Erdélyben (valamint a Partiumban) a jozefinista büntetőjogi reformok előtti években*⁴³ című, szintén 1989-ben megjelent tanulmánya, amely néhány erdélyi és partiumi (1783–1784 közötti) büntetőítélet forrásközlését is tartalmazza.

Erdély 18. századi kormányzat- és intézménytörténete a román történetírás figyelmét sem kerülte el. A Román Tudományos Akadémia Történelmi és Régészeti Bizottsága által kiadott tízkötetes, *Istoria românilor*⁴⁴ című sorozat VI. kötete érinti a Habsburg-berendezkedés időszakát. Az Avram Andea kolozsvári kutató által írt kormányzat- és intézménytörténeti rész sorban bemutatja az erdélyi kormány- és törvényhatósági intézményeket és tisztségeket. Az összefoglaló írása során Andea nagyon kevés levéltári forrást használt, és többségében az 1990 előtti szakirodalomra támaszkodott, amelyek között csak elvétve fordulnak elő magyar történetész munkák.

I.2.2. A székek intézmény- és társadalomtörténetére vonatkozó irodalom

Erdély és Székelyföld első, a kor tudományos igényeinek megfelelő ismertetésének a domidoctus református lelkész és székelyudvarhelyi kollégiumi professzor, Benkő József *Transsilvania* című munkája számít. A terjedelmes művet hosszú évek kutatómunkája előzte meg, amely során Benkő bebocsátást nyert gróf Teleki Sámuel marosvásárhelyi magánkönyvtárába, valamint a református főnemesség családi levéltáraiba.⁴⁵ Az Erdély földrajzát, népeit, közigazgatását és intézményeit bemutató munka két részből áll: az 1778-ban kiadott, általánosabb *Transilvania generalis*,⁴⁶ valamint az 1999-ig kéziratban maradt *Transsilvania specialis*.⁴⁷ Művének leghasznosabb részei a saját korára vonatkozó adatok és beszámolók. A törvényhatóságokat sorban bemutatva, kitért a korabeli közigazgatásra is, tisztviselő listákat közölt, intézménytörténeti adatokkal szolgált, tehát a 18. század második felére vonatkozóan primer forrásként is használható. Pál-Antal Sándor szerint Benkő a székely közigazgatás-történet első kutatójának tekinthető.⁴⁸ Benkő József *Az Erdély Országi nemes Székely nemzetnek képe*⁴⁹ című művében figyelmét már kizárólag a székely történelem kérdései felé fordította. 1806-ban megjelent munkájában Benkő külön-külön fejezetet szánt a székely eredet-

43 *Levéltári Közlemények* 60 (1989). 219–321.

44 Avram Andea et alii: *Istoria românilor*. VI. köt. București, 2012. 355–382.

45 Csata Adél: *Benkő József, a historia litteraria művelője. Egy kontextualizáló olvasat*. Erdélyi Tudományos Füzetek 291. Kolozsvár, 2020. 47–48.

46 Benkő József: *Transsylvania sive Magnus Principatus Transsylvaniae principatus, olim Dacia Mediterranea dictus. Pars Prior sive Generalis*. I–II. köt. Bécs, 1778.

47 Benkő József: *Transsylvania specialis*. I–II. kötet. Közzéteszi Szabó György. Bukarest-Kolozsvár, 1999.

48 Pál-Antal 2002. 32.

49 Benkő József: *Az Erdély Országi nemes Székely nemzetnek képe, mely A' leg hitelesebb Historikusoknak Írásiból, Leg főbb-képpen pedig A' Haza Törvényeiből, és az Ország' Gyűléseinek Végzéseiből Benkő Joſef A' Hárlemi Tudós Társaságnak Tagja által öszve szedetett, És most a' tsekélyebb Tudományú Hazafiaknak kedvékért Magyarra fordítottott, És némü-némü Toldásokkal Meg-bövítettett L. S. K. által*. Kolozsvár, 1806.

kérdésnek, a székelyek három rendjének, a tisztviselőknak, valamint a székely rendi nemzet kiváltságainak és törvényeinek ismertetésére.

A székely jog- és intézménytörténet kutatását segítette elő Kilyéni Székely Mihály forrásgyűjteménye, *A Nemes Székely Nemzetnek Constitutiója*,⁵⁰ amelyben összegyűjtötte az általa fontosnak tartott kiváltságleveleket és örökösödési deliberatumokat a 13. századtól saját korával bezárólag. A 18. századra vonatkozóan tizenhét dokumentumot közölt szó szerinti átiratban.

Kállay Ferenc nyugalmazott hadbíró a divatos eredetkérdés mellett a székely civil és katonai intézmények történetével is foglalkozott. Műve, *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*, 1829-ben jelent meg Nagyenyeden, a református kollégium nyomdájában. A székely törvények tárgyalása során párhuzamot vont a magyar törvényekkel, rámutatva a lényegi különbségekre. Munkájában több tárgyi tévedés és általánosítás lelhető fel. Anakronisztikusan a 17. századi gyakorlat alapján vetítette vissza a törvénykezési eljárásrend sajátosságait a korábbi korszakokba. Kállay betűrendes tisztviselőlistát is közölt, amelyet csak a kontrollforrások tükrében érdemes használni.

A neves székelyudvarhelyi kollégiumi professzor, Szigethi Gyula Mihály saját korának (a 19. század első évtizedeinek) udvarhelyszéki közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezetét írta le, amely a korszakra vonatkozóan elsődleges forrásként is használható.⁵¹

Orbán Balázs *A Székelyföld leírása*⁵² című opusa, amelynek II. kötete Csíkszék bemutatását tartalmazza, saját korában jelentős eredménynek számított, bár szemlélete több szempontból is elavult volt. Munkájának kultúrtörténeti fontossága azonban kétségtelen. Számos olyan írott anyagot és építészeti adatot őrzött meg, amelyek idővel elkallódtak vagy megsemmisültek. Jakab Elek és Szádeczky Kardoss Lajos munkássága óta Orbán Balázs történetírói jelentősége azonban jelentősen csökkent.

1877-ben Szabó Károly gondozásában jelent meg Teleki Domokos írása a székely határőrség 1762–1764-es szervezéséről,⁵³ amely a határőrség történeti kutatásának első összefoglaló munkája. Teleki műkedvelőként szánta rá magát a határőrség történetének megírására, nem meglepő tehát, hogy munkája során teljesen mellőzte a forráshivatkozásokat. Szabó Károly a mű bevezetőjében próbálta némileg orvosolni e hiányosságot, közreadva a szerző egyik levelét, amelyben tételesen felsorolta készülő munkája elsődleges forrásait. Teleki narratívája nem mentes a nemzeti elfogultságtól, valamint az ebből fakadó egyoldalúságtól.

---

50 Kilyéni Székely Mihály: *A Nemes Székely Nemzetnek Constitutiója, Privilegiumai, és a jószág leszállását tárgyazó némely törvényes itéletei több hiteles Leveles-tárból egybe-szedve*. Pest, 1818.

51 Szigethi Gyula Mihály: *Nemes Udvarhely-Szék Statisztikai leírása. Nemzeti Társalkodó* 1831. Első félév, 40. 46–48. 55–56.

52 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest. 1869.

53 Teleki Domokos: *A székely határőrség története*. Budapest, 1877. (A továbbiakban: Teleki 1877.)

Az Orbán Balázzsal kortárs Jakab Elek már sokkal inkább a történetírás rankei útjához közelített, annak ellenére, hogy szakszerű történészképzésben ő sem részesült. Autodidakta módon sajátította el a források ismeretét és a forrásalapú történetírást, amikor ifjúkorában a nagyszombeni kincstári levéltárban, a szász natio levéltárában és a Brukenthal Múzeum anyagában búvárkodott. Később az erdélyi Gubernium levéltárában dolgozott, majd 1867-től átvette annak irányítását. Egyed Ákos Jakab Eleket „az erdélyi pozitivistá történetírás egyik jelentős alakjaként” értékelte.⁵⁴ Teleki Domokos nyomán Jakab Elek is foglalkozott a székely határőrség történetével, azonban *A székely határőrség felállítása*⁵⁵ című tanulmánya nem haladja meg Teleki írásának tudományos színvonalát, nemzeti elfogultságában és patetikus hangvételében pedig még túl is tesz rajta.

Jakab Elek 1893-ban Udvarhely vármegye felkérésére elvállalta a vármegye történetének megírását, amelynek eredményeként (és Szádeczky közreműködésének köszönhetően) megszületett az első székely törvényhatósági monográfia.⁵⁶ Jakab Elek 1897-es halála után Szádeczky Lajos folytatta és fejezte be a korszakban jelentősnek számító művet. Az első öt fejezetet író Jakab Elek Erdély eseménytörténetébe ágyazta be a szék/vármegye történetét. A munka második részének hun történelemmel foglalkozó kompilációja és a hun–magyar rokonság bizonyításának erőltetése semmiféle tudományos és szerkezeti összefüggésben nincs az azután következő fejezetekkel. A szerző forrás-használata és forráskritikája már a munka megírásakor meghaladott volt. Gondolunk itt elsősorban a *Csiki Székely Krónika* hiteles forrásként való használatára. Magasabb tudományos színvonalat képvisel a Szádeczky Lajos által megírt utolsó fejezet (*Az erdélyi főkormányshék korszaka 1691–1848*), amelyben a szerző a határőrség szervezésére, a folytonos táblák felállítására és működésére vonatkozóan közölt új adatokat. A határőrség tárgyalásánál nem csupán Teleki Domokos leírására hagyatkozott, hanem főként a Csík és Udvarhely vármegyei levéltárak, valamint a Székely Oklevéltár primer forrásaira.

Udvarhely vármegye monográfiájával egy időben jelent meg Hans Connert szász történész székely intézménytörténeti munkája, *A székelyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki átalakulásig*,⁵⁷ az első olyan összefoglaló mű, amely kifejezetten a székely(földi) tisztségek és intézmények történetét és működését mutatja be az elsődleges források felhasználásával. Connert pár évvel később megjelent újabb intézménytörténeti munkája, *A székelyek alkotmányának históriája különösen a XVI. és XVII.*

54 Egyed Ákos: Jakab Elek életműve. Jakab Elek: *Tanulmányok*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Egyed Ákos. Bukarest–Kolozsvár, 2001. 21. (A továbbiakban Jakab 2001.)

55 Jakab 2001. 45–126.

56 Jakab Elek–Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849-ig*. Budapest, 1901. (A továbbiakban: Jakab–Szádeczky 1901.)

57 Connert János: *A székelyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki átalakulásig*. Kolozsvár, 1901. (A továbbiakban: Connert 1901.)

században,⁵⁸ mintegy kibővítése és folytatása az előzőnek. Mindkét munka alpműnek számít a székelység középkori és kora újkori intézmény- és jogtörténetének témakörében, annak ellenére, hogy az azóta eltelt évszázad során számos megállapítását és adatát pontosította a történész szakma.

Szádeczky Kardoss Lajos munkássága újabb fontos mérföldkőnek számít a székely (közigazgatás)történet-írásban. Időrendben először az 1900-ban megjelent, *A székely határórség szervezése és a mádэфalvi veszedelem*⁵⁹ című kétrészes dolgozatát kell megemlítenünk, amely (az *Udvarhely vármegye történetében* közölt határórségi résszel együtt) előtanulmányként szolgált nyolc évvel később megírt, határórségről szóló monográfiájához. 1902-ben jelentette meg *A székelyek történelmi intézményeiről*⁶⁰ írt munkáját, amely majd a két évtizeddel későbbi székelységtörténeti monográfiájához szolgált alapul.

Ebben az időszakban Szádeczky kivül még Balló István, a csíksomlyói főgimnázium tanára foglalkozott a határórség történetével. Balló 1906-ban jelentette meg *A mádэфalvi veszedelem*⁶¹ című tanulmányát. Kutatásai során igyekezett minél mélyrehatóbban feltárni a témára vonatkozó levéltári és közölt forrásokat. Munkájában Losteiner Leonard⁶² és Michael Conrad von Heidendorf⁶³ feljegyzései mellett Csíkszék levéltárát és Szádeczky megelőző tanulmányát is használta.

Előtanulmányai összesítése és kibővítése után Szádeczky 1908-ban jelentette meg *A székely határórség szervezése 1762–1764-ben*⁶⁴ című monografikus munkáját, amely Teleki Domokos és Jakab Elek után végre szakszerű módon, széles forrásbázis használatával, forráskritika alkalmazásával, megfelelő forráshivatkozással, valamint a nemzeti pátosz mellőzésével dolgozta fel a határórség felállításának előzményeit, lefolyását és következményeit. Munkájának érdemét emeli, hogy tanulmányához egy több száz oldalas forrásközlést csatolt, amely az általa használt és fontosnak tartott dokumentumokat tartalmazza.

Szádeczky 1927-ben megjelent *A székely nemzet története és alkotmánya*⁶⁵ című kötetében kísérletet tett a székelység intézmény-, társadalom-, és politikátörténetének

58 Uő: *A székelyek alkotmányának históriája különösen a XVI. és XVII. században*. Székelyudvarhely, 1907. (A továbbiakban: Connert 1907.)

59 Szádeczky K. Lajos: *A székely határórség szervezése és a mádэфalvi veszedelem*. *Századok* 34 (1900), I–II. közlemény. 197–220; 326–348.

60 Uő: *A székelyek történelmi intézményeiről*. *Erdélyi Múzeum* 19 (1902), 7–8. sz. I–III. közlemény. 313–327; 377–384; 442–449.

61 Dr. Balló István: *A mádэфalvi veszedelem*. *Az Erdélyi R. Kath. Status Csíksomlyói Főgimnáziumának Értesítője az 1905–1906-ik iskolai évről*. Csíkszereda, 1906. 5–85.

62 Csíksomlyói ferences szerzetes és történétíró a 18. század második felében.

63 Michael Conrad von Heidendorf az 1764-ben felállított Commissio Criminalis jegyzőkönyvvezetője volt. A bizottság feladata volt kivizsgálni és lefolytatni a pert a székely határórség szervezésével szembeszegülők ellen.

64 Szádeczky K. Lajos: *A székely határórség szervezése 1762–1764-ben. Okirattárral (1761–1790)*. Budapest, 1908.

65 Uő: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.

monografikus bemutatására. A székely történelmet a magyar és erdélyi politikatörténet eseménytörténeti keretébe és narratívájába ágyazta be. Részletesen foglalkozott az intézménytörténet kérdéseivel, nemcsak a megelőző szakirodalomra, hanem kiterjedt levéltári kutatásaira, valamint a *Székely Oklevéltár* és az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* forrásközléseire támaszkodva. A 18. század esetében főként a császári katonai megszállást és annak társadalmi, gazdasági következményeit hangsúlyozta, kevésbé tért ki az intézményi fejlődésre és működésre, annak csupán kereteit vázolta fel.

A Rugonfalvi Kiss István által szerkesztett, *A nemes székely nemzet képe*⁶⁶ című háromkötetes munka a székelység történetének, néprajzának, társadalmának, valamint a Székelyföld földrajzának bemutatását tűzte ki célul. Az első kötetben helyet kapott, Rugonfalvi által megírt rész a székelység történetét tárgyalja az eredetkérdéstől a Habsburg-korig. Külön alfejezetben értekezik a székely intézménytörténetéről. Forrásokra alapozva mutatja be a szék kialakulásának és működésének kérdéseit és folyamatát, valamint a széki intézményeket és tisztségeket. Munkája során főként a *Székely Oklevéltárban* közölt középkori oklevelekre és kora újkori forrásokra támaszkodott. Az 1939-ben megjelent munka nem mentes korának ideológiai töltetétől. Számos tárgyi hibát is ejtett, téves következtetéseket vonva le a források helytelen értelmezéséből. Érdemének talán a forrásokra alapuló adatgazdagság tudható be.

Bónis György 1942-ben megjelent, *Magyar jog-székely jog*⁶⁷ című jogtörténeti szintézise főként a székely jogrendszer kialakulására, forrásaira, a jogi fejlődés stációira és a magánjogi kérdésekre fekteti a hangsúlyt, de a II. fejezetben értekezik a nemzeti szervezetről, a tisztségviselés feltételeiről, a szék kialakulásáról és működéséről, valamint a főbb széki tisztségekről is. Narratívájában és stílusában nem érződik a korszak nemzeti elfogultsága, objektív távolságtartással kezeli témáját és forrásait. Jogtörténeti megközelítése új szintet hozott a székely történelem kutatásába.

A kommunista hatalomátvétel utáni marxista történetírás figyelmét sem kerülte el a székelyek társadalomtörténete. Főként a székely köznéppel szembeni „elnyomás” és „kizsákmányolás” számított ígéretes és hálás témának az időszakban. Vágó Béla 1957-ben jelentette meg *A székely társadalom a mádэфalvi veszedelem korában*⁶⁸ című könyvét, amelyben a 18. század közepi székely társadalmat a kizsákmányoló uralkodó réteg és a kizsákmányoltak osztályharcának nézőpontjából próbálta bemutatni. Az erőltetett koncepció mentén próbált marxista választ adni arra a nyilvánvaló „ellentmondásra” is, miszerint a birtokos nemes és lófőrendű széki tisztviselői réteg (a „kizsákmányoló osztály” tagjai) aktívan fellépett a határőrség szervezése ellen, illetve a „kizsákmányolt” jobbágyság és közsékely réteg érdekei nem estek egybe, mivel előbbieket nem kényszerítették a fegyver felvételére.

66 Rugonfalvi Kiss István (szerk.): *A nemes székely nemzet képe*. I–III. köt. Debrecen, 1939. (A továbbiakban: Rugonfalvi 1939.)

67 Bónis György: *Magyar jog-székely jog*. Kolozsvár, 1942.

68 Vágó Béla: *A székely társadalom a mádэфalvi veszedelem korában*. Bukarest, 1957.

Az 1990 előtti erdélyi magyar történetírásban hangsúlyos figyelmet kapott a székely társadalom- és intézménytörténet. Annak ellenére, hogy a kutatók a marxista történeti nézőpont és terminológia keretein belül kényszerültek dolgozni, több jeles történészi pályafutás bontakozott ki az 1960-, 70-, 80-as években: elsősorban Demény Lajos, Imreh István, Pataki József, Csetri Elek, Egyed Ákos és a pályáját korábban kezdő Jakó Zsigmond nevét említenénk, de ebben az időszakban kezdődött Pál-Antal Sándor szakmai pályafutása is.

A korszak történetírásának figyelme érthető módon főként a társadalomtörténetre, a társadalmi rétegekre, társadalmi feszültségekre és mindezek politikai, intézményi kereteire összpontosult. Imreh István *A rendtartó székely falu*,⁶⁹ valamint *A törvényhozó székely falu*⁷⁰ című munkáiban nem csupán a székely falutörvények értékes forrásanyagát közli, hanem részletes tanulmányban mutatja be a kora újkori székely faluközösségek világát. Mivel a falvak voltak a székely törvényhatóságok alapegységei, önszerveződésük és közigazgatásuk szervesen kötődött az őket magukba foglaló székek működéséhez. A falubírók és esküdtek gyakori összekötetésben álltak a széki tisztviselőkkel, az adózás és katonáskodás ügyében, valamint a rendeletek végrehajtásában azok közvetlen alárendeltjei voltak. A határőrség megszervezése után alapvető változások érték a falvak társadalmi összetételét, valamint a közösségek öngazgatási rendszerét. Imreh ezekre a folyamatokra is kitér köteteli első felében közölt tanulmányaiban.

1976-ban jelent meg Demény Lajos *Székely felkelések a XVI. század második felében*⁷¹ című kötete, amelyben a szerző elsősorban az 1562-es és az 1595–96-os felkeléseket mutatta be, azonban vizsgálta a két konfliktus társadalmi hátterét és összefüggéseit, visszanyúlva a késő középkori előzményekhez, valamint a 15–16. századi sajátos székely jogrendhez. Demény munkájában még hangsúlyos a marxista történelemszemlélet és értelmezési keret, a székely felkeléseket antifeudális és kiváltságellenes megmozdulásoknak látatja, a parasztfelkelések jellegével azonosítja, mint amelynek fontos célkitűzése volt a népi egyenlőség és szabadság kivívása.

Ugyancsak a székelyföldi társadalmi konfliktusok és felkelések kérdéskörénél maradván jelent meg 1979-ben a *Székely felkelés 1595–1596*⁷² című többszerzős kötet, amely szerkezeti felépítését és tematikai sokszínűségét tekintve sokkal inkább tanulmánykötet, mintsem a székely felkelés cím által sugallt átfogó szintézis. A munka érdeme pont abban rejlik, hogy többet nyújt, mint amit ígér, hiszen a tizenegy tanulmány (nem számítva a tizenkettedik, Fazekas János marxista-leninista történelemelméleti eszme-futtatását) részletes betekintést enged a középkori és kora újkori székely társadalom-, közigazgatás-, had- és jogtörténetbe. A Jakó Zsigmond, Pál-Antal Sándor,

69 Imreh István: *A rendtartó székely falu. (Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából)*. Bukarest, 1973. (A továbbiakban: Imreh 1973.)

70 Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Bukarest, 1983. (A továbbiakban: Imreh 1983.)

71 Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest, 1976.

72 Benkő Samu–Demény Lajos–Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Bukarest, 1979.

Binder Pál, Imreh István, Pataki József, Demény Lajos, Borbáth Károly és Egyed Ákos által írt tanulmányok szemléletes keresztmetszetét és summázatát adják a székelységtörténeti kutatások akkori állásának. A kötet kifejezetten intézménytörténeti tanulmánya Liviu Moldovan és Pál-Antal Sándor munkája. A szerzők eredményei, adatai és megállapításai többségében ma is helytállóak, és az utánuk következő történész generációk munkájának alapjait képezik.

A középkori és kora újkori székely társadalom és nemzetségi szervezet kérdéseivel Bodor György az 1960–1980-as évek között foglalkozott. 1983-ban jelent meg máig idézett tanulmánya, *Az 1562 előtti székely nemzetiségi szervezetről*,⁷³ amely marxista szellemisége ellenére forrásokkal megalapozott bemutatását nyújtja a székely társadalmi, jogi és intézményi kereteknek, több új és helytálló következtetést is levonva a lófőség és hivatalviselés kapcsolatáról.

Carol Göllner *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764–1851*⁷⁴ című átfogó munkájában felületesen ugyan, de érintette a székely székekben végbemenő eseményeket is. A katonai szervezés előzményei és lefolyása mellett a román határőrezredek történetének, valamint a határőrvidék életének bemutatását tűzte ki célul. Göllner adatai a román és székely határőrvidékek közigazgatási és igazságszolgáltatási összehasonlításához is hasznos alapot nyújtanak. A román határőrvidékeken is felmerültek ugyanazok a kérdések, amelyekre a székely ezredek területein is próbáltak megoldást találni: a civil és katonai közigazgatás elkülönítése, a joghatóság kérdése, az igazságszolgáltatás problémáinak megoldási kísérletei a vegyes törvényszékek (forum mixtum) és a folytonos táblák által. Annak ellenére, hogy Göllner egy kis alfejezetben kitért a csík–gyergyói szervezésre is, a kötetben aránytalanul és indokolatlanul alulreprezentált a székely ezredek és a székely határőrvidék történetének bemutatása.

Egyed Péter 1978-ban megjelent *Intézmények, erkölcsök és személyes szabadság a székely társadalomban*⁷⁵ című tanulmányában Imreh István nyomán, de néhány háromszéki katonarendű falu levéltári anyagára támaszkodva vázolta a határőrfalvak társadalmi, közigazgatási változásait (a falusi intézmények hatáskörének leszűkülését), valamint az ezredparancsnoksággal való viszonyát.

Imreh István, a székely falusi közösségek és falutörvények neves kutatója 1994-ben adta közre az 1764-es madéfalvi vérengzés utáni tanúkihallgatási jegyzőkönyvet. A *Látom az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764*⁷⁶ című forráskötet előtanulmánya egy újabb fontos állomása a határőrség kutatásának. A rendszerváltás utáni szabadabb szellemi légkörben a szerző megszaba-

73 Bodor György: Az 1562 előtti székely nemzetiségi szervezetről. *Történelmi Szemle* 26 (1983), 2. sz. 281–305.

74 Carol Göllner: *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764–1851*. [Bukarest], 1973.

75 Egyed Péter: Intézmények, erkölcsök és személyes szabadság a székely társadalomban. *Korunk* 37 (1978), 11. szám. 918–925.

76 *Látom az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Imreh István. Bukarest, 1994.

dult a korábban kötelezően elvárt marxista ideológiai és történelemelméleti kötöttségektől. A korábbi historiográfiai eredmények ismeretében és a bőséges forrásanyag segítségével rekonstruálni tudta a székely határország felállításának körülményeit, amely során a hangsúlyt a csíkszéki, és főleg a madéfalvi eseményekre helyezte. A Habsburg-hatalom céljait már sokkal objektívebben értékelte, rámutatva az újkori állam érdekeinek mozgatórugóira, elvetve az „elnyomás, önkény, kizsákmányolás, osztályharc” korábbi fogalmi keretrendszerét.

Az 1990-es években Imreh István nyomdokain haladva, Vofkori Mária is foglalkozott a kora újkori székely társadalom és közigazgatás kérdéseivel. *Szerkezeti változások a székely társadalomban*⁷⁷ című tanulmánya a székely társadalomtörténet összefoglalását adja a középkori kezdetektől a 19. század első feléig. Vofkori a székely széki közigazgatási és igazságszolgáltatási intézményeket és tisztségeket vizsgálta *A közigazgatási és jogi intézményrendszer és annak fejlődése a székelyeknél* című írásában. Az intézmények és tisztségek fejlődését és változásait a megelőző szakirodalom nyomán követte végig, összegezve a kutatási eredményeket. Forráshasználata főként a kiadott forrásokon alapul (*Székely Oklevéltár, az Erdélyi Országgyűlési Emlékek és az erdélyi törvényhatóságok jogszabálygyűjteménye, a Corpus Statutorum, Magyar Törvénytár*), korabeli kéziratok vagy levéltári anyagot keveset használt. Új kutatási eredményekkel nem szolgál a tanulmány, azonban helyesen állapítja meg (Imreh István nyomán), hogy a közszékeltek a rendi korszak utolsó felében sem szorultak ki a székgyűlésekről. E fontos megállapítás ellenére mégis Pál-Antal Sándor ezzel ellenkező, téves álláspontja terjedt el a szakirodalomban. Vofkori írásain megfigyelhető Imreh István munkásságának hatása, mind a kifejezőmódban, mind a következtetések megfogalmazásában, valamint a székely társadalom és önkormányzat bizonyos szintű idealizálásában.

Pál-Antal Sándor munkássága már a rendszerváltás előtt komoly eredményeket mutatott fel, a székely önkormányzattal és intézménytörténettel kapcsolatos több évtizedes kutatásait azonban 2000 után összegezte. A korábban említett *Székely önkormányzat-történet* című kötetében részletesen bemutatta a székelység jogszokásainak és intézményeinek előzményeit, fejlődési folyamatát és történelmi összefüggéseit a középkori kezdetektől egészen a 19. századig. Amellett, hogy Pál-Antal szintetizálta az elmúlt két évszázad székely közigazgatás-történeti irodalmának eredményeit, évtizedeken keresztül, mint Maros megye levéltárosa, kiterjedt és elmélyült levéltári kutatásokat végzett. Ennek köszönhetően a Marosszékre vonatkozó közigazgatás-történeti adatai és megállapításai teljes egészében a primer forrásokra épülnek. Marosszék törvényhatóságának történeti fejlődését külön kötetben is bemutatta. A *Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig*⁷⁸ című munkájának első fejezetei a széki intézményrendszer fejlődéséről és történelmi átalakulásáról szólnak. Pál-Antal 2013-ban tanul-

---

77 Vofkori Mária: Szerkezeti változások a székely társadalomban. *Korunk* 3 (1994), 5. sz. 17–30.

78 Pál-Antal Sándor: *Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig*. Marosvásárhely, 2004.

mánykötetben foglalta össze néhány korábbi, fontosabb írását. A *székelyek földje és népe*⁷⁹ című kötetben a székelyföldi önkormányzatról, a 18. századi településekről, a székek 18. század eleji működéséről, népességéről és társadalmi viszonyairól közölt kutatási eredményeket. Pál-Antal Sándor munkásságának egyik fontos eredménye a *Székely székek a 18. században*⁸⁰ című sorozat szerkesztése és a bevezető, forrásértelmező tanulmányok megírása. A sorozat a *Székely Oklevéltár* óta terjedelmében legjelentősebb a székelység történetére vonatkozó forrásközlés, amely a 18. század eleji adóösszeírások székely székekre vonatkozó anyagát tartalmazza. A bevezető tanulmányok főként az adóösszeírásokra és az azokból levonható társadalmi összefüggések elemzésére szorítkoznak.

Pál-Antal munkásságának érdemei mellett kutatási módszerének hiányosságait is meg kell említenünk. A túlnyomórészt maroszéki kutatásai és forrásismerete alapján, maroszéki analógiák mentén általánosító (főleg a 18. századra vonatkozóan) megállapításokat tesz a többi székely szék intézményi fejlődésére nézve. Úgy véljük, hogy nem lehetséges általános következtetéseket levonni a székely székek 18. századi működésére vonatkozóan mindaddig, amíg minden egyes szék intézmény- és közigazgatás-története nincs feltárva, majd összehasonlító vizsgálat alá vetve. Munkánk Csíkszék esetében igyekszik hozzájárulni az említett közigazgatás-történeti feltáráshoz és egy majdani szintézishez.

Az adóösszeírások szempontjából fontos forráskiadásnak számít a Ladislau Gyémánt szerkesztésében megjelent *Conscriptia fiscală a Transilvaniei din anul 1750*⁸¹ című sorozat. A munka első kötete 2009-ben jelent meg, a második 2016-ban. A forráskötekek bevezető tanulmányai feldolgozzák a bethleni adórendszer bevezetése előtti adóösszeírás történetét és folyamatát, valamint a bőséges adatmennyiség segítségével (2117 település összeírt adózó lakossága) elemzik Erdély 18. század közepének társadalmi és gazdasági állapotát.

Hermann Gusztáv-Mihály székelyudvarhelyi történész Udvarhelyszékre vonatkozó közigazgatási és társadalomtörténeti kutatásait közölte a *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*⁸² című, 2003-ban megjelent kötetében. A székely rendiség és önkormányzat kérdéseit elemezve, Hermann vázlatos összefoglalását adja a székely önkormányzat és kiváltságok, valamint társadalmi változások történetének, majd saját, főként Udvarhelyszékre vonatkozó kutatásai alapján bemutatja a 18. századi székely rendiség legfőbb aspektusait. Munkájában kitér a korszak intézménye-

79 Uő: *A székelyek földje és népe*. Marosvásárhely, 2013.

80 Uő: *Székely székek a 18. században*. I. köt. *Maroszék 1701–1722 között*. 2007; II. köt. *Udvarhelyszék 1701–1722 között*. 2009; III. köt. *Csik-, Gyergyó- és Kászonszék 1701–1722 között*. 2009; IV. köt. *Háromszék 1701–1722 között*. 2011; V. köt. *Aranyoszék 1701–1722 között*. 2011.

81 Ladislau Gyémánt–Remus Câmpeanu–Anton Dörner–Florin Mureșan: *Conscriptia fiscală a Transilvaniei din anul 1750*. Vol. I. Cluj-Napoca, 2009. Vol. II. Cluj-Napoca, 2016. (A továbbiakban: Gyémánt et alii 2009/2016.)

82 Hermann Gusztáv-Mihály: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*. Csíkszereda, 2003.

ire és tisztségeire is, valamint a székely nemességnek a felvilágosult abszolutizmus reformjaival szembeni viszonyulására. Hermann módszerének hiányossága is talán ugyanott fedezhető fel, ahol a Pál-Antalé, tudniillik, hogy egy szék működéséből, illetve levéltári anyagából von le következtetést a többire nézve. Amennyiben a teljes székely nemesség viselkedésmintáit vagy kollektív mentalitását vizsgáljuk, nem elég egyetlen szék nemességére vonatkozó forrásokat feldolgozni, hanem ezt a kutatást minden szék esetében el kell végezni ahhoz, hogy általános megállapításokat vonhassunk le.

Béli Gábor jogtörténész 2004-ben megjelent székely jogtörténeti tanulmánya, *II. Ulászló a székelyek jogait és kötelezettségeit összefoglaló kiváltságlevele*⁸³ az uralkodó 1499-es oklevelét állította vizsgálódása középpontjába. Béli alapos és részletes elemzése, valamint abból fakadó megállapításai az intézménytörténetet kutatók számára is megkerülhetetlenek. Az 1499-es kiváltságlevél ugyanis fontos adatokat tartalmaz a széki törvénykezés és közigazgatás intézményére, valamint a székely alispánokra vonatkozóan. Az oklevélből tudjuk meg, hogy az alispánok voltak azok, akiket később királybíráknak neveztek. Az oklevél tehát a későbbi főkirálybírói intézmény történeti fejlődésének egyik legfontosabb forrása.

Aranyosság társadalomtörténetével két székelyudvarhelyi történész, Róth András-Lajos és Róth Edit foglalkozott *Aranyosság társadalmi fejlődése (1642–1821)*⁸⁴ című tanulmányukban. A főként kvantitatív megközelítés alapján, kutatásaik a történeti statisztika módszerére épültek. A katonai, nemesi és adóösszeírások adatait összegezve és elemelve mutatták be a kis székely szék társadalmi képének alakulását a rendi korszak utolsó századaiban.

Háromszék esetében Cserey Zoltán közigazgatás-történeti munkásságát kell kiemelnünk. Cserey 2008-ban Miklósvárszék önkormányzat-történetét vizsgálta az 1785–1848 közötti időszakra vonatkozóan,⁸⁵ majd 2009-ben megjelentette az *Önkormányzatiság és katonai hatalom Háromszéken a 18–19. században*⁸⁶ című kötetét. Könyvében azonban nem egy egységes szintézisét adta a szék működésének, ahogy azt a cím sugallná, hanem csupán a szerző 1998 és 2008 között megjelent tanulmányait szerkesztette kötetbe. A könyv első két fejezete (*Főkirálybírák 1709–1876 között, Széki közgyűlések a 18–19. században*) azonban fontos alaptanulmányt képez a háromszéki főkirálybírói hatalomgyakorlás és a székgyűlés intézményi működésére nézve.

---

83 Béli Gábor: II. Ulászló a székelyek jogait és kötelezettségeit összefoglaló kiváltságlevele. *Jogtörténeti Szemle* 2004, 4. sz. 55–65.

84 Róth András-Lajos–Róth Edit: Aranyosság társadalmi fejlődése (1642–1821). *Areopolisz. Történelmi és Társadalomtudományi Tanulmányok* (a továbbiakban: *Areopolisz*) V. Csíkszereda, 2006. 6–42.

85 Cserey Zoltán: Miklósvárszék önkormányzata, 1785–1849. Uő: *Erdővidéki történelmi tanulmányok*. Barót, 2008.

86 Uő: *Önkormányzatiság és katonai hatalom Háromszéken a 18–19. században*. Sepsiszentgyörgy, 2009.

2006-ban, majd bővített változatban 2013-ban jelent meg Egyed Ákos *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig*⁸⁷ című szintézise. A kötet nem tárt új kutatási eredményeket az olvasó elé, hanem műfajából adódóan a kutatás akkori állásának összegzését végezte el. A könyv III. fejezete mutatta be a Habsburg-uralom alatti időszakot. A 18. századot azonban meglehetősen szűkszavúan tárgyalta, a hangsúlyt érezhetően a határország szervezése és története felé tolva el.

Hermann Gusztáv Mihály udvarhelyszéki kutatásainak szintézise 2016-ban jelent meg. *Az Udvarhelyszék – a közigazgatás és közélet története* című háromszerzős kötet első, 1848-ig terjedő része Hermann Gusztáv, míg az azt követő rész Zepezsaner Jenő munkája. Mivel a kötet Pál-Antal Sándor munkássága óta az első olyan munka, amely egy szék teljes kora újkori közigazgatás-történeti bemutatását tűzte ki célul, ezért fontosnak tartjuk, hogy a kutatástörténetet bemutató fejezetünkben erre részletesebben kitérjünk.

Hermann a letelepedéstől kezdődően vizsgálta a szék történetét, a tisztségek és intézmények kialakulását és fejlődését. A középkori és fejedelemségkori részek tárgyalásakor a szerző nem csupán a korábbi szakirodalomra támaszkodott, hanem a nyomtatásban megjelent forrásokat is hasznosította. A 18. századi intézménytörténeti részben Hermann igyekezett kitérni a császári katonai megszállás következményeire, az adórendszerre, a széki tisztviselők és intézmények működésére. Mária Terézia uralmának 1762 utáni időszakából azonban csak a határország felállításának kísérletét, a folytonos táblák létrehozását és a széki levéltár rendezése körüli kérdéseket mutatta be. A határország udvarhelyszéki szervezése kapcsán a szerző kizárólag a szakirodalmat használta, az erre vonatkozó levéltári forrásokat azonban nem vizsgálta. Ennek okán új adatot, összefüggést vagy nézőpontot nem kínál az olvasó számára. A folytonos táblák felállításáról és működéséről mindössze csak Hajdu Lajos már említett tanulmányát és az *Udvarhely vármegye történetét* használta. Levéltári forrásra épülő adattal egyetlen esetben találkozunk, az újonnan felállított udvarhelyszéki tábla tisztikarának bemutatásakor. A szék II. József-korabeli bemutatásakor túlzottan nagy hangsúlyt fektet a „jó császár” mítosznak és a Józsefhez kötődő anekdoták bemutatásának, így kevesebb figyelem jut a közigazgatás működésére. Az udvarhelyszéki nemesség rendi félelmeinek és tiltakozásainak bemutatása azonban jól érzékelteti a korabeli közélet hangulatát, valamint a szék reformokkal szembeni álláspontját.

Közigazgatás-történeti szempontból a vármegyésítés érintette legérzékenyebben a székeket. Hermann a szakirodalom alapján részletesen tárgyalja a vármegyésítés folyamatát és következményeit, a széki tiltakozásokat, a formálódó rendi ellenállást, majd a József utáni visszarendeződés folyamatát. Az Udvarhely- és Csíkszék egyesítéséből létrehozott, és 1784–1790 között fennálló Udvarhely vármegye működésének bemutatása sajnos elmaradt, ahogy az 1763 utáni széki intézményrendszer működésének bemutatása is háttérbe szorult a reformok és az azokkal szembeni tiltakozások ismertetése

87 Egyed Ákos: *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig*. Csíkszereda, 2013.

közepette. Az újonnan felálló vármegyei tisztikar ugyan bemutatásra került, de arra már nem kapunk választ, hogy a tisztikar összetétele és a tisztújítások folyamata hogyan alakult az azt követő években. Kutatómódszertani szempontból kifogásolható, hogy csupán az udvarhelyszéki levéltár forrásanyagát használta, holott a vármegyeiítés utáni időszak rekonstruálásának érdekében elengedhetetlen a csíkszéki levéltár anyagának kutatása is. A forrásbázis szempontjából a legnagyobb hiányosság, hogy a szerző nem használta a kormányhatósági levéltárak, főként a Gubernium anyagát. Sajnos ez a megállapítás a Zepezsaner Jenő által megírt, 1848 utáni részre is érvényes, amelynek megírása során nem csupán a kormányhatósági levéltárak kutatása maradt el, hanem semmiféle levéltári kutatást nem végzett a szerző. A munka hiányosságai ellenére, Hermann kutatási eredményei és összegzései fontos alapvetését jelentik egy későbbi, részletes közigazgatás- és hivataltörténeti munka megírásának.

Ugyancsak 2016-ban jelent meg a háromkötetes *Székelyföld története*,⁸⁸ amely a székely múlt monografikus összefoglalását tűzte ki célul. A kora újkori közigazgatási fejezetek a második kötetben kaptak helyet. A székely székek fejedelemségkori intézménytörténetét Oborni Teréz foglalta össze *A székely önkormányzat intézményei és tisztségviselői*, valamint *A széki bíráskodás és a királybírák szerepe*⁸⁹ című alfejezetekben. Az intézménytörténeti bevezetőt Connert, Pál-Antal Sándor munkáira, valamint a *Székely Oklevéltárra* támaszkodva készítette el. Ezután egyenként vizsgálta meg a székek létrejöttét és fejlődésük történetét a fejedelemséggel bezárólag. A széki bíráskodásról és királybírákról írt alfejezetben Oborni összefoglalta és kibővítette a témában 2012-ben megjelent tanulmányát (*A királybírák szerepe a székely székekben a 16. század második felében*⁹⁰). A királybírói tisztség megjelenése és szerepköre mellett az alkirálybírákra és a székülökre vonatkozó kutatásait is összegezte.

Székelyföld Habsburg-kori közigazgatás-történetét, valamint a felvilágosult abszolutizmus reformjainak hatásait Hermann Gusztáv Mihály korábbi tanulmányaira alapozva foglalta össze.⁹¹ Udvarhelyszéken kívül kevés kitekintést ad a többi szék intézménytörténeti működésére. A szűkös levéltári kutatásokat vagy némely esetben azok teljes hiányát kénytelenek vagyunk ez esetben is szóvá tenni.

---

88 *Székelyföld története*. I–III. kötet. (Szerk.) Benkő Elek–Egyed Ákos–Hermann Gusztáv Mihály–Oborni Teréz–Bárdi Nándor–Pál Judit. Székelyudvarhely, 2016. (A továbbiakban *Székelyföld története*.)

89 *Székelyföld története* II. 193–220.

90 Dáné Veronka–Oborni Teréz–Sipos Gábor (szerk.): „... éltünk mi sokáig két hazában...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Debrecen, 2012. (A továbbiakban: Oborni 2012.) 103–122.

91 Hermann Gusztáv Mihály: *Közigazgatás és közélet a hatalmi konszolidáció időszakában, 1711–1761. A közigazgatás és bíráskodás reformja. Mária Terézia reformjainak közéleti hatása; A székelység II. József idején. Székelyföld története* II. 371–386; 399–417. Vö. uő: Mária Terézia reformjainak hatása Udvarhelyszéken (1760–1780). *Areopolisz* III. Székelyudvarhely, 2003. 66–87; uő: II. József reformjai Udvarhelyszéken. *Areopolisz*. IX. Székelyudvarhely, 2009. 33–49; uő: „Törvényünkről, Szabadságunkról le nem mondhatunk.” Az udvarhelyi és csíki rendek tiltakozó beadványai II. József uralkodásának végén). *Areopolisz* X. Székelyudvarhely, 2010. 45–59.

I.2.3. Csíkszék társadalom- és intézménytörténetére vonatkozó munkák

A kifejezetten Csíkszék 18. századi múltjára, azon belül is a társadalom- és közigazgatás-történetre vonatkozó összefoglaló munka meglehetősen kevés. Főként résztanulmányokkal vagy egy-egy téma (pl. határőrség) köré felépített tanulmánykötetekkel találkozhatunk.

A legelső, Csíkszék történetét is érintő történetírói munka a 18–19. század fordulóján élt és alkotott kolozsvári, majd csíksomlyói ferences szerzetestől, Loseiner Leonárdtól származik. Az 1777-ben írt *Chronologia*⁹² című műve, amelyben a ferences rendtartomány és Erdély történetét mutatta be, kitérve Csíkszék történetének néhány momentumára is, kéziratban maradt fenn.⁹³ Loseiner munkássága a kutatók számára is kevésbé ismert. Tevékenysége a 17–18. századi katolikus megújulás és humanista szellemiségű egyháztörténet-írás keretei közé illeszkedik.⁹⁴

Az első olyan munka, amely egész Csíkszék bemutatását tűzte ki célul, 1853-ban jelent meg Kolozsváron. Benkő Károly az 1850-es részleges népszámlálási adatokra építve mutatta be a négy társszék földrajzi, közigazgatási és településtörténeti sajátosságait. A *Csik Gyergyó és Kászon leírások*⁹⁵ című munkájában Benkő a falvakat sorban bemutatva, népességi, építészettörténeti és történelmi adatokat közölt mindenikről. Részletes földrajzi leírásai a 19. század közepére vonatkozó történeti földrajzi forrásoként is hasznosak. Saját bevallása szerint három forrástípust használt a történelmi adatok bemutatása során: Loseiner munkáit, a csíksomlyói levéltárat (nem derül ki, hogy a székit vagy a rendházit) és családi levéltárakat (ez utóbbi esetben sem pontosítja, hogy mely nemesi családok anyagát kutatta). A források mellett „szakirodalmat” is használt, Kállay Ferenc *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről*⁹⁶ című, 1829-es

92 A teljes cím: *CHRONOLOGIA Topographico-Chronographica seu Sub specie Annuae Felicitatis et Calamitatis Provinciae Transilvanicae et Siciliae Descriptio pervetusti Monasterij Csik Somlyoviensis ad Beatam Virginem Visitantem In Feriis Philosophicis jussu Admodum Reverendi P. Martini Péterffy Ordo Fratrum Minorum Strictoris Observantiae Reformatorem Almae Provinciae Proto-Regis Hungariae S. Stephani in Trassylvania Praedicatoris, Sacrosanctae Theologiae Lectoris Generalis etc. Nec non Actualis Ministri Provincialis edita, ac Venerationi MAGNAE DOMINAE in Thaumaturga Csikiensi AUXILIATRICI contra Haereses dicata a P. Fratre Leonardo Loseiner Praefatae Provinciae et Instituti A[r]tium L[iberalium] M[agistro] et Philosophiae Lectore Ordinario Anno a Partu Virgineo MDCC+LXXVII.*

93 Csíksomlyó, Ferences Könyvtár, jelzet: A VI. 7/5254.

94 Loseiner munkásságára ld: Pap Levente: Loseiner Leonárd és Chronológiája. *Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*. Szerk. Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka. Budapest, 2014, 149–157; uő: Loseiner Leonárd Chronológiájának lehetséges datálása és forrásai. *Csiki Székely Múzeum Évkönyve*. Csíkszereda, 2015. 189–197; Mohay Tamás: „Istennek kincses tárháza...” P. Loseiner Leonárd ferences kézirata Szűz Mária csíksomlyói kegyzsobráról. Csíksomlyó–Budapest, 2015; Pap Levente: Egyházi történetírás és vallási propaganda Loseiner Leonárd Chronológiájában (1777). *Irodalomtörténeti Közlemények* 120 (2016), 5. sz. 589–600.

95 Benkő Károly: *Csik Gyergyó és Kászon leírások két t.i. általános és részletes osztályokban*. Kolozsvár, 1853.

96 Kállay Ferenc: *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*. Nagyenyed, 1829.

munkáját. Benkő mellőzte forrásai felsorolása közül, de Benkő József *Transsilvaniáját* is használta munkájában. Forrásait hosszasan idézte, terjedelmes részleteket iktatva saját szövege közé. A történeti részben kitért a széki közigazgatásra is, fő- és alkaptányi, fő- és alkirálybírói, nótáriusi és perceptori listákat is közölve. Adatai számos esetben pontatlanok, ezért csak kontrollforrások tükrében vagy azok hiányában feltételesen használhatóak.

Rendkívül adatgazdag és számos forrásidézettel tartalmaz Lázár Miklós családtörténeti munkája, *A gróf Lázár család*,⁹⁷ amelyben a szerző saját szövege mellett szó szerint idézte gróf Kemény József Lázár családról írt, kéziratban fennmaradt munkáját is. A családtörténeti összefoglaló a szárhegyi Lázár-ág mellett bemutatja a csíki és gyalakutai ágakat is. Kutatott témánkra vonatkozóan elsősorban a gróf Lázár Ferenc főkirálybíróról írt rész releváns, amely azonban a forrásokkal összevetve, tartalmaz pontatlan adatokat.

Csikszék történeti kutatásában alaplőnek számít Endes Miklós két világháború között megjelent műve, a *Csik- Gyergyó- Kászonszékek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*,⁹⁸ amelyben a neves jogász és autodidakta történész az addig megjelent székelység történetére vonatkozó szakirodalom, valamint a kiadott és kiadatlan levéltári források alapján kísérletet tett a térség társadalom-, egyház-, közigazgatás-, politika- és kultúrtörténeti monográfiájának megírására. Kronologikusan haladva, az említett szempontok alapján igyekszik ismertetni a szék és vármegye történetét. Annak ellenére, hogy felhasznált forrásait és a szakirodalmat gyakran idézi, azt mégis következetlenül teszi. Számos közölt adat, információ vagy megállapítás ellenőrizhetetlen, nincs hivatkozással ellátva; éppen ezért – ha nem is minősítjük használhatatlannak – fenntartásokkal kell kezelni; ahol mód van rá, ott kontrollforrások fényében kell ellenőrizni. Ilyen esetekben azt tapasztalhatjuk, hogy ugyan gyakran helyesek az adatok, de számos más esetben vagy pontatlanok vagy pedig hibásak. Adatait legtöbbször nem elemzi, nem értelmezi, csupán kronologikus sorrendben közli, felsorolja. A tobzódó eseménytörténet közepette gyakran átsiklik egy-egy fontosabb jelenség vagy folyamat okainak feltárása felett.

Endes kutatásainak egy része kéziratban, befejezetlenül maradt fenn. A budapesti Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi ezeket a torzóban maradt jegyzeteket, kutatási eredményeket, félkész műveket, amelyek értékes családtörténeti adatokat tartalmaznak a legfontosabb széki birtokos nemességről és a széki tisztikar összetételéről. Kutatásunk során azonban ezek között a tiszviselői névsorok között is több hibás adatot találtunk, amelyeknek a levéltári források ellentmondanak. A kéziratok munkák közül ki kell emelnünk az *Adatok Csík-Gyergyó- Kászonszékek községekének és családainak történeté-*

---

97 Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858.

98 Endes Miklós: *Csik- Gyergyó- Kászonszékek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938. Reprint kiadások: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994; Csíkszeredai Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2013. (A továbbiakban: Endes 2013.)

hez⁹⁹ című írást, amely adattárszerűen tartalmazza Alcsík, Felcsík és Gyergyószék valamennyi birtokos nemes és lófőcsaládját. Az egyes csíkszéki családok részletesebb történetére és genealógiájára világít rá az *Endes Miklós hagyatékában talált családtörténeti iratok. 20. századi gépirat és kézirat*¹⁰⁰ című kéziratgyűjtemény. Ez utóbbi tartalmazza a gyergyószentmiklósi Páll, a csíkszentmihályi Sándor, valamint a Becz, Mártonffi és csíkszentmártoni Szabó családra vonatkozó kutatási adatokat és jegyzeteket.

A 18. század eleji adózás és csíkszéki társadalmi helyzetkép elemzését nyújtja Király István *A Habsburg elnyomtatás és ennek kihatása Alcsík társadalmi rétegződésére a XVIII. század első felében*¹⁰¹ című tanulmánya. Király rendszerváltás után megjelenő *Társadalmi harcok Csíkszéken a határőrezredek szervezésének korában*¹⁰² című tanulmányában tovább vizsgálta a csíkszéki társadalmi és gazdasági viszonyokat, időben és térben kibővítve korábbi dolgozatát. Munkáját forrás- és adatgazdagság jellemzi, amelyek által jó betekintést enged a Habsburg-kori adóztatás, közigazgatás és társadalmi rétegződés összefüggéseibe.

1992-ben jelent meg Imreh István és Pataki József *Kászonszéki krónika 1650–1750*¹⁰³ című közös munkája. Az alapműnek számító kötet átfogó keresztmetszetét adja Kászonszék történetének a társzék kialakulásától a társadalmi, gazdasági, politikai kérdéseken keresztül egészen a szék intézménytörténetéig és a mindennapi élet bemutatásáig. Kutatásunk szempontjából a kászoni közigazgatásról, tisztségviselésről és törvénykezési perfolym rendjéről írt fejezetek a legértékesebbek.

Ami a katonáskodó szabad székely, majd határőr-társadalom kutatását illeti, a gyergyói társzék esetében Garda Dezső végzett alapvető kutatásokat. Eredményeit a *Székely hadszervezet és faluközösség*¹⁰⁴ című kötetében közölte 1994-ben.

Rákóczy Rozália 2010-es tanulmánya, *A katonarenden lévők szabályozása Csíkszéken a székely határőrség iratainak tükrében*,¹⁰⁵ a csíki határőrfalvak életébe enged betekintést. A katonai parancsnokság szigorúan szabályozta és nyomon követte a katonarendűek életét. Ezeknek a szabályozásoknak a részletei és forrásai ismerhetők meg Rákóczy írásából, amely Imreh István óta egy újabb fontos alaptanulmányát képezi a székely határőr-társadalom történetének, valamint a széki civil lakosság és hatóságok

99 Endes Miklós: *Adatok Csík-Gyergyó-Kászonszék községekének és családainak történetéhez*. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 2102/I–III. (A továbbiakban: Endes: *Adatok...*)

100 Gépirat. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 2120. (A továbbiakban: *Endes-hagyaték.*)

101 V. Király István: *A Habsburg elnyomás és ennek kihatása Alcsík társadalmi rétegződésére a XVIII. század első felében*. *Acta Harghiténsia*. 1980. 50–51. (A továbbiakban: V. Király 1980.)

102 V. Király István: *Társadalmi harcok Csíkszéken a határőrezredek szervezésének korában*. *Századok*, 126 (1992), 3–4. sz. 403–426. (A továbbiakban: V. Király 1992.)

103 Imreh István–Pataki József: *Kászonszéki krónika 1650–1750*. Budapest–Bukarest, 1992. (A továbbiakban: Imreh–Pataki 1992.)

104 Garda Dezső: *Székely hadszervezet és faluközösség*. Gyergyószentmiklós, 1994. 56–64.

105 Rákóczy Rozália: *A katonarenden lévők szabályozása Csíkszéken a székely határőrség iratainak tükrében*. *Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve*. Sepsiszentgyörgy, 2010. 301–310.

katonarendűekkel szembeni viszonyának. Mindezek a kérdések további alapos levéltári kutatásokat igényelnek ahhoz, hogy teljes képet alkothassunk a székely 1764 utáni társadalmi és közigazgatási működéséről. Az ez irányú kutatásokhoz Rákóczy adatai és következtetései alapvető támpontokkal szolgálnak.

A székelyföldi határvédelem legújabb kutatásait a 2018-ban megjelent, *A határvédelem évszázadai Székelyföldön*¹⁰⁶ című tanulmánykötet összegzi. A többszerzős kötet tanulmányai az Árpád-kortól a II. világháború végéig tárgyalják a székely hadviselés és határvédelem különböző aspektusait. A határőrség 1762–1764-es szervezésének eseményeit, valamint a csíkszéki határőrvidék 1851-ig terjedő történetét Csikány Tamás hadtörténész ismertette.¹⁰⁷ A szervezési előzményeket többnyire Szádeczky, Balló István és Egyed Ákos munkáira támaszkodva mutatta be. Az I. székely határőr gyalogezred felépítését, kiképzését, valamint a harci eseményekben (köztük a Gyimesi-szorosnál) való részvételét a szakirodalom mellett a korabeli kiadott és levéltári források alapján foglalta össze.

Csíkszék levéltári forrásanyagának legkiválóbb ismerője Bicsok Zoltán csíkszeredai történész-levéltáros, aki az elmúlt húsz évben több publikációban is érintette a 18–19. századi társadalom- és közigazgatás-történet kérdéseit.¹⁰⁸ Fő kutatási területe a csíkszéki nemesség pecséthasználata, amely magában foglalja a családtörténeti és hivatal-történeti kitekintést is. A csíkszéki birtokos nemesek családi kapcsolatai és birtokviszonyai mellett fontos hangsúlyt fektet az e családokból kikerülő hivatalnokréteg kutatására is. 2021-ben megvédett doktori értekezése, *Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék nemességének pecsétanyaga (16–19. század)*,¹⁰⁹ a hatalmas mennyiségű pecsétanyag szigillográfiai feldolgozása mellett jelentős figyelmet fordított a csíkszéki tisztviselő réteg személyi összetételének rekonstruálására, valamint a széki archontológiai listák összeállítására.

Szintén 2021-ben védte meg doktori dolgozatát Karda-Markaly Aranka, a csíkszeredai múzeum 16–17. századi Csíkszékot kutató történész-muzeológusa. A 2022-ben kötetként is megjelent, *Csíkszék és a csíkszéki nemesség a 16–17. században*¹¹⁰ című dok-

106 Nagy József (szerk.): *A határvédelem évszázadai Székelyföldön. Csíkszék és a Gyimesek vidéke* (a továbbiakban: *A határvédelem évszázadai*). Szépvíz, 2018.

107 Csikány Tamás: A csíkszéki határőrvidék története 1764–1851. (A továbbiakban: Csikány 2018.) *A határvédelem évszázadai*. 155–204.

108 Bicsok Zoltán: Csik-, gyergyó- és kászsónszéki nemesek állatalakos pecsétjei a 18–19. századból. *Székely jelképek pecséten, címerben. Tanulmányok*. Mihály János (szerk). 2015. (A továbbiakban: Bicsok 2015.) 47–117; Adalékok két csíkszéki nemesi család pecsétgyakorlatának történetéhez. *Areopolisz XV. Székelyudvarhely*, 2016. 94–139; Csíkszéki nemesi családok címerváltozatai – címerfejlődési modellek a pecsétanyag alapján. *Areopolisz. XIX. Székelyudvarhely*, 2020. (A továbbiakban: Bicsok 2020.) 203–231.

109 Bicsok Zoltán: *Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék nemességének pecsétanyaga (16–19. század)*. Doktori dolgozat. Kézirat. Témavezető: Prof. dr. Rüs-Fogarasi Enikő. Babeş–Bolyai Tudományegyetem. Kolozsvár, 2021.

110 Karda-Markaly Aranka: *A Csíkszék és a csíkszéki nemesség a 16–17. században*. Doktori dolgozat. Kézirat. Témavezető: Prof. dr. Rüs-Fogarasi Enikő. Babeş–Bolyai Tudományegyetem. Kolozsvár, 2021; kötetként ugyanezzel a címmel jelent meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadójánál, szintén Kolozsváron. (A továbbiakban: Karda-Markaly 2022.)

tori értekezés homlokterében az ún. „két Csík”, Felcsík- és Alcsíkszék fejedelemségkori társadalom- és közigazgatás-története áll. Karda-Markaly munkája alaptanulmány a kora újkori széki hatalomgyakorlás kérdéskörében. Bár nem meríti ki a téma szerteágazó problematikáját, megalapozza a további, részletesebb kutatásokat.

I.3. FORRÁSOK

I.3.1. Kiadott források

Az erdélyi rendi jogrendszer megértéséhez, illetve azon belül a székelyekre vonatkozó törvények ismeretéhez elengedhetetlen kézikönyv az *Approbatæ és Compilata Constitutiones*, valamint a *Articuli Novelli* (magyarosabban: *Novellaris Articulusok*) székelyekre (is) vonatkozó cikkelyeit tartalmazó *Magyar törvénytár*,¹¹¹ amelynek 1900-as kiadását használtuk kutatásunk során.

Az elbeszélő források ismertetését nagyajtai Cserei Mihály¹¹² említésével kell kezdenünk. Erdély 17–18. századi történetírója csíkrákosi birtokai révén Csíkszékhez is kötődött. Amint a későbbiekben látni fogjuk, az 1708-as főkirálybíró *candidatio* során az ő neve is felmerült a jelöltek között, sőt a központi hatóságok beavatkozása előtt állítólag őt jelölte első helyen a csíki székgyűlés. Az esetet szűkszavúan ugyan, de megörökítette *Históriájában*.¹¹³ Cserei történeti munkája nem mentes az elfogultságtól, és személyes sérelmei is befolyásolták az események leírásakor: pl. a kurucokkal szembeni ellenszenv vagy a Bornemisza Jánossal szemben táplált, személyes sérelmen alapuló ellenérzés.

Családi kötődései és birtokai révén az Apor család is több szállal kötődött Csíkszékhez. Az 1730-as években a család még alkirálybíró is adott Alcsíknak, Apor Farkas személyében. Ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, Apor fiainak neve olykor még a főkirálybíró-jelölések során is felmerült, de sosem élveztek akkora széki támogatást, hogy megszerezzék a főtisztséget. A háromszéki főkirálybíró (1708–1752), báró Apor Péternek nem kis szerepe volt gróf Haller János 1725-ös csíkszéki főkirálybíróságának biztosításában.¹¹⁴ Levelezésében Apor több utalást is tett a korabeli csíkszéki eseményekre. Fennmaradt írásai (levelezések, verses visszaemlékezések, végrendeletei) 1903-ban jelentek meg a *Monumenta Hungariae Historica*¹¹⁵ történetírók műveit közreadó sorozatában.

111 *Magyar törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények.* (Ford.) Márkus Dezső. (Ford.) Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen (szerk.). Budapest, 1900. (A továbbiakban: *Magyar törvénytár*.)

112 Cserei Mihály életével és munkásságával az utóbbi évtizedekben Tóth Zsombor irodalomtörténeész foglalkozott mélyrehatóan.

113 Cserei Mihály: *Históriája*. Pest, 1852. (A továbbiakban: Cserei *Históriája*.) Újabb kiadás: *Erdélyi históriája. [1661–1711]*. Bevezetőt és jegyzeteket írta: Bánkúti Imre. Budapest, 1983.

114 Ld. a Főkirálybírók című fejezetet.

115 *Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 36–37. Br. Apor Péter verses művei és levelei, 1676–1752.* 1–2. Budapest, 1903. (A továbbiakban: *Monumenta 1903*.)

1906-ban ugyancsak a *Monumenta* sorozatban jelentek meg Halmágyi István naplói (1752–1753, 1762–1769) és iratai (1669–1785).¹¹⁶ Halmágyi a székely határőrséget szervező, ún. Lázár-bizottság jegyzője volt, ezért az 1762–1764 közötti csíkszéki eseményekre vonatkozóan naplója, a guberniumi iratok mellett, elsődleges forrásértékkel bír.

A székely székek történeti előzményeinek és intézménytörténetének vizsgálata során haszonnal forgathatóak az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*¹¹⁷ azon kötetei, amelyek a székekre és székely rendi natióra vonatkozó dokumentumokat tartalmazzák. Kutatásunk során az 1559-es gyulafehérvári országgyűlés királybírákra vonatkozó határozatait, az 1691. január–februári fogarasi, valamint a március–áprilisi kolozsvári országgyűlés rendelkezéseinek szövegét használtuk.¹¹⁸

A székely székek belső életének és működésének fontos forrástípusait képviselik a székgyűlések és derékszékek során hozott szabályrendeletek (constitutiók), amelyek mindenik társ-, illetve fiúszékre érvényesek voltak. Csíkszék 18. századi szabályrendeletei közül összesen tíz ismert, amelyek közül néhány csak töredékesen maradt fenn. Ezek a constitutiók 1885-ben jelentek meg az ún. *Corpus Statutorumban*.¹¹⁹

Az *Országgyűlési Emlékek* kiadásának jelentőségéhez mérhető a *Székely Oklevéltár*¹²⁰ sorozatának megjelenése. A nyolc kötetből álló régi sorozat első kötete 1872-ben Szabó Károly, míg az utolsó, két emberöltővel később, 1934-ben Barabás Samu szerkesztésében jelent meg. Dolgozatunk történeti előzményeinek bemutatásakor az *Oklevéltár* I–III. kötetében található forrásokra is támaszkodtunk. Az *Oklevéltár* VII. kötete¹²¹ az 1696–1750 közötti időszak forrásainak egy részét tartalmazza. Mivel a kötet Csík vármegye költségén jelent meg, a Szádeczky által közreadott források többsége a csíkszéki levéltár anyagából került ki, ami kutatásunk szempontjából előnyösnek bizonyult. Az *Oklevéltár* anyaga tartalmilag vegyes, főként a császári hatalom berendezkedésével kapcsolatos ügyeket érinti, de a székek belső működésére, társadalmi állapotaira, közigazgatási helyzetére is rávilágítanak a guberniumi utasítások, az adózással és portióval kapcsolatos iratok, a commissariatica ügyek, széki tisztek és főtisztek levelezése, hivatali jelentései, kormányhatóságok rendeletei, katonaság visszaéléseivel kapcsolatos jelentések, települések kérvényei, panaszai, székgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyvek kivonatai, valamint a diétai követek utasításai.

116 *Monumenta Hungariae Historica* 2. *Scriptores* 38. *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból. IV. Halmágyi István naplói*. Közli: Szádeczky Lajos. Budapest, 1906.

117 *Monumenta Hungariae Historica* III. *Comitalia-Országgyűlési Emlékek. Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, 1–21. (Szerk.) Szilágyi Sándor. Budapest, 1875–1898. (A továbbiakban EOE.)

118 EOE. II. 124–125; EOE. XX. 441; EOE. XX. 472.

119 Kolozsvári Sándor–Óvári Kelemen: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Magyarországi Jogtörténeti Emlékek*. Budapest. 1885–1904. (A továbbiakban: *Corpus Statutorum*.)

120 A továbbiakban *SzOkl*.

121 A továbbiakban *SzOkl*. VII.

A csíkszéki nemesi családi levéltárak közül a csíkszentsimoni Endes¹²² és a csíkszentmihályi Sándor¹²³ család irathagyatéka jelent meg nyomtatásban. Mindkét forrás-gyűjteményben értékes adatokat találunk a széki tisztviselők személyi összetételére és a törvénykezési eljárásokra vonatkozóan. Önálló kötetbe való rendezése előtt, az Endes család levéltári anyagát Sándor Imre a *Genealógiai Füzetek* számaiban regesztázva közölte.¹²⁴ Kutatásunk során ezeket a közleményeket is használtuk a széki tisztviselők névsorainak kiegészítéséhez.

A székelly határórség szervezésének eseményei mellett a széki előljárók személyére és szerepére vonatkozóan is találunk adatokat az 1764-ben felállított Bűnfenyítő Bizottság (Commissio Criminalis) jegyzőkönyvében, amelyet Imreh István tett közzé 1994-ben.¹²⁵

Szintén a széktörténeti előzmények rekonstruálása során használtuk a Kordé Zoltán által szerkesztett és előtanulmányokkal ellátott *A középkori székellyesség*¹²⁶ című forráskiadványt. A bevezető tanulmányok mellett haszonnal forgattuk és idéztük a középkori székelly társadalom- és közigazgatás-történet legfontosabb forrásait.

I.3.2. Kiadatlan levéltári források

A Csíkszék 18. századi történetére vonatkozó forrásanyag meglehetősen szétszórta helyezkedik el a különböző levéltárakban: Csíkszeredában, Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Budapesten. Mivel dolgozatunk tárgya a széki hatalomgyakorlás és a széki hatalmat megtestesítő szereplők vizsgálata, elsődlegesen a hivatali forrásokat vizsgáltuk: a központi hatalom, kormányhatóságok, törvényhatóságok, intézmények, tisztviselők hivatali levelezését. Ezeket a forrásokat a bevezető elején vázolt szempontrendszer alapján elemeztük.

A Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Igazgatóságán (a továbbiakban RNL HMI) őrzik a széki levéltár fennmaradt anyagát. A társszéki levéltárak mellett külön egységet képez a teljes csíkszéki (vagy főszéki) levéltár anyaga. Ezek különböző forrástípusokból tevődnek össze: személyes levelezések (félhivatalos levélváltások széki tiszttek és széki lakosok vagy széken kívüliek között, tisztviselők családtagokkal váltott levelei, birtokosok levelezése intézőikkel stb.), a Guberniumtól, Kancelláriától, Főhadparancsnokságtól, Királyi Táblától, Főszámvevőségtől, Főbiztosságtól vagy a magyarországi vármegyéktől érkező hivatali levelek, a főkirálybíró és a széki tiszttek levelezése:

122 Sándor Imre: *A csíkszentsimoni Endes család levéltára (1544–1848)*. Kolozsvár, 1910. (A továbbiakban: *Endes-levéltár*.)

123 Sándor Imre: *A csíkszentmihályi Sándor család levéltára*. I. kötet, 1539–1756. Kolozsvár, 1914. (A továbbiakban: *Sándor-levéltár*.)

124 *Genealógiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat címerekkel és leszármazási táblákkal* 5 (1907), 4. sz. 46–48; Uo. 6 (1908), 2. sz. 58–64; 3. sz. 90–96; 4. sz. 115–123; 5. sz. 157–160; 6. sz. 187–188. (A továbbiakban: *Genealógiai Füzetek*.)

125 Ld. fennebb Imreh 1994.

126 Kordé Zoltán (szerk.): *A középkori székellyesség. Krónikák és oklevelek a középkori székellyekről*. Csíkszereda, 2001. (A továbbiakban: Kordé 2001.)

utasítások, kérvények, beszámolók, jelentések, panaszlevelek, hivatali eljárásmodra vonatkozó kérdések és egyebek. Az 1780 előtti székgyűlési jegyzőkönyvek sajnos csak töredékesen vagy kivonatolva maradtak fenn a következő évekből: 1727,¹²⁷ 1745,¹²⁸ 1748,¹²⁹ 1749,¹³⁰ 1751,¹³¹ 1754,¹³² 1765.¹³³ Az 1765 utáni tisztújító székgyűlések feljegyzései a folytonos táblai protocollumokban maradtak fenn. A jegyzőkönyvi töredékeken és kivonatokon kívül a székgyűlésekre vonatkozóan fontos adatokkal szolgálnak még a szék és a felsőbb hatóságok, valamint a főkirálybíró és a széki tisztek közötti levélváltások, de még a széki előjárók magánlevelezése is tartalmaz olykor a székgyűlés tevékenységére vonatkozó utalásokat.

A közös csíkszéki fondba került be Kászonszék 1706–1727/32 közötti számadáskönyve,¹³⁴ amely a társszéki perceptorok személyi összetételéhez szolgáltat adatokat. A számadáskönyvet a levéltári anyag rendezésekor tévesen törvénykezési jegyzőkönyvnek azonosították, és így tüntették fel a levéltári jegyzékben. Hivatkozásakor kénytelenek vagyunk a hivatalos leltári megnevezését használni, azzal a megjegyzéssel, hogy e forrástípus valójában széki számadáskönyv.

Ugyanebben a fondban találjuk továbbá a törvénykezési jegyzőkönyvek egy részét is: Alcsík 1710-es viceszéki jegyzőkönyvét,¹³⁵ valamint a csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyvét. Kutatásunk során a folytonos tábla első két jegyzőkönyvét (1765–1766, 1766–1767),¹³⁶ valamint a forum mixtum nevű katonai-civil vegyesbíróóság 1765–1769 között vezetett jegyzőkönyvét¹³⁷ használtuk. A szálas iratok között is több olyan 1764 előtti és utáni forrás található, amely a széki törvénykezésre és a büntetés-végrehajtásra vonatkozik.

Külön levéltári egységeket képeznek a társszékek levéltárai, amelyek a főszéki levéltárhoz hasonlóan vegyes összetételűek. A szálas iratok gyűjteménye többnyire a főkirálybírókkal és főhatóságokkal való hivatali levelezést, a széki lakosok peres iratait, elismervényeket, szerződéseket, nemesség-összeírásokat, katonai és adózási ügyeket tárgyaló forrásokat tartalmaz.

Ugyancsak a csíkszeredai levéltárban található Gyergyószék iratanyaga. A jegyzőkönyvek közül kutatásunk szempontjából alapvető fontosságú volt a gyergyószéki derékszék törvénykezési jegyzőkönyve, amely az 1714–1738 közötti pereket tartalmaz-

127 RNL HMI F 27. III/79. irat. Székgyűlési jegyzőkönyvi kivonat. 1727.

128 Uo. VIII/22. irat. Székgyűlési jegyzőkönyvi kivonat. 1745. december 6.

129 Uo. VII/59. irat. Székgyűlési jelentés. 1748.

130 Uo. VIII/25. irat. Székgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok. 1749. november 12., december 8., 30.

131 Uo. IX. 14. irat. Székgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok. 1751. június 3., augusztus 9., 30., december 22.

132 Uo. X/53. irat. Székgyűlési jegyzőkönyvi kivonat. 1754. május 9.

133 Uo. XIX/52. irat. Székgyűlési pervégzések. 1765.

134 Uo. Csíkszék törvénykezési jegyzőkönyvei. (A széki bevételek és kiadások számadáskönyve) 1706–1727/32. Lelt. 43.

135 Uo. Csíkszék törvénykezési jegyzőkönyvei. Alcsíki viceszéki jegyzőkönyv, 1710. Lelt. 23.

136 Uo. Csíkszék törvénykezési jegyzőkönyvei. 1765–1766, 1766–1767. Lelt. 26, 27.

137 Uo. Csíkszék törvénykezési jegyzőkönyvei. A vegyes törvényszék jegyzőkönyve, 1765–1769.

za.¹³⁸ Mivel a derékszék ebben az időszakban több mint egy évtizedet szünetelt, ezért sajnos a forrásanyag terjedelme viszonylag szűkre szabott. Annál értékesebbek azonban azok az adatok, amelyek a 18. század első felének derékszéki működésébe engednek betekintést. A gyergyói viceszékre vonatkozóan fontos az 1701-es és 1734-es pereinek kivonatait tartalmazó törvénykezési jegyzőkönyv.¹³⁹

Felcsíkszék levéltári anyagában a szálas iratok a már korábban említett forrástípusokat foglalják magukban. A viceszéki törvénykezési jegyzőkönyvek itt is töredékesen maradtak fenn, de a gyergyószékihez képest jóval bővebben, négy kötetben állnak a kutatás rendelkezésére. A jegyzőkönyvek a következő évköröket tartalmazzák: I. kötet: 1709–1727,¹⁴⁰ II. kötet: 1726–1732,¹⁴¹ III. kötet: 1750–1759,¹⁴² IV. kötet: 1759–1763.¹⁴³

Alcsíkszék viceszéki törvénykezési jegyzőkönyvei közül sajnos csak az 1706–1714¹⁴⁴ és az 1715–1721¹⁴⁵ közötti kötetek maradtak fenn. Kászonszék anyagának egy része a főszéki fondba, illetve más levéltári intézményekbe került. Kutatott időszakunkra nézve a csíkszeredai levéltárban őrzött kászoni anyagban viszonylag kevés szálas irat található. A törvénykezési jegyzőkönyvek a következő évekre vonatkozóan maradtak fenn: 1700–1753,¹⁴⁶ 1756–1760,¹⁴⁷ 1761–1762.¹⁴⁸

A Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatóságán (a továbbiakban RNL KMI) őrzött levéltári fondok között is található Csíkszék (is) érintő fontos forrásanyagok. A gróf Kálnoki család levéltárában található Kálnoki Ferenc csíkszéki főkirálybíró magánlevelezése,¹⁴⁹ amelynek túlnyomó része csíki főkirálybíróóságának időszakában íródott. Kálnoki széles körű kapcsolatrendszerrel bírt, amely az Erdélyi Udvari Kancelláriától az erdélyi katolikus püspökségen és a császári hadseregen át az erdélyi kormányhatóságokig terjedt. Főkirálybíróóságának rekonstruálásában főként ez utóbbi levelei jelentenek fontos forrásanyagot. Kálnoki, impulzív és autoriter személyiség lévén, leveleiben gyakran az elfogultság hangján szólalt meg és számolt be egy-egy konfliktusos helyzetről. Bár helyzetelemzése ennélfogva szubjektívek, az általa említett

138 RNL HMI F 26. Gyergyószék levéltára (a továbbiakban: RNL HMI F 26.). Gyergyószéki törvénykezési határozatok jegyzőkönyve, 1714–1738. Lelt. 7.

139 Uo. Gyergyószéki jegyzőkönyvek, 1630–1687, 1701, 1734. Lelt. 6.

140 RNL HMI F 28. Felcsíkszék levéltára (a továbbiakban: RNL HMI F 28.), Felcsíkszék viceszéki jegyzőkönyve, 1709–1727. Lelt. 1.

141 Uo. Felcsíkszék viceszéki jegyzőkönyve, 1726–1732. Lelt. 2.

142 Uo. Felcsíkszék viceszéki jegyzőkönyve, 1750–1759. Lelt. 3.

143 Uo. Felcsíkszék viceszéki jegyzőkönyve, 1759–1763. Lelt. 4.

144 RNL HMI F 29. Alcsíkszék levéltára (a továbbiakban: RNL HMI F 29.). Alcsíkszék viceszéki jegyzőkönyve, 1706–1714. Lelt. 2. A jegyzőkönyv lapjainak bekötésekor fordított kronológia szerint rendezték az iratokat: 1714-től 1706-ig.

145 Uo. Alcsíkszék viceszéki jegyzőkönyve, 1715–1721. Lelt. 3.

146 RNL HMI F 62. Kászonszék levéltára (a továbbiakban: RNL HMI F 62.). Kászonszék viceszéki jegyzőkönyve, 1700–1753. Lelt. 47.

147 Uo. Kászonszék viceszéki jegyzőkönyve, 1756–1760. Lelt. 48.

148 Uo. Kászonszék viceszéki jegyzőkönyve, 1761–1762. Lelt. 49.

149 RNL KMI F 49. Kálnoki család (a továbbiakban RNL KMI F 49.), VI.1/7. mappa. Kálnoki Ferenc levelezése, 1743–1749. 1–195rv.

széki eseményeket vagy viszonyokat szinte teljes egészében ellenőrizni lehet a guberniumi és kancelláriai ügyiratokban, ahol gazdag forrásanyag maradt fenn Kálnoki rövid (1743–1749 közötti) főkirálybíróságáról.

Az ún. Nagy Jenő-gyűjteményen belül helyet kapó zsögödi Mikó család anyagában található a csíkszentmártoni Szabó család levéltárának¹⁵⁰ egy töredéke, amely a csík-széki tisztviselők személyi összetételéhez és folytonos táblai ügyekhez szolgáltat adatokat. Ugyancsak a Nagy Jenő-gyűjtemény részét képezi a székelykeresztúri Nagy Sütő család levéltárába bekerült kétmappányi kászonszéki anyag,¹⁵¹ amelynek egyik fele főként családi peres ügyeket és azok folytonos táblai jegyzőkönyveit, valamint a tanúkihallgatási jegyzőkönyveket tartalmazza. A forráscsoportot főként a csík-kászoni folytonos tábla ügyeire és tisztviselőinek személyi összetételére vonatkozóan lehet használni. A másik kászonszéki mappa (I. 16.) már jóval vegyesebb irattípusokat rejt magában, azonban egyetlen 1753-as széki igazoláson kívül nem tartalmaz 18. századi forrásokat. Az említett irat viszont beazonosít két lófőrendű kászoni assessort.

A Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Igazgatóságának (a továbbiakban RNL MMI) gyűjteményébe is került csíkszéki vonatkozású forrásanyag. A Szabó Mihály-gyűjtemény¹⁵² több nemesi család levéltári anyagának töredékét foglalja magában: alcsíki Szabó, dálnoki Gál, énlaki Csató és a kebelei Nagy családok iratanyagát. Kutatásunk szempontjából az alcsíki Szabó család anyaga számít fontosnak, ugyanis az állagban számos hivatalos, széki forrás található: tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, idézések, végrendeletek, amelyek a széki tisztviselők, főleg az assessorok és nótáriusok személyi összetételének meghatározásában segít.

A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának (a továbbiakban RNL KolMI) kezelésében lévő (az Erdélyi Múzeum-Egyesület egykori levéltárában őrzött) szárhegyi Lázár család levéltára¹⁵³ gróf Lázár Ferenc főkirálybíróra (1737–1742), valamint a gyergyószéki tisztviselők személyi összetételére vonatkozóan is tartalmaz forrásokat.

Munkánk forrásanyagának többségét a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) szolgáltatta. Az itt található erdélyi országos kormányhatósági levéltárak közül kettőt, az Erdélyi Udvari Kancelláriai levéltárat (B szekció), valamint a Gubernium levéltárát (F szekció) használtuk. Az Erdélyi Udvari Kancellária előzménye 1692-re nyúlik vissza, amikor a felállított Gubernium és az udvar közötti kapcsolattartás megkönnyítése érdekében az erdélyi rendek ügyvivő referendáriust küldtek Bécsbe. A rendek szándéka szerint a referendárius és a mellé rendelt négy kise-

---

150 RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. A zsögödi Mikó család levéltára. II. 34. A csíkszentmártoni Szabó család iratai. 1739–1865.

151 Uo. I. A székelykeresztúri Nagy Sütő család levéltára. Kászonszékre vonatkozó iratok, I. 11. (1671–1784) és I. 16. (1648–1938).

152 RNL MMI F 108. Dicsőszentmártoni Szabó Mihály gyűjteménye. I. Az alcsíki Szabó család iratai. (A továbbiakban: RNL MMI F 108.)

153 RNL KolMI F 384. Medgyesfalvi (szárhegyi) Lázár család levéltára. (A továbbiakban: RNL KolMI F 384.)

gító személy nem alkotott volna önálló hatóságot, az Erdélyből felküldött ügyeket nem tárgyalhatták és nem véleményezhették volna, csupán referálniuk kellett volna azokat az uralkodóhoz, a király válaszát pedig továbbítani a Guberniumhoz. 1695-ben, a rendek akaratával ellentétben, valóságos kormányhatóságként jött létre az alkancellária Bécsben, amely – mivel az Erdélyben felállítandó kancelláriát Bethlen Miklós bebörtönzését követően nem töltötték be – de facto Főkancelláriaként működött.¹⁵⁴ Kászoni Bornemisza János (al)kancellársága alatt (1712–1742) az Erdélyi Udvari Kancellária gyakorlatilag a Gubernium fölé nőtt, annak felettes és ellenőrző szervévé vált.

Mivel a Kancelláriához (hivatalosan) kizárólag a Guberniumon keresztül érkezhettek az erdélyi ügyek, ezért a két hatóság ugyanazokat az ügytípusokat tárgyalta. A két iratképző szervtől származó forrásanyag tartalmilag kiegészíti egymást, ugyanis az uralkodóhoz küldött folyamodványok vagy ügyiratok másolatai nem minden esetben maradtak meg a Gubernium levéltárában. A 18–19. század során többször is selejtezték, újrarendezték a két hatóság anyagát, ezért előfordul, hogy egy-egy ügyhöz kapcsolódó iratanyag csak az egyik kormány szervnél maradt fenn. Ugyanez a helyzet áll elő a királyi leiratok esetében is, ugyanis a guberniumi selejtezés vagy veszteségek folytán a Bécsből érkező iratok sem maradtak fenn mindig. A Kancellária levéltárának kutatása mellett szól az is, hogy az uralkodónak szánt kancelláriai véleményezések csak nagyon ritka esetben érkeztek vissza a Guberniumhoz az uralkodói leirattal együtt. Ezekben a véleményezésekben vagy éppen a kancelláriai ülés jegyzőkönyveiben olyan adatok találhatóak meg, amelyek hiányoznak az illető ügyre vonatkozó guberniumi anyagból. Kutatásunk során a Kancellária ügyiratok állagát¹⁵⁵ használtuk.

A Guberniumhoz beadott erdélyi ügyek többsége azonban nem került a Kancelláriához és az uralkodóhoz. Bizonyos esetekben maga a Főkormányzók gátolta meg egy-egy folyamodvány fennebb küldését, de a legtöbb esetben olyan ügytípusokkal találkozunk, amelyek nem igényeltek kancelláriai vagy uralkodói véleményezést. Mivel a Gubernium Erdély legfőbb közigazgatási és bíraskodási szerve volt, ezért felügyeletet és irányítást gyakorolt a többi országos és törvényhatósági hivatal fölött. A velük folytatott hivatali levelezések teszik ki a guberniumi levéltári ügyiratok (F 46) állagának¹⁵⁶ többségét. Amint a későbbiekben látni fogjuk, a Gubernium sokszor jelentéktelennek tűnő ügyekben is beavatkozott Csíkszék működésébe. A főkirálybíró kívül kapcsolatot tartott a széki tisztekkel, de olykor még a széki településekkel vagy magánszemélyekkel (nemesekkel, községelőkkel, ritkán még jobbágyokkal) is. Ez az aktív kapcsolattartás jelentős mennyiségű iratot termelt, amelyek közül sajnos sokat kislejtezték vagy egyszerűen elkallódtak. Még e veszteség ellenére is olyan mennyiségű forrásanyag maradt fenn, amelynek segítségével rekonstruálni lehet a széki hatalmi viszonyokat, a közigazgatás jellegét és működését, a tisztségek betöltésének módját és

154 Trócsányi 1973. 31–34.

155 MNL OL. Erdélyi Udvari Kancellária, B 2. Ügyiratok. (A továbbiakban: MNL OL B2.)

156 Uo. Gubernium Transylvanicum in Politicis, F 46. Ügyiratok. (A továbbiakban: MNL OL F 46.)

személyi összetételét, a Gubernium és szék viszonyát, valamint az 1762–1764 közötti és utáni közigazgatási és társadalmi változásokat. Kutatásunk során minden egyes vizsgált kérdéskör feltárásához találtunk és használtunk guberniumi forrásokat. Természetesen szükséges és elengedhetetlen a széki levéltár anyagának feltárása és ismerete is, azonban kijelenthetjük, hogy a guberniumi levéltár forrásainak használata nélkül lehetetlen megírni az erdélyi törvényhatóságok közigazgatás- és intézménytörténetét. Minden ilyen kísérlet csupán hiányos rekonstrukciókat eredményez.

II. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK, SZÉKI TISZTSÉGEK ÉS INTÉZMÉNYEK

II.1. A SZÉK KÖZÉPKORI ELŐZMÉNYEI

A teljes, középkorra vonatkozó ismeretanyag legutóbbi összefoglalója a *Székelyföld története* első kötetében,¹⁵⁷ 2016-ban jelent meg. Benkő Elek, Kordé Zoltán, Egyed Ákos, Péterfi Bence, Sófalvi András és Hegyi Géza átfogó és nagy léptékű képet nyújtott a székelyek erdélyi betelepüléséről, a Székelyföld településhálózatáról, a székrendszer és egyházi szervezet kialakulásáról, a középkori székely társadalom viszonyairól, a középkori székely jog sajátosságairól, valamint a székelység katonai szerepköréről. A középkori írott források elkeserítő hiányossága megnehezíti a kutatást és a székek településtörténetének részletes rekonstruálását. E téren csak a szisztematikus régészeti feltárások nyújthatnak segítséget, és lendíthetik ki a holtpontról a vitás és tisztázatlan kérdéseket.

A Csíki-medence Árpád-kori településtörténete a 20. század során majdnem teljesen ismeretlen volt. A rendkívül szűkös írott források és néhány szórványos régészeti lelet nem tette lehetővé egy átfogó és összefüggő történeti horizont megrajzolását. Az 1930-as években, Csík vidékének történeti bemutatásakor Endes Miklós lemondóan úgy fogalmazott, hogy az Árpád-kort Csíkszéken gyakorlatilag „praehistorikumnak” lehet tekinteni.¹⁵⁸ A korszak szisztematikus kutatása az utóbbi két évtizedben régészeti vonalon indult el. A kutatások a Csíki Székely Múzeum régész munkatársai nevéhez, közülük is főként Botár Istvánhoz kötődnek, aki a hagyományos régészeti módszerek mellett kutatásai során sikeresen alkalmazta a legújabb módszertani eljárásokat is: geofizikai mérések, légifotózás, radiokarbon-kormeghatározás, dendrokronológia, történeti embertan. 2013-ban megvédett doktori disszertációjában kitér a Csíki-medence korai településtörténetének kérdéseire, amelyekre az írott források hiányában csupán régészeti eredményekkel lehetséges válaszokat adni. A doktori dolgozat kötet formájában 2019-ben jelent meg, *Havasok keblében rejtező szép Csík*¹⁵⁹ címen. Csíkszék középkori történetét érintő összefoglalónkban főként Botár István eredményeire és

---

157 Benkő Elek–Oborni Teréz (szerk.): *Székelyföld története I. köt. A kezdetektől 1562-ig.* (A továbbiakban: *Székelyföld története I.*) Székelyudvarhely, 2016. 129–475.

158 Endes 2013. 23.

159 Botár István: *Havasok keblében rejtező szép Csík. A Csíki-medence középkori településtörténete.* Budapest, 2019. (A továbbiakban: Botár 2019.) Munkájában Botár a teljesség igényével ismerteti a témához kapcsolódó kutatástörténeti és szakirodalmi adatokat, ezért nem tartjuk szükségesnek e dolgozatban külön kitérni rájuk, annál is inkább, mivel nem érintik közvetlenül kutatásunk időszakát és fő témáit.

meglátásaira hagyatkozunk, tekintve, hogy a témában jelenleg (2024-ben) nem létezik átfogóbb és alaposabb feldolgozás.

A honfoglalást megelőző és rövidesen követő időszakban szláv népességgel számolnak a kutatók a Csíki-medence esetében is.¹⁶⁰ Az utóbbi évtizedek régészeti leletei (várak, templomok, sírok) bizonyítják, hogy az Árpád-kor első két évszázadában a királyi hatalom jelen volt a mai Székelyföld keleti területén is. A 12. századra olyan templomhálózat és vele együttjáró települések sora alakult ki, amelyek nem köthetőek a székelyekhez.¹⁶¹ Ebben a korai időszakban tehát a későbbi Csíkszék területén sem csupán lakatlan erdősségekkel kell számolnunk. A régészeti leletekkel jól kimutatható falu- és templomhálózat közigazgatásilag vagy Küküllő, vagy Fehér vármegyéhez tartozott.¹⁶² Mivel a kora és késő Árpád-kori régészeti leletek egységes (hasonló) anyagi kultúrát mutatnak, belőlük kiindulva nem lehet megragadni a székely betelepülés előtti és a betelepülő lakosság közötti különbséget, azaz a betelepülés történelmi pillanatát.¹⁶³

A Csíki-medence székelyek általi betelepülésének kronológiája körül nincs teljes szakmai konszenzus. Benkő Elek korábban a 13. század második felére tette a betelepülést.¹⁶⁴ Botár István, arra hivatkozva, hogy 2000 előtt a csíki régió régészeti kutatottsága rendkívül szórványos volt, elhamarkodottnak tartotta Benkő következtetését.¹⁶⁵ Nem létezik olyan régészeti lelet vagy írott forrás, amely közvetlenül bizonyítaná a csíki székelyek 13. századi beköltözését. Közvetett bizonyítékok és logikai következtetések azonban segítenek egy viszonylagos datálás felállításában. A legkorábbi forrás, amely a csíki székelyeket említi, 1324-ből származik, tehát kétségtelen, hogy ennél az időpontnál korábban érkeztek volna a Csíki-medencébe.¹⁶⁶ Az udvarhelyi és háromszéki párhuzamokat figyelembe véve, a csíki helynévanyag vizsgálata során Botár István arra a következtetésre jutott, hogy a betelepülés a 13. század első felében ment végbe.¹⁶⁷

Csíkszék kialakulásának területi és intézménytörténeti kérdéseire nem kevésbé nehéz választ adni, mint a betelepülés folyamatára és kronológiájára. A *székely szék* (*sedes*) mint közigazgatási, bíraskodási és területi entitás a forrásokban csak 1366-ban jelenik meg,¹⁶⁸ azonban az adminisztratív területi szerveződések már a letelepedéssel együtt megjelentek (*terra, districtus, comitatus, universitas, communitas*).¹⁶⁹

160 Uo. 80–81.

161 Uo. 239–240. Vö. *Székelyföld története* I. 160.

162 Uo. 248–249.

163 Uo. 242; 244–245.

164 Benkő Elek: A székelyek betelepülése Erdélybe. *Történelmünk a Duna-medencében*. Kolozsvár–Temesvár, 1998. 59.

165 Botár 2019. 245.

166 Létezik egy korábbi, 1322-es oklevél, amely a székelyek hét „vármegyéjét” említi, amelybe értelemszerűen Csíkszék is beletartozott. Ld: Kordé 2001. 65.

167 Botár 2019. 247.

168 Pál-Antal 2002. 50; *Székelyföld története* I. 171. Korábban volt olyan vélemény, amely a 14. század első felére tette a szék elnevezés megjelenését. Vö. Rugonfalvi Kiss 1939. 112; Kordé 2001. 66.

169 Szádeczky 1927. 30; Rugonfalvi 1939. 112; Moldovan–Pál-Antal 1979. 36; Kordé 2001. 66; Pál-Antal 2002. 49; *Székelyföld története* I. 171.

A Csík- és Gyergyószék elnevezés viszonylag későn, csak 1406-ban tűnik fel a forrásokban.¹⁷⁰ Utóbbi korai alapításának tartják a kutatók, mivel nem ismerünk hozzá köthető kiváltságlevelet, sem olyan forrást, amely a különválás okozta pereskedés vagy konfliktus nyomait tartalmazná.¹⁷¹ *Kászonszéket* csak jóval később, I. Mátyás 1462-es kiváltságszóoló oklevele említi először, amely szerint a kis szék Luxemburgi Zsigmond uralma elején, 1390-ben vagy 1395-ben kapta széki privilégiumát.¹⁷² Források hiányában nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani a középkori Csík- és Gyergyószék alá- és fölérendeltségi, illetve egyenrangúsági viszonyának alakulását. 1466-ban azonban már egyenrangú társszékeknek említi őket egy Mátyás-korabeli forrás.¹⁷³ Kászon esetében tudunk a Csíkszékkal való konfliktusról, így bizonyosnak tűnik, hogy alárendeltségi állapotból lett egyenrangú társszéki viszony valamikor a 15–16. század során. A szakirodalom szerint Csík, Gyergyó és Kászon a fejedelemség korára már bizonyosan közös széket alkotott,¹⁷⁴ a 17. századra pedig létrejött a társszékek közös fellebbviteli törvény-széke, a derékszék.¹⁷⁵

II.2. SZÉKI TISZTSÉGEK ÉS INTÉZMÉNYEK

A székely székek intézményeinek és tisztségeinek középkori-kora újkori történetével és fejlődésével számos kutató foglalkozott az elmúlt két évszázadban. Nem látjuk indokoltnak, hogy megismételjük a bevezető fejezetekben felsorolt szakirodalmi művek ismertetését, annál is inkább, mert Pál-Antal Sándor székely önkormányzat-történettel foglalkozó kötetében átfogó és részletes képet nyújtott a témát érintő szakirodalomról.¹⁷⁶ Legutóbb pedig Botár István, a már említett munkájában, a teljesség igényével foglalta össze a Csíkszék középkorára vonatkozó szakirodalmi publikációkat. A kora újkort érintő munkákra kutatástörténeti bevezetőnkben kitértünk.

170 Moldovan–Pál-Antal 1979. 36. 206; Pál-Antal 2002. 52; Vö. *SzOkl.* I. 87. 100. A csík-gyergyói alesperes ítélete egy peres ügyben. 1406. július 1; Bodor György úgy vélte, hogy Gyergyószék ekkor szakadt ki Csíkszékből. Vö. Bodor György: Az 1562 előtti székely nemzetiségi szervezetről. *Történelmi szemle* 26 (1983), 2. sz. 283; Kordé 2001. 67.

171 Moldovan–Pál-Antal 1979. 36; Pál-Antal 2002. 53.

172 *SzOkl.* I. 163. 194–196. I. Mátyás megerősíti Zsigmond király Kászonszéknek adott széki szabadsalmát. 1462. december 9. Erről még: Connert 1901. 20–22. 35–36. (A privilégiumot 1390-re teszi); Connert 1907. 16–17; Szádeczky 1927. 35; Endes 2013. 25. (Endes 1397-re teszi a Zsigmond-féle privilégiumot); Rugonfalvi 1939. 113; Bónis 1942. 50; Imreh–Pataki 1992. 11; Kordé 2001. 67; Pál-Antal 2002. 52; *Székelyföld története* I. 173. *Székelyföld története* II. 208.

173 *Székelyföld története* II. 206.

174 Moldovan–Pál-Antal 1979. 37.

175 *Székelyföld története* II. 206. Amint azonban a későbbiekben látni fogjuk, a derékszékek társszék-ként külön működtek, „közös” jellegét a főkirálybíró elnöklése, valamint az általa bírótársnak kiválasztott alkirálybírók személye biztosította.

176 Pál-Antal 2002. 31–47. A székely történelem kutatóiról és a 2009-ig megjelent legfontosabb történeti munkákról ad összefoglalót Pál-Antal 2013. 9–22.

A továbbiakban szeretnénk görcső alá venni mindazon széki intézményeket és tisztségeket, amelyek Csíkszék történetében szerepet játszottak, részletesebben foglalkozva azokkal, amelyek egészen a 18. század végéig jelen voltak kutatatott törvényhatóságunk történetében.

II.2.1. Széki hadnagy/(fő)kapitány

A széki főtisztségek (hadnagy, székbíró, főkirálybíró) közül évszázadokig a legfontosabb és legnagyobb hatalommal bíró tisztség volt.¹⁷⁷ Befolyását és hatalmi súlyát katonai szerepkörének köszönhette. A középkor és kora újkor során (1708-ig) fontos határvédelmi és katonai szerepet betöltő székely társadalomban ez nem is lehetett volna másként.

A források 1324-ben említik először a hadnagyot.¹⁷⁸ Különböző megnevezésekkel illették még a szék katonai főparancsnokát: *capitaneus*, *maior exercitus*, *belliductor*, *ductor*, *primipilus*.¹⁷⁹ Primipilus néven már korábban, 1307-ben is említik a széki főtiszte.¹⁸⁰ Kordé Zoltán úgy véli, hogy a hadnagy tisztség a székbírónál korábban jött létre, és viselője látta el az alacsonyabb szintű bíraskodást is. Az erdélyi letelepedés után azonban a katonai és közigazgatási terhek növekedése miatt már nem volt képes egyedül ellátni ezeket a feladatokat, így létrejött a székbíró tisztsége, amelyet több mint fél évszázaddal később említenek először a források.¹⁸¹ Bónis György meglátása szerint a hadnagy és a bíró tisztsége a székelyföldi letelepedést megelőzően jött létre, de ha azt követően is, mindenképp a székrendszer kialakulása előtt történhetett. Katonai parancsnokra (hadnagyra) a harcos lovasnépeknek nagyobb szükségük volt, mint állandó lakhelyre.¹⁸²

Békeidőben a hadnagy felügyelte és nyilvántartotta a hadra fogható széki férfiak harc készségét és felszerelésük állapotát, a székely ispán által közvetített királyi hadba hívásra mozgósította és vezette a szék haderejét. Katonai szerepköre mellett a szék közigazgatásában és törvénykezésében is főszerepet játszott. A székgyűléseken és a bírósági tárgyalásokon a székbíróval együtt elnökölt, felügyelte a bírósági ítéletek és a központi utasítások végrehajtását, illetve az ököradó behajtását egészen a 16. század elejéig.¹⁸³ A középkortól a 16. század első feléig a hadnagy/kapitányi tisztséget a nemzetségi rend

177 Connert 1901. 34.

178 Endes 2013. 25. 38; Kordé 2001. 66; *Székelyföld története* I. 171. Szádeczky szerint már 1309-ben megjelenik a maior exercitus elnevezés. Ld. Szádeczky 1927. 21.

179 Connert 1901. 33–34; Szádeczky 1927. 40; Endes 2013. 38; Rugonfalvi 1939. 117; Bónis 1942. 44; Kordé 2001. 66; Pál-Antal 2002. 64; Pál-Antal 2013. 30; *Székelyföld története* II. 196. Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 66.

180 Szádeczky 1927. 21.

181 Kordé 2001. 66–67.

182 Bónis 1942. 44.

183 Connert 1901. 34; Connert 1907. 29; Szádeczky 1927. 18; Endes 2013. 39; Moldovan–Pál-Antal 1979. 38–39; Pál-Antal 2002. 64; *Székelyföld története* II. 196; Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 62. 68.

alapján töltötték be, nemek és ágak szerint sorban váltakozva.¹⁸⁴ A tisztségviselés joga kezdetben a lófőrendet illette, majd a primor réteg kialakulásával az előkelőkkel együtt osztoztak a kapitányi és székbírói tisztségeken.¹⁸⁵

Az 1559-es gyulafehérvári országgyűlés megerősítette a királybírók széki hatalmát, elsőbbséget biztosítva számukra a kapitányokkal szemben.¹⁸⁶ 1562 után mélyreható változások történtek a széki tisztségek terén is: először háttérbe szorult, majd néhány éven belül megszűnt a széki társadalomban gyökerező és a nemzeti szervezetre (illetve lófőségi birtokra) épülő hadnagyi tisztség, és a székek katonai előjárói a központi hatalom képviselőivé váltak, olykor egy személyben töltve be a főkapitányi és királybírói tisztségeket.¹⁸⁷

A központi hatalom számára létfontosságú volt, hogy a széki haderők élén megbízható embereik álljanak. E szempont fontosabb volt, mint a főkirálybírók fejedelmi kiválasztása, ezért ez utóbbit könnyebb volt átengedni a székeknek. Míg a 17. század során a főkirálybírótság a szék közössége által választott tisztséggé vált (eltekintve néhány kivételtől, amelyre a későbbiekben kitérünk), a főkapitányság mindvégig megmaradt a fejedelmi hatalom legfőbb széki képviselőjének.

Köztudott, hogy a Rákóczi-szabadságharc erdélyi lezárulása után (1708) a Habsburg-hatalom többé nem nevezett ki széki főkapitányokat. Kivételt képezett ezalól gróf Kálnoki Ádám, akit atyja udvarhű szolgálataira való tekintettel e kiürült, de még bíráskodási szerepkörrel járó tisztséggel jutalmaztak. Kálnoki főkapitányságát és a hozzá kapcsolódó széki eseményeket, a forrásadottságokhoz mérten, alább részletesebben tárgyaljuk. Itt azonban szeretnénk pontosítani a főkapitányi tisztség megszűnésével kapcsolatos adatainkat. A főkapitányság tényleges betöltése valóban elmaradt 1708 után, azonban a főkapitányi címre még évekkel később is jelöltek a törvényhatóságok. 1713-ban a névleges udvarhelyszéki főkapitányi címre első helyen gróf Gyulai Ferencet jelölték. Marosszékre gróf Kornis Zsigmondot, Háromszékre gróf Lázár Ferencet, míg Aranyosszékre báró Thoroczkai Jánost.¹⁸⁸ 1715-ben is, Csíkszék kivételével (mivel ott még Kálnoki viselte a tisztséget), minden székely székben főkapitányt választottak. A Gubernium véleményezte a candidatiók eredményét, továbbítva a Kancelláriának az általa javasolt személyek névsorát. A széki választásokat némileg módosítva, Maros- és Aranyosszék esetében a két legtöbb szavazatot elnyerő főurat egyszerre javasolta a főkapitányi tisztségre. A következő személyek nyerték el a tényleges hatalom és befolyás nélküli főkapitányi címet: Udvarhelyszéken ismét a református gróf Gyulai Ferenc

184 *SzOkl* II. 282–283. Bernáld-féle perirat. Vö. Connert 1901. 37–41; Szádeczky 1927. 15; Endes 2013. 26. 39–40; Bónis 1942. 43–44; Imreh–Pataki 1992. 229; Kordé 2000. 133–134; Pál–Antal 2013. 30; Kordé 2016. 172.

185 Pál–Antal 2013. 30.

186 EOE II. 124–125. A gyulafehérvári országgyűlés királybírákra vonatkozó határozatai. 1559. június 12. Vö. Szádeczky 1927. 22; Kordé 2001. 217–220; Oborni 2016. 213–214.

187 Pál–Antal 2013. 35; *Székelyföld története* II. 215; Hermann–Zepeczner–Elekes 2016. 76–77. 82.

188 MNL OL F 46. 1713/136. Guberniumi jelentés a királyi táblai assessori, a kancelláriai előadói, a fiscalis directori, főispáni és főkapitányi tisztségekre való jelölésről. 1713.

(unitáriust is kandidáltak), Marosszéken a katolikus gróf Kornis Zsigmond és a református gróf Tholdalagi János (unitáriust is kandidáltak), Háromszéken a katolikus Gyulai László, Aranyosszéken pedig újra a katolikus báró Thoroczkai János és a református Szilágyi András (utóbbinak egyfel kevesebb szavazata volt).¹⁸⁹ Nem találtunk forrást arra nézve, hogy a megválasztott személyek uralkodói megerősítése megérkezett-e, és arról sem tudunk, hogy az illető személyek széki beiktatása megtörtént-e; az azonban bizonyos, hogy a főkapitányi címmel bíró személyek már nem rendelkeztek tényleges széki hatalommal vagy valós hivatali szerepkörrel. Nem kizárt, hogy e kései főkapitányság tiszteletbeli címnek számított, és tapintatos átmenetet jelentett a tisztség teljes megszűnésének irányába.

II.2.2. Székbíró

A székbíró (*iudex terrestris, iudex sedis, iudex principalis, supremus iudex*)¹⁹⁰ a hadnaggyal/kapitánnyal együtt a székely székek főtisztje volt. Mivel a forrásokban a hadnagynál később (1381-ben Marosszéken) tűnik fel,¹⁹¹ Kordé – kissé spekulatívan – úgy véli, hogy maga a tisztség is később jelent meg.¹⁹² Bónis a bírót a hadnaggyal együtt „ősi”, letelepedés vagy a székrendszer kialakulása előtti tisztségnek tekintette: a *iudex terrestris* megnevezés megelőzi a *iudex sedis* tisztségnevet, ami arra utalhat, hogy a tisztség már akkor létrejött, amikor a székelyek lakta területeket még „földnek” (*terra*) és nem székek (*sedes*) nevezték (más kérdés, hogy egyes szakvélemények szerint valójában nem volt különbség a kettő között). Bónis szerint a hadnagyság és a bíróság nemzetségi alapon való betöltési módja is a két tisztség székrendszer előtti létrejöttét bizonyítja.¹⁹³

Hatalmi súlyát tekintve a bíró a hadnagy után a szék második embere volt.¹⁹⁴ A hadnaggyal és a szék „véneivel”, majd 1466-tól a székülőkkel együtt¹⁹⁵ látta el a széki igazságszolgáltatás és közigazgatás feladatait: összehívta a széki törvényszéket, a kapitánnyal együtt elnökölt a székgyűlésen, felügyelte és irányította a perfolymot, a hadnaggyal együtt hallgatta meg a tanúvallomásokot, kiszabta a bírságokat, az ökörsütés alkalmával pedig segédkezett a hadnagynak. A bírságokból származó összeget és javakat a hadnaggyal osztották szét a székülők között.¹⁹⁶ A zabolai határozatok alapján viszont a had-

189 MNL OL B 2. 1715/80. A Gubernium és a Kancellária felterjeszti az uralkodóhoz a főispánok és főkapitányok candidátióját. 1715.

190 Connert 1901. 42. 1907-es írásában Connert a szolgabíróval azonosítja a székbírót. Ld. Connert 1907. 45; Szádeczky 1927. 43; Bónis 1942. 44; *Székelyföld története I.* 172. *Székelyföld története II.* 196. Hermann–Zepezsaner–Elekes 2016. 69.

191 Szádeczky 1927. 43; *Székelyföld története I.* 172. Hermann–Zepezsaner–Elekes 2016. 69.

192 Kordé 2001. 66–67; *Székelyföld története I.* 172. Vö. Az oklevél szövege: *SzOkl.* IV. 8.

193 Bónis 1942. 44–15.

194 Connert 1901. 42; Connert 1907. 46; Szádeczky 1927. 40. 43; *Székelyföld története II.* 162. Hermann–Zepezsaner–Elekes 2016. 69.

195 *SzOkl.* III. 83–86. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20. Vö. Kordé 2001. 162–164.

196 Szádeczky 1927. 42–43; Endes 2013. 39; Moldovan–Pál-Antal 1979. 39; Kordé 2001. 163. Vö: *SzOkl.* III. 83–86. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20; Pál-Antal 2002. 63–64; Pál-Antal 2013. 29; Hermann–Zepezsaner–Elekes 2016. 69.

nagy és a bíró járandóságait a székülők osztották ki.¹⁹⁷ A székbíró a bírságokból származó jövedelmek mellett az ököradóba összegyűjtött állatokból is részesedett.¹⁹⁸ A hadnagyi tisztséghez hasonlóan, a székbíróságot is a nemzeti szervezeten alapján, a nemeken belüli ágak sorrend szerinti váltakozásával töltötték be, majd később a tisztségviselés alapfeltétele a lófőségi birtok lett.¹⁹⁹

A székbíró, akárcsak a hadnagyi, helyettes állíthatott, aki a bírót képviselte, és feltehetően a bírósági tárgyalásokon is helyettesíthette. A zabolai végzésekből tudjuk, hogy 1466 előtt előfordult, hogy a székbírók több helyettes is állítottak, illetve a helyettesek is választottak maguk mellé helyetteseket. A zabolai gyűlés megtiltotta ez utóbbi két eljárást, egyetlen bíróhelyettes engedélyezve.²⁰⁰

1562 után nem szűnt meg azonnal a hadnagyi és bírói tisztség, hiszen még a segesvári országgyűlés rendelkezett felőlük, de 1566-ban már arról panaszkodnak János Zsigmondnak a székely előljárók, hogy a fejedelmi tisztviselők (kapitány, királybíró) elnyomják, korlátozzák őket, és elvágják jövedelmeiktől. Úgy tűnik, a királybírók gyakorlatilag átvették a székbírók feladatköreit és jogait.²⁰¹ Aranyosszéket leszámítva (itt 1576-os az utolsó utalás),²⁰² a fenti 1566-os adat az utolsó említés a székbíróról. A fejedelem 1569-es oklevelében a székbíró már nincs jelen a széki előljárók felsorolásában, ezért Connert úgy vélte, hogy e két utóbbi időpont között szűnhetett meg végleg a tisztség.²⁰³

II.2.3. Assessorok

Az esküdt székülők (*iurati assessores*) vagy széktartók a késő középkortól a 19. század közepéig alapvető szerepet játszottak a széki törvénykezésben, az igazságszolgáltatási eljárásrendben, sőt még a közigazgatásban és a szék mindennapi életének irányításában is.

A hadnagyi és a székbíró még a korai időszakban sem bíraskodott egyedül, hanem az ún. bírótársak segítettek munkájukban.²⁰⁴ A székülők a 15. század legelején jelennek

197 SzOkl. III. 83–86. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20. Vö. Kordé 2001. 162–164.

198 Connert 1901. 42; Connert 1907. 46; Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 69.

199 Connert 1901. 43; Connert 1907. 45; Szádeczky 1927. 43; Endes 2013. 26; Bónis 1942. 43–44. 45; Moldovan–Pál–Antal 1979. 39; Imreh–Pataki 1992. 229; Pál–Antal 2002. 64–65; Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 69.

200 SzOkl. III. 83–86. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20. Vö. Kordé 2001. 164.

201 Connert 1901. 43; Connert 1907. 46; Szádeczky 1927. 43; Moldovan–Pál–Antal 1979. 43; Oborni Teréz: Néhány megjegyzés a székely széki önkormányzat történetéhez: Miklósvárszék 1624. évi privilégiuma. *Studia professoris-professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 2005. (A továbbiakban: Oborni 2005.) 262. Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 69.

202 Connert 1907. 47.

203 Connert 1901. 43.

204 A 16. század második felében keletkezett Bernáld-féle perirat, a régi, nemzetségek és ágak szerinti hivatalviselés leírásakor lófőrendű bírakat említ, akik a hadnagyi és a székbíró mellett ítélték. Vö. SzOkl. II. 282–283. Idézi: Endes 2013. 40. Ld. még: Moldovan–Pál–Antal 1979. 39; Kordé 2001. 134; Pál–Antal 2002. 64–65; Pál–Antal 2013. 25. 31; *Székelyföld története* I. 172. Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 62.

meg a forrásokban, mint előkelők (*seniores*),²⁰⁵ azaz primorok és lófők: 1404-ben Miklósváron,²⁰⁶ 1407-ben pedig Torjavásáron, mint a székgyűlést tartó hadnagy (*primipilus*) és a bíró tizenkét előkelő társa.²⁰⁷ A 15. század folyamán még többször előfordul a *seniores* vagy iurati *seniores* kifejezés a bírótársakra vonatkozóan.²⁰⁸ Hermann Gusztáv úgy véli, hogy az előkelő bírótársak száma nem volt meghatározva,²⁰⁹ ha azonban a nemzetségek és ágak szerinti hivatalviselést vesszük alapul, akkor tizenkét vagy huszonnégy esküdt előkelővel kell számolnunk, akárcsak a már említett kézdiszéki esetben.

A széki igazságszolgáltatás fejlődésének egy magasabb szintjét, a rendszeresebb törvényszékek létrejöttét eredményezte az esküdtiségek létrehozása, évenként választot székülőkkel. Connert úgy vélte, hogy ez a változás nagyjából egy időben, a 15. században ment végbe az összes szék esetében.²¹⁰ Székülökként (iurati assessores) 1448-ban, Hunyadi János egyik Székelyudvarhelyen datált oklevelében jelennek meg először.²¹¹ Az assessorok számát csak az 1466-os zabolai gyűlésen szabályozták. A Kézdiszéken bevett gyakorlat szerint tizenkét esküdtet rendeltek el Sepszi- és Orbaiszék számára is. Jelentős változásnak tekinthető, hogy az előkelők mellett a közszekelyek tölthették be az esküdti tisztségek felét.²¹² A közszekelyek hivatalviselése azonban nem tartott sokáig, hiszen néhány évtizeddel később már megtörtént a visszarendeződés a primorok és a lófők javára. Az 1505-ben felállított székelyudvarhelyi főtörvényszéken a közszekelyek rendje

205 Connert 1907. 59; Szádeczky 1927. 43; Moldovan–Pál-Antal 1979. 38; Pál-Antal 2002. 66; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 62. 72.

206 SzOkl. I. 97. Luxemburgi Zsigmond Miklósvárnak adott bíraskodási privilégiuma. 1404. július 28. Vö. Connert 1901. 44.

207 „(...) *iudice terrestri, necnon duodecim personatis senioribus siculorum* (...)”. SzOkl. I. 102. A székely ispán igazoló oklevele a háromszéki székgyűlés egyik döntéséről. 1407. november 24. Vö. Connert 1901. 44; Pál-Antal 2002. 66; Pál-Antal 2013. 25; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 72.

208 Connert 1901. 44–45; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 72. Endes Miklós adatokkal alá nem támasztott véleménye szerint Csíkban már a 13. század végén, a területi szervezet kialakulásakor létrejött a tizenkét esküdt hivatala. Ld. Endes 2013. 47. Endes véleménye minden bizonnyal megalapozatlan és anakronisztikus, hiszen a források tanúsága szerint a zabolai gyűlés előtt nem létezett a későbbi értelemben vett esküdti tisztség, hanem e feladatot az előkelők látták el.

209 Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 72.

210 Connert 1907. 59. Vö. Pál-Antal 2013. 25–26. 31; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 72–73.

211 SzOkl. I. 158. Hunyadi János nevében kelt udvarhelyszéki székgyűlési határozat. 1448. január 22. Vö. Connert 1901. 45; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 72; Pál-Antal Sándor tévesen, egy későbbi oklevélre hivatkozva, 1487-re teszi az assessorok első udvarhelyszéki említését. Ld. Pál-Antal 2002. 66; Pál-Antal 2013. 26.

212 SzOkl. I. 205. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20. Vö. Connert 1901. 45–46; Connert 1907. 59; Moldovan–Pál-Antal 1979. 38; Pál-Antal 2002. 66; Pál-Antal 2013. 25; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 73. A szakirodalom egy része 2/3-ra teszi a közszekelyek arányát. Vö. Szádeczky 1927. 48; Endes 2013. 46; Bónis 1942. 53.

már nem képviseltette magát.²¹³ A szakirodalom feltételezi, hogy a közsékelyek kiszorulása a bírósági tisztségekből minden székben végbement a 16. század elején.²¹⁴

Az assessorok hivatali idejét egy évben határozta meg a zabolai gyűlés, kimondva, hogy a tisztséget választás útján lehet betölteni. Az esküdtek megválasztására csak a székgyűlésen, a hadnagy és a székbíró jelenlétében kerülhetett sor.²¹⁵

Az assessorok elsődleges feladata a törvénykezési napokon a hadnagy és a székbíró, majd később a (fő)királybíró elnökleite alatti bíraskodás, a bírságpénzek beszedése és elosztása volt.²¹⁶ Ezek mellett számos egyéb feladattal is megbízták őket a főtisztek: a tanúk kihallgatása, idézések és ítéletek kihirdetése, kézbesítése, hitelesítések, stb.²¹⁷ Nincs középkori forrásunk a perrendtartásra és a bírák konkrét szerepköreire nézve, ezért nem tudhatjuk, hogy egy-egy törvényszéki ítélet meghozatalakor mekkora szerep jutott az esküdteknek, és mekkora a hadnagnak és a székbírónak. A főtiszteknek nem volt joguk az esküdtek nélkül bírósági ítéletet hozni,²¹⁸ ami egyértelműen tanúskodik jelentőségükről.

Az 1562-es székely felkelés utáni segesvári országgyűlés az assessorokról is többször megemlékezik, hangsúlyozva, hogy a hadnagy, székbíró és királybíró mellett elengedhetetlenül szükséges tizenkét jogtudó, közmegebecsülésnek örvendő székülő, akiket a primorok és a lófők rendjéből kell megválasztani. 1562-ig a széki igazságszolgáltatás nem működött szabályozott rendszerességgel és kellő időközönként, ezért a fejedelmi hatalom megparancsolta, hogy tizenöt naponként üljön össze a széki törvénykezési fórum. Az országgyűlési végzések nyíltan szólnak a széki igazságszolgáltatás súlyos problémáiról, a hadnagyok, székbírók, királybírók és assessorok visszaéléseiről, amelyek ellen a fejedelmi hatalom megpróbált fellépni és rendelkezései útján véget vetni a törvényteleniségeknek.²¹⁹

Az assessorok száma enyhe eltérést mutat fiúszékenként és korszakonként: a zabolai határozatok és az 1562-es segesvári végzések tizenkét esküdtjével szemben a 17. század első felében Udvarhelyszéken nyolc, Keresztúr- és Bardócszéken hat-hat assessor volt hivatalban.²²⁰ Tizenkét assessor minden bizonynal az igazságszolgáltató szerepet is

213 *SzOkl.* VIII. 219. A székelyudvarhelyi nemzetgyűlés határozatai. 1505. november 20. Vö. Connert 1901. 46; Connert 1907. 59; Kordé 2001. 170–172; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 73.

214 Connert 1901. 46; Connert 1907. 59; Szádeczky 1927. 48; Bónis 1942. 53; Vofkori 1999. 491; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 73; Van olyan vélemény, hogy már korábban, a 15. század végén kiszorultak a hivatalviselésből. Lásd Moldovan–Pál-Antal 1979. 39.

215 *SzOkl.* I. 205. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20. Vö. Connert 1901. 46–47; Connert 1907. 60; Kordé 2001. 162–164.

216 Connert 1907. 60; Szádeczky 1927. 48; Imreh–Pataki 1992. 241; Vofkori 1999. 491.

217 *Székelyföld története* II. 220.

218 Connert 1907. 60; Vofkori 1999. 491; Hermann–Zepezcaner–Elekes 2016. 72.

219 *SzOkl.* II. 163–166. A segesvári országgyűlés határozatai. 1562. június 20. Vö. Vofkori 1999. 491; Pál-Antal 2002. 74–75.

220 Connert 1907. 59; Szádeczky 1927. 48; Vofkori 1999. 491.

betöltő székgyűléseken, majd a később kialakuló derékszékeken vett részt. A viceszékeken általában 6-7 ülnök teljesített szolgálatot.²²¹

A 18. század során is az assessorok szerteágazó munkaköri feladatainak és felelősségeinek lehetünk tanúi. A fejedelemségkorhoz képest 1764-ig nem találunk jelentős változásokat az esküdt ülnökök hivatali kötelezettségeit illetően. Az assessorok továbbra is az alkirálybírák közvetlen felügyelete alá tartoztak,²²² igazságszolgáltatási és közigazgatási ügyekben az ő „jobbkezeiknek” számítottak.²²³ Bár az alkirálybírák is gyakran „terepen” végezték munkájukat, legtöbbször – a commissariusok, gornyikok és hajdúk mellett – az assessorokra hárult a döntések, határozatok, ítéletek és különféle széki ügyek gyakorlati végrehajtásának nehéz feladata. Ritkább esetben az assessorokat nagyobb presztízsű feladatokkal is megbízhatták: 1732-ben gyergyóalfalusi László András assessort a szék követként küldte a Guberniumhoz.²²⁴

Az assessorok, olykor a nótáriusok kíséretében hirdették ki a falvakban a felsőbb hatóságok (szék, főkirálybíró, Gubernium, uralkodó) rendeleteit, olykor pecsétjükkel, aláírásukkal hitelesített igazolást adva a fő- és alkirálybíróknak az elvégzett feladatról. Az assessoroknak jogukban állt összehívni a falvak lakosságát, hogy a felsőbb rendeleteket vagy a közösséget érintő tudnivalókat kihirdessék.²²⁵ A lakosok összehívását az assessorok minden bizonnyal a falusi előljárók által vitték végbe.

Az assessorok közölték a vice- és derékszékek ítéleteit az érintett személyekkel, elzárkózás esetén portájuk előtt olvasva fel azokat. Az esküdt ülnökök az ítéletek végrehajtásában is segédkeztek, szerződéseket, végrendeleteket, egyezségeket,²²⁶ eskütételeket hitelesítettek, békéltető bírákként jártak el,²²⁷ elvégezték a tanúvallatásokat: megfogalmazták és feltették a vallatókérdéseket, majd lejegyezték a vallomásokat. Munkájuk korántsem volt egyszerű és veszélytelen. Gyakran előfordult, hogy hatalmaskodó nemesek vagy agresszív személyek tettelegesen ellenálltak, ami olykor az assessorok testi épségét és életét is veszélyeztette. Az assessorokkal szembeni ellenállás nem volt ugyan ritka, csíkszentkirályi Bors Tamás 1745-ös fellépése azonban még a korabeli viszonyok között is szélsőségesnek számított. Az egykori alkirálybíró Kálnoki Ferenc főkirálybíró

221 Pál-Antal 2013. 81; *Székyföld története* II. 220.

222 MNL OL F 46. 1750/85. A várdotfalvi székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 1749. november 12.

223 Pál-Antal 2002. 133.

224 RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. fol. 6v. Gyergyószéki társszékgyűlés jegyzőkönyve az assessorok esküjéről. 1732. március 17.

225 RNL KolMI F 384. II. Fasc. 2. A/36-51. A gyergyószéki assessorok kihirdetik Haller főkirálybíró Gyergyóalfalunak küldött felszólítását. 1726.

226 Uo. A széki assessorok igazolása arról, hogy özv. gróf Lázár Ferencné engedélyt adott arra, hogy a szék gulyáját saját birtokán áthajthatják és makkoltathatják. 1772.

227 RNL HMI F 26. 7. fol.1r. Gyergyótekerőpataki Gábor István assessor békéltetőbíró igazolása Solyom István alkirálybíró vitás ügyében. 1713. július 29. Békéltetőbíró a peres eljárás elkerülése érdekében fogadott az egyik vagy akár mindkét szemben álló fél. Minden bizonnyal nem csak assessort lehetett felkérni e feladatra, azonban hivatkozott esetünkben a békebíró hivatalból mint assessor adta igazolását.

helyezte vizsgálat alá,²²⁸ Bors azonban puskával támadt a kihallgatására kiküldött assessorokra, egy közeli épületbe üzve őket, amelynek ablakain keresztül rájuk lőtt. Az assessorok életét csak mások közbelépése mentette meg. Az eset után a főkirálybíró jó ideig nem talált olyan széki alkalmazottat, aki kiszállt volna Bors Tamás portájához.²²⁹ Kevesebb életveszéllyel járt 1766-ban kászonyújfalusi Sylvester Márton és impérfalvi Mátéfi Mihály táblai assessorok küldetése, amely során az 1752 óta a szék pénzével adós kászonyfelfalusi Gábor János házához szálltak ki, azzal a céllal, hogy behajtsák az egykori perceptor 100 német forintnyi adósságát. Gábor János azonban szablyát rántott és elűzte birtokáról az assessorokat, akik írásban tettek jelentést az esetről a folytonos táblának.²³⁰

Amint majd a későbbiekben részletesen kimutatjuk, a Gubernium jelentős mértékben és aktívan beavatkozott a székek belügyeibe (főleg a főtiszt nélküli időszakban), utasításokat adva a széki tisztviselőknek, és olykor felelősségre is vonva őket. 1742-ben, gróf Lázár Ferenc főkirálybíró halálakor, a Gubernium felszólította a gyergyói tisztviselőket, hogy küldjenek ki két assessort az elhunyt főúr szárhegyi kastélyához, azzal a feladattal, hogy foglalják le és pecsételjék le a Lázár család levéltárát. A gróf férfi utódai között ugyanis vita támadt az örökség megosztását illetően, így mindenki magának követelte a birtokokat és az ingó vagyont számontartó levéltárát.²³¹

Az assessorok a székek közötti kapcsolattartásban és ügyintézésben is kaphattak szerepet: a törvényhatóságok közötti hivatalos érintkezés lebonyolítását, a tisztviselők közötti egyeztetést, peres viták és törvénykezési kérdések megvitatását is rájuk bízhatta a fő- és alkirálybíró vagy akár a Gubernium. Az assessorok közbenjárhattak olyan esetben is, ha székükből származó személyek egy másik törvényhatóságban kerültek a hatóságok kezére. Ez történt egy alacsonyabb rangú udvarhelyszéki tisztviselő esetében is, akit Csíkszéken fogtak el és tartottak fogva. Két udvarhelyszéki assessor személyesen utazott Csíkba, hogy a főkirálybírónál a fogvatartott ügyében tárgyaljon.²³²

A 18. század első feléig bevett szokás volt Csíkszéken, hogy az assessori tisztséget a lófők és armalisták közül töltötték be. Az 1710-es évek végére azonban felborulni látszott a tisztség betöltése terén többé-kevésbé alkalmazott lófő-armalista egyensúly, az utóbbiak kerülve többségbe az assessorok között. A lófők, több más társadalmi és közéleti sérelmükkel együtt, a Guberniumhoz és a székely natio gyűléséhez fordultak panasszal. A felsőbb hatóságok válaszából azonban kiderül, hogy a tisztség betöltésében nem a társadalmi paritás elve volt ekkor már fontos (habár továbbra is főként a két társadalmi csoportból választottak), hanem a rátermettség szempontja, amely alapján a

228 Bors Tamás és Kálnoki Ferenc főkirálybíró konfliktusára a későbbiekben részletesen kitérünk.

229 MNL OL F 46. 1745/56. Kálnoki főkirálybíró jelentése a Guberniumhoz a katonaállításról. 1745. február 22.

230 RNL HMI F 27. XX/7. fol. 1r. A táblai assessorok beszámolója egy sikertelen kiküldetéséről. 1766. február 15.

231 MNL OL F 46. 1743/573. Guberniumi utasítás a gyergyószéki tiszteknek. 1743.

232 Uo. 1748/240. Daniel István udvarhelyszéki főkirálybíró jelentése a Guberniumnak. 1748. május 8.

főkirálybíró elfogadta vagy elutasította egy-egy társszék assessor-jelöltjét.²³³ A társzékgyűléseken megválasztott assessorok derékszék vagy székgyűlés alkalmával a főkirálybíró vagy a helyettesítésére kinevezett alkirálybíró előtt tették le a hivatali esküt.²³⁴

A folytonos táblák 1764-es létrehozása az assessorori hivatalt is érintette. Akárcsak a felsőbb tisztviselők, az esküdtek is szigorúbb és szabályozottabb hivatali keretek közé kényszerültek. Megválasztásukat, eskütételüket, munkavégzésüket, szabadságolásukat, fizetésüket, stb. központilag szabályozták, feladatköreik azonban nem változtak. A bíraskodási feladatok mellett továbbra is jelentős terepmunka hárult az assessorokra: személyesen (olykor a nótárius kíséretében) juttatták el az idézéseket az érintettekhez,²³⁵ végezték a kihallgatásokat, stb. Az assessorok biztosították a lakosság és a széki vezető szervek közötti kapcsolatot minden olyan ügyben, amely nem katonai vagy adózási jellegű volt.

Amint korábban említettük, a lófőrendűek foggal-körömmel ragaszkodtak az assessorori tisztség betöltéséhez, hiszen a legfontosabb széki hivatalok közül ez, illetve (jóval ritkább esetben) a nótáriusi tisztség állt előttük is nyitva. A 18. század időszakából nincs olyan forrásunk, amely arra utalna, hogy a lófők az alkirálybírói tisztségig emelkedtek volna. Bár érdekes adat, hogy az 1755-ös kászoni alkirálybíró-candidatiókor felmerült egy lófő neve is, azonban nem ő jutott a fontos hivatalhoz.²³⁶ A lófőrendűekkel ellentétben az assessorori tisztség gyakran a széki hivatali emelkedés első lépcsőfoka volt a tehetséges és ambiciózus birtokos nemesek számára.

Ami a személyi összetételt illeti, Gyergyószéken három olyan birtokos nemesről van tudomásunk, akik kutatott időszakunkban végigjárták az assessor–nótárius–alkirálybíró hivatali ranglétrát: gyergyócsomafalvi Baló József, gyergyótekerőpataki Gáborffi Gábor, valamint tamásfalvi Thúri István.²³⁷ Minden bizonnyal nagybaconi Baló István is bejárta az említett hivatali ranglétrát, azonban még nem találtunk forrásokat az ő assessoróságára vonatkozóan. Assessorori tisztségből a nótáriusi hivatalig jutott Gyergyó-

233 Uo. 1729/255. A csíkszéki lófőrendűek panaszai és kérései a Guberniumhoz. 1729. július. Vö. uo. 1729/255. A székely natio gyűlésének válasza a csíkszéki lófők panaszára. 1729.

234 RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. (1714–1738), fol. 6v. Bejegyzés a gyergyószéki assessorok hivatali eskütételéről. 1732. március 17.

235 RNL KolMI F 384. II. Fasc. 2, Lit. A.nr. 36-51. A gyergyói folytonos tábla idézése a Lázár grófok részére. 1774.

236 MNL OL F 46. 1755/1349. Kászonszék felterjesztése a Guberniumhoz az alkirálybíró-candidatio eredményéről. 1755. november 13. Ld. bővebben az Alkirálybírók c. fejezetben. Endes Miklós 1712-ből egy közszékely (libertinus) assessor is említ, azonban forrását nem jelöli meg, így az adat ellenőrizhetetlen és a legtöbb adatához hasonlóan fenntartással kell kezelni. Ld. Endes 2013. 179.

237 A széki tisztviselők személyi összetételére és hivatalviselési időpontjaira vonatkozó adatok hivatkozásait részletesen közöljük a kötet végén található *tisztviselői névsorban*, amely a pályafutásokra vonatkozó megfigyeléseink alapja. Az átláthatóság és követhetőség érdekében nem látjuk indokoltnak a hosszú és aprólékos jegyzetek megismétlését a főszövegben. Kivételt ezalól akkor teszünk, amikor a hivatalviselés időpontján kívül más fontos adatot is közlünk, amely nem szerepel az említett tisztviselői névsorban. Abban az esetben, amikor a hivatalviselők listájára külön hivatkozunk, azt a *Tisztviselői névsor* megnevezés alatt tesszük.

széken ditrói Puskás Tamás lófő (1738-ban), valamint zsögödi (?) Mikó László (1768-ban).²³⁸

Felcsíkon a század első felében többnyire a csíkszentmihályi Sándor család tartotta kezében a társszék legfontosabb hivatalát, az alkirálybírósgot. Ebben az időszakban egyedül csíkszentmihályi Sándor Mihály emelkedett assessorságból az alkirálybírói hivatalig (1711-ben assessor, 1717-ben, 1719-ig (?) alkirálybíró). A következő hasonló esetre évtizedekkel később került sor, amikor szintén csíkszentdomokosi Sándor László, helyettesként ugyan, de elnyerte az alkirálybírói tisztséget (1762. decembere és 1763. márciusa között). Sándor László később a perceptori hivatalt látta el, mígnem 1781-ben Csíkszék főkirálybírójává választották.²³⁹ Az 1750-es években Balázs Ádám is assessori hivatalt töltött be, majd 1763–1765 között a szék alkirálybírója volt. Az őt követő csíkszentmihályi Sándor Gáspár is korábban néhány évig assessorként tevékenykedett.²⁴⁰ Kérdéses csíkszentdomokosi Sándor Mihály 1710-es évekbeli hivatalviselése, ugyanis a források és Endes kutatásai is egyszerre említik e nevet assessorként és nótáriusként is, nem tisztázva a kérdést, hogy apáról és fiáról, netán ugyanarról a személyről van-e szó (netán a csíkszentmihályi Sándor család tagjáról).²⁴¹ Amennyiben a későbbi kutatások során ez utóbbi igazolódik be, úgy a kettős hivatalviselésre láthatunk példát. Az assessori hivatalból nótáriusságra választották még delnei Bocskor Sámuel, aki csupán rövid ideig töltötte be tisztségét (1723-ban assessor, 1724-ben nótáriusként). Csíkszenttamási Boros Elekkel, aki az 1760-as években assessor volt,²⁴² 1771-ben és 1781-ben²⁴³ már mint alkirálybíróval találkozunk. Boros 1788-ban már csak a nótáriusi hivatalt látta el.²⁴⁴ Sokkal ritkább esetben, de arra is volt példa, hogy aki évtizedekig viselte a nótáriusi és alkirálybírói hivatalt, pályafutása végén assessori tisztséget látott el. Ilyen helyzettel találkozunk csíkszenttamási Boros Ferenc esetében, aki több mint két évtizedig látta el a társszék két legfontosabb hivatalát, majd időskorában beválasztották a csíki folytonos tábla tényleges assessorai közé.²⁴⁵ Hivatali tekintélyére és időskorára nézve nem tartjuk valószínűnek, hogy Borost a fáradtságos és nem mindig veszeltyelen terepmunkával is megbízták volna.

A század első felében Alcsíkszéken a csíkszentkirályi Bors családból került ki a legtöbb társszéki tisztviselő. Assessori, nótáriusi és alkirálybírói hivatalt egyaránt elláttak

238 *Tisztviselői névsor.*

239 Lásd részletesen a Főkirálybírók és Alkirálybírók c. fejezeteket.

240 Lásd részletesen az Alkirálybírók c. fejezetet, valamint a *Tisztviselői névsort.*

241 Endes: *Adatok...* Felcsík. 412. 423. Vö.: *Sándor-levéltár*, 124. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1711. január 7.; uo. 136. A csíkszentmihályi Sándor testvérek osztozkodása. 1716. október 20.; *SzOkl.* VII. 1464. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1712. május 10.; uo. 1465. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv. 1712. május 31.; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek* 5 (1907), 4–5. sz. 47.

242 *Tisztviselői névsor.*

243 MNL OL F 46. 1781/8089. Mikes István jelentése a Guberniumnak a csíkszéki candidatio eredményéről. 1781. december 10.

244 A csíkszenttamási Boros család. *Genealógiai Füzetek*, 7 (1909), 6. sz. 139.

245 MNL OL F 46. 1779/6098. A csík-kászoni folytonos tábla jelentése a Guberniumnak. 1779. október 30. Lásd erről bővebben az Alkirálybírók c. fejezetet.

a család tagjai. Assessori tisztségről (1705-ben) alkirálybírószágra (1711-ben) először Bors György jutott el, de a vezető hivatalt csak nagyon rövid ideig, fél vagy egy évig tölthette be. 1715-ben újra assessorként bukkan fel a forrásokban. Talán ugyanez a Bors György időskorában (1737) ismét assessorságot látott el. 1710-ben Bors János is az assessorok között szerepelt. A század második felében ritkábban találkozunk az ülnökök között a Bors család tagjaival (Bors György 1763-ban, Bors Fülöp 1774-ben). A csíkszentsimoni Endes család (a század első felében még lófő) tagjai is rendszeresen jelen voltak az assessorok között: Endes Máté (1710), id. és ifj. Endes Miklós (1711, 1716, 1739–1740, 1742), id. és ifj. Endes Mihály (1720, 1741, 1763, 1765). A század első felében gyakrabban képviseltették magukat az assessorok között a csíkszentimrei Kovács család tagjai is. A legtöbbször Kovács István látta el az ülnöki hivatalt (1715–1717, 1720, 1732, 1741). Assessorból (1741) lett alkirálybíró (1744–1754) búzásbesenyői Horváth József,²⁴⁶ csíkszentmártoni Szabó Ferenc (assessor 1737-ben és 1742-ben, alkirálybíró 1756–1762 között),²⁴⁷ csíkszentimrei László Zsigmond (1763-ban assessor, 1766–1768 között alkirálybíró), valamint csikbánkfalvi Kovács Tamás, aki 1758-ban assessor, majd hosszú ideig társszéki és táblai nótárius volt (1761/62-től), végül 1778-tól alkirálybírói tisztséget töltött be.²⁴⁸

A szerényebb kászonszéki forrásadottság ellenére felfalusi Kászoni Mihály hivatalviselése érdemel figyelmet. Kászoni pályafutása nótáriusként kezdődött, és csak karrierjének közepén töltötte be néhány évre az assessori tisztséget (1763–1765 között), majd a kis társszék alkirálybírójának választották.²⁴⁹

II.2.4. Nótáriusok

A székely székekben csak 1562-től jelent meg az állandó esküdt jegyzői tisztség (*iuratus notarius sedis*), amelynek létrehozását a székely felkelés leverése után összeülő segesvári országgyűlés rendelte el.²⁵⁰ Connert szerint a korábbi időszakból nincs adat a széki nótáriusokra nézve. A tisztség csak a 16. század végére állandósult a székekben.²⁵¹ Egy tisztség első említése természetesen nem jelenti annak megjelenési évét is, de a nótáriusi hivatal nehézkes állandósulására utalhat a tény, hogy míg Udvarhelyszéken 1569-től rendszeresen vezették a széki törvénykezési jegyzőkönyveket,²⁵² Marosszéken 1586-ban,²⁵³ Keresztúrszéken pedig csak 1622-ben²⁵⁴ jelennek meg először a források-

246 Lásd a Főkirálybírók és Alkirálybírók c. fejezeteket és a *Tisztviselői névsort*.

247 Lásd az Alkirálybírók c. fejezetet és a *Tisztviselői névsort*.

248 Uo.

249 Uo.

250 *SzOkI.* II. 164. Vö. Moldovan–Pál-Antal 1979. 42; Imreh–Pataki 1992. 242; Vofkori 1999. 492; Pál-Antal 2002. 74; Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 84.

251 Moldovan–Pál-Antal 1979. 43.

252 Demény Lajos–Pataki József (Szerk.): *Székely Oklevéltár*, új sorozat. I. köt. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1569–1591. 15.

253 Vofkori 1999. 492; Pál-Antal 2002. 74.

254 Hermann–Zepezaner–Elekes 2016. 85.

ban. A jegyzői hivatal létrehozását a megnövekedett törvénykezési igény és a peres eljárások minél pontosabb rögzítésének szükséglete indokolta. A törvényszékeken a fellebbezéseket szóban közlő követek gyakran kifejeztettek fontos részleteket, a peres ügyek hosszúvá és bonyolulttá váltak, amelyeket már csak pontosan vezetett jegyzőkönyvek által lehetett követni.²⁵⁵ A nótáriusi tisztség létrehozását a központi hatalom azon megújító szándékának tudhatjuk be,²⁵⁶ amelynek fontos célja volt a székely igazságszolgáltatás átláthatóbbá tétele, amely az 1562-es tapasztalatokból kiindulva az ország stabilitását is szolgálta. Habár a központi hatalom kezdeményezéséből és parancsára jött létre, a nótáriusi tisztség, jellegéből adódóan, mindvégig széki hivatal maradt, nem vált a fejedelmi hatalom eszközévé. A nótáriusok minden fiú- és társszékben jelen voltak, a széki jogtudó értelmiségiek közül évenként megválasztva.²⁵⁷ Rövid időn belül nélkülözhetetlenné váltak a széki adminisztrációban, elsősorban az igazságszolgáltatás terén, de a székgyűlési jegyzőkönyvek vezetőiként, a tisztújítások szavazatszámmlói-ként, az adó- és katonai lajstromok összeállítóiként feladatkörük hamar kiterjedhetett a közigazgatásra is.²⁵⁸ Szerepkörük nem korlátozódott csupán a gyűlések és törvényszékek eseményeinek, határozatainak írásbeli rögzítésére és a periratok másolatainak kiadására, hanem a bíraskodási intézmény tagjaiként véleménynyilvánítási és szavazati joguk is volt. Presztízsüket talán az szemlélteti a legjobban, hogy széki követekként az országgyűléseken is részt vettek.²⁵⁹ Munkájukra a 17. századra már elengedhetlenül szükség volt, ezért az erdélyi törvények rendelkeztek a nótáriusok (és perceptorok) hadkötelezettség alóli felmentéséről.²⁶⁰

A nótáriusok javadalmazásáról már a tisztséget létrehozó segesvári országgyűlés gondoskodott, többnyire a székekre bízva a jegyzők fizetésének előteremtését.²⁶¹ Jutalmazásuknak fontos tényezője volt, hogy a többi széki tisztviselőhöz hasonlóan, a nótá-

255 Connert 1907. 60–61; Szádeczky 1927. 49. Ezzel szemben Endes arra a következtetésre jutott, hogy a nótáriusi hivatalnak már a 15. század végén léteznie kellett, a jegyzők pedig a királybírók és/vagy a kapitányok saját emberei, tisztviselői voltak. Véleménye szerint írásbeli közigazgatás nélkül lehetetlen lett volna ellátni a számos közigazgatási, bíraskodási és katonai teendőt. Bár Endes érvelése észszerűnek tűnik, meglátása alátámasztására nem tud forrásértékű adatot felmutatni, vagy elnagyolva és felületesen kezeli a forráshivatkozásokat igénylő kijelentéseket. Vö. Endes 2013. 47–48. Bizonyos mértékig Endes véleményét osztja Hermann Gusztáv Mihály is, aki szerint 1562-t megelőzően működtek „alkalmi jegyzők”. Ld. Hermann–Zepeczaner–Elekes 2016. 84.

256 Vö. Moldovan–Pál-Antal 1979. 42; Pál-Antal 2002. 74.

257 Imreh–Pataki 1992. 242; Vofkori 1999. 492; Pál-Antal 2002. 92; Karda-Markaly 2022. 114. Latin nyelvtudásra és deákos műveltségre a csíksomlyói, majd 1593-tól a székelyudvarhelyi gimnáziumban tehettek szert a csíkszéki ifjak, az ország és a székely natio jogrendjének ismerői már jóval kevesebben lehettek a székben.

258 Connert 1907. 61; Szádeczky 1927. 49; Imreh–Pataki 1992. 243; Pál-Antal 2002. 93; Pál-Antal 2013. 85.

259 Imreh–Pataki 1992. 242–243; Vofkori 1999. 492; Pál-Antal 2002. 93; Pál-Antal 2013. 78.

260 Appr. Const. Pars III. Tit. XLIII. Art. IV.

261 SzÓkl. II. 164. A segesvári országgyűlés határozatai. 1562. június 20. Vö. Imreh–Pataki 1992. 243.

riusok is adómentesek voltak.²⁶² Udvarhelyszék esetében már a 17. század elejéről pontos adataink vannak a nótárius javadalmazásait illetően, amelyekből kitűnik, hogy az alkalmi, különböző munkafázisokért biztosított juttatások mellett már rögzített évi fizetésben is részesült (40 Ft).²⁶³

A 18. században sem változtak lényegesen a nótáriusi tisztség feladatkörei. A század közepétől megfigyelhető, erősödő közigazgatási bürokratizálódás következtében, jelentős mértékben növekedett az írott adminisztráció, ezért az 1753-as uralkodói leirat rendelkezett arról, hogy az *ordinarius notarius* mellé segédírnokot alkalmazzanak 25 német forint fizetéssel.²⁶⁴ A folytonos táblák létrehozását követően a székgyűléseken választották meg a főnótáriust és helyettesét, a vicensótáriust. A megszorított papírmunka hatékonyabb ellátása érdekében írkokokat (*scriba*) is alkalmaztak a táblákon.²⁶⁵ A Gubernium, mint a legfelsőbb civil hatóság, beavatkozhatott és gyakran be is avatkozott a törvényhatóságok tisztikarának munkájába. Sokszor közvetlenül vagy közvetetten a nótáriusokkal is felvette a kapcsolatot, utasította vagy megfedte őket, igyekezett nyomom követni munkájukat.²⁶⁶

Csíkszék 16–17. századi nótáriusainak személyi összetételéről sajnos keveset lehet tudni. A források a 17. századtól említik bővebben e tisztviselőket, akik közül talán a legismertebb csíkszentsimoni Endes Miklós volt, az Endes család szentsimoni ágának őse, aki 1659-ben szerezte nemesi oklevelét.²⁶⁷ Imreh István és Pataki József *Kászonszékről* szóló munkájukban vázlatosan bemutatják a társszék forrásokban fellelhető nótáriusait, megemlítve két tisztviselőt a 18. század első feléből is: József deák és kászonjakabfalvi Jánosi Mihály.²⁶⁸ A két név szerint ismert személyből az utóbbi emelkedik ki, mint aki több mint tizenöt éven keresztül látta el Kászonszék jegyzői hivatalát (1715–1732 között).²⁶⁹

Alcsíkban a század első éveiben a nótáriusi hivatalban is a csíkszentkirályi Bors családot találjuk (Mihály, György(?) és Gergely). Ezt követően fél évszázadon keresztül a csíkmindszenti Czikó család tartotta kezében a jegyzői tisztséget. 1710–1733 között Czikó Ferenc volt Alcsík és egész Csíkszék főnótáriusa.²⁷⁰ Utóbbi minőségében széki követként az országgyűléseken is részt vett. Az 1722-es diétán ő is jelen volt a Pragmatica Sanctiót aláírók között.²⁷¹ 1733-ban ért el pályafutása csúcsára, amikor királyi táblai

262 Imreh–Pataki 1992. 243.

263 Jakab–Szádeczky 1901. 326. Idézi: Hermann–Zepeczner–Elekes 2016. 85.

264 MNL OL F 46. 1753/830. Az egyesített derékszék válaszelevele a Guberniumhoz az uralkodói leiratra. 1753. július 5.

265 A nótáriusok 1764 utáni tisztújítására a Folytonos táblák c. alfejezetben részletesebben kitérünk.

266 RNL HMI F 27. X/6. fol. 1rv. Haller János gubernátor utasításai Csíkszék tisztikarának. 1753. március 17.

267 Karda–Markaly 2022. 114.

268 Imreh–Pataki 1992. 242.

269 Uo.

270 *Tisztviselői névsor*; Trócsányi 1988. 404. 413.

271 *Magyar törvénytár*, 377.

assessorrá választották. Tisztségét 1740-es haláláig viselte.²⁷² Czikó Ferencet fia (?), László váltotta az alcsíki nótáriusi tisztségben. Pontos adatok hiányában egyelőre nem tisztázott, hogy az apjától (?) a csíkszéki főnótáriusi tisztséget is ezzel egy időben vette át, vagy csak néhány évvel később ruházták rá a feladatkört. Mint főnótárius, Czikó László is rendszeresen részt vett az országgyűléseken, és a diéták alkalmával üléselő széky natio gyűlésein. Czikó ifjúkorában tizenkét évet szolgált guberniumi kancellistaként, abból az első négy évet javadalmazás nélkül. Huszonnyolc vagy huszonhat évig szolgált Alcsík nótáriusaként, 1732/34–1760 között, amelyből huszonhat évet mint csíkszéki főnótárius tevékenykedett. Czikó László kegydíjazását az uralkodó 1760. április 19-én hagyta jóvá. Kegydíja (*pensio*) évi 60 Ft volt, amely megfelelt korábbi fizetésének, és amelyet a széki pénztár folyósított élete végéig. Az idős nótárius alkirálybírói tisztséget is kért családja valamely tagjának, ezt azonban az uralkodó nem teljesítette.²⁷³ Csíkszék nagy tiszteletnek örvendő, befolyásos nótáriusáról 1766-ból származik utolsó adatunk, amikor idősebbik fiával, Rafaellel perlekedett a folytonos táblán.²⁷⁴ Megélte az 1764 utáni adminisztratív átszervezést, de már csak két fia, Rafael és Gábor vette ki aktívan részét a folytonos táblákon való szolgálatból. A Czikó fiúk közül Rafael látott el nótáriusi szolgálatot: 1765-ben Bors Fülöppel együtt táblai írnok (*scriba*), 1767-ben helyettes vicenótárius, 1768-tól pedig tényleges vicenótárius. 1773-ban is egy Czikó fiút említenek a források a vicenótáriusi tisztségben.²⁷⁵

1761-től már csíkbánkfalvi Kovács Tamást találjuk az alcsíki nótáriusi hivatalban. Kovács hosszú széki hivatali karriert futott be, végigjárva az összes fontos tisztséget: 1752-ben Alcsík-Kászon perceptora, 1758-ban assessor, 1760-ban commissarius, 1761–1763 között alcsíkszéki nótárius, majd 1764–1766 között a csík-kászoni folytonos tábla vicenótáriusa, 1766–1768 között helyettes főnótárius, majd 1768–1777/78 között táblai főnótárius. Pályafutása 1778-ban teljesedett ki, amikor Alcsíkszék alkirálybírójává választották. A társszék vezetését kutatott korszakunk után is ellátta, még 1784-ben is alkirálybíróként szerepel a forrásokban.²⁷⁶

Felcsíkszéken a század második évtizedében (1710 k.–1719/20) csíkszentdomokosi Sándor Mihály töltötte be a nótáriusi tisztséget.²⁷⁷ Később hosszabb ideig medeséri és madéfalvi Ferenczi Ferenc viselte a jegyzőséget (1725–1733/37(?) k.), aki korábban a szék egyik commissarius volt (1716 k.–1718 k.), majd időskorában (1746) assessor tisztséget töltött be.²⁷⁸ A Ferenczi után következő jelentős tiszttviselő személyiség

272 Trócsányi 1988. 404. 413.

273 MNL OL F 46. 1761/753. Czikó László uralkodóhoz címzett kérvénye kegydíjazásának érdekében. 1760. Egyik forrásunk Endes Miklós segédjegyzői tisztségéről számol be 1756-ból. Ld. erre: *Sándor-levéltár*, 190. Peres ügy képviselőre való felhatalmazás. 1756. április 19.

274 RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 128v–129r.

275 *Tisztviselői névsor*.

276 Uo.

277 Uo.

278 Uo.

csíkszenttamási Boros Ferenc volt, aki 1738-ban már kétségtelenül betöltötte a nótáriusi hivatalt. Boros valószínűleg megszakítás nélkül látta el a jegyzői teendőket, majd 1752/53 körül Felcsíkszék alkirálybírójává választották. Boros időskorában is hivatalot viselt, hiszen 1766-ban a csík-kászoni folytonos tábla tényleges assessorai között találjuk.²⁷⁹ Boros Ferenc után jelentősebb nótárius személyiség taplocai Lázár Imre volt.²⁸⁰ Lázár pályafutása 1762-ben gyakorlatilag derékba tört, amikor a határőrség szervezése miatti széki ellenállásban való részvétele és bécsi követsége miatt elveszítette hivatalát.²⁸¹ Nem tisztázott még a kérdés, de az 1766-os csík-kászoni folytonos táblai jegyzőkönyvből úgy tűnik, hogy hivatalosan Lázár maradt a folytonos tábla főnótáriusa, Kovács Tamás csak mint vicensótárius, majd helyettes főnótárius tűnik fel. 1766 nyaráig Lázár Imre nem is jelenik meg a táblai üléseken, és az említett időpontban is csak a nevét tüntetik fel, tisztségmegjelölés nélkül.²⁸² Majd 1766. október 7-én levélben mondott le hivataláról, amit a folytonos tábla tudomásul vett, és helyére nevezte ki helyettes (vagy ideiglenes) főnótáriussá Kovács Tamást.²⁸³ A folytonos táblák megszervezését követően, rövid megszakítással (1771), egészen 1778-ig az alcsíki, Bánkfalvi Kovács Tamás töltötte be a nótáriusi tisztséget.²⁸⁴ Kovács Tamás 1778-as alkirálybíróvá választása után madéfalvi Zöld János személyében került újra felcsíkszéki főnótárius a csík-kászoni táblára.²⁸⁵

Gyergyószéken a század elején gyergyóalfalusi László János hosszú nótáriusi tisztségviselésével találkozunk (1708 k.–1720/24 k.). A nótáriusi tisztség után visszalépést jelentett, hogy assessoraként folytatódott pályafutása az 1730-as években.²⁸⁶ Gyergyócsomafalvi (nagybaconi)²⁸⁷ Baló József, a későbbi alkirálybíró is betöltötte néhány évig a nótáriusi tisztséget (1725–1726 körül).²⁸⁸ Fontos megemlítenünk, hogy az 1730–40-es években a lófőrendű ditrói Puskás Tamással (1738 k.–1741 k.)²⁸⁹ találkozunk a tisztvi-

279 Uo.

280 Uo.

281 Bicsok Zoltán: *Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében* 3. *Örökségünk*. 3 (2009), 10. Vö. A határőrség szervezésének hatásai a széki közigazgatásra c. alfejezet.

282 RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 179v, 180v.

283 Uo. fol. 184r.

284 *Tisztviselői névsor*.

285 MNL OL F 46. 1779/6098. A csík-kászoni folytonos tábla jelentése a Guberniumnak. 1779. október 30.

286 *Tisztviselői névsor*.

287 Az erdővidéki gyökerű nagybaconi Baló család egyik ága a 17. században Gyergyószékre, Csomafalvára tette át birtokközpontját. Ettől kezdve a Balók ezen ága csomafalviként is szerepel a forrásokban. Ld. Bicsok 2020. 206.

288 *SzOkl.* VII. 1559. A székgyűlés határozatai. 1726. augusztus 1. Részletesebben ld. az Alkirálybírók c. fejezetet.

289 RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. fol. 8rv. A gyergyószéki tisztek eskületétele. 1736. július 18; *SzOkl.* VII. 1623. A gyergyói Társszékgyűlés diétai követutasításai. 1741. február 9.

selők között. Ezt követően tamásfalvi Thúri István több mint egy évtizedig (1745 k.–1756) viselte a nótáriusi tisztséget, egészen alkirálybíróvá való választásáig.²⁹⁰ Thúrihoz hasonló hivatali karriert futott be gyergyócsomafalvi Baló István is, aki Thúrit először a nótáriusi, majd 1766-ban az alkirálybírói tisztségben követte.²⁹¹

Szűkös forrásadottságaink ellenére megállapíthatjuk, hogy a nótáriusi tisztség az össz-széki hatalomgyakorlás harmadik-negyedik vonalához tartozott (a főkirálybíró, alkirálybírók/főnótárius után). Társszéki szinten már közvetlenül az alkirálybírói tisztség után következett, és számos esetben az azt megelőző hierarchikus lépcsőfokként szolgált a birtokos nemesek számára. Míg a század első felében még előfordult, hogy lófőrendű (ditrói Puskás Tamás) töltötte be e fontos tisztséget, az évszázad második felében hasonló esettel már nem találkozunk. A széki főnótáriusok, akik legtöbbször Al- és Felcsíkszékről kerültek ki, fontos szerepet töltöttek be a szék diétai követeiként is, részt vettek és szavazati joggal bírtak a székely natio gyűlésein.

II.2.5. Perceptorok

Az időszakos széki adószedő (*perceptor*, adótárnok) vagy számvevő (*exactor*) 1657-től jelent meg a tisztviselek között. Feladata elsősorban a törököknek járó hadisarc begyűjtése volt.²⁹² Az erdélyi diéta néhány évvel később, 1664-ben rendelte el az állandó perceptor tisztségek felállítását. Az adószedőknek nem volt közülük az adó leosztásához, amit a székgyűlés és az alkirálybírók, alsóbb szinten pedig a falusbírók és esküdtek végeztek. A perceptorok, a falusi előljárók (és a gornikok)²⁹³ segítségével falvanként beszédtek az adót, nyugtát (quietantiát) állítottak ki, majd leadták az összeget a felsőbb hatóságoknál. A beszédett adóért az országgyűlés előtt is felelősséggel tartoztak. A perceptorok már a 17. századtól kettős hivatali, széki és országos joghatóság alatt álltak. A 16. század közepétől nyomon követhető országos főadószedő (*generalis perceptor*, *exactor*) tisztsége,²⁹⁴ amely felé a széki perceptoroknak is elszámolási kötelezettségük volt.

A Habsburg-berendezkedéssel újabb országos hatóságok jöttek létre, amelyek a perceptorok fölé is kiterjesztették joghatóságukat: ilyen volt a Tartományi Főszámvevőség (*Exactoratus Provincialis*) és a Tartományi Főbiztosság (*Supremus Commissarius Provincialis*), amelyek a Gubernium hivatali fennhatósága alatt álltak.²⁹⁵ Az *Exactoratus*nak is megvolt a maga fejedelemségekori előzménye, ugyanis időszakonként az országgyűlés számvevőket küldött ki a törvényhatósági perceptorok ellenőrzésére. Az első ilyen ismert esetre az 1659-es adószedők miatti zavargások alkalmával került sor.²⁹⁶

290 Ld. az Alkirálybírók c. fejezetet és a *Tisztviseleői névsort*.

291 Uo.

292 Trócsányi 1980. 307; Trócsányi 1988. 275; Pál-Antal 2002. 94.

293 Ld. lennebb.

294 Trócsányi 1980. 306. Connert tévesen csak 1664-re tette az országos főperceptor tisztség megjelenését: Connert 1907. 345–346.

295 Trócsányi 1988. 277.

296 Connert 1907. 346.

Perceptoroknak olyan személyeket választottak, akik megfelelő anyagi háttérrel rendelkeztek, hiszen a közpénzért saját vagyonukkal feleltek. Természetesen nem volt mellékes szempont a pénzügyi érzék vagy a magasabb szintű számtani ismeret sem.²⁹⁷ Fizetésük alacsony volt, azonban a tiszttség adómentességgel járt,²⁹⁸ ami értelemszerűen az armalistáknak és lófőknek lehetett vonzó.

Csikszéken a négy társszék két adóközre oszlott: Gyergyó-Felcsík és Alcsík-Kászon. Mindenik körzet élén általában egy-egy perceptor állt, de a század első felében gyakran találkozunk két adótárnokkal is. Egy 1763-as forrásunk szerint mindkét perceptor mellé hét-hét segédet (gvornikok/gorniykok)²⁹⁹ osztottak be, akik az adópénz összegyűjtésében segítettek, továbbá az alkirálybírók parancsait végrehajtva, a falusbírák mellett vagy helyett végeztek megbízásokat a falvakban, sokszor nehezen végrehajtható feladatokat teljesítve, amelyeket nem mertek a falusbírákra bízni.³⁰⁰ A széki tisztek 1763. október 31-én kelt, Guberniumhoz intézett jelentéséből kiderül, hogy a két fő adóközeten belül összesen hét alkörzet, ún. *classis* is létezett. Mindenik alkörzetben legalább két-két gorniyk szolgálatára volt szükség, tehát összesen tizennégyre. Általában ennél többen is teljesítettek szolgálatot, azonban a zűrzavaros 1762/63-as katonai évben a gorniykok fizetése is elmaradt, szolgálatuk is fennakadással járt. A Gubernium kérdésre válaszoló széki tiszti levélből kiderül, hogy ennél a számnál több gorniyk teljesített szolgálatot, azonban a tizennégy a szükséges minimum volt.³⁰¹

Az adóbehajtás mellett a perceptorok feladata volt a széki tisztviselők fizetéseinek kiadása is. Az adótárnok mindenik tisztnek személyesen számolta le és adta át járandóságát. Ezt követően a fizetését átvevő tisztviselő saját kezűleg állított ki egy elismer-

297 RNL HMI F 27. VIII/71. fol. 1rv. Haller gubernátor utasítása Csikszéknek a perceptorok kinevezését illetően. 1750. szeptember 26.

298 Uo.

299 A gorniykokra Benkő József Transilvaiájában is találunk utalást, amikor a szerző a vajdahunyadi kincstári birtok adminisztrációjáról tesz említést. Benkő szerint a gorniykok, helyesen a *corniculariusok* (kürtösök) erdőőrök voltak („*Gornicones, rectius cornicularii, sunt custodes Silvarum*”). Nyilvánvaló, hogy a 18. század közepére Csikszéken már nem (csupán?) ezt a feladatkört látták el, viszont nem zárhatjuk ki, hogy eredetük hasonló a vármegyei gorniyk-/gvorniktiszttséghez. Vö. Benkő József: *Transsilvania sive magnus Transsilvaniae principatus olim Dacia mediterranea...*77. https://books.google.ro/books?id=0IdXAAAACAAJ&pg=PA77&lpg=PA77&dq=gornicones&source=bl&ots=_JPjc9GIX3&sig=ACFu3U0tHZa5F9SiFjW0_5_SRV2fyiBpIA&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwjNjJ3crYnsAhVko4sKHa-ECQwQ6AEwBnoECAIQAAQ#v=onepage&q=gornicones&f=false (letöltés ideje: 2020. 09. 27.) Egy 1737-es forrásunkból láthatjuk, hogy a gorniykokat a plájások segítőként is alkalmazták, amikor a háborús veszély miatt szükség volt a hegyi terepismeretre, valamint a szorosok és hegyi ösvények minél gyorsabb eltörlésére. Lásd: MNL OL F 46. 1737/505 (tévesen 1737/509. szerepel a lapon). Országgyűlési bizottság beszámolója a Guberniumnak a határmenti védelmi előkészületekről. 1737. szeptember 16.

300 RNL HMI F 27. XVII/10. A széki tisztek jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a perceptorok segédeinek fizetése iránt. 1763.

301 MNL OL F 46. 1763/2532. Széki tisztek jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a gvornikok fizetése iránt. 1763. október 31.

vényt. A perceptoroknak járó fizetést az illető társszék nótáriusa adta át, amiről az átvevő perceptor szintén nyugtát állított ki („quietált”).³⁰²

A század első felében még lehetséges volt, hogy egy személy a perceptorság mellett más, fizetéssel járó foglalkozást is gyakoroljon. 1748-ban egy Guberniumhoz küldött székgyűlési jelentésben említést tettek egy bizonyos Kovács Tamásról, aki hadnagyi rangja mellett perceptor hivatalt és ügyvédi megbízatásokat vállalt. A székgyűlés szerint Mária Terézia uralkodása alatt erre már nem volt lehetőség, mivel a királynő rendeletben tiltotta meg a feladatkörök ily módú halmozását.³⁰³

A perceptorok feladatai és felelősségei jelentősen növekedtek 1755-ben. A szeptember 20-ai uralkodói utasítás a stationalis commissariusokat a perceptorok alá rendelte. Amennyiben vita támadt a katonaság és a stationalis commissariusok között a termény minőségét illetően, a perceptoroknak kellett dönteniük az eléjük terjesztett termény-minta megvizsgálása után. A rendelet továbbá kimondta, hogy a perceptorok kötelesek kéthavonta elszámolást tartani a katonasággal, negyedévenként kimutatásokat készíteni a széki pénztár helyzetéről, amelyeket a Guberniumhoz, a Főbiztossághoz és a főkirálybíróhoz kellett felterjeszteniük. Emellett évente számot kellett adniuk a felsőbb hatóságoknak a széki pénztár és az adóbehajtás helyzetéről, valamint külön számadással tartoztak a főkirálybíróknak, aki évente pénztári vizitációt tartott.³⁰⁴

Mint minden széki tisztség esetében, a perceptorok körül is gyakran merültek fel gondok, esetenként szolgálati hanyagság vagy éppen hivatali helyzettel való visszaélés állt elő. Több esetről van tudomásunk, amikor nem megfelelően végezték a munkájukat: a szék pénztárából sikkasztottak, netán megléptek a szék pénzével. 1748 decemberében is hasonló eset állhatott fenn, mivel Kálnoki főkirálybíró a perceptorok ügyének kivizsgálásáról rendelkezett, felszólítva a széki tiszteket, hogy az ügy ellenőrzésére kiküldött deputátusok munkáját sürgessék, és mindenről számoljanak be neki.³⁰⁵ Olykor előfordult, hogy a gondtalanul eljáró perceptorral szembeni felelősségre vonás elmaradt, vagy a széki hatóságok olyan megoldást kerestek, amely mindkét fél számára kedvező volt. Bors György alcsík-kászoni perceptor szolgálata során olyan jelentős hiányt halmozott fel, hogy önerejéből képtelen volt azt törleszteni. Mivel a folytonos tábla bérbe vette csíkszentkirályi házát, ezért az évenkénti bérleti díjat a tábla levonta az egykori perceptor tartozásából, ekképpen segítve Borsot a törlesztésben, és egyben megoldva a *praetorium* helyének kérdését is.³⁰⁶ Gyakran a tartozásokat éveig vagy akár évtizedekig sem rendezték. Számos olyan forrásunk van, amelyek a régi (sokszor már nem is élő) perceptorok elmaradt tartozásait vagy az azok behajtására tett széki és

302 RNL HMI F 29. II/26. fol. 1r. Fizetési elismervények Kovács Tamás perceptor számára. 1752.

303 Uo. F 27. VII/49. A várdotfalván üléselő székgyűlés levele Haller gubernátorhoz. 1748. november 22.

304 Trócsányi 1960. 123.

305 RNL HMI F 29. II/6. fol. 2rv. Kálnoki főkirálybíró utasítása a székgyűlés összehívásáról. 1748.

306 MNL OL F 46. 1770/3155. A csíki folytonos tábla tudósítása a Guberniumnak a praetorium épületéről. 1770. augusztus 21.

guberniumi próbálkozásokat örökítik meg.³⁰⁷ Arra is volt példa, hogy az egykori perceptor fegyverrel is ellenállt a tartozása behajtására kiküldött assessoroknak.³⁰⁸ A perceptorok saját vagyonukkal feleltek a széki pénztárért. Amennyiben saját pénzükből vagy ingóságaikból nem voltak képesek fedezni a felhalmozott hiányt, ingatlan vagyonukat is elkobozhatták.³⁰⁹

A szék pénztárának elhelyezése is komoly gondot jelentett a 18. században. Mivel nem létezett állandó pénztári épület, a szék pénzének felügyelete is a perceptorokra hárult. Ez az állapot számos visszaélésre adott lehetőséget, ugyanakkor a rablás veszélye is folyamatosan fennállt. 1748-ban Felcsíkszék perceptora, Búzás József, aki adótárnoki hivatala előtt a szebeni harmincados írnoka volt, hűtlenül kezelte a szék pénzt, jelentős hiányokat halmozva fel. A székgyűlésen Kálnoki főkirálybíró felszólította a széket, hogy számoltassa el az adószédőt, aki azonban titokban kereket oldott, valószínűleg a társzék pénzével együtt. A székgyűlés kérte a Guberniumot, hogy köröztesse a tolvaj perceptorot egész Erdélyben, s ha ez nem járna eredménnyel, akkor még Magyarországon is.³¹⁰

A központi hatalom részéről jelentkezett a szándék, hogy biztonságosabbá és felügyelhetőbbé tegyék a törvényhatóságok pénzügyeinek kezelését. 1753-ban az uralkodó elrendelte, hogy a széki pénztár biztonságba helyezésének érdekében a törvényhatóság megfelelő, biztonságos pénztári épületet emeljen. A tervezet szerint a pénztárba csak a kinevezett személyek vagy a perceptorok léphettek volna be. E célra azonban az uralkodó nem szánt állami pénzt, hanem a helyi törvényhatóságoknak saját költségükön kellett volna kivitelezniük az építkezéseket. A királynői leirat kikérte a széki tisztek véleményét, akik azonban a pénztelenségre hivatkozva elhárították a feladatot.³¹¹ A széki pénztárépület kérdése a következő évtizedekben sem oldódott meg.

A 18. század első-két évtizedére vonatkozóan kevés forrásunk van a *gyergyó-felcsíki adókerület* perceptorairól. Rendszeresebb adatokkal csak pár évvel későbből rendelkezünk. 1718–1726 között vacsárcsi Sándor János egyedül, majd 1727–1729 között delnei Incze Sámuellel közösen látta el a perceptorori teendőket. 1730–1732 között Incze Sámuel egyedül találjuk az adókerület élén, majd 1732–1734 között szépízi Czíki Györggyel

307 A teljesség igénye nélkül: RNL HMI F 27. X/13. Haller Pál főkirálybíró a perceptorok tartozásairól. 1753; uo. XI/59. A perceptorok elmaradásairól. 1756; uo. XII/62. Elmaradások behajtásáról. 1757; uo. XII/71. Perceptorok adósságairól. 1757; uo. XIII/3. Kászoni perceptor adósságáról. 1757; uo. XV/36. Perceptorok adósságairól. 1760; uo. XVIII/10. Perceptorok elmaradásairól. 1764, 1766; uo. XX/7. A táblai assessorok beszámolója egy sikertelen adósságbehajtásról. 1766; uo. F 26. 74. irat. Régi perceptorok adósságainak behajtásáról. 1766–1771; MNL OL F 46. 1768/1902. Perceptorok elmaradásairól; uo. 1768/2699. Folytonos tábla a perceptorok elmaradásáról; uo. 1772/3652. Főhadparancsnokság a perceptorok elmaradásairól stb.

308 RNL HMI F 27. XX/7. A táblai assessorok beszámolója egy sikertelen adósságbehajtásról. 1766. február 15.

309 Uo. X/13. fol. 1rv. Haller Pál főkirálybíró utasítása Csíkszéknek. 1753. április 12.

310 Uo. VII/49. fol. 1–2. A Gubernium utasítása a székhez. 1748. augusztus 17.

311 MNL OL F 46. 1753/830. Az egyesített derékszék válaszevele a Guberniumhoz az uralkodói leiratra. 1753. július 5.

közösen töltötte be a tisztséget. 1735-től Incze perceptor-társa delnei Bocskor Sámuel volt egészen 1738 vagy 1744-ig.³¹² Endes Miklós (fenntartásokkal kezelt) adatai szerint Incze Sámuel 1724-től assessor volt, esküdti tisztségét pedig perceptorsága alatt is megtartotta.³¹³ Perceptor tisztsége mellett Cziko György is betöltötte az assessor hivatalt 1733-ban.³¹⁴ 1744–1745/46 között vacsárcsi Bíró János is a perceptorság mellett assessorként is szolgálta a széket.³¹⁵ Konkrét adatokkal alátámasztható tehát a székgyűlés 1748-as megjegyzése, miszerint a század első felében a perceptorok még más hivatalt is viselhettek az adótárnokság mellett. E kettős tisztségviselés uralkodói betiltását tehát valamikorra 1745 és 1748 közé tehetjük. 1749-ben egyszerre három perceptorral is találkozunk a gyergyó-felcsíki adókerületben: Bocskor Eleket, Böjte Imrét és Baló Ferencet említik a források.³¹⁶ A század második felében működő perceptorok közül egyértelműen csíkszentdomokosi Sándor László futotta be a legsikeresebb hivatali kariert. Amint a későbbiekben látni fogjuk, Sándort rövid ideig (1762. december 30. – 1763. március 10. között) helyettes alkirálybíróvá, majd korszakunk végén, 1781. december 10-én Csíkszék főkirálybírójává választották.³¹⁷ Perceptorsága előtt rövid ideig assessor hivatalt is betöltött, majd 1763 és 1781 között egymaga látta el az északi adókerület felügyeletét.³¹⁸

Az *alcsík-kászoni adókerület* perceptorainak személyi összetételét vizsgálva a század első felére vonatkozóan csak töredékes adataink vannak. A csíkszentkirályi Bors családdal e tisztség körül is találkozhatunk: 1711-ben Bors István töltötte be a perceptorságot.³¹⁹ Adataink 1746-tól kezdődően válnak gyakoribbá. Ekkor csíkszentkirályi Lestyán István lófő töltötte be a perceptor tisztséget, amelyet 1749-ig egyedül viselt. Az említett évben Lestyánnak két perceptor-társa is volt: csíkszentimrei(?) Kovács Simon és bánkfalvi Füstös István. Kovács Simon ekkor párhuzamosan az assessor tisztséget is betöltötte (az uralkodói rendelet ellenére). Lestyán Istvánt és Füstös Istvánt az 1750-es években már az assessor hivataltalban találjuk (Füstös István még 1763-ban is assessor). Helyükre a később nótáriusságig és alkirálybíróságig jutó bánkfalvi Kovács Tamás lépett.³²⁰ 1756-ban szokatlan eset történt, ugyanis az 1754–1756 között alkirálybíró-ságot betöltő csíkszentgyörgyi Csedő Dávid lett az adótárnok.³²¹ A szék 18. századi hivatali történetében ezen az eseten kívül nem volt más példa arra, hogy az alkirálybírói

312 *Tisztviselői névsor.*

313 Endes: *Adatok ... Felcsík.* 161.

314 *Tisztviselői névsor.*

315 Uo.

316 Uo.

317 Részletesen ld. a Fő- és Alkirálybírók c. fejezetet.

318 *Tisztviselői névsor.* Bicsok Zoltán egyik adata szerint 1780-ban homoródszentmártoni Bíró Gábor volt a gyergyó-felcsíki perceptor, akit abban az évben Felcsíkszék alkirálybírójává választottak. Ld. Bicsok 2015. 101. Amennyiben az adat pontos, számolhatunk Sándor László perceptor tisztségviselésének megszakításával.

319 *Tisztviselői névsor.*

320 Lásd. a Nótáriusok c. alfejezetet és az Alkirálybírók c. fejezetet, valamint a *Tisztviselői névsort.*

321 Ld. részletesebben az Alkirálybírók c. fejezetet.

tisztségből valaki a perceptori tisztségbe lépjen vissza. Csedő több mint egy évtizedig (1756–1768 között) látta el a perceptori feladatokat, mígnem újra sikerült elnyernie az alkirálybírói hivatalt.³²² Csedő után újra feltűnik a Bors család a tisztségben, Bors Lázár személyében.³²³

II.2.6. Commissariusok

Erdély 17. század végi császári katonai megszállása a közigazgatás számára is új kihívásokat és megoldandó feladatokat teremtett. A hadsereg ellátására kivetett terményadó (*naturale*) begyűjtéséhez, raktározásához és az előírások szerinti kiosztásához állandó jelleggel működő tisztviselőkre és az őket összefogó, ellenőrző, irányító intézményre volt szükség. Trócsányi Zsolt rendkívüli alapossággal rekonstruálta a Supremus Commissarius Provincialis történetét. Átfogóbb és részletesebb munka az elmúlt hatvan évben nem készült a Főbiztosságról, amely intézmény ismerete elengedhetetlenül fontos a 18. századi Erdély közigazgatás-történetének megértéséhez. Mivel a Commissarius törvényhatósági szinten is működött, és a helyileg megválasztott biztosok által a széki és vármegyei közigazgatás szerves része volt, ezért fontosnak tartjuk felvázolni a központi szerv történetének és működésének kereteit.

A császári sereg ellátásának céljából (bár ekkor még ideiglenes szándékkal) hozta létre az 1691. január–februári fogarasi diéta az erdélyi főbiztosi feladatkört, amelyet először Keresztesi Sámuel töltött be. Az ekkor még nem intézménynek, csak különleges megbízást teljesítő szervezetnek számító Főbiztosság személyi összetétele két ítéltől, valamint a főbiztos mellé rendelt három segédből állt (VI. tc.). A Főbiztosság parancsainak végrehajtására, valamint az engedetlen tisztviselők megbüntetésére az országgyűlés négy végrehajtót (executort) állított, akiket felhatalmazott arra, hogy törvényes úton perbe fogják és megbüntessék a főbiztosság parancsait megtagadó törvényhatósági főtiszteket is (VII. tc.).³²⁴ A 17. század végi Főbiztosság még nem kiforrott, meghatározott feladatkörökkel és joghatósággal rendelkező intézmény. A biztosi szervezetnek nem volt előzménye Erdélyben, a rendek pedig csak ideiglenes, a diéta által újra és újra szükség szerint kinevezett személyi állománnyal bíró „intézménynek” tekintették,³²⁵ amely rögtön elveszti felhatalmazását és megszűnik, mihamarabb a császári katonai megszállás és a török háború véget ér. A rendek számításaival ellentétben, megszakításokkal ugyan, de a Tartományi Főbiztosság állandósult, és a 18. század elején országos hatósággá vált.³²⁶

A Főbiztosság létrejöttében és megszilárdulásában Trócsányi négy fázist különített el: I. a kezdeti, átmeneti időszak (1686–1697), II. az állandó hatóság létrejötte

322 *Tisztviselői névsor.*

323 Uo.

324 EOE. XX. 441. A fogarasi országgyűlés határozatai, VI–VII. törvénycikkek. 1691. január–február. Vö. Trócsányi 1988. 276.

325 Trócsányi 1960. 99.

326 Trócsányi 1988. 359.

(1698–1703), III. az ideiglenesen helyreállított szerv előkészítő időszaka (1708–1712), IV. a megszilárdult és állandósult országos intézmény (1714–1736).

Az 1698 decemberében intézményesülő hatóság a Gubernium fennhatósága alá tartozott, utasításait és működésének kereteit is a főhatóságtól kapta. A Főbiztosság nemcsak a terményadó, hanem az országgyűlés által megszavazott pénzbeli adó leosztását, repartícióját is elvégezte, amelyet ellenőrzésre és jóváhagyásra a Gubernium elé terjesztett. A kirótt pénzbeli adók beszédéséről is a Főbiztosságnak kellett gondoskodnia, azonban azok kezelésére már nem volt illetékessége, csupán kiutalhatott (*assignatio*) a generalis főperceptor felügyelete alá kerülő adóösszegeből. A Főbiztosság fontos feladatának számított még elszámoltatni a főparancsnoksággal mindazt az adón felüli szolgáltatást, amelyet a lakosság a hadsereg számára nyújtott (élelem, fogat, takarmány, szállás stb. biztosítása). A katonaság kihágásait, visszaéléseit is a Főbiztosság követte nyomon minden törvényhatóságban, és rendszeresen beszámolt erről a Guberniumnak.³²⁷ A Főbiztosság alá tartoztak az inspector commissariusok (felügyelőbiztosok – kezdetben *stationalis inspectorok*) és azok beosztottjai, a stationalis commissariusok (katonai állomásbiztosok – korábban executorokként, később *administrator commissariusok*ként is említik őket). E két beosztás még a 17. század legvégén széki tisztséggé vált, annak ellenére, hogy kettős hivatali függésben működött: az őket kinevező székekkel, valamint a székek fölött álló Főbiztossággal szemben.

II.2.6.1. *Inspector commissarius*

Az ún. stationalis inspectorokat (a későbbi inspector commissariusokat) az 1691. decemberi országgyűlés állította szolgálatba (melléjük segédekét – *inquisitorok*at és executorokat rendelve), majd az 1692-es diéta megerősítette e rendelkezést.³²⁸ Ebben az időszakban még egy-egy vagy több csapattest (ezred, század), illetve azok szállásai/állomásai (*statio*) mellé rendelték stationalis inspector commissariusok.³²⁹ Az 1691/92-es szervezéskor kinevezett stationalis inspectorok nem azonosak a pár évvel később említett stationalis commissariusokkal, mivel előbbiek főrendek és tanácsurak voltak (Kemény, Haller, Apor, Kendeffi, Jósika, Nalácz, Bethlen és Bálint), utóbbiak pedig a tényleges terepmunkát végezték a katonaság mellett, a falvakat járva, személyesen szervezve és felügyelve a hadellátást. A stationalis inspector korai megnevezése az 1698-ban és 1702-ben már inspector commissariusokként említett tisztségnek.

Az 1692–1698 közötti időszakban fontos változás történt az inspector commissariusok kinevezését és személyi összetételét illetően. Egy 1698-as főbiztosi utasításból tudjuk, hogy a felügyelőbiztosokat ekkor már a törvényhatósági főtiszteknek kellett kinevezniük, így többé már nem a főrendek közül választotta őket az országgyűlés.³³⁰

327 Trócsányi 1960. 100–101. Vö. Trócsányi 1988. 277.

328 EOE. XX. 472. A kolozsvári országgyűlés határozatai. 1691. március–április.

329 Trócsányi 1988. 276.

330 SzOkl. VII. 1370. A főcommissarius utasításai a stationalis commissariusokhoz. 1698. december 25.

Ekkor váltak tehát széki tisztviselőkké az inspector commissariusok, beosztottaikkal, a stationalis commissariusokkal együtt.

1702-ben a Gubernium módosította az inspectorok működési módját, így ezentúl már nem csapattestek mellé helyezték őket, hanem minden törvényhatóság külön felügyelőbiztost választott a területén állomásozó csapattestek ellátásának érdekében.³³¹ Az 1702-es guberniumi utasítás fennmaradt, így részletesen megismerhetjük a commissariusi munka sokrétűségét, előrebocsátva azonban, hogy a hivatalos rendelkezés szándéka és a valóság között hatalmas szakadék tátongott.

Az inspectoroknak ismerniük kellett az Udvari Haditanács által kiadott katonai szabályzatokat (*regulamentum*), amelyekben a központi hatóság megszabta az állomásozó katonaság civilekkel szembeni bánásmódját, a téli és nyári kvártélyozás szabályait, a sereg eltartására begyűjtött terményadó mennyiségét, az azonfelül igénybe vett ellátmány adásvételi árát, valamint a lakosságtól ezeken kívül igényelt egyéb szolgáltatásokat (fuvarozás, tűzifa, gyertya, bor, sör, postálkodás, közmunka stb.) és az értük járó pénzbeli fizetséget. A felügyelőbiztosnak ismernie kellett továbbá a Főhadparancsnokság rendeleteit és a törvényhatóságára kirótt adómennyiséget, amelyet a széki/vármegyei tisztviselőkkal közösen kellett településekre leosztani (*subrepartitio*). Az adóleosztásról az inspector hivatalos, pecsétes jegyzéket kapott a törvényhatóság tisztviselőitől, majd a vicetisztek és a stationalis commissariusok kíséretében sorra végigjárta a törvényhatóság falvait, felügyelve a településeken belüli, személyre szabott adóleosztást, amelyet a falusi előjárók végeztek el. A falusbíró vagy jobbágyfalu esetében a földesúr pecsétes jegyzéket adott a településen belüli adóleosztásról. A felügyelőbiztosnak kötelessége volt ellenőrizni, hogy a leosztás valóban aszerint ment-e végbe, illetve hogy történt-e visszaélés a falusi vagy törvényhatósági előjárók részéről. Amennyiben visszaélés tapasztalt, jogában állt a tisztviselőket számonkérni és orvosoltatni a hibákat. A tisztviselő ellenállása esetén jelentést kellett tennie az ügyről a Főbiztosságnak és a Guberniumnak.³³²

Az inspectornak joga és kötelessége volt számadást kérni a törvényhatósági előjáróktól minden olyan kivetett adóról vagy szolgáltatásról, amely a katonai adók (*militare quantum*) és szolgáltatások fölött terhelte meg a lakosságot – ezek voltak az ún. extraordináriák (*extraordinarium expensarum*) –, amelyekről külön nyilvántartást kellett vezetnie az inspector commissariusnak, ügyelve arra, hogy ne keveredjen össze a katonai adó számadásaival. Ehhez hasonló módon a falusi előjárók által kivetett extraordináriákat is követnie kellett, háromhavonta írásos jelentést kérve a falusbírótól, amely a kivetett összeg mellett az azt megfizető személyek névsorát is tartalmazta. A falvak extraordináriáinak jegyzékeit köteles volt megőrizni, összesítő kimutatássá szerkeszteni, három példányban lemásolni, majd egyet-egy eljuttatni a törvényhatóság

331 Uo. 1406. 97–106. A Gubernium utasítása az inspector commissariusok feladatairól, jogairól, kötelességeiről és eljárás módjáról. 1702. február 4. Vö. Trócsányi 1960. 101–103.

332 Uo.

tisztviselőinek, a Főbiztosságon keresztül a Guberniumnak, egyet pedig magánál tartani. Továbbá hivatali naplót kellett vezetnie, amelybe köteles volt feljegyezni minden olyan utasítást, amelyet a Guberniumtól, Fő-commissariatustól, széki/vármegyei főtisztektől vagy a hadseregtől kapott, megőrizve az eredeti iratokat is. A hivatali naplóba a hozzáérkező panaszokat és az azokra adott válaszait és lépéseit is fel kellett jegyeznie. A hozzáérkező panaszokat alárendeltjeivel ki kellett vizsgáltatnia, és írásos jelentést állíttatnia össze az ügyről, amelyet eljárás végett át kellett adnia a törvényhatóság tisztjeinek, akik viszont felhatalmazhatták az inspectort, hogy helyettük járhasson el, és büntetést szabhasson ki az ügyben. Amennyiben a panaszt császári katona ellen tették, a felügyelőbiztosnak a bepanaszolt katona feletteseinél kellett elégtételt kérnie, hivatkozva a katonai rendszabály vonatkozó pontjaira. Amennyiben nem járt sikerrel (ahogy az esetek többségében történt), úgy az ügyet a Főbiztossághoz kellett felküldenie (ahonnan megoldás szinte soha nem érkezett). Súlyosabb sérelem esetén a törvényhatóság tisztjeit is kérnie kellett, hogy az ügyben járjanak közbe a császári tisztelnél. Abban az esetben, ha a császári tiszték saját embereiket küldték ki vizsgálatra a panaszoshoz, az inspectornak is ki kellett küldenie saját beosztottját, annak megakadályozása érdekében, hogy a katonák megfélemlítsék a panaszost. Amennyiben a császári tiszték ellenkeztek, azt az inspectornak jelentenie kellett a Főbiztosságnál. A falvaktól kéthetente írott elszámolást kellett kérnie arról, hogy a katonai terményadóba mennyit sikerült beszedniük, havonta pedig pontos kimutatást (*computus*) kellett összeállítania a beszedésekről. A császári tisztekkel való időszakos elszámolások előtt az inspector feladata volt a falvak lakosságával és a széki tisztekkel közösen összevetni a kirótt és felszedett portió és extraordinária mennyiségét; az elszámolásokról nyugtát kérni a falvaktól, amelyet be kellett másolnia a hivatali naplóba; az eredeti quietantiát pedig vissza kellett adnia a falusbíróknak, és csak ezután mehetett elszámolásra a katonasághoz.³³³

A felügyelőbiztos feladata volt a katonaság bekvártélyozását is felügyelni, nehogy olyan falvakba is beszállásolják magukat a katonák, amelyeket a Gubernium nem jelölt ki számukra. A kvártélyozások körül számos lehetőség nyílt a visszaélésekre akár a tehetős gazdák, a falvak, akár a felügyelőbiztos részéről.³³⁴ A Gubernium természetesen megtiltotta, hogy az inspectorek vesztegetések fejében megváltoztassák a kvártélyozási rendet, a korabeli fennmaradt panaszokból azonban tudjuk, hogy ez mégis gyakran előfordult. Az inspectorknak nemcsak megvesztegethetetleneknek kellett volna lenniük, de nekik kellett a széki/vármegyei tisztekkel közösen kinyomozniuk és megbüntetniük az esetleges (és a gyakorlatban állandóan előforduló) vesztegetéseket. A vesztegetés összegének háromszorosát kellett kiróniuk a tettesre, a büntetéspénz egyharmada a vesztegetés miatt kárt vallott félnek járt, míg kétharmadán az inspector és a széki tiszték osztoztak. A felügyelőbiztosnak kötelessége volt jelenteni a Főbiztosságnak és a Gubernium felé, ha tudomására jutott, hogy a katonaság megszarolja vagy sarcoltatja

333 Uo.

334 Uo. Vö. Trócsányi 1960. 101–103.

a falvakat és a széki/vármegyei tiszteket. Száz forint büntetés terhe alatt az inspector commissarius tudta és beleegyezése nélkül mindenkinek tilos volt megegyezni a katonasággal a naturálék ára és beszolgáltatásának módja felől. Minden ilyen jellegű megegyezésről az inspectornak tudósítania kellett a Főbiztosságot. A katonaság olyan súlyos kegyetlenkedése esetén, amely jelentős testi sérülést, netán halált okozott, az inspectornak értesítenie kellett a törvényhatósági tiszteket és a Főbiztosságot, tőlük várva útmutatást, nem rendelkezhetett a saját belátása szerint, és másoknak sem engedhette meg azt.³³⁵

Rendeletileg tiltva volt a katonaságnak, hogy a lakosságtól bármit ingyen követeljen. Ezt még szolgálati ügyben sem lett volna szabad megtennie. Ennek betartása felett is a felügyelőbiztosnak és embereinek kellett őrködni, a panaszokra pedig elégtételt szereznie. Ez utóbbi probléma is állandóan jelen volt a század első évtizedeiben, a valószínűségben szinte lehetetlen volt fellépni ellene. A hadsereg vonulása, táborba vagy kvártélyba szállása alkalmával jelentősebb szolgáltatásokat (*vectura*) követeltek a lakosságtól. Az eljárásrend szerint a vecturáról először az inspectort értesítették, aki hivatali naplójában rögzítette még a tudósítás átvételének óráját is, majd közölte azt a törvényhatóság tisztviselőivel, intézkedett a fogatok és szekerek előállítására felől, ügyelve arra, hogy a törvényhatóság határain túl ne kényszerítsék a szolálatot teljesítő lakosokat. Az inspectorkok feleltek az adó és naturálék időben való begyűjtéséért is. Embereikkel, az ún. adminisztráltató commissariusokkal (feltehetően a stationalis commissariusokról van szó) és a hozzájuk csatlakozó törvényhatóság-beli végrehajtókkal kellett begyűjteni a kiszabott quantumot, megelőzve a késlekedés esetén kiszálló császári végrehajtókat, a katonai executiót, amely kíméletlenül bánt az adózó lakosokkal. A guberniumi utasítás szerint, amennyiben az inspector volt a felelős az adóbehajtás késlekedéséért, a katonai executió az ő házához szállt ki, és az így elszenvedett kárért nem járt későbbi kártérítés (*bonificatio*). Saját emberei (adminisztráltató és/vagy stationalis commissariusok) vizsgálásait is meg kellett gátolnia, vagy azokat felkutatnia, jelentenie a Guberniumnak és a Főbiztosságnak, majd törvényesen (az országgyűlés rendelkezése szerint) eljárni ellenük. Az inspector commissarius feladata volt felügyelni a ritkán, de olykor mégis kiutalt bonificatiók megfelelő kiosztását, meggátolni a visszaéléseket. A felügyelőbiztosok kéthetente tartoztak kötelező jelentéssel a Főbiztosságnak. Hivatalba lépésükkor, más tisztviselőkhöz hasonlóan ők is esküt tettek.³³⁶

Amint említettük, a hivatalos rendelkezések a gyakorlatban igen ritkán vagy egyáltalán nem voltak megvalósíthatóak.³³⁷ Rákóczi csapatainak 1708-as, Erdélyből való

335 Uo.

336 Uo. Vö. Trócsányi 1960. 101–103.

337 A katonaság jelenlétének eseményei, hatásai és következményeinek bemutatása nem tartozik kutatásunk fő témái közé, ezért e helyen csak utaltunk rá. A katonai beszállásolás, a katonai adózás és országos adózás, illetve a korszak különböző adórendszerének csíkszéki hatásai külön kutatást igényelnek, annak ellenére is, hogy több korábbi tanulmány és történelmi munka is érinti a kérdést. Még mindig nagy mennyiségű az ezekhez a kérdéskörökhöz kapcsolódó feldolgozatlan

kiszorulása³³⁸ után az inspector commissariusok feladatait újra rendeletben szabályozták. Az 1708-as instructio lényegében nem különbözött az 1702-estől, csupán részletesebben lebontotta és szabályozta a korábbi pontokat.³³⁹ Az állandó Tartományi Főbiztosság visszaállítására az 1714-es országgyűlésen került sor, amikor a rendek Kornis Istvánt választották főbiztossá.³⁴⁰

Az 1714-es újjászervezés jelentős mértékben érintette az inspector commissariusi tisztséget. Ettől az évtől kezdődően újra az országgyűlés nevezte ki az inspectorokat (akiket rövidesen *adiunctus commissarius provincialis*nek neveztek el), de ezek már nem egy-egy törvényhatóság, hanem a katonai körzetek élére kerültek. Az inspectorok/adiunctusok közvetlen alárendeltjeinek Trócsányi a vármegyei/széki commissariusokat tartotta, akik a commissariatica-igazgatás legalsó szintjén álltak, és első adathozható említésüket az 1722-es országgyűlés határozataiban látta.³⁴¹ A csíkszéki forrásokat vizsgálva azonban megállapíthatjuk, hogy a törvényhatósági inspector commissariusi tisztség csak a vármegyékben és Marosszéken szűnt meg, átadva feladatköreit az ottani főperceptoroknak. Csíkszéken (és minden bizonnyal a Marosszéken kívüli többi székben) egészen a határőrség megszervezéséig fennmaradt. Ami az inspectorok beosztottjait illeti, 1722-nél korábbról, már 1716-ból van adatunk az újjászervezés utáni stationalis commissariusról Csíkszéken.³⁴² Ennél is jelentősebb adat, hogy az 1714. december 13-ai csíksomlyói székgyűlés inspector commissarius³⁴³ választott, aki mindhárom (valójában négy: két Csík, Gyergyó, Kászon) társszéket felügyelte. Fizetésének 70 forintot és három terménybeli portiót szavaztak meg.³⁴⁴ E határozat alapján feltételezhetjük, hogy 1714 előtt többnyire mindenik társszéknek külön felügyelőbiztosa volt, mi több, e bevett szokáshoz Gyergyó különösen ragaszkodhatott, mivel a rendelkezés külön kihangsúlyozta, hogy Gyergyónak is alá kell vetnie magát a közös commissariusnak.

Láthatjuk tehát, hogy az országos Főbiztosság 1714-es újjászervezése még abban az évben érezte hatását törvényhatósági szinten is, és a korábbi eljárás mód szerint Csíkszék meg is választotta a maga felügyelőbiztosát. Trócsányi a Főbiztosságról írt tanulmányában csak a központi kormányzati szervek anyagát tanulmányozta (ami önmagában is hatalmas munka), a törvényhatósági levéltárakat már nem állt módjában

forrásanyag. A katonaság jelenlétének következményeit és az adózás problémakörét szemléletesen mutatja be: Trócsányi 1960. 104–106., valamint Imreh–Pataki 1992. 208–223.

338 Leszámítva az Érchegységet, de az ott tanúsított rövid ellenállás nem korlátozta a császári hatalomátvételt és az adminisztráció újjáépítését.

339 Vö. Trócsányi 1960. 111–112.

340 Uo. 112., 359.

341 Trócsányi 1960. 114.

342 SzOkl. VII. 1491. A Főbiztosság utasítása Csíkszéknek. 1716. április 16. Ld. bővebben a Stationalis commissariusok c. alfejezetben.

343 A forrásban fő-commissariusnak nevezik, de egyértelmű, hogy nem az erdélyi tartományi főbiztosról van szó, hanem inspector commissariusról.

344 SzOkl. VII. 1447. A csíksomlyói székgyűlés határozata a közös inspector commissariusról. Kivonat. 1714. december 13.

megvizsgálni, ezért felemás következtetésre jutott az inspector commissariusi tisztséget illetően: az új, adiunctusi tisztséget kezdetben hívhatták inspector commissariusnak (a korszak hivatali kiforratlanságára jellemző módon nem törődve azzal, hogy a széki beosztottak ugyanazt a tisztségnevet viselik),³⁴⁵ a vármegyéből és Marosszékről valóban eltűnt az inspectori tisztség, máshol viszont fennmarad.³⁴⁶

Következő forrásunkkal igazoljuk, hogy a vármegyékben és Marosszéken 1730-ban már nem létezett e tisztség, hanem helyét a vármegyei/marosszéki főperceptor vette át. A csíki székgyűlés egy Guberniumnak küldött 1730-as jelentésében úgy jellemezte a széki inspectorok hivatalát, mint amely megegyezik a vármegyei és marosszéki főperceptoréval, amely tiszttviselő a perceptorokat és szolgabírákat is felügyelte. Az említett törvényhatóságokban nem működött külön inspector commissariusi hivatal, mivel a főadótárnok ellátta annak feladatait is. Az inspector commissariusi tisztség vármegyei és marosszéki megszűnését támasztja alá az is, hogy 1730-ban a Gubernium már nem volt tisztában a széki felügyelőbiztos pontos feladatkörével, így a széki tiszteknek kellett azt elmagyarázni és bizonygatni, hogy az a vármegyei főperceptorhoz hasonló. Figyelemre méltó az is, hogy ekkor már a székgyűlés sem tudta, hogy honnan ered az inspector megnevezés, de abban biztosak voltak, hogy a tisztség már a Rákóczi-szabadságharc előtt működött a székben.³⁴⁷

A továbbiakban megvizsgáljuk azokat a forrásokat és adatokat, amelyek a csíkszéki inspector commissariusi tisztség továbbélését bizonyítják, valamint betekintést engednek a tisztség működésének sajátosságaiba és széken belüli helyzetébe. Az 1727. február 6-ai székgyűlés több személyt jelölt (kandidált) az inspectori tisztségre. A jelöltek közül Haller főkirálybíró ifj. Cserei Jánost választotta. Az inspector fizetését terményben kapta meg, továbbá kapott 60 Ft útiköltséget (*viaticum*) is. Feladata a katonai ügyek körüli ügyintézés és felügyelet volt: a portio beszédésének és leszállításának felügyelete, meg egyéb, a székben bekvértélyozott katonaságot érintő ügy.³⁴⁸ Mintegy összekötő és közvetítő kapocs volt a szék és a katonaság között. Feladatait minden bizonnyal sikerrel végezte, mivel 1732-ben ismét őt választották inspector commissariusnak.³⁴⁹

Az inspector commissarius nemcsak a Főbiztosságtól és a főkirálybírótól függött, hanem az alkirálybírók hivatali alárendeltje is volt.³⁵⁰ Az alkirálybírók beosztottjai-

345 1716-ban már adiunctus commissarius provincialis néven jelennek meg a hivatali forrásokban. Vö. SzOkl. VII, 1491. A Főbiztosság utasítása Csíkszéknek. 1716. április 16.

346 Megállapításunk elsősorban Csíkszékre vonatkozik. Alább idézett forrásunkban a székgyűlés csak a vármegyék és Marosszék esetében említi a tisztség megszűnését, ezért ebből következtünk, hogy a többi székely és szász székben, valamint Kővár és Fogaras vidékén fennmaradt a felügyelőbiztosság.

347 MNL OL F 46. 1730/577. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.

348 Csíkszék 1727-es constitutiója. *Corpus statutorum*, 131.

349 Endes Miklós: *Adatok...*, 300.

350 MNL OL F 46. 1730/577. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.

ként³⁵¹ a katonasággal való kapcsolattartásban a vicetisztek legfontosabb segédei voltak. Említett 1730-as forrásunk többes számban beszél az inspectorokról, ezért feltételezzük, hogy erre az időszakra ismét több személyt választottak a tisztségre (valószínűleg társszékenként egyet). Az inspector commissariusok összegyűjtötték az alkirálybírákhoz benyújtott lakossági panaszokat és kártérítési követeléseket, majd azokat egyeztetve, közösen küldték el a Tartományi Főbiztossághoz. Ezzel nemcsak az alkirálybírók munkáját könnyítették meg, hanem takarékoskodtak a postaszolgálattal is, négy helyett csak egyet véve igénybe.³⁵² A benyújtott kártérítési igényléseknek azonban csak töredékét (Ferenci Ferenc széki inspector commissarius szerint – 1718 körül – csak mintegy ötödét) fizették ki vagy számították be az adóba.³⁵³ Mivel az inspectorok felügyelték a társszékenkénti beszolgáltatásokat mind a portio, mind az extraordináriák esetében, fontos feladatuk volt biztosítani a terménybeli szolgáltatások társszékenkénti egyenletes és igazságos elosztását. (E feladat fontosságát jelzi, hogy hivatali esküjükben is szerepelt.) Meg kellett akadályozniuk azt a jelenséget, hogy a beszolgáltatási helyhez közelebb eső társszék vagy egy gyorsabban intézkedő alkirálybíró a kiszabottnál több terményt szolgáltatson be a katonaságnak, mivel a kiszabott portio beérkezése után a katonaság már pénzben követelte a szolgáltatást a késlekedő társszéktől. Az alacsony széki pénzforgalom és a pénzhiány miatt a terménybeli szolgáltatások pénzbeli megváltása sokkal jobban megviselte az adózó lakosságot. Amikor 1730-ban a Gubernium takarékosági okok miatt meg akarta szüntetni az inspectori tisztséget, a székgyűlés határozottan tiltakozott, érvelve a tisztség létfontosságú szerepe mellett. Amint említettük, a vármegyékben és Marosszéken a főperceptor látta el az inspector commissariusi szerepet, a perceptorok és szolgabírók segédlete mellett. A csíkszéki székgyűlés erre is hivatkozott, amikor a tisztség fenntartását kérte a Guberniumtól, mondván, hogy inkább Csíkszéken is nevezzék át főperceptornak a tisztséget, mint a vármegyékben, csak el ne töröljék.³⁵⁴ Tiltakozásuk és érvelésük sikerrel járt, ugyanis, ahogy forrásainkból kiderül, a tisztség – a katonai állomásbiztossággal együtt – egészen a határőrség szervezéséig fennmaradt.

Az inspectorok fontos feladata volt, hogy saját embereikkel időben felszedjék a katonai adókat, hogy megóvják a lakosságot (és saját magukat) a katonai executiótól. Amennyiben ez nem sikerült, az elszenvedett erőszakos végrehajtás után az első dolguk volt begyűjteni az executióra kiküldött hadnagy napidíját, amelyet a széknek kellett megfizetnie, de nem a széki pénztárból, hanem a lakosság különadójából. A négy társszék között az inspector commissariusok felosztották az összeget, a társszékek tisztvise-

351 Uo. 1750/85. A várdotfalvi székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 1749. november 12.

352 Uo. 1730/577. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.

353 Uo. 1719/90. A csíkszéki adózó rend panasza a Guberniumnak a széki tisztek és a széki állapotok ellen. 1718 vagy 1719.

354 Uo. 1730/577. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.

lői (vagy a társszékgyűlés) leosztották falvanként, majd a commissarius felszedte és személyesen átadta az executor hadnagynak.³⁵⁵ Mivel a katonaságot érintő adónemről volt szó, ezért nem a perceptor végezte a pénz begyűjtését, hanem a katonai beszolgáltatásokat és adókat a szék részéről kezelő inspector commissarius.

Amint korábban láttuk, már 1727-ben a székgyűlés több személyt kandidált a tisztségre, akik közül a főkirálybíró választott. Mivel Kálnoki Ferenc halála miatt a főkirálybírói tisztség 1749-ben éppen betöltetlen volt, a jelöltek közül Haller János kormányzó, mint Csíkszék administratora, személyesen választotta ki bánkfalvi (?) Kovács Tamást az inspector commissariusi tisztségre.³⁵⁶

Csíkszentmártoni Bocskor Sándor alcsíki inspector commissarius 1747-ben benyújtotta lemondását a székgyűlésnek és a gubernátornak. Kálnoki főkirálybíró azonban nem engedte lemondani, hanem utasította munkája folytatására. A székgyűlés közben úgy határozott, hogy anyagi segítségképpen elengedi Bocskor éves adójának felét.³⁵⁷ Végül a főkirálybíró halála után, 1750 januárjában Bocskor már kénytelen volt megválni hivatalától, ugyanis a gubernátor megparancsolta a széknek, hogy a perceptorokat és commissariusokat váltsák le. A leváltásokat a Kálnoki-ügynek³⁵⁸ tudhatjuk be. Bocskor kérvényezte a gubernátornál, hogy kapjon ideiglenes felmentést az adó alól, amíg behajtja a szolgálata alatt keletkezett elmaradásokat. Haller gubernátor (ekkor a szék administratora) nem ellenezte a volt felügyelőbiztos kérését, azonban Alcsíkszékre bízta a kérés kivizsgálását és engedélyezését abban az esetben, ha azt lehetségesnek tartják.³⁵⁹ Forrásunk bizonyítja, hogy Bocskor adózó rendű volt (armalista vagy lófő), valamint, hogy ebben az időszakban az inspector commissariusi tisztség vagy nem járt adómentességgel, vagy nem szabályozták a kérdést következetesen.³⁶⁰ Bocskor Sándor utóda a commissariusi tisztségben Péterffi Miklós volt, akinek nevével már a Bocskor lemondatása utáni hónapban találkozunk.³⁶¹

II.2.6.2. *Stationalis commissarius*

Katonai állomásbirtosokat minden bizonnyal már a Főbiztosság megszervezésekor állítottak, annak ellenére, hogy a tisztséget ezen a néven említő első forrásunk csak

355 RNL HMI F 27. VIII/42. fol. 1v. Horváth József alcsíki alkirálybíró utasításai Czíkó László nótáriushoz a széki ügyeket illetően. 1750. február 16.

356 Uo. VIII/20. Haller János gubernátor inspector commissariusiust nevez ki Csíkszékbe. 1749. október 20.

357 Uo. VIII/40. fol. 3v. Czíkó László nótárius igazolása Bocskor Sándor adóelengedéséről. 1747. december 21.

358 Ld. a Főkirálybírók c. fejezet Kálnoki Ferencről szóló alfejezetét.

359 RNL HMI F27. VIII/40. fol. 4r. Haller gubernátor levele Alcsíkszékhez Bocskor Sándor commissarius ügyében. 1750. február 2.

360 Uo. fol. 3r. Bocskor Sándor inspector lemondási és adófelmentési kérvénye a székgyűléshez és a főkirálybíróhoz. 1747; Uo. fol. 1r. Bocskor Sándor levele a gubernátorhoz, amelyben adó alóli felmentését kéri. 1750. január 27.

361 Uo. VIII/42. fol. 1v. Horváth József alcsíki alkirálybíró utasításai Czíkó László nótáriushoz a széki ügyeket illetően. 1750. február 16.

1698-ból származik.³⁶² A tényleges terepmunkát a felügyelőbiztosok beosztottjai, az állomásbiztosok végezhették, őket csak felügyelték (ha tették egyáltalán) a főrendű feletteseik, akik továbbították a hozzájuk eljuttatott jelentéseket és kimutatásokat a Gubernium és a főbiztos felé.

A stationalis commissariusok első ismert utasítása 1698-ból származik. Minden katonai állomás mellé rendelték egy katonai állomásbiztost, aki az illető statio ellátását szervezte, biztosította, koordinálta, tartotta a kapcsolatot a lakossággal, rögzítette és továbbította a károsultak panaszait az inspector commissarius felé, rendszeres jelentéseket készítve felettese számára. Rendkívül nehéz feladata volt, hiszen elejét kellett vennie a katonák önkényeskedéseinek, az erőszakos rekvirálásnak, tartania kellett a kapcsolatot a császári tisztekkel, és jelentenie, ha katonai visszaélést tapasztalt. Pontosan kellett vezetnie hivatali naplóját (*diarium*) a visszaélésekről is, valamint kérnie kellett a tisztektől a visszaélések jelentését és megbüntetését.³⁶³ Mindezt maradéktalanul betartani és teljesíteni lehetetlen volt. Olyan esetekről is van tudomásunk, amikor a commissariust vagy embereit durván bántalmazták, őt és a törvényes rendelkezéseket semmibe vették. Egyértelműen látszik, hogy a stationalis commissarius feladatköre és felelőssége teljesen megegyezett az inspector commissariusok 1702-es és 1708-as utasításaival. Utóbbiak feleltek az utasításokba foglalt teljesítéséért működésük egész területén, és több, a katonai állomások számának megfelelő állomásbiztos volt alájuk rendelve. A beszállásolt csapattesteket általában egy vagy több századra osztva társszékneként szállásolták el.

A stationalis commissariusok 1714 után sem maradtak minden estben a székből, hanem olykor a kivonuló csapattesttel tartottak mindaddig, amíg azt a Főbiztosság megszabta a számukra. Egy 1716-os forrásunk némi betekintést enged a stationalis commissariusok gyakorlati teendőibe. 1716-ban a Főbiztosság utasította ifj. Cserei János stationalis commissariust, hogy csatlakozzon a Gyergyószékből Temesvár alá vonuló Feliani ezred I. századához. Rendelkezést kapott arra nézve, hogy hova, mikor, mennyi búzát és szénát kell szállíttatnia. A századdal kellett együtt utaznia, és a kijelölt állomáshelyekre rendelnie a meghatározott mennyiségű ellátmányt. Feladata volt felvenni a kapcsolatot azon székek vagy vármegyének a tisztjeivel, ahol éppen a csapattest állomásozott. Az utasításoknak megfelelően a tisztek segítségével biztosította az ellátmányt, amelyről nyugtát állított ki az érintett szék/vármegye nevére. Ezek egyértelműen a stationalis commissarius feladatai voltak. A törvény értelmében a soron következő országgyűlésen vagy kézpénzben megtérítették az illető törvényhatóság kiadását vagy beszámították az adóba. Ez a rendelkezés azonban többnyire írott formában maradt. A rendelkezések szerint, ha a megszabott beszolgáltatásoknál többet voltak kénytelenek biztosítani, arról is nyugtát és nyilatkozatot kellett kérni a hadsereg tisztje-

362 SzOkl. VII. 1370. A főcommissarius utasításai a stationalis commissariusokhoz. 1698. december 25.

363 Uo.

itől vagy a commissariustól. A kivonuló katonaság mellé rendelt állomásbiztos személyéről ez esetben már nem a szék döntött, viszont lehetőséget adtak a törvényhatóságnak, hogy tetszése szerint segéd-commissariust nevezzen ki ifj. Cserei János mellé. A Csíkból és Kászomból kivonuló négy század mellé a Supremus Commissariatust nem csíkszéki, hanem udvarhelyszéki állomásbiztost nevezett ki.³⁶⁴

A stationalis commissariusok 1755-ig voltak az inspector commissariusok közvetlen alárendeltjei. Ebben az évben, ahogy már fennebb említettük, a perceptorok alá rendelték őket. 1762/63-ban, a határőrség felállításának kezdeti időszakában minden társszékben egy-egy stationalis commissarius szolgált. Ezenfelül külön stationalis commissarius állt a szeredai várban állomásozó katonaság, valamint a gyimesi átkelőnél lévő katonák mellett is.³⁶⁵

Mivel a határőrség megszervezését követően a katonarendű lakosság már nem tartozott a katonai adóval, portióval, így a stationalis commissariusok feladatai jócskán csökkentek. 1764-től már csupán a jobbágy lakosság portiójának begyűjtését felügyelték, továbbá a Piricskei- és Gyimesi-szorosban, illetve a szeredai várban állomásozó csapatok körül teljesítettek szolgálatot.³⁶⁶

II.2.7. Székgyűlés

II.2.7.1. Történeti előzményei, feladatai és jogkörei

A székgyűlés (*congregatio generalis*, *generalis confluxus*, *gyrás gyűlés*, *marchalis szék*, *közgyűlés*) a székelység legrégebbi intézményei közé tartozott. A letelepedés utáni időszakban elsősorban bíraskodási szerepet töltött be.³⁶⁷ A 15. század második felében kialakuló esküdtszék 1562-ig nem vált külön a székgyűléstől, mivel a pereskedés és bíraskodás is annak alkalmával zajlott.³⁶⁸ A székely ispán elnöklete alatt – bizonyára csak ritkán – működő széki törvényszék is a székgyűléseken ült össze.³⁶⁹ A rendszeres széki bíróságok csak 1562 után kezdtek működni, átvéve a székgyűlés igazságszolgáltatási feladatait, amelyekből az még a 18. században is megőrzött bizonyos jogköröket.

A kutatás feltételezi, hogy a középkori székgyűlések időpontjai nem voltak előre megszabva.³⁷⁰ A csíkszéki forrásokat vizsgálva azt láthatjuk, hogy a 18. században, a folytonos táblák felállításáig a főkirálybíró személyes döntésétől, annak hiányában

364 Uo. 1491. A Főbiztosság utasítása Csíkszéknek. 1716. április 16.

365 RNL HMI F 27. XVII/10. A széki tisztek jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a stationalis commissariusok fizetése iránt. Szépvíz, 1763. október 31; MNL OL F 46. 1764/2622. A csík-kászoni folytonos tábla jelentése a Guberniumnak a stationalis commissariusokról. 1764. október 3.

366 MNL OL F 46. 1764/2622. A csík-kászoni folytonos tábla jelentése a Guberniumnak a stationalis commissariusokról. 1764. október 3.

367 Connert 1901. 28. 32.

368 Moldovan–Pál-Antal 1979. 38; Pál-Antal 2002. 62; Pál-Antal 2013. 29; *Székelyföld története* II. 194.

369 Moldovan–Pál-Antal 1979. 37; Pál-Antal 2002. 62; Pál-Antal 2013. 28–29; *Székelyföld története* I. 174.

370 Moldovan–Pál-Antal 1979. 37; Pál-Antal 2002. 62.

pedig az alkirálybíróktól (olykor a felsőbb hatóságok parancsától) függött a székgyűlések összehívásának időpontja és azok időtartama.³⁷¹ Ezt a korszak egyik jellemzőjének is tarthatjuk, hiszen a székgyűlések és derékszékek időpontja sokszor kiszámíthatatlan volt, a főkirálybíró akaratától, idejétől, sőt, egészségi állapotától függött. Emiatt gyakran vontatottan és hosszas megszakitásokkal haladtak a széki ügyek, akárcsak az igazságszolgáltatás, a megoldandó problémák és perek pedig felgyűltek.³⁷²

A 18. században, a folytonos táblák megszervezése előtt, évente három-négy székgyűlést tartottak, az év elején, közepén és végén (főleg január–februárban, június–júliusban, szeptember–október környékén és decemberben).³⁷³ Mivel 1764-től kezdődően a folytonos táblák ellátták a szék mindennapos közigazgatási és döntéshozói feladatait is, a székgyűlések legfontosabb feladatköre gyakorlatilag a tisztújításokra korlátozódott (szabályrendelet-alkotásról csak egyetlen évből, 1769-ből van tudomásunk).³⁷⁴

A bíraskodás mellett a székgyűlésnek fontos közigazgatási szerepe is volt, amelyet elsősorban az említett szabályrendeletek által gyakorolt.³⁷⁵ Csakis a székgyűlésnek és

371 Az ezt alátámasztó eseteket és forráshivatkozásokat ld. a Főkirálybírók c. fejezetben.

372 RNL HMI F 29. II/3. fol. 1rv. Kálnoki Ferenc utasításai vicetisztjeihez az adóbeszedésről, székgyűlésről és derékszékéről. 1746. december 27.

373 Évente négy alkalmat említ Imreh–Pataki 1992. 247. A forrásokban előforduló gyakoribb időpontok: **1710:** október (*SzOkI*. VII. 1447. A csíkszeredai székgyűlés határozatainak kivonata. 1710. október 15.); **1711:** február, október, december (Uo. A csíktaplocai székgyűlés határozatainak kivonata. 1711. december 14.); **1712:** június (Uo. 1466. A székgyűlésen felolvassák Thulmann kapitány parancsát a pestis elleni intézkedésekről. 1712. június 15.); **1714:** december (Uo.); **1716:** április 16. (RNL MMI F 108. I/221. Székgyűlési deliberatum. 1716. április 16.); **1720:** február (MNL OL F 46. 1719/90. Székgyűlési jelentés és kérvény a Guberniumhoz); **1727:** november (RNL HMI F 27. III/79. Székgyűlési jegyzőkönyv. 1727. november 26.); **1730:** december (MNL OL F 46. 1730/577. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.); **1731:** október (MNL OL F 46. 1731/366. Csíkszentsimoni Lakatos Ferenc kérvénye a Guberniumhoz nemesgigazolása ügyében. 1731); **1741:** január (*SzOkI* VII. 1622. A csíkszentmártoni Becz család felvétele a nemesek sorába. 1741. január 24.); **1742:** augusztus (MNL OL F 46. 1742/584. Székgyűlési jelentés a főkirálybíró candidatióról); **1744:** szeptember. (RNL KMI F 49. 7. VI. 1. 45. Kálnoki Ferenc főkirálybíró levelezése. 1744); **1745:** március (MNL OL F 46. 1745/225. Székgyűlési jelentés a Guberniumnak), december (RNL HMI F 27. VII/22. fol. 1rv. A székgyűlés jelentése a Guberniumhoz. 1745. december 6.); **1747:** január (RNL HMI F 29. II/3. fol. 1rv. Kálnoki utasítása a székgyűlés összehívását illetően. 1746. december 27.), december (RNL HMI F 27. VIII/40. fol. 3rv. Bocskor Sándor levele a gubernátorhoz. 1750. január 27.); **1748:** december (RNL HMI F 29. II/6. fol. 1–2. Kálnoki főkirálybíró utasítása a székgyűlés összehívásáról. 1748.); **1749:** november (MNL OL F 46. 1750/85. A várdotfalvi székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 1749. november 12.), december (MNL OL F 46. 1752/11. Jelentés az 1749. december 9-ei csíktaplocai, főkirálybírók candidáló székgyűléstől. 1750.); **1751:** június, augusztus, december (RNL HMI F 27. IX/14. fol. 1r. Székgyűlési jegyzőkönyv. 1751. június 3., augusztus 9., december 22.); **1753:** február (RNL HMI F 27. X/5. Székgyűlési jelentés. 1753. február 12.), május (MNL OL F 46. 1754/765. Székgyűlés a Guberniumhoz. 1753. május 9.), július (RNL HMI F 27. X/27. Haller Pál utasítása a székgyűlésnek. 1753. szeptember 21.); **1755:** július (MNL OL F 46. 1755/841. Székgyűlés a Guberniumnak. 1755. július 10.).

374 A táblai tisztújításokról ld. a Folytonos táblák c. alfejezetet.

375 Connert 1907. 33; Moldovan–Pál-Antal 1979. 38; *Székelő föld története* II. 194–195.

derékszéknek volt joga az összes társszékre érvényes constitutiót hozni.³⁷⁶ A későbbiekben látni fogjuk, hogy az adózó rend nem nézte jó szemmel és olykor tiltakozott az olyan szabályrendelet ellen, amit a nélkülük ülésező derékszéken hoztak, mert úgy vélték, hogy az *absque consensu populi* lett elfogadva.³⁷⁷ A székgyűlés szabályrendeletalkotó jogköréről először 1451-ből, Marosszékről van adatunk, amely az öröklési jogot szabályozta.³⁷⁸ Kutatott időszakunkból tíz csíkszéki constitutio és azok töredéke maradt fenn a következő évekből: 1712, 1714, 1726, 1727, 1729, 1739, 1741, 1744, 1745, 1769.³⁷⁹ A székgyűlés által hozott constitutiók betartását vagy a különböző határozatok végrehajtását a széki hadnagy/kapitány felügyelte,³⁸⁰ aki 1562-ig vezette a székgyűléseket, majd később a (fő)királybíró vette át ezt a szerepet.³⁸¹

A székgyűlés, a főtisztek kivételével, a széki tisztviselők fölött is ellenőrzési jogot gyakorolt.³⁸² Kutatott korszakunkban a főkirálybírói autoritás szinte akadály nélkül érvényesült a székgyűlés fölött. Nyílt ellenszegüléssel nem találkozunk, csupán az utasítások végrehajtásának halogatásával és késlekedéssel.³⁸³ A főkirálybírók eltérő intenzitással és részletességgel avatkoztak be a székgyűlési munkába. Kálnoki Ferenc főtisztségének időszaka jól szemlélteti a főkirálybírók székgyűlés fölötti hatalmát: megszabhatták a gyűlések napirendi pontjait és részletes céljait, a diétai követség személyi összetételét és a követutasításokat; egy-egy felmerülő probléma kapcsán a főkirálybíró a saját megoldását is ráerőltethette a székgyűlésre.³⁸⁴

A székgyűlésnek gazdasági és pénzügyi szerepköre is volt, rendelkezett a szék ingó és ingatlan vagyona felett, valamint a szabályrendeletek útján befolyással volt a falvak mezőgazdasági vagy kereskedelmi életére is.³⁸⁵ A katonaságnak járó portiót, valamint az adót a székgyűlés osztotta le társszékenként,³⁸⁶ majd az alkirálybírók és commissariusok osztották tovább a településekre. A székgyűlésnek azonban joga volt arra, hogy a falvakra is leossza a terheket. Így például 1711-ben a szokásos beszolgáltatásokon felül rendelkezett 1500 marha falvankénti begyűjtéséről.³⁸⁷ A közös széki inspector

376 Pál-Antal 2002. 82; Pál-Antal Sándor szerint a viceszéknek is volt szabályrendelet-alkotó jogköre. Ha ez így is volt, az ott meghozott constitutio kizárólag az illető társszékre lehetett érvényes. Amennyiben a derékszéknek jogában állt teljes székre érvényes constitutiót hozni, úgy ezt a viceszék is megtehették a társszékeken belül. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a székely natio gyűlésének is volt joga szabályrendeletet hozni.

377 Ld. a Lázár Ferenc főkirálybírójáról szóló alfejezetet.

378 Connert 1901.56.

379 A constitutiókra nézve Ld. *Corpus statutorum*.

380 Connert 1901. 34.

381 Uo; Szádeczky 1927. 40. 41; Moldovan–Pál-Antal 1979. 39; Vofkori 1999. 487.

382 Connert 1901.56.

383 A Bornemisza János 1722-es „főkirálybíró-cseréjének” megakadályozása nem a székgyűlésen, hanem a nagy befolyással bíró főúron, gróf Lázár Ferencen múltott.

384 RNL HMI F 29. II/6. fol. 2rv. Kálnoki főkirálybíró utasításai a székgyűlésnek. 1748. december 14.

385 Szádeczky 1927. 34; Moldovan–Pál-Antal 1979. 38; Pál-Antal 2002. 64.

386 *SzOkl.* VII. 1447. A csíkszeredai székgyűlés határozatainak kivonata. 1711. február 9.

387 Uo. A csíksomlyói székgyűlés határozatainak kivonata. 1711. október 5.

commissarius 1714-es megválasztása előtt a székgyűlés választotta ki azokat a tisztviselőket, akiket kiküldött a naturalék beszédésére.³⁸⁸ A szék pénzügyei fölött is ellenőrzést gyakorolt, ellenőrizte a széki pénzmozgást, és elszámoltathatta a tisztviselők kiadásait.³⁸⁹ A székgyűlésnek jogában állt részleges vagy teljes adómentességet adni tisztviselők vagy magánszemélyek számára.³⁹⁰ Olyan forrással azonban nem találkoztunk, amely egész közösségek székgyűlés általi adómentesítéséről számolna be.

A székgyűlés választotta meg az országgyűlési követeket és állította össze a követutasításokat.³⁹¹ Fontos leszögeznünk azonban, hogy a követek személyi összetételében és az utasítások megfogalmazásában a főkirálybírónak (annak hiányában az alkirálybíróknak) döntő szava volt. A székgyűlés nem csupán az országgyűlésre küldhetett követeket, hanem alkalomadtán az országos hatóságokhoz is. 1711-ben a székgyűlés Bors György alcíki és Sólyom István gyergyói alkirálybíró Szebenbe küldte a Főbiztossághoz és a Királyi Deputatióhoz, ahol a már ott tartózkodó Kászoni János főkirálybíróval közösen próbálták elérni az adó csökkentését, a szegénységre és pestisre hivatkozva.³⁹²

A székgyűlések fontos feladata volt a nemességigazolások kiadása is. Megvizsgálta a nemesség elismerése iránti kérelmeket, majd amennyiben a széki dokumentumok és/vagy a bemutatott armális alapján bizonyítottan találta a nemesítés tényét, kiadta a nemességigazolásokat.³⁹³ A nemességigazolások megszerzésének többféle eljárás módja létezett. Voltak esetek, amikor a székből elszármazott személyek kértek nemességükre vonatkozó igazoló levelet a széki tisztektől. Ez abban az esetben volt elengedhetetlen, ha az illető nem rendelkezett a nemességét igazoló armálissal vagy egyéb privilegialis dokumentummal. Mivel a szék számontartotta a nemesi joggal élőket, ezért hivatalosan igazolhatta egy személy vagy család nemességét a nemesi levél felmutatása nélkül is. Ezt az eljárást elfogadták a magyarországi és erdélyi törvényhatóságokban is. Előbbi esetben azonban székgyűlési igazolásra volt szükség, nemcsak tisztviselőire. Ilyen esettel találkozunk 1731 őszén is, amikor a Magyarországra elszármazott csíkszentsimoni Lakatos Ferenc széki igazolást kért nemességéről, amely megerősítését a Guberniumtól is kérvényezte. Az 1731. október 4-én Csíksomlyón ülésező székgyűlés során a széki tisztek, a szék nemesi közösségének nevében kiadták a nemesi igazolást, amelyet a távol lévő főkirálybíró két hónappal később, darlaci birtokán megerősített.³⁹⁴

388 Uo. A csíkszeredai székgyűlés határozatainak kivonata. 1710. október 15. Uo. A csíksomlyói székgyűlés határozatainak kivonata. 1711. október 5.

389 MNL OL F 46. 1748/449. A várdotfalvi székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 1749. november 12.

390 RNL HMI F 27. VIII/40. fol. 3rv. Bocskor Sándor inspector lemondási és adófelmentési kérvénye a székgyűléshez és a főkirálybíróhoz. 1747. december 21.

391 *Sándor-levéltár*, 117. Székgyűlési igazolás. 1705. október 18.

392 *SzOkl.* VII. 1460. A csíktaploci székgyűlés követutasításainak kivonata. 1711. december 21.

393 Néhány példa: *SzOkl.* VII. 1622. A csíkszentmártoni Becz család felvétele a nemesek sorába. 1741. január 24.

394 MNL OL F 46. 1731/366. Csíkszentsimoni Lakatos Ferenc kérvénye a Guberniumhoz nemességigazolása ügyében. 1731.

A nemességigazolási kérvényeket a székgyűlés plénuma előtt (az adózórend jelenlétében) tárgyalták, hiszen volt rá példa, hogy az adózó réteget képviselő falusbírók tiltakoztak egy család nemességének elismerése ellen.³⁹⁵ A nemesi igazolást azonban már csak a széki tisztek és a szék nemesi közösségének nevében adták ki.³⁹⁶ A széki tisztek megvizsgálták a kérvényező családfáját, és igazolták, hogy felmenői közülük való nemesek voltak, nemesi szabadságukat nem vonták meg, hanem megszakítás nélkül éltek vele. Ezért a szék nemesi közössége is nemesnek ismerte el a kérvényezőt. Az igazolást mind a négy alkirálybíró, valamint a főkirálybíró saját pecsétjével és aláírásával hitelesítette.³⁹⁷

A nemességet a derékszéken és a társszékgyűléseken is elismerhették, nemcsak a székgyűlésen. A nemesi levél bemutatásával (*productio*) és a hitelesítő eskü letétele után a derékszék elfogadhatta a nemesség soraiba való felvételi kérelmet. A derékszéki eljárás esetében létezett egy külön törvényszéki esküszöveg, amelyet minden tanú vagy peres fél, ebben az esetben nemességet igazoló személy is köteles volt elmondani.³⁹⁸

Az adózó rend nem nézte jó szemmel, ha tehetős, adóképes, több jobbággal rendelkező családok nemesítés által kiemelkedtek közülük, mivel adórészüket a megmaradt teherviselők között osztották szét. Az 1744-es év egyik székgyűlésén bemutatták a Zöld család armálisát, azonban az adózó rend tagjainak egy része tiltakozott.³⁹⁹

A székgyűlés tisztújítási szerepköre a középkorban csak a választott esküdtekre korlátozódott,⁴⁰⁰ de ezzel is csupán a 15. század második felétől számolhatunk. A fejedelemségekortól újabb jogkörökkel bővült a székgyűlés iurisdictionja, a fejedelem által kinevezett széki főtisztek (királybíró, kapitány) beiktatásának feladatkörével.⁴⁰¹ A 17. század első felétől (1613) pedig már a főkirálybíró megválasztása is a székgyűlésen történt.⁴⁰²

A 18. századi főtisztválasztásnak megvolt a szokásos eljárás módja, miszerint a székgyűlés első teendője az volt, hogy szavazatgyűjtő bizottságot (*collectorokat*) választott. Ezután következett maga a szavazás és az első–három személy candidatiója.⁴⁰³ 1742-től van adatunk arra, hogy a főkirálybírókat kandidáló székgyűlésre a Gubernium biztosokat küldött ki, ezzel is kifejezve, hogy a főkirálybíró-választás nem csupán a szék belügye, hanem országos érdekeket is szolgál. Mivel a biztosok jelenléte ellen a székgyűlés heve-

395 RNL KMI F 49. 7. VI. 1. fol. 45rv. Kálnoki Ferenc főkirálybíró levelezése. 1744.

396 MNL OL F 46. 1731/366. A széki tisztek nemesi igazolást adnak ki a székgyűlésen. 1731. október 4.

397 Uo.

398 RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. 6rv. Gyergyószéki derékszéki jegyzőkönyv. 1729. január 27.

399 RNL KMI, F 49/7. VI. 1. fol. 45rv. Csató Zsigmond levele Kálnoki Ferenchez. 1744. november 21.

400 Connert 1901. 56.

401 Connert 1907. 17.

402 Ld. részletesen a Főkirálybírók c. fejezetet.

403 MNL OL F 46. 1750/7. Jelentés az 1749. december 9-ei csíktaplocai, főkirálybírókat kandidáló székgyűlésről. 1750. A főkirálybírók candidatiójáról részletesen ld. a Főkirálybírók c. fejezetet.

sen tiltakozott, ezért feltételezzük, hogy ez volt az első ilyen alkalom. A későbbi főkirálybíró-választó székgyűlések már bevett eljárásként kezelték a biztosok jelenlétét.⁴⁰⁴ A főkirálybíró jelölése mellett a székgyűlésen zajlottak még a perceptorok és az inspector commissariusok választásai is.⁴⁰⁵ Nem találtunk még olyan forrást, amely alátámasztaná, de feltételezzük, hogy a székgyűlésen választották meg Csíkszék főnótáriusát is a társszéki nótáriusok közül.⁴⁰⁶ Az összes többi széki tisztviselőt a társszékgyűléseken választották meg, és a főkirálybíró hagyta jóvá. A folytonos táblák időszakában a tisztújító székgyűléseken választották meg két hivatali évre a széki tisztviselőket (*officiales ambulatores*), akik – a commissariusokat kivéve – mind a folytonos tábla tagjai voltak, ezen minőségükben pedig nem csupán az igazságszolgáltatást, hanem közigazgatást is irányították.

A székgyűlések megrendezésének költségeit a széki pénztárból fedezték, központiilag, a *status personalis*okban megszabott pénzkerethez igazodva. Abban az esetben, ha a pénztár kiürült (amire gyakran volt példa), a székgyűlés megrendezésére az országos hatóságoktól kellett segítséget kérni. Ilyen esetben a főkirálybíró a Guberniumhoz fordult a költségek fedezésének érdekében. Amennyiben a kérés és a hiány megalapozott volt, a Főkirálybíró utasította a Főbiztosságot és a Főszámvevőséget, hogy utalja ki a székeknek a szükséges összeget. Ilyen esetnek lehetünk tanúi Henter Ádám főkirálybíró-ságának lelegején, a beiktató székgyűlés esetében, valamint főkirálybírói hivatala vége felé, 1779-ben.⁴⁰⁷

Ünnepi székgyűlésekre a főkirálybírók beiktatásakor (*installatio/introductio*) került sor. Akárcsak a főkirálybíró-választó székgyűlés esetében, az installatióra is két biztost küldött ki a Gubernium, akik általában más törvényhatóságok főtisztjei vagy egyházi méltóságok voltak.⁴⁰⁸ Kutatott időszakunkból csupán egyetlen beiktató székgyűlés részletes leírása áll rendelkezésünkre, a báró Henter Ádám 1765. június 3-án Csíkszentimrén megtartott beiktató ünnepségéről. Az ünnepi székgyűlésen jelen volt a birtokos és armalista nemesi rend, a falusbírák harmadmagukkal (jobbágybírák és katonarendű bírák egyaránt), valamint a határőrség főparancsnoka, Carato alezredes, tisztjei kísére-

404 Erről részletesebben ld. a Főkirálybírók c. fejezetet.

405 SzOkl. VII. 1447. A csíksomlyói székgyűlés határozatainak kivonata. 1714. december 13. A commissarius feltehetően csak addig választották a székgyűlésen, amíg egyetlen személy töltötte be a tisztséget, a négy inspectori hivatal bevezetése után őket is társszéki szinten választották.

406 A feltételezés a valószínűsége alapján, ugyanis nem elképzelhető, hogy egyetlen társszék döntsön az egész széklet érintő főjegyzői hivatal betöltéséről. Forrásaink nem támasztják alá azt az eshetőséget sem, hogy a négy társszék felváltva adta volna a főnótáriust, vagy, hogy az egyedül az alsócsíkszéki nótáriusok számára fenntartott hivatal lett volna. Nem áll rendelkezésre olyan forrás sem, amely azt bizonyítaná, hogy a főnótárius személyéről egyedül a főkirálybíró döntött volna.

407 MNL OL F 46. 1765/1599. A Gubernium utasítása a Főbiztossághoz a Henter beiktatásához szükséges pénz ügyében. 1765. május 6.; uo. 1779/2632. Henter Ádám jelentése és kérése a Guberniumhoz a tisztújító székgyűlés anyagi szükségéről. 1779. május 2.; uo. A Gubernium utasítása a Tartományi Főbiztossághoz és a Főszámvevőséghez a csíkszéki tisztújítás költségeinek fedezéséről. 1779. május 20.

408 Részletesebben ld. a Főkirálybírók c. fejezetet.

tében. Az ünnepség reggel kilenc órakor kezdődött. A székgyűlés követeket küldött a guberniumi biztosok szállására, ahová korábban Henter is megérkezett. A Guberniumot hidvégi Nemes János, Marosszék főkirálybírója, valamint székelyudvarhelyi Bándi András királyi táblai assessor képviselte. A szék követei jelentették Henternek és a biztosoknak, hogy a székgyűlés összeült, és érkezésükre vár. Szimbolikus jelentősége is volt annak, ahogy a megválasztott főkirálybíró a guberniumi követek kísérték a székgyűlésre, kifejezve, hogy bár a főtisztet a szék választotta, jóváhagyását és beiktatását mégis az uralkodótól nyerte, tőle kapja legfőbb előjáróját a törvényhatóság. Ezt a közjogi elvet hangsúlyozta magyar nyelven tartott megnyitó beszédében Nemes János is, aki kifejtette, hogy Bornemisza Pál lemondása után a főkirálybíró-választó székgyűlést a szokásjog és a törvény, de ugyanakkor „őfelsége kegyelmes engedélye” tette lehetővé. Méltatta Hentert és őseit, akik hasznos szolgálói voltak az uralkodóknak és az országnak. Az uralkodói kegy megnyilvánulásának nevezte a szék által választott személy főkirálybírói jóváhagyását, akinek beiktatása az uralkodó akaratából és parancsából történik. A beszéd után felolvasták a biztosok uralkodói megbízólevelét, majd Henter Ádám uralkodói kinevezését. Ezután következett a főkirálybírói eskütétel, a szerint a minta szerint, amelyet a beiktató biztosok megbízólevelében küldött a Kancellária. Az eskü szövegét a széki (táblai) főnótárius olvasta előre, Henter pedig őt követve mondta el az eskü szavait. Az eskütétel után a főkirálybíró beszéde következett, amelyben először az uralkodónak köszönte meg a kinevezést, majd a Guberniumnak, hogy a többi jelölt mellett őt terjesztették fel első helyen az uralkodóhoz. Harmadszor megköszönte a széknek, hogy kimagasló szavazatszámmal választották meg, végül a guberniumi küldötteknek mondott köszönetet fáradságukért, és ígéretet tett, hogy tisztségét oly módon látja el, hogy az mindenkinek tetszésére lesz. Henter szavaira az egyik guberniumi biztos válaszolt, abbéli jókívánságát fejezve ki, hogy a főkirálybíró úgy gyakorolja majd hivatalát, hogy később magasabb hivatalra jusson. A beiktatás hivatalos része a székgyűlés köszöntésével ért véget, majd a templomban hálaadó szentmisével zárult.⁴⁰⁹ A beiktatási ceremónia programpontjaiból jól érzékelhető, hogy az uralkodói autoritást hangsúlyozták, a széki akarat és önkormányzatiság csak annak „kegyelméből” létezhetett.

II.2.7.2. A székgyűlés összetétele

Connert szerint a középkorban feltehetően minden szabad székely joga és kötelezettsége volt a székgyűléseken való részvétel.⁴¹⁰ A részvételi jog kétségtelen, de a kötelezettségre vonatkozóan nincsenek forrásaink. Miután a primorok társadalmi rétege kivált a lófők közül, és kialakult az ún. „három rend”, a döntéshozatal súlypontja az első két rend javára mozdult el. Connert úgy vélte, a közszekelyek már a 16. század elejére

409 RNL HMI F 27. Csíkszék törvénykezési jegyzőkönyvei. A csík-kászoni folytonos tábla jegyzőkönyve, 1765–1766. 2rv. Feljegyzés a Henter Ádám főkirálybíró beiktató székgyűléséről. 1765. június 3.

410 Connert 1901. 55.

elvesztették a székyűlés döntéseire gyakorolt befolyásukat.⁴¹¹ A kutatás korábban úgy tartotta, hogy mindhárom rend tagjai csak a 16. század közepéig vehettek részt a székyűléseken. Csíkszék esetében (és feltehetően a többi szék vonatkozásában is) azonban ezeket a megállapításokat nem lehet elfogadni, ugyanis forrásaink arról tanúskodnak, hogy a közszekelyek még a 18. században is képviseltették magukat a székyűléseken, jelenlétüket el is várták, és befolyásukat nem lehet súlytalanak ítélni. A közszekelyek (minden bizonnyal a lófőkkel együtt) falvanként képviseltették magukat a falusbíró és két küldött személyében (harmadmagukkal – *in tertio se*).⁴¹² Az 1730-as székyűlés jelentését a vicetisztek, assessorok és nemesek mellett a szék „minden rendei” nevében írták alá.⁴¹³ Az 1744. szeptemberi székyűlés összehívásakor Kálnoki főkirálybíró hangszólította, hogy a falusbírák jelenlétét kifejezetten elvárja.⁴¹⁴

Az adózó rend (az egykori armalisták, lófők és közszekelyek) a határórség felállítása után is részt vett a főkirálybíró-választó és -beiktató székyűléseken. Amint látni fogjuk, katonarendű assessorok is tevékenykedtek a táblán, bár őket nem megválasztották, hanem a határórség parancsnoksága nevezte ki. A határórség felállítását követő első főkirálybíró-választó székyűlés szervezésekor ugyan nem volt egyértelmű a széki tisztek előtt, hogy a katonarendűek jogosultak-e a részvételre, azonban a Gubernium állásfoglalása eldöntötte a kérdést.⁴¹⁵

A 18. századi székyűlések résztvevői közül tehát nem szorultak ki teljesen sem a lófők, sem a közszekelyek. Megtévesztő lehet viszont, hogy egyes székyűlési jelentéseket a nemesség nevében írtak alá, mellőzve a közrendet, mint például 1772-ben, amikor a székyűlés *totaque universitate magnatum et nobilium* nevében adott ki nemességigazolást.⁴¹⁶ Nemességigazolásról lévén szó, érthető, hogy a közszekelyekre nem történik hivatkozás a hitelesítés során. Megjegyzendő, hogy a közszekelyeket csak elvtve említi meg a jegyzőkönyvek és jelentések aláírásakor, annak ellenére, hogy más forrásokból vagy a jegyzőkönyvek más pontjaiból egyértelműen kiderül, hogy ők is jelen voltak. A frissebb szakirodalomba pedig Pál-Antal Sándor azon véleménye ágyazódott be, miszerint a század első felében a lófők és közszekelyek kiszorultak a székyűlésekről, így a vármegyei közgyűlésekhez hasonlóan a székyűlések is nemesi intézményekké váltak.⁴¹⁷ E sommás és általánosító kijelentés hibája abban rejlik, hogy a neves kutató csupán a marosszéki székyűlésekre vonatkozó forrásokat tanulmányozta, és azokból

411 Uo. 56.

412 MNL OL F 46. 1742/584. Székyűlési jelentés a főkirálybíró-candidatioról. 1742. augusztus.

413 Uo. 1730/577. A székyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.

414 RNL KMI F 49. 7. VI. 1. fol. 45r. Kálnoki Ferenc főkirálybíró utasítása a vicetisztekhez a székyűlést illetően. 1744.

415 Erre nézve ld. a Főkirálybírók c. fejezet Henter Ádám főkirálybíróról szóló alfejezetét. Vö. Teleki 1877. 204. Idézi: Imreh 1973. 30. Idézi még: Pál-Antal 2002. 150.

416 SzOkl. VII. 1622. Egy 1741. január 24-ei nemességigazolás kivonata a széki jegyzőkönyvből. 1772. április 4.

417 Pál-Antal 2002. 112.

vont le általános érvényű következtetést az összes székely széket illetően. Marosszék esetében is főként a székgyűlési jegyzőkönyvek és jelentések aláírási módjára hivatkozik, amit nem tarthatunk perdöntő bizonyítéknak a gyűlések összetételére vonatkozóan, mivel Csíkszék esetében láthatjuk, hogy a székgyűléseken jelen vannak ugyan a közszékelemek, de elvértve említik őket a jelentések és jegyzőkönyvek aláírása során.

Ami a birtokos nemeseket illeti, ők személyesen vagy helyetteseik által képviselhetették magukat a székgyűléseken.⁴¹⁸ Értelemszerűen a tisztviselők személyes jelenléte kötelező volt, ellentétben a főkirálybírókkal, akik a folytonos táblák megszervezése előtt gyakran hiányoztak.⁴¹⁹ Ilyen esetben a főkirálybíró helyettest jelölt ki az alkirálybírók közül, aki ellátta a székgyűlés elnöki teendőit⁴²⁰

II.2.7.3. A székgyűlés és a Gubernium

A főkirálybíró nélküli időszakokban gyakoribbá vált a széki tisztek és a székgyűlés Guberniummal való érintkezése. Nemcsak a tisztviselők, hanem gyakran maga a székgyűlés is kapcsolatba lépett a Főköormánysszékkal, felterjesztve panaszait, kéréseit vagy netán tiltakozásukat.⁴²¹ A gyűlések határozatai nem léphettek érvénybe a főtiszt vagy a Gubernium jóváhagyása nélkül. A székgyűlésnek nemcsak az országos kormányhatóságok, hanem bizonyos helyzetekben, törvényes hatáskörüket átlépve a Főhadparancsnokság, sőt az alacsonyabb rangú katonatisztek is adtak utasításokat. Az 1712. június 15-i csíksomlyói székgyűlésnek egy császári kapitány adott utasításokat a pestis elleni intézkedésekről.⁴²² A székgyűlés hivatali alárendeltségét jól példázza, hogy válaszával, jelentéstételi kötelezettséggel és elszámolással tartozott az országos hatóságok felé.⁴²³

A székgyűlés a Guberniummal állt a legszorosabb hivatali kapcsolatban. Minden gyűlésen felolvasták a Főköormánysszék aktuális rendeletét vagy tudósítását,⁴²⁴ ami ellen a széki fórum ugyan tiltakozhatott (mint, ahogy azt gyakran meg is tette), de az engedelmességet megtagadni nem állt módjában. Az ellenállás egyetlen módja a már említett halogatás és a tudatos késlekedés volt.

A Gubernium megtilthatta a törvényhatósági közgyűlések megtartását, mint ahogy az 1719 májusában is megtörtént. A pestises időszak még nem múlt el, amikor Erdélyszerte közgyűléseket és székgyűléseket hirdettek a Gubernium tudta és engedélye nélkül. A Főköormánysszék, értesülve a meghirdetett gyűlésekről, közbelépett, és a Fehér

418 MNL OL F 46. 1742/584. Székgyűlési jelentés a főkirálybíró-candidatúrióról. 1742. augusztus.

419 RNL HMI F 27. X/5. A várdotfalvi székgyűlés jegyzőkönyvének töredéke. 1753. február 12. Vö. a Főkirálybírók c. fejezettel.

420 RNL HMI F 29. II/6. fol. 1–2rv. Kálnoki főkirálybíró utasításai a székgyűlést illetően. 1748. Vö. A Fő- és Alkirálybírók c. fejezetekkel.

421 A Gubernium és szék kapcsolatáról ld. bővebben az Alkirálybírók c. fejezetet.

422 SzOkI. VII. 1466. A székgyűlésen felolvassák Thulmann kapitány parancsát a pestis elleni intézkedésekről. 1712. június 15.

423 MNL OL F 46. 1748/449. A várdotfalvi székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 1749. november 12.

424 Uo.

vármegyei közgyűlés kivételével minden összejevetelt betiltott. A Főkormánysház parancslevelében fontos adatra derül fény: 1719 előtt szokásban volt, hogy a különböző törvényhatóságok egymással egyeztettek a közgyűlések és székgyűlések időpontjairól.⁴²⁵ Kézenfekvőnek látszik a magyarázat, miszerint mindezt azért tették, mert számos birtokos nemes több törvényhatóságban is érdekelt volt birtokai révén, ezért mindenhol biztosítani akarták a megjelenés lehetőségét.

A szék a panaszaival is gyakran a Guberniumhoz fordult. 1720. február 19-én a Csíksomlyón ülésező székgyűlés a moldvaiak határfoglalásai ellen tiltakozott. Részletesen felsorolták azokat a havasi területeket, amelyek határait megsértették a dormánfalvi és kománfalvi lakosok: a határköveket elmozdították, és nyugati irányba haladva fokozatosan nyomultak előre. A székgyűlés, amely akkor a főkirálybíró nélkül ülésezett, jelentést és panaszlevelet írt a Guberniumhoz, a Főkormánysháztól várva a megoldást és a moldvaiakkal szembeni fellépést.⁴²⁶ A moldvaiak határsértései visszatérő problémát jelentettek a szék számára. A székgyűlés minden alkalommal kérvényt nyújtott be a Guberniumhoz, kérve a központi hatóságok beavatkozását, vagy azt, hogy az ügyet terjesszék az uralkodó elé.⁴²⁷

A székgyűlés a tiltakozásait is megfogalmazta a számára kedvezőtlen guberniumi vagy országgyűlési határozatok ellen. Főként a kivetett adók kapcsán tiltakozott, de felszólalt a határátkelők, plájások⁴²⁸ vagy éppen a karanténok ügyében is. 1727-ben az adóösszeírás ellen adott be terjedelmes tiltakozást a Guberniumnak. A székgyűlésen összeállították a kifogásokat és panaszokat, majd a kászoni alkirálybíró, Balási Józsefet választva deputatusnak, felküldték a tiltakozást a Guberniumhoz. A panaszok közé tartozott az is, hogy az összeíró biztosok protestánsok lévén, állítólag ellenségesen viszonyultak a katolikus székhez. Emellett hosszasan sorolták mindazon eseteket, amelyek a székgyűlés szerint helytelen, hibás vagy egyenesen jogtalan volt az összeírás során.⁴²⁹

Egy hasonló eset történt Kálnoki főkirálybíróháza alatt, amikor a főtiszt megpróbálta felszámolni a ferences szerzetesek konfrátereinek adómentességét, azonban az egyház és a Gubernium fellépése őt ebben meggátolta. A Főkormánysház rendeletét a székgyűlés 1745. december 6-án tárgyalta Csíksomlyón. A gyűlés Kálnoki mellett foglalt állást, tiltakozva a Gubernium rendelete ellen. A széki szabadság megsértésének tartották a Főkormánysház utasítását, és kérték a Guberniumot, hogy vegye figyelembe a szék több rendbeli kérelmét és állásfoglalását az ügyben. Ugyanakkor kérték a főkirálybíró, hogy folytassa megkezdett eljárását (a konfráterek ellen), és a szék költségén

425 Uo. 1719/152. A Gubernium megtiltja a vármegyei és széki közgyűlések megtartását. 1719. május 3.

426 Uo. 1719/90. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a moldvaiak határfoglalásának ügyében. 1720. február 19.

427 Uo. 1745/225. A csíksomlyói székgyűlés felirata a Guberniumhoz. 1745. március 1.

428 A plájások vagy *őrállók* civil határfelügyelők voltak, akik a helyi falusi lakosságból kerültek ki. Szolgáltatuk ellenértékéért részleges adómentességet és más szolgáltatások alóli felmentést (*exemptio*) élveztek. Lásd részletesen A plájásrendszer c. fejezetet.

429 RNL HMI F 27. III/79. fol. 1–2rv. Székgyűlési jegyzőkönyv. 1727. november 26.

küldjön meghatalmazott követet, aki a szék álláspontját képviselni tudja – nem derül ki, hogy a Guberniumnál, az egyháznál vagy Bécsben.⁴³⁰

A székgyűlés tiltakozásaival találkozunk a Főhadparancsnokság és a határátkelőn lévő karantén igazgatójának eljárásai ellen is, akik olykor megsértették a szék joghatóságát. 1745-ben olyan ügyben jártak el egy széki lakos ellen, amelyben csak a széknek lett volna bíraskodási joga. A Főhadparancsnokság azonban – nem törődve a törvényhatósági iurisdictional – a karantén igazgatójával bebörtönöztette az illetőt.⁴³¹

II.2.8. Társszékgyűlések

Mind a négy társszékből egy-egy gyűlés működött, ahol a szék tisztviselői, a nemeség és az adózórendűek üléseztek. A társszékek jelentős belső önállósággal rendelkeztek, amely nem csupán a viceszéki igazságszolgáltatásban realizálódott, hanem a társszékgyűlések működésében, valamint a társszéki tisztviselők megválasztásában is.⁴³² A társszékek különálló, partikuláris gyűléseinek meglétét bizonyítja az az eljárás is, amely szerint egy guberniumi, főkirálybírói, országgyűlési vagy uralkodói rendeletet mindenik társszékből körbeküldtek. Minden társszék külön gyűlést hívott össze, ahol felolvasták, és ha szükség volt rá, megvitatták az illető rendeletet, valamint annak megfelelően rendelkeztek.⁴³³

A Haller Pál főkirálybíró 1752-es reformjával szembeni széki tiltakozás is jó betekintést enged a társszékek önállóságába. Haller megpróbálta leegyszerűsíteni és költségkímélőbbé tenni a széki intézményrendszer működését azáltal, hogy az addig társszéki illetékességű tisztújításokat a közös székgyűlés hatáskörébe ruházta át. Emellett kísérletet tett arra, hogy egyesítse a derékszékeket, a korábbi társszékenkénti ülésezés helyett egyetlen, Csíksomlyón összeülő másodfokú törvényszéket hozva létre.⁴³⁴ A négy társszék közösségének tiltakozásából kiderül, hogy minden társszéknek joga volt megválasztania saját tisztviselőit, ezért elfogadhatatlannak tartották, hogy az alkirálybírókat ne a társszékgyűlésen, hanem a közös székgyűlésen válasszák meg. Akárcsak a közös székgyűléseken, a társszékgyűléseken is részt vettek és szavazati joggal bírtak az adózórendűek. Az 1752-es tiltakozásukban a széki tisztek külön kiemelték, hogy különbség volt a vármegyei és széki közgyűlések között, mivel előbbi esetében kizárólagos nemesi jelenlét volt, utóbbinál viszont a közszekelyek és adózó lófők is képviseltették magukat.⁴³⁵

430 Uo. VII/22. fol. 1rv. A székgyűlés jelentése a Guberniumhoz. 1745. december 6.

431 MNL OL, F 46. 1745/225. A csíksomlyói székgyűlés felirata a Guberniumhoz. 1745. március 1.

432 Uo. 1755/1349. A bankfalvi társszékgyűlés jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói candidatióról. 1755. november 12; RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve. 7. (1714–1738), 6v. Bejegyzés a gyergyószéki assessorok hivatali eskütételéről. 1732. március 17.

433 RNL HMI F 27. VIII/79. fol. 24r.

434 Ld. részletesen a Főkirálybírók c. fejezet Haller Pálról szóló alfejezetét.

435 MNL OL F 46. 1752/797. A négy társszék közösségének tiltakozó felirata a Guberniumhoz. 1752. Ld. erre nézve még a Haller Pál főkirálybírósgáról szóló alfejezetet, valamint az Alkirálybírók c. fejezetet.

Az országgyűlésre küldött követek utasításait nem csupán a közös székyűlés fogalmazhatta meg, hanem a társszékeknek is joguk volt csatolni a saját kéréseiket, amelyeket a társszékyűlésen állítottak össze.⁴³⁶ A társszékek bizonyos szintű önálló mozgásteréről tanúskodik Felcsík társszékyűlésének azon határozata, miszerint 1752-ben a tűzvész által sújtott Alcsík adójából átvállalt nyolc *calculust* (adóegységet). A Szépvízen ülésező társszékyűlés mint önálló fórum hozott döntést, és ebben a minőségben fordult Csíkszékhez, tudatva a határozatot, és kérve, hogy azt jegyezzék fel a széki protocollumban is.⁴³⁷ Forrásainkból egyértelműen kiderül, hogy ezek a társszéki közgyűlések nem a vicetisztek egyeztető gyűlései voltak (amire szintén gyakran került sor), hanem a társszék egész közösségének (nemesek és adózórendűek) fóruma: *Vice officiales et Communitas Sedis Siculicalis Kászon, Vice officiales ac tota Com[m]unitas Incl[yt]ae Sedis Sic[ulica]lis Csík Infer[ioris]*.⁴³⁸

A társszékek nemességi igazolást is kiadhattak, viszont nem rendelkeztek saját pecsétnyomóval, így csak a vicetisztek aláírásával hitelesíthették az iratokat.⁴³⁹ Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a magyarországi vármegyék nem szívesen fogadták el a társszéki fórumok vagy a vicetisztek által kiállított igazolásokat.⁴⁴⁰

Mivel a lófőség esetében nem lehetett uralkodói kiváltságlevelet felmutatni, a szék közösségén múltott, hogy elismerik-e rendtársuknak a kérvényezőt. Az 1740-es évek közepén az alcsíki társszékyűlés lófőnek ismert el egy Magyarországra kiszármazott, Mihályi Pál nevű kérvényezőt, ugyanis a szék közössége előtt a csíkszentgyörgyi Mihályfi család rokonnak ismerte el őt.⁴⁴¹

A következőkben szeretnénk megvizsgálni azokat az adatokat, amelyek a partikulárisan működő társszékyűlések létét bizonyítják. Megfigyelhető, hogy a társszékyűléseket szinte mindig azokban a helységekben tartották, ahol a viceszékek is működtek. Ez az egybeesés a két intézmény szoros kapcsolatára és korábbi egységére utal.

Gyergyószéken a társszékyűlés legtöbbször Gyergyószentmiklóson ülésezett. 1708. december 10-én a gyergyói társszékyűlést Gyergyóalfaluban tartották. Forrásunkból kiderül, hogy a Sólyom István alkirálybíró elnöklete alatt ülésező gyűlés önállóan járt el, és a pestis sújtotta társszékbe orvost fogadott. A döntést Gyergyószék székyűlésén hozták: *ex congregatione sedis*.⁴⁴² Egy 1715. december 7-ei forrásunk arról tanúskodik,

436 *SzOkl.* VII. 1623. Gyergyószék utasításai a diétai követeknek. 1741. február 9.

437 RNL HMI F 29. II/22. fol. 1r. A szépvízi társszékyűlés levele Csíkszéknek. 1752. január 7.

438 MNL OL F 46. 1755/1349. A bánkfalvi társszékyűlés jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói candidatióról. 1755. november 12. Uo. Az impérfalvi társszékyűlés jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói candidatióról. 1755. november 13.

439 Uo. 1747/455. A Gubernium utasítása Gyergyószéknek egy nemesi igazolás kiállításáról. 1747. május 20.

440 Erre nézve ld. az Alkírálybírók c. fejezetet.

441 MNL OL F 46. 1755/1500. Alcsíkszék jelentése a Guberniumhoz egy lófőigazolás kapcsán. 1755. szeptember 22.

442 *SzOkl.* VII. 1432. A gyergyói társszékyűlés a székben alkalmazott orvosról. 1708. december 10.

hogy „Gyergyószék közgyűlése” ülésezett: *communi congregatione sedis Gyergyó*.⁴⁴³ 1724-ben a szintén Gyergyószentmiklóson ülésező gyergyói társzékgyűlés, mint patrónusához fordult gróf Lázár Ferenchez.⁴⁴⁴ 1732. június 19-én Lázár Ferenc fordult panasszal a Gyergyószentmiklóson ülésező gyűléshez (*congregacione(sic!) sedis gyergyó in Szent Miklos*).⁴⁴⁵ 1741-ben szintén *communi congregatione sedis Gyergyó* néven említik a társzékgyűlést,⁴⁴⁶ míg 1753-ban úgy jelenik meg, mint *Gyergyó Széknek Communis Congregatiója*, amely Szentmiklósról intézett panaszlevelet a Guberniumhoz.⁴⁴⁷

Felcsíkszék társzékgyűlésével is találkozunk a forrásokban. A közgyűlést itt is leggyakrabban a viceszék üléseinek helyén, Szépvízen tartották. Ilyen esetekkel találkozunk 1748-ban: *Communi Sedis Siculicalis Csík Superi[oris] Congregatione*,⁴⁴⁸ 1752-ben: *Congregatione Inc[lytae] Sedis Csík Superi[oris]*,⁴⁴⁹ 1759-ben: *Com[m]uni N[os]tra Cong[regatione] (...) in Szépviz Celebr[ata]*.⁴⁵⁰

Alcsíkszéken sem volt állandó székhelye a társzékgyűlésnek, de leggyakrabban Bánkfalván ülésezett.⁴⁵¹ Az 1758/59-es adóévre vonatkozó széki kiadások és fizetések listáján külön szerepel az alcsíki és kászoni társzékgyűlések költségére („*pro Ordinariis Sedis Confluxibus*”) kiutalható 40 forintnyi pénzösszeg.⁴⁵²

Kászonszék esetében kevés adat áll rendelkezésünkre a társzékgyűlést illetően. 1712-ben Kászonszék közgyűlésén szabályrendeletet hoztak: *Constitutio S: S: Káson (...) in Communi Congregatione Sedis eiusdem*.⁴⁵³ Egy 1737-es forrásunk szerint Jakabfalván gyűlt össze a társzék közgyűlése: *Communi Congregatione Sedis Siculicalis Káson (...)*.⁴⁵⁴ 1755-ből pedig arról van tudomásunk, hogy a kászoni székgyűlés Impérfalván ülésezett.⁴⁵⁵

443 Uo. 1482. irat. A gyergyói társzékgyűlés tanúsítványa a gubernátornak küldött ajándékról. 1715. december 7.

444 Uo. 1549. Gyergyószék panasza gróf Lázár Ferenchez a gyergyói klérus ellen. 1724. február 19.

445 RNL HMI F 27. IV/47. fol. 1–2rv. Lázár Ferenc panaszlevele a gyergyói társzékgyűléshez. 1732. június 19.

446 *SzOkl.* VII. 1623. Gyergyószék utasításai a diétai követeknek. 1741. február 9.

447 MNL OL F 46. 1753/1120. A gyergyói társzékgyűlés panaszlevele a Guberniumhoz. 1753. május 4.

448 Uo. 1751/926. Felcsík társzékgyűlésének levele a főkirálybíróhoz. 1748. április 30.

449 RNL HMI F 29. II/22. fol. 1r. A szépvízi társzékgyűlés levele Csíkszéknek. 1752. január 7.

450 MNL OL F 46. 1759/146. A szépvízi társzékgyűlés levele a Guberniumhoz. 1759. január 12.

451 Uo. 1755/1349. A bánkfalvi társzékgyűlés jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói candidatióról. 1755. november 12.

452 RNL HMI F 29. II/58. fol. 2r. Status personalis. 1758/1759.

453 Uo. F 62. Kászonszék törvénykezési jegyzőkönyve, 1700–1756. fol. 25v. Kászonszéki szabályrendelet. 1712. május 2.

454 MNL OL F 46. 1737/505. A kászonszéki szabadrend (lófők, közszékelyek) összeírása. 1737. június 17.

455 Uo. 1755/1349. Az impérfalvi társzékgyűlés jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói candidatióról. 1755. november 13.

II.2.9. Viceszék⁴⁵⁶

A viceszékek, amelyeket a korszakban fiúszékeknek is neveztek,⁴⁵⁷ a székely székek igazságszolgáltatási rendszerének elsőfokú fórumai voltak, ahonnan a pereket a derékszékre lehetett fellebbezni.⁴⁵⁸ A kétlépcsős bíraskodási rendszer az 1562-es székely fellelés után alakult ki.⁴⁵⁹ A két törvénykezési szint (viceszék és derékszék) hatásköri különbségei azonban hosszú ideig nem voltak tisztázva.⁴⁶⁰ Még a 18. században is egy fajta rendszertelenséget lehet felfedezni abban, ahogy a különböző pereket elkezdték egy-egy fórumon vagy éppen azokat megkerülve, széken kívüli hatóságok elé vinni. Elviekben minden perlekedő nemesembernek a viceszéken kellett az ügyét kezdenie,⁴⁶¹ de ez a gyakorlatban nem mindig valósult meg, ahogy azt sem sikerült mindenkor betartani, hogy a 3 forint büntetésig terjedő ügyeket a faluszéke, az azonfelülieket pedig a viceszék tárgyalja.⁴⁶²

A törvény szerint a viceszékről a derékszékre kellett fellebbezni, de előfordult (főleg a 18. század első felében), hogy befolyásosabb nemesek vagy széki előjárók a sorban következő vagy épp az első intanciát megkerülve, magasabb szinten, azaz a derékszéken, a székgyűlésen, a Királyi Táblánál vagy a Guberniumnál folytatták peres ügyüket.⁴⁶³ 1725-ben Abafi Sándor, a későbbi felcsíki alkirálybíró a viceszéki ítélet után a pert egyenesen a székgyűlésre vitte tovább, átugorva a derékszékét.⁴⁶⁴

A viceszéki tárgyalás az alkirálybíró elnöklete alatt, a nótárius és az assessorok részvételével zajlott. Abban az esetben, ha egy törvényszéki pernél a tisztviselő érintett volt, a Gubernium úgy rendelkezett, hogy helyette egy elfogulatlan személyt nevezett ki a bírói testületbe.⁴⁶⁵ A vice- és derékszékeken rendszerint jelen voltak a peres feleket képviselő *procurátorok* (ügyvédek) is. Amennyiben a per hivatalból indult, a vádat egy közvádoló (ügyész) képviselte, akit szintén *procurator* néven említenek a források. Léteztek olyan kisebb perek, amelyeket nem fellebbezhettek a derékszékre, így ezekben az esetekben a viceszék hozhatott jogerős ítéletet. A főkirálybíró viceszéki jelenlétének szabá-

456 A viceszékről, derékszékéről és a folytonos táblákról szóló alfejezetek némileg átdolgozva és kiegészítve megjelentek a *Századok* 2024/3. számában, az Adatok a 18. századi székely székek igazságszolgáltatási intézményeinek történetéhez. Csíkszék esete 1708–1780 között c. tanulmány részeként (447–469.).

457 RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. 4v. Derékszéki határozat. 1726.

458 Szádeczky 1927. 33. 346; Vofkori 1999. 493.

459 Pál-Antal 2002. 75.

460 Uo. 94. Szádeczky tévesen több törvénykezési szintről tett említést: a derék- és viceszék mellett szerinte a székely székekben még működött egy filiális és egy partialis szék. Vö. Szádeczky 1927. 346. A 18. századi forrásokban ilyenekkel nem találkozunk. Szádeczky feltehetően a vármegyei törvénykezési rendszert vetítette át a széki igazságszolgáltatásra. Ld. erre vonatkozóan Dáné 2006. 35–38. 79–84.

461 Imreh–Pataki 1992. 245.

462 Vofkori 1999. 493.

463 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4–5. sz. 48.

464 Uo.

465 MNL OL F 46. 1722/296. A Gubernium utasítja Gyergyószék tisztjeit a Csató Zsigmond és László Zsigmond közötti peres ügyben való eljárásra. 1722. december.

lyozásáról nem rendelkezünk adatokkal. Feltételezzük, hogy jogában állt részt venni viceszéki perekben is, azonban ez nem lehetett gyakori jelenség, hiszen sokszor a derékszékek tartására is nehezen szántak időt. Forrásainkból az derül ki, hogy lehetőség nyílt arra, hogy egy bonyolultabb vagy súlyos büntetést maga után vonó ügyben a főtiszt véleményét kikérjék. Ez teljesen a viceszéken múltott. A főkirálybíró véleményét nem voltak kötelesek alkalmazni, elfogadhatták vagy figyelmen kívül is hagyhatták azt. Az is előfordulhatott, hogy utólag, az ítélet kimondása után kértek főkirálybírói véleményezést, ami már nem befolyásolhatta a per kimenetelét. Ebben az esetben a viceszék megerősítés reményében fordulhatott a főtiszthez.

Egy ilyen esettel találkozunk 1745 márciusában, amikor Bocskor János gyújtogatási perében ítélte a viceszék. Az érvényben lévő törvények és szabályrendeletek szerint gyújtogatásért, gyilkossági kísérletért és gyilkossággal való fenyegetésért halálbüntetés, enyhébb esetben kínzás járt. A legsúlyosabb ítéletet azonban csak akkor szabták ki, ha három tanúnál több bizonyította a vétket, és azok is minden kétséget kizáróan.⁴⁶⁶ Bocskor János esetében sem a tanúk száma, sem a tanúvallomások nem voltak perdöntőek. A viceszék éppen ezért nem is ítélte el, de kikérte Kálnoki Ferenc főkirálybíró jogi véleményét. Kálnoki alapos jogi tájékozottságról tett tanúbizonyságot, amikor a terhelő és felmentő vallomásokat, a szóban forgó eset körülményeit, következményeit, valamint háttérét és a vádolt múltját is figyelembe véve mondott véleményt, egyetértve a viceszéki ítélettel. A vád szerepét betöltő procurator azonban újabb perfelvételt (*novumot*) kért, így az ügyet nem lehetett lezárni. A főkirálybíró beleszólhatott a pereskedés rendjébe, mint ahogy azt az említett ügy kapcsán Kálnoki Ferenc meg is tette. Figyelmeztette a viceszéket, hogy adjanak időt a vádoltaknak újra felkészülni a saját védelmére, és ne kezdjék újra a pert túl hamar. Emellett tanácsot adhatott büntetés és ítélet kapcsán is. Bocskor János esetében a főkirálybíró ideiglenes, meghatározatlan ideig tartó elzárást tanácsolt, addig, amíg Werbőczy *Decretuma* alapján kimondják, hogy a gyújtogatás ügyében ártatlan.⁴⁶⁷

A viceszéki ítéleteket sem hajtották végre minden esetben. Előfordult, hogy a győztes felperes hiába várta, hogy a vicetisztek érvényt szerezzenek igazának, széki szinten nem történt meg a végrehajtás. Ilyen eset volt Boros Ferencné Abaffi Ilona ügye, aki az édesapja által visszatartott anyai örökséget perelte vissza a felcsíki viceszéken, azonban a tisztek nem hajtották végre az ítéletet. Ügyét nem vihette derékszékre, mivel viceszéki szinten pert nyert, ezért egyenesen a Guberniumhoz fordult panaszával.⁴⁶⁸

A székgyűlés szabályozhatta a viceszékek rendjét és működését. Az 1727-es széki constitutio elrendelte, hogy ha egy assessor vagy procurator részegen vagy ittasan jelenne meg, először figyelmeztessék, második alkalommal 6, harmadikra 12 forint büntetést fizessen, de ha negyedik alkalommal is előfordul, akkor jelentsék a főtisztnak,

466 RNL HMI F 29. I/68. fol. 1rv. Kálnoki főkirálybíró véleményezi Bocskor János gyújtogatási perét. 1745. március 31.

467 Uo.

468 MNL OL F 46. 1747/420. Boros Ferencné Abaffi Ilona a Guberniumhoz. 1747.

és az függesse fel őket hivatalukból. A constitutio elrendelte, hogy az alsíki viceszéken, Csíkszentimrén tárgyalat hosszabb perek elsőbbséget élvezzenek a csíkbánkfalvi viceszéken folyó rövidebb perekkel szemben.⁴⁶⁹

Minden társszékekben külön viceszék működött, amely fölött a többi társszéknek nem volt autoritása, csupán az illető társszék alkirálybírójának, a főkirálybírónak, valamint a Guberniumnak. A gyergyószéki viceszék Gyergyószentmiklóson,⁴⁷⁰ a felcsíki keddenként Szépvízen ülésezett.⁴⁷¹ Alsíkon két viceszék létezett: a csütörtöki széken a hosszabb (*longus*) pereket tárgyalták, a szombati széken pedig a rövidebb (*brevis*) ügyeket intézték. Az előbbi Csíkszentimrén, az utóbbi Csíkbánkfalván működött.⁴⁷² A kászoni viceszék Impérfalván és Felfaluban ülésezett. Utóbbi helyen az úgynevezett *hétfői szék* működött.⁴⁷³

Egy törvénykezési időszak után törvénykezési szünet, ún. *feria* következett. Előfordult azonban, hogy nem tartották be az erdélyi törvények által előírt szünnapokat. 1733 májusában a szépvízi keddi törvénytapon Abaffi Sándor meggyőzte Sándor István alkirálybírót, hogy tartson soron kívüli (*extra serialis*) törvénytapon a testvére, László elleni perében. Az alkirálybíró megegyezett Abaffival, hogy az ő esetében kivételt tesz, nem veszi figyelembe a törvénykezési szünetet, és gyorsított eljárással tárgyalja ügyét. Ennek értelmében törvénybe is szólította Abaffi Lászlót.⁴⁷⁴ A befolyásos széki nemességgel vagy országos hivatal betöltő személyekkel való törvényszéki kivételezés nem ment ritkaságszámba. Delnei Csató Zsigmond az Erdélyi Udvari Kancellária referendáriusa Csíkszéken kívül Udvarhely- és Marosszéken is rendelkezett birtokokkal. Mivel ideje nagy részét a birodalmi fővárosban töltötte, nehezen tudta érdekeit és ügyeit személyesen képviselni a széki törvénykezési fórumokon. 1746-ban Csató Zsigmond Erdélybe utazott, hogy peres ügyeit intézze. Ebben az időszakban azonban pont az országgyűlés ülésezett. A diéták időszakában a székekben (és feltehetően a vármegyékben is) szüneteltek a törvényszékek, így Csató sem folytathatta volna peres ügyeit. Arra hivatkozva, hogy sem az udvarhelyszéki, sem a csíkszéki alkirálybírók nem tartózkodnak a diétán, Csató kérelmezte a Guberniumnál, hogy parancsolják meg a két székeknek, hogy peres ügyei intézésére tartsanak viceszéket. A Gubernium, a referendárius kérésének engedve, utasította a két törvényhatóságot a viceszékek megtartására.⁴⁷⁵ Csató Zsigmond kérvényezte a Guberniumnál, hogy az rendelje el Maros-, Udvarhely- és Csíkszék számára, hogy azokban az időszakokban, amikor ő otthon tartózkodik, részesítsék előnyben az ő

469 Csíkszék 1727-es constitúciója. *Corpus statutorum*, 153.

470 RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyvei, 6. 1630–1687, 1701, 1734. 164r, 165rv,

471 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek* 6 (1908), 1. sz. 63; MNL OL F 46. Acta Generalia, 1756/1612. A felcsíki vicetisztek jelentése a Guberniumhoz. 1756. szept. 11.

472 Csíkszék 1727-es constitúciója. *Corpus statutorum*, 131.

473 RNL HMI F 62. Kászonszéki törvénykezési jegyzőkönyvek. 1700–1756, 1756–1760, 1761–1762.

474 *Sándor-levéltár*, 162. Széki tisztek jelentése Sándor István alkirálybírónak az Abaffi testvérek ügyében végzett tanúkihallgatásról. 1733. május 9.

475 MNL OL F 46. 1746/347. A Gubernium utasításai Udvarhely- és Marosszéknek. 1746.

és felesége peres ügyeit, és azokat a mások ügyei előtt tárgyalják. A Főkormányzék tekintettel volt Csató hivatalára, és eleget tett kérésének.⁴⁷⁶

A hivatalos törvénykezési szünet és az országgyűlés üléseinek időszakain kívül más esetekben is szünetelhetett a viceszéki (és egyben derékszéki) igazságszolgáltatás. 1754 nyarán egy ideig azért szünetelt a viceszék és derékszék Felcsíkon, mert az assessorok egy része a széken kívül tartózkodott, másik részét pedig egy állami feladatra rendelték.⁴⁷⁷

II.2.10. Derékszék

II.2.10.1. Történeti előzmények

A derékszék (*sedes iudicis superioris, generalis sedria, generalis szék*) a székely törvényhatóság igazságszolgáltatásának legfelsőbb szintje volt. Elnöke a főkirálybíró, akit 1708-ig (Csíkszéken 1719-ig) a főkapitány helyettesíthetett. A fellebbezett perek a viceszékről a derékszékre kerültek. Az erdélyi törvények értelmében a határperek (*processus metales*) kizárólag a derékszéken kezdődhettek. Ezeken kívül a törvény még két esetben adott lehetőséget a felperesnek, hogy ügyét a derékszéken vagy akár elsőfokon már a Királyi Táblán kezdje: jobbágyfelkérés (kerestetés)⁴⁷⁸ és a törvényes utasítások megtagadása miatti perek esetében.⁴⁷⁹

A derékszék előzményét a középkori székgyűlésekben találjuk. A széki igazságszolgáltatási rendszer történeti fejlődésére már a korábbiakban, az assessori tisztség bemutatása során kitértünk. Láthattuk, hogy a kora újkori széki igazságszolgáltatás kereteinek kialakulását megelőzte a nemzeti szervezetre épülő bíráskodás, amelyet a széki hadnagy, a székbíró és az előkelő családokból származó bírótársak képviseltek. A 15. század második felétől a választott esküdtek törvényszéke már egy újabb lépcsőfokot jelentett a széki törvénykezés fejlődésében. A 16. század második feléig azonban a széki igazságszolgáltatás a székgyűlések keretein belül maradt.⁴⁸⁰ Az időszakosan megtartott székely ispáni törvényszékekre is a székgyűléseken került sor.⁴⁸¹ Az ispán által minden székben évente tizenöt napig tartott törvényszék, a *iudicium generale*⁴⁸² tekinthető a derékszék közvetlen előzményének.⁴⁸³ A *iudicium generale* közvetlen előzményének Connert az ispán elnöke alatt bíráskodó székgyűlést tartotta.⁴⁸⁴ Az 1499-es II. Ulászló-féle kiváltságlevélben azonban a korábbi, érvényben lévő szokásjogot rögzítették, nem vezettek

476 Uo. 1746/210. A Gubernium utasítása Csíkszéknek Csató Zsigmond ügyében. 1746.

477 Uo. 1755/770. Haller Pál levele a Guberniumhoz a Boros Ferenc alkirálybíróval szembeni vád kapcsán. 1755. július 8.

478 Elszökött és más földesúr szolgálatába szegődött jobbágyok visszaszolgáltatásának perei. Vö. Dáné 2006. 136.

479 Szász 1836. 23. Vö. Appr. Const. III. 76. art. 13.

480 Szádeczky 1927. 33; *Székelyföld története* II. 194.

481 Béli 2004. 57.

482 *SzOkl.* III. 511. II. Ulászló kiváltságlevele. 1499. július 13. Vö. Kordé 2001. 165; Béli 2004. 56.

483 Vö. Béli 2004. 57.

484 Connert 1901. 32.

be új intézményeket vagy jogszokásokat, ezért nem kizárt, hogy az ispán elnöklete alatti bíraskodó székygyűlés és a iudicium generale egy és ugyanaz.

A székygyűlés és a törvényszék szoros összefonódása gyakorlati okokból fakadt, hiszen a távolságok és a nehéz közlekedési viszonyok miatt nehéz volt gyakorta összeülni, így kézenfekvő lehetett a székygyűlések alkalmával törvényszéket is ülni. Még a 18. században is, amikor az intézményi hatáskörök már jóval elhatároltabbak, gyakran találkozunk esetekkel, amikor a főkirálybírók rögtön a székygyűlés után tartottak derékszéket,⁴⁸⁵ de a székygyűlés megmaradt igazságszolgáltatási jogkörei is a két intézmény hajdani egységére utalnak.⁴⁸⁶

A kutatás úgy tartja, hogy Csíkszék derékszékének létrehozása a 17. századra tehető. A közös főtvényszék létrejötte tovább erősítette az egyébként jelentős önállósággal bíró társszékek közjogi kapcsolatát.⁴⁸⁷ Gyergyószék önállóságának mértékét jól szemlélteti, hogy egészen a 17. század végéig a széki pereket a Fejedelmi Táblára fellebbezték. A társszéket országgyűlési végzéssel kellett arra kötelezni, hogy elfogadják a csíkszéki derékszéket másodfokú törvényszéknek.⁴⁸⁸

II.2.10.2. A derékszék összetétele

A főkirálybíró joga volt kiválasztani a derékszékre vele tartó alkirálybírókat, assessorokat és esetenként nótáriusokat, akik – a főjegyző kivételével – esküdt ülnöki szerepet láttak el.⁴⁸⁹

1714-ben a gyergyószéki viceszékről derékszékre fellebbezett pereket Gyergyószentmiklóson tárgyalták, ahol (Kászoni János főkirálybíró távolléte miatt) Kálnoki Ádám főkapitány elnökölt. A főkapitánnyal együtt „kiszálltak” a két Csík és Kászoni assessorai is. Jelen volt az illető társszék, említett esetünkben Gyergyószék alkirálybírója, Sólyom István, a széki jegyző, alfalusi László János, valamint a széki assessorok.⁴⁹⁰ Derékszék alkalmával az alkirálybíró is assessor-szerepet töltött be, akárcsak a szék jegyzője, aki mindamelllett a törvényszéki *protocollumot* is vezette. Az assessorok mellett az alkirálybíró is (bizonyára a nótárius is) mint ülnök tett esküt a derékszéken.⁴⁹¹ A főkirálybíró a derékszékre más társszékek alkirálybíróit is magával vihette. Ilyen esettel találkozunk 1726-ban, amikor a szintén Gyergyószentmiklóson tartott derékszéken Haller János főkirálybíró mellett ott találjuk Bors Mihály alcsíki és Balási József kászoni alkirálybírókat. Némi találgatásra ad okot, hogy a derékszéki jegyzőkönyv miért nem

485 Ld. a Főkirálybírók c. fejezetet.

486 A 18. századi székygyűlések igazságszolgáltatási jogkörei még nem kellőképpen tisztázottak, ezért e kérdés további célirányos kutatásokat igényel.

487 Moldovan–Pál-Antal 1979. 37. Vö. Endes 2013. 51. Endes Miklós a 16. századra tette a csíkszéki derékszék megjelenését, azonban kijelentését nem támasztotta alá sem forrás-, sem szakirodalmi hivatkozással.

488 Pál-Antal 2002. 56.

489 RNL HMI F 27. IX/74. Haller Pál utasításai a székygyűlésnek. 1752. november 27.

490 Uo. F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 2rv. A gyergyószéki derékszék jegyzőkönyve. 1714. december 10.

491 Uo.

említi a gyergyói tiszteket, de talán nem követünk el hibát, ha a jogszokás alapján feltételezzük, hogy ők is jelen voltak, mint a társszék vezetői és a fellebbezett viceszéki perek ismerői.⁴⁹²

Megfigyelhető, hogy a század derekán a főkirálybíró minden társszékéből háromnégy tisztviselőt jelölt ki a derékszéki munkára.⁴⁹³ Egy derékszékre kinevezett esküdt nem minden esetben töltött be társszékében is assessori tisztséget. Mivel a főkirálybíró saját belátása szerint választhatott a társszéki tisztviselők közül, előfordult, hogy az illető társszék nótáriusát is hívta derékszéki munkára, de assessori minőségben. 1753 májusában Haller Pál főkirálybíró Kászonszék nótáriusát, Kászoni Mihályt assessornak nevezte ki a közlő derékszékre. Kászoni egészen biztosan nem a derékszéki nótárius szerepét töltötte be, hiszen a széki főnótárius, Czikó László is jelen volt a derékszéken. Kászonszékéből Haller főkirálybíró csupán egyetlen széki assessorat nevezett ki, a nótárius mellett még az éppen leköszönő alkirálybíró képviselte a kis társszéket.⁴⁹⁴ Az 1753 nyarán tartott derékszék összetétele a következőképpen alakult: Alcsíkról Horváth József alkirálybíró, Pál deák assessor, Szabó Ferenc assessor, Czikó László nótárius. Felcsíkról Boros Ferenc alkirálybíró, Sándor Péter, Biális János és Balázs Tamás assessorok – a társszék nótáriusát, Baló Ferencet nem hívta a főkirálybíró. Gyergyószékről Gáborffi Gábor alkirálybíró, László Zsigmond, Baló József és László János assessorok – a gyergyószéki nótárius, Thúri István nem vett részt a derékszéken. Kászonszékéről: Kováts Tamás megválasztott alkirálybíró, Kászoni Mihály nótárius, Kotró Pál assessor, valamint Balási (Blási) István leköszönő alkirálybíró.⁴⁹⁵ A folytonos táblák előtt nem volt központilag, sem szabályrendeletileg meghatározva a derékszéken részt vevő tisztviselők száma. Amint említettük, ez teljesen a főkirálybíró személyes döntésén múlt. Megfigyelhető az is, hogy a derékszéken hivatalból részt vett a törvényszéket tartó társszék alkirálybírója, valamint a csíkszéki főjegyző. Rajtuk kívül az assessorok számát és személyét a főkirálybíró határozta meg.⁴⁹⁶

A széki tisztviselők hivatali esküjüket nemcsak a székgyűlésen teheték le, hanem a társszékgyűlésen vagy a derékszéken is. Az eskütétel feltétele a főkirálybíró vagy az általa helyettesnek kinevezett alkirálybíró jelenléte volt. 1738-ban a gyergyószéki derékszék alkalmával tette le hivatali esküjét az új alkirálybíró, Baló József, valamint az új nótárius, Puskás Tamás.⁴⁹⁷

492 Uo.

493 RNL HMI F 27. X/15. Haller Pál főkirálybíró derékszékre vonatkozó utasításai a széki tiszteknek. 1753. május 18.

494 Uo.

495 Uo.

496 Uo. IX/70. Haller Pál derékszéket hív össze. 1752. október 19.

497 Uo. F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 8rv. A gyergyószéki tisztek eskületétele. 1736. július 18.

II.2.10.3. A derékszék időpontja és helye

A 18. századi Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék derékszékének nem volt állandó székhelye. A szokásjog szerint a főkirálybíró minden társszékben külön tartott derékszéket.⁴⁹⁸ Többnyire azzal a szokással találkozunk, hogy a derékszékeket azokon a településeken rendezték meg, ahol a társszékgyűlések és viceszékek is üléseztek. A szakirodalomban fellelhető az az állítás, miszerint a derékszék hetente egyszer-kétszer ülésezett.⁴⁹⁹ E kijelentés azonban nincs alátámasztva megfelelő forráshivatkozással. Nem ismert olyan tanulmány, amely a 17. századi derékszékek működését elemezné és mutatná be. Amint látni fogjuk, a 18. századi derékszékre vonatkozó források viszont egyértelművé teszik, hogy e másodfokú törvényszék évente két-három alkalomnál többször nem ülésezett. A székgyűléssel ellentétben derékszéket csakis a főkirálybíró jelenlétében lehetett tartani. A főkirálybírónak joga volt megszabni a társszékeként tartott derékszék időpontját és helyét.⁵⁰⁰ A helyszín kiválasztását a főkirálybíró rábízhatta az érintett társszék alkirálybírójára vagy a társszéki tisztviselők gyűlésére.⁵⁰¹ Forrásainkban mindkét esetre találunk példát. Miután a főtiszt közölte az időpontokat a társszékekkel, a vicetisztek kötelessége volt a saját székeikben kihirdetni a főkirálybíró üzenetét, időben értesítve a lakosságot, hogy a megadott időpontra készítsék elő peres ügyeiket.⁵⁰²

1746 decemberében Kálnoki Ferenc főkirálybíró a széken kívül tartózkodott, így levélben tartotta a kapcsolatot vicetisztjeivel. Mivel ekkor már betegeskedett, a derékszék időpontját elhalasztották. Kálnoki december 27-én rendelte el január 12–13-ra a székgyűlést, kilátásba helyezve, hogy azt követően rögtön a derékszékeket is megtartják, ezért a peres felek álljanak készenlétben.⁵⁰³ A korszak igazságszolgáltatására jellemző, hogy a főkirálybíró közbejött betegsége vagy személyes ügye teljesen megghiúsíthatta a már korábban meghirdetett törvényszéket.⁵⁰⁴ Ez nem kevés bosszúsággal és kárral járt a pereskedő lakosság számára. A folytonos táblák felállítása előtt azonban a másodfokú perfolyamra ez a labilitás és kiszámíthatatlanság jellemző volt. A felettes

498 MNL OL F46. 1755/770. Haller Pál levele a Guberniumhoz a Boros Ferenc alkirálybíróval szembeni vád kapcsán. 1755. július 8; RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 2rv. A gyergyószéki derékszék jegyzőkönyve. 1714. december 10; RNL HMI F 27. V/33. fol. 1r. Lázár Ferenc főkirálybíró derékszékre vonatkozó utasításai a széki tiszteknek. 1738. június 1; RNL HMI F 27. XI/3. fol. 1v. Haller Pál főkirálybíró meghatározza a felcsíki és alcsíki derékszék időpontját. 1755; MNL OL F 46. 1755/770. Haller Pál levele a Guberniumhoz a Boros Ferenc alkirálybíróval szembeni vád kapcsán. 1755. július 8.

499 Vofkori 1999. 493.

500 RNL HMI F 27. IX/74. Haller Pál utasításai a székgyűlésnek. 1752. november 27.

501 Uo. V/33. fol. 1rv. Lázár Ferenc főkirálybíró derékszékre vonatkozó utasításai a széki tiszteknek. 1738. június 1.

502 Uo. XII/53. Haller Pál utasítása a széki tiszteknek a derékszékek időpontjáról. 1757. május 21.

503 Uo. F 29. II/3. fol. 1rv. Kálnoki Ferenc utasításai vicetisztjeihez az adóbeszedésről, székgyűlésről és derékszékéről. 1746. december 27.

504 Uo. F 27. XII/53. Haller Pál utasítása a széki tiszteknek a derékszékek időpontjáról. 1757. május 21.

hatóságok próbáltak némi stabilitást bevezetni a derékszékek működésébe, de kevés sikerrel. 1755-ben az országgyűlés és a Királyi Tábla utasította a székely törvényhatóságokat, hogy a derékszékeket a pünkösdi ünnep alatt is tartsák meg, ezáltal biztosítva a törvénykezés folyamatosságát. A rendelkezés csak az ünnep után engedélyezte a törvénykezési szünetet. Csíkszéken azonban Haller Pál főkirálybíró egy országos feladattal bízta meg, így a derékszékek mégiscsak az ünnep utáni időszakra maradtak.⁵⁰⁵

1752 elején Haller Pál főkirálybíró kísérletet tett a derékszékek megreformálására azért, hogy a korábbi társszékenkénti törvényszék helyett egyetlen, a négy társszék számára közös derékszéket rendelt Csíksomlyóra.⁵⁰⁶ Kísérlete azonban tiszavirág-életűnek bizonyult. A heves széki tiltakozás hatására Haller már 1752 végén újra a régi szokás szerint rendelte el a derékszékeket:⁵⁰⁷ Alcsík számára az 1753. január 18–20. közötti időpontot jelölte ki, helyszínek pedig az alcsíki viceszék székhelyét, Csíkszentimrét nevezte meg. Fontos kiemelnünk, hogy a derékszékre, mint ahogy korábban utaltunk rá, közvetlenül az ugyanott tartott székgyűlés (január 15–17.) után került sor.⁵⁰⁸ Az alcsíki derékszék után két nappal rendelte el a főkirálybíró a kászoni generalis szék megtartását, amire már csak két napot, január 22-ét és 23-át szánta. A két derékszék közötti egy napot (január 21.) minden bizonnyal az utazásra és pihenésre fordította. Felcsík és Gyergyó derékszékét későbbre halasztotta, nem adta meg a pontos időpontot, viszont mindkét társszéket Gyergyószárhegyre hívta össze, ami nyilván sértette a felcsíkiakat.⁵⁰⁹ Forrásainkból nem derül ki egyértelműen, hogy az alcsíki és kászoni derékszéket ugyanott vagy más-más helyszínen tartották-e. A főkirálybíró rendelkezése Kászon esetében nem rögzíti a helyszínt, csupán az időpontot. Az egynapos szünet az alcsíki és kászoni derékszékek között jelenthet pihenőnapot, de az utazásra szükséges egy napot is. Ezek az adatok tükrözhetnek egy arra irányuló szándékot is, miszerint a két északi (Felcsík, Gyergyó) és a két déli (Alcsík, Kászon) társszék számára egy-egy helyileg összevont derékszéket tartsanak, mintegy kompromisszumos megoldásként a sikertelen kísérletnek bizonyuló összevont csíksomlyói derékszék helyett. Ezt nem csak a költséghatékonyság, de a földrajzi távolságok és az utazásra fordított idő is indokolta volna. A Felcsík és Gyergyó számára 1753 nyarán összehívott derékszékek végül mégis külön üléseztek. Előbbi június 14–16-án Csíksomlyón, míg utóbbi június 18–20-án Gyergyószentmiklóson.⁵¹⁰

A derékszékeket általában egymás után, néhány napi eltéréssel tartották a főkirálybírók. Mivel nem tartózkodtak állandóan a székekben, egy „derékszéki körút” során igyekeztek végigjárni a társszékeket. A derékszékek időpontjai általában a földrajzi irányt

505 Uo. X/77. Haller Pál elmarasztalja a széki tiszteket. 1755. május 30.

506 A derékszéki reformról bővebben ld. a Haller Pál c. alfejezetet.

507 MNL OL F 46. 1752/797. A négy társszék közösségének tiltakozó felirata a Guberniumhoz. 1752.

508 RNL HMI F 27. IX. 70. Haller Pál székgyűlést és derékszéket hív össze. 1752. december 15.

509 Uo.

510 Uo. X/15. Haller Pál főkirálybíró derékszékre vonatkozó utasításai a széki tiszteknek. 1753. május 18.

követik: Gyergyóból Kászongig és fordítva. Egy 1757-es derékszéki utat vizsgálva a következő iránnyal és időpontokkal találkozunk: június 28-án Kászomban, június 30–július 1-e között Alcsíkon, Bánkfalván, július 4–7-e között Felcsíkon, végül július 9-én Gyergyóban, Szentmiklóson tartott generalis sedriát Haller Pál.⁵¹¹

A derékszékek ideje alatt a viceszékek szüneteltek, mivel a tisztikar egy része hiányzott a társszékekből. A főkirálybírónak azonban jogában állt bizonyos viceszéki perek folytatását elrendelni a derékszék ideje alatt is. 1753-ban Haller Pál például elrendelte, hogy a derékszék alatt a viceszékeken folytassák a kilyénfalviak, valamint a Borsos család perét.⁵¹²

II.2.10.4. A derékszék és a felsőbb hatóságok

A törvényhatóságok igazságszolgáltatási rendszerének működésébe is beavatkozhattak a felettes hatóságok: az uralkodó, a Kancellária, az országgyűlés, a Gubernium, a Királyi Tábla.

A perek fellebbezésének törvényes sorrendje szerint a derékszék után a Királyi Táblánál lehetett folytatni a pert, azonban a gyakorlatban – sokszor mellőzve a Táblát – a derékszékről rögtön a Gubernium elé vitték az ügyet. 1714-ben Rhédei Pál perelte gyergyóalfalusi László Katát, majd a derékszéki ítélet után a Guberniumhoz fellebbezett.⁵¹³ Az 1750-es évekig nem csupán a nemesség számára nyílt lehetőség a Guberniumhoz való fellebbezésre, hanem lófők és közszekelyek egyénileg vagy közösségileg is gyakran a Főkormányshoz elé vitték panaszait vagy pereiket.⁵¹⁴

Abban az esetben, ha az egyik peres fél nem tartózkodott az országban, vagy más kényszerítő körülmény miatt képtelen volt megjelenni a derékszéki tárgyaláson, távollétében is hozhattak ítéletet, mégha a perhúzás minden eszközét ki is merítette ügyvédje által. Főként a hadsereg kötelékében vagy bécsi, udvari szolgálatban lévők számára volt kedvezőtlen ez a helyzet, hiszen mindkét szolgálat mellett nagyon nehéz volt, vagy olykor lehetetlen a perfolymai időszakra való hazatérés és személyes megjelenés. Ilyen esetekben a felsőbb hatóságokhoz (Főhadparancsnokság, ezredparancsnokság, Gubernium, Kancellária) fordultak az érintettek, vagy egyenesen az uralkodótól kértek közbenjárást ügyükben. 1730-ban csikmindszenti Tamási István kancelláriai írnok és regisztrátor azzal a kéréssel fordult – a Kancellárián keresztül – az uralkodóhoz, hogy tegye lehetővé számára a Bors György ellen folytatott pere elhalasztását, mivel az uralkodó szolgálata a császárvároshoz köti, s így a perére sem felkészülni, sem ügyvédjével egyeztetni nem volt ideje.⁵¹⁵ III. Károly 1731. januári leiratában utasította a Guberniumot,

511 Uo. XII/53. Haller Pál utasítása a széki tiszteteknek a derékszékek időpontjáról. 1757. május 21.

512 Uo. F 27. X/15. fol. 1v. Haller Pál utasítása a vicetiszteknek a közelgő derékszékekre vonatkozóan. 1753. május 18.

513 Uo. F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 2rv. A gyergyószéki derékszék jegyzőkönyve. 1714. december 10.

514 Erre konkrét példákat majd a későbbi fejezetekben látunk.

515 MNL OL F 46. 1731/5. Tamási István kancelláriai írnok kérvénye az uralkodóhoz csikszéki perének elhalasztása ügyében. 1730.

hogy – az írrok kérésének eleget téve – szólítsák fel Csíkszéket, hogy halasszák el Tamási perét mindaddig, amíg lehetősége nyílik hazatérni és megfelelő módon felkészülni, s így távollétében jogsérelem ne érje.⁵¹⁶ A Főkormányzék február 14-én utasította is a széki tiszteket, hogy Tamási ügyét mindaddig halasszák, amíg újabb guberniumi utasítást nem kapnak az ügyre vonatkozóan. Ugyanakkor a főhatóság jelentést is kért a peres ügyről, hogy követni és felügyelni tudja a folyamatot.⁵¹⁷

A Gubernium más esetekben is beavatkozhatott a széki igazságszolgáltatásba, felülírva akár a főkirálybíró döntését is. 1748-ban Kálnoki főkirálybíró Oláhfaluvall keveredett perbe. Miután a főkirálybíró börtönbe záratott egy oláhfalvi személyt, a település kérte az ügy derékszéki felvételét, Kálnoki azonban ezt nem engedélyezte. Oláhfaluvall a Guberniumhoz fordult panasszal, a főhatóság pedig utasította a főkirálybíróat, hogy fogadja a pert derékszékre.⁵¹⁸

A főkirálybírók gyakran tartózkodtak a szebeni országos hatóságoknál, különböző megbízásokat teljesítve. Ilyen esetekben azonban csak a felsőbb hatóságok engedélyével térhetek vissza törvényhatóságukba, hogy derékszéket tarthassanak. 1755 nyarán Haller Pál főkirálybíró egy országos bizottság munkájában vett részt, amely többek között az adóügyi problémákat is tárgyalta. Az uralkodó, a Gubernium és a rendek engedélyével hirdethetett derékszéket Al- és Felcsík számára, majd térhetett haza a július 3-ai generalis székre.⁵¹⁹

II.2.11. Folytonos táblák

II.2.11.1. Az erdélyi folytonos táblák létrehozása

Mária Terézia uralkodásának egyik legjelentősebb reformja Erdélyben a törvényhatóságok közigazgatásának és igazságszolgáltatásának 1763/64-es átalakítása volt. A 16–17. századi törvénygyűjteményekre épülő erdélyi jogrendszer és perrendtartás – amellet, hogy bonyolult és lassú volt – nagymértékben függött a bírák személyétől. Láthattuk, hogy a főkirálybírók jelenléte nélkül nem lehetett derékszéket tartani, valamint a felsőbb hatóságok számos esetben beavatkozhattak egy-egy törvényhatóság igazságszolgáltatásába. A másodfokú törvénykezés nem volt sem folytonos, sem pedig kiszámítható, a viceszéken tárgyalt perek sokszor évekig megrekedtek az első fokon. Csíkszék esetében ez az időszak Bornemisza János 1712. alkancellári kinevezése után volt a leghosszabb, amikor éveken keresztül szünetelt a derékszék. A főkirálybírák gyakori távolléte miatt (főként magánbirtokaikon és a szebeni országos hatóságoknál időztek) nemcsak az igazságszolgáltatás, de a közigazgatás is gyakran akadozott. A későbbi-

516 Uo. Uralkodói leirat a Guberniumnak Tamási István kancelláriai írrok perhalasztási ügyében. 1731. január 17.

517 Uo. A Gubernium utasítása a csíkszéki vicetisztekhez Tamási István kancelláriai írrok perének halasztásáról. 1731. február 14.

518 Uo. 1748/170. A Gubernium utasítása Kálnoki Ferenc főkirálybíróhoz. 1748.

519 RNL HMI F 27. XI/3. fol. 2r. Haller Pál főkirálybíró utasításai az al- és felcsíki tiszteknek. 1755. június 1.

ekben látni fogjuk, hogy az országos hatóságok kénytelenek voltak közvetlenül a széki tisztekkel tartani a kapcsolatot, ellenőrizni, felelősségre vonni és hatékonyságra ösztönözni őket. Ez a fajta igazgatási mód azonban felemás sikerrel járt.

A folytonos táblák (*tabulae continuae*) létrehozása ezeket a közigazgatási és igazságszolgáltatási problémákat volt hivatott orvosolni. A törvényhozói szándék az állandóságot, folytonosságot és kiszámíthatóságot tűzte ki célul, amelyek a központi hatalom számára a hatékony és erős állam feltételei voltak. A központi hatalom szándéka és a gyakorlati megvalósítás azonban nem mindig állt összhangban. Az erdélyi rendek szembehelyezkedtek Bécs azon irányú törekvésével, hogy megreformálja az erdélyi igazságszolgáltatást, ezért az uralkodó a gróf Nemes Ádám által vezetett bizottságra bízta a reform megtervezését és végrehajtását. A bizottságban – a székelyek részéről – Siménfalvi János és Bándi András vett részt. A Nemes-bizottság 1762/63-ban felmérte az erdélyi igazságszolgáltatás állapotát, majd elkészítette a reformokat illető javaslatát (*Praevium opus ... de tollendis impedimentis procesuum juris*).⁵²⁰

A folytonos táblák tervezetét a Gubernium 1763 januárjában terjesztette a Kancelária elé. E szerint a javaslat szerint Alcsík, Felcsík és Kászon bíráskodási (és egyben közigazgatási) központja Csíksomlyó lett volna. A főkirálybíró elnöklete alatt minden széki tisztviselőnek részt kellett vennie a munkában és a döntéshozatalban. A főkirálybíróon kívül a táblának tizenkét állandó (*actualis*) résztvevője (három alkirálybíró, egy nótárius, egy perceptor, hét assessor) és tizenkét számfeletti (*supernumerarius*) tagja volt.⁵²¹ A számfeletti ülnökök feladata az állandó assessorok helyettesítése volt betegség vagy szolgálati távolmaradás esetén, de besegítettek a kiküldetéssel járó közigazgatási vagy igazságszolgáltatási feladatokba is. A táblai személyzethez tartozott, de nem volt a bírói testület tagja, azaz nem rendelkezett szavazati joggal a nótárius segéde, az írnök, valamint a procurator. A tábla kiszolgáló személyzetének része volt a ianitor, a börtönőr, a hajdúk és a nyargalók (*obequitatores*, vagyis nyargalóhuszárok, lovas hajdúk).⁵²² Az uralkodó 1763 őszén hagyta jóvá a tervezetet, amely a régi igazságszolgáltatási intézmények (viceszék, derékszék) eltörlését és egy folytonosan működő, központilag szabályozott és ellenőrzött intézmény létrejöttét jelentette. Az uralkodói rendelet meghatározta a táblai személyzet fizetését is.⁵²³

A földrajzi körülményeket figyelembe véve, Bardóc-, Miklósvár- és Gyergyószéken külön folytonos táblát hoztak létre, csökkentett létszámmal. Itt az előírt hat ülészak sem volt kötelező, az üléseket szükség szerint tarthatták meg. A központi szabályozás nem írta elő számukra a hajdú, írnök, seborvos és ügyész működését, csupán a börtönőrrel rendelkezett. A rendelet kilenc tényleges és valamivel kevesebb számfeletti assessori állást írt elő a kisebb táblákon, előbbieknél rendszeres fizetéssel, utóbbiaknak

520 Hajdu 1986. 119–120; *Székelyföld története* II. 399.

521 Szádeczky 1927. 347.

522 Uo.

523 Hajdu 1986. 120–121.

napidíjjal.⁵²⁴ A gyergyószéki tábla a csík-kászoninak volt alárendelve, ami főként csak annyiban nyilvánult meg, hogy itt is a főkirálybíró töltötte be az elnöki tisztséget, de távollétében a gyergyói alkirálybíró helyettesít(h)ette.⁵²⁵ Néhány évig a csík-kászoni tábla ügyésze látta el (jelentős hiányosságokkal) a gyergyói táblán is a vád képviselőt. A pénztelenség és az állami támogatás szűkös volta miatt a számszeletti assessorok napi-díjai körül gyakran merültek fel gondok.

A Nemes-féle bizottság nem szüntette meg a székyűlés intézményét, hanem megtartotta mindazon korábbi jogköreit, amelyek nem az igazságszolgáltatáshoz kötődtek. A testület meghatározása szerint a székyűlések az alábbi feladatokat látták el: továbbra is hozhattak szabályrendeleteket, ellátták a széki tisztek jelölését, megválaszthatták a diétai követeket és összeállíthatták utasításait, valamint végezték az adó repartízióját.⁵²⁶ A nemességigazolások (*productionalis probandae nobilitatis*) kiadása viszont átkerült a folytonos táblák hatáskörébe.

Az 1763 őszi kiadott uralkodói rendelet (valamint a Nemes-javaslat) kitért a székházak minél hamarabbi megépítésének szükségességére is. Az építkezéseket a tervek szerint állami pénzből kellett volna megvalósítani, addig is bérelt székházban kellett megkezdeni a munkát.⁵²⁷ A Nemes-javaslat szerint az építendő székházak beosztásának a következőképpen kellett volna kinéznie: külön helyiség a pereskedés helyszínének (*domus laboratoria*), külön helyiség az írnokoknak és az archívumnak, külön-külön szoba járt volna a börtönőrnek, a hajdúknak és a nyargalóhuszároknak.⁵²⁸ A székház építése azonban egyelőre terv maradt, és csak a következő évszázad első felében valósult meg.⁵²⁹ A reform egyik gyenge pontja az volt, hogy a központi hatalom nem rendelkezett a táblák működéséhez szükséges megfelelő pénzüsszeggel. Nem volt pénz például a számszeletti ülnökök fizetésére vagy a tűzifa biztosítására sem.⁵³⁰

A folytonos táblák felállításával biztosították a központilag meghatározott, rendszeres ülésezési időszakokat, amelyekről eltérni csak guberniumi engedéllyel lehetett. A Nemes-bizottság a következőképpen szabályozta a törvénykezési év beosztását:

I. időszak: november 11. – advent 4. vasárnapja (37–43 nap)

II. időszak: január 6. – húsvét előtti 6. vasárnap (február 8.–március 14., 33–67 nap)

III. időszak: húsvét előtti 6. vasárnap – a húsvét előtti 2. vasárnap (28 nap)

IV. időszak: pünkösd előtti 5. vasárnap – pünkösd (35 nap)

524 Uo. 122–123; Szádeczky 1927. 346–347.

525 *Székelyföld története* II. 401.

526 Hajdu 1986. 121; Pál-Antal 2002. 149.

527 Hajdu 1986. 121.

528 Uo. 122.

529 Bicsok Zoltán: „... Csík Somlyóra praetoriális ház építendő ...” Források a csíksomlyói székház építésének (elő)történetéhez. (1790–1825). *Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 9. Csíkszereda, 2013. 15–143.

530 Hajdu 1986. 122.

V. időszak: pünkösd utáni 1. vasárnap – július 2. (19–53 nap)

VI. időszak: augusztus 20.–szeptember 29. (40 nap).⁵³¹

A főkirálybíró számára minden ülészakon kötelező volt a jelenlét. A távolmaradásra a Guberniumtól kellett engedélyt kérnie.⁵³² Távolléte esetén az alkirálybíró, annak távollétében a perceptor, annak hiányában pedig a rangidős assessor látta el az elnöki teendőket. A főtiszt kötelessége volt a tagok jelenlétének biztosítása, a távolmaradók számontartása. Ülésezési időszakban a főkirálybíró engedélye nélkül egyetlen tag se hagyhatta el a folytonos tábla székhelyét. Az ítélet meghozatalához a királyi rendelet előírta legalább hét személy állandó jelenlétét, a közigazgatási döntések esetében pedig legalább öt személynek kellett a táblán tartózkodnia.⁵³³ A folytonos táblák felállításával szabályozták a tisztviselők szabadságait és szabadságkérési eljárás módját is. Hiányozni csak igazoltan, jóváhagyott kérés útján lehetett. A Gubernium napra pontosan vezette még a főkirálybírók jelenléti íveit is, majd a hivatali év lejárta után magyarázatot kért az igazolatlan hiányzásokra.⁵³⁴

A Nemes-féle javaslat több olyan pontot is tartalmazott, amelyek a pereskedés felgyorsítására és egyszerűsítésére irányultak, azonban ezek többségét nem alkalmazták. A bizottság javasolta, hogy szüntessék meg a felperesek azon jogát, miszerint bizonyos ügyek esetében megválaszthatták, hogy perüket melyik szinten, a széken vagy a Királyi Táblán akarják elkezdeni.⁵³⁵ Ennek a javaslatnak az elfogadása, ahogy a régi perrendtartás megreformálása is, elmaradt. Utóbbi ellen a rendek tiltakoztak, élükön a rendek elnökével, gróf Lázár Jánossal. Ebben a kérdésben az uralkodó engedett, mivel nem akarta kizárni a rendeket a perrendtartás megújításából.

A Kancellária törvénytelennek tartotta az állandó táblák bevezetését, mivel megítélése szerint az ellentmondott az erdélyi törvényeknek. Javasolta, hogy a változtatásokat a rendek közreműködésével hajtsák végre. A királynő azonban elutasította a kancelláriai javaslatot, és uralkodói rendelettel hozta létre a folytonos táblákat, országgyűlési határozat és törvénybe iktatás nélkül.⁵³⁶

Az erdélyi folytonos táblák 1763 végén és 1764 elején kezdték meg működésüket. A székely határőrség szervezése okozta zűrzavaros közállapotok miatt utoljára a csíkszászoni tábla alakult meg. Első ülését 1764. február 14-én tartotta Csíksomlyón.⁵³⁷

A határőrség megszervezésével előállt új társadalmi-közigazgatási helyzet a folytonos táblák működését is érintette. A megszervezést követően számos tisztázandó kérdés merült fel a katonarendűek jogállását, táblán való részvételüket és a vegyes pereket

531 Uo. 121; Pál-Antal 2002. 153.

532 Ld. erre nézve a Henter Ádám főkirálybíróságáról szóló alfejezetet.

533 Hajdu 1986. 122.

534 MNL OL F 46. 1768/44. Henter Ádám a Guberniumhoz, 1768. dec. 12.

535 Hajdu 1986. 124. Vö. Appr. Const. IV. 1. art. 12.

536 Hajdu 1986. 124–125.

537 Uo. 126.

illetően. 1763 decemberében a határőrséget szervező Lázár-bizottság még úgy tájékoztatta a katonarendűeket, hogy az ő peres ügyeik elsőbbséget élveznek majd a folytonos tábla előtt.⁵³⁸ A kezdeti hatásköri problémák miatt szükséges volt tisztázni a civilek és katonák közötti pereskedés rendjét.

A vegyes törvényszék (*forum mixtum*) felállítására csak egy évvel később, 1765-ben került sor. A katonákat érintő, vagyoni jellegű peres ügyek a folytonos táblánál maradtak,⁵³⁹ az összes többi civil-katona perben a *forum mixtum* vált illetékessé. Csíkszéken egyetlen ilyen törvényszék működött, amelyhez a gyergyószéki pereket is utalták. Első ülését az említett év április 29-én, Emanuel Carato alezredes várdotfalvi szállásán tartotta. Az uralkodói utasítás az alezredest (mint az I. székely határőrezred parancsnokát) nevezte ki a *forum mixtum* elnökévé. A törvényszék elnökének három katonarendű helyettese volt, akik szintén részt vettek az üléseken: Johann Piskar, kászonjakabfalvi Kováts Dániel auditor és Vinkovics Antal. A polgári lakosság (*provinciales/provincialisták*) részéről a folytonos tábla delegált három táblai assessor: csíkszentimrei László Zsigmondot, kászonfelfalui Kászoni Mihályt és csíkszentmihályi Sándor Gáspárt. A jegyzői feladatokat szintén provincialista látta el, szépvízi Szűcs Péter táblai számfelletti assessor személyében. A gyergyószéki tábláról nem delegáltak senkit a vegyes törvényszékre. Az alakuló ülésen a nótárius felolvasta a Gubernium március 18-ai utasítását, amely rendelkezett a vegyes törvényszékre való idézésről, valamint a *forum mixtum* működéséről. A tényleges törvényszéki munka az alakuló ülés másnapján, április 30-án kezdődött.⁵⁴⁰ A *forum mixtum* Csíkszéken 1769-ig működött, mígnem felsőbb rendeletre megszüntették, a vegyes pereket pedig átutalták a folytonos táblák hatáskörébe.⁵⁴¹

A csíki-kászoni folytonos tábla székhelyét 1769-ben Csíksomlyóról Csíkszentkirályra helyezték át.⁵⁴² A tábla bérbe vette csíkszentkirályi Bors György egykori perceptor kőházát, amely alkalmas volt a tábla működtetéséhez, valamint a széki levéltár biztonságos elhelyezéséhez. Az évenkénti bérleti díjat a tábla beszámította az egykori perceptor tartozásába. A biztos jövedelemforrást azonban Bors Tamás is szeretne volna kihasználni, ezért 1770-ben felajánlotta a Guberniumnak, hogy bérbe adja a folytonos táblának saját csíkszentkirályi kúriáját. A Főkörmányszék kikérte a tábla véleményét, a csíkszéki hatóság azonban úgy ítélte meg, hogy Bors György háza tökéletesen megfelel

538 Szádeczky 1908. 154.

539 Uo.

540 RNL HMI F 27. Csíkszék törvénykezési jegyzőkönyvei. A vegyes törvényszék jegyzőkönyve, 1765–1769. fol. 2r.

541 Szádeczky 1908. 195. Hermann Gusztáv az 1773-as esztendő jelöli meg a határőrségi területeken működő vegyes törvényszékek megszüntetésének időpontjaként. Vö. *Székelyföld története* II. 402. Csíkszék esetében azonban az 1769-es évszámot fogadjuk el, ugyanis ezzel az évvel zárul a *forum mixtum* jegyzőkönyve. Az utolsó perfelvételre 1769. január 14-én került sor. Ld. RNL HMI F 27. Csíkszék törvénykezési jegyzőkönyvei. A vegyes törvényszék jegyzőkönyve, 1765–1769. fol. 165v és 172v.

542 RNL HMI F 27. XXI. 44. A Gubernium leirata a csíki folytonos táblának a Csíkszentkirályra való költözéséről. 1769. szeptember 11.

a tábla szükségleteinek, valamint a perceptor tartozása miatt a bérleti díjat is megspórolhatják, ezért nem indokolt a költözés.⁵⁴³

II.2.11.2. Táblai procuratorok és személyi kérdések⁵⁴⁴

A folytonos táblák személyi és szervezési hiányosságai visszatérő problémát jelentettek. A központi támogatás gyakran hiányosan vagy szűkösen érkezett, ez nemcsak a táblák dologi kiadásait befolyásolta, hanem a fizetésekre, ezáltal a személyi összetételre is negatív hatással volt. 1774-ben assessorokban volt hiány, mivel központilag egy állással kevesebbet hagytak jóvá. A pereket felvevő és azokat hivatalból végigvivő ügyész (procurator) hiánya sem oldódott meg. A csíki táblán szolgálatot teljesítő csatószege Péterffi Mihály procuratornak a gyergyói táblára is ki kellett szállnia, ellátva az ottani ügyészi feladatokat is. Emiatt a csíki perfolym szenvedett jelentős késést. Az alacsony ügyészi fizetés nem volt arányos az elvégzett munka mennyiségével és nehézségével. A csíki folytonos tábla igyekezett elérni, hogy legalább az ügyész adóját csökkentsék, és a szolgálat során elpusztult lováért részesítsék kártérítésben. Az 1774. január 31-i székgyűlés kimondta egy újabb ügyészi állás felállításának szükségességét. Az új hivatalnok kizárólag a gyergyói tábla peres ügyeit vitte volna, évi 20 forint fizetési pótlékkal. Péterffi főügyész így kizárólag a csíki ügyekre összpontosíthatott volna. Számára 80 forint fizetési pótlékot szavazott meg a székgyűlés. Mindezt azonban már nem is a Guberniumnak, hanem az uralkodónak kellett volna jóváhagynia, hiszen a központilag kiadott status personalistól nem lehetett eltérni. 1773–1774 körül öt megüresedett assessor állásból csak négy betöltésére volt lehetőség. Az ötödik esküdt ülnök fizetésének jóváhagyására sokáig kellett várnia és azt kérvényeznie a csíki táblának. A széki közigazgatás egyre szűkülő mozgásterét jól érzékelteti az is, hogy még a stationalis commissariusok áthelyezéséhez is guberniumi engedélyre volt szükség. Ami az ügyészi állásokat illeti, a Gubernium kilátásba helyezte, hogy a gyergyói táblán is külön ügyészi hivatalt állíthatnak fel. A következő évre (1775) ugyanis az uralkodó tervbe vette újabb ügyészi állások felállítását, valamint a fizetések növelését, cserében viszont elvárta, hogy a procuratorok a jobbágyság pereit is képviseljék a hatalmaskodó földesurakkal szemben. A csíki táblán Péterffi Mihály feladata volt a nincstelenség ingyenes védelme is, az ún. „szegények ügyvédjének” (*advocatus miserabilium*)⁵⁴⁵ szerepe, a Gubernium azonban nem volt megelégedve Péterffi munkájával.⁵⁴⁶ Szakmai mulasztásai talán a két tábla ügyei miatti túlterheltséggel is magyarázhatóak.

543 MNL OL F 46. 1770/3155. A csíki folytonos tábla tudósítása a Guberniumnak a praetorium épületéről. 1770. augusztus 21.

544 A folytonos táblák szervezési nehézségeire vonatkozóan, valamint az 1765–1780. közötti időszakra nézve kitérünk még a Henter Ádám főkirálybíróágáról szóló alfejezetben.

545 Már 1764-ben javasolta a határőrség szervezőbizottsága, hogy az elszegényedett határőrök számára hivatalból rendeljenek ki fizetett ügyvédet. Ld. Szádeczky 1908. 195.

546 MNL OL F 46. 1774/1158. A csíki folytonos tábla levele a Guberniumhoz személyzeti ügyekben. 1774. február 23.

A folytonos táblák előtti időszakhoz képest feltűnő különbséget látunk a peres ügyek helyhez kötöttségére vonatkozóan. A vice- és derékszékek időszakában a pereket kizárólag az illetékes társszékekben folytathatták, a főkirálybíró sorra járta a társszékeket, hogy mindenhol derékszéket ülve, altisztjeivel ítéletet hozzon a helyi viceszékekről felbuzgó ügyekben. A folytonos táblákkal megszűnt a társszékekhez kötöttség állapota, amely szintén a perek gyorsabb lefolyását volt hivatott szolgálni. A táblák megjelenésével ugyanakkor a főhatósági ellenőrzés is erősödött és rendszeressé vált, amit a Gubernium a folytonos tábláktól periodikusan bekért jegyzőkönyvek, kimutatások és periratok által gyakorolt.

II.2.11.3. Táblai tisztújítások

A Gubernium a folytonos táblák létrehozása után, a tisztújításra vonatkozó központi utasításokat is külön kommunikálta a gyergyói és a csíki táblákkal.⁵⁴⁷ Az 1765 utáni széki tisztújításokon a commissariusok kivételével gyakorlatilag folytonos tábla személyzetét választották meg. A megválasztott tisztviselők a gyergyói és a csíkászoni folytonos táblán foglalták el hivatalukat. A II. József-féle közigazgatási átszervezésig⁵⁴⁸ a folytonos táblák egyszerre voltak a széki igazságszolgáltatás és közigazgatás legfőbb intézményei. Mivel a határórség megszervezésével egy új társadalmi-jogi kategória, a határőr katonaság jelent meg, ez új helyzetet teremtett a széki közigazgatás és igazságszolgáltatás területén is. A provincialista lakosság (birtokos nemesek, armalisták) érdeke az volt, hogy az egykori lófőkhöz tartozó katonarendűek ne képviseltesék magukat a folytonos táblai tisztségekben, mivel ez lehetőséget biztosított volna a katonai parancsnokság számára, hogy a katonáin keresztül jelen legyen, és beavatkozzon a civil széki közigazgatásba és igazságszolgáltatásba. Az első években a forum mixtum biztosította a egyes ügyek lebonyolítását, ezért indokolatlannak tűnhetett a nemesség számára, hogy a katonarendűek a táblákon is megjelenjenek. Ennek ellenére az uralkodói rendelkezés értelmében mind a tényleges, mind a számfeletti assessorok közé kötelező volt katonarendű személyt választani.⁵⁴⁹

1768-ban egy-egy számfeletti assessori tisztség üresedett meg a gyergyói és a csíkászoni táblán, mindkettő előléptetés következtében: Gyergyóban Mikó Lászlót táblai főnotáriussá választották, míg a csíki táblán Endes Mihályt számfelettiből tényleges assessorrá léptették elő. A május 9-ei széki tisztújításon a helyükre választottak és kandidáltak új számfeletti assessorokat. A csíki táblai assessorrágra első helyen csík-szentmártoni id. Bocskor Jánost jelölték 29 szavazattal, őt követte csík-szentkirályi Bors

547 MNL OL F 46. 1766/464. Guberniumi leiratok a gyergyószéki és a csíki folytonos táblának az újonnan kinevezett alkirálybírókról. 1766. március 7.

548 II. József közigazgatási és igazságszolgáltatási reformintézkedései során szétválasztotta a folytonos táblák közigazgatási és bíraskodási jogköreit. Ld. Pál-Antal 2002. 161; *Székyföld története* II. 409. 1787. május 1-től az átalakított folytonos táblák is megszűntek, átadva helyüket az újonnan megszervezett vármegyei törvényszékeknek. Ld. Pál-Antal 2002. 162.

549 Ld. lennebb.

Fülöp 17, és csíkszentgyörgyi Tompos Elek 14 votummal. A gyergyói táblára jelöltek közül a legtöbb szavazatot csíkszentmihályi Bíró Tamás kapta, 24 votumot. Őt követte csíkszentmihályi Kézdi István 21 és csomafalvi Borsos Ferenc 14 szavazattal. A főkirálybíró a csíki táblára jelöltek közül Bocskor Jánost, míg a gyergyóira a legkevesebb szavazatot elnyert személyt, Borsos Ferencet választotta. Henter mindkettő képességeit méltatta, Borsos esetében választását azzal is indokolta, hogy az illető udvari kancelláriai protonotárius volt korábban.⁵⁵⁰ A kancelláriai szolgálat jelentős előnyt jelentett azok számára, akik később széki tisztséget szerettek volna vállalni.

Az assessorok száma azonban kevésnek bizonyult arra, hogy megfelelő módon és időben ellássák a különböző hivatalos feladatokat: a perfolyamokon való részvételt, az utasítások végrehajtását vagy éppen a bűnügyi és egyéb vizsgálatok lebonyolítását. Ezért a főkirálybíró a székyűlés nevében arra kérte a Guberniumot, hogy engedélyezze a megszüntetett társszékek régi assessorainak bevonását is a tábla munkájába. Emellett Henter Ádám főkirálybíró azzal a kéréssel is előállt, hogy a Gubernium engedélyezze, hogy a nemes ifjak közül a tehetségesebbek gyakorlásképpen, szavazati jog nélkül assessor munkát végezzenek, azzal a céllal, hogy még a tényleges hivatalba lépésük előtt beletanuljanak a széki feladatokba. Kérését Henter azzal is alátámasztotta, hogy állítólag hasonló szokás más törvényhatóságokban is előfordult.⁵⁵¹

A csíki folytonos táblai jegyzői és aljegyzői tisztségekre is jelölést tartottak, amelyek eredményeként Bánkfalvi Kovács Tamás végzett első helyen 78 szavazattal, a második szépvízi Szűcs Péter lett 26 vokssal, a harmadik pedig Mindszenti Czikó Gábor 21 szavazattal. Mind Szűcs, mind pedig Czikó tényleges assessor tisztséget töltött be a jelölés időpontjában. A csíki tábla 1764-es felállításától Kovács Tamás viselte a vicenotáriusi hivatalt, 1766-tól pedig már mint rendes (fő)notárius helyettes (*substitutus ordinarius notarius*) szolgált. A székyűlés őt szerette volna állandó notáriusi tisztségre véglegesíteni. A vicenotáriusi candidatio a következő eredményt hozta: Mindszenti Czikó László, egykori befolyásos széki főnotárius fia, Rafael végzett első helyen 62 votummal. Czikó Rafael már Kovács Tamás helyettes főnotáriusi működése során (1766. december 11-től) ellátta a helyettes vicenotáriusi feladatokat, a főkirálybíró megítélése szerint példás módon. A jelölti listán második helyen madéfalvi Zöld Jánost találjuk, aki 45 szavazatot kapott, míg a harmadik helyre vacsárcsi Balázs Sámuel került 39 votummal. Henter Czikó Rafaelt választotta az aljegyzői tisztségre, de kísérletet tett arra is, hogy Zöld Jánost, akit a Büntető Bizottság a határőrség szervezése során játszott szerepe miatt elítélt, majd később felmentett, visszahelyezze egykori írnoki hivatalába.⁵⁵² Az írnok a jegyző beosztottja volt, és annak irányítása mellett végezte az írnoki teendőket: a dokumentumok és jegyzőkönyvek másolását és előkészítését.

550 MNL OL F 46. 1768/1612. Henter Ádám főkirálybíró jelentése a Guberniumnak a megüresedett számfeletti assessor tisztségekre való candidatióról. 1768. május 9.

551 Uo.

552 Uo. Henter Ádám főkirálybíró jelentése a Guberniumnak a megüresedett alkirálybírói és notáriusi tisztségekre való candidatióról. 1768. május 9.

A Czikó fivérek fő- és aljegyzői jelölése figyelmet érdemel, mivel rámutat arra a tényre, hogy a 18. század során a mindszei Czikó család a nótáriusi tisztséget (és az azzal járó országgyűlési követ szerepét) fontos karriercéljának tekintette. 1768-ban már a család harmadik generációja jelenik meg a tisztség körül, és bár a főnótáriusi hivatalt nem Czikó Gábor foglalta el, a vicenszék nótáriusi tisztséget sikerült testvérének megszereznie. A Gubernium azonban visszaküldte a székeknek a nótáriusi candidatiót, mivel az uralkodói rendelet szerint a nótáriusok esetében nem volt erre szükség, csupán a tisztségre választott új személy nevének felterjesztésére. Zöld János írnoki kinevezésére elutasítván reagált a Főkormányzék. Mivel Zöld 1766. május 7-én uralkodói amnesztiaiban részesült, Szebenben kényes helyzetnek értékelhették a nyílt elutasítást. A széki felterjesztésre először nyílt elutasító választ írtak, amelyben a Gubernium kifejtette, hogy az amnesztia ellenére nem vállalhat többé tisztséget az, akit a Bünyenyítő Bizottság bűnösnek talált és elítélt. A választ később felülbírálhatták, ugyanis a leirat fogalmazványában áthúzták, majd melléírták az új választ, amely említést sem tett Zöldről, csupán kifejtette, hogy nótáriust és vicenszék nótáriust nem szükséges jelölni.⁵⁵³ Egy évtizeddel később némileg enyhülhetett az egykori vádlottakkal szembeni uralkodói szigor, ugyanis Kovács Tamás 1778-as alkirálybíróvá választása után már Zöld Jánost találjuk a csík-kászoni folytonos tábla főnótáriusi tisztségében.⁵⁵⁴

Az 1768-as tisztújítás kapcsán Carato alezredes, a csíki határőrség parancsnoka jelentette a Főhadparancsnokságnak, hogy sem a csíki, sem a gyergyói táblára nem választottak katonarendű assessort, annak ellenére, hogy egy uralkodói rendelet kimondta, hogy mind a tényleges, mind a számfeletti assessorok között helyet kell biztosítani a katonarendűeknek. Carato jelentését a Főhadparancsnokság továbbította Bécsbe, az Udvari Haditanácshoz. A Haditanács utasította a Főhadparancsnokot, hogy a Gubernium útján szólítsák fel a széket az uralkodói rendelet betartására, miszerint: azokon a táblákon, ahol tizenkét assessor tevékenykedik, ott a tényleges és számfeletti assessorok között két-két katonarendű kell, hogy legyen. Ahol csak hét assessor teljesít szolgálatot, ott egy-egy katonarendű assessort kell választani mind a tényleges, mind a számfeletti ülnökök közé. A Haditanács a Főhadparancsnokság útján formailag kérte, de gyakorlatban utasította a Guberniumot, hogy parancsolja meg Csík-székeknek, hogy a katonarendű assessorok kiválasztását bízva a katonai parancsnokságra (nevezetesen Carato alezredesre), és az általa jelölt személyeket pedig fogadja el a székgyűlés és a folytonos tábla is. A katonarendű assessorok folytonos táblai részvételére vonatkozó felsőbb rendelet minden olyan székre vonatkozott, ahol a határőrség jelen volt.⁵⁵⁵ A Gubernium sietett eleget tenni a felsőbb katonai hatóságok „kérésének”, és június 13-án visszaküldte Csík-székeknek az assessori candidatiót, felszólítva a törvényhatóságot, hogy

553 Uo. A Gubernium leirata Csík-székeknek a tisztújító candidatiók során elkövetett hibákról. 1768. június 13.

554 Uo. 1779/6098. A csík-kászoni folytonos tábla jelentése a Guberniumnak. 1779. október 30.

555 Uo. 1768/1612. Az Udvari Haditanács leirata a Főhadparancsnoksághoz a katonarendű assessorok kapcsán. 1768. június 11-ei guberniumi másolat.

a két megüresedett helyre ne a székgyűlés jelöltjét állítsák, hanem a Carato által választott személyeket. Az így módosított candidatiót pedig küldjék fel újra a Guberniumhoz, hogy onnan az uralkodó elé kerülhessen megerősítésre.⁵⁵⁶ Carato közölte az Udvari Haditanáccsal az általa assessorságra kiválasztott katonarendűek neveit. A Haditanács – legutóbbi eljárásához hasonlóan – most is a Főhadparancsnokságnak küldte le az utasítását, hogy az a Guberniumtól „kérje” a következő személyek kinevezését: a csíki táblára tényleges assessornak csíkszentimrei Kovács Simont és bánkfalvi Keresztes Jánost, számfelettinek pedig borzsovai Egri Józsefet és csekefalvi(?) Bodó Józsefet; a gyergyói táblára pedig, mint tényleges assessort, nevezzék ki csomafalvi Böge Mátyást, számfelettinek pedig csomafalvi Böge Istvánt.⁵⁵⁷

A katonarendű egykori lófők tehát nem szorultak ki a széki közigazgatásból, annak ellenére sem, hogy számuk jelentősen megcsappant, és jelentős kisebbségbe kerültek a birtokos nemesekkel szemben. A közsékelyek teljes székgyűlési reprezentációja sem szűnt meg, hiszen láthattuk, hogy 1764 után is a régi szokásrend szerint vettek részt a főkirálybíró-választó (kandidáló) és beiktató székgyűléseken. Ezek azonban rendkívüli közgyűléseknek számítottak, amelyekre 1764–1782 között mindössze kétszer-kétszer került sor. Nyitott kérdés marad azonban, és további kutatást igényel annak tisztázása, hogy a katonarendűek részt vettek-e a többi székgyűlésen is, és ha igen, milyen mértékben, és milyen szavazati joggal képviseltették magukat.

556 Uo. A Gubernium átirata a Főhadparancsnokságnak a csíkszéki számfeletti assessorok candidatiójára vonatkozóan. 1768. június 13. Uo. A Gubernium utasítása Csíkszéknek a hibás candidatiós felterjesztés javításáról. 1768. június 13.

557 Uo. 1768/2488. Az Udvari Haditanács leirata a Főhadparancsnoksághoz és azon keresztül a Guberniumhoz a csíki és gyergyói táblára kinevezendő katonarendű assessorokról. 1768. július 20-ai guberniumi másolat.

III. FŐKIRÁLYBÍRÓK

III.1. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK ÉS A TISZTSÉG JELLEMZŐI

A 18. századra a székely székek egyedüli főtisztségének számító főkirálybírói (*supremus iudex regius*) hivatal kezdetei a késő középkorra nyúlnak vissza. A 15–18. század folyamán a tisztség több olyan változáson ment keresztül, amely során módosultak hatáskörei, a társadalomban, igazságszolgáltatásban és közigazgatásban betöltött szerepe és súlya, jogi alapjai, sőt még a központi hatalomhoz való viszonya is.

A kutatás úgy tartja, hogy a királybíró mint uralkodói megbízott a forrásokban először 1407-ben jelenik meg egy Kézdivásárhelyről (akkoriban Torjavására) datált oklevélben. Ekkor, mint a *király emberére* vagy *királyi emberre* – *homo regius* – utal az említett oklevél.⁵⁵⁸ A királybíró (*iudex regius*) kifejezés Zsigmond király egyik 1426-os, Berecknek adott kiváltságoló oklevelében is feltűnik.⁵⁵⁹ Az oklevélről azonban bebizonyosodott, hogy hamisítvány,⁵⁶⁰ ezért a királybírói cím megjelenése nem datálható a 15. század első felére. Béli Gábor úgy véli, hogy a *homo regius* azonos a székely ispán helyettesével, az alispánnal (*vicecomes Siculorum*). Mivel pedig II. Ulászló 1499-es oklevele a székely alispánt a *királybíróval* azonosítja (*vicecomites qui appellantur iudices regis*),⁵⁶¹ Béli szerint egyenesen következik, hogy az 1407-es *homo regius* megegyezik a *iudex regiusszal*.⁵⁶² Nem tartjuk minden kétséget kizáróan bizonyítottnak, hogy az 1407-ben említett *homo regius* azonos lenne a 15. század végén dokumentált *iudex regiusszal*. Nem áll rendelkezésünkre olyan további, erre vonatkozó forrás, amely a két „tisztség” vagy „cím” azonosságát alátámasztaná. Nem bizonyított az az állítás sem, hogy a *homo regius* minden esetben vagy legalábbis az 1407-es oklevélben kétségtelenül a *vicecomes Siculorumra* utal. *Homo regius*nak nevezhettek olyan személyt is, akit a király (vagy az őt képviselő kormányzó, vajda, székely ispán) egy bizonyos feladat végrehajtásával megbízva, saját autoritásának képviselőjeként *bíróként* kiküldött.⁵⁶³ Ilyen esettel találko-

558 SzOkl. I. 102. A székely ispán igazoló oklevele egy malomcsere ügyében. 1407. november 24; Connert 1901. 48; Szádeczky 1927. 43. Szádeczky véleményét átveszi: Kordé Zoltán a Székelyföld története I. kötetében írt egyik alcímében: *Székelyföld története* I. köt. 172. Ezt az álláspontot képviseli még: Béli 2004. 58; Pál-Antal 2002. 66.

559 SzOkl. I. 120. Luxemburgi Zsigmond Bereckfalvának adott kiváltságlevele. 1426. december 26. Hivatkozik rá: Connert 1901. 48.

560 *Zsigmondkori oklevéltár* XIII. (1426). Közzéteszi: C. Tóth Norbert–Mikó Gábor. Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II. Forráskiadványok 55. Budapest, 2017. 482–483.

561 Connert vitatta, hogy a királybírótság minden esetben megegyezett az alispánsággal. Ld. Connert 1901. 49.

562 Béli 2004. 58.

563 Erre figyelmeztet Oborni Teréz is, amikor hangsúlyozza, hogy különbséget kell tenni *királyi emberek és királyi bírák* között, még ha az utóbbi megnevezés származhat is az előbbiből, mégis két különböző feladat- és jogkörrel bíró kategóriával, tisztséggel állunk szemben. Ld. Oborni 2012. 105.

zunk 1451-ben és 1453-ban is, amikor Hunyadi János kormányzó Vizaknai Miklóst és Vingárdi Geréb Jánost *bíróként* küldte a székelyekhez.⁵⁶⁴ Mindkét alkalommal meghatározott időre, meghatározott feladattal kiküldött főurakkal találkozunk, akik a bírói feladatokat nem állandó jelleggel, tisztségszerűen látták el. 1459-ben Vingárdi Geréb János mint erdélyi főkapitány küldte ki embereit, hogy két udvarhelyszéki falu perében ítélethozatalra kényszerítse a széki előljárókat.⁵⁶⁵ Nem kizárt, hogy az 1407-ben említett *homo regius* a fent említett különleges megbízottak státusával azonosítható, nem pedig a forrásokban csak évtizedekkel később megjelenő *iudex regiusszal*.

A legelső forrásunk, amely már részletesebben említi a királybírói tisztséget és annak bizonyos jogköreit, 1466-ból származik. A zabolai végzés már egyértelműen a széki főtiszték – kapitány/hadnagy és székbíró – mellett tartja számon a *királybírói* tisztséget is, megjegyezve, hogy az előbbiekhöz hasonlóan a királybíró is „a maga idejéig maradjon (*tempore suo intersit*)”.⁵⁶⁶ A tömör határozat arra utal, hogy a királybíróság egy folyamatosan jelen lévő, meghatározott időnként cserélődő személyi összetétellel működő, állandó tisztség volt. Nincs adatunk ebből az időszakból arra nézve, hogy milyen időközönként váltakoztak a királybírák, de mivel a székely ispán helyettesei és emberei voltak, ezért valószínű, hogy leváltásuk vagy áthelyezésük teljesen az ispán tetszésétől függött. Mivel ebben az időszakban a királybíróóság (alispánság) királyi és nem pedig széki tisztség volt, a szék közösségének nem lehetett befolyása sem a személyi összetételre, sem a szolgálati időtartamra. Minden székben lennie kellett egy ispánhelyettesnek, alispánnak (királybírónak), máskülönben a székely ispán egymaga képtelen lett volna ellátni a bírászkodási feladatokat, felügyelni a törvényszékeket, a széki tiszteket, valamint a bírságok beszédését és az abból neki járó rész biztosítását.⁵⁶⁷

A zabolai végzés felsorolja a királybírók (alispánok) jogköreit: hatalmuk volt a székbírók elszámoltatására, bírászkodásuk ellenőrzésére, valamint karhatalmi erővel is beszédni a széki törvényszéktől a nekik és az ispánnak járó bírságpénzt. Ellenállás ese-

564 SzOkl. I. 163. A marosvásárhelyi székely gyűlés határozatai. 1451. június 17; Uo. 165–166. Vingárdi Geréb János görgényi várnagy ítélete a székely örökség ügyében. 1453. szeptember 20. Közli még: Kordé 2001. 157–158. A két esetben Connert a királybírói hivatal időszakos, nem tisztségszerű előzményét látja (Connert 1901. 48.). Vingárdi Geréb János és Vizaknai Miklós azonban nem székely alispánokként jelennek meg a forrásokban, ezért nem tekinthetjük őket *királybíráknak*, hiszen II. Ulászló 1499-es oklevele egyértelműen bizonyítja, hogy a 15. század második felében az alispánok töltötték be a királybírói tisztséget. Ld. Gr. Lázár Miklós: *Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig*. II. rész. *Századok* 14 (1888), 801; Béli 2004. 58; Kordé 2001. 157–158.

565 SzOkl. I. 177–178. Vingárdi Geréb János főkapitány utasítása az udvarhelyszéki tisztekhez. 1459. június 22. Ld. Még: Kordé 2001. 159.

566 SzOkl. III. 83. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20. Ld még: Kordé 2001. 163.

567 Szádeczky 1927. 44; Moldovan–Pál–Antal 1979. 39; Béli 2004. 58. Ezzel szemben Connert úgy véli, hogy a zabolai végzés időszakában Orbai-, Sepsi- és Kézdiszéken csak egyetlen királybíró volt. Ld: Connert 1901. 48. Fontos megemlítenünk Bónis György véleményét is, miszerint a királybírók nem vettek részt érdemben a széki bírászkodás folyamatában, lebonyolításában, csupán felügyelték az eljárást, valamint gondoskodtak az ispáni bírságjövödelmek behajtásáról. Ld. Bónis 1942. 48.

tén a királybíró túszt szedhetett az illető székéből, amíg a neki járó összeget meg nem fizették.⁵⁶⁸

A királybírókat és jogköreiket említő következő forrásunk 1499-ből származik. A már említett, II. Ulászló által jóváhagyott privilégiumlevél részletesebben kifejti a királybíróknak nevezett alispánok feladatait és jogait. Láthatjuk azonban, hogy lényegében ugyanazt a feladatkört látták el, mint amellyel a 33 évvel korábbi forrásunkban találkozunk.⁵⁶⁹ Ebben az időszakban az alispánnak (királybírónak) még nem volt önálló iurisdictiója a bíraskodást illetően, csupán az ispán személyét képviselte. Az ítéleteivel elégedetlen székelyeknek lehetőségük nyílt arra, hogy az ispánnal fölülvizsgáltassák ügyüket.⁵⁷⁰

A központi hatalom szempontjából a királybírónak egyre fontosabb szerepkör jutott az ispáni bíraskodás érvényre juttatásában, az ispáni és alispáni jövedelmek biztosításában, valamint az uralkodói, majd később a fejedelmi hatalom széki jelenlétének folytonosságában.⁵⁷¹

A székelyek számára azonban a királybírótság idegen volt, nem pedig „közülük való” tisztség. Éppen ezért nem alaptalan azt feltételezni, hogy létezett egyfajta ellentét a széki tisztviselők és a központi hatalom tisztviselője között, hiszen az utóbbi nemcsak széken kívüli, nem székely volt, hanem ellenőrző, sőt bizonyos esetekben büntető hatalommal is bírt felettük.⁵⁷² Forrásainkból úgy tűnik, hogy legalábbis a 16. század első felében a széki tisztek igyekeztek háttérbe szorítani a királybírókat, jogköreit és az idegen tisztség tekintélyét csorbítani. E jelenséget felerősíthette a központi hatalom 1541–1556 közötti válsága, valamint az új államiságba való átmenet nehéz időszaka. A székely szokásjog 1555-ös, székely nemzetgyűlés általi kodifikációjából tudjuk, hogy létezett olyan helyzet is, amikor az igazságtalanul eljáró és hatalmaskodó királybírókat a megtámadott fél

568 *SzOkl.* III. 83–86. A zabolai gyűlés határozatai. 1466. január 20. Ld még: Kordé 2001. 163; Béli 2004. 58; Connert 1901. 48. Connert úgy véli, hogy mivel a királybíró foglyát a prázsmári börtönbe vitte, ezért ott kellett lenni a székhelyének is. Sokkal valószínűbb azonban, hogy ott volt a Sepsi-, Orbai-, Kézdiszékhez eső legközelebbi fogház. A börtönépületek kevés száma és az elitéltek fogvatartása még a 18. század közepén is fejtörést okozott a széki tisztviselőknek. A prázsmári királybírói központ elképzelésének ellentmond az is, hogy minden székben külön királybíró (alispán) tartózkodott, és onnan kimozdulniuk is csak megszabott esetekben volt engedélyezett. Ld. Béli 2004. 58. Prázsmár említésére egy másik lehetséges magyarázat lehet, hogy 1466-ban, a zabolai gyűlés időszakában számunkra ismeretlen okok miatt egy ideig egyetlen királybíró látta el a három széki ispáni felügyeletét, aki abban az időszakban éppen Prázsmáron tartózkodott. Újabb források hiányában azonban a kérdés tisztázatlan marad.

569 *SzOkl.* III. 138–145; Connert 1901. 48–49; Connert 1907. 50; Szádeczky 1927. 43–44; Kordé 2001. 166; Béli 2004. 55–63; Pál-Antal 2002. 67; Oborni 2012. 104; *Székelyföld története* II. 211–212.

570 Béli 2004. 58; Ld. Oborni 2012. 104; Oborni 2016. 212.

571 Ld. Béli 2004; Oborni 2012; *Székelyföld története* II. 210–218.

572 Az 1506-os agyagfalvi székely nemzetgyűlés megerősítette a királybíró székkapitány fölötti büntető hatalmát. Ld. *SzOkl.* I. 315–316; Connert 1901. 49–50; Connert 1907. 50; Szádeczky 1927. 44; Kordé 2001. 173.

önvédelemből meg is ölhetette. Büntetése mindössze egy sókocka ára volt.⁵⁷³ Az említett törvénygyűjtemény 75. és 80. cikkelye rendkívül tömören írta le a királybírák feladatkörét: tartózkodjanak a szék központjában, és a székbíróktól várják a peres ügyeket, akik nélkül nincs joguk bírságot szedni. Amint korábbi végzések is lehetővé tették, a királybírónak jogában állt évente háromszor eskü alatt elszámoltatni a székbírótevkenysége és a bírságok felől.⁵⁷⁴ A központi hatalmat (székely ispánt) illető bírságok beszédése ebben az időszakban is a királybírók fontos feladata volt.⁵⁷⁵ A bírságokból származó jövedelme sem számított nagynak, ugyanis a gyilkosság, lopás és paráznság utáni bírságpénznek mindössze negyede illette.

A királyi hatalmat felváltó fejedelmi hatalom az 1559-es gyulafehérvári országgyűlésen rendelkezéseket hozott a királybírói joghatóság és tekintély megerősítésének érdekében. A királybírók jövedelmeit jelentősen megnövelte, hogy a határozat nekik juttatta a széki bírságpénzek felét, amelyek beszédésében a központi hatalom függetlenítette őket a székbíróktól.⁵⁷⁶ A királybírók anyagi erejének növelése tekintélyük erősödését is magával hozta. A korszak kutatói egyetértenek abban, hogy az 1559-es rendelkezések nemcsak megerősítették a királybírók tekintélyét és befolyását, hanem egyértelműen a széki főtisztviselők (hadnagy, székbíró) fölé emelték őket.⁵⁷⁷

Az 1562-es felkelés után tovább erősödött a királybírók hatalma, a központi hatalmat képviselő, széki ellenőrző szerepkörük pedig felértékelődött a korábbi korszakokhoz képest. A felkelés utáni időszak legnagyobb hatalommal rendelkező királybírója Telegdi Mihály volt, akinek jól ismert tisztségelhalmozása és hatalmi koncentrációja (székely főkapitány, udvarhelyi várkapitány, maros-, udvarhely-, csík- és gyergyószéki királybíró) végül nem vált a későbbiekben is alkalmazott eljárásá.⁵⁷⁸ A székbíró tisztség nem tűnt el nyomban a felkelés után, de a királybírók fokozatosan kisajátították annak jogköreit.⁵⁷⁹ A megnövekedett hatalom maga után vonta a visszaélések és hatalmaskodások növekedését is, amelyek ellen a székelyek többször is panaszt tettek az uralkodónál.⁵⁸⁰ Az 1571-es tövisi székely gyűlés nyilatkozata részletesen és tételesen kifejtette a királybírák sérelmezett és sok esetben törvénytelen hatalomgyakorlását.⁵⁸¹

573 SzOkl. II. 314. A székely natio jogszokásai. 1555. április 28. Ld. Kordé 2001. 215.

574 Connert 1901. 50; Connert 1907. 50–51; Oborni 2012. 105. *Székelyföld története* II. 212–213.

575 Kordé 2001. 215–216.

576 A gyulafehérvári országgyűlés székelyeket érintő végzései. 1559. június 12. Ld. Kordé 2001. 219; Oborni 2012. 106.

577 Connert 1901. 51; Connert 1907. 53; Szádeczky 1927. 44; Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526–1606). *Erdély története. A kezdetektől 1606-ig.* (Szerk.) Makkai László–Mócsy András. Budapest, 1988. 500; Pál-Antal 2002. 70; Oborni 2005. 262; Oborni 2012. 106. *Székelyföld története* II. 214.

578 Connert 1907. 54; Szádeczky 1927. 45; Oborni 2012. 109; *Székelyföld története* II. 215.

579 Szádeczky 1927. 43.

580 Oborni 2012. 107–108.

581 SzOkl. II. 405. II. János vallatóparancsa egy székely birtokperben. 1571. február 25. Uo. 407. A székely natio tövisi folyamodványa. 1571. május 24.; Ld. Szádeczky 1927. 125–126; Oborni 2012. 111–115.

A 16. század végéig a királybírói tisztséget kizárólag fejedelmi kinevezéssel, fejedelmi tetszéstől függő időtartamra töltötték be. Ebben az időszakban már az országos adók behajtását is a királybírók felügyelték.⁵⁸² A 16–17. század fordulója körül azonban a székelyek igyekeztek széki tisztséggé „szelídíteni” a határozottan velük szemben álló, számukra idegen erőt jelentő tisztséget. A székek szabad királybíró-választó jogát először a Bethlen Gábort beiktató, 1613-as kolozsvári országgyűlésen foglalták törvénybe. Az országgyűlési határozat 21. pontja rendelkezett arról, hogy a székek évente leváltathatják a királybírókat, amennyiben személye vagy tevékenysége nem nyerte el tetszésüket. A fejedelmi „jussnak” is meg kellett azonban maradnia, vagyis az uralkodói jóváhagyásnak (1613/XXI. tc.).⁵⁸³ Az országgyűlési határozat szövegéből úgy tűnik, hogy a székelyek már korábban igényt, jogot formáltak arra, hogy maguk válasszák meg a királybírókat: „az székely atyánkfiai, az ő szabadságok szerint, az királybírákat eszteni-dönként megváltoztathassák ...”⁵⁸⁴ Az „ő szabadságuk szerint” kifejezés arra utal, hogy már 1613 előtt is elviekben vagy olykor akár a gyakorlatban is elismerték a székek királybíró-választó „szabadságát.” A határozat megfogalmazása alapján az mindenképpen bizonyosnak tűnik, hogy 1613-ra a székely rendi nemzet saját jogkörének tartotta a királybírók megválasztását. E jog országgyűlési becikkelyezése kétségtelenül egy olyan jogszerzési folyamat végét jelöli, amelynek lefolyása a 16. század végére, 17. század legelejére tehető. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a törvény által kimondott kiváltságot a fejedelmek minden esetben figyelembe is vették. Az említett országgyűlési cikkely ugyanis fenntartotta az uralkodó beleszólási jogát a (fő)királybíró⁵⁸⁵ személyét illetően: „az urunk ő nagysága fejedelmi jussa is megtartassék az székelység között”.⁵⁸⁶ Ezt az 1613-as országgyűlési végzést megerősítette az 1630-as országgyűlés is (1630/XLVI. tc.),⁵⁸⁷ majd 1653-ban bekerült az erdélyi törvénykönyvbe, az *Approbatæ Constitutiones* cikkelyei közé is: „a fő király bírák pedig præcise a székeknek szabados választásokban áll, s mind pedig azoknak megváltoztatások; megtartván mindazáltal a fejedelmek jussa és authoritássá abban is”.⁵⁸⁸ A fejedelmi hatalom számára fontos tényező volt, hogy a katonai és geostratégiai szempontból jelentős székelység élén számára megbízható főkapitányok és főkirálybírók álljanak. Nem meglepő tehát, hogy a 17. század során, annak ellenére, hogy a fejedelmek mindvégig elismerték

582 „... *contribuciones administrare*”. *SzOkl.* IV. 131. Báthori Zsigmond Lázár Farkast nevezi ki Csikszék királybírójává. Gyulafehérvár, 1597. július 7. Ld. Connert 1901. 52; Oborni 2005. 262; Oborni 2012. 119.

583 EOE. VI. 362. A kolozsvári országgyűlés végzései. 1613. október 20–29. Vö. Connert 1907. 57; Szádeczky 1927. 45; Trócsányi 2005. 177.

584 EOE. VI. 362. A kolozsvári országgyűlés végzései. 1613. október 20–29.

585 A főkirálybíró tisztségnév először 1608-ban jelenik meg a forrásokban. Ennek megfelelően használjuk a kifejezést az 1608 utáni időszakra. *SzOkl.* IV. 183. A csikszéki papság és a fejedelmi biztosok közötti egyezés. 1608. december 25. Ld. Szádeczky 1927. 47.

586 EOE. VI. 362. A kolozsvári országgyűlés végzései. 1613. október 20–29.

587 A gyulafehérvári diéta végzései, 46. cikkely. 1630. január–február. EOE. IX. 98. Vö. Trócsányi 2005. 177.

588 *Approbatæ Constitutiones Pars III. Titulus LXXVI. Articulus I. Magyar Törvénytar.* 141.

a székek főkirálybíró-választó jogát, gyakran találkozunk az uralkodók által választott és kinevezett főkirálybírókkal.⁵⁸⁹ Az 1613-as (majd 1630-as és 1653-as) rendelkezést figyelembe véve azonban megállapíthatjuk, hogy a fejedelmek ezen alkalmak során nem lépték át a korabeli erdélyi törvényesség határait.

A főkirálybíróság a 17. század első felében válik tehát „igazi” széki tisztséggé, amely már nem a székely közösséggel szemben határozta meg magát, mint az uralkodó jelenlétének képviselője, hanem egyre inkább a széki önrendelkezés kifejezőjévé, annak olykor védelmezőjévé vált. Utóbbira jó példa csicsói Kelemen Mihály csíkszéki főkirálybíró esete, aki ellenállt (igaz sikertelenül) hidvégi Mikó Ferenc főkapitányi kinevezésének, mivel Mikó nem volt birtokos a székben.⁵⁹⁰ A tisztség széki jellegét erősítette az is, hogy I. Rákóczi György egyik 1633-as főkirálybírói kinevezésében kihangsúlyozta, hogy a főkirálybírónak székelynek és a székből valónak kell lennie.⁵⁹¹ II. Rákóczi György trónra lépésekor ez a szempont már a fejedelmi beiktatás egyik feltételeként jelent meg,⁵⁹² akárcsak fia, I. Rákóczi Ferenc megválasztásakor.⁵⁹³ A szabad főkirálybíró-választás elismerésének és biztosításának feltételével találkozunk még Barcsai Ákos,⁵⁹⁴ Kemény János⁵⁹⁵ és Apafi Mihály⁵⁹⁶ fejedelmi beiktatásakor. A főkirálybírók jóváhagyásában a fejedelmek „jussa és autoritással” azonban mindvégig megmaradt, ezért a tisztség jellegét vizsgálva nem beszélhetünk egy „tiszta” széki hivatalról, sokkal inkább egy „köztes állapotról”, az uralkodó és szék politikai vagy hatalomgyakorlási *kompromisszumáról*.

A megválasztott főkirálybírók uralkodói jóváhagyása és kinevezése értelemszerűen a Habsburg-berendezkedés után is megmaradt. A *Diploma Leopoldinum* végleges (1691-es) rendelkezése kimondta, hogy a törvényhatóságok megválasztott főtisztjeit az uralkodóhoz kell felterjeszteni jóváhagyásra.⁵⁹⁷ A Habsburg-uralom időszaka során számos változás figyelhető meg a főkirálybírói tisztséget illetően. Előre kell bocsátanunk azonban, hogy a főkirálybíróság fent említett „kettőssége” vagy „köztes állapota”, kutatott időszakunk (1708–1780) során, változó minőségben és megszakításokkal ugyan, de nyomon követhető.

Kutatási témánk előzményeként fontos még szemügyre vennünk a csíkszéki királybírói tisztség 16–17. századi személyi összetételét is. 1569-ből Andrassy Péter⁵⁹⁸ király-

589 Connert 1907. 55–56.

590 Nagy Márta: Egy főúri rangra emelkedett nemes élete: Hidvégi Mikó Ferenc (1585–1635). *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 2005. Társadalom- és Humántudományok. Csíkszereda, 2006. 92–93.

591 Connert 1907. 56.

592 Pál-Antal 2002. 87.

593 A gyulafehérvári országgyűlés II. Rákóczi György utódjául választja fiát, Ferencet. 1652. február-március. EOE. XI. 143. Vö. Szádeczky 1927. 45.

594 A segesvári országgyűlés 17. feltétele. 1658. november 6. EOE. XII. 98.

595 A szászrégeni országgyűlés 17. feltétele. 1660. december 24. Uo. 478. Vö. Szádeczky 1927. 45.

596 A kis-selyki országgyűlés 17. feltétele. 1661. november 20. EOE. XIII. 83. Vö. Szádeczky 1927. 45.

597 Trócsányi 1986. 374.

598 *SzOkl.* II. 382. II. János birtokadománya Andrassy Mártonnak és fiának, Péternek. 1569. november 3.; ld. Oborni 2012. 118; Endes 2013. 86.

bíróról van tudomásunk, aki hivatalát 1571-ig viselte. A Báthory–Bekes-küzdelemben az utóbbi pártjára helyezkedett, ezért a vereség után menekülnie kellett Erdélyből. 1571–1574 között Becz Pállal⁵⁹⁹ találkozunk a szék élén, aki viszont már Báthory mellé állt Bekessel szemben. A Becz család tíz esztendővel később újra a szék élére került, Becz Imre királybíró személyében.⁶⁰⁰ Endes Miklós kutatásai szerint 1586-ban két királybírója volt a széknek: Szemere Mihály és Becz Imre.⁶⁰¹ A Becz család mellett egyre nagyobb jelentőségre tett szert a Lázár család is. Az 1580–90-es években szárhegyi Lázár András,⁶⁰² illetve csíkszenttamási Lázár Farkas is királybírói hivatalt töltött be. Utóbbinak Báthory Zsigmond fejedelem 1597-ben adományozta a tisztséget.⁶⁰³ Lázár Farkast Mihály vajda végeztette ki, mivel Báthori András oldalára állt.⁶⁰⁴ 1600-ból egy Csomortányi Tamás nevű királybíróval találkozunk a forrásokban, aki aláírta az erdélyi rendek Rudolf császárhoz küldött követeinek utasítását.⁶⁰⁵ A 17. század elejéről tudomásunk van a már említett csicsói Kelemen Mihályról (1613–1615),⁶⁰⁶ őt követte szárhegyi Lázár (IV.) István (?–1644),⁶⁰⁷ aki harminc évig töltötte be a főtisztséget. Fia, (V.) István (1626–1679) (a későbbi gróf Lázár Ferenc apja) is sokáig, majdnem húsz évig volt a szék főkirálybírója.⁶⁰⁸ A század közepén alsócsernátoni Damokos Tamás főkirálybírójáról is hírt adnak a források.⁶⁰⁹ Endes Miklós a 17. századra vonatkozóan a következő személyek főkirálybíróására talált még utalást levéltári kutatásai során: madéfalvi Cserei Mihály, Petki János, sepsiszentiváni Henter Benedek.⁶¹⁰

599 *SzOkl.* III. 653. Bárthory István teljesíti Andrassy Péter kérését. 1571. augusztus 21.; ld. Oborni 2012. 118.

600 Oborni 2012. 118.

601 Endes 2013. 90.

602 Endes szerint Lázár András királybíró társa Szemere Mihály volt, tehát Lázár lépett Becz Imre helyébe. Ld. Endes 2013. 91.

603 Oborni 2012. 119.

604 Endes 2013. 98.

605 Az erdélyi rendek Rudolf császárhoz küldött követeinek utasításai. 1600. november 22. EOE. IV. 571. Ld. Oborni 2012. 119.

606 Balogh Judit: II. Rákóczi György és a székelyek. (A továbbiakban Balogh 2009.) Kármán Gábor–Szabó András Péter (szerk.), *Szerencsének elegyes forgása – II. Rákóczi György és kora*. H. n. 2009. 350. Endes Miklós adatai szerint Kelemen már 1611-ben is főkirálybíró volt. Ld. Endes 2013. 133.

607 Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 254. Kolozsvár, 2005. (A továbbiakban Balogh 2005.) 104.

608 Bicsok Zoltán: Csíkszéki nemesi családok címerváltozatai – címerfejlődési modellek a pecsétanyag alapján. *Areopolisz* XIX. (2019). Székelyudvarhely, 2020. 218.

609 *Székelyföld története* II. 165; Balogh 2009. 350.

610 Endes 2013. 132–133. Endes adatait azonban fenntartásokkal kell kezelnünk, mivel művében ritkán és pontatlanul használja a forrásmegjelöléseket.

III.2. A FŐKIRÁLYBÍRÓI INTÉZMÉNY A HABSURG-BERENDEZKEDÉS UTÁN

A továbbiakban kísérletet teszünk a csíkszéki főkirálybírói intézmény és a széki hatalomgyakorlás részletes jellemzőinek és történeti változásainak azonosítására, valamint annak a folyamatnak az ismertetésére, amely során a berendezkedő Habsburg-hatalom lassan, de szisztematikusan megbontotta a székely székek helyi elitjének hagyományosan erős hatalmi pozícióit és befolyását. Ezt a folyamatot kutatásunk Csík-, Gyergyó- és Kászsószék esetében próbálja megragadni, alaposabban szemügyre véve a széki végrehajtó és igazságszolgáltató hatalom legfőbb tényezőjét, a főkirálybírói intézményét, valamint e hatalom körüli személyi konfliktusokat és változásokat.

Abból az alapfeltevésekből indulunk ki, hogy a székek hagyományos vezetésének és hatalmi viszonyainak megbontása elsősorban nem kívülről, közvetlen bécsi beavatkozással történt, hanem egy olyan belső átrendeződési folyamat révén, amely során a Habsburg-kormányzat, az új politikai lehetőségeket kihasználó, feltörekvő, Bécshez lojális elemekre támaszkodott. Kutatott századunk elején, Csíkszék esetében, ilyen politikai tényezőnek számított Apor István, kászsóni Bornemisza János és Haller János. A székely elit kiválása a lokális, széki társadalmi közegekből és beilleszkedése a vármegyei nemesség körébe nem számított újdonságnak a 18. század első felében. Ez a jelenség már a 16–17. század során jelentős mértékben zajlott,⁶¹¹ a Habsburg-berendezkedés azonban új politikai kereteket és lehetőségeket biztosított e folyamat résztvevői számára. Az új hatalmi közeg kedvezett a tehetséges, magát sikeresen pozicionáló, főként katolikus elitnek. A Habsburg-berendezkedéssel újabb és messzebbre mutató kapcsolati hálók szövődhettek, melyek segítették a sikeres egyéni pályafutásokat. Mindez országos szinten jelentkezett leglátványosabban. A változó politikai keretekhez kiválóan alkalmazkodó és azt karrierje számára kiaknázni képes erdélyi arisztokrata volt Teleki Mihály, Bánffy György, Bethlen Miklós, Haller István és Apor István.

Vizsgálatunkat Csíkszékre szűkítve, Apor István szerepe válik jelentőssé. Azáltal, hogy Apor levált a hagyományos székely társadalomról és elitről, kivonta magát a székely szokásjog korlátai közül⁶¹² (átlépve az *Approbatæ Constitutiones székely főtisztekre vonatkozó artikulusan* is). A hatalomgyakorlás módszerét karrierstratégiájának rendelte alá. Ez vezetett konfliktusokhoz a széki elöljárókkal, ugyanis Apor a 17. század végére egyszerre viselte a csíkszéki főkapitányi és főkirálybírói tisztséget. A szokásjog, majd az 1653-as *Approbatæ Constitutiones* elkülönítette az említett két tisztséget, meghatározva azok betöltési módját. Apor, bár a széki elit tiltakozásának engedve, 1699-ben

611 E jelenséget részletesen bemutatta munkáiban Balogh Judit. Ld. Balogh 2005; uő : Apor István felemelkedésének állomásai. Horn Ildikó–Várkonyi Gábor (szerk.), *Művészet és mesterség – Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. H. n. 2016. 387–416. (A továbbiakban Balogh 2016.)

612 Balogh Judit: *Székely nemesi karrierlehetőségek* https://www.academia.edu/7927665/Sz%C3%A9kely_nemesi_karrierlehet%C3%B5s%C3%A9gek_II_R%C3%A1k%C3%B3zi_Ferenc_szabads%C3%A1gharca_ideje%C3%A9n – oldalszám nélkül. (Utolsó elérés: 2017. 11. 02.)

lemondott a főkirálybírósról, a főtisztviségbe saját emberét, Henter Benedeket ültette, mit sem törődve a szék ellenállásával.⁶¹³ Karrierje csúcán Apor olyan tág mozgástérrel bírt, amely lehetővé tette számára, hogy akár a széki tisztek megfenyegetése árán is rákényszerítse akarátát egy egész törvényhatóságra. Apor nem csupán elnyert és megszerzett tisztségeinek (fejedelmi táblai ülnök, kincstartó, guberniumi tanácsos) köszönhette felemelkedését, hanem kiterjedt kapcsolati rendszerének is, amely Erdély határain átnyúlva, egészen Bécsig, a császári udvarig terjedt (Kollonich Lipót bíboros-érsek, Hevenes Gábor jezsuita professzor, a jezsuita osztrák rendtartomány – és az ahhoz tartozó Magyarország és Erdély – későbbi előjárója, valamint Kálnoki Sámuel erdélyi alkancellár).⁶¹⁴ Országos politikai jelentőségét mutatja, hogy mint Erdély csúcvezetésének tagja, Bánffy György gubernátorral és Bethlen Miklós kancellárral együtt részt vett az erdélyi ügyeket tárgyaló Ministerialkonferenz 1698. március–május közötti ülésén.⁶¹⁵ Ilyen hatalmi pozícióból fordult törvényhatóságához 1699-ben, elrendelve utódja kinevezését. Apor eljárását és hatalmi módszerét Csíkszék esetében egy olyan hatalomgyakorlási átrendeződés kezdetének tartjuk, amely során a széki végrehajtó hatalom a lokális elit kezéből fokozatosan átkerült az országos szintéren szerepet játszó elit kezébe.

Ez az országos elit pedig már céltudatosabb karrierelképzelésekkel rendelkezett. Egy-egy törvényhatósági főtisztviség megszerzése főként ugródeszkeként vagy újabb kapcsolatrendszerek építése céljából volt fontos az országos hatalmi elit felé törekvő arisztokraták számára. A 18. század eleji erdélyi elit stratégiai és törekvései kiválóan illeszkedtek a központosításra törekvő Habsburg-állam eszköztárába. A török háborúk után jelentősen megnövekedő Birodalom számára alapvető érdek volt a megszerzett periferiális területek pénzügyi és katonai integrálása. Mindez a század első felében főként a lokális elitre támaszkodva történt. Mária Terézia uralmának második felétől, de főleg II. József alatt az államhatalom megerősítése már a lokális autonómiák és az egyre anakronisztikusabbá váló közigazgatási minták gyengítése vagy felszámolása révén zajlott. Mindez a kora újkori európai államok fejlődési irányvonalába illeszkedett. Európai viszonylatban ugyanis már a 16–17. század során megjelent az állam részéről az a tendencia, hogy korlátozza a rendek és rendi gyűlések mozgásterét.⁶¹⁶ A bonyolult és az állami élet minden szegmensére kiterjedő bürokrácia kiépítése előtt azonban a hatalmi központnak szüksége volt a helyi elitre, hiszen rajtuk keresztül tudta biztosítani uralmát a távoli vidékeken. Ehhez elengedhetetlen volt a patrónus-kliens rendszer fenntartása és kibővítése, illetve az elit bevonása a kormányhivatalok műkö-

---

613 Pál-Antal 2013. 83.

614 Balogh 2016. 414; Hevenesire nézve ld. Forgó András: *Egyház. Rendiség. Politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein*. Budapest, 2017. (A továbbiakban: Forgó 2017.) 103–104.

615 Trócsányi 1988. 62.

616 Jonathan Dewald: *Az európai nemesség története 1400–1800*. Budapest, 2002. (A továbbiakban: Dewald 2002.) 120–121.

désébe.⁶¹⁷ Ahogy Jonathan Dewald fogalmazott, az állam „kiadta alvállalkozásba a főnemeseknek a törvény és a rend helyi fenntartását”.⁶¹⁸ Ilyen viszonyok között a tehetséges, feltörekvő elit stratégiai partnerre talált a bécsi udvarban, amely tágította karrierlehetőségeinek horizontját.

A 18. század legelején Bécs számára a széki közigazgatás terén a végrehajtó hatalom kézben tartása fontos tényezőnek számított. A főkapitányi tisztség megszűnése után a főkirálybíró volt e hatalom elsőszerű letéteményese. Az említett főtiszttség a 17. századra a széki elit autonóm mozgásterét testesítette meg, ugyanis – ahogy ezt a fentiekben vázoltuk – a főkapitánnyal ellentétben a főkirálybíró nem a fejedelem nevezte ki, hanem a székgyűlés választotta. A Habsburg-berendezkedés nyomán kísérlet történt egy olyan szintű hatalmi átrendeződésre (vagy átrendezésre), amely során a főkirálybírói jogkör újra központi befolyás alá került. Ebben játszott jelentős szerepet a már említett feltörekvő elit, Csikszék esetében pedig elsőként Apor István, majd az ő stratégiai mintáit⁶¹⁹ követve kászoni Bornemisza János és Haller János.

A 18. század első évtizedében módosultak a főkirálybírói és főkapitányi tisztségek hatalmi szerepkörei is. A főkapitányi tisztség katonai jelentőségét veszítette, mivel a Habsburg-hatalom a Rákóczi-szabadságharc után nem tartott igényt a székelyek tömeges, szervezett katonai szolgálatára. A kuruc támadás bebizonyította, hogy a székely katonai erő veszélyforrást jelenthet Bécs erdélyi uralmára nézve, amennyiben alkalomadtán bekapcsolódik egy széles körű Habsburg-ellenes felkelésbe. A székely haderő mellőzésének másik oka annak anakronisztikus jellege volt. Korszerűtlennek számított a korszak professzionalizálódó, állandó hadseregei mellett, nem beszélve arról, hogy a székely hadkötelezettség régi rendje együtt járt az adómentességgel, amit az állandóan pénzszűkében lévő állam nem engedhetett meg. Ennek fényében Kálnoki Ádám csikszéki főkapitányi kinevezését gyakorlatilag politikai ajándéknak tarthatjuk, édesapjára, Kálnoki Sámuel alkancellárra való tekintettel.⁶²⁰ Alátámasztja mindezt az a tény is, hogy az erdélyi kuruc világ végétől gyakorlatilag megszűnik a tényleges tartalommal bíró székely főkapitányi tisztség, viszont Kálnoki egészen haláláig megtarthatta kiüresedett szerepkörét.⁶²¹ Amint korábban kitértünk rá, a törvényhatóságokban még 1715-ben is választottak főkapitányokat, azonban e valós tartalom nélküli címeknek már semmiféle katonai súlyuk nem volt. Mivel katonai feladatokat már nem kellett ellátnia az utolsó csíki főkapitánynak (nem beszélve arról, hogy Kálnokinak katonai tapasztalata sem volt), ezért az egykor oly jelentős tisztség mindössze a főkirálybíró helyettesévé degra-

617 Uo. 46–51. Pál Judit: Karrier a „tudatlanság földén”. Egy főúri kliens a 18. század közepén Kelet-Magyarországon. *Századok* 141 (2007), 6. sz. (A továbbiakban: Pál 2007.) 1408; Pál Judit: *A Habsburg Monarchia története 1526–1848*. Kolozsvár, 2014. 156; Pál Judit: Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század elején. *Korall* 11 (2010), 42. sz. 179.

618 Dewald 2002. 51.

619 Balogh 2016. 400.

620 Papp Kinga: *Tollforgató Kálnokiak. Családi íráshasználat a 17–18. századi Erdélyben*. Erdélyi Tudományos Füzetek 284. Kolozsvár, 2015. (A továbbiakban: Papp 2015.) 141.

621 Pál-Antal 2013. 82.

dálódott. Megőrizte ugyan derékszéki bíraskodási szerepét, azonban, ha aprólékosabban szemügyre vesszük a forrásokat, láthatjuk, hogy a valóságban Kálnoki tekintélye és tiszttségének súlya már nem volt számottevő. A főkirálybíróság maradt az egyetlen főtiszttség, amely köré a széki hatalomgyakorlás összpontosult. Ez lesz az első és legfontosabb kapcsolódási pont a berendezkedő új államhatalom és a lokális hatalmi szintér között.

III.2.1. Kászoni Bornemisza János (1708–1725)⁶²² és Kálnoki Ádám főkapitány (1709–1719)⁶²³

Az 1708–1713 közötti évek egy átmeneti, a közigazgatás szempontjából nehézkes időszakot jelentettek. Rákóczi elvesztette Erdélyt, így a kuruc főtiszteknek is menekülniük kellett. A Szebenből „kiszabadult” Gubernium létszáma lecsökkent, majd 1708 után gyakorlatilag cselekvésképtelenné vált. Helyét a 16 tagú *Királyi Deputatio* vette át. Ilyen körülmények között a központi hatalomnak nagy szüksége volt a tehetséges, lojális és megbízható személyekre, akikre alapozva újjáépíthette és stabilizálhatta a közigazgatást és az intézményrendszert. Ebben a kontextusban felértékelődtek azok a személyek, akik már a kuruc felkelés előtt is valamilyen állami hivatalt láttak el, és nem kompromittálták magukat Rákóczi oldalán. Ilyen személynek számított a kászonszéki származású Kászoni János, akinek már nagyapja, Kászoni Csutak János a 17. század első felében kivált a székely társadalomból, és mint külföldi egyetemet járt literátus illeszkedett be az országos közigazgatásba, megalapozva családja felfelé ívelő jövőjét.⁶²⁴ Kászoni János évtizedekig tartó tudatos munkával és jó érzékkel megválasztott politikai-kapcsolati helyezkedéssel emelkedett fokozatosan a hivatali és politikai ranglétrán. Pályafutását 1690-ben az erdélyi kincstári bányák főfelügyelőségi jegyzőjeként kezdte, azután kolozsi sóellenőr lett, majd Apor István segítségével kamaraispánná lépett elő. 1694–1695 között futárként vagy írnoki megbízással hónapokat töltött a császárvárosban. Bécsi tartózkodása minden bizonnyal szerepet játszott kapcsolatrendszerének építésében. Ugyancsak Apor ajánlásával, 1701-ben az uralkodó az erdélyi kincstári

622 Kászoni János 1718-ban nyert bárói címet. A rangemlést névváltoztatás is követte, ugyanis felvette a Bornemisza nevet. Ettől kezdve a forrásokban és a szakirodalomban is e néven szerepel. Trócsányi 1988. 325. 368. Ehhez igazodva, az 1718-as év előtti időszakot tárgyalva csakis a Kászoni nevet használjuk, utána már csak a Bornemiszáét.

623 A Bornemisza Jánosról, Kálnoki Ferencről és Haller Jánosról szóló alfejezetek egy-egy korai, a kutatás kezdeti fázisában lévő változata korábban megjelent a szerző Főkirálybírók és a hatalomgyakorlás változásai Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben a 18. század első felében (Hunyadi Attila–Lupescu Makó Mária–Nagy Róbert–Pakó Klára–Tóth Szilárd [szerk.]: *Migráció. Integráció?* Erdélyi Évszázadok. A Kolozsvári Magyar Történelmi Intézet Évkönyve II. Kolozsvár, 2017. 351–379.), valamint a Kászoni Bornemisza János és a székely főkirálybírói intézmény torzulásai a 18. század első felében (Ihász István–Pintért János [szerk.]: *Történelmi Muzeológiai Szemle* 16. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve. Budapest, 2018. 7–14.) c. előtanulmányokban.

624 Vekov Károly: Törödékek egy erdélyi család történetéből. *Erdélyi Múzeum* 68. kötet (2007). 1–2. füzet. (A továbbiakban Vekov 2007.) 3. 8.

jövedelmek főpénztárnokává (*generalis perceptor*) léptette elő.⁶²⁵ Karrierje vízvázlatójának tartjuk azon döntését, hogy a Rákóczi-szabadságharc erdélyi kibontakozásakor a császárhű tábornok választotta, és megingás nélkül kitartott pártállása mellett. A kényyszerű szebeni tartózkodás során erősíthette és bővíthette kapcsolatrendszerét a kor Habsburg-hű elitjével (Kornis, Haller, Wesselényi), akikkel együtt a következő évtizedekben meghatározó országos szerepet játszott.

Kászoni Jánost 1708-ban tették főkirálybíróvá. „Megválasztása” nem a szék akaratát tükrözte, hanem a „csonka”⁶²⁶ Gubernium és azon keresztül Bécs érdekeinek és hatalmának megnyilvánulását. A főkirálybíró-választás során Cserei Mihály szerint felmerült a saját, valamint a Geréb János és Apor Péter neve is,⁶²⁷ mindhárman megbízható személyek a bécsi udvar számára. (Apor és Cserei 1705-ös kurucos „kisiklását” hamar megbocsátotta a hatalom.) Kászoni hűsége és szolgálatkészsége azonban makulátlan volt. Akárcsak Henter Benedek 1699-es kikényszerített „megválasztása”,⁶²⁸ az 1708-as „választás” is az erdélyi országos törvények mellőzésével történt. A Habsburg-berendezkedés időszakában az *Approbatæ Constitutiones* főkirálybíró-választásra vonatkozó cikkelyét⁶²⁹ először Apor István, majd a „csonka” Gubernium szegte meg látványosan. Mindketten maguk mögött tudhatták a bécsi udvar, valamint az erdélyi főhadparancsnokság támogatását. Az 1708-as eseményekre vonatkozóan jelenleg csupán két lakonikus forrás áll rendelkezésünkre. Az akkor éppen *inspector commissarius*⁶³⁰ Cserei Mihály *Históriájában* röviden kitért az eseményekre, saját szerepét és sérelmét hangsúlyozva. Elmondása szerint ő tűnt esélyesebbnek a főtiszttség elnyerésére, azonban református vallására hivatkozva a főhadparancsnok, Georg F. Kriechbaumb altábornagy, aki kvázi teljhatalmú kormányzóként vezette Erdélyt,⁶³¹ a katolikus státus, valamint Haller István, a Gubernium és a rendek elnöke minden követ megmozgatott ellene. Amikor a választás alkalmával a székgyűlés többségben mégis Csereire voksolt, Haller megismételtette a választást, Kászoni János megválasztását kényszerítve a székre.⁶³² Azt, hogy ebből az időből megmaradt a személyes ellentét Kászoni János és Cserei

625 Vekov 2007. 8; Trócsányi 1988. 259.

626 A „csonka” Gubernium kifejezést abból a megfontolásból használjuk, hogy 1708-ra a régi guberniumi tagok és tanácsosok megfogyatkoztak. Bánffy gubernátor meghalt, Bethlen Miklós kancellár pedig fogolyként, politikai kegyvesztettként élt. Az 1708–1709 közötti időszakban hivatalosan létezett ugyan a Főkormányzóság, de hatásköre jelentősen beszűkült, és a főhadparancsnokság befolyása alá került. Az 1709-től felállított, 16 tagú Királyi Deputatio egy átmenei állapotot jelentett a Gubernium 1713-as újbóli felállításáig. Trócsányi 1988. 305–310.

627 Cserei *Históriája*, 412–414; Vö: MNL OL B 2. 1711/46. Apor Péter protestációja a Királyi Deputatio és az uralkodó előtt. 1711. július 3. Apor említést tesz arról, hogy az 1708-as választás alkalmával az ő neve is felmerült, sőt Csíkszék a Guberniumhoz is fordult megválasztása érdekében.

628 Lásd erre részletesen Pál-Antal 2013. 83.

629 *Appr. Const. LXXVI. c. Art. 1. Magyar törvénytár*, 141.

630 Cserei *Históriája*, 414; *SzOkl VII.* 1431. A Gubernium utasítása Csíkszéknek. 1708. február 17.

631 Trócsányi 1988. 359.

632 Cserei *Históriája*, 412–414; Imreh–Pataki 1992. 234.

Mihály között, elképzelhetőnek véljük, mivel 1722-ben, az akkor már báró és kancellár Kászoni (akkori nevén Bornemisza) megfosztotta Csereit alsóköhéri birtokától.⁶³³ Maga Cserei fogalmaz úgy egyik visszaemlékezésében, hogy a kancellár „holtáig nyilván való ellensége” maradt.⁶³⁴ Cserei szubjektív és sérelmekkel teli visszaemlékezése mellett, amit fenntartásokkal kell kezelnünk, van még egy töredékes adatunk az 1708-as eseményekre vonatkozóan. Apor Péter négy évtizeddel később írt egyik levelében szűkszavú és ködös utalást tett az 1708-as királybírói választás körülményeire. 1749-ben a Sándor családnak írott egyik levelében a háromszéki főkirálybíró ügy fogalmazott, hogy Csíksomlyón *megalkudtak* Bornemisza – akkor még csak Kászoni János – főkirálybíróvá választásában.⁶³⁵ Cserei szerepétől függetlenül is láthatjuk tehát, hogy az 1708-as „választás” a szék feje fölött történt.

A szavak szintjén azonban a Gubernium gondosan ügyelt, hogy a szék szabad választójogát tiszteletben tartsa. Ígérte, hogy a *libera electiót* nemhogy akadályozni nem akarja, hanem még támogatja is. Mégis, az 1708-as „választás” során, arra hivatkozva, hogy Apor már máshol kapott tisztséget, felszólította a széket, hogy ismételjék meg a szavazást.⁶³⁶ A főtisztségre szintén jelölt Apor Péter még abban az évben megkapta a háromszéki főkirálybíróiságot. Talán erre utalhatott Apor négy évtizeddel később írt levelében, amikor Bornemisza megválasztásában „megegyezést” látott, hiszen a főtisztség betöltése gyakorlatilag a szék akaratától függetlenül történt. Közvetve vagy közvetlenül, de Apor Péternek is szerepe volt Bornemisza sikerében. Már ekkor körvonalazódni látszott egy nagyobb főúri szövetség, az Apor–Bornemisza–Haller-tengely, amelyhez a Kálnokiak is csatlakoztak. A politikai szövetséget a házassági stratégia egyengette, hiszen Apor Péter Kálnoki Borbálát, Haller János pedig az ő lányukat, Apor Zsuzsannát vette feleségül. Kálnoki Borbála Kálnoki Sámuel alkancellár és szárhegyi Lázár Erzsébet lánya volt. A Kálnoki családba Lázár Erzsébet hozta a csíksomlyói birtokot, amely a Lázár családon belül a nőágot illette. Ennek a birtoknak egy része háramlott tovább leányágon Kálnoki Borbálával az Apor családba. Haller János, felesége, Apor Zsuzsanna révén ebből a nőági örökségből kapott földbirtokot Csíksomlyón, így válhatott birtokossá a székben, és ezáltal hárult el főtisztsége elől a jogi akadály. Apor és Bornemisza kapcsolata ifjúkorukig nyúlt vissza. Szoba- és iskolatársak voltak a kolozsvári jezsuita gimnáziumban az 1680-as évek végén.⁶³⁷

633 Szigethy Lajos: Cserei Mihály és históriája. *Erdélyi Múzeum*, 11 (1894), VI. 440.

634 Cserei Mihály jegyzőkönyvéből. *Magyar Történelmi Tár* 4 (1903), 4. köt. Közli: Szádeczky Lajos. 578.

635 *Sándor-levéltár*, 309. Br. Apor Péter levele a csíkszentmihályi Sándor család tagjaihoz. 1749. július 3.

636 *SzÖkl.* VII. 1431. A Gubernium leirata a székeknek a főkirálybíró-választás megismétléséről. 1708. december 2; Vö: MNL OL B 2. 1711/46. Apor Péter protestatiója a Királyi Deputatio és az uralkodó előtt. 1711. július 3.

637 Vekov 2007. 8.

Kászoni János főkirálybírói kinevezését az uralkodó csak két évvel később, 1710. november 26-án írta alá, és rendelte el a tisztségbe való hivatalos beiktatást.⁶³⁸ Kászoni 1708 és 1710 között gyakorlatilag „megtett”, de nem az uralkodó által törvényesen kinevezett főkirálybíróként tevékenykedett. A késlekedés oka minden bizonnyal a Magyarországon még zajló kuruc háború volt. Mivel Rákóczi az 1708-as trencsényi vereség után kezdett jelentős területeket veszíteni, és fokozatosan visszaszorulni Északkelet-Magyarországra, az Erdélyből Moldvába menekült kurucok még 1709-ben is potenciális katonai veszélyt jelentettek az erdélyi császári csapatok számára. A közigazgatás és az udvarral való zavartalan, folytonos kapcsolat csak lassan stabilizálódott, így a székely főtisztek uralkodói megerősítése is csak a hadi helyzet nyilvánvaló eldőlése után érkezett meg Erdélybe. Kászoni János uralkodói kinevezése egyszerre történt gyalakutai Lázár György maroszekei, valamint hídalmasi Korda Zsigmond udvarhelyszéki főkirálybírói megerősítésével.⁶³⁹

Kászoni János alkancellárrá választása előtt se tartózkodott sokat a székben, amit idegenből címzett levelei bizonyítanak. Az erdélyi kincstári főpénztárnoki hivatalt a főkirálybíróság mellett továbbra is betöltötte,⁶⁴⁰ így tisztsége folytán is gyakran Szebenben vagy Kolozsváron kellett tartózkodnia. A háborús időszakot az 1708–1709-es pestisjárvány követte, amely jelentős pusztítást eredményezett Csíkszéken is.⁶⁴¹ E nehéz időszakban kellett helyreállítani az országos adminisztrációt, kiszabni, leosztani és beszedni az adót, a katonaság téli ellátását biztosítani és előkészíteni az új országgyűlést. Kászoni Jánosnak is jutott szerep e teendők közepette, hiszen az udvarhű, megbízható és lekötözött személyekre nagy szükség volt. E helyzet megfelelt Kászoni ambícióinak, aki sikeresen kihasználta minden adódó alkalmat, amely pályafutásának emelkedését segítette elő. A székkel folytatott levelezéséből úgy tűnik, hogy a megválasztását követő egy-két évben Kászoni János nagy energiával igyekezett a szék ügyeit képviselni, és a széki tisztek útján rendszeresen informálódott az aktuális problémák felől. Nem ő volt az egyetlen főtiszt, aki nem tartózkodott a saját törvényhatóságában. Más főtisztekkel együtt gyakran kellett Szebenben a Királyi Deputatio és a főhadparancsnok mellett lennie, hiszen közösen osztották le a központilag megszabott adót és naturálékot. Szűkös forrásainkból úgy tűnik, Kászoni is igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy lecsökkentsék a székre kivetett súlyos adókat. Erre főleg a pestis és terméketlenség sújtotta 1709-es évben volt nagy szükség. Utasította a vicetiszteket, hogy a székben állomásozó katonaság parancsnokától, valamint a főbiztostól esz-

638 MNL OL F 46. 1710/340. I. József főkirálybíróvá nevezi ki Korda Zsigmondot, Lázár Györgyöt és Kászoni Jánost. 1710. november 26; MNL OL B 2. 1710/51, 52. Kászoni János collationalisának kancelláriai fogalmazványa. 1710. november 26.

639 MNL OL F 46. 1710/340. I. József főkirálybíróvá nevezi ki Korda Zsigmondot, Lázár Györgyöt és Kászoni Jánost. 1710. november 26.

640 Trócsányi 1988. 258–259.

641 Pál-Antal 2013. 113.

közöljenek ki hiteles igazolást a szék terméketlen, leszegényedett, sanyarú állapotáról, amelyre ő majd hivatkozhat Szebenben az országos adó repartíciója során.⁶⁴²

Igyekezete kevés eredménnyel járt, és a kezdeti várakozások ellenére mégiscsak jelentős terhet vetettek a székre.⁶⁴³ Csíkszék leromlott állapota miatt azonban a vicetisztek és a perceptor képtelen volt beszédni az adót, ami súlyos következménnyel járt. Ahogy az már máskor is előfordult, a császári katonák erővel vittek el mindent, amit csak találtak.⁶⁴⁴ A rettegett *executio* során a hadsereg nagyon gyakran erőszakos túlkapásokra és kegyetlenkedésekre is vetemedett. Bármennyire is megmozgattak minden követ az adócsökkentés érdekében az erdélyi törvényhatóságok főtisztjei, az adó összegének meghatározása vagy csökkentése nem az erdélyi diéta vagy a Gubernium, a Főszámvevőség vagy a Főhadparancsnokság hatáskörébe tartozott, hanem Bécsben, a *Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis* ülésein döntöttek felőle. A főtisztek csupán annyit érthettek el, hogy a Gubernium egy-egy évben átcsoportosította törvényhatóságuk adómennyiségének egy részét, egy másik törvényhatóságot terhelve meg vele. Az állam működtetése és a hadsereg fenntartása szempontjából kulcsfontosságú tényező volt az adó begyűjtése és a katonaság ellátása. Ez minden egyéb tényezővel szemben prioritást élvezett. Az államhatalom nem engedhette meg magának, hogy adó és katonaság kérdésében lokális szinten megkérdőjelezzék autoritását. Annak ellenére, hogy nem volt tényleges ráhatásuk az adóösszeg kiszabására, a két legmagasabb erdélyi kormány szerv, a Gubernium és az Udvari Kancellária 1714-ben és 1715-ben is tiltakozott a magas terhek ellen, kérve a mérséklést, valamint a hátralékok elengedését. Ennél tovább nem terjedt a mozgásterük ebben a birodalmi jelentőségű kérdésben. A miniszteri konferencia (*Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis*) bár tárgyalta folyamodványukat, érthető módon elutasította azt.⁶⁴⁵

Az adóterhek csökkentése érdekében kifejtett munkája mellett, ebben az időszakban Kászoni János egyéb, a széket érintő más ügyekre is figyelmet szentelt. Ilyen volt a sóellátás kérdése. A pestis ugyanis elvágta a széket a parajdi sóúttól, így más alternatívát kellett találni. Kászoni igyekezett engedélyt szerezni arra, hogy a csíkszékiek Homoródszentpálról és Lövétéről szállíthassák a létfontosságú sót.⁶⁴⁶

Egy másik ügy a társszékek kapcsolatát érintette. Bár forrásaink szűkszavúak, mégis úgy tűnik, ebben az időszakban (is) volt némi konfliktus Gyergyó- és Csíkszék között, amely leghamarabb az adó társszékenkénti leosztása körül bukkant fel. Talán Gyergyószék régi önállósodási vágya köszönt vissza ezekben az ellentétekben. Kászoni igyekezett elfogulatlan békéltető szerepet játszani, emlékeztetve mindkét felet, hogy a három (valójában négy) társszék szerves egységet képez, és „egynek tartatik”. Ha pedig

642 *SzOkl.* VII. 1436, 1437, 1438. Kászoni János főkirálybíró utasításai Csíkszéknek. 1709. július 28., szeptember 18., október 14.

643 Uo.

644 Uo.

645 Trócsányi 1988. 84.

646 *SzOkl.* VII. 1438. Kászoni János utasítása Csíkszéknek. 1709. október 14.

a közös terheket nem hajlandók együtt viselni, annak következményeit mindenki egyformán elszenvedi.⁶⁴⁷ Gyergyószékét 1714-ben a közös inspector commissarius megválasztásáról szóló szabályrendeletben is külön figyelmeztetni kellett, hogy rendelje alá magát az egységesen megválasztott felügyelőbiztosnak.⁶⁴⁸

Habár a Királyi Deputatio előtt, valamint a diétán igyekezett minél kedvezőbb adózási feltételeket kieszközölni a szék számára, Kászoni János mégsem foglalkozott a szék ügyeivel személyesen, azokat inkább az alkirálybírákra bízta, tőlük kérve felvilágosítást, tájékoztatást a fontosabb kérdésekről. Nem állíthatjuk, hogy a főkirálybíró teljesen mellőzte volna a szék dolgait és érdekeit, azonban sokkal inkább saját politikai karrierjének építésével volt elfoglalva. 1711 végén a katolikus rendek már első helyen őt javasolták a megüresedett Erdélyi Udvari Kancellária referendáriusi tisztségére, ő azonban taktikusan elutasította megiszteltetését, ami arra utalhat, hogy már ekkor magasabb hivatali célkitűzései lehettek.⁶⁴⁹ Ezek a célkitűzések 1712-től kezdődően már körvonalazódni látszottak. Ebben az évben Kászont választották a Bécsbe delegált erdélyi követség székhely natiót képviselő követének.⁶⁵⁰ Csiki főkirálybírósa mellett Kászoni János ekkor még az erdélyi kincstári jövedelmek főperceptor hivatalt is betöltötte.⁶⁵¹ A követek feladata volt az udvart tájékoztatni az erdélyi ügyekről. Kászoni az egész székely rendi nemzetet képviselte a küldöttségben, azonban a vicetiszteknek küldött leveleiből úgy látjuk, saját székének égető ügyeivel nem volt (és nem is lehetett) teljesen napirenden. Útközben kért felvilágosítást alkirálybíróitól és osztogatta utasításait. 1712. május 6-án Meggyesről, 27-én pedig Gyulafehérvárról keletkezett parancsait.⁶⁵² Bécsi követjárása meghozta eredményét, mivel Kászoni karrierje ettől kezdve rohamosan ívelt felfelé. 1713 őszén az uralkodó erdélyi alkancellárrá⁶⁵³ nevezte ki,⁶⁵⁴ így az év végén Bécsbe

647 Uo. 1437. Kászoni János utasítása Csíkszéknek. 1709. szeptember 18.

648 Uo. 1447. Csíkszék székgyűlési végzéseinek kivonata. 1710–1714.

649 Trócsányi 1988. 311.

650 MNL OL F 46. 1712/140. Az udvarhoz küldendő erdélyi deputatusok megválasztásának eredményei. 1712. május 2; *SzOkl.* VII. 1463. Kászoni János levele Csíkszéknek. 1712. május 6; Vekov 2007. 9. Trócsányi szerint Kászoni az erdélyi katolikus státust képviselte. Ld. Trócsányi 1988. 325.

651 Trócsányi 1988. 325.

652 *SzOkl.* VII. 1463. Kászoni János utasításai Csíkszéknek. 1712. május 27.

653 A tisztség de iure alkancellári hivatalként létezett, amelynek kezdeti feladata volt, hogy megkönynyítse az összeköttetést az uralkodó és az Erdélyben tartózkodó kancellár között. Bethlen Miklós halála után azonban nem választottak új kancellárt Erdélyben, az uralkodó sem nevezett ki senkit a tisztségre, hanem az udvarban lévő alkancellár ezentúl de facto töltötte be az erdélyi udvari kancellári hivatalt, amely Bornemisza tevékenységétől kezdődően fokozatosan felettes hatósága, a Gubernium fölé nőtt. Mivel a Kancellária Bécsben volt, működése során pedig az udvari hivatalokkal, az uralkodóval és a miniszteri konferenciával érintkezett és hozzájuk igazodott, fokozatosan a birodalmi központi kormányzat részévé vált. A központosítás erősödésével pedig a birodalmi kormányzervek a tartományi hatóságok – köztük a Gubernium – fölé emelkedtek. Vö: Trócsányi 1988. 327. Ebből a megfontolásból, a továbbiakban a ténylegesen ellátott szerepkör alapján nevezzük a tisztséget *kancellárnak*, a hivatalt pedig *Kancelláriának*, igazodva ezáltal a szakirodalomban is többnyire bevett terminológiához.

654 MNL OL F 46. 1713/219. Az uralkodó alkancellárrá nevezi ki Kászoni Jánost. 1713. szeptember 23.

kellett utaznia.⁶⁵⁵ Ezért a Gubernium decemberben megbízta Kálnoki Ádám főkapitányt, hogy a főtisztségéről lemondani nem hajlandó Kászoni helyettesítve, a főkirálybírói feladatokat is lássa el.⁶⁵⁶ Ebben a momentumban a tisztséghalmozás egy újabb példáját láthatjuk, amelyet később gróf Lázár Ferenc ki is használt a Bornemisza-ellenes retorikája részeként. A szék vezetését átvevő főkapitány, Kálnoki Ádám neve már az alkancellári tisztség betöltésénél felmerült.⁶⁵⁷ Valószínű, hogy apja, Kálnoki Sámuel révén került egyáltalán szóba, azonban ifjú kora miatt és megelőző hivatali tapasztalatok hiányában nem tartották alkalmasnak a tényleges jelentőséggel bíró tisztségre.⁶⁵⁸ A csíki főkapitányság és helyettes főkirálybírói pozíció mintha kárpótlásnak tűnne. I. József 1709. október 3-án nevezte ki Kálnoki Ádámot Csíkszék főkapitányának. Az uralkodói kinevezés hangsúlyozta atya érdemeit és a dinasztíának tett hűségét szolgálatát.⁶⁵⁹

Kálnoki hatalma és tekintélye azonban korlátozott volt a székben. Ezt jól bizonyítja az az eset, amely során a főkapitány derékszéken hozott ítéletét látványosan semmibe vette a hatalmaskodó Cserei János, majd a német katonaságot felhasználva a csíkszere-dai várba záratta a csatószegei Erős fivérek, akiket generációk óta próbáltak erővel jobbaggyá tenni a Csereiek.⁶⁶⁰

Kálnoki Ádám figyelme és tevékenysége nem Csíkszékre összpontosult. Háromszéki és miklósvárszéki családi birtokain gyakrabban tartózkodott, jelentős energiát fordítva a térség rekatolizációjára. Élete utolsó éveiben a domonkos rend erdélyi, illetve háromszéki visszatérésén fáradozott, mint tudjuk, sikertelenül.⁶⁶¹ Gyakori távollétei miatt a csíkszéki derékszék működése akadozott, sőt olykor évekig szünetelt, ami elégedetlenséget váltott ki a széki tisztek és a pereiket folytatni nem tudó érintettek körében.

655 Uo. Kancelláriai leirat a Guberniumnak, amelyben sürgetik Kászoni bécsi utazását. 1713. november 11.

656 *SzOkl.* VII. 1471. Guberniumi leirat Csíkszéknek. 1713. december 4. Vö. MNL OL F 46. 1724/627. Bornemisza János levele a Guberniumhoz a csíkszéki főkirálybírótság ügyében. 1723. december 1.

657 Trócsányi 1988. 325.

658 Papp 2015. 141. A diéta jelentős többséggel szavazta meg Kálnoki Ádámot az alkancelláriai hivatalra, azonban az eredményt utólag áthúzták a guberniumi jelentésben. Az eredeti országgyűlési jelölés szerint: Kálnoki első helyen 135 szavazattal, a második Petki Dávid 116-tal, míg a harmadik Mikola László volt 68 votummal. Kászoni János neve nem is szerepelt a diéta eredeti jelölti listáján. Lásd: MNL OL F 46. 1713/83. Guberniumi jelentés az országos tisztségekre való országgyűlési jelölésekről. 1713. június 25.

659 MNL OL B 2. 1709/32. Kálnoki Ádám főkapitányi kinevezése. 1709. október 3. Vö: MNL OL B 2. 1742/388. Kimutatás a Kancellária által 1709-ben kiadott iratokról, köztük Kálnoki Ádám kinevezése; MNL OL F 46. 1709/117. I. József csíkszéki főkapitánnyá nevezi ki Kálnoki Ádámot. 1709. október 3. A korábbi szakirodalom tévesen 1708-ra teszi a kinevezést. Vö: *Székelyföld története* II. 82.

660 *SzOkl.* VII. 1477. A csatószegei Erős fivérek folyamodványa a Guberniumhoz. 1715. február.

661 A domonkos visszatérési kísérletet részletesen bemutatja és elemzi Siptár Dániel (A domonkos rend visszatérési kísérlete Erdélybe a 18. század elején. *Levéltári Közlemények* 83 [2012]. 69–129.). Kitér a kérdésre Papp Kinga is. (Papp 2015. 141–156.)

1712-ben az alkirálybírók megpróbálták a főtisztek nélkül lefolytatni egy derékszéki pert, amelyben Apor Péter mint alperes szerepelt, a háromszéki főkirálybíró azonban nem volt hajlandó derékszékként elismerni a főkirálybíró vagy főkapitány nélküli törvényszéket. Az eset után sokáig, még két és fél évig kellett várni, amíg Kálnoki Ádám derékszéket tartott. A széki tisztek a Guberniumnak írt egyik későbbi panaszoló jelentéséből kiderül, hogy az 1714 decemberi derékszék után a főkapitány többé nem tartott derékszéket.⁶⁶² Csíkszéki ügyeinek mellőzését a Gubernium sem nézte jó szemmel. Egy Csíkszereda és Zsögöd közötti határ- és kocsmárlási vitában a főhatóságnak kellett beavatkoznia. A Főkormánysház szigorúan megparancsolta Kálnokinak, hogy tegye a kötelességét, vizsgálja ki és szüntesse meg a törvénytelenégeket.⁶⁶³ Úgy tűnik azonban, hogy a főkapitány többé már nem tért vissza Csíkszékebe.

Kálnoki Ádámot az 1718–19-es éhínség és pestis kőröspataki birtokán érte. Utolsó hónapjait és napjait nélkülözésben, majd a járvány miatt megbetegedve töltötte. Egyik utolsó levelében elkeseredve kért gabonát nővérétől, Kálnoki Borbálától, „... a tíz köből búzát elvárom, kérlek is az Istenért, abban meg ne csalatkozzam, mivel minden reményem abban van”.⁶⁶⁴ A pestis 1719-ben fiatalon ragadta el az utolsó csíkszéki főkapitányt.

Ami Kászoni Jánost illeti, ő már 1713-as kancellári kinevezése után teljesen elszakadt Csíkszék ügyeitől. 1718-ban újabb rangbeli emelkedésének lehetünk tanúi. Az általa vezetett Kancellária a hivatalához méltó bárói címre terjesztette fel Kászont, III. Károly pedig jóváhagyta az előterjesztést és a benne szereplő Bornemisza nevet.⁶⁶⁵ Ezáltal kászoni Bornemisza János a főnemesség sorába emelkedett, amit jelentős birtokszerzése is megerősítettek.

Az erdélyi kancellár székhelye Bécsben volt, ezért ritkán adódott alkalom arra, hogy Erdélybe látogasson. Egy 1722-es székgyűlési jelentésből kiderül, hogy 1713–1722 között egyszer sem járt az általa vezetett törvényhatóságban,⁶⁶⁶ az azt követő eseményekből pedig úgy tűnik, hogy később sem. 1722-es erdélyi útja során megpróbált időt szakítani a székre is, de hivatali teendői miatt erre nem volt lehetősége. Az említett évben rendkívül fontos megbízással és céllal érkezett haza. Fő feladata volt a Pragmatica Sanctio elfogadtatása az erdélyi országgyűléssel, de mindezek mellett személyes ügyeit is szem előtt tartotta, hiszen nem a székben, hanem legfőbb birtokán, Görgényben szállt meg. Innen küldte parancsát vicetisztjeinek: Bors Mihálynak, Sólyom Istvánnak, Sándor Istvánnak és Balási Józsefnek. Utasításában rendelkezett az országgyűlésre

662 MNL OL F 46. 1725/329. A széki tisztek panasza a Guberniumhoz a derékszék hiányáról. 1724. november 9.

663 Uo. 1718/147. A Gubernium parancsa Kálnoki Ádámnak. 1718. március 30.

664 RNL KMI F 36. Az altorjai Apor család iratai, 1912. fol. 12rv. Kálnoki Ádám levele Kálnoki Borbála intézőjéhez. 1719. május 24.

665 Trócsányi 1988. 325. 368. A szakirodalomban olykor tévesen jelenik meg Kászoni János bárói rangra emelése 1717-es dátummal. Vö. Vekov 2007. 9.

666 MNL OL F 46. 1724/221. A két Csík és Kászoni székgyűlésének jelentése a Guberniumhoz Bornemisza János főkirálybírói helyettesítése kapcsán. 1722. április 27.

szükséges anyagiakról, valamint a széki követekről. A székbe már nem volt alkalma bemenni, mivel január 15-re guberniumi tanácskozásra hívták, majd az országgyűlés is megkezdődött. A küldöttek megválasztását és létszámát tehát rábízta a vicekirálybírókra, ugyanakkor megjegyezte, hogy az alkirálybíráknak nem is szükséges végig a diétán maradni, csupán a megjelenés a fontos az elején. Parancsolta mind a négy vicebíró jelenlétét, hogy velük egyeztetve a szék ügyeiről, azokat az országgyűlés, a Gubernium és a főparancsnokság elé tárhassa.⁶⁶⁷ Úgy tűnik, mind a négy alkirálybíró nem is maradt sokáig a diétán, mivel a Pragmatica Sanctiót a szék részéről csupán Bors Mihály alcsíki és Solyom István gyergyói vicetisztek, valamint Czikó Ferenc széki főjegyző írta alá.⁶⁶⁸ Az országgyűlés lejártá után Bornemisza ismét szeretett volna bemenni Csíkba a széki ügyek intézésére, főként az évek óta szünetelő derékszékek megtartására, azonban az uralkodó visszarendelte Bécsbe.⁶⁶⁹ Ekkorra már úgy ítélte meg, hogy az országos méltóság viselése mellett nem lehetséges hatékonyan ellátni a főkirálybírói szerepkört is, azonban lemondását és utódja kiválasztását is politikai terveihez akarta igazítani.

Kálnoki Ádám 1719-es halála után a szék teljes vezetése a négy vicekirálybíróra hárult, ami viszont jogi aggályokat is felvetett, mivel derékszéket törvényesen csak a főkirálybírónak és a főkapitánynak volt joga tartani. A széki tisztek egy 1724-es Guberniumnak címzett jelentésükben panaszolták el, hogy a másodfokú széki igazságszolgáltatás gyakorlatilag megbénult. Jelentésükből kitűnik, hogy a Kálnoki által megtartott utolsó, 1714-es derékszék és 1724 között gyakorlatilag tíz évig szünetelt a legfelsőbb szintű széki igazságszolgáltatás.⁶⁷⁰ A Gyergyószéken tartott derékszékek határozati jegyzőkönyvében az 1714-es Kálnoki-féle törvényszék után következő derékszéki bejegyzés csak 1726-ból, a Haller János vezetése alatt megtartott derékszékről származik.⁶⁷¹ Úgy tűnik, Csíkszáéken közel tizenkét évig nem működött a derékszék, ami a széki igazságszolgáltatás lesújtó állapotára enged következtetni. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy a Gubernium ezalatt az évtized alatt nem hozott olyan intézkedést, amely megoldásként szolgálhatott volna a problémára. A Főkirálybíró nem rendelhette haza az erdélyi udvari kancellárt, leváltása pedig kizárólag az uralkodó jogköre volt.

Ebben a helyzetben Bornemisza János elérkeztnek látta az időt főkirálybírói tisztségének átruházására (*transferálására*). Nem akart azonban anélkül lemondani, hogy ne biztosította volna a tisztséget politikai szövetségeseinek, hallerkői Haller Jánosnak. Olyan taktikai lépéshez folyamodott, amelyhez hasonlót majd tizenkét esztendő múlva, Haller gubernátori kinevezése és az erdélyi katonai uralom megakadályozása körüli

667 RNL HMI F 27. II/68. fol. 1rv. Bornemisza János utasításai a széki vicetiszteknek. 1721. január 13.

668 *Magyar törvénytár*, 377.

669 *SzÖkl.* VII. 1535. Bornemisza János utasítása Csíkszéknek. 1722. április 18.

670 MNL OL F 46. 1725/329. A széki tisztek panasza a Guberniumhoz a derékszék hiányáról. 1724. november 9.

671 RNL HMI F 26. 7. jegyzőkönyv, fol. 4v. Derékszéki jegyzőkönyv. 1726.

politikai játszma során látunk.⁶⁷² Bornemisza meg akarta fordítani a tisztújítás sorrendjét: előbb akarta megválasztatni utódját, és csak utána lemondani. Ehhez pedig úgy kellett magyaráznia az erdélyi törvényeket, hogy azok igazolják eljárás módját. Ezzel a lépésével azonban a főkirálybíró olyannyira felkavarta a székben a kedélyeket, hogy az egyébként lakonikus forrásokból is szembetűnnek a Bornemisszával szembeni ellenérzések, valamint az ellenzéki politikai szándékok.

1722. április 18-ai levelében Bornemisza János közölte a székkal, hogy szándékában áll egy alkalmas személyre átruházni főkirálybírói hivatalát, ennek érdekében pedig székgyűlés összehívását rendelte el. Kihangsúlyozta azonban, hogy nem mond le, az uralkodó sem fosztotta meg hivatalától, ezért nem áll fenn a tisztség megüresedésének esete. Mivel pedig nincs üresedés (*vacantia*), így szabad választásról (*libera electio*) sem lehet szó. Utasította a székgyűlést, hogy jelöljön (*kandidáljon*) három alkalmas személyt, akik közül ő majd kiválasztja a kedvére valót. Kikötötte továbbá azt is, hogy mivel nem mondott le, ezért nem köteles tisztségét átadnia abban az esetben, ha a három személy közül egyik sem nyeri el tetszését.⁶⁷³ Bornemisza sajátos módon értelmezte az *Approbatæ Constitutiones* főkirálybíró választásra vonatkozó cikkelyét. Olyan eljárással állt elő, amelyre még nem volt precedens a székben, de törvényileg sem volt szabályozva: nem létezett arra artikulus, hogy mi történjen abban az esetben, ha egy főtiszt saját lemondása előtt megrendezi utódja jelölését. Ezt a helyzetet használta ki Bornemisza János. Hangsúlyozta az erdélyi törvénykönyv azon kitételét, hogy a főkirálybírák választásában érvényesülnie kell a „fejedelmek jussának és autoritásának is”,⁶⁷⁴ ezért „kedve és akarata ellen mást nem választhatni”.⁶⁷⁵ Mint az uralkodó képviselője, önmagát tartotta a kérdésben a „fejedelmi juss és autoritás” széki letéteményesének. A „fejedelmi autoritásra” való hivatkozás ugyanakkor azt is kifejezte, hogy a széki jelölésnek összhangban kell lennie az uralkodói akarral. A székkal való konfliktus abból eredt, hogy mindezt a székgyűlés egy része és a majdnem egész Gyergyószék támogatását élvező gróf szárhegyi Lázár Ferenc másképp értelmezte. Bornemisza a hármas jelölés (*candidateo*) követelésével is egy, a korábbi jogszokással ellentétes eljárásra szólította fel a székgyűlést.⁶⁷⁶

A tisztségekre történő hármas (korábban a religiók szerinti négyes) jelölés a Habsburg-berendezkedéstől vált bevett szokássá Erdélyben. Mintegy kompromisszumot jelentett ez a rendi szabadság és az uralkodói akarat között. Csíkszéken a *candidateo* eljárása Bornemisza főtiszttségével jelent meg, de ekkor még heves tiltakozást és ellenál-

672 Erre részletesen lásd Trócsányi 1983. 983–1011.

673 *SzOkl.* VII. 1535. Bornemisza János utasításai Csíkszéknek. 1722. április 18; MNL OL F 46. 1724/627. Bornemisza tudósítása és kérése a Guberniumhoz a csíki főkirálybíró ügyében. 1723. december 1.

674 MNL OL F 46. 1724/627. Bornemisza tudósítása és kérése a Guberniumhoz a csíki főkirálybíró ügyében. 1723. december 1. Továbbá ld: *Appr. Const.* LXXVI. cikk. Art. 1. *Erdélyi Törvénytár*, 141.

675 *SzOkl.* VII. 1535. Bornemisza János utasításai Csíkszéknek. 1722. április 18.

676 Uo.

lást váltott ki a szék képviselőiből. A három főkirálybíró-jelölt közötti választás eljárásával 1708-ban találkozunk először. Ezt az eseményt azonban még nem tarthatjuk a későbbi candidatiós eljárással teljesen megegyezőnek, hiszen a székgyűlés választásával szemben a főhatóság széki szintű beavatkozását és egy szűk főúri kör politikai meggyezését véljük felfedezni. Figyelemre méltó viszont az a tény, hogy az 1710-ben érkezett uralkodói kinevezés törvényes választásnak (*electio*) és jelölésnek (*candidatio*) nevezte a Kászoni Jánost főtisztségre ültető eljárást.⁶⁷⁷

Bornemisza parancsára 1722. április 27-én összeült egy csonka székgyűlés Csíksomlyón, amelyen sem a gyergyószéki küldöttek, sem pedig Lázár Ferenc nem vett részt. A gróf másnapi levelében azt állította, hogy sem ő, sem a gyergyói alkirálybíró nem tudott a gyűlésről.⁶⁷⁸ Csak találgatni lehet, hogy őket miért nem értesítették, vagy ha meg is tették, miért nem várták be a gyűléssel. Az sem kizárt, hogy Lázár tudatosan maradt távol Gyergyószékkel együtt, hiszen így a csonka székgyűlés határozatainak érvényessége is kétségbe vonhatóvá vált. Ettől függetlenül a két Csík és Kászoni küldöttei engedelmeskedtek a parancsoknak, és egyöntetűen megneveztek három prominens személyt a betöltendő hivatalra: Lázár Ferencet, Haller Jánost és Thoroczkai Jánost.⁶⁷⁹ Újabb kérdést vethetne fel az is, hogy a székben birtokkal nem rendelkező Hallert is megnevezték, holott jog szerint főtisztséget csak az illető székben birtokkal rendelkezők tölthettek be. Ez az időszak a Bornemisza–Haller politikai szövetség kezdete. Érdekes tehát ennek fényében vizsgálunk a széki eseményeket is. Nem kétséges, hogy a kancellár előkészítette Haller számára a székgyűlési támogatást, máskülönben a székben teljesen idegennek számító fiatal főúr aligha kapott volna annyi szavazatot, amely biztosította volna számára a második helyet Lázár Ferenc után. Sajnos, forrásaink nem számolnak be a jelölés hátteréről, de nem zárhatjuk ki Haller János apósának, Apor Péternek a szerepét sem, aki később szintén szerepet játszott veje főkirálybírói tisztségének megszerzésében. Haller *homo novus*nak számított a székben, családja vármegyei főúri familia volt, a székely törvényhatóságban nem volt birtokuk. 1722-ben, a székgyűlés megosztottsága folytán, még meghíúsult Bornemisza szándéka. Mindez a széki önállóság és cselekvőképesség röpke felvillanását sejteti.

Ha megfigyeljük az 1722. április 27-én összeült csíksomlyói csonka székgyűlés határozatait, rejtett, de alapos bizalmatlanságot vélhetünk felfedezni Haller János iránt. A gyűlés ugyan candidálta (jelölte) a törvények szerint meg nem választható Hallert is, de feltételekkel bástyázta körül magát. A szék kérte, hogy Haller János megválasztása esetén orvosolják a törvénytelen helyzetet, azaz válják birtokossá a székben: „törvényesen incorporálja magát (...) actualis possessioval”. A második kitétel jóval burkoltabbnak tűnik: „hogy kedvetlen, illetlen directiótól se magát, se székünköt és dolgait ne kormá-

677 MNL OL F 46. 1710/340. I. József főkirálybíróvá nevezi ki Korda Zsigmondot, Lázár Györgyöt és Kászoni Jánost. 1710. november 26.

678 SzOkI. VII. 1535. Bornemisza János utasításai Csíkszéknek. 1722. április 18.

679 MNL OL F 46. 1724/221. Két Csík és Kászoni csonka székgyűlésének főkirálybírói jelölése. 1722. április 27.

nyoztassa önagsága”.⁶⁸⁰ Bármennyire is burkolt a fogalmazás, kitűnik, hogy a széki nemesek, lófők és szabad székelyek nem szeretnék, ha a leendő főkirálybíró, és rajta keresztül a széket, külső erők befolyásai irányítanák. Nem tudhatjuk pontosan, hogy mire is gondoltak a gyűlés jelen levő tagjai, csak feltételezhetjük, hogy tartottak attól, hogy széki önállóságuk szűkülhet, ha a központi kormánysszervek és az udvar szorosabb ellenőrzése érvényesül. A Bornemisza–Haller-szövetség egyértelműen egy széken kívüli, országos, sőt bécsi befolyási tényezőt jelentett, amelynek erősödését többen is ferde szemmel nézhették a széken belül. A korszakra jellemző volt, hogy politikai szövetségek mentén befolyásolták az országos és törvényhatósági tisztségek betöltését. Ezzel szemben lépett fel Lázár Ferenc, aki a régi széki hagyományok továbbvivőjének állította be magát, hiszen családja évszázadokon keresztül viselte a főtisztségeket, jelentős birtokokkal rendelkezett mind Kászonban, mind Csíkban és Gyergyóban. Talán nem volt utolsó szempont Lázár kuruc múltja sem, szemben Bornemisza és Haller udvarhú háttérével.⁶⁸¹ Ha ez utóbbi szempont létezett is, minden bizonnyal kimondatlan maradt.

1713–1725 között, a főkirálybíró és a főkapitány szinte állandó távolléte alatt, az alkirálybíráknak gyakorlatilag szabad kezük volt a szék irányításában. Mint láttuk, arra is volt példa, hogy az utolsó főkapitány tekintélyét látványosan kétségbe vonták. Nyilvánvaló, hogy Haller főtisztségével jelentősen csökkent volna a helyi erők mozgásterét. Haller János megválasztásának egy másik feltétele volt, hogy a köznépet ne kényszerítsék széken kívüli szolgálatokra.⁶⁸² Ezt a követelést a szék egyfajta önvédelmi mechanizmusaként foghatjuk fel, hiszen az adózó szabad székely lakosságot jelentős mértékben megterhelte a katonaságnak nyújtott számos és legtöbbször ingyenes szolgálat. A székgyűlés utolsó követelése az volt, hogy bárkit is választana a kancellár és az uralkodó, az illető esküdjön meg, hogy ezt a szék által rendkívüli helyzetnek tartott hatalomátadást nem tekinti precedens értékűnek, és nem fog majd később hasonlóan eljárni.⁶⁸³ A székgyűlés tartott attól, hogy végleg elveszítheti szűkülő privilégiumainak egyik legfontosabbikát, a szabad főkirálybíró-választást.

A csonka székgyűlés másnapján Lázár Ferenc indulattól feszülő levelet írt a társszékeknek, és felszólította a vicetiszteket, hogy április 30-ra új, teljes létszámú székgyűlést tartsanak, ahol Gyergyószék is képviseltetheti magát. Állítása szerint átforgatta az erdélyi törvénykönyveket és a Tripartitumot, megfelelő jogalapot keresve a szabad főkirálybíró-választáshoz. A szárhegyi gróf ugyanis törvénytelennek tartotta a főkirálybíró-kancellár eljárását, mivel a főtiszti hatalom tetszőleges átruházásáról nem rendelkeztek

680 Uo.

681 Van példa arra ebből az időszakból, hogy valakit rákócziánus múltja zárt ki a magasabb hivatalból. 1713-ban éppen Kászonban János két konkurense, Petki Dávid és Mikola László esett el emiatt az udvari kancellári hivataltól. Ld. Trócsányi 1988. 325.

682 MNL OL F 46. 1724/221. A két Csík és Kászon székgyűlésének jelentése a Guberniumhoz Bornemisza János főkirálybírói helyettesítése kapcsán. 1722. április 27.

683 Uo.

az erdélyi törvények. Nézőpontja szerint, ha Bornemisza nem kívánja tovább betölteni főkirálybírói hivatalát, akkor csak a tisztségről való lemondás az egyetlen lehetőség. Ebben az esetben azonban a törvények értelmében a széknek joga lett volna a szabad választásra. Lázár határozottan a székgyűlés tudtára adta, hogy ellenzi a candidatiót, és a törvény értelmében csak egyetlen személyt választhatnak a tisztségre.⁶⁸⁴

Az április 30-án, ugyancsak Csíksomlyón tartott székgyűlésen már jelen volt Gyergyószék is, az alkirálybíró, a nótárius, az assessorok és a falvanként három-három küldöttel érkező falusbírók képviselőiben. A székgyűlés nem jutott egységes megállapodásra. Meglepő módon a gyergyószéki alkirálybíró, Sólyom István és néhány assessor nem Gyergyószék legnagyobb befolyással bíró személyének, Lázár Ferencnek az akaratára támaszkodott, hanem csatlakozott a két Csík és Kászon három nappal korábbi határozatához, amely a főkirálybíró parancsa szerint három személyt jelölt a tisztségre. Gyergyószék többsége azonban – a többi assessor és a falvak képviselői – a főkirálybíró utasításának ellentmondva nem három, hanem egyetlen személyt javasolt a főtisztségbe, Lázár Ferencet. Határozatukban Lázár gróf retorikáját követve kijelentették, hogy ragaszkodni akarnak a törvényes választáshoz, és megmaradnak a bevett eljárás mellett. A Lázár mellett állást foglaló gyergyói küldöttség azonban elővigyázatosan megjegyezte, hogy elsősorban ők is Bornemisza maradását kívánják.⁶⁸⁵

Úgy tűnik, a gyergyószékiek ellenállása elégséges volt ahhoz, hogy ideiglenesen megakadályozza a főkirálybíró szándékát. Mivel a székgyűlés pontos jegyzőkönyve nem maradt fenn, csak az arról küldött jelentés, ezért nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy Lázár Ferenc kapta a legtöbb szavazatot. A jelentésben kandidáltak névsorában kétségtelenül Lázár szerepel az első helyen, Gyergyószék többsége is őt választotta meg (candidatio nélkül), de mivel az eljárás újnak számított, ekkor még nem alkalmazták a később kötelezővé vált jelentési szabályt, miszerint a jelöltek nevei mellett a megszerzett szavazatokat is feltüntették. Pár évvel későbbi levelében Lázár saját beiktatására szólította fel a székgyűlést, azon az alapon, hogy 1722-ben ő kapta a legtöbb szavazatot („votum pluralitate (...) lett candidatióban elválasztott”).⁶⁸⁶ Nem valószínű, hogy Lázár valótlanságot állított volna egy olyan tényről, amiről néhány éve gyakorlatilag ugyanaz az összetételű székgyűlés döntött, és minden tagja számára köztudott volt. Bornemisza János sem tagadta, hogy mindenik társszék Lázárt jelölte volna első helyen, csupán más oldalról közelítette meg a kérdést a Guberniumnak küldött későbbi levelében: a főtiszti lemondás előtt megtartott candidatiós eljárást jogosnak tartva, hangsúlyozta, hogy a székek többsége (négyből három) kandidált, ő pedig – nyilván a „fejedelmi juss és autoritás” képviselőjeként – Haller Jánost választotta, és jóváhagyásra (*confirmatio*) terjesztette a Guberniumon keresztül az uralkodó elé. Érvelésében Gyergyószék tiltakozása nem számított, mert az a másik három társszékkel szemben kisebbségben maradt.

684 SzOkl. VII. 309. Lázár Ferenc levele a csíkszéki székgyűlésnek. 1722. április 28.

685 MNL OL F 46. 1724/221. Jelentés a Gyergyószékkel kiegészült csíksomlyói székgyűlésről. 1722. április 30.

686 SzOkl. VII. 1551. Lázár Ferenc levele a csíkszéki székgyűlésnek. 1725. március 17.

Retorikájában Bornemisza úgy állította be Gyergyószéket, mint amely Kászonszékkel együtt csupán fiúszéke Csíkszéknek, ezért álláspontjuk is kevesebbet nyom a latban.⁶⁸⁷ Mindezek fényében semmi akadályát nem látta annak, hogy – a székgyűlési feltételeket elfogadva – az uralkodó Hallert nevezze ki a főkirálybírói tisztségbe.⁶⁸⁸ A Gubernium Bornemisza érvelésével azonosult, és ennek értelmében járt el a későbbiekben.⁶⁸⁹

A kancellár nemtetszéssel vette tudomásul, hogy az 1722. április 27–30 közötti székgyűlésen nem sikerült átvinnie akaratát. Május 5-ei válaszában felszólította az alkirálybírókat, hogy amíg megfontolja az előállt helyzetet, addig ők továbbra is intézzék a szék ügyeit.⁶⁹⁰ A főkirálybíró tehát visszakozott, holott hatalmában állt volna (főként a Guberniummal a háta mögött) az Apor István-féle módszerrel a szék élére állítani Haller Jánost. Bornemisza taktikusabb politikus volt Apornál. Ha erővel teszi Hallert főkirálybíróvá, ráadásul úgy, hogy még nem vált birtokossá a székben, az minden bizonnyal a Hallert feltételek mellett elfogadók körében is jelentős ellenszenvet váltott volna ki, és Lázár Ferenc malmára hajtotta volna a vizet. Amint láttuk, Bornemisza ragaszkodott a törvényesség retorikájához, ezért nehéz lett volna a törvényesség látszatával elfedni a tényt, hogy Haller nem birtokos a székben. Bornemisza Haller szövetségese volt, annak politikai karrierjét egyengette, aminek nem tett volna jót, ha egy törvényes feltételt nyíltan és erőből semmibe vesznek. Haller későbbi országos politikai emelkedésének is ártott volna, ha a rábizott törvényhatóságot állandó konfliktus és ellenállás közepette kellett volna vezetnie. A későbbi események bizonyítják, hogy Bornemisza fontosnak tartotta a főkirálybírói beiktatás előtt rendezni Haller széki birtokos státuszát. Rövid időre azonban Lázár Ferencnek, a régi széki elit egyik prominens képviselőjének sikerült korlátoznia az új hatalomgyakorlási mechanizmusok és hatalmi aktorok széki befolyását. A hatalomgyakorlási kérdéseket illetően azonban már a régi széki elit (szárhegyi Lázár, csíkszentmihályi és csíkszentdomokosi Sándor, csíkszentkirályi Bors, csíkszentsimoni Endes, mindszei Czikó, delnei Bocskor, impérfalvi Balási és más családok) sem volt együgyű.

Az április 30-ai székgyűlést vizsgálva, nem hagyhatjuk figyelmen kívül Súlyom István állásfoglalását, amely óhatatlanul felveti a kérdést, hogy miért helyezkedett szembe székének legbefolyásosabb személyével, Lázár Ferencel.⁶⁹¹ Az, hogy Súlyom Bornemi-

687 Érvelése torzítás volt, hiszen a két Csík, Kászon és Gyergyó között egyenrangú társszéki jogviszony állt fenn, nem pedig az Udvarhelyszék és Keresztúrszék kapcsolatra jellemző alá- és fölérendeltségi viszony.

688 MNL OL F 46. 1724/627. Bornemisza János levele a Guberniumnak a csíkszéki főkirálybíró-választás kapcsán. 1723. december 1.

689 Uo. 1724/141. A Gubernium értesíti Bornemisza Jánost, hogy támogatja Haller János főkirálybírói kinevezését. 1724. március 24.

690 SzOkl. VII. 1551. Lázár Ferenc levele a csíkszéki székgyűlésnek. 1725. március 17.

691 Szárhegyi Lázár Ferenc gyergyószéki befolyását és hatalmát jól érzékelteti, hogy Bornemisza távollétének időszakában a gyergyói társszékgyűlés a széki hivatalt nem viselő grófnhoz fordult segítségért még egyházi és adóösszeírási ügyekben is. A gyergyóiak a szék patrónusát és legfőbb hatalmi tényezőjét tisztelték Lázár Ferencben. Vö. SzOkl. VII. 1549. Gyergyószék lakosainak kérése Lázár Ferenchez. 1724. február 19.

sza oldalán állt a Lázár Ferencsel szembeni konfliktus során, nem csupán a székgyűlési állásfoglalásából derül ki, hanem már korábbról is vannak erre utaló jelek. A korábban Rákóczi oldalán álló Lázár Ferencsel ellentétben Sólyom István mindvégig a császár hűségén maradt. Neve ott szerepel azon a listán, amelyet 1709. május 8-án Szebenben állítottak össze a császárhű menekültekről. E szerint a kuruc uralom idején elmenekült a székéből, és csatlakozott a Szebenben menedéket találó Habsburg-hű urakhoz.⁶⁹² Egy másik, szintén 1709-ben összeállított lista némileg ellentmond ennek a feljegyzésnek, és árnyalja Sólyom akkori magatartását: eszerint annak ellenére sem csatlakozott a kurucokhoz, hogy azok Gyergyószéket kétszer is elfoglalták, hanem több birtokos nemessel együtt a helyén maradt, majd jelentkezett az uralkodó szolgálatára. Ez utóbbi forrás szerint nem menekült Szebenbe.⁶⁹³ Forráskritikai szempontból ez utóbbi listát fogadhatjuk el hitelesnek, mivel eredetiben fennmaradt, az előző azonban csak egy eredetiről kétszáz évvel később készített másolat. Sólyom István császárhű magatartását azonban mindez nem vonja kétségbe, sőt inkább a császárhű képet erősíti. Talán nem véletlen az sem, hogy Bornemisza, Bors Mihállyal és Czíkö Ferencsel együtt, őt tartotta maga mellett a Pragmatica Sanctiót elfogadó országgyűlésen.

Lázár Ferenc ellenállása nem merült ki a székgyűlés megosztásában és Bornemisza akarátának akadályozásában, hanem saját főtiszttségének érdekében a Guberniumhoz fordult, sőt Bécsbe utazott az udvarhoz. A Főkormányzék azonban jelentette Lázár lépéseit Bornemiszának, és közölte a kancellárral, hogy járjon el belátása szerint az ügyben.⁶⁹⁴ A széki ellenállás és a szárhegyi gróf „munkálódása” néhány évig késleltette ugyan Haller kinevezését, de megakadályozni nem tudta azt.

Bornemisza másfél évvel később, 1723. december 1-jén ismét értesítette a Guberniumot, hogy szándékában áll lemondani a főtiszttségről. Ugyanakkor mellékelte a szék 1722-es feltételeit Haller megválasztását illetően. Kérte a Guberniumtól, hogy engedjék meg a hatalom átadását Hallernek. A Főkormányzék lehetségesnek látta a főtiszttség átadását, annál is inkább mivel Haller Jánost már kiszemelték arra, hogy fontos tisztséget töltsön be. Királyi táblai assessornak már jelölte őt a Gubernium, de figyelmeztette a kancellárt, hogy igyekezni kell arra, hogy a két tisztség közül egyiket megkapja, mivel Haller Gábor halálával a Főkormányzék szerette volna, hogy a Haller család egy újabb tagja álljon tisztségbe. Bornemisza azzal is Haller mellett érvelt, hogy a szék által candidált másik két személy közül Lázár Ferenc nem sokkal korábban nyert táblai assessorságot az uralkodótól, Thoroczkai János pedig kifejezte, hogy nem óhajtja a csíkszéki főtiszttséget. A Gubernium nem vette figyelembe a csíksomlyói székgyűlés egy jelentős részének tiltakozását és jogi érveit, hanem, amint korábban említettük, Bornemisza érvelésével azonosult. Az 1720-as évek elején növekedett Bornemisza

---

692 *Sándor-levéltár*, 119. A császár hűségén megmaradt csíkszékiek névsora. 1709. május 8.

693 MNL OL F 46. 1709/397. Kimutatás a császár hűségén megmaradt nemesekről, és azokról, akik később a császár hűségére tértek, vagy időben elfogadták az amnesztiát. 1709.

694 Uo. 1722/306. A Gubernium értesíti Bornemisza János kancellárt Lázár Ferenc csíki főtiszttségre vonatkozó panaszáról. 1722. december 13.

befolyása a Guberniumon belül. 1721-ben megszerezte az elhalt unitárius tanácsos, Bíró Sámuel helyét, majd 1723-ban tanácsosi tisztséget kapott Bálintith György is, aki a megelőző tíz évben Bornemisza alatt szolgált a Kancellárián.⁶⁹⁵ Bár Kornis Zsigmond gubernátort nem számíthatjuk a Bornemiszához közeli csoportjához, bécsi kötődéseik révén nem álltak messze egymástól. Kornis a gubernátori tisztséget úgy nyerte el, hogy a rendek nem is jelölték rá. A Ministerialkonferenz tette főkormányzóvá, ezért az ő emberüknek számított.⁶⁹⁶ Kornis minden bizonnyal igazodott a miniszteri konferenciával jó viszonyt ápoló és ülésein a Kancelláriát rendszeresen képviselő Bornemiszához (a köztük lévő személyes ellentétet⁶⁹⁷ fölülírhatták a kancellár bécsi összeköttetései). Bornemisza guberniumi befolyása szempontjából nem mellékes katolikus vallása, valamint a király gyóntatóihoz fűződő személyes kapcsolata sem. Ekkorra a Guberniumban már katolikus erőfölény volt, amit 1718 óta a katolikus püspök állandó tagsága is biztosított. A Főkormánysház aggasztónak tartotta azokat a széki állapotokat is, amelyek az igazságszolgáltatás és közigazgatás terén álltak elő a főkirálybíró többéves távollétében.⁶⁹⁸

1724. május 16-án a Gubernium az uralkodó elé terjesztette a csíki főtisztviselés ügyét, hangsúlyozva, hogy Bornemisza önként mondana le Haller János javára, akinek a főtisztviselését Csíkszék is megszavazta a bevett szokás szerint. A Főkormánysház is Haller Jánost javasolta a főkirálybíróiságra, mint akit erre személyes kvalitásai, mind pedig családjának érdemei alkalmassá tesznek.⁶⁹⁹

A Lázár és Bornemisza között kibontakozó konfliktusban és a hozzá kapcsolódó retorikában az ellentétek két szintjét világosan elkülöníthetjük. Érzékelhető a széki elit hagyományos, szokásjogon és a 16–17. századi erdélyi törvényeken alapuló hatalomgyakorlási koncepciója, amely a Habsburg-állam berendezkedésével egyre inkább háttérbe szorult. Az ellentétek másik szintje a karrierstratégiák különbözőségéből fakadt. A kuruczmozgalom idején Lázár Ferenc ahhoz a hagyományos székely elitez tartozott, amely a katonai szolgálatban látott még karrierlehetőséget. Rákóczi veresége után azonban nem tudott vagy nem akart túllépni a széki politizálás színterén. Bornemisza és Haller stratégiája mindennek a szöges ellentéte volt. A legélesebb konfliktus abból fakadt, hogy az utóbbiak a széki főtisztviselés is felhasználták céljaik eléréséhez, az azonban Lázár Ferenc karriercéljának középpontját jelentette. Elkerülhetetlen volt a konfrontálódás. A főkirálybírói kérdésében egymással szemben álló Bornemisza János és Lázár Ferenc közül az utóbbi eleve esélytelen volt.

695 Trócsányi 1988. 322–323.

696 Uo. 318.

697 Uo. 325.

698 MNL OL F 46. 1724/141. A Gubernium értesíti Bornemisza Jánost, hogy támogatja Haller János főkirálybírói kinevezését. 1724. március 24.

699 Uo. A Gubernium az uralkodó elé terjeszti Bornemisza János lemondási szándékát, és helyére Haller Jánost ajánlja. 1724. május 16.

Az egész pályafutása során töretlenül udvarhú Bornemisza a Birodalom központi kormányzatában foglalt helyet, hivatali kapcsolatban állva az erdélyi ügyekben mindenható Ministerialkonferenzcel és annak elnökével, Savoyai Eugénnel. Évtizedes udvari tartózkodása alatt jelentős kapcsolatrendszer épített ki befolyásos személyekkel, sőt még III. Károly gyóntatópapjaival is. Erdélyi pozícióit erősítette a már említett guberniumi tanácsosság megszerzése is, szövetséget kötött az erdélyi katolikus arisztokrácia kiemelkedő családjával, a Hallerekkel, akik összeköttetést jelentettek a hűvös viszonyban lévő kancellár és Kornis gubernátor között.⁷⁰⁰ Velük szemben állt Lázár Ferenc a maga kuruc múltjával, akinek az uralkodó megbocsátott ugyan, és visszaadta grófi címét, de nem felejthette el a Rákóczinak tett szolgálatait. Lázár annak a régi elitnek volt a tagja, amely a Habsburg-berendezkedéssel előállott politikai konjunktúrában nehezen vagy sikertelenül pozicionálta magát. Az általa elért legmagasabb országos hivatal a királyi táblai assessorság volt. Bizonyára neki is voltak bécsi összeköttetései, hiszen 1722–1725 között a császárvárosban is megfordult, hogy főkirálybírói aspirációit előmozdítsa. Bornemisza jól kiépített bécsi és erdélyi kapcsolatrendszerével azonban nem versenyezhetett.⁷⁰¹

Bornemiszának 1725-re végül sikerült elérnie, hogy az uralkodó kinevezze Haller Jánost. Figyelemre méltó, hogy erre az időszakra már nem volt olyan könnyű megkerülni a törvény által megszabott eljárást, mint 1699-ben vagy 1708-ban. De a széki ellenállás rövid felvillanása sem értékelhető túl, hiszen végül mégiscsak a székgyűlés akarata ellenében történt meg Haller János installációja.

Haller jelentős politikai szerepre volt kiszemelve, és ezen az úton fontos ugródeszkának számított a csíki főkirálybíróság. Az Apor István és Bornemisza által elkezdett politikai-hatalmi gyakorlatot Haller János folytatta. A sikeres politikai pályafutás része volt a tisztségelhalmozás, a főtiszti hatalom politikai ugródeszkeként való felhasználása, valamint az erdélyi törvények és a széki szokásjogok hatalmi célok szerinti mellőzése vagy éppen retorikai szinten való felhasználása.

III.2.2. Haller János (1725–1733)

Gróf hallerkői Haller János nemcsak Bornemiszának, hanem Apor Péternek is köszönhette főkirálybírói tisztségét, hiszen a háromszéki főkirálybíró engedte át számára (ideiglenesen) csíksomlyói birtokát. Ehhez azonban a családi kapcsolatokra is szükség volt. Haller 1716-ban⁷⁰² vette feleségül Apor Zsuzsánnát, br. Apor Péter és Kálnoki Borbála lányát.⁷⁰³ A birtok átadása azonban megkésett, hiszen a kinevezés

700 Trócsányi 1988. 325–326. Bornemisza hivatali emelkedésének stációit vázlatosan bemutatja Trócsányi Zsolt, részletes feltárása azonban a jövőbeli kutatások feladata.

701 Bornemisza János bécsi és erdélyi kapcsolatrendszerének feltárása és elemzése szintén egy jövőbeli kutatás feladata. Kétségtelenül fontos tanulságokkal szolgálna a 18. századi erdélyi elit hatalomgyakorlásának történetére nézve, de a birodalmi kormányzatszervek és Erdély igazgatástörténetére vonatkozóan is.

702 *Monumenta* 1903. 1. köt. 295. Apor Péter versei kora történetéről.

703 Uo. 2. köt. 161–162. Apor Péter levele feleségéhez. 1725. április 12.

1725. március 1-jétől szólt, Bornemisza pedig még április elején is sürgette Apor Péternél a csíksomlyói birtok átadását.⁷⁰⁴ A hagyományos széki hatalomgyakorlás szemszögéből vizsgálva a helyzetet, ebben az esetben is törvénysértés történt, ugyanis egy olyan idegent „választottak” meg, aki nem volt birtokos a székben. Az új hatalmi stratégia szempontjából azonban ez mindössze egy könnyen áthidalható, szokásjogi „szépség-hiba” volt. A csíki birtok átadása valószínűleg április folyamán megtörtént, hiszen Apor Péter május 1-jén, feleségének írt levelében arról biztosította nejét, hogy az átadott birtokért cserébe a sajátjából fogja őt kárpótolni.⁷⁰⁵ (A csíksomlyói birtok ugyanis Apor felesége révén került a családba). Apor Péter 1726-os végrendeletében azonban kikötötte, hogy a Haller Jánosnak és feleségének, Apor Zsuzsannának adott birtok csak addig maradhat Haller kezén, amíg az csíki főtisztí hivatalában megmarad. A birtokot kezén hagyja még abban az esetben is, ha lánya, Zsuzsanna előbb halna meg. Abban az esetben azonban, ha főkirálybírói tiszte megszűnne, a csíksomlyói birtok szálljon Apor három fiára.⁷⁰⁶ Mivel Haller János 1733 tavaszától már nem volt csíkszéki főtiszt, így feltételezhetően az apósától és anyósától kapott somlyói birtokot elvesztette.

Hogy Haller kinevezése nem ment könnyen, arról egy ködös utalás olvasható Apor Péter feleségének írott egyik levelében. A háromszéki főkirálybíró megemlíti, hogy Lázár Ferenc megpróbálta megakadályozni („sokat munkálódott”), hogy Haller elnyerje a főtisztiséget, vagy egyáltalán birtokhoz jusson a székben.⁷⁰⁷ Talán ezzel magyarázható, hogy Lázár a főkirálybíró kinevezése után két héttel is még arra biztatta a széket, hogy tegyenek meg mindent a törvénytelennek tartott kinevezés ellen, írjanak az uralkodónak, a Guberniumnak és a főhadparancsnoknak is. A gróf Szárhegyről írt levelet a Csíksomlyón ülésező székgyűlésnek, amelyben emlékeztette a széket, hogy az 1722-es megválasztásának gyakorlatba ültetéséről még nem mondott le, és önmagát tartja a főtisztiség legitim várományosának. Törvénytelennek tartotta Bornemisza eljárását, mivel az nem vette figyelembe a székgyűlés szabad főtisztválasztó jogát és döntését, miszerint az többségben őt kívánta főkirálybírónak megválasztani. A hagyományos széki hatalomgyakorlás szemszögéből Bornemisza-ellenes érvelése jogszerűnek hat. Lázár ekkor már nem megüresedett tisztségről beszélt, hanem elítélte és jogtalannak tartotta a tisztségálmazást, amely ellentétes volt az ország törvényeivel, és amelynek következtében a kancellár nem volt képes ellátni távollétében a széki feladatokat. A gróf úgy vélte, hogy Bornemisza vagy mondjon le alkancellári tisztségéről, és menjen a székbe valóságosan is gyakorolni főtisztí feladatkörét, vagy pedig engedje meg a széknek, hogy helyette új főkirálybíróvá válasszon.⁷⁰⁸

704 Uo. 163. Apor Péter levele feleségéhez. 1725. április 14.

705 Uo. 168–171. Apor Péter levele feleségéhez. 1725. május 1.

706 Uo. 1. köt. 366. VII. Apor Péter első végrendelete. 1726. május 27.

707 Uo. 2. köt. 169. Apor Péter levele feleségéhez. 1725. május 1.

708 RNL HMI F 27. III/23. fol. 1rv. Lázár Ferenc levele a Csíksomlyón ülésező székgyűlésnek. 1725. március 24.

Lázár, saját elmondása szerint, minden tőle telhetőt megtett Bécsben és Erdélyben a Guberniumnál, hogy Bornemisza patronáltja, Haller János ne kerülhessen a szék élére.⁷⁰⁹ Haller főkirálybíróága azonban ekkorra már kész ténynek számított. Kornis Zsigmond gubernátor 1725. június 26-ára tűzte ki a beiktatást, amelyet személyesen tervezett elvégezni.⁷¹⁰ A gubernátor személyes jelenléte politikai szövetségükről tanúskodik. A központi hatalom autoritásának megjelenése nyílt üzenet is lehetett a Bornemisza–Haller-ellenzék számára.

Bornemiszához és a korszak többi törvényhatósági főtisztjéhez hasonlóan, Haller János is ritkán tartózkodott a székben. Legtöbbször vármegyei birtokáról, Darlacról küldte utasításait vicetisztjeinek. Máskor Szebenben, a Guberniumnál találjuk, ahová jelentéseket kért alkirálybíróitól a szék ügyeivel kapcsolatosan. Úgy tűnik, komolyan igyekezett képviselni a széket a Főkormányzók előtt. Volt rá eset, hogy egy széki jelentés megkésztet, a Gubernium feloszlott az ünnepekre, így nem tárgyalhatták az ügyet. Haller ilyen esetben szigorúan megfeddte vicetisztjeit.⁷¹¹ Bár személyesen nem volt jelen Csíkszéken, mégis igyekezett szigorúan elszámoltatni az alkirálybírókat. Elvárta, hogy mindig informálják őt a székben zajló eseményekről és munkálatokról. Ha előfordult, hogy egy utasítását nem hajtották végre, figyelmeztette, felelősségre vonta és megfenyegette az engedetleneket, büntetést helyezve kilátásba.⁷¹² Minden igyekezete mellett előfordult, hogy késve szerzett tudomást akár nagy horderejű ügyekről is. Ilyen eset volt, amikor a szék elmulasztotta időben elküldeni az 1731–1732-es téli portio második részletét, amiről Haller csak utólag és mások által, a főparancsnoktól és Kornis István főbiztostól szerzett tudomást.⁷¹³ Gyakori távollétei miatt a derékszéki perek szenvedtek késedelmet, ami miatt panasz is érkezett a Guberniumhoz. 1732-ben egy közszekely fordult panaszával a Főkormányzókhoz, kérve a főhatóságot, hogy utasítsa a főkirálybírókat, hogy a székben megjelenve tartson perfelvételt, hogy ne húzódjon tovább egyik pere, mert képtelen anyagilag megbírni a hosszú pereskedést.⁷¹⁴ A Gubernium helyt adott a közszekely kérésének, és utasította Haller főkirálybírókat, hogy indítsa el a perfelvételt, és foglalkozzon a panaszos perével.⁷¹⁵

709 Uo. Vö. MNL OL F 46. 1724/24. 1724 elején Lázár Ferencet az uralkodó parancsára a Gubernium Szebenbe rendelte kihallgatásra. 1724.

710 *Monumenta* 1903. 2. köt. 171. Apor Péter levele feleségéhez. 1725. május 1.

711 RNL HMI F 27. III/38. fol. 1rv. Haller János utasítása a vicetiszteknek. 1726. június 7.

712 Uo. IV/30. fol. 1rv. Haller János utasítása a vicetiszteknek. 1731. július 22.

713 Uo. IV/40. fol. 1–2rv. Haller János utasítása a vicetiszteknek. 1732. február 21.

714 MNL OL F 46. 1732/80. Egy csíkszenttamási közszekely folyamodványa a Guberniumhoz. 1732.

715 Uo. Guberniumi utasítás Haller Jánosnak. 1732. március 26.

III.2.2.1. Haller János főkirálybírói pályafutása

Haller János pályafutásának következő állomása a guberniumi tanácsosi tisztség megszerzése volt 1733-ban. Az ezen év február 26-án megnyíló szebeni országgyűlésen még mint Csíkszék főkirálybírája volt jelen,⁷¹⁶ de a május 4-ei uralkodói leirat már az új főkirálybírói candidatiót engedélyezte a szék számára.⁷¹⁷ Ebből láthatjuk, hogy a főtiszti hivatal megüresedett, Hallernek pedig Szebenbe kellett utaznia a Gubernium székhelyére. Fő kormányezéki tanácsosságával együtt nem tartotta meg főkirálybírói hivatalát is. Csíkszék történetében ezzel egy hároméves, főkirálybíró nélküli időszak kezdődött, amely során az alkirálybírák és a főnótárius vezette a széket.⁷¹⁸

Haller János 1734–1736 között érte el pályafutása csúcspontját. A guberniumi tanácsosi hivatal gubernátori kinevezése előszobájának bizonyult. Báró Bornemisza János kancellár bécsi „manővereinek” köszönhetően hamarosan Erdély kormányzójává emelkedett. III. Károly 1734. augusztus 26-án nevezte ki Hallert a Gubernium élére, Franz Paul Wallis főhadparancsnokot pedig királyi biztosi minőségben megbízta, hogy iktassa be Hallert új országos tisztségébe.⁷¹⁹ A beiktatásra és a gubernátori eskü letételére 1734. december 2-án került sor.⁷²⁰ 1736. május 24-én az uralkodó udvari belső tanácsosi címet is adományozott Hallernek.⁷²¹

Hallernek azonban gubernátorként sem szakadt meg teljesen a kapcsolata Csíkszékkel, hiszen másfél évtized múlva, 1749-ben, mint a szék adminisztrátora, ideiglenesen újra a székely törvényhatóság élére került. Feltételezzük, hogy aktív szerepe volt abban is, hogy unokaöccsét, Haller Pált (Árva Bethlen Kata fiát) 1749 végén csíki főkirálybíróvá választották.

Haller főkirálybírói pályafutásának időszakával két jelentős széki konfliktus esik egybe: a szék és Csíkszereda mezőváros joghatósági vitája, valamint a csíkszéki lófőrend mozgalma. Mindkét ügy túlnőtte a széki kereteket és a főkirálybíró hatáskörét, így a Gubernium, valamint a székely natio gyűlése elé került. A széki közigazgatás és társadalmi összefüggések szempontjából fontosnak tartjuk mindkét ügyet részletesen megvizsgálni. A szék és Csíkszereda konfliktusa nemcsak a szék igazságszolgáltatási joghatóságát érinti, hanem dokumentálja a szék azon törekvését, hogy iurisdictioja alá kényszerítse a törvényhatóság egyetlen mezővárosát. A lófőrend mozgalma és a társadalmi viszonyok szoros összefüggésben vannak a széki hatalomgyakorlással és közigaz-

716 MNL OL F 46. 1733/257. Az 1733-as szebeni országgyűlésen részt vevő regalisták és országos tisztviselők listája. 1733. február 26.

717 Uo. 1733/90. III. Károly leiratában engedélyezi a csíkszéki főkirálybíró-választást. 1733. május 4.

718 Hasonló esetekben előfordult, hogy a Gubernium *administratort* nevezett ki, vagy guberniumi beleegyezéssel maga a szék kért fel valakit az ideiglenes közigazgatási feladatra. Egyelőre nem ismerünk olyan forrást, amely tisztázná, hogy az 1733–1736 közötti időszakban Csíkszéknek volt-e adminisztrátora.

719 MNL OL F 46. 1734/313. III. Károly gubernátorrá nevezi ki Haller Jánost. 1734. augusztus 26.

720 Uo. 1734/314. A főhadparancsnok jelentése Haller János gubernátori beiktatásáról és az eskü letételéről. 1734. december 2.

721 Uo. 1736/230. Haller János udvari belső tanácsosi kinevezése. 1736. május 24.

gatással. Előző fejezetünkben kitértünk arra, hogy a lófők sérelmezték, hogy az assessori tisztségekben fokozatosan háttérbe szorultak az armalistákkal szemben. Kutatásunk egyik fontos kérdése a széki közigazgatás társadalmi összetétele, a lófők tisztségekben való részvétele, valamint az adózó réteg székgyűlési jelenléte. A kérdés majdani teljes feltárásához szükséges a részadatok vizsgálata a széki közigazgatás-történet kontextusában.

III.2.2.2. A szék és Csíkszereda joghatósági vitája

A forrásokban először Izabella királyné 1558-as kiváltságlevelében felbukkanó Csíkszereda mezőváros a kora újkor évszázadai során többször is a szék, a fejedelem vagy egy főúr fennhatósága alá került. A város történetének ezen korai szakaszában gyakori volt a mezővárosi függetlenség megőrzéséért vagy visszaszerzéséért folytatott küzdelem.⁷²² A 18. század első felében ez a küzdelem a várbeli katonaság túlkapásai és a szék joghatóságának kiterjesztése ellen, vásári kiváltságokért, valamint a városi igazságszolgáltatás széktől való függetlenítésének eléréséért folyt. A mezőváros az 1720-as évek végén, 1730-as évek elején több éven keresztül pereskedett a Gubernium előtt a székkal. Kéréseiket és panaszukat a bécsi udvarhoz is felterjesztették. Állításuk szerint Ali pasa 1661-es dúlásakor a településsel együtt elpusztultak a mezőváros régi kiváltságait tartalmazó oklevelek is, azonban Izabellától kezdve ezeket több fejedelem is megerősítette. Úgy tűnik, az 1727-es csíkszeredai tiltakozásokat a szék által rájuk kényszerített ingyenes postálkodás szolgálata váltotta ki, azonban az uralkodóhoz felterjesztett kérvényükben szerettek volna fejedelmi megerősítést kapni azokra a kiváltságaikra, amelyek állítólagos oklevelei azóta elvesztek. András Péter városbíró és az előjárók hat sarkalatos pontban fogalmazták meg állítólagos kiváltságaikat, valamint az azokhoz kötődő panaszokat:

1. Kérték az évenkénti négy vásáruk engedélyezését: az elsőt hetvenedvasárnapra (böjtelő első vasárnapja), másodikat áldozócsütörtökre, a harmadikat Szent Margit napjára, a negyediket Szent Mihály napjára.
2. A vásárokból befolyt jövedelmek kizárólag a várost illessék, a magisztrátusnak pedig legyen joga büntetni a vásárokon történő kihágásokat, a peres felek pedig perelhessenek a városi törvényszék előtt.
3. A szomszédos Taploca és Zsögöd környékén tartott baromvásárok alkalmával kocsmárlás zajlott, ami a város kárára volt. Ezért kérték a Guberniumot, hogy tiltsák be az ottani italmérést, és azt egyedül a városnak engedélyezzék.

⁷²² A kérdéstről bővebben: Benkő Elek–Demeter István–Székely Attila: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Erdélyi Tudományos Füzetek 223. Kolozsvár, 1997. 24–25; Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön*. Csíkszereda, 2003. 52–53; Pál-Antal Sándor: *A székelyföld és városai*. Marosvásárhely, 2003. 133–147; Pál-Antal 2013. 205–227.

4. Kérték, hogy a környező falvakkal eddig közösen használt erdőket és legelőket egyetlen szomszédos falu se sajátíthassa ki, hanem egy korábbi fejedelmi döntőbizottság határozata alapján továbbra is megmaradjon a város használati joga is.
5. A taplocaiak és a zsögödiek marháikat gyakran a csíkszeredaiak vetésébe hajtották. A város kérte a Guberniumot, hogy az ilyen esetekben a városbírák ítélkezhesenek, ne a környező falvak bírái.
6. Ha egy városon kívüli városlakóval szemben indít pert, az a kompetens bíró előtt, a városi bíróságon pereljen az *Approbatæ Constitutiones* rendelkezése szerint. Ugyanakkor a felperes tartsa tiszteletben a bíróság persorrendjét.⁷²³

Az uralkodó, 1727. július 24-ei leiratában utasította Haller főkirálybírókat és a szék tisztjeit, hogy vizsgálják ki Csíkszereda panaszait, majd azokat írásban terjesszék a Gubernium elé, hogy a Főkormányzék véleményezhesse és felküldhesse határozatra az uralkodóhoz.⁷²⁴ A Gubernium másolatban leküldte a széknek Apafi Mihály 1671. december 6-án Csíkszeredának adott privilégiumát, amelyben felmentette a mezővárost a postálkodás terhe alól, kizárólag a fejedelemnek tartva fenn e szolgálatot.⁷²⁵ A széki tiszték is felküldték a maguk válaszat és jelentését, azonban a Guberniumnak nem tetszett a jelentés hangneme, amely állítólag gyalázkodó módon vádolta meg a csíkszeredaiakat. A Főkormányzék visszaküldte azt a főkirálybíróknak, azzal a felszólítással, hogy fegyelmezze meg alárendeltjeit, annak érdekében, hogy máskor tartózkodjanak a hasonló, keresztényi erkölcsöt is sértő „mocskolódástól”.⁷²⁶ A széki tiszték jelentése nem maradt fenn (vagy még nem került elő), azonban a Gubernium reakciója rávilágít a szék és Csíkszereda között feszülő ellentétekre. A csíkszéki tiszték 1728. január 21-ei csíksomlyói gyűlésén értetlenül álltak a Gubernium leirata előtt. Válaszukban kihangsúlyozták, hogy legfennebb a jelentésük kifejezéseinek módosíthatnak, a tartalmat nem másíthatják meg. Álláspontjuk szerint a szeredaiak olyan joghatósági mozgásteret követeltek, amely nem illett hozzájuk, „nem nekik való az az köntös, az melyben (...) sétálni kívánkoznának”.⁷²⁷

A Gubernium 1729 márciusában felülvizsgálat céljából jelentést kért a csíkszeredaiaktól a városi törvényszék perrendtartásáról. A szeredai ügy tárgyalására a szék Czíkö Ferenc főnótáriust küldte fel az akkor éppen Kolozsváron ülésző Guberniumhoz, hogy tiltakozzon a városi joghatóság ellen, és szorgalmazza a széki fennhatóság kiterjesztését a mezőváros fölé. Czíkö elérte célját, és a Guberniumot sikerült meggyőznie arról, hogy

723 MNL OL F 46. 1727/359. Csíkszereda panasza és kérése a Guberniumhoz régi privilégiumai elismeréséért. 1727.

724 Uo. 1727/221. Uralkodói leirat Csíkszéknek és a Guberniumnak Csíkszereda panaszainak kivizsgálásáról. 1727. július 24.

725 Uo. 1727/358. Apafi Mihály kiváltságlevelének guberniumi másolata. 1727.

726 Uo. 1727/307. A Gubernium leirata Haller főkirálybíróknak a széki tiszték Csíkszeredáról tett jelentése kapcsán. 1727. december 4.

727 Uo. 1728/376. A csíkszéki tisztviselők válasza a Gubernium leiratára Csíkszereda kiváltságai kapcsán. 1728. január 21.

igazságszolgáltatási kérdésekben Csíkszeredát rendelje a szék joghatósága alá. A város megpróbált a rendelkezésére álló eszközökkel védekezni a széki törekvések ellen. Összegyűjtötte, és a Gubernium számára összegezte perrendtartását:

1. A városlakók közti perbe hívás a szék által gyakorolt jogszokáshoz hasonlóan történt.
2. Amennyiben más település, a szék vagy nemes ember perelte a várost, a pert első fokon egyből a Királyi Táblánál kellett kezdeni, mivel ilyenkor a városi kiváltságok bemutatására volt szükség. Érvelésüket az *Approbatæ Constitutiones*ra alapozták (Par. 4. Titt. 1. Art. 12–13.) Csíkszeredát ilyenkor a városbíró harmadmagával képviselte.
3. Ha egy városlakót más település, magánember vagy másik városlakó hívott perbe, a városbíró saját pecsétjével a városi törvényszék elé rendelte a pert, egy assessor pedig beidézte az alperest. Miután a nótárius kiadta a periratot (*exmissio*), a feleket elbocsátották, hogy előkészüljenek a nyolc nappal későbbi tárgyalásra, ahol benyújtották a védelmet és a pert szolgáló iratokat, magyarázatokat (*exhibita*). A döntéssel elégedetlen fél, a széki pereljáráshoz hasonlóan perújítást (*novisatio*) kérhetett, kifizetve a járulékos perújítási díjat. A „novizáló” fél újra bemutatta iratait („exhibítázott”), amelyet a nótárius megszabott időn belül másolatban kiadott a szemben álló félnek, hogy az elkészíthesse válaszait. Miután a városi törvényszék összehasonlította (*comportatio*) a két fél által hozott tanúvallomásokat (*inquisitio*), vádpontokat és az azokra adott válaszokat (*replicatio*), meghozta az ítéletet. A vesztes fél fellebbezhetett a Királyi Táblára, előtte azonban a városbíró és az összehívott városi vének megvizsgálták az ügyet, hogy találnak-e benne olyan pontot, amely miatt a másodfokú tárgyaláson szükség lehet a városi kiváltságok bemutatására. Ebben az esetben a fellebbezési iratokban említést tettek a kiváltságokról is, mivel utólagos pótlásra nem volt lehetőség. A város törvényei lehetővé tették, hogy a költségeket figyelembe véve, a peres felek maguk döntsék el, hova kívánják fellebbezni az ügyet: a széki derékszékre, avagy a Királyi Táblára. Mivel az előbbi kisebb költségekkel járt, ezért előfordult, hogy a peres felek a derékszéket választották. A város azonban hangsúlyozta, hogy ezeket az eseteket semmiképpen sem a széki *iurisdictio* felsőbbségének elismeréseként értelmezik, hanem pusztán költségkímélő lehetőségnek tekintik.
4. Amennyiben egy városlakó széki birtokkal is rendelkezett, és ezen birtokjoggal összefüggésben követett el vétséget egy birtokos nemes vagy széki lakos ellen, a sértett fél az illetőt a széki törvényszéken perelhetette, a *Tripartitum* szerint (III. rész. 19. cím) pedig az alperes köteles volt ott megjelenni. Csíkszereda csak ebben az esetben ismerte el egy városlakó vagy maga a város széki fórum előtti pervitelének kötelezettségét.
5. Volt rá eset, hogy bizonyos nagy jelentőségű bűnügyi perekben a főkirálybíró, alkirálybíró vagy egy széki assessor is részt vett a városi törvényszék ülésén, de

ebben az esetben sem gyakorolt kizárólagos joghatóságot, hanem a városbíróval közreműködve járt el, betartva a városi törvényszék perfolyási sorrendjét (*series*). 6. Az ítéletek meghozatalában és végrehajtásában a széki eljáráshoz igazodtak.

A csíkszeredaiak állítása szerint a bemutatott perrendtartást a korábbi főkirálybírók és főkapitányok sem vitatták, sőt rendelkeztek a városi levéltárban olyan iratokkal, amelyekben a régi főtisztek (Lázár, Petki, Kálnoki, Bornemisza) védelmükbe vették a városi joghatóságot. Kérték a Guberniumot, hogy ne a széki küldött velük szemben ellenséges állításait vegye figyelembe, hanem az övéket, amely védelmében készek törvényt állni a kompetens fórum (Királyi Tábla vagy Gubernium?) előtt.⁷²⁸

A Gubernium megvizsgálta az ügyet, majd úgy határozott, hogy hasonlóan a többi privilégiummal rendelkező mezővároshoz, Csíkszereda sem lehet teljesen független a széktől. A súlyosabb bűnügyi esetekben a széki hivatali hatalomnak kell érvényesülnie. Városiak közötti vagy széki lakos (nemeseket is beleértve) és városi közötti perben az elsőfokú fórum a városi törvényszék, a fellebbezés innen a derékszékre kerül, innen pedig a Királyi Táblához. Az olyan peres esetekben viszont, amikor a városi privilégiumok bemutatására van szükség, a városi törvényszék után mindig a Királyi Táblára kell fellebbezni az ügyeket. Ugyancsak a királyi törvényszék a kompetens másodfokú fórum abban az esetben, ha egy nemes ember magánügyben pereli a várost.⁷²⁹

III.2.2.3. Társadalmi feszültségek és a csíkszéki lófőrend mozgalma

A század első felének jelentős társadalmi változásai Csíkszéken is éreztették hatását. 1726-ban a gyergyóiak panaszt tettek a főkirálybírónak a teherviselés egyenlőtlen megosztása miatt. A panaszosok állítása komoly társadalmi változásra derít fényt, ugyanis 1716 körül a jobbágyok, zsellérek és őrállók (plájások) a szabad falusiak terheinek felét viselték, beleértve a *vecturát*⁷³⁰ is. Az 1722-es adóösszeírás szerint Gyergyószéken összesen 1199 adófizető élt.⁷³¹ Ebből 35 család (2,7%) armalista, lófő és közszékely (primipilus és pixidarius) 888 család (68,6%), jobbágy 190 család (14,7%), zsellér 27 család (2,1%), míg örmény 66 család (5%).⁷³² 1726-ra a jobbágyok, zsellérek és plájások az adó és portio felén kívül semmiféle egyéb széki és katonai terhet nem viseltek, hanem mindezek a szabad személyekre hárultak. E helyzet főként azokban a falvakban volt súlyos, ahol a nagy többség jobbágy meg zsellér volt, és csupán egy kicsiny szabad réteg viselte a terhek zömét. A közszékelyek igazságtalannak érezték ezt abból a szempontból is, hogy legtöbb esetben a jobbágyok és zsellérek a közösség földjeiből is ugyanúgy részesültek, mint a terhek javát viselő szabadok.⁷³³

728 Uo. 1730/557. Csíkszereda bemutatja a Guberniumnak perrendtartását. 1729 vagy 1730.

729 Uo. A Gubernium határozata Csíkszereda perrendtartását illetően. 1729 vagy 1730.

730 A katonaság részére történő szolgáltatások.

731 Pál-Antal 2009. 24.

732 Uo. 10.

733 SzOkl. VII. 1555. Gyergyószék panaszlevele Haller Jánoshoz. 1726. január 14.

A szabad székely társadalmi rétegen belül külön problémaforrást jelentettek a lófők sérelmei. Az 1720-as évek végére az adófizető, de magukat nemesnek tartó lófők elégedetlensége annyira növekedett, hogy szervezett, összehangolt „rendi” fellépésre szánták el magukat. Ezzel Haller János főkirálybírói időszakának legnehezebb széki konfliktusa bontakozott ki, amely fokozatosan az egész székely rendi nemzetet érintő kérdéssé vált. Haller főtitzsége alatt a lófők problémái nem oldódtak meg a számukra kedvező módon, hanem konfliktustényezőként Lázár Ferenc főkirálybíróága alatt is napirenden maradtak. A Csíkszeredával való konfliktusnál súlyosabb volt a csíkszéki lófők mozgalma és tiltakozása, amelyet több társadalmi, gazdasági és hatalomgyakorlási tényező váltott ki.

A középkorban és a fejedelemség időszakában a nemesi rend részeként elismert lófők⁷³⁴ társadalmi szerepe és jogi megítélése átalakult a Habsburg-berendezkedéssel. A lófők ragaszkodtak korábbi székely nemesi státuszukhoz, az azzal járó adómentességhez és a tisztségek viselésének jogához. Ezzel szemben az új hatalmi berendezkedés nyomán az adózó rendbe tagolták be őket, az adómentességet csupán az uralkodó által szentesített nemesi levéllel rendelkezőknek tartva fenn, közülük is csak a legalább két jobbággal bíró nemeseknek.⁷³⁵ Az egyetlen teljes jobbágyot bíró armalistának is adóznia kellett, azonban adójába beszámították jobbágya adóösszegét is.⁷³⁶ A lófők nehezen viselték az armalisták helyzetének erősödését, annál is inkább, hogy egyre többen kerültek be közülük a széki tisztségviselők közé, főként a hagyományosan lófőtisztségnek tartott assessor-i hivatalba. A 18. század első felében kezdett felértékelődni az armális, hiszen a fejedelemség korával ellentétben, a nemesi cím egyre tágasabb érvényesülési lehetőségeket nyitott meg viselői számára, nem csupán széki szinten, hanem országos viszonylatban is. Az országgyűlési deputatusok között is gyakrabban jelentek meg az armalisták, ami újabb sérelmet jelentett a lófők számára, akik úgy tartották, hogy az országgyűlés és az ott egyeztető székely natio gyűlése azért hozott annyi lófőellenes intézkedést, mert a primipilusok kiszorultak a diétai követek közül. Mindezek ellen az elégedetlen csíkszéki lófőrendűek közös tiltakozást nyújtottak be a Guberniumhoz és a székely natio gyűléséhez. Első kérvényüket a Gubernium azzal hárította el, hogy a csíkszéki lófők panasza egy általánosan jelenlévő probléma minden székely székben, ezért meg kell várni az országgyűlést, ahol a lófők ügye is sorra kerül a többi panasszal együtt.

734 „... az lófejek az ő lófőségeken minden székben szabadon éljenek, úgy mind a nemesség az ő nemességeken, az ő földön lakókat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy mint a nemesség bírják az ő jobbágyokat, ők is jobbágyul bírják...”. Ld. A segesvári országgyűlés végzései. 1562. június 20. EOE. III. 203. Vö. Appr. Const. Par. 3. Titt. 76. Art. 3.

735 MNL OL F 46. 1718/94. A székely natio gyűlésének proiectuma az armalisták és lófők adózásáról, guberniumi jóváhagyással. 1718. március. 26.

736 MNL OL B 2. 1714/5. A szebeni országgyűlés határozata az egyházi nemesek (armalisták) adózásáról. 1714. január 6.

A lófők a diéta alkalmával, 1729 júliusában újra benyújtották panaszukat a Guberniumnak, amely továbbította azt az üléselő székely natio gyűlésének. A lófők három pontban adták elő sérelmeiket:

1. Lófőstátuszukra nézve sértőnek találták, hogy a már két szegény jobbággal rendelkező armalisták adómentesek, míg ők, akik „nemességüket nem pénzen vették”, adóznak jobbágyaikkal együtt. Mindez nem csupán sérelmes volt számukra, hanem anyagilag is megterhelő, hiszen az armalisták az adón kívüli egyéb terhekből sem vették ki részüket. A lófők adókkal és szolgálatokkal megterhelt jobbágyságai közül sokan bujdosásra adták a fejüket, és Moldvába menekültek.
2. A lófőrendűek úgy tartották, hogy Csíkszéken bevett szokás volt, hogy az assessor-i tisztségeken az armalisták és a primipilusok egyformán osztoztak, szabad választás után pedig a főkirálybíró jóváhagyta a tisztségre választott személyeket. Mivel az assessor-i hivatalokba is egyre több armalista került be, a lófők tisztviselési hagyományait és jogaikat érezték megsértve.
3. Legnagyobb sérelmüknek tartották, hogy egy ideje lófőrendű nem került be az országgyűlési követek közé. Haragjuk elsősorban a székely natio gyűlése ellen irányult, mert úgy vélték, azok „róluk, nélkülük döntenek”, és olyan tervezeteket vezetnek be, amelyek kifejezetten a lófők ellen irányulnak. Kérték, hogy a Gubernium, autoritásánál fogva, akadályozza meg az ilyen jellegű projektumokat.⁷³⁷

A székely natio gyűlése megtárgyalta a lófők panaszát, majd mindhárom pontra válaszolt:

1. A lófők adózásáról az 1718-ban vagy 1719-ben tartott szebeni országgyűlésen határozott a székely natio. Határozatát a Gubernium elé terjesztette, amely azt jóváhagyta. Úgy határozott a natio gyűlése, hogy akkori döntésüket érvényben hagyják.
2. Az assessorok választása kapcsán a rendi nemzet gyűlése is említést tett a régi szokásról, miszerint az ülnököket az armalisták és a lófők közül választják, azonban nem egyenlő arányban, hanem érdem és rátermettség szerint. A főkirálybíró feladata és joga volt, hogy a megválasztott személyeket alkalmasságuk alapján megerősítse hivatalukban, vagy megakadályozza a tisztségszerzést. Az eljárás felülvizsgálata az 1729-ben működő Iuriscorrectoria Commissio (Törvényfelülvizsgáló Bizottság)⁷³⁸ elé került, amelynek hatáskörében állt a jogszokás módosítása.

⁷³⁷ MNL OL F 46. 1729/255. A csíkszéki lófőrendűek panaszai és kérései a Guberniumhoz. 1729. július.

⁷³⁸ Ehhez a bizottsághoz került felülvizsgálatra Csíkszereda perrendtartása is. Ld. MNL OL F 46. 1730/557.

3. A szék országgyűlési küldöttei esetében is az alkalmasságot látta mérvadónak a natio gyűlése, ezért nem kívánt változtatni a deputatusok megválasztásának eljárás módján.⁷³⁹

Az országgyűlések alkalmával ülésező és egyeztető székely rendi nemzet (natio) gyűlése az összes székely szék választott küldötteiből, a főkirálybírókból és a székely regalistákból állt. Forrásainkból úgy tűnik, hogy a gyűlésnek nagyobb szerepe és hatásköre volt, mint pusztán a székek közös országgyűlési álláspontjának egyeztetése. Döntettek és jogszabályérvényű határozatokat hozhattak a székely székek belső életére vonatkozóan, sőt még olyan kérdésben is, mint az adózás leosztása településenként vagy társadalmi rétegenként (lásd a lófők esetét). Bizonyos esetekben – pl. adóügy – guberniumi jóváhagyásra volt szükség. A csíkszéki lófők adózásának kérdésében, úgy tűnik, megosztott volt a natio gyűlése. Czikó Ferenc széki főnótárius, még a lófők panaszlevelének feladása előtt, írásban, pecsétjével hitelesítve tanúsította, hogy sosem értett egyet a lófők megadóztatásával, és a már több éve vitatott kérdésben mindig az adózás ellen foglalt állást, mivel azt az *Approbatæ Constitutionesszel* ellentétesnek látja. Az erdélyi törvénykönyv ugyanis kimondta, hogy a lófők is a nemesi renddel „egyenlő szabadsággal bírják” birtokaikat.⁷⁴⁰

A székely natio gyűlésének válaszából kiderül, hogy a lófők csak 1718/1719-től kezdődően adóztak, az adólistákra való felvételükről pedig a diétán ülésező székely natio gyűlése határozott. A határozatot akkor ideiglenesnek tekintették, „míg más modalitást adinveniálnának”, azonban végérvényes maradt.⁷⁴¹

A csíkszéki lófők nem fogadták el a székely natio választát. Panaszukat szinte szó szerint megismételve, a következő évben újra elküldték a Guberniumnak, ezúttal citálva az *Approbatæ Constitutiones* lófőbirtokok nemesi jogállására vonatkozó cikkelyét (*Appr. Const. Par. 3. Titt. 76. Art. 3.*) is. Kérték a Guberniumot, hogy érvénytelenítse a székely natio azon határozatait, amelyek a lófőrend érdekeit sértik.⁷⁴²

A csíki lófők az 1730-as kolozsvári diétán összegyűlt székely natióknak újabb kérényt nyújtottak be. Az országgyűlésen külön jogi bizottság működött, amelyben az erdélyi törvények és jogszokások felülvizsgálata zajlott.⁷⁴³ A lófők szerint a székely natio gyűlése megpróbálta kihasználni az alkalmat, hogy az *Approbatæ Constitutiones* felülvizsgálata során a lófőbirtokok nemesi státuszáról szóló cikkelyt (*Appr. Const. Par. 3. Titt. 76. Art. 3.*)⁷⁴⁴ a jogi bizottsággal kivetessék a törvénykönyvből, ezáltal lehetővé téve a lófőbirtokok felvásárlását. A lófők attól tartottak, hogy mindez rendjük tömeges tár-

739 Uo. 1729/255. A székely natio gyűlésének válasza a csíkszéki lófők panaszára. 1729.

740 Uo. Czikó Ferenc főnótárius tanúsítványa a lófők megadóztatása kapcsán. 1729. május 24.

741 Uo. A székely natio gyűlésének válasza a csíkszéki lófők panaszára. 1729.

742 Uo. 1730/404. A csíkszéki lófők Guberniumhoz benyújtott panaszlevele. 1730.

743 Ez a bizottság vagy ülés (*iuridica sessio*) minden bizonnal az egy évvel korábbi *Iuriscorrectoria Commissio* tagjaiból állt, vagy annak a munkájához csatlakozott.

744 „A lófőség is a Székelységen magok örökségét azon szabadsággal bírassák, mint a Nemesség, azoknak elidegenítések, adások, bevések kívül.”

sadalmi lesüllyedéséhez és eljobbágyosodásához vezet majd, és a széki közigazgatásban betöltött szerepük és súlyuk is veszélybe kerül. Kérvényükben a lófők kérték a törvény-cikk megőrzését, amelyre úgy gondoltak, mint régi nemesi státuszuk egyik biztosítékára. A székely natio gyűlése a jogi bizottság figyelmébe és pozitív elbírálásába ajánlotta a kérést.⁷⁴⁵

Kérvényük második pontjában a lófők a *Compilatæ Constitutiones* azon artikulúsanak eltörlése ellen tiltakoztak, amely kimondta, hogy a lófők is kötelezhetőek a széki rabok őrzésére abban az esetben, ha az illető helyen nincs vagy kevés a közszekely lakos.⁷⁴⁶ Csíkszék székgyűlése 1726. január 28–29-én olyan szabályrendeletet hozott, amelyben eltörlték a lófők ez irányú kötelezettségét. A lófőrend kérte a natio gyűlését, hogy érvénytelenítse a fent említett szabályrendeletet. Nem egészen világos, hogy a lófők miért tartották sérelmesnek börtönőri kötelezettségük eltörlését, hiszen a szolgálat egy újabb terhet rótt rájuk. Lehetséges magyarázat lehet erre, hogy tartottak a precedenstől, hiszen, ha egy őket érintő törvényt eltörlönek, akkor könnyebb a többit is módosítani vagy eltörlöni. Talán közvetett módon a nemesi státuszukat kimondó törvénycikket védelmezték. Mindenesetre a székely natio gyűlése ebben a pontban is egyetértett a primipilusok kérésével, és széljegyzetben jelezte álláspontját a Guberniumnak és a jogi bizottságnak küldendő másolaton. Figyelemre méltó viszont a natio gyűlésének azon megjegyzése, miszerint a lófők és közszekelyek között „nem lévén most semmi distinctió”.⁷⁴⁷ A közszekely- (pixidarius/darabont), valamint a lófő- (primipilus) rend egyenlő megítélése társadalmi jogállásukra vonatkozott, és nem ismerte el a lófők által kétségbeesetten oltalmazott régi közösségi nemességet.

Kérvényük harmadik pontjában a lófők az adózással kapcsolatos sérelmeiket terjesztették fel. Amint korábbi panaszaikból is láthattuk, vélt nemesi jogállásuk megsértéseként értelmezték saját és jobbágyaik adókötelezettségét. Az adózással szembeni ellenérvként a jobbágyok elvándorlását is felhózták, amelyre úgy hivatkoztak, mint magát az uralkodót ért kárra. A székely natio határozottan elutasította a lófők adómentességének gondolatát, hivatkozva évekkal korábbi, Gubernium által jóváhagyott döntésére.⁷⁴⁸

Az assessor-i tisztségek betöltése körüli vita újra megjelent a lófők kérvényében. Hangsúlyozták, hogy az egész székelységen bevett gyakorlat volt, hogy a tizenkét assessor fele armalista, fele pedig lófőrendű legyen. Csíkszéken azonban az 1719-es pestis során elhaláloztak az assessorok, utána pedig főként armalistákat választottak a tisztségekre, így a lófők kisebbségbe kerültek. A csíki primipilusok úgy vélték, hogy a vice- és derékszékeken velük szemben többségbe kerülő armalisták rájuk nézve kedvezőtlen ítéleteket is hoznak. Kérték tehát a natio gyűlését, hogy a többi székhez hason-

745 MNL OL F 46. 1730/592. A csíki lófők panasza és kérvénye a székely natio gyűléséhez és a Guberniumhoz. 1730.

746 *Comp. Const.* Par. III. Tit. 8. Art. 11.

747 MNL OL F 46. 1730/592. A csíki lófők panasza és kérvénye a székely natio gyűléséhez. 1730.

748 Uo.

lóan, Csíkszéken is állítsák vissza az assessorok összetételének régi rendjét. A székely rendi nemzet gyűlése a diéta jogi bizottsági ülése elé utalta az ügyet.⁷⁴⁹

A lófők kérvényének ötödik pontja az országgyűlési követek összetételére vonatkozott. Csíkszékét három választott deputatus (hozzájuk csatlakozott a főkirálybíró) képviselte a diétákon. A lófők úgy vélték, hogy érdekeik nincsenek kellőképpen képviselve a diétán, de főleg a székely natio gyűlésében, ahol előre megvitatták a székelységet érintő ügyeket és az országgyűlés elé terjesztendő közös álláspontokat. Kérték tehát, hogy a székely natio a lófők számára biztosítsa a három küldötti hely egyikét. Kérésüket azzal az érveléssel igyekeztek alátámasztani, miszerint a deputatusokat a szék saját költségén küldi az országgyűlésekre, a széki költségvetéshez pedig legnagyobb arányban a lófők járulnak hozzá. A székely natio gyűlése elutasította a deputatusokra vonatkozó kérést, úgy rendelkezve, hogy a továbbiakban is a főkirálybíró és a székgyűlés joga legyen a megfelelő országgyűlési követek megválasztása.⁷⁵⁰

A székely natio gyűlése, miután megvitatta és véleményezte a lófők kérvényét, másolatban, véleményező széljegyzetekkel és részletes állásfoglalásukkal ellátva átküldte azt a Guberniumnak. Válaszában a székely natio kifejtette a nemességre és nemesi adómentességre vonatkozó alapelveket. A lófők kollektív nemességének elve, amely a fejedelemség korában még közjogi valóság volt, a Habsburg-berendezkedéssel érvényét veszítette. Eszerint a lófőrend jogtalanul tulajdonította magának a nemesi privilégiumot. Valódi nemességnek csupán egyénileg az uralkodótól kapott, nemesi levéllel hitelesített kiváltságos állapot számított. Önmagában az armális sem biztosította az adómentességet. A székely natio gyűlésének határozata mondta ki 1718-ban, hogy a legalább két teljes jobbággal bíró nemes csak személyében vált adómentessé, birtoka után jobbágysága viselték az adóterheket. A telekről nem adózó és ott kvartélyt nem tartó zselléreket ebben az esetben nem vették számításba. A lófőket és közszekelyeket („dara-bontokat”) határozottan elkülönítették a nemességtől, kimondva, hogy mind személyük, mind jobbágaik adókötelesek.⁷⁵¹ A jobbágyokkal bíró lófők adómentességét abból a megfontolásból sem támogatta a székely natio, hogy az immunitás megszerzése után a kirótt adó-calculus a szegényebb lófőkre hárulva, a társadalmi kategória lesüllyedéséhez vezetett volna. A székely székek diétai képviselői határozottan kijelentették, hogy a lófő csakis uralkodói nemesítés révén válik nemessé.⁷⁵²

Az assessor hivatalt betöltése kapcsán a székely natio kétségbe vonta, hogy a lófők bármiféle olyan írott privilégiummal rendelkezzenek, amely biztosítaná számukra az ülnöki tisztségek felét. Ebben az esetben is, akárcsak a deputatusok megválasztásánál,

749 Uo.

750 Uo.

751 Uo. 1718/94. A székely natio gyűlésének proiectuma az armalisták és lófők adózásáról, guberniumi jóváhagyással. 1718. március. 26. A tervezetben meghatározták, hogy a két jobbággal bíró armalista is csak abban az esetben adómentes, amennyiben a két jobbágy vagyona összesen eléri a (az illető faluban élő) legnagyobb adót fizető szabad ember vagyonának a felét.

752 Uo. 1730/592. A székely natio gyűlésének a csíkszéki lófők kérvényére adott válasza. 1730.

csakis alkalmasság alapján történő székgyűlési választás és a főkirálybírói megerősítés számított.⁷⁵³

Az 1730 nyarán Kolozsváron ülésező országgyűlés azonban nem kedvezett a kérelmező lófőrendnek. A diéta június 5-én törvénybe foglalta (1730/Art. 21. Par. 2.) az Appr. Const. III. 76. Art. 3. cikkelyének módosítását, szabaddá téve a lófőbirtokok eladását. Az országgyűlési döntés ellen tiltakoztak a csíkszéki lófők. Bánkfalvi (csík-szentgyörgyi) Kovács Tamás csíkszéki követ a lófőrend nevében július 1-jén tiltakozó nyilatkozatot nyújtott be az országgyűlésnek, amelyben kifejtette a lófők sérelmét és álláspontját a cikkely módosítását illetően. A primipilusok attól tartottak, hogy birtokaik szabad adásvétele folytán a birtokos nemesek fölvásárolják földjeiket, ami a lófőrend gyors elszegényedéséhez és jobbágyosorba süllyedéséhez vezethet. A tiltakozás az országgyűlésen biztosan nem ért célt, mivel a Gubernium csak a következő év májusában tárgyalta a protestációt.⁷⁵⁴

III.2.3. Lázár Ferenc (1736–1742)

Lázár Ferenc Hallerrel és Bornemiszával szembeni korábbi fellépése nem maradt következmények nélkül. Nem nyíltan ugyan, de érték retorziók az évek során. 1732-ben jobbágyait a nemesi jobbágyokat illető terheknél nagyobb mértékben terhelte meg a szék. Ez ellen tiltakozott is a gróf, hivatkozva arra a század elején kialakuló szokásjogra, miszerint a nemesek jobbágyait a kivetett portión kívül egyéb teherrel (fuvarozás, kvártély) nem terhelik. A gróf úgy vélte, hogy a széki tisztek kifejezetten ellene jártak el, mikor olyan terheket követeltek jobbágyaitól, amelyeket csupán a téli hónapokban szoktak elvárni. Szárhegyen már május–júniusban bekvártélyoztak (beszállásoltak) katonákat. A gróf állította, hogy jobbágyfalvai tévesen kerültek fel az adólistákra. Kérte a széki tiszteket, hogy orvosolják a kiváltságain esett sérelmeket. Határozottan úgy vélte, hogy a falvait megterhelő intézkedések kifejezetten személye ellen irányultak. Követelte a székgyűléstől, hogy fedjék fel, kik állnak ezen intézkedések hátterében, hogy eljárhasson ellenük. Arra kérte továbbá a széket, hogy őt ne tekintsék ellenségnek.⁷⁵⁵ Érezhetően változott a hangnem a gróf és a szék közötti viszonyban. A hét évvel korábbi atyafiságos és közvetlen hangvétel eltűnt, és egymással szemben állva látjuk a széket és a szárhegyi grófit. Arra következtetünk, hogy a megromlott viszony hátterében a Haller–Lázár-szembenállás húzódott meg. Lázár úgy vélte, a gyergyószéki tisztek nem vették figyelembe a jobbágyokat érintő nemesi előjogait. Ez ellen tiltakozva a székel rendi privilégiumokra hivatkozott, és felszólította az alkirálybíró, hogy ne hozzon be semmiféle újítást, hanem tartsa magát ahhoz a jogszokáshoz, ahogyan a jobbágyok helyzetét szabályozták más székekben is, hiszen ő sem tartja alábbvalónak magát más

753 Uo. A székel natio gyűlésének a csíkszéki lófők kérvényére adott válasza. 1730.

754 Uo. 1731/175. A lófőrend tiltakozása az országgyűlés előtt a lófőbirtokok eladását engedélyező törvénymódosítás ellen. 1730. július 1.

755 RNL HMI F 27. IV/47. fol. 1–2rv. Lázár Ferenc panaszlevele a gyergyói társszékgyűléshez. 1732. június 19.

székely nemesnél. Ugyanakkor a rendi korszakra jellemző nemesi gőg is kiviláglik a gróf soraiból: „nem a kösség, hanem az nemesség előbb, és nem az kösség csinál törvént az országnak, hanem az nemesség, mert ha az úgy volna, az Pragmatica Sanctiót véllék is subscribáltatta volna az Urunk”. A gróf nem mondott le vélt igazáról, sőt, állítása szerint kész volt egyenesen az uralkodóhoz fordulni, illetve törvényes úton keresni elégtételt. Kijelentette, hogy nem hajlandó semmit feladni nemesi előjogaiból, sem pedig javaiból.⁷⁵⁶

Lázár Ferenc sérelmei közé tartozott az is, hogy tudta és engedélye nélkül épületeket emeltek és bontottak magánterületein és jobbágybirtokain, valamint megsértették kocsmárlási jogát. A vicekirálybíró a gróf panaszait a székgyűlésre továbbította, és felkérte a gróft, hogy várja be a Csíksomlyón ülésező gyrás gyűlés válaszait, miután majd összehívják a viceszéket és orvosolják a gróf panaszait.⁷⁵⁷ Hogy miként oldódtak meg a Lázár Ferencet ért sérelmek, nem tudjuk, de főkirálybíróvá választása után már egy megváltozott helyzettel találkozunk.

Haller János guberniumi tanácsossá való kinevezése után, 1733. május 4-én az uralkodó engedélyezte a széknek a főkirálybíró-választást, amelyet május 11-én meg is tartottak a csíksomlyói székgyűlésen. A széki tisztek Guberniumnak küldött jelentése sajnos nem őrizte meg a szavazatot kapott összes személy névsorát, csupán az első három felterjesztett jelöltről van tudomásunk: gróf szárhegyi Lázár Ferenc 112, gróf zabolai Mikes István 61, míg altorjai Apor Farkas 43 vótumot kapott.⁷⁵⁸ Lázár Ferenc egyértelmű győzelme a gróf széki befolyásáról és népszerűségéről tanúskodik. Figyelemre méltó az őt követő két jelölt személye is. Mindketten birtokosok voltak Csíkszéken, mégis ősi birtokaik révén kifejezetten Háromszékhez kötődtek. Az Apor család egyik jelentős tagjának, Apor Péter háromszéki főkirálybírónak a neve már 1708-ban felmerült a csíkszéki főtiszttség körül. Az Aporok a 18. század során mindvégig feltűntek a főkirálybíróságra kandidáló székgyűlések választási eredményei között, főtiszttségre azonban sosem jutottak. Amint a későbbiekben látni fogjuk, a háromszéki birtokos nemesi családok közül a Kálnoki és a Henter családokból kerültek ki csíkszéki főkirálybírók a 18. század során.

Lázár Ferenc 1721⁷⁵⁹–1736 között királyi táblai assessor volt, főkirálybírói megbízása miatt azonban lemondott tisztségéről.⁷⁶⁰ 1736. július 31-én állította ki a Kancellária kinevezési okiratát (*collationalisát*),⁷⁶¹ beiktatására pedig 1737 májusában került sor, amelyre a Gubernium Gyulaffi László udvarhelyszéki főkirálybíró (a későbbi kancellárt) küldte ki. Az 1733 és 1736 közötti időszakban nem állt főkirálybíró a szék élén. A

756 Uo.

757 Uo.

758 MNL OL F 46. 1733/94. A csíkszéki székgyűlés jelentése a főkirálybíró-választás eredményéről. 1733. május 11.

759 Uo. 1721/141. Lázár Ferenc táblai assessori kinevezése. 1721. március 3.

760 Trócsányi 1988. 354, 413.

761 MNL OL B 2. 1742/388. A Kancellária Lázár Ferenc kinevezéséről. Vö. RNL KolMI F 384. IV/643. Lázár Ferenc collationalisa. 1736. július 31.

többéves „árva széki”⁷⁶² időszakok nem voltak szokatlanok a korszakban. Ilyenkor az alkirálybírók és a széki főjegyző vezette a törvényhatóságot, derékszékét nem tartottak, hanem azokat a peres ügyeket, amelyeket lehetett, a Gubernium elé terjesztették. A pereskedések és halasztások (*dilatio*) többéves elhúzódása a korszak igazságügyi rendszerének olyan negatívuma volt, amelyet még a későbbi folytonos táblák sem tudtak teljesen felszámolni. Esetünkben a hároméves, főtiszt nélküli időszak körül azért merül fel kérdés, mivel Lázár Ferencet már nagyon hamar, 1733. május 11-én főkirálybíróvá választották, ő azonban 1736-ig a királyi tábla assessora maradt. Sajnos jelenleg nem áll rendelkezésünkre olyan adat, amely minden kétséget kizáróan tisztázná a hosszas átmeneti időszak kérdését. Nem tudjuk, hogy külső tényező késleltette Lázár Ferenc főkirálybírói kinevezését vagy pedig személyes okok. Az utóbbi tűnik valószínűnek, ugyanis tudomásunk van arról, hogy a gróf 1734 márciusában súlyos betegségben ágy-nak esett, és végrendelkezett.⁷⁶³ Nem valószínű, hogy a halálra készülve, főkirálybírói szolgálatot vállalt volna, de még így is túl hosszúnak tűnik a négyéves átmeneti időszak.

Lázár Ferencnek első jelölése után majdnem négy évtizedet kellett várnia, míg végül megszerezte a családjában korábban szinte öröklődő főtiszti hatalmat. Rövid kuruc főkapitányi időszakától eltekintve, most, élete utolsó éveire ért fel pályafutásának csúcára. Ekkor azonban már nem élvezhette felhőtlenül rég áhított tisztességét, hiszen egyre gyakrabban betegeskedett, ami sokszor meggátolta főtiszti feladatainak teljesítésében is. Ilyenkor vármegyei családi birtokán, Szászkereden tartózkodott, és csak felépülése után tért vissza a székre főtiszti hivatalát ellátni. Arra is volt példa, (mint 1738-ban) hogy egészségét javulni érezte, így parancsba adta a vicetiszteknek, hogy hirdessék ki a derékszék időpontját. Rövidesen azonban újra ágy-nak esett, és csak hónapokkal később épült fel annyira, hogy visszatérhetett Gyergyóba.⁷⁶⁴

Az 1737–1739 között zajló osztrák–török háború, az Oszmán Birodalommal határos lévén, közvetett módon a széket is érintette. A csapatok átvonulása, elszállásolása, ellátása, társzekerek biztosítása, fuvarozás, adók fölötti pénzügyi terhek kirovása és az egyéb katonaságnak tett szolgálatok nemcsak megterhelték a széket, de szerteágazó és bonyolult adminisztratív terheket róttak a széki tisztviselőkre. Az ebből az időszakból származó leveleket, jelentéseket, kérvényeket és panaszokat tartalmazó forrásokat vizsgálva úgy tűnik, hogy Lázár Ferenc már nem vett aktívan részt a széki ügyek irányításában, hanem azokat legtöbbször a vicetisztjeire bízta.

Ugyancsak 1738-ban apróbb változtatásokat is eszközölt a derékszék működésében. Amint korábban láthattuk, derékszék alkalmával társszékenként külön és más helyszínen ültek törvényt. Hátránya volt mindennek, hogy a törvényszékek fenntartásának költségeivel több falut terheltek meg, hiszen annyiszor kellett fedezni a derékszék

762 Korabeli kifejezés a főkirálybíró nélküli időszakra. Nem összetévesztendő a későbbi árvaszék intézményével, a gyámhatósággal.

763 RNL KolMI F 384. 107. 78, fol. 16–17rv. Lázár Ferenc végrendelete. 1734. március 10.

764 RNL HMI F 27. V/26, fol. 1r. Lázár Ferenc utasítása a széki tiszteteknek. 1738. február 12. Uo. V/33, fol. 1–2rv. Lázár Ferenc utasítása a széki tiszteteknek. 1738. június 1.

kiadásait, ahányszor az egy-egy társszékre kiszállt. Erre való tekintettel (vagy csak erre hivatkozva) a gróf egyszerűsítette a törvényszéki rendet. Elrendelte, hogy a négy szék együtt üljön derékszék, hogy a „szegénység” terhein ezzel is könnyítsenek. A helyszíni megválasztását a vicetisztekre bízta, azonban kikötötte a kiadások csökkentését. A vice-tisztek feladatává tette, hogy találjanak egy rátermett személyt, akit meg lehet bízni a pénzügyek kezelésével, hogy elkerüljék az előző évekre jellemző „tékozlást”. A helyiek terheinek könnyítése végett azt is elrendelte, hogy akinek nem felel meg az ellátás, az főzessen magának, és ne a vendéglátókat terhelje meg. A kiadásokat is személyesen ellenőrizte.⁷⁶⁵ A derékszékek összevonásának egyik oka a főkirálybíró súlyosbodó betegeskedése is lehetett, hiszen a társszékről társszékre való utazás a kor körülményei között még egy egészséges ember számára is megterhelő lehetett. Az összevont derékszék nem élte túl Lázár Ferencet, később visszaállt a társszékenkénti ülésrendje. Másfél évtizeddel később Haller Pál főkirálybíró is hasonló kísérletet tett a derékszék „megreformálására”, de az ő próbálkozása se bizonyult tartósnak.

Lázár Ferenc tevékenysége során olyan törekvéseket is felfedezhetünk, amelyek az adózórendűek helyzetének könnyítésére irányultak. Összességében azonban az állapítható meg, hogy a gróf főtiszttségének végére a közterhek rendkívüli mértékben növekedtek. Lázár Ferenc megpróbált közbenjárni a Guberniumnál a terhek csökkentése érdekében, azonban határozott elutasításra talált a Főkormányzék részéről. Az adózó közszekelyek terheinek csökkentése a nemesek jobbágynak terheit növelte volna, ezért (is) a kormányzó ettől elzárkózott, mondván, hogy a nemesek privilégiumai se közvetlen, se közvetett módon nem szenvedhetnek csorbát. Haller János azt javasolta, hogy inkább a ferences szerzeteseket is adóztassák meg, illetve törekedjenek arra, hogy az adózó szabadok között egyenlően, igazságosabban osszák el a terheket.⁷⁶⁶

1741-re Lázár Ferenc egészsége már annyira megromlott, hogy kénytelen volt a derékszék saját szárhegyi kastélyában tartani.⁷⁶⁷ Halála nem sokkal később, 1742-ben következett be. Hosszú közéleti pályafutása eseménydús és a korszak szereplőinek többségéhez hasonlóan, politikailag változó volt. Pályafutását szemlélve úgy véljük, hogy a gróf tevékenységében hangsúlyos volt a széki nemesi elit (és elsősorban saját) pozícióinak megerősítése. Ehhez olykor a széken kívüli, birodalmi központosító hatásokkal szembeni ellenálló szerep is társult. Az 1720-as évek során a guberniumi és bécsi akarattal szembeni tiltakozásában és fellépésében a lokális rendi öntudat hangját fedezhetjük fel. Természetesen, a magyarországi rendekkel ellentétben, a 18. század során az erdélyi rendiség sosem képviselt, és nem is képviselhetett olyan politikai-gazdasági erőt, amely alkuképes pozíciót vagy ellenzéki szerepet vállalhatott volna az uralkodói politikával szemben. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, figyelemre méltóak azok a „történelmi pillanatok”, amelyek során e gyenge és frakcionált rendiség hallatta hangját.

⁷⁶⁵ Uo. V/33. fol. 1–2rv. Lázár Ferenc utasítása a széki tiszteknek. 1738. június 1.

⁷⁶⁶ Uo. V/36. fol. 1 rv. Haller gubernátor levele Lázár Ferenchez. 1738. július 22.

⁷⁶⁷ RNL HMI F 26. 27. fol. 5rv. A Lázár Ferenc szárhegyi kastélyában tartott derékszék végzése. 1741. július 19.

Lázár Ferenc halálát a Gubernium 1742. május 29-én adta hírül az uralkodónak.⁷⁶⁸ A szárhegyi gróf elhunytával véget ért a Lázár család két évszázados politikai és gazdasági hatalma Csíkszéken. A második Habsburg-berendezkedést követően Lázár Ferenc rövid főkirálybírótsága már csak árnyéka volt a család 16–17. századi hatalomgyakorlásának. A gróf halála után a családi birtokok fokozatosan feldarabolódtak az örökösök között, akik közül többé senki sem töltötte be a szék legfőbb vezető tisztségét. Lázár Ferenc fia, Gábor, ugyan kapott szavazatokat főkirálybíró-választás során, de a 18. század során a család többé nem vett részt a széki hatalomgyakorlásban. Lázár Ferenc halála után a családon belül felmerülő örökösödési konfliktusokat sejteti a Gubernium 1742. május 29-ei, Lázár Gáborhoz intézett levele. A Főkormányzék felszólította Lázár Ferenc fiát, hogy atyja halála után igyekezzen békésen, a testvéreivel és édesanyjával egyetértésben rendezni az öröklési kérdéseket, amennyiben ez nem sikerülne, számíthat a Gubernium segítségére (vagy beavatkozására). A Gubernium a széki tiszteket is figyelmeztette, hogy a gróf halála utáni esetleges örökösödési konfliktusokat igyekezzenek kézben tartani, nehogy erőszakos és törvénytelen módon próbáljanak fellépni egymás és az özvegy, Boér Zsófia ellen az örökösök.⁷⁶⁹

III.2.3.1. Társadalmi változások és hatalomgyakorlás Lázár Ferenc főkirálybírótsága alatt

Amint azt Haller János főkirálybírótságának időszakában is láttuk, az adó alá vetett lófők és közsékelyek egyre nagyobb teherviselésre kényszerültek. Ezzel szemben a birtokosok igyekeztek jobbágyaikat minél jobban mentesíteni a terhek alól. Ennek a folyamatnak egyenes következménye volt az adózó szabad rétegek fokozatos elszegényedése. Az adózórétegek állapotának romlását példázza, hogy 1731 októberében a széket vizitálni szándékozó Sorger Gergely erdélyi püspököt Haller lebeszélte a látogatásról, arra hivatkozva, hogy a „szegénység” képtelen lenne eltartani a főpásztori küldöttséget.⁷⁷⁰

Ezek a társadalmi feszültségek és a szabad réteg lesüllyedésének problémája Lázár Ferenc főkirálybírótsága idején is felmerültek, sőt végigkísérték az egész századot. Ebben az időszakban újabb változások figyelhetők meg intézménytörténeti, társadalmi-gazdasági és hatalomgyakorlási szempontból is.

Egy 1738-ból származó forrásunk látszólag társadalmi-gazdasági feszültségekről, problémákról tanúskodik, azonban, ha alaposabban szemügyre vesszük, az intézményes hatalomgyakorlás módosulását is kiolvashatjuk a sorok mögül. 1738. június 9-én Csíkszentimre és Csíkszentsimon szabad rendű, adózó lakosai panaszlevelet írtak Lázár

768 MNL OL F 46. 1742/374. A Gubernium felirata az uralkodóhoz Lázár Ferenc és Mikola László haláláról. 1742. május 29.

769 Uo. 1742/374. A Gubernium levele Lázár Gáborhoz. 1742. május 29.

770 RNL HMI F 27. IV/33. fol. 1r. Sorger Gergely erdélyi püspök levele Haller Jánoshoz. 1731. október 15.

Ferenchez, amelyben terheik enyhítését kérték.⁷⁷¹ A falvak arra hivatkoztak, hogy kevés számú szabad rendű személy él településeiken, sok a jobbágy és a különböző okok miatt enyhébb terheket viselő személy. Nehezményezték, hogy a jobbágyokat semmi járulékos szolgáltatással (posta, fahordás, fuvarozás) nem terhelték. Felrótták, hogy Lázár előtt a jobbágyok is több terhet viseltek, akárcsak más székek esetében, azonban a gróf alatt olyan szabályrendeletek születtek, amelyek csökkentették a jobbágyok és növelték a szabad rendűek terheit. Példaként hozták más székek és vármegyék helyzetét, ahol a jobbágyok a szolgáltatások egyharmadát teljesítették. Csíkszéken azonban egy derék-széki határozat azt mondta ki, hogy a jobbágyokat ne terheljék semmiféle szolgálattal az adón és szénahordáson kívül. Emiatt minden egyéb teher a szabadrendűekre hárult. A panaszosok megemlítették, hogy ez a határozat *absque consensu populi* (közmegegyezés, közakarat,⁷⁷² a közösség beleegyezése nélkül) lett meghozva.⁷⁷³

Fontos megjegyeznünk, hogy talán egyedül csak Marosszék esetében jelenthető ki, hogy az 1710-es évekre a lófők és a közrendűek kiszorultak a széki hatalomgyakorlásból.⁷⁷⁴ Csíkszék esetében ez az átrendeződés a 18. század során még nem ment végbe, hanem a lófők és szabad székelyek (1764 után katonarendűek) mindvégig jelen voltak a székgyűléseken (falvanként három küldöttel), ezáltal kisebb-nagyobb mértékben vagy közvetett módon, de részt vettek a hatalomgyakorlásban. Emellett a lófők vizsgált korszakunk során mindvégig töltöttek be assessor-i tisztségeket.⁷⁷⁵ A század közepétől egyre gyakrabban találkozunk a lófőcsaládok nemesítésével (a nemesi leveleket a székgyűlés előtt kellett bemutatni – *produkálni*), amely gyakran adómentességgel is járt, amennyiben a nemesített lófő rendelkezett a megfelelő számú és teherbíró jobbággal. Természetesen e folyamat nem volt az adózó közrend ínyére, hiszen minden felmentett és nemesített lófő adója közöttük oszlott szét. Ennek következtében a forrásokban gyakran találkozhatunk tiltakozásokkal is.⁷⁷⁶ Mivel a közszékelyek és lófők a szék öngazdátásának szerves részét képezték, 1738-ban élénk tiltakozást váltott ki részükről, hogy őket nem vették figyelembe egy olyan fontos döntés meghozatalakor, amely főként őket érinti. Erre utalhat az *absque consensu populi* kifejezés, amely mintegy nehezményezi, hogy a „szolgáló szabad rend” nélkül döntöttek a szolgáltatások kérdésében, ezért az új szabályozás nem is válhatott a közakarat, közmegegyezés részévé.

771 SzOkl. VII. 1607. Csíkszentimre és Csíkszentsimon folyamodványa Lázár Ferenchez. 1738. június 9.

772 A magyar jogi terminológiában e formában szerepel a kifejezés értelme. Vö. Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan.* Budapest, 1905. 261.) A szakirodalomban előfordul ennek a kifejezésnek a szó szerinti fordítása is, mint „a nép hozzájárulása nélkül” (V. Király 1992. 410.) Úgy véljük, bármelyik fordítást is használjuk, mindkettő az adózó szabad rendre (és köztük a lófőkre) utal.

773 SzOkl. VII. 1607. Csíkszentimre és Csíkszentsimon folyamodványa Lázár Ferenchez. 1738. június 9.

774 *Székelyföld története* II. 376. Marosszék esetében is fontosnak tartjuk a források újabb átnézését, mert a közszékelyek közjogi helyzete még nincs kellőképpen tisztázva.

775 Erről és az ezt alátámasztó bizonyítékokról a későbbiekben még szó lesz.

776 SzOkl. VII. 1621. A csíkszéki adózórend kérvénye Lázár Ferenchez. 1741.

Említett kútfőnk egy újabb kérdést is felvet, ezúttal intézménytörténeti szempontból, de nem függetlenül a hatalomgyakorlás már említett problémájától. A két falu panaszlevelében feltűnő az, hogy egy olyan jellegű kérdésben, amelyet *constitutióval* szabályoztak, derékszéken döntöttek, és nem székgyűlésen. Az a tény, hogy a panaszosok szerint a rendelet meghozatalát *absque consensu populi* tették, arra is utalhat, hogy ha derékszéken is hozták a *constitutiót*, azt nem ott kellett volna, hanem a székgyűlésen. A gyrás gyűlés (székgyűlés) és a társszékgyűlés volt ugyanis az a szabályalkotó fórum, ahol a közszékelyek és lófők „konszenzusa” is érvényre juthatott. Ha viszont ténylegesen székgyűlési határozatról van szó, akkor feltételezhetjük, hogy a közszékelyek (és talán a lófők) hangja nem érvényesülhetett kellőképpen. 1741-ben is egy olyan szabályrendelet ellen emeltek panaszt a közrendűek, amit az ő kárukra, és talán nélkülük hoztak meg.⁷⁷⁷ A székgyűlések egye erősödő nemesi dominanciáját jól példázza, hogy az 1741-es, Csíkszenttamáson tartott gyrás gyűlés résztvevői önmagukat mint a szék „mágnásainak és nemeseinek közösségét” (*magnatum et nobilium*) titulálták.⁷⁷⁸ Bár jelen voltak a székgyűlésen az assessor-i tisztséget is betöltő lófők, valamint a közszékelyek, mégis egyre jobban háttérbe szorultak a birtokos nemesekkel és az armalistákkal szemben, ahogyan azt korábbi panaszaikban is láthattuk. A székgyűlések pontos, részletes összetételéről, a gyűlések működésének mechanizmusairól, a résztvevők közti erőviszonyokról, kapcsolatokról és konfliktusokról sajnos nincs tudomásunk, mivel vizsgált korszakunkból nem maradtak fenn teljes gyűlési jegyzőkönyvek, csupán töredékek, kivonatok, felsőbb hatóságoknak tett jelentések és különböző töredékes utalások állnak a rendelkezésünkre. E fájó forráshiány következtében csak nehezen és meglehetősen felületesen, általánosságokban tudjuk rekonstruálni a székgyűlések működését, valamint egy-egy széki *constitutio* megalkotásának és elfogadásának folyamatát.

Ami az intézményi jogkört illeti, egyelőre nem jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy a derékszéken is születhetett törvényerejű szabályrendelet. A kérdés további kutatásra és tisztázásra szorul. 1738-ban, a csíkszentimreieknek és csíkszentsimoniaknak küldött válaszlevelében a gróf is *constitutió*nak nevezte a sérelmezett rendelkezést.⁷⁷⁹ Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben vagy az országos törvények által is szabályozott intézményes jogkörök áthágásáról van szó, vagy pedig számolnunk kell azzal, hogy az eddigi (főként általánosításokon alapuló) szakirodalmi adatokkal ellentétben a derékszék jogkörei túlnyúltak az igazságszolgáltatáson. Egy 1763-as derékszéki jegyzőkönyv egyértelműen tanúskodik arról, hogy a másodfokú fórumnak jogában állt a rendkívüli terheket (extraordinariákat) kiszabni, leosztani vagy éppen azok alól felmenteni. A rendes országos adók alól azonban nem mentesíthetett senkit.⁷⁸⁰ Az extraordinariák elosztásának módosítása azonban még nem szabályrendelet (*constitutio*). Nem tévesztethetjük

⁷⁷⁷ Uo.

⁷⁷⁸ SzOkl. VII. 1622. A székgyűlés igazolja a Becz család nemességét. 1741. január 24.

⁷⁷⁹ Uo. 1607. Csíkszentimre és Csíkszentsimon folyamodványa Lázár Ferenchez. 1738. június 9.

⁷⁸⁰ RNL HMI F 27. XVII/54. fol. 2r, 4r. Derékszéki jegyzőkönyv. 1763.

szem elől azt sem, hogy a 18. század első felének széki intézményes és joghatósági viszonyai kevésbé szabályozottak, számos szokásjogi elem él tovább a középkori és fejedelemségkori időszakból, az igazságszolgáltatási és közigazgatási intézmények keretei képlékenyek, és a tisztviselők személyében összefonódnak. A székek intézményi életébe csak az 1750-es évektől avatkozik be szisztematikusan és tervszerűen az államhatalom, amelynek célja lesz a szabályozás, az ellenőrzés, a hatékonyság növelése (bár néha az ellenkezőjét éri el), az intézményi és joghatósági átfedések csökkentése és a működési keretek markánsabb megszabása. Éppen ezért úgy véljük, hogy ebben az időszakban nem kereshetünk „vegytisztá” intézményeket és közigazgatási mechanizmusokat, hanem jelentős jogköri átfedésekkel kell számolnunk.

1738-as panaszukban a csíkszentimreiek megemlékeztek arról is, hogy tíz évvel korábban, azaz még Haller János főkirálybíróága alatt, a régi szokás szerint harmadában szolgált a jobbágyság. Érdekes tanulsággal bír a változó társadalmi-gazdasági viszonyokra, ha összehasonlítjuk a csíkszentimreiek panaszát az 1726-ban Haller elé terjesztett panaszokkal. Láthatjuk, hogy 1716 körül a jobbágyok a szabad rétegek terheinek felét viselték, egy évtizeddel később azonban már csupán harmadát. Két évtized elteltével az is általánossá vált, hogy az adón kívül jóformán semmilyen járulékos terhet nem viseltek. Kézenfekvőnek tűnik az a feltevés, hogy mindezen változások mögött a helyi jobbágytartó birtokosok álltak, élükön a főkirálybíróval. Lázár Ferenc a szék egyik legnagyobb jobbágytartója volt, így érthető, hogy támogatott (és talán kezdeményezett) olyan szabályrendeletet, amely a jobbágyok állami és széki terheit csökkentette, ezáltal növelve a földesúri kötelezettségek teljesítésének minőségét és lehetőségeit. Láthattuk azt is, hogy a gróf mennyire sérelmezte jobbágyai széki terheinek növelését, még Haller főkirálybíróága alatt. Úgy tűnik, a főtiszttség megszerzése után nem sokkal sikerült olyan rendeletet átvinnie a derékszéken (vagy talán a derékszéket is tartó székgyűlésen?), amely jelentősen kedvezett a jobbágytartó birtokosoknak (köztük neki is).

A csíkszentimreiek és csíkszentsimoniak felszólították Lázár Ferenc főkirálybíróat, hogy semmisítse meg az általa vagy az ő jóváhagyásával meghozott szabályrendeletet, és tartsa meg a „régijó rendet”.⁷⁸¹ A gróf válasza óvatos volt, de nem zárkózott el a probléma orvoslása elől. Állította, hogy a vitatott szabályrendeletet egyedül nem helyezheti hatályon kívül, de a soron következő derékszéken tárgyalásra bocsátja a kérdést. Ez esetben is feltűnő, hogy egy szabályrendelet megtartását vagy visszavonását derékszéki döntéstől tette függővé a főkirálybíró, és nem pedig székgyűlési határozattól.

Mivel Lázár Ferenc arra szólította fel a panaszosokat, hogy az adózásra és teherviselésre vonatkozóan hozzanak példát más székekből, megismerhetjük a háromszéki viszonyokat is. A szabad rend és a jobbágyok adókötelezettségeinek arányára nézve jelentős különbségeket fedezhetünk fel Csíkszék és Háromszék között. Ebben az időszakban Apor Péter törvényhatóságában az 1657 előtti nemesítettek akkor sem tartoz-

⁷⁸¹ SzOkl. VII. 1607. Csíkszentimre és Csíkszentsimon folyamodványa Lázár Ferenchez. 1738. június 9.

tak adózni, ha nem volt jobbágyuk (ellentétben a székely rendi nemzet 1718-as határozatával). A jobbágyok nem tartoztak a szorosoknál szolgálni (plájásként vagy más szolgálatot végezve), egyéb esetekben pedig a jobbágy a szabad ember szolgálatának felét végezte.⁷⁸² Úgy tűnik, a terhek megosztásának módja székenként változott, mi több, még az adózás terén is jelentős volt az eltérés. A háromszéki jobbágyok is több terhet viseltek csíkszéki sorstársaiknál, könnyítve így a szabad rendűek terhein.

Lázár Ferenc főtisztviségének idejében a társadalmi feszültségek és a közterhek egyre növekedtek, ami elsősorban az állami adók és a katonaság ellátásához kapcsolódó szolgáltatások és szolgálatok növekedésének tudható be. Az adózó társadalom megterhelésének okait vizsgálva nem mellékes szempont a háborús időszakokkal járó hadi terhek növekedése sem. Főként az 1737–1739-es osztrák–török háború, de az 1740–1748 között zajló örökösödési háború is újabb terheket rótt a székre.

Csíkszentimre és Csíkszentsimon 1738-as folyamodványa után sem változtak az adófizetők szempontjából kedvezőbb irányba a széki állapotok: nem oldódtak meg a sérelmek, és nem sikerült az adózórend számára igazságosabb teherviselést kialakítani.

1741-ben már nem csupán egy-két falu emelte fel szavát a széki viszonyokkal szemben, hanem a teljes széki adózó szabad rend nevében fordultak a főkirálybíróhoz. A panaszlevélben már a lófők is hallatták hangjukat. Amint kifejtettük, a primipilusok nem szorultak ki a széki hatalomgyakorlásból és hivatalviselésből, azonban erre az időszakra már kezdtek háttérbe kerülni a nemesekkel szemben. Az egy évtizeddel korábbi fellépésükhöz hasonlóan újra követelték, hogy a „régí jó rend” szerint újra tegyék kötelezővé, hogy az assessorok és az országgyűlési követek fele a lófők közül kerüljön ki.⁷⁸³ A lófők panasa és tiltakozása 1751-ben is megismétlődött, de akkor már egy sokkal markánsabb fellépés során. Ezúttal már azt is követelték, hogy a „régí szokás szerint” az alkirálybírói tisztséget is újra betölthessék lófőrendűek.⁷⁸⁴ Mindezekben a primipilusrend hatalmi térszűkítését, valamint az abba való bele nem törődés újabb jelét láthatjuk.

A közterhek rendkívüli növekedése a '30–40-es években összefüggött azzal is, hogy a terhek alóli felmentettek (*exemptusok*) száma is fokozatosan növekedett, illetve, hogy a felmentést magával hozó feladatköröket (postaszolgálat, szombati szolgaság, plájáság) sok esetben a tehetősebb szabad rendűek kapták, illetve szereztek meg maguknak, ezáltal gyengítve a *contribuens* réteg anyagi teljesítőképességét.⁷⁸⁵ Az adózás, vecturázás és kvártélyozás terhei alól mindenki igyekezett kibúvót találni. Erre a tehetősebb községeknek és lófőknek, de az anyagilag megalapozottabb armalistáknak is módjuk nyílt, hiszen vesztegetésekkel (*discretiókkal*) sikerült postaszolgálatos megbízást kapniuk, valamint a széki tisztektől függetlenül működő harmincadosoktól megszerezni és megtartani a plájás megbízásokat. Ilyen visszaélések miatt panaszkodtak a vicetisztek a Gubernium előtt 1738-ban, amikor a tehetősebb plájások állítólag megvesztegették a

782 Uo.

783 SzOkl. VII. 1621. A csíkszéki adózórend kérvénye Lázár Ferenchez. 1741.

784 V. Király 1992. 412.

785 Könyvünk utolsó, a plájásrendszerrel írott fejezetében e képet igyekszünk némileg árnyalni.

harmincadosokat, hogy azok szolgálatban tartsák őket, annak ellenére, hogy a határátelők felügyeletét, a háborús időre való tekintettel, a császári katonaság látta el.⁷⁸⁶ A szék azt is helyesnek látta volna, hogy a háborús időszakra (de nem csak), amíg a határt ügyis a katonaság védi, megszűnjön a plájások intézménye, azonban azzal is megelégedett volna, ha a harmincadosok megengedik, hogy újakat válasszanak és küldjenek ki. A szék a Guberniumhoz fordult segítségért.⁷⁸⁷ Franz Schmidlin kincstári igazgató válasza némileg árnyalta a képet. A kincstári előjáró a Gubernium előtt azzal magyarázta a plájások szolgálatban tartását, miszerint igaz, hogy a háború miatt a határ menti átkelőket a katonaság ellenőrzi, azonban a fő átkelők mellett árutak és rejtett ösvények is vannak, amelyeket viszont a plájások ismernek és őriznek.⁷⁸⁸ A helyzet 1741-re se változott, hiszen azt látjuk, hogy a tehetősebb közrendűeknek sikerült felmentést szerezniük, az amúgy adózni köteles jobbágytalan vagy egyházas armalisták pedig postaszolgálat fejében szereztek adómentességet. Számtalan hasonló esettel találkozunk a forrásokban. Az is előfordult, hogy olyanok is nemesnek adták ki magukat, akik nem is rendelkeztek armálissal, de arra hivatkozva szereztek meg maguknak a postaszolgálat általi felmentést. 1741-ben a közszekelyek a főkirálybírótól és a vicetisztektől követelték, hogy az ilyeneket szólítsák fel nemességük igazolására (*produkálására*).⁷⁸⁹

III.2.4. Kálnoki Ferenc (1743–1749)⁷⁹⁰

III.2.4.1. Az 1742-es csíkszéki főkirálybíró választás és a *candidatio mechanizmusai*

Egy megüresedett főtiszti hely betöltésének eljárása hosszas folyamattá vált a 18. század első felében. Az udvar egyre jobban befolyása és ellenőrzése alá vonta a főtisztválasztást, az üresedés bejelentésétől az új főkirálybíró beiktatásáig bürokratizálva a folyamatot. A korabeli erdélyi adminisztráció még lassú volt, ezért hónapokba telt, amíg egy tisztség megüresedésének híre eljutott Szebenben keresztül Bécsbe, onnan pedig az intézkedés ismét Szebenben keresztül a helyszínre. Olykor egy-két év is eltelt egy főtiszt halála és az új beiktatása között.

1742 májusában hosszas betegeskedés után elhunyt gróf szárhegyi Lázár Ferenc csíkszéki főkirálybíró. Érdekes egybeesés volt, hogy ebben az évben távozott az élők sorából a gróf politikai ellenfele, Bornemisza János is. Lázár Ferenc halálhírére a széki tisztviselők tudatták a Guberniummal, amely 1742. május 29-én terjesztette fel a hírt a Kancelláriához, Mikola László királyi táblai assessor halálhírével együtt. Ugyanekkor

786 RNL HMI F 27. V/40. 1rv. A széki tisztek panaszlevele a Guberniumhoz katonai terhek és a plájások ügyében. 1738.

787 SzOkl VII. 1609. A csíkszéki tisztek panaszlevele a Guberniumhoz. 1738. október 2.

788 MNL OL F 46. 1739/52. Schmidlin kincstári igazgató a Guberniumnak. 1738. december 18.

789 SzOkl. VII. 1621. A csíkszéki adózórend kérvénye Lázár Ferenchez. 1741.

790 A Kálnoki Ferencről írott alfejezet java része korábban megjelent a szerző Kálnoki Ferenc főkirálybíró és a csíkszéki hatalmi viszonyok 1742–1750 között c. tanulmányában. *Acta Siculica* 2016–2017. 181–195. Kivételt képeznek a Kálnoki Ferenc és Daniel István közötti konfliktusok esettanulmányai, amelyek a Kálnoki Ferenc és Daniel István főkirálybírók konfliktusai c. tanulmányban jelentek meg. *Areopolisz* XVII. 49–64.

kérte a Főkormánysház a Kancelláriától a megüresedett főtisztviselésre való candidatio engedélyezését is.⁷⁹¹ Az uralkodói engedélyt a királynő június 12-én szignálta,⁷⁹² majd a Kancellária továbbította a Guberniumnak,⁷⁹³ amely csak 26-án közölte azt a székekkel.⁷⁹⁴ A Főkormánysház feladata volt utasítani a székek vicetisztjeit, hogy hívjanak össze főtisztjelölő székgyűlést, és jelöljenek három alkalmas személyt a tisztviselésre. A Gubernium azonban a bevett szokáson túllépve, a székgyűlésre felügyelő elnököt küldött, Apor Lázár személyében, és arra utasította a széket, hogy a főtisztválasztó székgyűlés helyét és idejét a kinevezett elnökkel közösen határozza meg.⁷⁹⁵ A székgyűlés ragaszkodott ahhoz, hogy a régi választási szokás szerint járjon el, miszerint a nótárius mellé saját tagjai közül válasszon szavazatszámológó bizottságot. Erre az időszakra azonban a központi hatalom törvényhatóságok fölötti ellenőrzésének erősödése figyelhető meg. A Gubernium, a központi hatalom képviselőjeként, beavatkozott a választás mechanizmusába azáltal, hogy guberniumi küldötteket, azaz széken kívüli személyeket akart kinevezni a főkirálybíró-választó székgyűlés és a szavazatszámológó ellenőrzésére. A székgyűlés úgy érezte, hogy e lépéssel nemcsak a székek, hanem az „egész székek natio” „ősi”, „régidőkből” származó szokása és szabadsága sérülne, ezért hevesen tiltakozva panaszlevelet írtak a királynőhöz, követeket delegálva Bécsbe, akik élőszóval is előadták a székek panaszát. A küldöttséget nagyajtai Cserei János, Cziki László, a székek főjegyzője, valamint gyergyóalfalusi Lászlófi Zsigmond alkotta.⁷⁹⁶ Az, hogy egyenesen az udvar elé terjesztették tiltakozásukat, sokat elárul a Guberniummal szembeni viszonyulásukról. A Főkormánysház saját embereinek jelenlétét a „candidáló” gyűlésen, valamint részvételüket a szavazatok összegyűjtésében (és bizonyára számlálásában) a székgyűlés a szabad főkirálybíró-választás jogának megsértéseként értelmezte. Nem találkozunk tiltakozással a candidatio eljárása ellen, ami arra enged következtetni, hogy erre az időszakra már elfogadottá vált az eljárás.

E röpke epizód sejtetni engedi, hogy a székek elitje még a század közepe fele se mondott le teljesen a hatalomgyakorlás egyik közvetett, de talán legfontosabb sajátosságáról, a szabad főkirálybíró-választásról, ami erre az időszakra már a legtöbb esetben csak a jelölésre korlátozódott. Elképzelhető, hogy Lázár Ferenc főtisztviselés alatt erősödött némileg a székek önállósága, hiszen a gróf elsődlegesen nem az udvar „kiválasztottja” volt, hanem a helyi elit és a hozzá kapcsolódó hatalomgyakorlási minták markáns képviselője.

Lázár Ferenc halála és az új főtiszt megválasztása között mintegy fél év telt el. Az augusztus 16-án, Csíksomlyón üléselő székgyűlés a fiatal királyhalmi Petki Istvánt

791 MNL OL B2. 1742/114. A Gubernium felirata a Kancelláriához. 1742. május 29.

792 Uo. 1742/129. Az uralkodó engedélyezi a csíkszéki főkirálybíró-választás megtartását. 1742. június 12.

793 MNL OL F 46. 1742/495. A Kancellária leirata a Guberniumhoz.

794 Uo. A Gubernium leirata Csíkszékeknek. 1742. június 26.

795 Uo.

796 SzOkl. VII. 1629. Csíkszék tiltakozása az uralkodó előtt. 1742. június 30.

választotta főkirálybírónak 103 szavazattal. A vétumok alapján második helyen Csató Zsigmond kancelláriai referendárius (előadó) állt 45 szavazattal. A harmadik jelölt báró Apor József, Apor Péter legidősebb fia volt 43 szavazattal.⁷⁹⁷ A székgyűlés összetételéről is van némi információnk. A birtokosok személyesen vagy helyettesek által képviseltették magukat. Fontos adat, hogy a közszekelyek is képviseltették magukat a falusbírák személyében.⁷⁹⁸ Több forrásunk is bizonyítja, hogy rendszeresen részt vettek a székgyűléseken, falvanként három küldöttel.⁷⁹⁹

Miután a székgyűlés továbbította a *candidateo* eredményét a Guberniumnak, a Főkormányshék is tartott egy szavazást (II. *candidateo*), amely során a guberniumi tanácsosok is jelöltek személyeket a főtisztsségre. A guberniumi tagok, az országos tisztsségek (és a vegyes felekezeti törvényhatóságok) *candidateo* eljárásához hasonlóan a katolikus és a református főurak közül jelöltek, de nem vették mindig figyelembe a széki *candidateo* eredményét. Ennél a szintnél már a Guberniumnak és a Kancelláriának hatalmában állt elgáncsolni a széki győztest, amennyiben az nem felelt meg az udvar vagy az országos tisztsségeket betöltő főúri vezető elit szándékainak és érdekeinek.⁸⁰⁰ Kettős vagy kétlépcsős *candidateo*ról beszélhetünk tehát.⁸⁰¹ A folyamat második szintjén a Gubernium elfogadta a szék által nagy többséggel elsőnek jelölt Petki Istvánt, akire a 23 szavazóból tízen szavaztak. A szavazatok megoszlásából láthatjuk, hogy Petki győzelme nem volt magától értetődő és biztosra vehető. A Főkormányshéken belül ugyanis más vélemények, érdekek és elképzelések is jelen voltak. A Petki után következő két katolikus guberniumi jelölt már nem az első három széki jelölt közül került ki. Petki mögött csupán egyetlen szavazattal lemaradva következett gróf Kálnoki Ferenc, aki a széki szavazáson mindössze 25 vétumot szerzett. A Gubernium harmadik jelöltje a csiki főtisztválasztó székgyűlésen elnöklő Apor Lázár lett, négy szavazattal.⁸⁰² Egyelőre nem ismerünk olyan forrást, amely tartalmazná a székgyűlésen szavazatot kapott összes személy névsorát, így nem tudjuk, hogy Apor Lázár az első szinten kapott-e voksot.⁸⁰³

797 MNL OL F 46. 1742/584. A csiki főkirálybíró-*candidateo* felterjesztése a Kancelláriához. 1742. augusztus 16.

798 Uo.

799 Erre majd a következőkben kitérünk.

800 Ilyen esettel találkozunk az aranyosszéki főtisztsség 1742–43-as betöltésekor, amikor a főkirálybírótságot nem a választáskor győztesen kikerülő Daniel István kapta, hanem a második helyen végzett ifj. Orbán Elek. Ld. *Székelyföld története* II, 380–381.

801 Érdemes felhívnylnünk egy terminológiai különbségre Udvarhelyshék esetében. A szakirodalom itt a *presentatio* megnevezést használja a széki szintű jelölésre, csupán a guberniumi szintnél nevezi a jelölést *candidateo*nak. (Vö. Hermann–Zepezaner–Elekes 2016, 130; *Székelyföld története* II. 2016, 380.) Van azonban olyan udvarhelyshéki forrásunk is, ahol a széki szintű jelölésre is a *candidateo* fogalmát használják (SzOkl. VII. 1636. Az udvarhelyshéki székgyűlés végzése. 1745. február 5–6.) A csíkszékre vonatkozó összes forrásunkban azonban egyértelműen csak *candidateo*nak nevezik a széki szintű főtisztválasztást.

802 MNL OL B2. 1742/281. A Gubernium felterjeszti a Kancelláriához a II. *candidateo* eredményét. 1742.

803 A Kálnoki Ferenc halálát követő főtisztválasztó székgyűlésen azonban már a jelöltek között szerepelt.

A guberniumi candidatiót tovább vizsgálva érdemes megjegyezni, hogy a reformátusok is jelöltek főtisztet egy szintiszta katolikus törvényhatóságba. Joggal feltételezhetjük, hogy mindez csupán formaság volt, a religiók szerinti candidatio erdélyi szokásjoga, amelynek gyakorlásáról még akkor sem mondhattak le a reformátusok, ha az mindössze szimbolikus értékű volt. A református jelöltek között az első és második helyen két udvarhelyszékit találunk: vargyasi ifj. Daniel Istvánt három, valamint Korda Györgyöt szintén három szavazattal. A harmadik református jelölt az idős Cserei Mihály lett két szavazattal.⁸⁰⁴ Cserei jelölése még reálisnak is tűnhetett, hiszen nemcsak birtokai, hanem politikai múltja révén is erősen kötődött a székhez. Elég, ha csak a 34 évvel korábbi megválasztására gondolunk, amelyet végül a „csonka Gubernium” és a főhadparancsnokság érvénytelenített, Kászoni Jánosnak juttatva a főtisztséget. Azt, hogy mekkora támogatói bázisa maradhatott még Csereinek több mint három évtized múltán a székben, nem tudjuk, viszont említésre méltó a tény, hogy a Guberniumban ekkor még egyáltalán fölmerült a neve.

1742 augusztusában úgy tűnt, hogy sikerült a székgyűlés akaratát érvényesíteni a Gubernium előtt, és a jelentős támogatottnak örvendő Petki lehet az új csíkszéki főtiszt. Egy váratlan fordulat azonban teljesen új irányt szabott az eseményeknek. A fiatal Petki István kinevezésére nem került sor, mivel édesapja, Petki Dávid közbelépett és megakadályozta. Az idős Petki guberniumi belső tanácsosként és királyi kamarásként jelentős helyet foglalt el a hatalmi hierarchiában, így lehetősége volt a királynőtől fia felmentését kérni a tisztség alól. Petki Dávid fia ifjúkorára hivatkozott, valamint arra, hogy öregségére nem maradt más támasza rajta kívül.⁸⁰⁵ A valódi indokról nincs tudomásunk, de természetesen nem zárható ki a szülői kötődés tényezője sem, ahogyan az sem, hogy az idős Petki esetleg külső hatásra, nyomásra vagy kérésre cselekedett. Petki István megkapta a királynői felmentést (valójában nem lett volna köteles elvállalni a tisztséget), helyére pedig a Gubernium második jelöltjét, Kálnoki Ferencet nevezték ki.

Petki visszalépése előtt Kálnoki még a megüresedett királyi táblai assessorságra pályázott, és ezért folyamodott kérvényben az uralkodóhoz.⁸⁰⁶ Miután Petki Dávid visszaléptette fiát, Kálnoki a kancellárián keresztül újra az uralkodóhoz folyamodott, most azonban a csíki főtisztségre kérte kinevezését. Kérvényében hosszasan sorolta elődei, Kálnoki Sámuel és Kálnoki Ádám érdemeit, tetteit, valamint családja bizonyított udvarhűségét. A székben ugyan voltak támogatói, hiszen a főtisztjelölő székgyűlésen 25 szavazatot kapott, azonban közel sem bírta a többség támogatását.⁸⁰⁷ A széki szavazatok megszerzésében csíkszentkirályi Bors Tamás alcsíki alkirálybírónak is szerepe volt, aki

804 MNL OL B2. 1742/281. A Gubernium felterjeszti a Kancelláriához a II. candidatio eredményét. 1742.

805 Uo. 1742/356. Petki Dávid kérvénye az uralkodóhoz. 1742.

806 Uo. 1742/141. Kálnoki Ferenc kérvénye az uralkodóhoz. 1742. június 26.

807 Uo. 1742/356. Kálnoki Ferenc kérvénye az uralkodóhoz a csíkszéki főtisztség érdekében. 1742.

Kálnoki érdekében korteskedett.⁸⁰⁸ Röviddel a főtiszt beiktatása után azonban Bors Tamás Kálnoki legádázabb ellenségévé vált.

A szék főtisztválasztó akarata tehát nem érvényesült, sőt, olyan személy került a törvényhatóság élére, aki a szék által jelölt három személy közé se került be. Gyakorlatilag az udvar és a Gubernium a szék akaratával ellenkező főkirálybíróvá ültette a főtiszt-ségbe. E visszas helyzetnek hamar meglett a következménye. Kiformálódott egy erős, széken belüli Kálnoki-ellenzék, amelyről a főkirálybíró levelezése is említést tesz.⁸⁰⁹ A szék nem fogadta tiltakozás nélkül az új főtisztet, sőt, említett ellenzéke már „bemene-tele” előtt kialakult.

Az új főtiszt beiktatásáig még hosszú időnek kellett eltelnie. Miután az udvar jóváhagyta Kálnoki főtiszttségét, december 19-én kiállította kinevezési okiratát, a collationalist is.⁸¹⁰ Beiktatása azonban a következő év júniusáig váratott magára. A források alapján úgy tűnik, Kálnoki személyesen vette át kinevezési oklevelét az udvarnál, majd azt bemutatta a Guberniumnak. A kinevezés és beiktatás között több mint fél év telt el. A késlekedés okát nem ismerjük teljes bizonyossággal, azonban úgy véljük, nem magyarázható csupán a Bécs–Szeben–Csíkszék közötti távolsággal. Kálnoki nem érezte biztosnak helyzetét a székben mindaddig, amíg a Kancellária, majd a Gubernium parancsba nem adta főtiszt-i beiktatását.

Kálnoki magánlevelezéséből némi rálátást nyerhetünk erre az időszakra. 1743 júniusának első napjaiban Kozma József kancelláriai referendárius, aki közeli kapcsolatban állt a gróffal, Bécsből tudósította Kálnokit a katonai hírekről, az udvar utazásairól, valamint a csíki főkirálybíró-ságot érintő kérdésekről. Kálnoki érdeklődött afelől, hogy az udvar rendelkezett-e beiktatását illetően. A gróf Bécsből várt rendelkezést az installatióra nézve is, ami azonban a Gubernium feladata és jogköre volt. A referendárius igyekezett megnyugtanni a gróft, hogy nincs szükség külön királynői vagy kancelláriai parancsra ahhoz, hogy a beiktatás megtörténjék, hiszen a törvények értelmében az udvar által kiadott kinevező okiratot bemutatva a Guberniumnak kötelessége elrendelni a beiktatást. A referendárius leveléből kitűnik, hogy nemcsak a széken belül elleneztek sokan Kálnoki főtiszttségét, hanem egyes családtagjai is ellene voltak, sőt nyíltan támadták a gróf személyét.⁸¹¹ A Kálnokinak küldött tudósítások szerint a bécsi körökben mozgó erdélyiek között is volt olyan hang, amely már Kálnoki főtiszt-sége elején úgy vélte, hogy a főkirálybíró sokakat maga ellen fordít majd eljárás módjával és viselkedésével.⁸¹² Kozma József szerint is mielőbb szükség volt a törvényszerű beiktatásra (*legitimitatióra*), hogy „rossz neve ne maradjon” a grófnak. Kálnoki ekkor Bécsből jövet Temesvár és

808 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

809 RNL KMI F 49/7, fol. 1rv. Kozma József levele Kálnoki Ferenchez. 1742. június 5.

810 MNL OL B2. 1742/377. Kálnoki Ferenc főkirálybírói collationalistának fogalmazványja. 1742. december 19.

811 RNL KMI F 49/7, fol. 1rv. Kozma József levele Kálnoki Ferenchez. 1742. június 5.

812 Uo. fol. 7–8rv. Csató Zsigmond levele Kálnoki Ferenchez. 1743. július 6.

Szeben között tartózkodott, úton a Gubernium felé, hogy bemutassa collationalisát,⁸¹³ ami június elején meg is történt, mivel a Főkormányzék június 8-án rendelte el a beiktatást június 26-ra.⁸¹⁴ Az installációra báró Klobusiczky Ferenc püspököt és Apor Lázárt küldte ki a gubernátor.⁸¹⁵ A püspök feladata volt az új főtiszt felesketése, Apor pedig a guberniumi autoritást képviselte. Haller János főkormányzó utasította a széki tiszteket, hogy mindenről időben gondoskodjanak, hogy az installatio a régi szokás szerint menjen végbe.⁸¹⁶

Lázár Ferenc halála és Kálnoki beiktatása között több mint egy év telt el. Ezalatt a szék főtiszt nélkül, „árva székként” működött.

III.2.4.2. Kálnoki Ferenc kapcsolatrendszere és a széki állapotok

Amennyire a források által rekonstruálható, úgy tűnik, Kálnoki kapcsolatrendszerének legfontosabb személye Gyulaffi László kancellár volt. Úgy véljük, a korabeli hatalmi berendezkedésre jellemző patrónus-kliens viszony állt fenn köztük. Gyulaffi számára Kálnoki nem csupán Csíkszéken betöltött szerepe miatt volt fontos, hanem az erdélyi országgyűléseken is a kancellár és az udvar érdekeit képviselte. Kálnoki beszámolt a kancellárnak a saját székén kívüli eseményekről is.⁸¹⁷ Gyakran tartózkodott Szebenben az országgyűlések és az adóelosztások miatt, így alkalma adódott értesülni a kancellárt érintő ügyekről és hírekről. Kálnoki ajándékokkal is igyekezett Gyulaffi kedvében járni, valamint egy alkalommal saját embereit ajánlotta fel, hogy Gyulaffi udvarhelyszéki birtokán elvégezzék a nyári munkákat. A kancellár ugyanakkor utasításokat adott Kálnokinak afelől, hogy miként járjon el az országgyűléseken. Utasította a főkirálybíró, hogy az uralkodó szándékait támogassa, leiratait szavazza meg, illetve főként a székelységet érintő uralkodói akarat érvényesüléséről gondoskodjon, és számoljon be részletesen mindenről a kancellárnak.⁸¹⁸ A kora újkori államban az ehhez hasonló patrónus-kliens kapcsolati hálóik biztosították a közigazgatás gördülékenységét és az államhatalom akaratának érvényesülését a peremterületeken.⁸¹⁹

A kancellár és Kálnoki viszonyának részleteiről tanúskodik a főkirálybíró 1744. őszi levelezése is. A gróf ekkor főtisztsege egyik legnagyobb válságával nézett szembe. Ellenégei bevádolták mind a Guberniumnál, mind a Kancelláriánál. Gyulaffi László Kálnoki több rendbeli levelére nem válaszolt, ezért a főkirálybíró elképzelhetőnek tartotta, hogy

813 Uo. fol. 1rv. Kozma József levele Kálnoki Ferenchez. 1742. június 5.

814 MNL OL F 46. 1743/238. Guberniumi leirat Csíkszéknek. 1743. június 8.

815 RNL HMI F 27. VI/64, fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkszéknek. 1743. június 8.

816 Uo.

817 RNL KMI F 49/7, 17–18. Gyulaffi László kancellár levele Kálnoki Ferenchez. 1743. augusztus 14.

818 Uo.

819 Dewald 2002. 46–51. Vö. Pál 2007. 1407–1453; Olga Khavanova: „Más hírrel most nem udvarolhatok...” Kliensi levelek témái és toposzai a 18. századi Magyarországon. *Aetas* 30 (2015), 2. sz. (A továbbiakban: Khavanova 2015.) 5–15; Vári András–Pál Judit–Stefan Brakensiek: *Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht im östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert*. Köln–Weimar–Bécs, 2014. (A továbbiakban: Vári–Pál–Brakensiek 2014.)

a kancellár hitelt adott ellenségei vádaskodásainak. Önmagát igazolva, a főkirálybíró felsorolta a Gyulaffinak tett szolgálásokat, amelyek hűségét bizonyították. Felemlgette, hogy mindig híven szolgálta a kancellárt és annak érdekeit, nem engedve, hogy bárki is ellene szóljon. Állítása szerint, a rendek között vagy az országgyűlésen több alkalommal meghíúsított olyan szervezkedést vagy tervet, amely a kancellár ellen szövődött. Rendszeresen beszámolt az országgyűlés munkájáról is. Informálta a kancellárt mindarról, amit róla vagy ellene szóltak akár nyíltan, akár burkoltan.⁸²⁰

Kálnoki kapcsolatban állt a kancelláriai hierarchia alsóbb szintjén lévőkkel is. A főkirálybíró személyes levelezéséből kiderül, hogy Árvai Gábor kancelláriai titkár is Kálnoki kapcsolatrendszeréhez tartozott. Árvai beszámolt a bécsi eseményekről, a háborús hírekről, illetve a Kálnokit érintő politikai és személyes ügyekről. A patrónuskliens viszony alapja volt a kölcsönös szolgálatok, szívességek nyújtása. Árvai friss bécsi hírekkel szolgált Kálnokinak, „cserébe” kéréssel is fordult patrónusához. 1743 nyarán arra kérte Kálnokit, hogy vesse latba befolyását a kincstartónál, Thoroczkeinál, hogy megkaphasson egy tisztséget a parajdi sóaknánál.⁸²¹

Kálnoki jó viszonyt ápolt Nagy János kincstári főperceptorral is. Egy levelében arra kérte a pénzügyek főfelügyelőjét, hogy ne mondjon le hivataláról, illetve tudakolja meg, hogy a kancellárián neheztelnek-e rá.⁸²²

Delnei Csató Zsigmond⁸²³ kancelláriai tanácsos és előadó (referendárius) is fontos személy volt Kálnoki kapcsolati körében. Nem lehet egyértelműen megállapítani a ket-tőjük közti alá- és fölérendeltségi viszonyt. Az eddig előkerült levelezés alapján úgy tűnik, Kálnoki volt jobban Csatóra utalva. Csátónak Csíkszéken is jelentős támogatottsága volt, nagyobb, mint Kálnokinak. Amint azt a széki *candidatio* eredményéből láthattuk, a kancelláriai tanácsos a második helyen végzett Petki István mögött. Akárcsak Árvai, Csató is beszámolt Kálnokinak a háborús és udvari eseményekről, azonban ő már a széki ügyekkel is tisztában volt, hiszen saját széki kapcsolatai révén értesült az otthoni viszonyokról. Csató körének egyik ismert személye csíkrákosi Cserei János,⁸²⁴ aki a kancelláriai tanácsos sógora volt. Cserei minden bizonnyal a Kálnokit támogatók köréhez is tartozott, hiszen várta, hogy a főkirálybíró megérkezzen a székbe, hogy végre „rendet tegyen” a zavaros széki állapotok között.⁸²⁵

Amint láttuk, Kálnoki Ferenc, beiktatása előtt nem tartózkodott a székben. Szebenből a családi birtokra, Kőröspatakra utazott.⁸²⁶ Sajnos nem ismerjük részleteiben a levelezésben említett zavaros széki állapotokat, csupán közvetett utalásokból követ-

820 RNL KMI F 49/7, fol. 1rv. Kozma József levele Kálnoki Ferenchez. 1742. június 5.

821 Uo. fol. 4–5rv. Árvai Gábor levele Kálnoki Ferenchez. 1743. július 3.

822 Uo. fol. 184r. Kálnoki Ferenc levele Nagy Jánosnak. 1744. november 28.

823 1735-től nyerte el a kancelláriai tanácsosi tisztséget, azelőtt az országos adópénztár elöljárója volt. Vö. Trócsányi 1988. 404.

824 Csereit ott találjuk 1742-ben a Gubernium előtt tiltakozó bizottságban, amely a főtisztválasztásra küldendő elnök ellen protestált. Ebben az időben Felcsík egyik assessora volt.

825 RNL KMI F 49/7, fol. 7–8rv. Csató Zsigmond levele Kálnoki Ferenchez. 1743. július 6.

826 Uo.

keztethetünk arra, hogy Kálnoki kinevezése megosztotta a széki elitet, és jelentős konfliktusokat szült. Csató Cserei révén értesült a csíkszéki helyzetéről. Félelemről, a rendhiányáról, „eszeveszett irányításról” tudósította a felcsíki assessor egyik levele.⁸²⁷

Csató Zsigmond szoros kapcsolatban állt bankfalvi Kovács Tamással és Abos Ferencel is. Összeköttetései és a Kancellárián elfoglalt pozíciója révén közbenjárhatott értük a hivatalokban. Mindezért cserében jelentős anyagi ellenszolgáltatást is kapott. Előfordult, hogy Csató a Kancellárián közbenjárt egy-egy család nemesítése érdekében, kiváltotta az armálist, majd a Guberniumnál lefizette a nemesi levél díját. Mindezért cserébe patronáltjai bizonyos földbirtokaik átengedésével fizettek. A megegyezésről hivatalos, pecséttel és tanúkkal hitelesített szerződést kötöttek. Ilyen szerződése volt Csátónak bankfalvi Kovács Tamással⁸²⁸ és feltehetően Abos Ferencel is, aki Csató birtokainak intézője is volt.⁸²⁹

Egy széki konfliktusból fény derül a Kálnoki–Csató–kapcsolati kör újabb elemeire. A Csató Zsigmond köréhez tartozó Abos Ferenc jobbágycsoportot próbálta megszerezni Boros Ferenc, akkori felcsíki nótárius, aki 1750-től alkirálybíró lett. Boros Csatóval is szemben állt a széken belüli viszonyrendszerben. A nótárius egyik támogatója Zöld János felcsíki assessor volt.⁸³⁰

Csató Zsigmond patronáltja volt Xantus Imre is. Csató, rokoni kérésre, közbenjárt a főkirálybíróknál, hogy Xantust nevezze ki egyidejűleg nótáriusnak és assessornak.⁸³¹ A tisztségek betöltésekor sok múlott a kapcsolatrendszeren, amely a szék- és társszékgyűlési választást is eldönthette. A végső döntés és a kinevezés (a század közepétől az uralkodóhoz való felterjesztés) a főkirálybíró kezében volt. A regnáló főtiszt szélesebb vagy szűkebb támogatói vagy családi köréhez tartozóknak nagyobb esélyük volt betölteni a fontosabb tisztségeket (alkirálybíró, nótárius, assessor).

Kálnoki jó viszonyt ápolt egyházi személyekkel is, akikkel rendszeresen levelezett. Egyik legfontosabb egyházi összeköttetése a gyulafehérvári püspöki hivatalban volt Kastal János vikárius és kanonok személyében. Kastal is beszámolt a főkirálybíróknak a körülötte zajló eseményekről, főként a Kálnokit érintő ügyekről, és szükség esetén megpróbált eljárni vagy közbelépni a főtiszt érdekében. Ilyen helyzet adódott 1746-ban is, a csíksomlyói ferencesek és Kálnoki közt zajló vita időszakában, amikor a vikárius első kézből tájékoztatta a főkirálybírókat a püspökség ellene tett lépéseiről, és megpróbálta megakadályozni, hogy az egyház elküldje feljelentését az udvarnak.⁸³² Kálnoki magas egyházi összeköttetéseiről vall az is, hogy levelező kapcsolatban állt Kollonics Zsig-

827 Uo.

828 RNL HMI F 29. II/2, fol. 1rv. Csató Zsigmond levele Kovács Tamáshoz. 1746.

829 Uo. II/18, fol. 1–2. Csató Zsigmond levele Abos Ferenchez. 1751. május 14.

830 RNL KMI F 49/7. fol. 7–8rv. Csató Zsigmond levele Kálnoki Ferenchez. 1743. július 6.

831 Uo.

832 Uo. fol. 80r. Kastal János levele Kálnoki Ferenchez. 1746. április 4; uo. fol. 86rv. Kastal János levele Kálnoki Ferenchez. 1746. április 23.

mond bíborossal, bécsi érsekkel is,⁸³³ aki korábban vallási ügyekben a Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis tagja volt.⁸³⁴

Kálnoki Ferenc kapcsolati rendszere, korának más magas rangú közszereplőjéhez hasonlóan, nem csupán lokális jellegű volt, hanem Háromszéken, Szebenben és Gyulafehérváron keresztül Bécsig ért. Széken belüli ellenfeleit kevésbé ismerjük név szerint. Közülük a legjelentősebb a már említett Bors Tamás alcsíki főkirálybíró, aki Kálnoki támogatójából válik a főkirálybíró ádáz ellenségévé. Kálnoki levelezéséből tudjuk, hogy saját családjával sem volt felhőtlen a kapcsolata, egyesek kifejezetten ellenezték főtiszttségét. Széken kívüli ellenzékéből jelenleg mindössze egy személyt ismerünk név szerint, gróf Bethlen Ádámot.⁸³⁵ Kettejük viszonyáról Gyulaffi László egyik 1744-es levele tanúskodik, amelyben szó esik egy konfliktusról, amely Bethlen Ádám és a főkirálybíró között zajlott. A kancellár nyugalomra és visszafogottságra intette Kálnokit az ügyben.⁸³⁶

A Bors Tamással kialakult viszony és ellenségeskedés meghatározta Kálnoki főtiszttségének időszakát, de konfliktusukból számos következtetést vonhatunk le a korabeli széki viszonyokat illetően is. Éppen ezért szükséges, hogy részletesebben foglalkozzunk az eseményekkel.

III.2.4.3. Bors Tamás alkirálybíró „lázdása”

A csíkszentkirályi Bors família előkelő helyet foglalt el Csíkszék középvezető elitjében a 18. század során. Alkirálybírók, nótáriusok, assessorok, országgyűlési követek egyaránt kerültek ki a családból. Akárcsak a korszak többi birtokos szereplője, a Borsok is számos konfliktusba keveredtek (családon belül is) vagyonszerzési törekvéseik következtében. Bors Tamás ifjúkorában kezdte közéleti pályafutását. Iskolai tanulmányai után rögtön az erdélyi királyi kincstárhoz került cancellaristának (írnoknak), ahol két évet szolgált. Hazatérése után, nagyon fiatalon, alkirálybíróvá választották Alcsíkban.⁸³⁷ 1744-45 körül, kapitányi rangban, katonai szolgálatba lépett. Hosszú pályafutása során még találkozunk vele a határőrség szervezésének zűrzavaros időszakában, majd idősebb korában Henter Ádám főkirálybíróval is konfliktusba került.

833 Uo. fol. 125r. Kollonics Zsigmond Károly levele Kálnoki Ferenchez. 1747. január 5. A horvát származású Kollonics 1716-tól (vagy 1717-től) Bécs püspöke, majd 1722-től érsek 1751-ig. Rokonságban állt Kollonics Lipót esztergomi érsekkel is. Vö. Trócsányi 1988. 127; Forgó 2017. 154.

834 Trócsányi 1988. 44.

835 *Bethlen Ádám*: 1735-ben, az országgyűlés a reformátusok közül a harmadik helyen jelölte a rendek elnökének tisztségébe, de akkor még Bornemisza kapta meg a tisztséget (Lásd: MNL OL F 46. 1735/267. Az uralkodó a rendek elnökének nevezi ki Bornemiszt; Vö: Trócsányi 1988. 109). 1727–1736 között királyi táblai ülnök (Trócsányi 1988. 354). Az 1730-as években guberniumi tanácsos is lett. Az 1740-es években pályája fölfelé ívelt (Trócsányi 1988. 355). 1736-ban Fehér vármegye főispánja lett (Trócsányi 1988. 413). Később a rendek elnöke (Benkő József: *Transsilvania*. I. 144.).

836 RNL KMI F 49/7. fol. 37rv. Gyulaffi László kancellár levele Kálnoki Ferenchez. 1744. március 28.

837 MNL OL F 46. 1746/644. Bors Tamás levele a Guberniumhoz. 1746. szeptember 28.

Forrásainkból úgy tűnik, Bors Tamás mint alcsíki alkirálybíró az 1742-es főtisztválasztáskor Kálnoki mellett foglalt állást, sőt többeket is erre bízott. Sajat szerepéről úgy vallott, mint akinek Kálnoki főkirálybíróóságát köszönheti.⁸³⁸ A választás részleteinek ismeretében azonban tudjuk, hogy Bors meglehetősen eltúlozta szerepét és jelentőségét. Az egykori támogató azonban rövidesen Kálnoki ellen fordult. A főkirálybíró és Bors Tamás konfliktusát az alkirálybíró személyes sérelme váltotta ki, ugyanis Bors egyik hatalmaskodási perében Kálnoki ellene döntött.⁸³⁹ A személyes sérelem mellett a főkirálybíróval szembeni majdnem általánosnak mondható ellenszenv is szerepet játszott Bors Tamás Kálnoki-ellenes megmozdulásában. A Kálnoki halála utáni guberniumi vizsgálóbizottsági jelentésből kiderül, hogy a főkirálybíró számos ellenséget szerzett a székben. Nem csupán egyes személyekkel került ellentétbe, hanem egész közösségekkel (pl. csíksomlyói ferencesek) és településekkel (pl. Csicsó és Csíkszereda).⁸⁴⁰ A közhangulatot kihasználva Bors Tamásnak sikerült személyes sérelméből olyan közösségi konfliktust generálni, amely egészen a bécsi erdélyi udvari kancelláriai körökig gyűrűzött.

Az elmérgesedő konfliktus 1744–1745 fordulóján tetézett. Amíg 1744 őszén Kálnoki Szebenben, az országgyűlésen, majd családi birtokán, Kőröspatakon tartózkodott, Bors Tamás szervezkedett és a főkirálybíró ellen hangolta az adófizető közszekelyek egy részét. Biális János felcsíki alkirálybíró és Bocskor Mihály levélben értesítette Kálnokit a székben történekről. A főkirálybíró és emberei úgy értelmezték az eseményeket, hogy Bors Tamás nyíltan szembeszállt Kálnokival.⁸⁴¹ Az alkirálybíró azt híresztelte a székben, hogy a gróft Bécsebe rendelték, ahol letartóztatás várja. Vádlevelet is írt a főkirálybíró ellen, amelyet többekkel aláíratott, majd felküldte Bécsebe a Kancelláriához. Úgy tűnik, kancelláriai körökben is támogatókra talált, méghozzá Csató Zsigmond személyében, aki erre az időre minden bizonnyal elfordult Kálnokitól, hiszen azt tanácsolta Borsnak, hogy a vádlevelet a széki birtokos nemességgel is írassa alá ahhoz, hogy eredményt érjen el.⁸⁴²

Bors Tamás és támogatói azzal vádolták Kálnokit, hogy igazságtalanul járt el a közszekelyekkel szemben, jogtalan közmunkára fogta és saját maga számára dolgoztatta őket, sőt velük építtette udvarházait is. Felrótták neki azt is, hogy a katonaság beszállásának megszervezésekor egyes falvakat önkényesen, rokoni kapcsolataira való tekintettel felmentett a kvártély alól, mint például 1743-ban Csíkkozmást.⁸⁴³ Azzal is

838 Uo. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

839 Uo. 1745/145. Ifj. Henter Dávid és Bors Tamás közti per tárgya egy medvebőr (?) volt, amelyet az alkirálybíró eltulajdonított Hentertől. Kálnoki hatalmaskodásnak minősítette Bors tettét, illetve azért is elmarasztalta, mivel széki tisztviselő létre törvényt szegett. Bors értelmezésében Kálnoki csupán pártfogoltjának kedvezett az ítélettel.

840 MNL OL F 46. 1750/85. A guberniumi vizsgálóbizottság jelentése a Guberniumnak. 1750.

841 RNL KMI F 49/7. fol. 186rv. Levél Kálnoki Ferenchez egy ismeretlen családtagtól. 1745. február 28.

842 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

843 RNL KMI F 49/7. 186rv. Levél Kálnoki Ferenchez egy ismeretlen családtagtól. 1745. február 28.

megvádolták a főtitstet, hogy az 2000 forintot sikkasztott el a szék pénzéből. (A pénzügyi visszaéléseket, sikkasztásokat, akárcsak a hatalommal való visszaélést az 1749-es guberniumi vizsgálat végül megerősítette.)

Bors Tamás és köre úgy ítélte meg, hogy Kálnoki előbb-utóbb tönkreteszi a széket. Ezért szerették volna elérni leváltását az udvarnál, ami végül nem járt sikerrel. Az alcsíki vicekirálybíró Kálnokival szembeni fellépése nem csupán a közszekelyek körében talált visszhangra, hanem a birtokos nemesek egy része (nem tudni pontosan, kik és hányan) is Bors Tamás mellé álltak.⁸⁴⁴ Az alkirálybíró megtagadta a felettesével szembeni engedelmességet, amiért Kálnoki a tisztségből való leváltással fenyegette. Bors nyíltan szembe is szállt a főkirálybíróval, azzal riogatva őt, hogy széki támogatói segítségével nem csupán képes lesz megmaradni tisztségében, hanem ő fosztja meg Kálnokit a főkirálybíróaságtól.⁸⁴⁵ Állítólag több esetben még halálosan is megfenyegette és szidalmazta a főtitstet.⁸⁴⁶ Bors bejárta Alcsík falvait és arra biztatta a közszekelyeket, hogy ne engedjék a főkirálybírónak őt leváltani, hanem szegüljenek szembe Kálnoki parancsával.⁸⁴⁷ Kálnoki úgy sejtette, hogy magasabb szintről, Bécsből támogatják és bátorítják Bors Tamást, olyan személyek, akik saját kapcsolatrendszeréhez tartoznak.⁸⁴⁸ Csató állásfoglalását ismerve, a főkirálybíró gyanúja nem volt alaptalan.

A lázadó alkirálybíró jelentős támogatást élvezett a közszekelyek és a nemesség körében is. (Nem tudjuk, hogy ez egész Csíkszékre vagy csupán Alcsíkra volt-e érvényes.) Kálnoki értelmezése szerint Bors Tamás megvesztegetéssel szerezte a nemesi támogatást (a Bors elleni tanúvallomások szerint volt olyan személy, aki azért támogatta az alkirálybírókat, mert az gyakran itatta égetett borral⁸⁴⁹ – nyilván ez kevés lett volna egy politikai ellenzék kiépítéséhez). Bárhogyan is szerzett jelentős támogatást Bors Tamás, az bizonyos, hogy nyílt szembeszegülés, sőt lázadás veszélye állt fenn a székben 1744 végén.⁸⁵⁰ A főkirálybíró tartott attól, hogy Bors az elégedetlen adófizető közszekelyeket mozgósítani tudja, sőt képes felkelésre, zendülésre bírni őket, ha alkirálybíróaságtól megfosztják. Bors megfenyegette Kálnokit, hogyha az leváltja alkirálybírói tisztségéből, akkor a derékszéken a hajánál fogva rángatja ki őt az asztal mellől.⁸⁵¹

Említésre méltó az, ahogy Bors Tamás vélekedett az alkirálybírói tisztségről. Kálnokival szemben ő azt vallotta, hogy a vicekirálybíró nem függ szolgai módon a főkirálybírótól, hiszen annak mindössze „tiszttartója”⁸⁵² és tiszttársa. („Nékem nem úr

844 Uo. 186–187rv. Levél Kálnoki Ferenchez egy családtagtól. 1745. február 28.

845 Uo.

846 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

847 Uo.

848 RNL KMI F 49/7. 186–187rv. Levél Kálnoki Ferenchez egy ismeretlen családtagtól. 1745. február 28.

849 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

850 RNL KMI F 49/7. 186–187rv. Levél Kálnoki Ferenchez egy ismeretlen családtagtól. 1745. február 28.

851 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

852 RNL KMI F 49/7. 186rv. Levél Kálnoki Ferenchez egy ismeretlen családtagtól. 1745. február 28.

Kálnoki Ferenc, hanem csak tisztársam.”)⁸⁵³ Bors abban bízott, ha a nemesek és a közsékelyek többségének támogatását bírja, akkor még a főkirálybíró se válthatja le. A tisztségek ilyen nézőpont szerinti értelmezése kétségbe vonta a főkirálybíró széken belüli teljhatalmát, korlátozni szeretne volna annak befolyását, megosztva a lokális hatalmat a helyi elittel. E nézőpontból kétségtelenül a főkirálybírói tisztség és hatalomgyakorlás régi, a helyi elitre épülő értelmezése köszön vissza. Kissé anakronisztikusan hat ez egy olyan időszakban, amikor a főtisztek már a központi hatalom képviselőinek számítottak.

Kálnoki ezzel szemben úgy vélte, hogy az országos főtisztek (akiket felcsillanó rendi tudattal a mágnások közé sorolt) számára nagyon fontos, hogy keményen, ellentmondást nem tűrve gyakorolják hatalmukat, és ne engedjék a rangban és tisztségben alattuk lévőknek, hogy kétségbe vonják autoritásukat. Kálnoki hatalomgyakorlási módjáról sokat elmond, hogy Bors Tamás egy alkalommal „somlyai kiskirálynak” nevezte őt.⁸⁵⁴ Tanúk szerint a főkirálybíró valóban a szék királyának mondta magát, a királynőt pedig anyjának nevezte.⁸⁵⁵ A gróf úgy gondolta, hogy azért van sok ellensége, mivel hűségesen szolgálja az uralkodót. Az udvar parancsait, valamint a Bécs iránti kötelezettségeket azonban csak kemény kézzel lehet végrehajtani. („Őfelsége szolgálatát [...] nem vihetjük pedig végbe, hacsak nem keménykedünk.”)⁸⁵⁶ Kálnoki sérelmezte azt a székben lévő mentalitást is, hogy egyesek számára a főkirálybíró parancsa nem jelentett többet, „mint az perceptoré”. Egy családtagjának írt bizalmas levelében Kálnoki úgy fogalmazott, hogy már belefáradt a főtisztséggel járó kellemetlenségekbe, és abba, hogy sokan „csak annyit gondolnak velük [ti. a főkirálybírókkal – Sz. H.], mint az falusbíróval”.⁸⁵⁷

Bors Tamás nyilatkozatait vizsgálva (amelyeket az 1745. februári–májusi tanúvallatások alapján ismerünk) sokkal inkább egy kapkodó kalandor képe tárul elénk, mintsem egy céltudatos politikai szereplőé. Alkirálybíróként Bors olyan kijelentést is tett, miszerint Erdélyben nem értékeli képességeihez mértén, ezért felajánlja szolgálatait a királynőnek, de ha így sem kap kapitányi rangot a hadseregben, akkor átszökik a poroszokhoz vagy a franciákhoz.⁸⁵⁸ Egy ilyen kijelentés súlyosnak bizonyulhatott a Poroszország és Franciaország ellen (is) vívott örökösödési háború időszakában. Kálnoki felhasználta ellenfelével szemben saját kijelentéseit, hogy bevádolja és hiteltelentse őt a gubernátor előtt. A gróf vallási oldalról is próbált fogást találni Bors Tamáson, amikor azzal vádolta a kormányzó előtt, hogy nem is igaz katolikus, mivel a felmutatott (és

853 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22. 854 Uo.

855 MNL OL F 46. 1745/513. A Gubernium tudatja Kálnoki Ferencsel Bors Tamás vádpontjait. 1745. november 26.

856 RNL KMI F 49/7. 186–187rv. Levél Kálnoki Ferenchez egy ismeretlen családtagtól. 1745. február 28.

857 Uo.

858 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

átlényegült) ostyát nem Krisztus testének tekintette, hanem egyszerű ostyának.⁸⁵⁹ A konfliktushelyzet vizsgálatakor, nem is annyira az állítások valóságtartalma fontos, hanem azok a lépések és módszerek, amelyeket egymás ellen vetett be a két fél, annak érdekében, hogy minden lehetséges (társadalmi, politikai, egyházi, katonai) szinten ellehetetlenítsék és hiteltelenítsék ellenfelüket.

A Bors Tamás szervezkedésével kapcsolatos gyanút az is súlyosbította, hogy 1744 novemberében Kálnoki csíksomlyói udvarháza kigyulladt és jelentősen megrongálódott. Gyújtogatást gyanítottak, sőt gyanúsított is volt az ügyben, aki a főkirálybíró személyes rosszakarója, ellensége lehetett.⁸⁶⁰

Kálnoki, hogy megelőzze a lázadást vagy Bors Tamás szökését, javasolta a gubernátornak, hogy a renitens alkirálybíróat fogják el és zárják a csíkszeredai vagy a brassói várba. Erre már korábban felhatalmazást is adott Haller, azonban Kálnoki attól tartott, hogy a szeredai parancsnokság nem fog neki engedelmeskedni, magasabb utasítást várva. Ezért kérte a Gubernium közbenjárását, amit meg is kapott. Bors letartóztatása és elzárása azonban elmaradt, de a főkirálybíró katonai védelmet kapott.

Kálnoki Ferenc 1745. január 11-én derékszéket hívott össze azzal a feltett szándékkal, hogy Bors Tamást elmozdítsa tisztségéből. Az alkirálybíró jelentette fenyegetés realizálását az is alátámasztja, hogy Haller János kormányzó intézkedett a főhadparancsnoknál a katonai védelem ügyében, ugyanis a derékszéken 30 fegyveres rác katoná bízósította a rendet és a főkirálybíró személyes védelmét.⁸⁶¹ A helyzet valóban kiélezett lehetett, ugyanis az alkirálybíró löfegyvert vitt magával a derékszékre, arra készülve, hogy rálő a főkirálybíróra, amennyiben az katonai erőt alkalmaz vele szemben.⁸⁶² A fegyveres összecsapás végül elmaradt, Bors Tamás pedig kénytelen volt meghajolni Kálnoki akaratára előtt, aki elmozdította őt alkirálybírói tisztségéből, helyére pedig búzásbesenyői Horváth Józsefet, egykori alcsíki assessort tette.⁸⁶³

Bors Tamás leváltása után is folytatta a főkirálybíró elleni szervezkedést és vádaskodást. Kálnoki nem érte be Bors leváltásával, hanem 1745 februárjában nyomozást és tanúkihallgatást rendelt el ellene,⁸⁶⁴ majd feljelentette a Guberniumnál.⁸⁶⁵ Ezzel párhuzamosan pert is indított ellene az alcsíki viceszéken rágalmozás és gyalázkodás vádjával.⁸⁶⁶ Bors mindent megpróbált, hogy ügyét mentse. Miután megkapta a Guberniumtól az ellene szóló vádpontokat, hogy védelmét előkészítse, tanúkihallgatásokat kezdett a

859 RNL KMI F 49/7. fol. 51rv. Kálnoki Ferenc levele egyik ismeretlen családtagjához. 1745. január 14.

860 Uo. fol. 45rv. Csató Zsigmond levele Kálnoki Ferenchez. 1744. november 21.

861 Uo. 52. Kálnoki Ferenc levele egyik ismeretlen családtagjához. 1745. január 14.

862 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

863 RNL KMI F 49/7. 52rv. Kálnoki Ferenc levele egyik ismeretlen családtagjához. 1745. január 14.

864 MNL OL F 46. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.

865 Uo. 1745/246. Kálnoki Ferenc feljelentése a Guberniumhoz. 1745. március 28.

866 Uo. 1745/391. Bors Tamás panaszlevele a Guberniumhoz Kálnoki Ferenc ellen. 1745. június.

főkirálybíró ellen,⁸⁶⁷ saját maga állítva össze a kérdőpontokat. Megpróbálta az ügyében ítélkező assessorokat és az alkirálybírókat is eskü alatt tanúvallomásra bírni, de Kálnoki leállította a kihallgatásokat.⁸⁶⁸ A Gubernium is elítélte az eljárást, mivel törvénytelen volt ugyanabban az ügyben tanúként és bíróként is szerepelni.⁸⁶⁹ Bors a tiltást úgy értelmezte, hogy nem engedik védelme előkészítését, törvényes jogában gátolják és megtiltják igazsága keresését (*ius ligatum*).⁸⁷⁰

A letett alkirálybíró megpróbálta egy névtelen levélben bevádolni Kálnokit a Gubernium előtt,⁸⁷¹ a Főkormányzék azonban nem adott hitelt ennek, sőt egyre inkább a főkirálybíró pártjára helyezkedett. Nem tudni pontosan, mikor, de feltehetően az ellene induló perek időszakában Bors Tamás kapitányi rangban katonai szolgálatba lépett. Tettét mind Kálnoki, mind a Gubernium úgy értékelte, hogy Bors a felelősségre vonás elől igyekszik menekülni. Kálnoki azonban távollétében is folytatta ellene a vice-széki pert. 1745 júniusában Bors a hadsereggel már Kendilónán tartózkodott, azonban a katonai köteléket otthagya, kénytelen volt hazatérni Alcsíkba, hogy a főkirálybíró, távollétében ítéletet hozva, nehogy lefoglalja birtokait. Bors kérte a Guberniumot, hogy neki, mint katonai szolgálatot teljesítő tisztnek, biztosítsanak védelmet Kálnokival szemben. Amennyiben ezt nem kapná meg, hozzátartozóival együtt kénytelen lesz elhagyni Csíkot és külföldre menekülni.⁸⁷²

Végül 1745. június 26-án a Gubernium közölte döntését és rendelkezését Bors Tamás ügyében. Egyértelműen a volt alkirálybíró ellen foglalt állást, elmarasztalva őt a főkirálybíróval szembeni magatartása, lázítása és az engedelmesség megtagadása miatt. A gubernátor tehát kiállt Kálnoki mellett, ami nem csupán a személyes kapcsolatnak tudható be. A Főkormányzék elfogadhatatlannak tartotta, hogy egy uralkodó által kinevezett és beiktatott főtiszttel szemben megtagadják az engedelmisséget, sőt lázítsanak ellene. Az alkirálybíróval szembeni fellépéssel a Gubernium példát akart statuálni a „nyughatatlan elmék” számára. Bors Tamás kapitányként a hadsereg kötelékében állt ugyan, de ez sem mentesíthette őt a büntetés alól.⁸⁷³ Június 27-én a Főkormányzék utasította az országos fővádlót (*fiscalis director*), hogy küldjön vizsgálóbizottságot Csíkszékre, amely végezzen nyomozást és tanúkihallgatást Bors Tamás ügyében, majd járjon el törvény szerint a volt alkirálybíró ellen.⁸⁷⁴

A guberniumi vizsgálat és nyomozás 1745 őszéig tartott, amely idő alatt Haller főkormányzó Bors Tamásnak is lehetőséget adott, hogy a Kálnokival szembeni pana-

867 Uo. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.; Uo. 1745/246. Kálnoki Ferenc feljelentése a Guberniumhoz. 1745. március 28.

868 Uo. 1745/391. Bors Tamás panaszlevele a Guberniumhoz Kálnoki Ferenc ellen. 1745. június.

869 Uo. 1745/246. Gubernium leirata Kálnoki Ferencnek. 1745. április 6.

870 Uo. 1745/391. Bors Tamás panaszlevele a Guberniumhoz Kálnoki Ferenc ellen. 1745. június.

871 Uo. 1745/390. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv Bors Tamás ügyében. 1745. február 22.; Uo. 1745/246. Kálnoki Ferenc feljelentése a Guberniumhoz. 1745. március 28.

872 Uo. 1745/391. Bors Tamás panaszlevele a Guberniumhoz Kálnoki Ferenc ellen. 1745. június.

873 Uo. 1745/391. A Gubernium leirata Csíkszékre. 1745. június 26.

874 Uo. A Gubernium utasítása a fiscalis directornak. 1745. június 27.

szait és vádjait előadja és írott formában is benyújtja a Főkormányzék elé. Bors, az alkalmat megragadva, hosszasan sorolta a főkirálybíróval szembeni vádakat. Fontos megjegyezni, hogy Bors Tamás állításai azért jelentősek, mivel utólag, a Kálnoki halála utáni guberniumi vizsgálat során szinte teljes egészében igaznak bizonyultak. Ezek szerint Kálnoki nemcsak elsikkasztotta a közpénzeket, hanem hatalmával is visszaélt, számos esetben törvénytelenül járt el, és hatalmaskodott. A közszékelyeket ingyen, saját szolgálatára kényszerítette, nem ritkán 10–15 napig is magának dolgoztatva az embereket. Az engedetlenek állatait elhajtotta, és éheztetve fogva tartotta. Rövid idő alatt két udvarházat is építtetett, az egyiket a lakosság ingyenes közmunkájával. Szintén ingyenes közmunkával készíttetett kőpincés fogadót, jobbágyainak házat, valamint hatvan lónak való istállót. A szükséges építőanyagot szintén ingyen szerezte be, zsarolás, lefoglalás, bírság és elkobzás által. A legnagyobb mezei munka időszakában a saját birtokain dolgoztatta a közszékelyeket. Éjszakánként három órát rendelt udvarházához a közszékelyek közül. Az őrszolgálatot megtagadók házához katonákat küldött, akik felétek és elvittek minden mozdíthatót. Önkényesen vetett ki adókat és mentett fel személyeket az adó alól. Felcsíkon idegent helyezett tisztségbe, a helyiek mellőzésével és a széki választás ellenére. Új eljárásokat vezetett be önkényesen a székekben. Olyan bírságot is kitalált és kiszabott, amely nem is létezett a széki szabályrendben, mint például a „sárbírság”, amelyet azokon a településeken szedtetett fel, ahol az országút sáros volt. Szintén önkényesen hozott ítéletet a derékszéken, nem tűrve az ellentmondást, ítélethozatalkor megtiltva az assessoroknak a szavazást. Bors Tamás, miután elsorolta a Kálnokival szembeni összes panaszt, az ellene felhozott vádakkal szemben ártatlannak vallotta magát.⁸⁷⁵

November 26-án a gubernátor úgy rendelkezett, hogy ítéletet csak mindkét fél jelenlétében hoznak. Ezért a 1745 karácsonya utáni hétre Bors Tamást és Kálnoki Ferencet is Szebenbe, a Gubernium elé idézték. Az ítélet kimondásáig pedig büntetés terhe alatt megtiltották a főkirálybírónak, hogy tovább folytassa a Bors elleni széki nyomozást és pert.⁸⁷⁶

Az 1745 decemberében kimondott guberniumi ítéletet csak részben ismerjük. A Főkormányzék megfosztatta Bors Tamást kapitányi rangjától,⁸⁷⁷ majd Kálnokival szembeni bocsánatkérésre utasította. Bors alázatos bocsánatkérő levelet írt a főkirálybírónak, elítélve tettét és magatartását, majd a főkirálybíró „életfogytiglani alázatos szolgálójának” nevezte magát.⁸⁷⁸ Kálnoki szándékával ellentétben, a Gubernium nem találta Bors Tamást bűnösnek sem felségsértés, sem istenkáromlás vádjával. Ebben az esetben halálbüntetésre számíthatott volna, azonban forrásaink szerint szabadságát sem veszítette el. Széki szinten viszont nem vált semmissé az ellene folytatott per, hanem a

875 Uo. 1745/513. A Gubernium tudatja Kálnoki Ferencsel Bors Tamás vádpontjait. 1745. november 26.

876 Uo.

877 Uo. 1746/644. Bors Tamás levele a Guberniumhoz. 1746. szeptember 28.

878 RNL HMI F 27. VII/42. Bors Tamás levele Kálnoki Ferenchez.

Gubernium ítélete és elmarasztalása alapján ügyében főbenjáró ítéletet (*capitalis sententia*) hoztak a derékszéken, mint közönséges gonosztevő ellen (*publicus malefactor*). Az ítélet jogerősen bekerült a derékszéki jegyzőkönyvbe. A főkirálybíró és az assessorok azonban törvénytelenül jártak el, mivel az ítéletet Bors törvénybe idézése nélkül hozták. Nem engedték meg neki azt sem, hogy a váddal szemben védekezzen, vagy az ítéletet tartalmazó protocollumot kézbe vegye. A Csató Zsigmond köréhez tartozó Cserei János assessorként jelen volt az ítéletet kimondó derékszéken. Úgy tűnik, Csatóhoz hasonlóan Cserei is eltávolodott Kálnokitól, mivel Bors Tamás rá hivatkozott a Gubernium előtt, mint akitől megbízható beszámolót kaphatnak a törvénytelen eljárásról. A közönséges gonosztevőkre halálos ítélet várt, ezért Bors Tamás a Guberniumhoz fordult segítségért. Magánúton kérte a Főkormányzék közbenjárását, mivel a szék nem engedte meg számára a derékszékről való törvényes fellebbezést. A Gubernium végül közbelépett, bekérte a derékszéki jegyzőkönyvet, valamint közölte a székkal, hogy a Bors ügyében hozott főkormányzékai ítélet alapján hiba volt a fent leírt módon eljárni.⁸⁷⁹

Bors Tamás ügyét még sokáig napirenden tartották Bécsben Kálnoki Ferenc elleneségei. Kálnoki Antal még 1747 nyarán is arról számolt be öccsének, hogy magas rangú miniszterek előtt nyíltan gyalázták és vádolták a főkirálybíró a Bors-ügy, valamint a ferencesekkel szembeni eljárása miatt.⁸⁸⁰

III.2.4.4. A katonaállítás ügye

Az osztrák örökösödési háború következtében újabb ezredek állítottak fel Magyarországon és Erdélyben is. A II. erdélyi (Kálnoki)-huszárezred 1742-es kiállítása mellett a Haditanács többszöri hadkiegészítő újoncozást is rendelt a fejedelemség törvényhatóságaiiban. 1744 nyarán Mária Terézia újabb nemesi felkelést kért, és elrendelte a portális katonaság kiállítását is, amelyet a törvényhatóságoknak kellett megszervezniük.⁸⁸¹ Csíkszéken (és feltételezhetően a legtöbb törvényhatóság esetében) a katonaállítás folyamata is akadózva működött. Mivel a széki vezetés nem rendelkezett a kötelező sorozáshoz szükséges eszközökkel és lehetőségekkel, a portális katonák kiállításában csak a helyi nemesség segítségére, valamint az önkéntességre számíthatott. Kálnoki Ferenc azonban egyik tényezőben sem bízhatott. 1745. február végére még csak három katonát és nyolc lovat tudott kiállítani a szék. Gondot jelentett a lószerszám, a posztó és az egyenruhák beszerzése is, amelyet szintén a törvényhatóságra bízta. Kálnoki a szék pénzből akart kölcsönt kérni, és abból rendelni meg Brassóban az egyenruhákat. A nemességre kivetett katonapénzt a főkirálybíró nem tudta beszédni, ugyanis a nemesek megtagadták a hozzájárulást. Az összeg behajtására nem sok eszköz állt Kálnoki ren-

879 MNL OL F 46. 1746/644. Bors Tamás levele a Guberniumhoz. 1746. szeptember 28.

880 RNL KMI F 49/7. fol. 151–152rv. Kálnoki Antal levele Kálnoki Ferenchez. 1747. június 12.

881 Lázár Balázs: A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815). *Magyarország hadtörténete*. III. kötet. (Szerk.) Hermann Róbert: Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Budapest, 2015. 68–69.

delkezésére. A kérés és meggyőzés módszere nem bizonyult hatékonynak, ezért megparancsolta a vicetiszteknek, hogy hajtsák el az ellenálló nemesek jobbágyainak marháit, amíg a birtokosok megfizetik a kiszabott összeget. Ez az eljárás se hozott jelentős eredményt, mert akadtak olyan nemesek is, mint Geréb Elek és Bors Tamás, akik fegyveresen is ellenálltak, puskával kergetve el az adószedőket. Borsot hiába szólította fel engedelmességre az alkirálybíró, a szentkirályi birtokos ellenállt, a vizsgálatra kiküldött assessorokat pedig lóháton, puskával kergette el. Az ülnökök egy házban lettek menedékre, de Bors Tamás az ablakon keresztül rájuk lőtt. Uraik biztatására és ellenállásán felbuzdulva, a jobbágyok is megtagadták a katonai adó kifizetését, arra hivatkozva, hogyha portális katonákat állítanak ki a jobbágyok közül is, akkor adót is nem fizethetnek. Kálnoki a Guberniumnak küldött jelentésében Bors Tamást és az ellenálló nemeseket hibáztatta a jobbágyok bujtogatásával. Geréb Elek jobbágyai szintén az erőszakos ellenálláshoz folyamodtak, vasvillát ragadva akadályozták meg a széki tiszteket, hogy marháikat elhajtsák. Kisebb zendülés kezdett kibontakozni a székben, amit végül a diétáról hazatérő Kálnoki személyes megjelenése csillapított le úgy, hogy az ellenálló jobbágyok portájára a főkirálybíró végül katonai executiót küldött.⁸⁸²

III.2.4.5. Konfliktus a csíksomlyói ferences renddel

Kálnoki Ferenc főkirálybírósa konfliktusokkal terhelt időszak volt. A Bors Tamással szembeni küzdelemből ugyan győztesen került ki, a ferences renddel szembeni fellépése azonban nemcsak politikai kudarc volt, hanem az egyházat és a Guberniumot is maga ellen fordította.

Az adózás nehézségei, az örökös pénzügyi deficit állandó jellemzője volt a korszaknak. A diétán megszavazott országos adómennyiséget először a három natio osztotta el egymás között, majd a leosztott kvótát törvényhatóságoként, esetünkben a székely székek között osztották el.⁸⁸³ Ez volt az ún. subrepartitio. A székgyűlés feladata volt társzékeként (Csíkszék esetében négy részre) osztani el a székre esett összeget. A társzékek adóösszegének begyűjtéséért nemcsak a perceptorok feleltek, hanem a főkirálybíró és a Gubernium előtt az alkirálybírók is. A falvanként leosztott összeget már a falusbírók a falusi nótáriusokkal közösen osztották tovább adózó portánként. 1730-ban megváltozott az addigi országos adókulcs, a kapurendszer helyett bevezették az ún. calculus-rendszert. A calculus egy számítási egység volt, amely alapján az adómennyiséget natióként és törvényhatóságoként leosztották. Az országgyűlésen megszavazott adó 100 calculust (úgyis mondhatnánk, hogy 100%-ot) jelentett. Ezt a 100 calculust osztották el a natiók között, a székelysége általában 16–18 calculust (16–18%-ot) róva. A székekre kivetett adóból Csíkszékre általában 17% jutott. Az évente kivetett országos adó mennyisége szinte állandóan növekedett, emellett pedig számos különadó és nagy mennyiségű természetbeni adó is terhelte a lakosságot. A század első felében a székely

882 MNL OL F 46. 1745/56. Kálnoki Ferenc levele a Guberniumhoz. 1745. február 22.

883 Szádeczky 1927. 316.

székekben megmaradt a fejedelemségkorból örökölt adókulcs, a vonómarhák száma. Miután megtörtént a széki adó falvakra történő repartitója, összeírták a lakosok marháinak számát, és aszerint vetették ki, kettő vagy több ízben a quantumot, amelynek egy részét terményadóként szedték fel.⁸⁸⁴ A lakosok között számos olyan kategória létezett, amely részleges vagy teljes adómentességgel járt: szombati szolgák, plájások, konfráterek, jobbágy udvarbírák, kulcsárok, postaszolgálatot ellátók és mások. Általános tendencia volt, hogy egyre többen igyekeztek felmentést és immunitást szerezni az adó alól. Az exemptusok számának növekedése azonban az adófizetők terheinek növekedésével járt együtt. Kutatott időszakunk egészére jellemző, hogy a szék állandó adóhátralékkal és pénztelenséggel küzdött.

A Kálnokit megelőző főkirálybírók számára is megoldhatatlan kihívást jelentettek a pénzügyek, amelyek a korszak gazdasági, társadalmi, jogi és adóügyi viszonyai miatt kiegyensúlyozatlanok voltak. Kálnoki megpróbált változtatni a széki adózási viszonyokon, lépése azonban sokakból tiltakozást váltott ki. Az adózó rétegek súlyos terheinek okát a számos felmentettnél (*exemptus*) látta. Minden faluban több olyan személy élt, akik különböző jogállásra vagy szolgálatra hivatkozva nem vették ki részüket a közös adózásból.⁸⁸⁵ Ezt az állapotot próbálta megváltoztatni Kálnoki, azonban olyan régi kiváltságokhoz is hozzányúlt, mint a csíksomlyói ferenceseknek szolgáló konfráterek adómentessége. A konfráterek módosabb szabadszékelyek voltak, akik különböző szolgálattal és adományokkal támogatták a ferences rendet. Kálnoki károsnak ítélte, hogy a vagyonos (akár tizenkét vonómarhával bíró) gazdák adómentesek voltak, míg a terheket a gyengébb anyagi helyzetűek viselték. Volt eset, hogy egy-egy konfráter házas fiait is maga mellett tartotta, saját portáján, így ők is mentesültek az adózás alól.⁸⁸⁶ Ez volt az adómentesség megszüntetésének hivatalos indoklása, amelyet Kálnoki a Gubernium elé tárt. Ugyanakkor állította, hogy nem célja a konfráteri rendszer felszámolása, csupán a visszaélések megszüntetése, amihez a ferences rend tartományfőnöke is hozzájárult.⁸⁸⁷

Lépése azonban már az egyház tiltakozását is kiváltotta. Az erdélyi püspökség fellépett a főkirálybíró eljárása ellen, Bécsben is tiltakozva ellene. Mindezek hatására Kálnokinak visszakoznia kellett. A Gubernium is utasította a széket, hogy állítsák vissza a konfráterek adómentességét. A Főkormányzék parancsát a székgyűlés 1745. december 6-án tárgyalta Csíksomlyón. A gyűlés Kálnoki mellett foglalt állást, tiltakozva a Gubernium rendelete ellen. A széki szabadság megsértésének tartották a Főkormányzék utasítását, és kérték a Guberniumot, hogy vegye figyelembe a szék több rendbeli kérelmét és állásfoglalását az ügyben. Ugyanakkor kérték a főkirálybíró, hogy folytassa megkezdett eljárását (értelemszerűen a konfráterek kapcsán), és a szék költség-

884 Csetri–Imreh 1980. 17–18; Trócsányi 1986. 1005; Imreh–Pataki 1992. 214; Pál–Antal 2009. 13–14. *Székelőföld története* II. 372.

885 RNL KMI F 49/7, fol. 186v. Kálnoki levele Haller János gubernátornak. 1744. december 27.

886 Uo.

887 Uo.

gén küldjön meghatalmazott követet, aki a szék álláspontját képviselje – nem derül ki, hogy a Guberniumnál, a püspökségnél vagy Bécsben.⁸⁸⁸ Végül az ügy Bécsig jutott, majd uralkodói vizsgálat indult, amely során visszaállították a konfráterek (és közvetett módon a szerzetesek) kiváltságait.⁸⁸⁹

Kálnoki Ferenc konfliktusa a csíksomlyói szerzetesekkel nem csupán a konfráterek megadóztatása körüli ügyből fakadt. Jelentős gondot okoztak a szék vezetőségének a csíksomlyói iskolában tanuló szeminarista diákok is. Az iskolai fegyelem oly mértékben fellazult, hogy a diákok ellenőrzés és számonkérés nélkül jártak ki a szemináriumból a környező falvakba, akár éjszakánként is. Kálnoki Ferenc részletesen beszámolt egyik levelében a diákok garázdálkodásairól. Úgy vélte, a szabadjára engedett diákok veszélyt jelentenek a közbiztonságra. Állítása szerint az ifjak erőszakos cselekmények sorát hajtották végre. Sokszor útonálló módjára támadtak rá a falubeliekre, megverték, kifosztották őket. Egy alkalommal a szék hajdúját is elfogták, megverték, a szemináriumba vonszolták, ahol megszegyenítésként a kemence alá kényszerítették. A diákok rendszeresen bejártak a környező vásárokra, ahol rendbontásokat okoztak, verekedéseket kezdeményeztek, sőt még a vásárpénzt is elorozták. Volt eset, amikor a közelben lévő császári katonaságnak kellett közbelépnie, és egy időre bezárni néhányat a rendbontók közül. Kálnoki személyesen látogatott el a ferences kolostorba, és vonta felelősségre a rendfőnököt, aki azonban nem tudott, de nem is mert erélyesen fellépni a diákokkal szemben. A főkirálybíró azzal vádolta meg a szerzeteseket, hogy nemcsak elmulasztják a diákok fegyelmezését, hanem még ők bujtogatják őket a különböző erőszakos tettekre.⁸⁹⁰ Az ügyet a széki követek az erdélyi országgyűlés elé vitték, azonban a főkirálybíró és a csíksomlyói szerzetesek közötti konfliktust nem sikerült feloldani. Kálnoki egész főkirálybíróságát végigkísérte az ebből fakadó feszültség.

III.2.4.6. Konfliktusok báró Daniel István udvarhelyszéki főkirálybíróval

1745 elején báró Gyulaffi László erdélyi udvari kancellár lemondott az 1727 óta betöltött udvarhelyszéki főkirálybírói hivataláról. Gyulaffi 1742-től, Bornemisza János halálától töltötte be a kancellári tisztséget, amellyel egy időben megtartotta főkirálybírói hivatalát is. A lemondása folytán megürült főkirálybírói tisztség betöltésére Udvarhelyszék 1745. február 25-én candidatiót tartott. A főkirálybíró-választás eredményeként a katolikus jelöltek közül az első gróf Haller Ferenc lett 90 votummal, a reformátusok közül pedig gróf Bethlen Imre 94 szavazattal. A református jelöltek közül báró Daniel István mindössze a negyedik volt 39 votummal. Ebből kifolyólag Daniel be sem került a Guberniumhoz felterjesztett három református jelölt közé.⁸⁹¹ Amint azonban Kálnoki

888 RNL KMI F 27. VII/22. fol.1r. A székgyűlés kéri a Guberniumot, hogy tartsa tiszteletben joghatóságát a konfráterek ügyében. 1745. december 6.

889 Endes 2013. 355.

890 RNL KMI F 49/7. fol. 192–195rv. Kálnoki Ferenc feljegyzései a csíksomlyói deákok kihágásairól. 1745 körül.

891 RNL KolMI F 16. Udvarhelyszék levéltára. I/1. Székgyűlési jegyzőkönyvek, 1745–1751. fol. 2v.

esetében is láttuk, a guberniumi vagy II. candidatio során nem mindig vették figyelembe a széki szavazás rangsorát és személyi összetételét, de az is megtörtént – ahogy Daniel István esetében is láthatjuk –, hogy Bécsben változtattak a végeredményen, a jelöltek udvari támogatottságától függően.⁸⁹² Az 1745. március 9-ei guberniumi candidation Daniel Istvánt már másodikként jelölték a reformátusok közül.⁸⁹³ A katolikus és református guberniumi tanácsosok között nem született teljes konszenzus az új főtitzt személyét illetően. A katolikusok azért is ragaszkodtak saját vallásukon lévő jelöltjük kinevezéséhez, mivel a lemondott főtitzt is katolikus volt, így utódjának is annak kellett lennie ahhoz, hogy ne veszítsenek pozíciót a reformátusokkal szemben. Daniel István visszaemlékezéseiből úgy tűnik, Gyulaffi László se szeretne volna reformátusnak átengedni a tisztségét.⁸⁹⁴ A Kancellárián keresztül az udvarhoz küldött felterjesztésben a Gubernium végül mégis egy református jelölt személye mellett foglalt állást. A Főkormányzék, bár közvetítette a katolikusok tiltakozását és ellenérveit, Bethlen Imrét és Daniel Istvánt ajánlotta az uralkodónő figyelmébe, röviden bemutatva és méltatva személyüket, családjukat és addigi szolgálataikat, majd alattvalói alázattal az uralkodóra „bizta” a választást.⁸⁹⁵ Valójában minden kinevezés a kapcsolatokon és összeköttetésekön múlt, olykor fölülírva a felekezeti taktikázást is. Daniel legjelentősebb erdélyi támogatója Haller János gubernátor volt, akinek harmadik felesége révén (Daniel Zsófia) sógorsági kapcsolatban álltak.⁸⁹⁶ Bécsi körökben főként gróf Kemény László⁸⁹⁷ támogatására számíthatott.⁸⁹⁸ Daniel István személyesen is Bécsbe utazott, hogy a főtitzségéhez vezető utat egyengesse. Annak ellenére, hogy a guberniumi candidatio során csak másodikként jelölték a reformátusok közül (ha a katolikus Haller Ferencet is figyelembe vesszük, akkor csak harmadikként), bécsi és erdélyi támogatóinak köszönhetően 1745 végére elnyerte a főkirálybírói kinevezést, majd a következő év januárjában⁸⁹⁹ sorra került a tisztségbe való beiktatására.

892 Vö. Hermann–Zepczaner–Elekes, 2016. 130.

893 MNL OL F 46. 1745/99. A Gubernium felterjesztése az uralkodóhoz az udvarhelyszéki főtitzségre és egy folytonos táblai assessorságra történő guberniumi candidatio eredményéről. 1745. március 9.

894 Vargyasi id. Daniel István L. bárónak élete. Daniel Gábor: *A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza az eredeti családi okmányok és más hiteles adatok után*. Budapest, 1896. (A továbbiakban Daniel 1896.) 380. Bár Daniel visszaemlékezése szubjektív és önmagával szemben elfogult, ugyanakkor az öngazolástól sem mentes, a Gyulaffival kapcsolatos megállapítását elfogadhatjuk, ismervé a korszak vallás-politikai állapotait, a katolikus-protestáns szembenállást, amely nem csupán országos hivatali szinten, de lokálisan is élő volt. Ugyanakkor a politikai stratégiának nemcsak része, hanem gyakran meghatározója volt a felekezetiesség. Gyulaffiról pedig ismert, hogy buzgó katolikus, a székelyudvarhelyi Mária Kongregáció tagja és felekezetének egyik patrónusa volt.

895 MNL OL F 46. 1745/99. A Gubernium felterjesztése a Kancelláriához az udvarhelyszéki II. candidatióról. 1745. március 9.

896 Daniel 1896. 378–379.

897 A későbbi gubernátor.

898 Daniel 1896. 387.

899 Uo. 393.

Főkirálybírósága során Daniel István is egy erőskezű, abszolutisztikus mintákat követő, autoriter irányítást épített ki. Nem csupán saját törvényhatóságán belül követelte magának az abszolút tekintélyt, hanem a székely székek és a főkirálybírók között is elsőbbségre törekedett. Vele egy időben Kálnoki Ferencnek is hasonló felfogása volt a hatalomgyakorlásról, és hasonló (de jóval szélsőségesebb) autoriter módon vezette törvényhatóságát. Érdekes egybeesés, hogy mindkét főkirálybíró elsőbbségre és vezető státuszra vágyott a natio Siculica-diéták alkalmával ülésező gyűlésén is. E két markáns személyiség csak rövid ideig viselte egy időben a főkirálybírói hivatalt (1746–1749 között), mivel Kálnoki egészen fiatalon, 1749-ben meghalt. E rövid időszak alatt azonban végig feszültségekkel teli volt a kettejük személyes és hivatali kapcsolata, amely kihatott törvényhatóságaikra is. A továbbiakban három olyan eseményt vizsgálunk meg, amelyek nyílt szembenálláshoz vezettek a két főtiszt között, majd pedig egy, Csík- és Udvarhelyszék közötti konfliktussá terebélyesedtek. Indokoltnak tartjuk a három esettanulmány részletes bemutatását, mert ezáltal jobb rálátást kaphatunk a korszak főkirálybíróinak hatalmi és politikai mozgásterére, presztízsharcaira, érdekellentéteire, a székek és főtisztek közötti konfliktust generáló tényezőkre, valamint kissé tágabb politikai és történeti kontextusban figyelhetjük meg a székely főkirálybírók tevékenységét. Mindhárom esettanulmány rámutat Kálnoki Ferenc hatalomfelfogására, valamint eljárás módjának jellegére. Mindemellett némi betekintést nyerhetünk a központi hatóságok (az uralkodóit is beleértve) és a főkirálybírók közötti viszonyrendszerbe.

III.2.4.6.1. A székely natio pecsétnyomója körüli konfliktus

A Kálnoki és Daniel között fennálló konfliktusok közül ismert a székely nemzet pecsétnyomója körüli vitás ügy. Mind a szakirodalom, mind Daniel István emlékirata azonban csak szüksézávan tesz említést erről az évekig elhúzódó vitáról és pereskedésről, amellyel a legmagasabb kormányhivatalok (Gubernium, Kancellária), valamint a bécsi udvar is többször foglalkozott. Az elsődleges forrásokat megvizsgálva azonban szeretnénk e kérdés további részleteit feltárni és pontosítani.

Az erdélyi törvények 1659-ben írták elő mindhárom rendi nemzet számára a saját pecsétnyomó használatát. Ettől az időponttól kezdve az országgyűlési határozatok csak abban az esetben voltak érvényesek, ha azokat mindhárom natio pecsétnyomójával hitelesítették.⁹⁰⁰ A székely natio pecsétnyomója mindenkor az udvarhelyszéki főkirálybírónál volt. 1725-től, a Korda Zsigmond halála utáni főtiszt nélküli időszakban (1725–1727) azonban a pecsétnyomó Kornis Zsigmond gubernátorhoz,⁹⁰¹ majd utódjához, Haller Jánoshoz került. Az „árva széki” időszak után, Gyulaffi főtisztsége alatt sem került vissza a pecsétnyomó Udvarhelyszékre, hanem továbbra is a Guberniumnál maradt Szebenben. 1742-ben hódoló erdélyi követség érkezett Bécsbe, akik előtt Mária

900 Zepczaner Jenő: A székely nemzet pecsétje. *Jelképek a Székelyföldön. Címerek, pecsétek, zászlók.* Csíkszereda, 2011. 74.

901 MNL OL F 46. 1746/512. Udvarhelyszék diétai követeinek kérvénye a rendek elnökéhez. 1746. június.

Terézia megerősítette az erdélyi törvényeket és kiváltságokat.⁹⁰² A székely követek kérésére az uralkodó utasította Haller János gubernátort, hogy a nála lévő pecsétnyomót adja át a székely rendi nemzetnek: „A [székely] nemzetnek ezt a nemzeti pecsétnyomóját, mert ezelőtt is az első székely szék főkirálybírója által őriztetett, de jelenleg királyi főkormányzónk kezénél van, jóságosan visszaadjuk”. (Sz. H. ford.).⁹⁰³ A királyi utasítás azonban nem volt egyértelmű. A pecsétnyomót a székely natio-nak juttatta vissza, azonban az „első szék” (Udvarhelyszéket) nevezte meg annak őrzőjeként. Haller az utasításnak megfelelően át is adta a pecsétet a székely nemzetnek, azaz a székely székek diétai követeiből, regalistáiból és főkirálybíróiból álló gyűlésének. Felvetődhet a kérdés, hogy a gubernátor miért nem Gyulaffi László udvarhelyszéki főkirálybíróknak adta át a pecsétnyomót. Mivel Gyulaffi abban az évben erdélyi kancellár is lett, ideje nagy részében Bécsben kellett tartózkodnia. Az erdélyi udvari kancellárok nem vettek részt az országgyűléseken, hiszen biztosítaniuk kellett az uralkodó és a rendek közötti kapcsolattartást a bécsi székhelyű Kancellárián keresztül.⁹⁰⁴ Személyesen tehát nem vehette volna át a pecsétnyomót a gubernátortól, akinek viszont kötelező módon a diétán kellett tartózkodnia. Nem tudjuk, hogy Haller miért nem az udvarhelyszéki követeknek adta át a pecsétnyomót. Észszerű magyarázatnak tűnhet, hogy az uralkodói parancshoz szó szerint ragaszkodott azáltal, hogy az országgyűlésen jelen lévő és közösen is egyeztető székely natio gyűlésének nyújtotta azt át. Nincs adatunk arra nézve, hogy az átadás pontosan melyik országgyűlésen történt, az 1742-es vagy a ’43-as diétán. Az utóbbi időpontot tartjuk valószínűbbnek, mivel akkor döntött a natio gyűlése a pecsétnyomó sorsáról.

Az 1743. augusztus 21-én Szebenben kezdődő diétán a székely natio képviselői egyeztető gyűlésre ültek össze. A gyűlésre minden bizonnyal az országgyűlés legelején vagy nagyon korai szakaszában kerülhetett sor, mivel a székely követek és regalisták többsége még nem érkezett meg a városba, így a gyűlésen se vehettek részt. A főkirálybírók közül is csak Kálnoki Ferenc volt jelen,⁹⁰⁵ aki ekkor még alig két hónapja töltötte be a csíkszéki főtisztséget. A székely natio csonka gyűlésén, mint egyetlen jelen lévő

902 *Magyar törvénytár*. 1900. 387.

903 „*Nationem hanc in possessionem sui sigilli nat[ion]is, quod et antea apud supremum judicem regium prim[ariae] sedis siculicalis asservabatur, nunc vero prae manibus gubernatoris nostri regii habetur, benigne restituimus.*” MNL OL F 46. 1746/512. Udvarhelyszék diétai követeinek kérvénye a rendek elnökéhez. 1746. június.

904 Az országgyűlés feliratai a kancellárián keresztül jutottak az uralkodó elé, miután a kancellár és tanácsosai véleményezték. Az uralkodó választát, a királyi leiratot (rescriptum) pedig a Kancellária fogalmazta (a miniszteri konferencia útmutatása alapján), az uralkodó pedig szignálta. A kancellárok nemcsak a hivatalos tudósítások alapján tájékozódtak a diéták üléseiről, hangulatáról és az esetleges ellenzéki személyekről, hanem jól kiépített személyes kapcsolataik révén is. Gyulaffi László egyik ilyen embere éppen Kálnoki Ferenc volt, aki rendszeresen beszámolt a kancellárnak az országgyűlésen történekről, illetve a Kancelláriáról érkező utasítások alapján szavazott, foglalt állást és igyekezett előmozdítani az udvar politikai „agendáját”.

905 MNL OL F 46. 1746/489. A királyi táblai ítélmester hitelesíti az udvarhelyszéki deputatusok tiltakozását a székely nemzet pecsétnyomójának ügyében. 1746. június 27.

főkirálybíró, Kálnoki elnökölt. Az ő kezdeményezésére a csonka gyűlés határozatot fogadott el a székely nemzet pecsétnyomóját illetően. A jelen lévő udvarhelyszéki követek szerették volna, hogy a pecsétnyomó visszakerüljön Udvarhely városába. Ezzel szemben azonban Kálnokinak sikerült elérnie, hogy a gyűlés határozatban mondja ki, hogy a pecsétnyomó mindig a legrégebben hivatalban lévő főtisztelnél legyen, aki ekkor báró altorjai Apor Péter volt, Háromszék főkirálybírája. A csonka gyűlés felkínálta Apornak a pecsétnyomót, aki azonban nem fogadta el (indokait nem ismerjük – csak feltételezzük, hogy nem értett egyet a határozattal). A gyűlés következő határozata Kálnoki Ferenc felügyelete alá helyezte a pecsétnyomót annak haláláig vagy esetleges előléptetéséig. A határozat szerint Kálnoki után se kerülhetett volna vissza a pecsét Udvarhelyszékhez, hanem mindig a legrégebben hivatalban lévő főtisztnek kellett volna azt őriznie. Az udvarhelyszéki követek ismét tiltakoztak, de kisebbségben lévén, nem értek célra, így a pecsétnyomó továbbra is Kálnokinál maradt.⁹⁰⁶

Az elkövetkező két és fél évből nincs adatunk arra nézve, hogy a pecsétnyomó ügyében újabb udvarhelyszéki tiltakozás került volna a kormányhatóságok elé. A tárgyalt rendeltetésének megfelelően használták is. 1744-ben a szász, magyar és székely rendi nemzet pecsétnyomójával hitelesítették a Novellaris Articulusok Erdély törvényei közé való becikkelyezését.⁹⁰⁷

A pecsétnyomó kérdése csak 1746-ban került újra terítékre, Daniel István főkirálybírói beiktatása után néhány hónappal. 1746. június 23-án Udvarhelyszék követei – ábránfalvi Ugron József és kadicfalvi Török István – az országgyűlés alkalmával a rendek elnökénél és a diéta plénuma előtt is tiltakoztak a pecsét ügyében három évvel korábban meghozott döntés ellen, valamint követelték a pecsétnyomó átadását az új udvarhelyszéki főkirálybíróknak.⁹⁰⁸ Nem sokkal ezután, június 26-án, a székely natio gyűlése ülésezett (nem tudjuk, hogy teljes létszámában-e), ahol ismét tárgyaltak a székely nemzet pecsétnyomójáról, majd megerősítették a három évvel korábban hozott rendelkezést.⁹⁰⁹ Ennek hatására Ugron József és Török István újabb lépésre szánta el magát. A rendelkezés megerősítése utáni napon a királyi táblai ítélmester előtt is tiltakoztak. Az írásban is letett tiltakozás és kérés szövegét pedig az ítélmester pecsétes igazolásával ellátva Bécsbe küldték az uralkodóhoz.⁹¹⁰ Udvarhelyszék panaszával és beadványával július 5-én a Gubernium külön ülésen is foglalkozott.⁹¹¹

Az udvarhelyszéki tiltakozás és követelés két pillérré épült: történelmi és jogi érvekre. Mind az országgyűlés, mind az ítélmester és uralkodó elé terjesztett panaszlevél Udvarhelyszék székek közti elsőbbségének retorikájával kezdődik: „mióta a

906 Uo.

907 Zepezsaner 2011. 74.

908 MNL OL F 46. 1746/512. Udvarhelyszék diétai követeknek kérvénye a rendek elnökéhez. 1746. június.

909 Uo. 1746/489. A királyi táblai ítélmester hitelesíti az udvarhelyszéki deputatusok tiltakozását a székely nemzet pecsétnyomójának ügyében. 1746. június 27.

910 Uo.

911 Uo. 1746/512. Udvarhelyszék diétai követeknek kérvénye a rendek elnökéhez. 1746. június.

magyarok Schytiából kiszármaztak”, mind békében, mind háborúban egyaránt Udvarhelyszéket tartották elsőnek.⁹¹² Hangsúlyozták, hogy Udvarhelyszék mindig is elsőbbséget élvezett a székely székek között, a rendi nemzet pecsétnyomójának őrzése mindig a szék feladata volt, a nemzetgyűléseket mindig Udvarhely városában (!) tartották, a székely nemzet protocollumát pedig ugyancsak Székelyudvarhelyen őrzik.⁹¹³

A követek érvelése során felbukkant egy olyan gondolat is, amely a pecsétnyomó ügyén jócskán túlmutatott, és már a rendi ellenzéki hangvételével bírt. A deputatusok ugyanis sérelmezték a székelység sajátos kiváltságának tartott nemzetgyűlések hiányát, amit a székely natio „mérhetetlen kárának” ítélték meg.⁹¹⁴ A követek jogi érvelése a régi privilégiumok 1742-es uralkodói megerősítésére épült, valamint a natio pecsétnyomójának visszaszolgáltatását elrendelő uralkodói parancsra. Részletesen taglalták a megadott és megerősített kiváltságok jellegét, hangsúlyozva, hogy uralkodótól nyert jogot csakis a törvények által meghatározott hűtlenség vagy felségsértés esetében veszíthet el egy közösség. Továbbá kétségbe vonták a natio 1743-as csonka gyűlésének jogszerűségét, hiszen csak a követek, regalisták és főkirálybírók töredéke volt azon jelen. Érvelésük szerint a gyűlés határozata akkor se lett volna jogszerű, ha tagjai teljes létszámban jelen lettek volna. A követek szerint a rendi natiók gyűléseinek jogköre nem terjedt túl a diétán tárgyalandó ügyek előzetes egyeztetésénél, a közös álláspont megfogalmazásán, valamint a diéta előtt közösen képviselt közösségi vagy egyéni panaszok összehangolásán. Arra már nem volt jogköre a gyűlésnek, hogy egyes székeknek vagy az egész natio számára kötelező erejű törvényt alkosson vagy töröljön el.⁹¹⁵ Az udvarhelyszéki követek kijelentésének azonban ellentmond a székely rendi nemzet által 1718-ban hozott szabályrendelet, amely határozott a széki adózás kérdésében. A székely natio gyűléseinek működése és az azzal járó jogkörök jelenleg még feltáratlanok, ahogyan a gyűlések diétákon betöltött szerepe is, vagy a székek életére gyakorolt hatása. Annyi már bizonyosnak látszik az eddig érintett forrásokból, hogy a natio gyűlésének nagyobb szerepe és jelentősége volt a 18. századi székely székek életében, mint ahogyan ezt az eddigi kutatás gondolta. A követek azonban ragaszkodtak retorikájukhoz, és Udvarhelyszék jogának alátámasztásaként példaként hozták fel a vármegyék és a szász natio pecsétnyomóját is. A magyar natio pecsétnyomója az elsőnek tartott Fehér vármegyé

912 Uo. 1746/489. A királyi táblai ítélmester hitelesíti az udvarhelyszéki deputatusok tiltakozását a székely nemzet pecsétnyomójának ügyében. 1746. június 27.

913 Uo. 1746/512. Udvarhelyszék diétai követeinek kérvénye a rendek elnökéhez. 1746. június.

914 Ezt a merésznek tűnő politikai felhangot kontextusában értelmezhetjük, ha megfigyeljük az 1740-es évek első felének rendi ellenzéki és sérelmi politizálását az országgyűléseken, amely az 1746-os diéta sérelmi felterjesztésében csúcsonodott ki. A *gravaminák* (rendi sérelmek) felirata és annak hangneme azonban az udvar ellenlépését váltotta ki, amely során a rendek elnökét és a gubernátort is megdorgálták, elmarasztalták. (*Erdély története 1606-tól 1830-ig*. II. köt. 1014.)

915 MNL OL F 46. 1746/512. Udvarhelyszék diétai követeinek kérvénye a rendek elnökéhez. 1746. június.

mindenkori főispánjánál, míg a szász natióé mindig a legfőbb szász törvényhatóságnál, Szebenszéknél volt.⁹¹⁶

A vitatott pecsétnyomó ügyében csak a következő évben, 1747 során érkezett meg az uralkodói parancs, amely felszólította Kálnokit, hogy a sigillumot adja át Daniel Istvánnak. A csíkszéki főkirálybíró azonban a Gubernium kétszeri felszólítására sem engedelmeskedett, így a pecsét még a következő évben is az ő birtokában volt.⁹¹⁷ Erre az időre két másik vitás ügy is napirenden volt Daniel és Kálnoki között, amelyek jelentősen megrontották kettejük személyes kapcsolatát. A vitás ügyekben többször is levelet váltottak egymással, de nem sikerült konszenzusra jutni.⁹¹⁸ Daniel végül a Guberniumhoz fordult panaszaival, és 1748. május 8-án feljelentette Kálnokit.⁹¹⁹ A Főkormányshoz május 13-án tárgyalta a Kálnoki ellen szóló vádakat, majd még aznap szigorú hangvételű utasítást küldött a csíkszéki főtisztnek, amelyben ellentmondást nem tűrve felszólította, hogy haladéktalanul szolgáltatassa vissza a pecsétnyomót Udvarhelyszéknek, ellenkező esetben súlyos büntetésre számíthat.⁹²⁰

Nem tudjuk, hogy a pecsétnyomó pontosan mikor is került vissza az udvarhelyszéki főtiszthez. Daniel István emlékiratában említi, hogy a királynő elismerte Udvarhelyszék jogát a pecsétnyomóhoz, a guberniumi ügyiratokból ismerjük az uralkodói parancsot is, viszont a visszaszolgáltatás időpontjára még nincs adatunk. Daniel emlékiratában úgy zárja le a kérdést, mint ami számára megnyugtató eredménnyel járt,⁹²¹ ezért következtethetünk arra, hogy 1748 májusa után nem sokkal vagy legkésőbb 1749-ben, Kálnoki halála után, kezéhez is kapta a pecsétnyomót.

III.2.4.6.2. A bardocszéki futár ügye

1748 februárjában egy banálisnak tűnő eset súlyos jogi következményekhez és újabb feszültséggel teli vitához vezetett Csík- és Udvarhelyszék között. Az említett hónapban a Gubernium egy utasítást küldött Csíkszéknek. A korabeli postaszolgálat fejletlensége miatt gyakran a hivatalos leveleket törvényhatóságtól törvényhatóságig küldték, ahol az illető tisztviselők belátásától függött, hogy kit bíznak meg a levél továbbításával. A bevett szokás szerint majdnem minden településen voltak olyan személyek, akik postaszolgálatot teljesítettek, aminek fejében adómentességet élveztek, de akik olykor csak újabb teherként éltek meg a szolgálatot. Vizsgált esetünkben a Kálnokinak szóló guberniumi levelet Bardocszékra küldték, ahol Daniel István átadta azt az alkirálybíró helyettesítő nótáriusnak. A jegyző egy armalistát bízott meg, hogy a parancsot továbbvigye Csíksomlyóra. Az illető armalista viszont egyik béresére bízta a feladatot, aki tör-

916 Uo.

917 Uo. 1748/240. Daniel István főkirálybíró levele a Guberniumhoz. 1748. május 8.

918 RNL KMI F49/7. fol. 167–168rv. Daniel István levele Kálnoki Ferenchez. 1748. május 4.

919 MNL OL F 46. 1748/240. Daniel István főkirálybíró levele a Guberniumhoz.

1748. május 8.

920 Uo.

921 Daniel 1896. 394–395.

ténetesen a Daniel család egyik jobbágya volt. Gondatlanság (vagy a főkirálybíró kíváncsisága?) miatt azonban a guberniumi levél még Daniel István és a nótárius jelenlétében felszakadt. A Csíkszékre érkező béres átadta a felszakadt levelet Kálnokinak, aki börtönbe vetette a futárt, azzal vádolva, hogy feltörte és elolvasta a Gubernium levelét (mindannak dacára, hogy az illető írástudatlan volt), majd az elfogott erdőfülei legényt halálbüntetéssel fenyegette meg.⁹²²

A csiki főkirálybíró azonban jócskán túllépett hatáskörén, ugyanis egy Guberniumot érintő ügyben nem állt jogkörében a bíraskodás, sem az ítélet végrehajtása, főként nem a halálbüntetés kiszabása. Ennek ellenére viceszéken akarta elítéltetni a bardocszéki futárt. Az ügyből nemcsak székek közötti konfliktus bontakozott ki, hanem Kálnoki ismételten szembekerült a Guberniummal. A csiki főtiszt önkényes eljárása mind Udvarhelyszék, mind a Gubernium jogkörét sértette. A Főkormányzék parancsban szólította fel Kálnokit, hogy 500 Ft-ig terjedő kezesség fejében engedje szabadon a bardocszéki legényt, a főkirálybíró azonban nem tett eleget az utasításnak.⁹²³ Ekkor Udvarhelyszék két alcsíki birtokos nemest talált, akik vállalták a kezességet. Bors Tamás⁹²⁴ és Endes Miklós kötelezte magát, hogy a foglyot őrizet alatt odaszállítják, ahová a Gubernium parancsolja. Kálnoki a kezesség ellenére sem volt hajlandó kiadni az elfogott futárt. Újabb kezet kért, ezúttal Felcsíkból. Endes és Bors közbenjárására taplocai Lázár Antal, felcsíki assessor vállalta volna a kezességet. Ennek ellenére Kálnoki mégsem adta ki a foglyot, hanem úgy rendelkezett, hogy állítsák a felcsíki viceszék elé. Tette mindezt a Gubernium határozott parancsa ellenére, amely megtiltotta a széknek, hogy ebben a kérdésben ítélkezzen, magának tartva fenn a vizsgálatot, Csíkszéknek mindössze a tanú szerepét szánva.⁹²⁵ Kálnoki ez esetben jogi hibát is követett el, ugyanis egy ilyen típusú ügyet nem lehetett viceszéken tárgyalni.

Daniel István főkirálybíró megragadva az alkalmat, hogy ellenfelét rossz fényben tüntetheti fel a Főkormányzék előtt, a már említett május 8-ai levelében hosszasan beszámolt a Guberniumnak az ügyről, kiemelve Kálnoki jogtalan eljárásait, valamint hangsúlyozva annak engedetlenségét az uralkodóval és Guberniummal szemben. A Gubernium május 13-ai levelében (amelyben a székely natio pecsétje felől is rendelkezett) szigorú parancsot küldött Kálnokinak és vicetisztjeinek, amelyben utolsó figyelmeztetésként felszólította, hogy a törvénytelenül megfogatott követet bocsássa el, de ezúttal már kezesség és óvadék nélkül.⁹²⁶

922 MNL OL F 46. 1748/240. Daniel István főkirálybíró levele a Guberniumhoz. 1748. május 8.

923 Uo.

924 Bors Tamás kezességgel való megbízatása talán nem volt bölcs döntés Udvarhelyszék részéről, hiszen az egykori alcsíki vicetiszt, amint korábban láttuk, köztudottan Kálnoki esküdt ellensége volt.

925 MNL OL F 46. 1748/240. Daniel István főkirálybíró levele a Guberniumhoz. 1748. május 8.

926 Uo.

III.2.4.6.3. Kaizer Mihály esete

A bardocszéki követ esete után nem sokkal újabb konfliktushelyzet állt elő a két főtiszt között. Ezúttal egy csíkszéki személy bardocszéki elfogatása váltott ki heves vitát. Az egyszerűnek látszó ügy a régi katolikus-protestáns ellentétet is felelevenítette, ami egy felekezeti sokszínű törvényhatóságban komoly politikai és társadalmi veszélyeket hordozott.

1748 februárjában egy szökött csíkszéki rabot üldözve, Bardocszékbe érkeztek a csíkszéki hajdúk. Velük tartott egy császári hadseregből leszerelt katona, Kaizer Mihály is. Mivel a szökött rabot nem sikerült kézre keríteni, a hajdúk felhagytak a kereséssel, és visszatértek Csíkszékbe. Kaizer azonban nem tartott velük, hanem egyedül folytatta a keresést. Telegdibaconba érve, felszólította a falusbíró, hogy a keresésben legyenek segítségére, és biztosítsanak számára ellátást. Pénzt, italt és halat kért a falusiaktól, akik nem tudták minden követelését teljesíteni. Kaizer erre fegyverrel fenyegetni kezdte a falusbíró, és az előljárókat, válogatott káromkodásokkal szidalmazva őket. Mikor a bíró figyelmeztette, hogy a káromlást egy guberniumi rendelet szigorúan tiltja és bünteti, a volt katona a Főkormányzékot is szidalmazni kezdte. Végül a falusiak elfogták Kaizert, kalodába zárták, majd átadták az alkirálybírónak. Daniel István azonban Bardocszékéről az udvarhelyi tömlöcbe vitette,⁹²⁷ majd utasítást adott a bardocszéki vicebíró, hogy istenkáromlás vádjával indítsanak pert a viceszéken a volt katona ellen.⁹²⁸ Az eljárás meg is indult a bardocszéki viceszéken. Mivel királyi rendelet volt érvényben a káromkodás ellen, ezért Kaizer tette főbenjáró bűnnek számított, amiért akár halálbüntetést is kiszabhatott volna rá a főkirálybíró, amennyiben derékszékre jut az ügy. Kaizer Mihály, azonban váratlan pártfogói akadtak Kálnoki Ferenc főkirálybíró és az udvarhelyi jezsuiták személyében, akik több ízben és határozottan közbeléptek a katona érdekében. A közbenjárás elérte célját, a derékszékre jutott pert Daniel leállította. Kálnoki jogi és bibliai érvekkel próbálta rávenni Danielt, hogy kegyelmezzen meg Kaizernek, Daniel pedig hasonló érvekkel igazolta eljárás módját.⁹²⁹

A jezsuiták közbelépése mögött a felekezeti szembenállást, illetve a protestáns főkirálybíró által elítélt katolikus személy iránti szolidaritást kell indoknak betudnunk. Kálnoki közbelépését, bár a vallási tényezőt sem zárhatjuk ki, főként a Daniellel folytatott presztízsharccal kell magyaráznunk. Az udvarhelyszéki főkirálybíró, kapóra jött a csíki Kaizer ügye, hiszen, amint láttuk, nem sokkal korábban Kálnoki fogatott el udvarhelyszéki személyt, és eljárásával csorbát ejtett Daniel István főtiszti tekintélyén, nem utolsósorban pedig büszkeségén (a székely natio pecsétje körüli ügy se volt még lezárva). A megelőző konfliktusos ügyek ismeretében határozottan úgy tűnik, hogy Daniel és Kálnoki között nyílt hatalmi villongás („adok-kapok”) zajlott.

Daniel István politikailag kényes helyzetben találta magát Kaizer felekezeti hovatartozása miatt. A korszak vallásügyi helyzetét ismerve, Daniel könnyen bajba kerülhetett

927 Uo. 1749/272. Az udvarhelyszéki vicetisztek beszámolója Kaizer Mihály elfogásáról. 1749.

928 Uo. 1748/240. Daniel István főkirálybíró levele a Guberniumhoz. 1748. május 8.

929 Uo; RNL KMI F 49/7. fol. 167–168rv. Daniel István levele Kálnoki Ferenchez. 1748. május 4.

volna mind a Guberniumnál, mind a bécsi udvarnál. Nem meglepő tehát, hogy az ügy kapcsán olyan vádak is érték, miszerint Kaizernek azért kell meghalnia, mert katolikus.⁹³⁰ A helyzet valláspolitikailag kényes voltával magyarázható, hogy Daniel István, az egyébként határozott és sokszor önkényesen is eljáró főtiszt, egy ilyen kicsinységnek látszó jogi ügyben egyenesen a Guberniumhoz fordult tanácsért és utasításért. E lépéssel sikerült kimentenie önmagát a felelősség és az újabb vádak alól, hiszen az ügy kapcsán a továbbiakban a főkormányzói utasítás szerint járhatott el. Ugyanakkor Kálnokinak is ígéretet tett arra nézve, hogy guberniumi utasítás vagy felhatalmazás esetében nem késik Kaizert kiadni Csíkszéknek.⁹³¹

Az 1748. május 13-ai parancsban a Gubernium úgy rendelkezett, hogy Kaizert nem kell kiadni Csíkszéknek, hanem az illetékes hatóság, a bardócszéki viceszék járjon el első szinten az ügyben. A határozatot azzal indokolták, hogy a Főkormányzók nem akarja a törvényhatóságok ítélethozatali jogkörét akadályozni.⁹³² Kaizer pere így végigment a viceszéki, majd derékszéki szinten is, ahol kimondták rá a halálos ítéletet. Innen azonban 1749 elején a Királyi Táblára fellebbezte ügyét, majd kegyelemért folyamodott az uralkodóhoz. A Kancellária a Gubernium közvetítésével bekérte Udvarhelyszéktől a Kaizer-per iratanyagát, hogy a döntés előtt kivizsgálhassa az esetet.⁹³³ A királynői kegyelem néhány hónapon belül megérkezett, amelyben a halálos ítéletet hat hónapi kényszermunkára változtatták, amelyet Kaizernek a gyulafehérvári erődnél kellett letöltenie.⁹³⁴

Kálnoki Ferenc és Daniel István vetélkedéséből egyértelműen az utóbbi került ki győztesen. Mindhárom bemutatott vitás ügy esetében a Gubernium az udvarhelyszéki főkirálybírónak adott igazat. A székely natio pecsétjének ügyében pedig Daniel István álláspontja még uralkodói megerősítést is kapott, ami egyértelműen legitímálta Daniel elvi fölényét Kálnokival és a többi székelyföldi főtiszttel szemben, tovább erősítve ezáltal Udvarhelyszékben a valós tartalom nélküli elsőbbségi tudatot.

Id. Daniel István udvarhelyszéki hatalomra jutása, hatalomgyakorlási koncepciója és abszolutisztikus mintákat követő hivatali eljárásmodja több szinten is hasonlóságot mutat a Kálnokiéval. A csíkszéki főkirálybíróval ellentétben azonban Daniel sokkal taktikusabban készítette elő lépéseit személyes céljai érdekében, sikeres karrierstratégiát építve fel. Ezzel szemben Kálnoki fokozatosan aláasta saját pozícióit mind a széken belül, mind azon kívül, elvesztette támogatóit (köztük a kancellárt, valamint a gubernátort) és nem volt képes megőrizni a Gubernium bizalmát. Daniel István és Kálnoki Ferenc pályafutását elemezve egy sikeres és egy sikertelen főtiszti karrier bontakozik ki előttünk. Távlatibb nézőpontból vizsgálva a két karriert, megállapíthatjuk, hogy nem

930 MNL OL F 46. 1748/240. Daniel István levele a Guberniumhoz. 1748. május 8.

931 RNL KMI F 49/7. fol. 168rv. Daniel István levele Kálnoki Ferenchez. 1748. május 4.

932 MNL OL F 46. 1748/240. Daniel István levele a Guberniumhoz. 1748. május 8.

933 Uo. 1749/272. Az udvarhelyszéki vicetisztek beszámolója Kaizer Mihály elfogásáról. 1749.

934 Uo. 1749/717. Uralkodói leirat, amely Kaizer halálbüntetését kényszermunkára változtatta. 1749. július 1.

elszigetelt vagy rendhagyó hivatali jelenségekkel találkozunk, hanem az egyéni szinten túlmutatva, rajtuk keresztül megragadható egy egész korszak hatalomgyakorlási sajátossága, amelyet Hermann Gusztáv Mihály tömören „lefelé gyűrűző abszolutizmusként” határozott meg.⁹³⁵ Daniel és Kálnoki szembenállása csak egy rövid momentuma a korszak hatalmi harcainak, amelyek a főtisztségeket betöltő, illetve azokra pályázó elit között zajlottak.

III.2.4.7. Kálnoki és a széki adminisztráció

Kálnoki határozottan kézben tartotta a szék irányítását. A hivatalos és magánlevelezésekből egyaránt egy olyan főtiszt képe tárul elénk, aki törvényhatóságának minden ügyére igyekezett figyelmet szentelni, sőt mindenről személyesen rendelkezni. Mindez tökéletesen illett a főkirálybírói hivatalról vallott felfogásába. Igyekezett a legapróbb részletekről tudomást szerezni és intézkedni, saját maga határozva meg a modus operandit. A legapróbb részletekre kiterjedő figyelem egyik példája az 1744 augusztusában tomboló háromszéki marhavész elleni védekezés megszervezése. Kálnoki lezáratta az Alcsikkal érintkező határszakaszt, elrendelte a szekerek szigorú átvizsgálását, a marhacsempészek elfogatását és a behozott állatok lelövését. A strázsák munkájának ellenőrzésére pedig időszakonként és váratlanul felbukkanó, cirkáló ellenőröket rendelt.⁹³⁶

Komoly problémaként merült fel a moldvaiak havasfoglalása is, amely állandóan visszatérő ügy a 18. századi forrásokban. 1748 júniusában, a gyergyóiak panasza szerint, a moldvaiak egészen Borszékig hatoltak. A határvédelem és a hegyi átkelők felügyelete nem volt kellőképpen megoldva és biztosítva. A plájásrendszer nem tudta ellátni hivatott feladatát, amit az ismétlődő határsértésekről szóló jelentések és panaszok is bizonyítanak. Kálnoki is többször rendelkezett a plájások és a határvédelem ügyében, de érdemi változás nem történt. Emiatt szigorúan elmarasztalta a vicetiszteket, és magához rendelte a plájásbírókat mindenik társszékéből. A határellenőrzés elégtelen volta miatt a moldvaiak szabadon jártak-keltek a határon, anélkül, hogy feltartóztatták volna őket, és könnyedén foglaltak el erdőrészeket. Kálnoki akasztófával fenyegette meg a munkájukat hanyagul végző őrállókat. Némely székben, főként Gyergyóban, moldvaiak telepedtek le a határmenti övezetekbe, ahonnan szabadon mozogtak. Kálnoki elrendelte, hogy ezeket az embereket távolítsák el a székből minél hamarabb.⁹³⁷

A főkirálybíró a piricskei és a gyimesi átkelők ügyével is foglalkozott. A Gubernium is gyakran érdeklődött a piricskei és gyimesi passusok építése iránt. Kálnoki megparancsolta a tiszteknek, hogy keressék meg azokat a dokumentumokat, amelyekkel bizonyí-

---

935 Hermann–Zepeczaner–Elekes 2016. 33.

936 RNL HMI F 27. VII/10. Kálnoki Ferenc utasításai a széki tiszteknek. 1744. augusztus 10.

937 Uo. VII/46. fol. 1rv. Kálnoki Ferenc utasításai a széki vicetiszteknek. 1748. január 28.

tani tudják, hogy a vámházakat és karanténokat vagy a hadsereg, vagy a kamara építtette, hogy azok karbantartása és újjáépítése ne a székre háruljon.⁹³⁸

Kálnoki igyekezett eleget tenni a guberniumi utasításoknak. Az unitus (görög-katolikus) papok összeírásakor sürgette a késlekedő tiszteket az összeírás megküldésére. A főkirálybíró elégedetlen volt a vicetisztek munkájával, a parancsok végrehajtásával. Korholta az alkirálybírókat, hogy a közügyek helyett magánügyeikkel foglalkoznak.⁹³⁹

Kálnoki prioritásként kezelte az országos rendeletek betartatását, az adók pontos és időbeni kivetését, majd behajtását, ahogy ő és kortársai nevezték, „Öfelsége szolgálattját”. Személyesen és aprólékosan rendelkezett a társszékek közötti adóleosztás összeállításáról is, utasítva a vicebíró, hogy csak olyan személyeket küldjön Csíksomlyóra, akik ennek kiszámítására alkalmasak.⁹⁴⁰

Mivel már 1746-ban betegeskedett, gyakrabban tartózkodott a széken kívül, valamelyik családi birtokán, ahonnan levelezés útján tartotta a kapcsolatot vicetisztjeivel. 1746 decemberében Mezőbándról intézkedett a calculusok leosztásáról és az adószedés időbeni megkezdéséről. Kifejezetten fontosnak tartotta, hogy a perceptorok még azelőtt elvégezzék az adó beszédését, mielőtt a katonai végrehajtás elkezdné, azért hogy az adózórend megmeneküljön a durva executiótól.⁹⁴¹

A Bethlen-féle adórendszer kialakításának előmunkálati időszaka újabb nehézségekkel járt, mivel új típusú adóösszeírásokra és eljárásokra volt szükség. A bethleni adórendszer a korábbi calculus-rendszerhez képest jóval szofisztikáltabb, számos szempontot figyelembe vevő, igazságosabb adóteher-elosztást jelentett. Az új rendszer két nagy kategória szerint adózta meg az adóalanyt: gazdasága és személye után. A rendszer figyelembe vette az adózók földbirtokának mennyiségét és minőségét, az állatállományt, valamint a kereskedelmi lehetőségeket is.⁹⁴² Az új adórendszer csak jóval Kálnoki halála után, 1754-ben lépett érvényben, de azt megelőzően, 1742 óta tartott az előkészítő szakasz.⁹⁴³ Forrásainkból kiderül, hogy már az 1740-es évek végén a központi utasítások új szempontok alapján kérték az adóösszeírások összeállítását. Mindez nemcsak több időt vett igénybe, de bonyolította is a széki tisztek feladatait. Az új szempontok szerinti adóösszeírás (személyre, vagyonra, jövedelemre) nehezen haladt Csíkszéken. 1748 decemberében még a karácsonyi ünnepek előtti két-három napra is székgyűlést rendelt el Kálnoki, hogy az adót időben le tudják osztani, és elkezdné a behajtás. Ha kellett, vasárnap is ülésezett és dolgozott a székgyűlés. A főkirálybíró megszabta, hogy már korán reggel el kell kezdeni a munkát, és addig nem fejezhették

938 Uo.

939 Uo.

940 Uo. VII/10. fol. 1rv. Kálnoki Ferenc utasításai a vicetisztekhez. 1744. augusztus 10.

941 Uo. F 29. II/3. fol. 1rv. Kálnoki Ferenc utasításai vicetisztjeihez az adóbeszedésről, székgyűlésről és derékszékéről. 1746. december 27.

942 Csetri-Imreh 1980. 18.

943 Trócsányi 1986. 1008–1032.

be, amíg a kitűzött feladatokat meg nem oldották.⁹⁴⁴ Bármennyire is szigorúan fogta Kálnoki a széki tiszteket, a korabeli viszonyok és a távolság miatt akadozott az adminisztráció. Így fordulhatott elő, hogy év végén a főkirálybíró még nem tudta, hogy Kászonban legalább nekifogtak-e a conscriptionnak. Azt mindenesetre fenyegetően kikötötte, hogy az fogja megfizetni a kiesett adóösszeget, aki elmulasztja időben végrehajtani a rábízott feladatokat.⁹⁴⁵

A főkirálybíró minden igyekezete ellenére az adóügy egy örökös problémaforrás maradt. Arra is volt példa, hogy maga Kálnoki panaszolta be a széket a kancellárnak a nagy adóhátralékok miatt, saját magát próbálva igazolni és menteni a felelősség alól. 1744–45 körül a hátralékok miatt alakult ki konfliktusos helyzet a főkirálybíró és a széki tisztek között. Az is aggasztó volt, hogy az adó másfélszeresére növekedett az előző évekhez képest. Kálnoki tartott attól, hogy az adózó tömeg mozgolódni és lázadni kezd a növekvő terhek miatt. Baljóslatú jel volt, hogy jóval az adó kivétele után sem sikerült az adószedést megkezdeni. Ezt a helyzetet csak súlyosbította Bors Tamás renitens tevékenysége.

A plájások és harmincadosok körül is folytatódtak a bonyodalmak. Gyulaffi kancellár javasolta, hogy a diéta során a székely natio külön tanácskozzon a kérdéstről, megvizsgálva a plájás- és harmincadosrendszer egykori működését, hogy felszámolhassák az évtizedek során kialakult visszaéléseket. Főként a harmincadosokkal volt jelentős konfliktusa a székeknek, mivel állítólag azok saját jobbágyaiként kezelték a plájásokat, akiket saját kényük-kedvük szerint, saját céljaikra használtak. Emellett a csiki vagy gyergyói harmincados olyan ügyben is bíraskodott és büntetett, mint a vérbírság, amelyhez pedig semmi törvény adta joga nem volt. A kancellár is elítélte a fennálló helyzetet, ezért javasolta, hogy a kincstári igazgatóhoz kell fordulni, mivel annak közvetlen fennhatósága alatt álltak a harmincadosok. Ha a camerális directornál nem érnek célt, a Guberniumhoz, ha ott se járnak sikerrel, akkor a bécsi kormányzervekig kell fellebbezni az ügyet.⁹⁴⁶

Kálnoki Ferenc a székeknek küldött utasításaiból láthatjuk, hogy autoriter módon viszonyult a székgyűléshez is. Nemcsak a gyűlések helyét és idejét szabta meg, hanem az ott tárgyalandó kérdéseket, a munka célját, irányát, a prioritásokat. Kétségtelenül jó szervező volt, átlátta a szövevényes ügyeket, legyenek azok jogi, bíraskodási kérdések vagy éppen az adórendszer körüli bonyodalmak. Utasításaiban előre rendelkezett a lehetséges kérdések, nehézségek megoldásáról, és megszabta a követendő irányt. A diétára küldendő követek személyét és utasításait is meghatározta, ami egyébként kifejezetten a székgyűlés feladata volt, természetesen a főtiszt hozzájárulásával. Korábbi főkirálybírók esetében azonban megfigyelhetünk olyan eseteket, amikor a követek megválasztását és az utasítások kidolgozását teljesen a székgyűlésre bízták.⁹⁴⁷ Az 1748

944 RNL HMI F 29. II/6. fol. 1–2rv. Kálnoki Ferenc utasításai a vicetisztekhez. 1748. december 14.

945 Uo.

946 Uo. F 49/7. fol. 37rv. Gyulaffi László kancellár levele Kálnoki Ferenchez. 1744. március 28.

947 Lásd Bornemisza János.

végén megtartott székgyűlés esetében kijelenthetjük, hogy az idő rövidege, illetve az adó leosztása mindenképp álló prioritást élvezett. Kálnoki ezért nem akarta, hogy a gyűlés kevés idejét a követválasztással és utasítások megvitatásával töltsék. Eldöntötte helyettük a kérdést. Mivel a korábbi diétán részt vevő követek utasításaiból semmi nem valósult meg, megparancsolta, hogy ugyanazt az utasítást adják ki újra, illetve ugyanazok a követek utazzanak Szebenbe az országgyűlésre.⁹⁴⁸ Eljárásából egy olyan főtiszt képe tárul elénk, aki a kor abszolutisztikus mintáiból merítve vezette le saját autoritását. Nem ő volt az egyetlen főtiszt kortársai közül, aki az abszolutisztikus minták felé hajlott. Kortársa és vetélytársa, Udvarhelyszék főkirálybírája, id. Daniel István is hasonló autoriter allűrökkel bírt.⁹⁴⁹

Kálnoki Ferenc 1748 végén, betegeskedve, Medgyesen tartózkodott. Egyre romló egészségi állapota miatt nem vállalhatta a Medgyes és Csíksomlyó közötti út fáradalmait, ezért nélküle kellett székgyűlést tartani. Helyettesül Baló József gyergyói alkirálybíró nevezte ki. E lépést csak abban az esetben tehetné meg jogszerűen, ha a székgyűlés nem tárgyalt peres ügyet, mivel olyankor elengedhetetlen lett volna a főkirálybíró jelenléte.⁹⁵⁰ Az 1748. december 21-én tartott székgyűlés esetében is adatunk van arra, hogy a falvak szabad, adózó lakossága, a közszékek is képviseltették magukat falusbírájuk és két falustársuk személyében (*in tertio se*). A gyűlést összehívó parancsában a főkirálybíró külön kihangsúlyozta a falusbírák jelenlétének szükségességét.⁹⁵¹ Mivel ebben az időszakban a székgyűlések legfontosabb feladata az adó leosztása volt, a falvak közösségét legjobban ismerő falusbírák jelenléte elengedhetetlennek bizonyult. Jelenlétük azonban nem időszakos volt, hanem a székgyűlések állandó résztvevői voltak.

III.2.4.8. Kálnoki halála után – a *difficultas Kalnokiana*

Kálnoki Ferenc főkirálybíró 1749. augusztus 11-én, régóta tartó betegeskedés után hunyt el, hatalmas adósságokat hagyva maga mögött. Főtiszttsége során számos visszaélésre is sor került. Forrásainkból kitűnik, hogy a főtiszt magaviseletével és hivatali eljárásaival is ellenzenvet, ellenséges érzületet váltott ki a székben. A visszaélések, panaszok és adósságok kivizsgálására a Gubernium háromtagú vizsgálóbizottságot küldött ki Székely Elek királyi táblai assessor, ákosfalvi Szilágyi Sándor és Pildner Efraim kőhalomszéki királybíró személyében. A bizottság vezetésével Székely Eleket bízták meg. Mivel a felhalmozódott adósság nagy része az adóösszeget érintette, a bizottságba az erdélyi Főszámvevőség is kiküldte saját emberét, tekerőpataki Gáborffi István *exactoratus adjunctus* (számvevőségi segéd). A Gubernium utasította a bizottságot, hogy hallgassák ki a sértetteket, vezessenek naponta jegyzőkönyvet mindenről, majd

948 RNL HMI F 29. II/6. fol. 2rv. Kálnoki Ferenc utasításai a vicetisztekhez. 1748. december 14.

949 *Székelyföld története* II. 381.

950 RNL HMI F 29. II/6 fol. 1–2rv. Kálnoki Ferenc utasításai a vicetisztekhez. 1748. december 14.

951 Uo. fol. 1r.

Szent Márton ünnepéig (november 11.) küldjék el a jelentést a Guberniumnak, amelynek tartalmaznia kell a bizottság véleményét is.⁹⁵²

A comissio Csíksomlyóra szállt ki a Kálnoki udvarházhoz, ahol megkezdték a tanúk kihallgatását.⁹⁵³ Az adósságok fejében, illetve az anyagi visszaélések ellentételezésére a csíksomlyói Kálnoki birtokot a Gubernium lefoglalta. E lépés tiltakozást váltott ki az örökösökből. A Kálnokiak mellett az Apor família is a legközelebbi örökösökhöz tartozott, ezért ők is tiltakoztak a Gubernium előtt a birtokok lefoglalása ellen.⁹⁵⁴ Kálnoki Ferenc Csíkszék utolsó főkapitányának, Kálnoki Ádámnak volt a fia. Mivel a csíksomlyói birtokot a családba Ádám édesanyja, Lázár Erzsébet hozta, ezért az nőági hozománybirtoknak számított. A Csíkszéken lévő, korábban Lázár-birtokok 1680-ban oszlottak meg Lázár Ferenc és Lázár Erzsébet között. Utóbbi ekkor kapta (mintegy megkésett hozományként) többek között a csíksomlyói majorságot és a vele járó udvarházat.⁹⁵⁵ A női ág hozományaként számontartott birtokok megoszlottak Kálnoki Ádám lánytestvérei között. Borbála Apor Péter felesége lett, így került az Aporok kezébe a csíksomlyói birtok egyik része. A másik birtokrészt, Zsuzsanna örökségét, az udvarházzal együtt unokaöccse, Kálnoki Ferenc szerezte meg (az Aporok szerint nem a legtisztább körülmények között). Mivel ez a birtokrész a nőágot illette, igényt tartott rá Apor József, János, László és Anna is.⁹⁵⁶ A Kálnoki család végül átvállalta a volt főkirálybíró tartozását, így az örökséget is átvehették. A felhalmozott tartozások és kamataik olyan nagyok voltak, hogy a család még 1794-ben is törlesztett.⁹⁵⁷

III.2.5. Haller János administratorsága (1749–1750)

Annak ellenére, hogy 1749 augusztusában Kálnoki már halott volt, a székgyűlés csak október 6-án kérte fel Haller János gubernátort, hogy a főtiszttség betöltéséig legyen a szék *administratora*. Mivel 1725–36 között Haller már volt csíki főkirálybíró, így a helyi viszonyokat meglehetősen jól ismerte. A felkérésre írt válaszából kiderül, hogy Haller kormányzóként is kötődött a székhez, és a felkérést elvállalta. Mivel gubernátori tisztségéből fakadóan a közügyek lefoglalták, ezért kilátásba helyezte, hogy esetleg mást nevez ki maga helyett, ha úgy látja, hogy nem képes megfelelően ellátni a szék igazgatását.⁹⁵⁸ Nincs tudomásunk arról, hogy végül mást nevezett volna ki administ-

952 Uo. F 27. VIII/18. fol. 2r. Guberniumi utasítás Székely Eleknek a vizsgálóbizottság felállításáról. 1749. szeptember 15.

953 Uo.

954 *Monumenta* II. 399–401. Az Apor család tiltakozása az ellen, hogy a csíksomlyói Kálnoki-birtokot a Gubernium lefoglalja Kálnoki Ferenc adósságai fejében. 1749. december 13.

955 Tüdős 1998. 14.

956 *Monumenta* II. 399–401. Az Apor család tiltakozása az ellen, hogy a csíksomlyói Kálnoki-birtokot a Gubernium lefoglalja Kálnoki Ferenc adósságai fejében. 1749. december 13.

957 RNL KMI F 49/30. 18rv. A Kálnoki család igazolása Kálnoki Ferenc adósságának kamattörlesztéséről. 1795. február 12.

958 RNL HMI F 27. VIII/20. Haller János gubernátor és széki administrator levele Csíkszékhez. 1749. október 20.

ratornak maga helyett. A korszakban nem volt szokatlan a tisztséghalmozás, ahogy az sem, hogy a gubernátor vagy kancellár még pár évig magának tartja fenn főkirálybírói hivatalát, vagy administratorként vállalja egy törvényhatóság igazgatását.⁹⁵⁹

Haller első adminisztratori intézkedéseként széki inspector commissariuszá nevezte ki bánkfalvi Kovács Tamást.⁹⁶⁰ Az év októberében egy újabb kinevezésre utasította a széket. Egy elhunyt alcsíki assessor helyére Kovács Simont nevezte ki.⁹⁶¹ Fontos megjegyezni, hogy az assessor kinevezése esetében önkényesen járt el, autoritására hivatkozva, nem pedig a társszékgyűlés választását hagyva jóvá. Az elkövetkező hónapokban aktívan részt vett az új főtiszt választásának előkészületeiben. 1749. november 22-én értesítette a széket, hogy a királynő jóváhagyta a megüresedett főkirálybírói szék betöltésére a candidatiót, így kiirhatják a székgyűlés időpontját és helyét, hogy minél hamarabb megtarthassák a választást.⁹⁶²

A kandidáló székgyűlésre 1749. december 9-én került sor. A leadott szavazatok alapján úgy tűnik, 398 személy vett részt a főkirálybírói választáson. A szavazatot elnyerő nemesek között megtalálhatóak voltak az elmúlt fél évszázad főkirálybíróinak leszármazottai: a Henter, Bornemisza, Haller, Lázár és Kálnoki családok képviselői. Az eredmény alapján úgy tűnik, erre az időszakra már sem a Bornemisza, sem a Kálnoki család nem volt népszerű a széki nemesek, lófők és szabad székelyek között. Erre utal a rájuk adott vótumok csekély száma. Megjegyzendő azonban, hogy Apor József támogatottsága megmaradt, sőt némileg növekedett is az 1742-es választáshoz képest, hiszen az akkori 43 szavazattal szemben 1749-ben 47-et szerzett. Akkor ugyan harmadik lett a jelöltek listáján, 1749-ben azonban csak negyedik.⁹⁶³

Talán nem véletlen, hogy a főtisztséget Haller gubernátor unokaöccse, Haller Pál nyerte el, méghozzá jelentős fölényrel, 91 szavazattal. Lázár Ferenc fia, Gábor, 35 szavazatot kapott, ami még a Lázárok meglévő, ám egyre gyengülő befolyását sugallhatja. Érdekesség, hogy Kálnoki Ferenc ellensége, Bors Tamás is feltűnt a jelöltek között, azonban mindössze egy szavazatot kapott,⁹⁶⁴ ami jelzi, hogy valódi támogatottsága talán soha nem is volt. Egyesek ugyan felsorakoztak mellette Kálnoki főtisztsége alatt, de az mindössze a főkirálybíróval szembeni közös ellenszenvet jelzi, ami rövid időre egy táborba gyűjtötte Kálnoki ellenfeleit. Ez azonban nem jelentett Bors Tamás szá-

959 Bornemisza János kancellárként 1713–1725 között Csíkszéket, Udvarhelyszéket pedig Gyulaffi László szintén kancellárként 1742–45 között, Bánffy György pedig gubernátorként 1791–92 között vezette.

960 RNL HMI F 27. VIII/20. Haller János gubernátor és széki administrator levele Csíkszékhez. 1749. október 20. Korábban királyi táblai írnok is volt (SzOkl. VII. 1590. A királyi tábla írnokainak jelentése III. Károlyhoz. 1734. január 25.).

961 RNL HMI F 29. II/9. fol 1r. Haller János jóváhagyja Kovács Simon assessorságát. 1749. október 4.

962 Uo. F 27. VIII/26. Haller János utasítása Csíkszéknek. 1749. november 22.

963 Uo. VIII/29. Székgyűlési jelentés a Guberniumnak a főkirálybíró-választás eredményéről. 1749. december 9.

964 Uo.

mára egy szilárd támogatói hátteret, amely a főkirálybíró halála után is kitarthatott volna. Csató Zsigmond támogatottsága is jócskán csökkent, hiszen az 1742-ben kapott szavazatainak kevesebb mint felét nyerte el. Gróf Petki Istvánnak 1749-ben is voltak támogatói, azonban már csak 17 vótumot kapott az 1742-es 103-mal szemben.

A Gubernium elé terjesztett jelöltek névsora a következőképpen nézett ki: gróf Haller Pál 91, gróf Henter Ádám 58, gróf Mikes Antal 57 szavazat. A többi szavazatot elnyert nemesek névsora: báró Apor József 47, gr. Lázár Gábor 35, Gáborffi István 32, Csató Zsigmond 21, gr. Petki István 17, Endes Miklós 10, ifj. Henter Dávid 10, br. Bornemissza Pál 6, Apor László 5, gr. Kálnoki Sámuel 3, br. Haller Ferenc 2, br. Henter Dávid 1, br. Apor János 1, br. Thoroczka János 1, Bors Tamás 1 szavazat.⁹⁶⁵

A candidatio eredményét elküldték Szebenbe, azonban a futár késve érkezett egy nappal, így a Gubernium a karácsonyi ünnepekre már feloszlott, a tanácsosok egy része már el is hagyta a várost. A csíkszéki főtiszttség kérdésének tárgyalása, valamint a guberniumi candidatio így következő évre, 1750 januárjára maradt.⁹⁶⁶

III.2.6. Haller Pál (1752–1761)

Gróf Haller Pál korábban Kővárvidék főkapitánya volt. Az uralkodó 1743-ban nevezte ki erre az egyik legjelentéktelenebb erdélyi (partiumi) törvényhatósági főtiszttségre. Az 1740-es években a Haller család politikai befolyása meggyengült.⁹⁶⁷ Talán ez is magyarázza, hogy a jelentéktelennek tartott Kővárvidék után „csak” a szintén nem túl jelentős Csíkszéket kapta meg. A csíkszéki kinevezése előtti évtizedben Hallert ott találjuk a maroszei és dobokai főtiszttségekre jelöltek között, de támogatottsága sosem volt elég a győzelemhez.⁹⁶⁸ Az 1746-os országgyűlésen a katolikus rendek első helyen jelölték főszámvevőségi elnöknek (kissé ironikus, hogy a harmadik katolikus jelölt Kálnoki Ferenc volt), az uralkodó azonban a konvertita Kemény Lászlót nevezte ki. Haller neve a rendek elnökének megüresedett tisztsége körül is felmerült, azonban olyan kevés szavazatot kapott, hogy Trócsányi Zsolt a Haller család politikai mélypontjának nevezte az eseményt.⁹⁶⁹ Ilyen politikai, közéleti háttérrel került Haller Pál Csíkszék élére 1751 elején.

Kálnoki Ferenc halála és Haller Pál főkirálybírói beiktatása között két és fél év telt el. Nem tudjuk pontosan, hogy a gubernátor meddig töltötte be az adminisztrátori tisztséget, de az biztos, hogy 1750 elején a Gubernium vagy a Kancellária még nem hagyta jóvá Haller Pál jelölését, hiszen még 1751 februárjában is bizonytalanság volt az új főkirálybíró személyét illetően. Cziko László széki főnótárius (és ebben a minőségében állandó széki követ) 1751. február 3-ai országgyűlési jelentésében még arról tudósította a széket, hogy a szebeni diétán a csíki főtiszt személye kapcsán eltértek a vélemények,

965 Uo.

966 RNL HMI F 27. VIII/33. fol. 1r. Gubernium leirata a székeknek. 1749. december 19.

967 Trócsányi 1985. 51.

968 Uo. 51–52.

969 Uo. 229.

ezért még nem lehetett tudni, hogy végül ki mellett döntenek.⁹⁷⁰ Haller János gubernátor még 1751 során is személyesen rendelkezett a kisebb-nagyobb széki ügyekben. Joggal feltételezzük tehát, hogy a gubernátor egészen Haller Pál kinevezéséig vagy beiktatásáig látta el adminisztrátori feladatait. Az év végére azonban eldőlt a kérdés, és a széki jelölés érvényesült.

1751 szeptemberében Haller Pál udvari kamarás még a Királyi Tábla egyik assessora volt, amit a diétára hivatalos főurak és tisztviselők névsora, valamint későbbi főkirálybírói kinevezése bizonyít.⁹⁷¹ Az uralkodó 1751. december 22-én hagyta jóvá Haller főkirálybírói kinevezését, és a Kancellárián keresztül közölte leiratban a Guberniummal.⁹⁷² A karácsonyi ünnepre szétosztó Főkormánysház csak 1752. január 15-én közölte a kinevezést a szék tisztjeivel, utasítva őket, hogy február 1-re szervezzék meg a beiktatási ceremóniát Csíksomlyóra. Beiktatási biztosokként a rendek elnökét és a guberniumi tanácsost, gyalakutai Lázár Jánost, valamint Apor Józsefet, Apor Péter idősebbik fiát rendelte a Gubernium.⁹⁷³ A Főkormánysház utasítása szerint a vicetisztek 1752. február 1-re székgyűlést hívtak össze, ahol a beiktatási ünnepséget és a hivatali eskütételt tartották. A beiktatási ceremóniára a Mikes család házánál került sor. Forrásaink szerint a beiktatáson ezúttal nem vett részt vezető egyházi személyiség.⁹⁷⁴

Haller Pál kilencévi főkirálybírói kinevezésére esik két jelentős, országos szintű reform: az adórendszer teljes átalakítása (*Systema Bethleniana*),⁹⁷⁵ valamint a törvényhatóságok altiszti candidatiójának bevezetése. Az '50-es években a birodalmi adminisztráció és bürokrácia is változásokon ment keresztül, amely még a távoli, határ menti Csíkszéken is érezte hatását. Haller főtitkárságának második fele egybeesik a hétéves háború időszakával is, amelynek következtében a katonasággal és háborús terhekkel összefüggésben lévő ügyeket is kézben kellett tartania.

III.2.6.1. Haller intézkedései a pénzügyek terén

A főkirálybírók a szék pénzügyei fölött is ellenőrzést gyakoroltak. A bethleni adórendszer előkészítésének fázisában, az 1750-es évek elején, törvényhatóságokként össze

970 RNL HMI F 27. IX/3. fol. 1rv. Czikó László nótárius tudósítása Csíkszéknek a diétáról. 1751. február 3.

971 MNL OL F 46. 1751/715. A diétán részt vevő regalisták és rendek katalógusa. 1751. szeptember 1.

972 Uo. 1752/41. Uralkodói leirat Haller Pál főkirálybírói kinevezéséről. 1751. december 22.

973 Uo. 1752/11. Guberniumi leirat Csíkszéknek Haller Pál kinevezéséről és beiktatásáról. 1752. január 15.

974 RNL HMI F 28. 3. jegyzőkönyv. fol. 2r–3v. Haller Pál beiktatásának bejegyzése Felcsíkszék jegyzőkönyvében. 1752. február 1.

975 Az új adórendszer történetének alapos kutatásával Trócsányi Zsolt foglalkozott. Lásd: Új etnikai kép, új uralmi rendszer (1711–1770). *Erdély története*, II. köt. 1019–1020. Az adórendszer kidolgozásának előzményeit, az előkészítő munkálatokat, valamint a rendszer életbe léptetését részletesen feldolgozza és ismerteti posztumusz tanulmánya. Lásd: Trócsányi 1986. 1003–1036. A témát érinti még Hermann Gusztáv Mihály. Ld. *Székelyföld története* II. 372; Gyémánt et alii 2009/2016.

kellett írni az adózó lakosságot, valamint a személyre szabott adót meghatározó vagyoni állapotokat. Az összeíráshoz központilag összeállított tabellák érkeztek. Csíkszéken akadózva és késlekedve haladt az összeírás munkája. Míg más törvényhatóságok már beküldték Szebenbe az összeírásokat, Csíkszék még nem végzett a feladatával. Emiatt a főkirálybíró erélyesen megfeddte a vicetiszteket.⁹⁷⁶ Állandó jelenség volt a század során, hogy a guberniumi utasításokat egyáltalán nem vagy csak késve, ímmel-ámmal teljesítették.

1752 októberében Haller Pál, a Főszámvevőség kérésére, elrendelte a széki pénztár és pénzmozgás ellenőrzését (*domestica ratio*). Széki számvevőségi bizottságot állított fel, amelybe számvevőket (*rationum exactorokat*) nevezett ki, akik mellé kirendelte a szék inspector commissariusát, Kovács Tamást is. Az ellenőrző bizottság élére először Henter Dávidot, majd annak betegeskedése miatt Horváth József alcsíki alkirálybírótt állította. A széki számvevő bizottság, feladata elvégzését követően, a főkirálybírótnak tett jelentést.⁹⁷⁷ A munkát elvégzését a széki pénztár jelentős deficitje, valamint a felhalmozott adóhátralék tette indokolttá. A széki adminisztráció legproblémásabb területe az adószedés, valamint a szék pénzügyeinek intézése volt. A század során a csíkszéki pénzügyek általában az adóhátralékok és a hiányok kezeléséről szóltak. Egyik legnehezebb és legkockázatosabb tisztségnek a perceptori hivatal számított, hiszen az adószedők sok esetben önhibájukon kívül halmoztak fel jelentős hiányokat, mivel mind a főkirálybírók, mind az alkirálybírók rendelkezettek a széki pénztár (*cassa domestica*) fölött. A hiányért viszont az adószedők feleltek saját vagyonukkal. A hiányzó összeg visszafizetését több éven keresztül lehetett halogatni, amíg a Főszámvevőség végül le nem foglalta a perceptorok ingóságait, vagy ha az sem fedezte a hiányt, ingatlanjait is.⁹⁷⁸

Főtisztségének elején, Haller Pálnak is jelentős pénzügyi hiánnyal kellett szembenéznie. Az Exactoratus ekkor próbálta behajtani az előző évtized során (főleg Kálnoki alatt) felgyűlt pénztári hiányt, ezért megkezdődött az akkoriban szolgálatot teljesítő perceptorok elszámoltatása.⁹⁷⁹ Az 1752. őszi–téli pénzügyi ellenőrzés jelentését az Exactoratusnak küldték el. A pénzügyi jelentést a Számvevőség észrevételezte, és számonkérte a széket a különböző hiányok kapcsán.⁹⁸⁰ Az Exactoratus Hallernek küldte el észrevételeit és utasításait, amelyet a főtiszt Fehéregyházáról továbbított a széknek. A korabeli hivatali viszonyokra jellemzően a kinevezett széki számvevő bizottság hónapokig nem reagált, és nem válaszolt sem a Számvevőségnek, sem a főkirálybírótnak. A széki tisztek hivatali hozzáállása nem számított újdonságnak, hiszen ez – a pénzügyi deficittel és az adóhátralékkal együtt – végigkísérte az egész 18. századot. Annak ellenére, hogy az országos hatóságok és a főkirálybírók újra meg újra korholták és fenyeget-

976 RNL HMI F27. IX/48. fol. 1rv. Haller Pál utasítása a vicetiszteknek az adóösszeírásról. 1752. március 4.

977 Uo. IX/72. fol. 1rv. Haller Pál utasítása a vicetisztekhez. 1752. október 24.

978 Uo. X/13. fol. 1rv. Haller Pál utasítása a vicetisztekhez. 1753. április 12.

979 Uo.

980 Uo. X/27. fol. 1rv. Haller Pál utasítása a vicetisztekhez. 1753. szeptember 21.

ték a tiszteket, hanyagsággal és engedetlenséggel vádolva őket, a folytonos táblák felállításáig nem sok változást tapasztalunk a hivatali eljárásban és a felsőbb utasítások végrehajtása terén.⁹⁸¹

Az adó leosztásának eljárás módját és időzítését is megszabhatta a főkirálybíró. Haller távollétében utasította a vicetiszteket, hogy kezdjék meg az adó repartícióját. Amíg nem tartózkodik a székben, addig csak egyharmadot osszanak le, hogy majd utólag lehessen korrigálni (*rectificálni*) az esetleges egyenetlenség esetén. Utasította a perceptorokat, hogy a már leosztott új adót halogatás nélkül szedjék fel és küldjék el a kincstárnak.⁹⁸²

1754 elején Csíkszék megkapta az útmutatást az új rendszer szerinti adókiivetéshez. A központi utasítás megérkezéséig azonban a székben már a régi rendszer alapján leosztották falvanként az adót, sőt a kiigazítást is elvégezték. Mindezt figyelembe véve, a főkirálybíró úgy döntött, hogy nem borítja fel az eddig elvégzett munkát azzal, hogy egy teljesen új rendszer alapján újraosztatja az adót – hiszen az jelentős behajtási késést vont volna maga után –, hanem az új rendelkezéseket először megvitatják a székgyűlésen, de csak a következő adóleosztási időszaktól kezdve alkalmazzák.⁹⁸³

A katonaság elszállásolását biztosító ún. kvártélyházak felépítése is jelentős pénzügyi kihívásnak bizonyult a szék számára. 1754 elejére sürgetővé vált az építkezés megkezdése, pénz azonban nem volt erre a célra. Megoldásként Haller elrendelte, hogy az építkezést az adósságot felhalmozó perceptorok törlesztéseiből fedezzék. Az adósoknak szűk egy hónapot adott a hiányzó összegek befizetésére, ellenkező esetre executiót helyezett kilátásba, amely a perceptorok vagyonának az adósság összegével egyenértékű kisajátítását jelentette.⁹⁸⁴ A főkirálybíró utasította a vicetiszteket, hogy alkalmas személyekből hozzanak létre egy bizottságot, amely tételesen számba veszi a perceptorok tartozásait, és nyomon követi a törlesztéseket.⁹⁸⁵

III.2.6.2. Széki adminisztráció és a széki állapotok

Haller Pál számára, mint a hivatalviselő nemesség többsége számára, a különböző alacsonyabb szintű tisztségek betöltése fontos lépcsőfokokat jelentettek a magasabb hivatalok felé. A hivatali ranglétrán való előrehaladás alapfeltétele a szolgálati hűség és engedelmesség bizonyítása volt a Gubernium, az Udvar, a Főhadparancsnokság, a Főszámvévőség és a Főbiztosság felé. A hatóságok előtt rossz bizonyítványt jelentett, ha egy főtiszt nem volt képes rendet tartani törvényhatóságában, ha vicetisztjei engedetlenek voltak, ha a hivatali utasításokat késve, hanyagul vagy nem is hajtották végre. Haller számos esetben feddte, korholta tisztjeit hivatali elmaradásuk és hanyagságuk miatt,

981 A folytonos táblák időszakában észrevehetően javul a hivatali ügyintézés minősége és következetessége.

982 RNL HMI F 27. IX/74. fol. 1r. Haller Pál utasításai a székgyűlésnek. 1752. november 27.

983 Uo. X/36. fol. 1r. Haller Pál utasításai a vicetiszteknek az új adózás kapcsán. 1754. január 11.

984 Uo. X/43. fol. 1–2rv. Haller Pál utasításai a vicetiszteknek. 1754. február 24.

985 Uo.

ami órá is rossz fényt vetett. A főkirálybíró maga fogalmazta meg egy alkalommal tisztjei számára hivatali szolgálatának célját, amely egyben a korszak hivatalviselő vagy katonáskodó nemességének törekvéseit is tükrözi: a hivatali szolgálatot családja és saját maga jó hírvének, becsületének és tekintélyének növelése érdekében vállalta.⁹⁸⁶ Kimondatlanul is egyértelmű volt ez a kortársaknak, hogy mindez előfeltétele a hivatali emelkedésnek, illetve az utódok karrierjének egyengetésének, egy olyan korszakban, amikor „az apai érdemeket a fiúkban [is – Sz. H.] jutalmazták”⁹⁸⁷

Haller gyakran családi birtokán, Fehéregyházán tartózkodott, ahonnan levélben tartotta a kapcsolatot vicetisztjeivel. Már hivatalba lépése után néhány hónappal fel kellett lépnie beosztottjai egyik törvénytelennek számító eljárása ellen. A Gubernium nem nézte jó szemmel, hogy az alkirálybírák saját ügyeik intézésére használták fel a plájásokat, amikor azok szolgálati időben voltak. Arra is volt példa, hogy egy-egy plájást messze a szék határain kívülre küldtek, hogy az alkirálybíró személyes ügyeit intézze. Haller mindaddig szemet hunyt efölött, amíg a Gubernium fel nem szólította a törvénytelen szokás felszámolására.⁹⁸⁸

Az országos hatóságok – Gubernium, Exactoratus, Commissariatus – panaszkodtak a széki tisztekre, akiket a legengedetlenebbeknek tartottak az összes törvényhatóság közül. A parancsokat lassan, vontatottan és sokszor elégtelenül hajtották végre, a jelentéseket is akadozva, hiányosan tették meg. Haller szigorúan utasította a tiszteket, hogy a továbbiakban vegyék nagyon komolyan feladatukat, és haladék nélkül hajtsák végre az utasításokat. Amennyiben rajtuk kívülálló okok miatt nem tudnák teljesíteni az utasítást, rögtön tájékoztassák azt a főhatóságot, amelytől a parancsot kapták, illetve azzal egy időben őt is tudósítsák.⁹⁸⁹ Bár a széki tiszteket keményen megdorgálta mulasztásaik és engedetlenségük miatt, a központi hatóságok előtt kiállt mellettük. Méltatta tisztviselőinek becsületét és lelkiismeretes munkavégzését a gubernátor előtt. Ugyanakkor kifejtette azt is, hogy amennyiben kötelességmulasztáson vagy engedetlenségen érné beosztottjait, nem késik megdorgálni és megbüntetni őket.⁹⁹⁰

Haller Pál röviddel beiktatása után – 1752 tavaszán – olyan igazságszolgáltatási „reformot” próbált bevezetni, amely jelentős tiltakozást váltott ki a társszékekből. Az addigi szokásjog szerint minden társszékekben külön tartottak derékszéket. Haller azonban szerette volna egyesíteni a derékszékeket, amelyet ezentúl egyetlen helyszínen, Csíksomlyón celebráltak volna. Megfigyelhető, hogy ebben az időszakban még rendkívül erős a társszékek partikuláris különállásának gondolata. Ahogy forrásainkból kiderül, a korszak embere nehezen tartotta elképzelhetőnek, hogy egy viceszékről derék-

986 Uo. IX/65. fol. 1. r/v. Haller Pál utasításai a vicetiszteknek. 1752. július 24.

987 Olga Khavanova, Az apai érdemeket a fiúkban jutalmazni... Az iskoláztatás privilégiuma Mária Terézia uralkodása idején. *Századok* 139 (2005), 5. sz. (A továbbiakban: Khavanova 2005.) 1105–1129.

988 RNL HMI F 27. IX/65. fol. 1rv. Haller Pál utasításai a vicetiszteknek. 1752. július 24.

989 Uo. F 28. X/77. fol. 1rv. Haller Pál utasításai a vicetiszteknek. 1755. május 30.

990 MNL OL F 46. 1755/770. Haller Pál levele a Guberniumhoz a Boros Ferenc alkirálybíróval szembeni vád kapcsán. 1755. július 8.

székre fellebbezett pert a társszék határain kívül, egy másik társszékben tárgyaljanak, mivel csak saját (társ)székét tartotta kompetens fórumnak. A főkirálybíró azonban kész tények elé állította a társszékeket, megszabva a közös derékszék helyét és idejét. A társszékek közösségei (szabad székelyek, lófők és nemesek együttesen) azonban e lépést a régi szokásjog és a megmaradt székely szabadság megsértéseként értékelték, ezért a Guberniumhoz fordultak panaszukkal. A Gubernium igazat adott Hallernek, egyetértve a költséghatékonyságra és időtakarékosagra épülő elképzelésével.⁹⁹¹ A széki tiltakozás azonban rövidesen célt ért, ugyanis a későbbiekben azt láthatjuk, hogy Haller visszatért a régi szokáshoz, társszékeként tartva derékszékét. Nyilvánvaló tehát, hogy ha a főkirálybírónak sikerült is egy ideig bevezetni az újítást, az nem bizonyult hosszú életűnek, hiszen már a következő év májusában a régi szokás szerint hívta össze a derékszékeket.⁹⁹²

Az alkirálybírók választását szabályozó 1752-es uralkodói rendelet pontos gyakorlatba ültetése sem ment zökkenőmentesen a székben. A társszékgyűléseken, esetenként pedig a székgyűlésen a nemesség és a közsékelyek szavazatai alapján kandidáltak három személyt, akik közül a főkirálybíró tetszés szerint választhatott, nem kötelezte semmi, hogy a legtöbb votumot elnyert jelöltet preferálja. 1753 júniusában a gyergyószéki derékszék alkalmával megtartott társszékgyűlésen tartottak alkirálybíróválasztást, ahol a legtöbb szavazatot (42) Thúri István nótárius kapta. Haller mégis a legkevesebb szavazattal (22) harmadikként jelölt tekerőpataki Gáborffi Gábort választotta, így a szék kénytelen volt a többség bizalmát nem élvező Gáborffit felterjeszteni (*representálni*) a Guberniumhoz.⁹⁹³ A tisztújítási rendelethez vonatkozóan még az annak kiadását követő egy-két évben is több félreértés állt fenn. 1753 elején kászoni alkirálybíróvá választották kászonyjakabfalvi Kovács Tamást, azonban a székgyűlés elmulasztott erről beszámolni a Guberniumnak, és jóváhagyásra felterjeszteni a másik két jelölttel együtt. Haller főkirálybíró figyelmeztette is erre a széklet, azonban azzal már ő sem volt tisztában, hogy ha már a hivatalba lépés után teszik meg a jelentést, szükséges-e mindhárom jelöltről beszámolni, vagy csak a győztesről.⁹⁹⁴ A felterjesztés során a székgyűlés nem adta meg a jelöltek felekezeti hovatartozását, ami Kászonszék szemszögéből nézve fölöslegesnek is tűnhetett, hiszen minden erdélyi számára nyilvánvaló volt, hogy a kis székben kizárólag katolikusok élnek. Bécsben azonban ragaszkodtak a hivatalos formához, ezért a Kancellária, a Guberniumon keresztül felszólította Hallert, hogy a felekezeti hovatartozást is feltétlenül tüntessék fel.⁹⁹⁵ Az újabb jelentésben is hibát követett el a székgyűlés, ugyanis elmulasztotta megadni a szavazatok jelöltenkénti számát. Ennek

991 Uo. 1752/797. Csíkszék közösségének panaszlevele a Guberniumhoz. 1752. november.

992 RNL HMI F 27. X/15. fol. 1rv. Haller Pál utasítása a széknek a derékszékek helyéről, időpontjáról és a bírói testület összetételéről. 1753. május 18.

993 MNL OL F 46. 1753/830. A szék felterjesztése a Guberniumhoz a megválasztott alkirálybírókról. 1753. július 5.

994 RNL HMI F 27. X/5. fol. 1–2rv. Haller Pál levele a széki tisztekhez az alkirálybírói tisztújítások kapcsán. 1753. február 23.

995 Uo. X/19. A Gubernium leirata Csíkszéknek. 1753. május 18.

ellenére a Főkormánysház továbbította a jelölést a Kancelláriának, július 2-án pedig az uralkodó jóváhagyta Kovács kinevezését.⁹⁹⁶ A pontatlanság miatt a Gubernium a főkirálybírókat marasztalta el, felszólítva Hallert, hogy a továbbiakban tartassa be az erre vonatkozó királyi rendeletet.⁹⁹⁷

Egy gyergyószéki tisztviselő-választás során is a társszéki candidatio eljárásával találkozunk. A gyergyóiak alkalmas személyeket jelöltek a perceptori és commissariusi tisztségekre, majd a neveket felterjesztették a főkirálybíróknak, akik saját maga választott közülük. Erre az időszakra ez minden társszék esetében így működött. Haller utasította a többi társszéket is, hogy jelöljenek megfelelő személyeket a tisztségekre, hogy ő időben választhasson, kinevezhessen közülük. A társszékek tiltakozásából kiderül, hogy a vicetisztek választásának módján is változtatni akartak (nem tudni pontosan, hogy a főkirálybíró vagy az országos hatóságok). A régi szokással ellentétben ugyanis nem az illető társszékekben, hanem szintén központilag, egy megadott helyen (valószínűleg székgyűlés során) tervezték megtartani az alkirálybírók megválasztását. Későbbi forrásainkból azonban az is kiderül, hogy a vicetisztek társszékekénti megválasztásának szokásjoga érvényben maradt, annyi (nem jelentéktelen) módosítással, hogy nem évente, hanem kétfévente tartottak tisztújításokat, illetve a társszékek gyűlései csupán candidáltak a jelölteket, felterjesztve neveiket a Guberniumhoz, ahonnan a Kancellárián keresztül az uralkodó elé kerültek jóváhagyásra.⁹⁹⁸

1761 júniusában Haller csíkszentimrei László Zsigmond személyében társsalkirálybíróként nevezett ki Szabó Ferenc alcsíki alkirálybíró mellé.⁹⁹⁹ Szabó Ferenc 1762 őszén írt egyik leveléből szerzünk tudomást arról, hogy a már időskorában kinevezett alkirálybíró 1760 körül agyvérzés érte, amelyből sosem gyógyult fel teljesen, ezért az alkirálybírói feladatok zavartalan ellátását ebben az időszakban már nem tudta biztosítani.¹⁰⁰⁰ A társsalkirálybíró hivatali felhatalmazása és jogköre teljesen megegyezett a Szabó Ferencével, éppen ezért a főkirálybíró úgy rendelkezett, hogy a fizetésük is legyen egyenlő. Mivel a széki költségvetés mindig is szűkös volt, a társsalkirálybíró nem kapott teljes vicetiszti fizetést, hanem Szabó Ferenc fizetését felezték meg. Haller utasította ez ügyben is az illetékes perceptort, hogy a fizetés kiadásakor ezt az eljárást vegye figyelembe. Ebben az esetben a főkirálybírói jogkörök egy újabb jellemzőjét figyelhetjük meg, miszerint a főtisztek joga volt társszékgyűlési vagy székgyűlési beleegyezés nélkül is helyttest vagy egyenrangú segítséget állítani az alkirálybíró mellé, valamint annak

996 MNL OL F 46. 1753/923. Uralkodói leirat Kovács Tamás alkirálybírói kinevezéséről. 1753. július 2.

997 Uo. 1753/502. A Gubernium leirata Csíkszéknek az alkirálybíró-candidatio felterjesztésének helyes eljárásmódjáról. 1753. május 2.

998 RNL HMI F 27. IX/72. fol. 1rv. Haller Pál utasítása a vicetisztekhez. 1752. október 24.

999 RNL HMI F 29. III/1. fol. 1rv. Haller Pál utasítása Alcsíknak a Szabó Ferenc mellé kinevezett segéd-alkirálybíróról. 1761. június 10.

1000 RNL HMI F 27. XV/61. fol. 1rv. Szabó Ferenc alkirálybíró panaszlevele a Guberniumhoz a katonának állt alcsíkiak fosztogatásai miatt. 1762 ősze.

fizetésére vonatkozóan is teljhatalmúlag rendelkezhetett. Haller levélben tudatta parancsát a Bánkfalván üléselő alcsíki társszékggyűléssel.¹⁰⁰¹

A széki peres ügyek és egyéni kérvények intézését megnehezítette, olykor átláthatatlanná tette az a szokás, hogy a széki kérvényező, legyenek magánszemélyek vagy közösségek, a főkirálybíróat vagy az arra hivatott széki fórumokat megkerülve, egyenesen a Guberniumhoz fordultak. A Gubernium szándékával összhangban ezt a szokást próbálta megszüntetni Haller, amikor 1753-ban szabályozta a kérvényezési eljárást. Elrendelte, hogy a kérvényező ne személyesen a főkirálybíróhoz forduljanak, hanem kérvényüket lepecsételve az alkirálybírónak adják át, akinek kötelessége volt eljuttatni azokat a főtiszthez. A választ szintén írásban kapták meg az alkirálybíró közvetítésével. Haller figyelmeztette a széket, hogy a Gubernium a főkirálybíróhoz küldi mindazon kérvényeket, amelyek nem a Főkormányzókra tartoznak, ő pedig nem fogja ezeket az ügyeket jóindulattal kezelni.¹⁰⁰²

1754 májusában Haller engedélyt kapott arra, hogy magánügyei intézése végett Bécsbe utazhasson. Az engedély ahhoz a feltételhez volt kötve, hogy a küszöbön álló diétára visszatér, nehogy a szék ügye és „őfelsége szolgálata” hiányt szenvedjen.¹⁰⁰³

III.2.6.3. Társadalmi feszültségek, széki állapotok

Ez az időszak sem volt mentes a társadalmi feszültségektől és konfliktusoktól. A század első felében tapasztalt problémák nem oldódtak meg a század közepére. Forrásaink ugyan szűkszavúbbak, mint a pár évtizeddel korábbi társadalmi gondok esetében, mégis halványan kirajzolódik a közszékelyek és lófők elégedetlensége. A század első feléből ismert okok húzódhattak meg a háttérben: az adó- és szolgálati terhek növekedése, amely társadalmi lecsúszáshoz, elszegényedéshez vezetett, valamint fokozatos súlyvesztés a hatalomgyakorlás terén. V. Király István szerint az adófizető szabad rend elégedetlensége nem csupán a központi hatalom ellen irányult, hanem a széki hatalomgyakorlás élén álló birtokos nemesek ellen is. Utóbbiakban a központi hatalom szövetségeseit látták, akik közreműködtek a hatalmas adók és szolgáltatások kivetésében, valamint a katonák bekvártélyozásában. Korábban láthattuk, hogy tendencia volt a széki nemesség körében, hogy jobbágyaikat minél jobban felmentve az adók és szolgáltatások terhe alól, azokat a szabad rétegekre hárítsák. Ezt a folyamatot érthető módon támogatták a széki tisztikar birtokos nemesei, beleértve a legnagyobb jobbágytartóknak számító főúri főkirálybírókat. V. Király megállapítása szerint az armalista réteg is veszélyeztetve látta társadalmi helyzetét, szabad státuszát és anyagi biztonságát.¹⁰⁰⁴ Ezekkel a problémákkal függ össze a széki tisztviselőkkel szembeni fellépés,

1001 RNL HMI F 29. III/1. fol. 1rv. Haller Pál utasítása Alcsíknak a Szabó Ferenc mellé kinevezett segéd-alkirálybíróról. 1761. június 10. Újabb példa a külön működő, üléselő társszékggyűlésekre.

1002 RNL HMI F 27. X/5. fol. 1–2rv. Haller Pál levele a széki tisztekhez az alkirálybírói tisztújítások kapcsán. 1753. február 23.

1003 MNL OL F 46. 1754/584. Uralkodói leirat Haller Pálnak. 1754. május 7.

1004 V. Király 1992. 410.

valamint az adózórend (főként a lófők) elégedetlenségi mozgalma. A kérdés elmélyültebb kutatást és újabb források feltárását igényli, azonban a széki közigazgatást vizsgálva, forrásainkban két olyan esettel találkozunk, amelyek betekintést engednek a felvázolt problémák következményeibe.

1752-ben a csíkszéki és háromszéki adózó rendűek mozgalmat indítottak abból a célból, hogy az uralkodótól visszanyerjék „régii székely szabadságukat”, vagyis adómentességüket, és a katonai szolgáltatások alóli felmentésüket. A mozgalom részleteit nem ismerjük, csupán annyi adattal rendelkezünk, hogy az említett két székben zavargások voltak a szabad székelyek és lófők körében, akik három küldöttet (saját megnevezésük szerint deputatusokat) menesztettek Udvarhelyszékre, ahol megpróbálták maguk mellé állítani az ottani adózó rendűeket is. A küldötteket név szerint is ismerjük: kézdiszéki Orbán Miklós, orbaiszéki Antal József és egy csíki Lestyánnak nevezett személy. A három küldött, 1752. december 5-én, a keddi vásár és viceszéki törvénykezés napján érkezett Székelyudvarhelyre, ahol aláírásokat gyűjtöttek (feltehetően egy, az uralkodóhoz küldendő petícióhoz), és az aláíróktól egy-egy garast szedtek fel. Az udvarhelyszéki viceszék kihallgatásra beidézte a küldötteket, akik nem voltak hajlandók megjelenni a törvényes fórum előtt, ezért elfogták és ideiglenesen bebörtönözték őket. Daniel István főkirálybíró jelentette a Guberniumnak az esetet, a Főkormányzék pedig jóváhagyta a küldöttek szigorú fogságban tartását. A főtiszt elkoboztatta a küldöttek iratait és leveleit, majd Szebenbe küldte azokat.¹⁰⁰⁵ A mozgalom tehát túlnyúlt Csíkszék határán, és Háromszék mellett Udvarhelyszékre is kezdett kiterjedni.

Az 1752-eshez hasonló társadalmi feszültségekkel találkozunk Csíkszákon 1755 nyarán is. Haller Pál főkirálybíró a gubernátornak írt egyik levelében homályos utalást tett arra, hogy olyan állapotok és közhangulat uralkodott a székben, amely fellazította a tisztviselőkkel szembeni tiszteletet és engedelmisséget. Az adózórend közigazgatási elittel szembeni elégedetlenségét jelzi, hogy többen is vádat emeltek a széki tisztek ellen, hivatali visszaéléssel, igazságtalan eljárásmóddal vádolva őket. A vádak igazságtartalmát nem áll módunkban megállapítani. Bár a források több esetre is utalnak, csupán egyetlen ügyről találunk konkrét, de szűkszavú beszámolót. Egy felcsíki derékszéki perfelvétel kapcsán Boros Ferenc alkirálybíró hivatali visszaéléssel vádolta meg egy lófőrendű személyt. A feljelentő szerint Boros nem volt hajlandó felvenni a persorba (*seriesbe*) az illető személy perét mindaddig, amíg a persor szerinti korábbi perek le nem jártak. A magát sértettnek érző fél a Guberniumhoz fordult panaszával, vádaskodva az alkirálybíró ellen.¹⁰⁰⁶ Sem a főkirálybíró, sem a Gubernium nem nézte jó szemmel, ha a széken belül bárki a vicetisztek vagy a főtiszt ellen vádat emelt. A Boros Ferenc elleni vádnak a Főkormányzék nem adott helyet, hanem a szék hatáskörébe utalta vissza az ügyet, határozottan állást foglalva a vádaskodó ellen. Az ügyet a derék-

---

1005 MNL OL F 46. 1752/881. Daniel István főkirálybíró jelentése a Guberniumnak. 1752. december 6.

1006 MNL OL F46. 1755/770. Haller Pál levele a Guberniumhoz a Boros Ferenc alkirálybíróval szembeni vád kapcsán. 1755. július 8.

szék vizsgálta, és megállapította, hogy a felperes jogtalanul járt el. A bevádolt alkirálybíró pedig, Haller Pál és a Gubernium jóváhagyásával, eljárást indított az illető ellen. Az ítélet pontos mibenlétéről nincs tudomásunk, a Gubernium Hallerhez írt helyeslő levélből azonban kiderül, hogy az eljárással és ítélettel példát akart statuálni a tisztviselők ellen fellépő széki lakosság számára.¹⁰⁰⁷ Ahogy azt láthattuk, a tisztviselőkkel szembeni fellépések mögött a felvázolt társadalmi-hatalomgyakorlási konfliktusok húzódtak meg. Ez a jelenség nem kizárólag Csíkszékre volt jellemző, hanem beleillett a korszak székelyföldi folyamataiba, amelyek során a birtokos nemesi réteg megerősítette gazdasági és hatalmi pozícióit a lófők és közszekelyek rovására. Kétségtelen, hogy mindez az adózórend közigazgatásban betöltött szerepének és súlyának gyengüléséhez vezetett, de amint a későbbiekben látni fogjuk, a hatalomgyakorlásban való részvételüket és fontos szerepüket mégsem szüntette meg.

III.2.6.4. Haller Pál további pályafutása

A korszak hivatalviselői számára az országos hatóságoktól kapott különleges megbízások pontos és lelkiismeretes teljesítése a hivatali karrier építését segítette elő. A főtisztek leggyakoribb megbízásai közé tartozott a Gubernium által kiküldött vizsgálati vagy döntőbizottságokban való részvétel, valamint az újonnan kinevezett törvényhatósági főtisztek beiktatásán guberniumi biztosként való jelenlét. Haller Pál is látott el hasonló megbízásokat. Apor Péter 1752-es halálával megürült a háromszéki főkirálybírói hivatal. A főtisztválasztó székgyűlés elnökéül a Gubernium Hallert küldte ki. Úgy tűnik, ekkorra már bevett eljárás lett, hogy a főkirálybíró jelölő székgyűlésekre a Főkormány-szék elnököt küldött. Csíkszék esetében ezt először a Lázár Ferenc halála utáni, 1742-es választás során figyelhettük meg, amikor Apor Lázárt nevezték ki erre a feladatra. Akkor még a szék heves tiltakozását váltotta ki e lépés. Akárcsak a csíkszéki esetben, Háromszéknek is a kiküldött elnökkel közösen kellett megegyeznie a székgyűlés időpontjáról.¹⁰⁰⁸

1755 áprilisában a Gubernium Hallert jelölte a Bethlen Gábor kancellári kinevezése folytán megüresedett udvari tanácsosi tisztségre. A guberniumi candidatio során a katolikusok közül Haller 10, Mikes Antal 7, Teleki Károly 7 szavazatot kapott, míg a reformátusok közül ifj. Josinczi József 10, Tholdalagi László 9 és Korda György 6 voksot szerzett.¹⁰⁰⁹ Nincs adatunk arra nézve, hogy Bécsben jóváhagyták-e a guberniumi jelölést. Feltételezzük, hogy a Kancellária vagy a Ministerialkonferenz más személyt választott, mivel Haller későbbi főispáni kinevezési oklevelében az udvari tanácsosság nem szerepel a felsorolt címei között, valamint csíkszéki főtisztként továbbra is helyén maradt. Úgy tűnik, az udvari tanácsosság nem csupán üres, de megtisztelő címet,

1007 Uo. 1755/770. A Gubernium válasza Haller Pálnak a Boros Ferenc alkirálybíró elleni feljelentésről. 1755. július 12.

1008 RNL HMÍ F 27. IX/74. fol. 1rv. Haller Pál utasításai a székgyűlésnek. 1752. november 27.

1009 MNL OL F 46. 1755/401. Guberniumi jelentés a Kancelláriának Haller Pál udvari tanácsosi candidatiójáról. 1755. április 28.

hanem valós tisztséget jelentett, amelynek megüresedésekor főkormányzséki candidatióra volt szükség a tisztség betöltésére.

1760-ban Haller már udvari kamarási címmel is rendelkezett. Ebben a minőségben járult az uralkodó elé, miután a királynő három hónapos, Csíkszékből való eltávozást engedélyezett számára.¹⁰¹⁰ 1761-ben pedig már belső (titkos) tanácsosi címével is találkozunk főispáni kinevezési oklevelében.¹⁰¹¹

1761-ben elhunyt zabolai Mikes István, Fehér vármegye főispánja. Helyére a vármegyei közgyűlés Haller Pált jelölte, amit az uralkodó jóvá is hagyott. Április 13-án a királynő elrendelte, hogy Csíkszéken tartsanak főkirálybírói candidatiót Haller Pál elnöklete alatt – a régi szokás és a székely natio privilégiuma szerint –, majd annak eredményét Haller minél hamarabb küldje el a Guberniumnak. Ez az első alkalom, hogy a források szót ejtenek arról, hogy a leköszönő főkirálybíró részt vett és elnökölt az utódját jelölő székgyűlésen.¹⁰¹² A Gubernium április 25-én értesítette a széket az uralkodói leiratról.¹⁰¹³ A Fehér vármegyei főispánság „előléptetést” jelentett, ugyanis a törvényhatóságot a legfőbb erdélyi vármegyének tartották, a Fehér vármegyei főispáni tisztség pedig elsőbbséget jelentett a többi törvényhatósággal szemben. Az uralkodói leiratot továbbító guberniumi levélben is mint uralkodói kegyre hivatkoznak az „áthelyezés” kapcsán, a kor retorikája szerint mind maga, mind elődei érdemeire való tekintettel.¹⁰¹⁴ Mint minden főtisztváltás vagy főtiszttség elnyerése alkalmával, a candidatio végeredménye találkozott az uralkodói akarattal. Nem zárható ki az összefüggés Haller előző évi udvari fogadása és a kinevezés között. A Gubernium felszólította Hallert, hogy még a vármegyei beiktatás előtt személyesen jelenjen meg Szebenben a Főkormányzsék előtt, vagy levélben írja meg, hogy miként vélekedik és dönt a kinevezés kapcsán („maga elméjét írás által a Guberniumnak declarálni”).¹⁰¹⁵

III.2.7. Bornemisza Pál (1761–1764)

III.2.7.1. Megválasztása, főtiszttségének kezdete

Haller Pált kászoni Bornemisza Pál követte a főtiszttségben, aki az 1742-ben elhunyt Bornemisza János erdélyi udvari kancellár legidősebb fia volt.

Fehér vármegye főispánjának, Mikes Istvánnak a betegsége miatt az uralkodó 1760 szeptemberében őt nevezte ki *coadministrator*nak a betegeskedő főispán mellé. Beiktatása november 17-én ment végbe Nagyenyeden.¹⁰¹⁶ A kinevezést az uralkodó Bornemisza háborús helyzetben tett szolgálataival indokolta.¹⁰¹⁷ A Fehér vármegyei kinevezés

1010 Uo.1760/159. A királynő engedélyezi Haller Pál bécsi útját. 1760. január 1.

1011 Uo. 1761.529. Haller Pál Fehér vármegyei főispáni kinevezési oklevele. 1761. április 13.

1012 Uo. A Gubernium utasítása Csíkszéknek a főkirálybíró-választásról. 1761. április 25.

1013 Uo.

1014 Uo.

1015 Uo.

1016 Uo. 1760/1727 A Fehér vármegyei közgyűlés jelentése a Guberniumnak Bornemisza Pál *coadministratori* beiktatásáról. 1760. november 17.

1017 Uo. 1760/1670. A Gubernium utasítása Haller Pálnak és Kemény Pálnak. 1760. november 10.

fontos lépést jelentett az erdélyi hivatalviselésben. Joggal feltételezhetjük, hogy a coadministratori kinevezés a főispáni hivatal előszobája volt, ahogy azt más erdélyi törvényhatóságok esetében megfigyelhetjük.¹⁰¹⁸ Mikes István halála után azonban a vármegye mégsem Bornemiszt, hanem Haller Pált jelölte a hivatalra, amit az uralkodónó jóvá is hagyott. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy Bornemiszta coadministratori kinevezése vagy kezdettől fogva ideiglenesnek számított (amíg a vármegye és/vagy a Gubernium kiválasztja az utódot erre a jelentős főtisztségre), vagy néhány hónap alatt megváltozott az udvar, a Kancellária, a Gubernium, esetleg a vármegye politikai szándéka. Ismerjük a korszak fél-hivatalos eljárás módját a főtisztségek megszerzése terén, miszerint a minél magasabb kapcsolatok és összeköttetések, a kliens-patrónus viszony vagy pedig kisebb-nagyobb vesztegetések, ajándékok, szolgálatok (ún. *discretiók*) legalább akkora súllyal estek latba a kinevezések megszerzésénél, mint a törvényhatósági gyűlések akarata.

Bornemiszta és Haller gyakorlatilag tisztséget cserélt, hiszen a megüresedett csíkszéki főkirálybírói szék a kászoni báró nyerte el. Bornemiszta Pál főtisztségre jutásának folyamata meglepően gyorsan, néhány hónap alatt lezajlott, ami kivételesnek számított az eddigi másfél-kétéves átmeneti időszakokhoz képest. A csíki székygyűlés 1761. május végén-június legelején tarthatta meg a főkirálybírói candidatiót, ugyanis a Gubernium már június 9-én továbbította a jelölés eredményét a Kancelláriának. Eszerint 93 szavazattal Bornemiszta Pált jelölte a szék első helyen. Második helyre Henter Zsigmond került 66 szavazattal, harmadikként pedig Somlyai Albertet jelölték 53 vótummal.¹⁰¹⁹

Bornemiszta jelölését a Gubernium is jóváhagyta, és kérte a Kancelláriát, hogy kinevezési okiratát, a collationalist Haller Pál főispáni beiktatásakor, július 15-én küldje is le Bécsből, hogy mihamarabb végbe mehessen a csíkszéki beiktatás is.¹⁰²⁰ A Kancellária végül Haller beiktatása után pár nappal, 1761. július 19-én küldte le a Guberniumnak Bornemiszta uralkodói kinevezését.¹⁰²¹ A Főkormányzék felszólította a kinevezett főkirálybíró, hogy mihamarabb mutassa be kinevező oklevelét, majd jelölje ki azon személyeket, akiket a széki installatio során beiktatási biztosokként szeretne. Sietteték Bornemiszt, hogy mihamarabb hajtsa végre az utasításokat, hogy még az országgyűlés előtt végbe mehessen főkirálybírói beiktatása.¹⁰²² Ez az első alkalom, hogy forrásainkból arról értesülünk, hogy a beiktatási biztosok kiválasztását a Gubernium a beiktatandó főtisztre bízta.

1018 Erre utal: Pál-Antal 2002. 146. 1714-ben a megbetegedett Lázár György marosszéki főkirálybíró helyettesítésére három administratort választottak, akik közül majd Keresztúri Miklós főkirálybíró lett (Pál-Antal 2002. 129.). Ifj. Daniel István 1760-ban lett Udvarhelyszék coadministratora, majd 1774-től főkirálybírója (*Székelyföld története* II. 381.).

1019 MNL OL F46. 1761/746. A Gubernium utasítása Csíkszéknek. 1761.

1020 Uo. 1761/746. A Gubernium felterjesztése a Kancelláriához. 1761. június 9.

1021 Szádeczky-Kardoss Lajos tévesen július 29-ét említi, mint a kinevezés időpontja. Vö. Szádeczky 1908. 249.

1022 MNL OL F 46. 1761/1077. A Gubernium utasításai Bornemiszta Pálnak. 1761. augusztus 19.

Bornemisza már tíz évvel korábban, az 1750. január 20-ai guberniumi (II.) candidatió szövegebe jött, mint lehetséges jelölt. Akkor Apor Lázárral közösen osztozott az uralkodó elé terjesztett névsor harmadik helyén (3-3 vétummal). A Guberniumban annak ellenére felmerült a neve, hogy az 1749. december 9-ei széki candidatió szerzett 6 szavazatával csak a 11. lett.¹⁰²³

Az új főkirálybíró beiktatásáról a Gubernium 1761. augusztus 25-én rendelkezett, az installatio napját szeptember 5-ére tűzve ki. A Bornemisza által megnevezett és a Gubernium által kinevezett beiktatási biztos gróf Bethlen Miklós és gróf Haller Pál volt.¹⁰²⁴ Az eljárás szerint az eseményről a Gubernium külön tájékoztatta a szék közösségét (*universitas sedis*), a széki vicetiszteket, a kirendelt beiktatási biztosokat, valamint a kinevezett főtisztet. A Főkormányzék szabad kezet adott a biztosoknak a beiktatási időpont megváltoztatására, abban az esetben, ha a kitűzött dátum az idő rövidsége miatt nem felelne meg.¹⁰²⁵ A beiktatást valóban halasztani kellett több mint egy hónappal. A biztosok személyi összetételében is történt változás, ugyanis Bethlen Miklós helyett Szentkereszti Sámuel, a királyi tábla egyik assessorát nevezte ki a Gubernium. Szentkereszti kinevezése október 8-án történt,¹⁰²⁶ a főtiszti installatio pedig október 29-én ment végbe.¹⁰²⁷ A beiktatást csak az őszi országgyűlés után sikerült lebonyolítani, ami némi félreértéshez vezetett a diétai napidíjak és főtiszti fizetések körül. Bornemisza országgyűlési részvételéért 200 német forint főtiszti napidíjat számolt el a Főszámvévőség. Ugyanakkor a szék idő előtt kiutalt számára 200 forintot a főtiszti fizetéséből, amelyet törvény szerint csak a beiktatás napjától kaphatott volna. Utólag a pénzügyi hatóság vissza akarta vonni a báró járandóságát, arra hivatkozva, hogy Bornemisza akkor még csak megválasztott, jóváhagyott, de nem beiktatott főkirálybíró volt. A főtiszt a Guberniumhoz folyamodott honoráriuma ügyében. A Főkormányzék jóváhagyta számára a 200 forint országgyűlési napidíjat, arra hivatkozva, hogy a báró akkor még mint Fehér vármegye coadministrátora vett részt az országgyűlésen. A fizetése előlegeként tévesen, idő előtt kiutalt pénzt pedig a széki perceptorral levonatta a főkirálybíró fizetéséből.

A főkirálybíró első ismert, felsőbb kormányzati szervektől kapott megbízatása kudarcra végződött. 1762 márciusában Bornemisza parancsot kapott a Guberniumtól

1023 Uo. 1750/28. A Gubernium felterjesztése a Kancelláriához a csíkszéki főtisztség guberniumi candidatiójáról. 1750. január 20; RNL HMI F 27. VIII/29. fol. 1rv. A székgyűlés felterjesztése a Guberniumhoz a főkirálybíró-választás eredményéről. 1749. december 9.

1024 RNL HMI F 27. XVI/24. fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkszéknek Bornemisza Pál beiktatásáról. 1761. augusztus 25.; uo. XVI/25. fol. 1.r/v. A Gubernium utasítása a Bornemisza beiktatására küldött guberniumi biztosoknak. 1761. augusztus 25.

1025 Uo. XVI/24. fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkszéknek Bornemisza Pál beiktatásáról. 1761. augusztus 25.

1026 Uo. XVI/32. fol. 1rv. A Gubernium beiktató biztossá nevezi ki Szentkereszti Sámuel. 1761. október 8.

1027 MNL OL F 46. 1762/1408. Az Exactoratus jelentése a Guberniumnak Bornemisza diétai napidíjáról. 1762. július 6. Szádeczky szerint egy nappal korábban. Szádeczky 1908. 249.

és a főhadparancsnoktól, hogy utasítsa a széki nemességet arra, hogy lovakat ajánljanak fel a hadsereg számára. A széki nemesség azonban még júliusra se tett eleget az utasításnak, amiért mind a Gubernium, mind a Főhadparancsnokság elmarasztalta a főkirálybíró.¹⁰²⁸

Bornemisza rövid főkirálybíróága gyakorlatilag egybeesett a határórség szervezésének időszakával. Ebből kifolyólag szolgálati idejének majdnem egészét felölelte és felőrlötte a szervezési munkát, valamint az azzal járó súlyos széki konfliktus. Közismert tény, hogy a főkirálybíró „bukását” is ezen események következményeiként tudhatjuk be. A továbbiakban szeretnénk részletesen, az elsődleges források tanulmányozása által rekonstruálni a széki közigazgatás helyzetét a határórség szervezésének időszakában, valamint megvizsgálni a szervezés közigazgatásra gyakorolt hatásait. Ezek után pedig Bornemisza főkirálybíró a határórség szervezésében játszott szerepét vizsgáljuk.

III.2.7.2. A határórség szervezése és a széki közigazgatás¹⁰²⁹

Az erdélyi (és azon belül a székely) határórség szervezésének történetével a 19. századtól napjainkig számos történeti munka foglalkozott. A szervezés teljes eseménytörténete megismerhető több összefoglaló vagy egy-egy résztémát feldolgozó kötetben. Ezek mellett számos tanulmány ismert, amely a határórség szervezésének egy-egy (társadalmi, katonai) aspektusát elemzi. Historiográfiai bevezetőnkben kitértünk ezekre a munkákra, ezért itt csak utalunk rájuk.¹⁰³⁰ Nem célunk, hogy a következő alfejezetben egy újabb eseménytörténetet vázoljunk fel, viszont az eseménytörténeti keretet megtartva, a történeti folyamatok egy kevésbé vizsgált szegmensét kívánjuk elemezni, és pedig a határórség felállításának a széki intézményekre gyakorolt közvetlen hatásait. Az eseményekkel többnyire kronologikusan haladva, arra összpontosítunk, hogy a határórséget megszervező katonatisztek, illetve katonarendüek tevékenysége mennyire és hogyan került konfliktusba a széki intézmények és tisztek joghatóságával (iurisdictiójával), a felsőbb hatóságok (uralkodó, Kancellária, Gubernium, Főhadparancsnokság) hogyan kezelték ezeket a konfliktusokat, a széki hatóságok miként viszonyultak a felsőbb utasításokhoz, illetve hogy milyen változásokat eredményeztek ezek az események és hatások a széki intézményrendszerben.

1028 MNL OL F 46. 1762/1355. Bornemisza Pál jelentése a Guberniumnak. 1762. július 10.

1029 A szerveződő határórség és a széki közigazgatás viszonyáról szóló tartalmi egység korábban megjelent a szerző A székely határórség szervezésének hatásai Csík-, Gyergyó- és Kászonszék közigazgatására 1762–1763 során c. tanulmányában. *Areopolisz* XIX. 7–52.

1030 Teleki 1877; Jakab 2001. 45–126; Balló 1906; Szádeczky 1908; Endes 2013; Vágó 1957; Göllner 1973; Valeriu Şotropa: *Districtul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertate națională a românilor din Transilvania*. Cluj-Napoca, 1975; Imreh 1994; Nagy-L. István: *A császári királyi hadsereg 1765 – 1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*. Pápa, 2013. *Székelyföld története* II.; Csikány 2018.

III.2.7.2.1. A határőrség szervezésének első időszaka (1762. július–1763. április)

A témát feldolgozó történeti irodalom egyetért abban, hogy a székely határőrség megszervezésének legalább két, elkülöníthető időszaka volt, amelyeket megelőzött egy előkészítési fázis. A szervezés előkészítéseként értelmezhetjük báró Adolph Nicolaus Buccow lovassági tábornok 1761-es Erdélybe küldését, majd gyors hatalom-összpontosítását: katonai főparancsnok, királyi biztos és guberniumi elnök lett mindössze három hónap alatt. A tényleges, aktív szervezés 1762 júliusában kezdődött.¹⁰³¹

A széki szabad székely lakosság „mérték alá vétele” és összeírása után hamarosan megindult a katonai szervezőmunka. 1762 nyarától kezdődően a Főhadparancsnokság folyamatosan küldött katonatisztek a székbe, hogy az összeírt lakosságot katonai egységekbe szervezzék, biztosítsák a felfegyverzést, valamint kiépítsenek egy új, a civiltől különválasztott katonai közigazgatást. A tisztek autoriter fellépése azonban számos és egyre súlyosbodó konfliktust generált. A katonatisztek önkényeskedéseiről számos forrás beszámol, valamint a szakirodalmi feldolgozásokból is viszonylag jó rálátást kapunk az eseményekre. A konfliktusok főként a hatáskörök, valamint az alá- és fölérendeltségi viszonyok tisztázatlanságából fakadtak. A tisztek úgy léptek fel a széki civil hatósággal szemben, mint akik egyértelműen fölülírják azok hatáskörét, de nemcsak a katonai ügyekben, hanem a civil közigazgatás terén is. A hatáskörök értelmezésén túl vagy amellet az azonban nyilvánvaló hatalmaskodásokkal és visszaélésekkel is találkozunk. Már a katonai szervezés megkezdésekor erőszakkal foglaltak maguknak szállást a tisztek, amint azt a szervezésért felelős alezredes, Emmanuel Carato is tette, aki egyenesen Gyergyószék székházát foglalta le magának.¹⁰³² A katonai szervezőbizottság további eljárás módja is szervezetlenségről tanúskodik, valamint arról, hogy ekkor még senki sem volt igazából tisztában azzal, hogy milyen jogi és adminisztratív keretek között fog működni a felállítandó katonai szervezet. A katonatisztek tevékenységükkel tudatosan gyengítették a széki tisztviselők tekintélyét és törvényes hatalmát, ami már a kezdetekkor zavargásokat és a közrend felbomlását vetítette elő.

A nyár végén, ősz elején már a fegyverek kiosztása is megkezdődött. A tatárok beütéséről szállingózó híreket az uralkodó november 8-ai leirata hivatalosan megerősítette,¹⁰³³ amire hivatkozni lehetett a katonai szervezés során. A fegyvert fogott széki lakosság felesketése azonban október végén kudarcot vallott. A főhadparancsnoknak ennek ellenére sikerült a nép közül némelyeket megnyerni a katonaság ügyének,¹⁰³⁴ így egy újabb konfliktustényező jelent meg a székben: a fegyvert önként felvevő és az azt megtagadó lakosság ellentéte. „Buccow katonáinak” számát a pontos listák hiányában nem lehet meghatározni, azonban az eseményeket a források alapján követve egyértelműen látszik, hogy 1762 őszétől 1763 tavaszáig a fegyvert önként felvett és azt meg is

---

1031 Imreh 1994. 19.

1032 Szádeczky 1908. 29; Endes 2013. 192.

1033 MNL OL F46. 1762/2278. Mária Terézia 1762. november 8-ai uralkodói leirata a határőrség szervezése kapcsán.

1034 Endes 2013. 194.

tartó közszekelyek száma jelentősen növekedett.¹⁰³⁵ 1763 folyamán már egész falvakról van tudomásunk, ahol kizárólag *limitrophusok* éltek, vagy ők voltak többségben.

Nem elhanyagolandó problémát jelentett az események mellékhatásaként jelentkező társadalmi konfliktus sem, amely a hamis híresztelések következtében felbolydult jobbágyok és birtokos nemesek között bontakozott ki.¹⁰³⁶ A feszültséget fokozta, hogy Buccow parancsára Carl Schröder ezredes már október végén–november elején megkezdte a széki hatósággal párhuzamos katonai hatóság (közigazgatás és bíraskodás) kiépítését.¹⁰³⁷ Mivel a Gubernium elnöke maga a főhadparancsnok volt, a Főkormány-szék nem volt képes akadályt gördíteni a katonai közigazgatás kiépítése elé. A katonai parancsnokság nem tartozott a Gubernium fennhatósága alá, azonban a civil közigazgatást érintő ügyek már a Főkormány-szék hatáskörébe tartoztak. A katonai közigazgatás kiépítését a széki tisztek és a főkirálybíró a Főhadparancsnokság önkényes és törvénytelen lépéseként értelmezték, olyan lépésként, amely tudatosan gerjesztett feszültségeket a széki lakosság körében. A katonatisztek megpróbálták a teljes szabad székely és lófő- (az egykori pixidarius és primipilus rend) lakosságot fennhatóságuk alá vonni, gyakorlatilag kiiktatva a megválasztott széki tiszteket és a széki intézményeket. Buccow és katonatisztjei eljárás módját vizsgálva viszont azoknak a nézőpontja is feltárul olykor, akik a központi hatalmon kívül nem ismertek más felettes hatóságot, feladatuk és szerepük teljesítése során nem érezték és nem érezhették magukat az erdélyi törvények által korlátozva.

A katonatisztek céljait figyelembe véve látnunk kell azt, hogy olyan személyek csoportjával érdemes számolnunk, akiknek egyéni érdeke egyértelműen a központi hatalomhoz és a felettes katonai hatóságokhoz kötődött. A lokális és központi hatalom összeütközése mindezek fényében elkerülhetetlen volt. Mivel erőfölénnyel egyértelműen a katonai hatalom rendelkezett, a széki hatalmi elit számára csupán két ellenállási eszköz állt rendelkezésre: az uralkodó által megerősített országos törvényekre és helyi szokásjogra hivatkozva hivatalos tiltakozások, panaszok és kérvények benyújtása a felsőbb hatalmi szervek irányába, valamint a széki lakosság meggyőzése a fegyverfelvétel megtagadásáról. Úgy véljük, a határőrség szervezésének Madéfalva előtti sikertelensége nem csupán a lakosság ellenállásának, valamint a katonatisztek és szervezőbizottságok alkalmatlanságának tudható be, hanem a széki vezető elit (bizonyos szempontból a főkirálybíró is beleértve) következetes ellenállásának is. A katonatisztek eljárás módja és fellépése ellen a széki tisztek több alkalommal tiltakoztak, főként a Gubernium, de a Főhadparancsnokság előtt is, valamint követet menesztettek egyenesen az udvarhoz és az Erdélyi Kancelláriához is.

1035 Endes Miklós (Endes 2013. 193.) 40 főre teszi a fegyvert felvett és felesküdt első limitrophusok számát, azonban az adathoz nem fűz hivatkozást, így mi sem vehetjük át a számot, maradvá az egyelőre nem igen számszerűsíthető „némelyek”, „néhány” kifejezés mellett.

1036 RNL HMI F 27. XVII/5. A széki nemesek vagy tisztek jelentése a Kancelláriának az őszi eseményekről. 1762.

1037 Imreh 1994. 20; Endes 2013. 194.

III.2.7.2.1.1. A széki tisztek ellenállása. A csíkdelnei tiltakozások

Megjelenésükkel és tevékenységükkel a katonatisztek azonnali ellenreakciókat váltottak ki a széki tisztviselőkből, akik 1762 második felében négyszer gyűltek össze Csíkdelnén (szeptember 2., november 8. és 12., valamint december 2.), hogy a fennálló helyzet kapcsán egyeztessenek és tiltakozásukat fogalmazzák meg a Gubernium felé.

Az első csíkdelnei gyűlésre szeptember 2-án került sor, amikor a széki tisztek megfogalmazták első tiltakozó panaszlevelüket, amelyet a Főkormányshéhoz nyújtottak be. Feliratukban a széki tisztek Emanuel Carato alezredes szavaira hivatkoztak, miszerint a katonai szolgálat és az új adminisztrációhoz kötődő törvénykezés csak november 1-től lép érvénybe. Jelentésük szerint a nyár végén megérkezett katonatisztek már ekkor teljhatalmúlag léptek fel, és a széki tisztek joghatóságát kisajátítva hoztak döntéseket, rendeleteket, anélkül, hogy bármilyen felsőbb jóváhagyást kaptak volna, ami hasonló esetekben kötelező lett volna. A falvakban kihirdették, hogy a peres felek ezentúl jogorvoslatot csak a katonatiszteknel találhatnak, de csak abban az esetben, ha alávetik magukat a katonai joghatóságnak. Az ilyen jellegű híresztelések és ígéretek megosztottságot szültek az emberek között. Egyesek, az alkalmat kihasználva, a széki tisztek ellen bujtogatták és lázították a népet. A tiszteket és a nemeseket a nép árulóinak nevezték, és olykor még halálosan is megfenyegették őket. A vicetisztek úgy látták, hogy a kialakult helyzetet a közigazgatás és igazságszolgáltatás eszközeivel képtelenek orvosolni. A széki és tisztviselői joghatóság megrendülése jelentette a széki tisztek számára a legnagyobb sérelmet, de azt is felpanaszolták, hogy a katonatisztek önkényesen osztogatták maguk között a szálláshelyeket (kvártélyt). Kérték a Guberniumot, hogy avatkozzon be és állítsa vissza a régi rendet a székben.¹⁰³⁸

A Főkormányshék szeptember 30-án válaszolt a széki tisztek panaszára. A Gubernium és a széki hatóságok között ebben az időszakban egy párhuzamos kommunikáció figyelhető meg. A főhatóság csak felületesen, általánosan és nem tételesen érintette a széki panaszokat, nem adta azokra konkrét választ vagy megoldást, hanem arra utasította a szék elöljáróit, hogy aktívan segítsék a katonatisztek munkáját. Ezzel szemben a széki tisztek kommunikációjának homlokterében a joghatóságuk megsértése elleni tiltakozás állt, hivatkozva a régi törvényekre és szokásjogokra. A Gubernium és a széki tisztek hosszas levelezéséből úgy tűnik, mintha a két hatóság tudatosan elbeszélne egymás mellett, mindkettő a saját célját és nézőpontját erőltetve, ahhoz görcsösen ragaszkodva. Szeptember 30-ai válaszában a Gubernium még igyekezett megnyugtatni a széki tiszteket, hogy a határőrség szervezésének munkálataival nem kívánja azok joghatóságát kisebbiteni vagy csorbítani. Ugyanakkor mindazokat, akik mérték alá álltak, vagy felvették a fegyvert, a katonai joghatóság alatt lévőknek tekinti. Jellemző a helyzet kiforratlanságára, hogy a guberniumi leiratban személyesen megszólaló Buccow úgy nyilatkozik, hogy a katonarendűek sem szakadnak el teljesen a civil közigazgatástól,

1038 MNL OL F 46. 1762/2495. A széki tisztek szeptember 2-ai tiltakozó felirata a Guberniumhoz. 1762. szeptember 2.

hanem bizonyos esetekben, mint például a vagyoni ügyek tekintetében, továbbra is a széki tisztek iurisdictionója alatt maradnak.¹⁰³⁹ Ez a kijelentés egyértelmű ellentmondásban állt a székekben működő katonatisztek megnyilatkozásaival és híreszteléseivel. A leiratból úgy tűnik, a főhadparancsnok vagy nem volt teljesen tisztában a valós széki eseményekkel, vagy nem vette azokat figyelembe. Ha az utóbbi eset állt fent (ami inkább valószínű), válaszáat úgy kell értékelnünk, mint ami csupán a széki tisztek „lecsendesítésére” szolgált, nem pedig valós megoldások meghozatalára. A fennálló viszonyoknak ugyanis ellentmond azon utasítása, hogy a széki tisztek vegyenek aktívan részt a határőrség szervezésében, a felmerülő problémákat oldják meg, és hárítsák el az akadályt a „királyi szolgálat” útjából. Az utasítás a szokásos ígérettel párosult, miszerint a hűséges és sikeres szolgálatnak nem marad el a jutalma, hanem pályafutásuk előmenetelét segíti majd.¹⁰⁴⁰ A széki viszonyokat szemlélve megállapíthatjuk, hogy ez utóbbi utasítás nem állt a realitás talaján, hiszen a katonatisztek kezdettől fogva nem tekintettek partnerként vagy egyenrangú hivatalos félként a széki tisztekre. A fegyvert felvevő lakosok nagy része pedig kifejezetten ellenségként kezelte egykori hivatali előjáróit. A felmerülő problémák kivizsgálásának érdekében a Gubernium (gyakorlatilag Buccow) ígéretet tett, hogy megbízza báró Bornemisza Pál főkirálybíróat és Carl Schröder ezredest, hogy vizsgálják ki a széki jelentésben említett ügyeket, és „szigorú dorgálásban” részesítsék a felelősöket, amennyiben az állapotokat a széki tisztek jelentése szerint találják.¹⁰⁴¹

November 8-án ismét Csíkdelnén gyűltek össze a széki tisztek, ahol Bornemisza főkirálybíró elnöklelte alatt megfogalmazták tiltakozásukat. A Guberniumhoz címzett feliratban a főkirálybíró a vicetisztekkel egyetértve felpanaszolta a katonatisztek visszaéléseit. A tisztekkel szembeni legsúlyosabb vád az volt, hogy a népnek felelőtlenül ígérték, hogy amennyiben felveszik a fegyvert, nemcsak személyükben lesznek függetlenek a széki joghatóságtól, hanem családjuk, sőt még szolgálk, szolgálók és jobbagyaik is kikerülnek a civil fennhatóság alól és katonai iurisdictiono alá helyeztetnek. A delnei gyűlésen megfogalmazott panaszlevélben a széki tisztek az évszázadok óta érvényben lévő és uralkodók által szentesített törvények védelmezőiként léptek fel.¹⁰⁴² Az érvelés logikája és retorikája számos székely tiltakozó feliratban visszaköszön. A katonatisztek eljárását nemcsak törvénytelennek tartották, hanem a társadalomra és a közrendre nézve károsnak és veszélyesnek. Érvelésük szerint egy ilyen nagy jelentőségű ügyben, mint a társadalmi és joghatósági berendezkedés megváltoztatása, közösségi egyeztetésre és egyetértésre van szükség. A törvénytelennek tartott katonai rendeleteket úgy értelmezték, hogy gyakorlatilag „róluk, nélkülük döntenek”. Mindezt az „ősi” széki tisztviselői joghatóság „meggyalázásaként”, „sárba tiprásaként” fogták fel. A kato-

1039 Uo. A Gubernium szeptember 30-ai válasza a széki tisztek panaszára. 1762. szeptember 30.

1040 Uo.

1041 Uo.

1042 Uo. 1762/2313. A széki tisztek panasza a Guberniumnak a katonatisztek széki tevékenysége ellen. 1762.

natisztek joghatósága elleni tiltakozásuk másik érve, a tisztek nyelvismeretének hiánya volt. Úgy vélték, hogy a magyar nyelv ismerete nélkül nem ismerhetik a törvényeket és szokásjogot sem, valamint veszélyes lehet, ha ily módon próbálják gyakorolni a joghatóságot. A széki tisztek megpróbálták a Gubernium figyelmét felhívni arra a megosztottságra is, amely a fegyver alatt lévők és a fegyvert felvenni nem akarók között állt fenn, illetve arra a problémára, miszerint a katonarendűek a katonatisztek előtt bevádolták és feljelentették a széki tiszteket, ha azok joghatóságukat próbálták gyakorolni. Levelükben kérték a Főkormányzék közbenjárását és a zavaros helyzet megoldását.¹⁰⁴³

Néhány nappal a második gyűlés után, november 12-én újra összegyűltek a széki tisztek Delnén, de ezúttal a főkirálybíró távollétében. A harmadik delnei gyűlés során újabb panaszlevelet fogalmaztak meg és küldtek a Guberniumnak. A tisztek azzal indokolták újabb feliratukat, hogy amíg a Főkormányzék válaszára vártak, a katonatisztek újabb törvénytelenéseket követtek el, amiről jelentést kell tenniük, a köznyugalom helyreállítása érdekében. A harmadik delnei panaszlevél is több pontba szedve tárgyalta a katonatisztek tevékenységét: a széki biztosok (commissariusok) megfelelő rendelkezése, valamint a vicetisztek beleegyezése nélkül a katonatisztek önkényesen szállást foglaltak maguknak, a fegyvert fel nem vett lakosságtól erőszakkal kényszerítették ki a katonai ellátmányt, továbbá ingyen és nyugta (*quietantia*) nélkül kötelezték őket különböző szolgálatokra (*vectura*). Akik nem engedelmeskedtek, azok ellen katonai végrehajtást (*executio*) rendeltek el, hetente zaklatva őket a korlátlan élelmiszergyűjtéssel. E zaklatások következtében egyre többen vették fel a fegyvert, és álltak katonának, így zaklatottakból zaklatókká váltak, hiszen ők is hasonló módon jártak el a nem katona falus- vagy széktársaikkal. A széki tisztek panasza alapján, a katonai vezetőség nem volt hajlandó (vagy nem is tudta?) megfékezni a túlkapásokat. A széki tisztek egyik újabb panasza szerint a katonák a fegyvert fel nem vett falvakból is önkényesen bizonyos számú örököt neveztek ki, akiket a felhagyott határ menti őrállomásokon állítottak szolgálatba. Amennyiben ezek a falvak nem engedelmeskedtek, ellenük is katonai executiót rendeltek el, a fegyveresek pedig tíz-husz fős csapatokba szerveződve járták és rabolták ki a falvakat. A felfegyverzett emberek a falvakat járva lövöldöztek, egyesek régebbi sérelmeiket akarták erőszakkal megtorolni. Számos falu, azért hogy megszabaduljon az executiótól, vállalta, hogy saját fegyverével és saját költségén ellátja a határok felügyeletét. Olyan falvak is voltak azonban, ahol az executióval való szembeszállásra készültek. A fegyvert felvenni nem akaró lakosság nem ismerte el a katonatisztek joghatóságát, hanem a széki tisztekhez fordultak segítségért. A széki tisztek azt is felpanaszolták, hogy a katonatisztek azzal rémítették a lakosokat, hogy a székely örökségbe román jobbágyokat ültetnek.¹⁰⁴⁴

A második és harmadik csíkdelnei gyűlésben megfogalmazott panaszokra és kérésekre a Gubernium november 22-én válaszolt. A katonatisztek és széki tisztek közötti

---

1043 Uo.

1044 Uo.

joghatósági konfliktusra vonatkozóan a Főkormányzék és a főhadparancsnok néhány nappal korábban (november 18.) kiadott rendeletére hivatkozott, amelyben szabályozta mindkét hatóság működését, és mindkettő számára kötelező érvényűvé tette. A Gubernium reményét fejezte ki, hogy a joghatósági rendelet pontos betartásával megszüntethetőek lesznek a konfliktusok. A katonatisztek beszállásolásával kapcsolatos panaszokra azt válaszolta, hogy mindaz katonai megfontolásból, az uralkodói szolgálat érdekében történt. A kvártélyok ügyében kialakult ellentéteket a Gubernium a főkirálybíró számlájára írta, azzal vádolva a főtisztet, hogy elmulasztotta közölni alárendeltjeivel az azzal kapcsolatos felsőbb rendeletet. Az elhagyott határátkelők és hegyi ösvények őrzésére kirendelt adózórendű civilek kapcsán a Gubernium álláspontja az volt, hogy mindaddig, amíg a helyzet megkívánja, és a közállapotok miatt a határvédelem hiányt szenved, az adózók közül is kinevezhetnek plájásokat és egészségügyi öröket (*vigiles sanitates*), annál is inkább, hogy ilyen esetekre a múltban is volt már példa. A főhadparancsnok által vezetett Gubernium nem foglalkozott érdemben a széki panaszokkal. Újra felszólította a széki tiszteket, hogy támogassák munkájukban a katonatiszteket, és a lakosságot is buzdítsák az önkéntes engedelmességre és a fegyver felvételére. Ami az erőszakos fellépést illeti, Buccow személyes hangon szólalt meg a guberniumi leiratban, és látszólag elítélte a visszaéléseket, valamint ígéretet tett, hogy elrendeli az erőszakkal elvett pénzek visszafizetését, és megtiltja a további executiókat, valamint az ok nélküli letartóztatásokat. A guberniumi elnök hivatkozott a pár nappal korábban leküldött rendelkezésre, amelyben a civil és katonai joghatóságot próbálták szétválasztani és szabályozni. E rendelkezésből kiindulva tett ekkor már különbséget civil és katonai közigazgatás alatt lévő lakosokról, „provinciálisoknak” (*provinciális*) nevezve a nem katonarendűeket.¹⁰⁴⁵ Ebben a korai időszakban azonban mindez csak írott malaszt maradt, hiszen a zavaros állapotok közepette nem lehetett gyakorlatba ültetni a joghatósági változtatásokat. A szebeni Gubernium rendeletei és megnyilatkozásai, valamint a csíkszéki valóság között nemcsak térbeli távolság húzódott. Amint láttuk, a Gubernium (gyakorlatilag a főhadparancsnok) megígérte, hogy szigorú fegyelem alá vonja a katonatiszteket, megtiltja a visszaéléseket, de mindez a gyakorlatban nem valósulhatott meg. Ahogy az sem volt kivitelezhető, hogy a széki tisztek a katonatisztekkel „jó és őszinte egyetértést ápoljanak”. A realitásokhoz már jóval közelebb állt a büntetés ígérete, amelyet a főhadparancsnok arra az esetre helyezett kilátásba, ha a széki tisztek megpróbálnák lebeszélni a népet a fegyver felvételéről.¹⁰⁴⁶

A harmadik delnei gyűlés előtt néhány nappal, november 18-án kiadott rendelet volt az első kísérlet a felállítandó katonai közigazgatás, valamint a széki hatóság jogköreinek szabályozására, az úgynevezett „vegyes közigazgatás”¹⁰⁴⁷ kiépítésére. A széki tisztek azonban nem elégedtek meg a Gubernium válaszával, amely üres ígéretésnek

---

1045 Uo.

1046 Uo.

1047 Szádeczky 1908. 40; Endes 2013. 195.

tűnhetett számukra az akkori helyzetben, de nem voltak hajlandóak elfogadni a közigazgatási és bíraskodási joghatóságukat gyengítő, felsőbb rendeletet sem. Válaszként december 2-án újabb (negyedik) gyűlést tartottak Csíkdelnén, ahol megfogalmazták újabb tiltakozásukat a guberniumi rendelettel szemben.¹⁰⁴⁸ A jelen lévő tisztviselőket név szerint ismerjük: Boros Ferenc felcsíki alkirálybíró, László Zsigmond helyettes alcíki alkirálybíró, Sándor László felcsíki assessor, Kováts Tamás alcíki nótárius, Thúri István gyergyói alkirálybíró, Csedő Dávid alcíki assessor, László János gyergyói assessor.¹⁰⁴⁹ A rendelet elutasítását azzal indokolták, hogy egy ilyen mérvű közigazgatási és igazságszolgáltatási átalakítást csakis a főkirálybíró elnöklete alatt megtartott székgyűlés hagyhat jóvá, ezért felfüggesztik a rendelet elfogadását mindaddig, amíg a főtitst megérkezik a székbe, és lehetőség lesz a székgyűlés megtartására.¹⁰⁵⁰ Egész székét érintő szabályrendeletet – constitutiót – kizárólag a székgyűlés (és olykor – bár vitatott módon – a derékszék) hozhatott, még akkor is, ha korábban láttunk példát arra, hogy a főkirálybíró (gróf Haller Pál) saját belátása szerint próbálta meg átalakítani a derékszék működésének rendjét. A Haller-féle „reform” sokkal kisebb horderejű volt, mint a párhuzamos közigazgatás és bíraskodás felállítása, mégis a szék heves ellenállásába ütközött.¹⁰⁵¹ A korábbi tiltakozásokból ismert panaszok mellett egy gyakorlatibb lépésre is elszánták magukat a vicetisztek. A Guberniummal közölték, hogy összeírták mindazoknak a nevét, akiket erőszakkal, fenyegetések árán kényszerítettek a fegyver felvételére, azonban továbbra is a széki tisztek joghatósága alatt akartak maradni. Kérték a Guberniumot, hogy legalább azok maradhassanak széki joghatóság alatt, akik megtagadták a fegyver felvételét, akik viszont önként vették fel a fegyvert, azokat a szék elismeri, mint a hadsereg kötelékében állókat.¹⁰⁵²

A széki tisztek kommunikációjában ezúttal is megjelenik a fejedelmek és királyok által szentesített és megerősített törvényekhez való ragaszkodás retorikája. A panaszok ismétlődtek a december 2-ai kérvényben is. Eszerint a lakossággal szembeni bántalmazások folytatódtak, újabb és újabb szolgáltatásokra kényszerítették őket. A tél beálltával ingyenesen voltak kénytelenek tűzfát szállítani a katonatiszteknek és katonarendűeknek. A vesztegzárakhoz és határátkelőkhöz pedig továbbra is erőszakkal rendelték ki a falusiakat.¹⁰⁵³ A széki tisztek leveléből úgy látszik, hogy gyakorlatilag semmi sem változott a széki közállapotok terén az eltelt hónapok során.

1048 MNL OL F 46. 1762/2495. A széki tisztek december 2-ai tiltakozó felirata a Guberniumhoz. 1762. december 2.

1049 Uo. 1763/962. Uralkodói leirat a Guberniumhoz az 1762. decemberi delnei gyűlés kapcsán. 1763. május 10.

1050 Uo. 1762/2495. A széki tisztek december 2-ai tiltakozó felirata a Guberniumhoz. 1762. december 2.

1051 Uo. 1755/770. Haller Pál a derékszék átalakításáról. 1755. július 8.

1052 Uo. 1762/2495. A széki tisztek december 2-ai tiltakozó felirata a Guberniumhoz. 1762. december 2.

1053 Uo.

III.2.7.2.1.2. Az ellenállás következményei

A széki tisztek ellenállása nem maradt válasz nélkül. A december 1-jén érkező uralkodói leirat elmarasztalta Bornemisza főkirálybíró, kilátásba helyezve főtisztségéből való elmozdítását, amennyiben nem segíti elő a katonának összeírt lakosság eskütételét. Az alkirálybírákkal már szigorúbban járt el az uralkodói parancs. Boros Ferencet, Felcsíkszék alkirálybíróját megfosztotta hivatalától. Az uralkodói parancsra hivatkozva a Gubernium december 30-án, a társszékgyűlési candidatióig, valamint az új vicekirálybíró kinevezéséig Sándor László perceptort ideiglenes minőségben, de teljes jogkörrel alkirálybíróvá nevezte ki. Ugyanígy járt el a Főkormányzék Szabó Ferenc alcíki vicekirálybíró esetében is, ott Bors Tamást nevezve ki a társszéki közigazgatás élére, ugyancsak ideiglenesen.¹⁰⁵⁴ A következő év nyarán már Bors Lázárt találjuk helyettes(?) alkirálybíróként a szék élén.¹⁰⁵⁵ Boros Ferencet, Thúri István gyergyói alkirálybíró, valamint a gyergyói nótáriust, Baló Istvánt, a főhadparancsnok a Gubernium elé idézte.¹⁰⁵⁶ Balási István, Kászsónszék alkirálybírója számára szintén súlyos büntetést helyeztek kilátásba,¹⁰⁵⁷ majd a következő év január 6-án, uralkodói parancssal, Szebenbe idézték kihallgatásra a Gubernium elé, ahol február 21-én kellett megjelennie.¹⁰⁵⁸ A tisztviselőket azzal vádolták meg, hogy nyíltan a határőrség szervezése ellen izgattak, és a lakosságot ellenállásra biztatták, „szóval és tettel gátolták a határőrség felállítását”.

1762 végén egy latin nyelvű vers keringett közkézen a székben, amelyben a székely szabadság elvesztése felett kesergett az ismeretlen szerző, felemlegetve Csehország és Horvátország szabadságának elvesztését is. A versben Buccowot mint a székelység ellenségét tüntették fel, illetve a szerző a fegyver felvétele ellen biztatta az embereket. Mivel latin nyelvű volt az iromány, semmiképpen sem a székely köznépnek szólt, és célja pont az lehetett, hogy a hatóságok is tudomást szerezzenek róla. A vers miatt uralkodói parancs érkezett a székbe, amelyben felszólították a vicetiszteket, hogy kutassák fel a szerzőt és a terjesztőket, majd példásan büntessék meg azokat.¹⁰⁵⁹ Annyi bizonyos, hogy az iromány sem a széki hatóságok, sem a köznép helyzetén nem javított, sőt újabb gyanúba keverte a széki előjárókat és mélyítette a bizalmatlanságot.

Szintén az év decemberében, a Gubernium előtt feljelentették a gyergyói tiszteket, azzal vádolva őket, hogy gyűlést tartottak Szárhegyen, ahol felszólították az embereket, hogy a széki tisztek előtt tegyenek esküt arra, hogy sosem állnak határőrnek. A feljelentés szerint Baló István nótárius volt ennek az eseménynek a fő korifeusa. A Gubernium

1054 Uo. 1762/2521. Uralkodói parancs Háromszék és Csíkszék fő- és alkirálybíróinak megrovásáról és büntetéséről. 1762. december 1.

1055 RNL HMI F 27. XVII/10. fol. 3v. Az 1763. június 28-ai székgyűlés jegyzőkönyve.

1056 MNL OL F 46. 1762/2473. Baló István Gubernium elé idézése. 1762. december 17.

1057 Uo. 1762/2521. Uralkodói parancs Háromszék és Csíkszék fő- és alkirálybíróinak megrovásáról és büntetéséről. 1762. december 1.

1058 Uo. 1763/147. Balási István alkirálybíró az uralkodó Szebenbe idézi, kihallgatásra a Gubernium elé. 1763. január 6.

1059 Uo. 1763/172. Uralkodói parancs a széki tiszteknek, egy illegálisan terjesztett vers szerzőjének kézre kerítéséről. 1763. január 6.

december 17-én utasította csíkszentkirályi Bors Tamás helyettes alkirálybírót, hogy egy Gallauner nevű kapitánnyal szálljon ki Gyergyószékbe, és vizsgálja ki az ügyet, amelyről mindketten külön-külön tegyenek jelentést. A jelentés egyik példányát a Guberniumnak, a másik példányt pedig külön Buccownak küldjék. A Gubernium ezzel a paranccsal egy időben rendelte Szebenbe a gyergyói nótáriust, hogy számot adjon tetteiről.¹⁰⁶⁰ Ugyanakkor a széki tiszteket a lakosság részéről is érték retorziók. Az alkirálybírók udvarházait megtámadták, a tiszteket bántalmazták és elűzték.¹⁰⁶¹ 1762 végére anarchikus állapotok kezdtek eluralkodni a székben.

1763. január 11-én a széki tisztviselők gyűlést tartottak Várdotfalván, hogy a guberniumi rendelkezéseket és a további teendőket megvitassák. Az anarchikus állapotokat példázza, hogy a felfegyverzett és feldühödött lakosság egy egész napon és éjszakan keresztül túsul ejtve, körbezárva tartotta a gyűlésezőket, akik kis híján életükkel fizettek.¹⁰⁶² A helyi nemesség elleni támadások tovább folytatódtak. Bors Tamás, a mindszei Czikók, Ferenczi Ferenc és Lestyán József udvarházait feldúlták.¹⁰⁶³ Bors Tamás jelentést tett a történekről a Guberniumnak, részletesen leírva, hogy a limitrophusok miként fosztották ki a házát, és milyen tételes károkat szenvedett. A Gubernium tudomásul vette a feljelentést, azonban a Bors által várt igazságszolgáltatás elmaradt.¹⁰⁶⁴ Az 1763 elejére kialakult állapotok nemcsak a polgári közigazgatást lehetetlenítették el, hanem már a határőrség megszervezését is veszélyeztették.

A főhadparancsnok utolsó kísérlete a helyzet kezelésére, valamint a katonai szervezés folytatására az ún. Kálnoki-bizottság felállítása volt, amelynek élére gróf Kálnoki Antal lovassági tábornokot állította, aki birtokai révén csíkszéki kötődésű és érdekelt-ségű is volt. A bizottság tagja volt gróf Nemes János, valamint egy alezredes és egy hadbíró, továbbá az érintett törvényhatóságok (Háromszék és Csíkszék) főkirálybírói.¹⁰⁶⁵ A bizottság katonai kíséretet kapott, és de facto átvette a teljes katonai és polgári hatalmat a két székben. Csíkszéken olyan ellenállás fogadta Kálnokit, hogy a tábornok kénytelen volt még néhány századot a székbe vezényelni, hogy a lázongásokat lecsillapítsa.¹⁰⁶⁶ A bizottságnak sikerült némileg helyreállítani a közrendet, azonban a helyi sérelmek és konfliktusok megoldásának felelősségét nem merete vagy nem tudta vállalni, ahogy a Gubernium sem. A két testület gyakorlatilag egymásra mutogatott, és terelte az igazságszolgáltatás felelősségét. A bizottság „beékelődött” a Gubernium és a széki adminisztráció közé, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Főkormányzék rendeleteit először Kálnoki vette át, és csak azokat továbbították a széki tisztek felé, amelyeket jónak láttak. Előfordult, hogy a szebeni parancsokat csak többhetes késéssel

1060 Uo. 1762/2473. Baló István Gubernium elé idézése. 1762. december 17.

1061 Imreh 1994. 20; Endes 2013. 196.

1062 Szádeczky 1908. 50–54; Imreh 1994. 20; Endes 2013. 196–197.

1063 Endes 2013. 199; Szádeczky 1908. 55.

1064 Uo. 1763/233. Bors Tamás jelentése és panasza a Guberniumnak a katonarendűek fosztogatása miatt. 1763.

1065 Endes 2013. 199; Szádeczky 1908. 57–58.

1066 Szádeczky 1908. 59.

továbbították a szék felé.¹⁰⁶⁷ Ez az eljárás tovább nehezítette a széki közigazgatás dolgát, késleltette az amúgy is lassú guberniumi-széki kommunikációt, félreértéseket eredményezett, valamint a széki jelentésekre és panaszokra tett központi utasítások egy részét visszatartotta. Ez gyakorlatilag megbénította a széki tisztek működését, ami a körülmények között amúgy sem volt hatékonynak mondható. A Gubernium viszont számonkérte a széktől az utasítások kései teljesítését vagy éppen a bekért jelentések késését.

1762 végén a széki tisztek megpróbálták az uralkodóhoz fordulni. Panaszlevelet fogalmaztak, amelyet csíktaplocai Lázár Imre főnótárius vitt fel Bécsbe.¹⁰⁶⁸ Nem sokkal később került az udvar elé Haller Pál jelentése is a csíki eseményekről. Haller az események pontos ismeretében, szépítés nélkül számolt be a csíki zavargásokról és anarchikus állapotokról.¹⁰⁶⁹

A kedélyek lecsillapítására a Főkormányzék február 22-én egy magyar nyelvű köriratot küldött a székekbe, amelyet minden faluban felolvastak. Ebben a levélben a határórség felállításának szükségességét próbálta megindokolni a Gubernium, valamint nyugalomra és engedelmességre intette a katonarendű népet. Magyarra fordítva az uralkodói leiratokat, felszólították a limitrophusokat, hogy hagyjanak fel a törvénytelenséggel, és térjenek vissza falvaikba, munkájuk mellé. A felszólítás többször is hivatkozott a szabad székelyek katonai múltjára és hadakozó őseire, ezáltal próbálva morálisan is hatni a kezelhetetlen tömegre. Az uralkodó felszólította a katonarendűeket, hogy a parancsot véve, azonnal engedelmeskedjenek, ellenkező esetben szigorú büntetést helyezett kilátásba. Ugyanakkor felolvasták a katonarendűek előtt a széki tiszteknek szóló figyelmeztetést is, amely szerint elmozdítják őket hivatalukból, amennyiben gátolják a katonai szervezőmunkát. A leiratban az uralkodó kifejezte nemtetszését a Lázár Imre-féle bécsi követség miatt is, elmarasztalva a széki tiszteket, amiért a Guberniumot megkerülve egyenesen a Kancelláriához folyamodtak, és uralkodói kihallgatást kértek.¹⁰⁷⁰ Figyelemre méltó az uralkodói leirat ezen része, hiszen tudatosan figyelmen kívül hagyta, hogy a széki tisztek 1762 őszen és telén, a delnei tanácskozások nyomán, az alárendeltségi viszonyt betartva, többször is a Guberniumhoz fordultak panaszaikkal és kéréseikkel. Az uralkodói leirat és az ahhoz kapcsolt guberniumi üzenet bár büntetést és jutalmat is egyaránt kilátásba helyezett, semmiféle konkrét eredménnyel nem járt.

A Kálnoki-bizottság nem érte el célját, a határórség szervezése megfeneklett. Mindez Buccow megbízatásának végét is jelentette. A főhadparancsnok és guberniumi elnök, egyik utolsó rendelkezéseként, utasította Joseph Ernst ezredest, hogy körlevélben közölje a székely székekkel, hogy amíg az uralkodó másként nem rendelkezik, a fey-

1067 RNL HMI F 27. XVII/10. Bornemisza jelentése a szépvízi székgyűlésről. 1763. július 18.

1068 Endes 2013. 196. Szádeczky 1763 januárjára teszi a követséget.

1069 Szádeczky 1908. 66.

1070 MNL OL F 46. 1763/363. Uralkodói és guberniumi leirat a katonarendű lakosság számára. 1763. február 22.

vert felvevő szabad székelek mindenféle adótól mentesek lesznek.¹⁰⁷¹ Elmaradt az ígéret remélt mozgósító hatása, azonban újabb konfliktushelyzettel tetézte az amúgy is ingatag széki állapotokat, hiszen az alkirálybírók és perceptorok, uralkodói rendelet hiányában, nem tartották törvényesnek Buccow utasítását. Az adott körülmények között azonban lehetetlen vállalkozás lett volna a katonarendűektől bármiféle adót behajtani.

III.2.7.2.2. A határőrség szervezésének második szakasza (1763. május–1764. január 7.)

Az év tavaszára a Gubernium viszonyulása is változni látszott. Buccow leváltása és távozása Erdélyből, valamint Bajtay Antal püspök guberniumi elnökké való kinevezése a gyakorlatban is érezhető következményekkel járt a székekben. A szervezési feladatok irányítását 1763 májusától báró Siskovics József altábornagy vette át,¹⁰⁷² a Kálnoki-bizottság azonban tovább folytatta tevékenységét, nem szorult háttérbe, hanem továbbra is a széki tisztek fölött állva, utasításokat adott számukra, és jelentéstételre kötelezte őket.¹⁰⁷³ Ekkor vette kezdetét a határőrség szervezésének második szakasza, amelyet a szakirodalom is az első időszaktól (1761. július–1763. április) megkülönböztetve tárgyal.¹⁰⁷⁴ A második szakasz, amely egészen a madéfalvi eseményekig tartott, a széki közigazgatás irányába tett nyitást, és az együttműködés keresését is jelentette. A Fő kormányzó és a Főhadparancsnokság mintegy „rehabilitálta” a széki tiszteket, elismerte joghatóságukat, ideiglenesen stabilizálni próbálta a fennálló társadalmi-jogi kategóriákat (katonarendűek-civilek), és a lakosság lecsendesítésére is kísérletet tett. Ez utóbbi cél érdekében a Gubernium elérte a Főhadparancsnokságnál, hogy a Kálnoki-bizottság mellé rendelt katonai erő egy részét kivonják a székből. Erre azonban a zavaros közállapotok miatt végül nem került sor,¹⁰⁷⁵ sőt a nyár elején Siskovics úgy döntött, hogy ismét újabb katonai egységeket küld Csíkszékre, parancsnokuknak azonban meghagyta, hogy a polgári közigazgatás védelmére is ügyeljen, segítséget nyújtva szükség esetén a széki tiszteknek.¹⁰⁷⁶ A katonaság beszállásolása körüli áldatlan állapot, ha nem is megoldódni, de mérséklődni látszott, ugyanis a Gubernium közbenjárására méltányosabban szervezték meg a katonaság elszállásolását. Azokat a falvakat, amelyek az elmúlt időszakban kizárólagosan viselték a kvártélyozás terhét, igyekeztek tehermentesíteni

---

1071 RNL HMI F 1. Gyergyószentmiklós város levéltára, (a továbbiakban RNL HMI F 1.) 1/7. Ernst ezredes körlevele a közsékelekhez. 1763. április 28.

1072 Endes 2013. 199; Szádeczky 1908. 71.

1073 MNL OL F 46. 1763/1076. Széki tisztek válasza a Kálnoki-bizottság kérdéseire. 1763. június 4.

1074 Jakab 2001. 45–46; Egyed 2016. 389; Imreh 1994. 21–22.

1075 MNL OL F 46. 1763/1076. A Gubernium leirata a csíkszéki lakosságnak. 1763. június 9.

1076 Szádeczky 1908. 77.

azáltal, hogy az addig mentesült településeken (valószínűleg jobbágyoknál is)¹⁰⁷⁷ szállásolták el a katonákat.¹⁰⁷⁸

Ennek az időszaknak fontos jellemzője, hogy újra ülésezhetett a székgyűlés, amelynek működése gyakorlatilag lehetetlenné vált a szervezés első időszakában. Akkor, székgyűlés helyett, csak a széki tisztek üléseztek, ezáltal biztosítva a széki hivatali joghatóság – olykor csak elvi – folytonosságát.

III.2.7.2.2.1. Az első (május 20.) és második (június 4.) várdotfalvi székgyűlés

Még valamivel az első várdotfalvi székgyűlés előtt, április végén vagy május elején, az alcsíki szabad rendek közvetlenül az uralkodóhoz fordultak egy közös panaszlevélben, amelyben részletesen leírták mindenik alcsíki falu sérelmét, panaszát és kérelmét. Tételesen felsorolták sérelmeiket, a katonatisztek visszaéléseit, kegyetlenkedését és anyagi veszteségeiket. Jellemző módon ebben a panaszlevélben is éltek a törvények által megerősített székely kiváltságok retorikájával. A Kancellária azonban visszaküldte a panaszlevelet a Guberniumhoz, meghagyva a főhatóságnak, hogy a korábbi rendeletek értelmében járjon el az ügyben.¹⁰⁷⁹

Május 20-án újra összeülhetett a csíki székgyűlés Várdotfalván, ahol a Gubernium újabb utasításait tárgyalták, valamint átvették a még katonának nem állt falvak havasi őrszolgálat elleni tiltakozó levelét.¹⁰⁸⁰ A közállapotok miatt a május 20-ai székgyűlés közel sem lehetett teljes, hiszen a megelőző hónapokban számos birtokos nemes és szabad székely elmenekült a székéből, falvak egész férfi lakossága húzódott ki a havasokba. A közrend bizonyos szintű helyreállításáról, valamint a felsőbb hatóságok hozzáállásának változásáról tanúskodik, hogy ilyen körülmények között is gyűlésezhettek a széki tisztek, és akadozva bár, de működésbe léphetett a civil közigazgatás. A fegyvert felvett lakosság garázdálkodásai és az erőszakos cselekmények azonban folytatódtak.

A fennálló helyzet miatt a széki tisztek egy újabb székgyűlés összehívásához folyomottak június 4-én, Várdotfalván. A főkirálybíró nélkül megtartott székgyűlésre ismét összesereglett a szabad rend, felpanaszolva a már jól ismert sérelmeket. A széki tisztek újra a Gubernium elé terjesztették a lakosság panaszát, kérve, sürgetve a megoldást. Ugyanarról a székgyűlésről két külön feliratot is küldtek Szebenbe, részletezve a beszállásolt katonák visszaéléseit. A Gubernium lehetőségeihez mérten pozitívan állt az újabb széki panaszlevélhez, hiszen még annak tárgyalása napján, június 10-én továbbította azt Francisco Montoya főhadparancsnokhoz és Siskovicshoz, azzal a kéréssel fordulva a Főhadparancsnoksághoz, hogy találjon gyógyírt a katonai visszaélésekre. Hasonló

1077 Mivel az erre vonatkozó forrás „hatalmasok alatt lévő személyeket” említ, ezért a jobbágyrendűekre következtetünk. Egy másik azonosítás a szombati szolgák csoportja lehetne, akik korlátozott mértékben és alkalmanként a birtokos nemesek szolgálatában álltak.

1078 MNL OL F 46. 1763/1076. A Gubernium leirata a csíkszéki lakosságnak. 1763. június 9.

1079 Uo. 1763/1118. Alcsíki falvak panaszlevele az uralkodóhoz és az uralkodó leirata a Guberniumhoz. 1763. május 31.

1080 Uo. 1763/1059. Székgyűlési jelentés a Guberniumnak és a közszékelyek tiltakozó levele. 1763. május 20.

módon továbbították Siskovicshoz egy csíkszéki falusbíró és írnok panaszlevelét is, amelyet a széki tiszteken keresztül juttattak el a Főkormányshoz.¹⁰⁸¹ Mind a széki tisztek, mind a Gubernium egyetértett abban, hogy a hadsereg megszegi az érvényben lévő katonai rendeletet, amelyben a Főhadparancsnokság világosan megszabta a kvártélyozó katonák lakossággal szembeni eljárásmodját.¹⁰⁸² Megfigyelhető, hogy ebben az időszakban gyakrabban összecseng a széki közigazgatás és a Gubernium álláspontja, illetve ténymegállapítása. Ebben az esetben jelentős érv volt mindkét hatóság kezében az, hogy nem csupán az erdélyi vagy széki törvényesség védelmezőiként léphettek fel, hanem egyenesen a főhadparancsnoki katonai rendelet betartását kérhették számon. A Főkormányshoz június 9-én olvasta és tárgyalta a székgyűlés újabb panaszlevelét, majd még aznap egy újabb magyar nyelvű felhívást intézett a szék teljes lakossága, de hangsúlyozottabban a katonarendűek felé. A székgyűlés panaszlevelét nemcsak a Guberniumnak küldték el a széki tisztek, hanem a Tartományi Főbiztosságnak is, amely a hadsereg elszállásolásáért és ellátásáért a legmagasabb szinten felelt Erdélyben. A tisztek a Főbiztosságnak küldött panaszlevelében igyekeztek azokat a sérelmeket előtérbe állítani, amelyek a főhatóság hatáskörébe tartoztak, és amelyekről a katonai szabályzat (*regulamentum*) tételesen rendelkezett: kvártély, mézszárszék (*macellum*) tartása és a szabályozott ár alatti kényszerű húseladás, fuvarozás, fogat biztosítása, postálkodás, élelmezés stb. A széki tisztek szerint a katonaság mindenik esetben megszegte a katonai rendeletek ezekre vonatkozó pontjait, ezért kérték a Főbiztosságot, hogy járjon közben az áldatlan állapotok megszüntetésének érdekében, és az adózó népet kárpótolják veszteségei miatt, máskülönben őfelsége „élő kincstára” szenvedni kárát. A Főhadparancsnokság nem járt el a panaszosok ügyében, hanem a széki tisztek levelét (az ugyancsak panasszal élő beszerceiek levelével együtt) június 15-én átküldte a Guberniumnak, kérve a Főkormányshoz, hogy az járjon el a sérelmezett ügyekben.¹⁰⁸³

III.2.7.2.2.2. A júniusi pátens (1763. június 9.) és a vicetisztek szépvízi gyűlése (1763. június 14.)

A február 22-ei leirattal összevetve, a június 9-ei pátens már valós hatalmi és joghatósági tényezőként számolt a széki tisztekkel, akiknek fontos szerepet szánt a közállapotok stabilizálásában és a szék igazgatásában. A leiratban az udvar és a Gubernium nemcsak tudomásul vette a két külön (katonai és civil) joghatóság létezését, hanem elrendelte annak tiszteletben tartását is, határozottan kijelentve, hogy a katonarendűek a katonai, a fegyvert fel nem vett vagy azt letevő lakosok pedig a széki tisztek fennhatósága alá tartoznak. Ez volt a júniusi „pátens” legjelentősebb pontja, amely mellett újra

1081 Uo. 1763/1114. A csíkrákosi falusbíró panaszlevele, a Gubernium által Siskovicshoz továbbítva. 1763. június 14.

1082 Uo. 1763/1081. A széki tisztek panaszlevele a Guberniumhoz a várdotfalvi székgyűlésről. 1763. június 4.

1083 Uo. 1763/1218. A széki tisztek panaszlevele a Főbiztossághoz a várdotfalvi székgyűlésről. 1763. június 4.

megjelent a februári leiratból visszaköszönő nyugalomra intó hangnem, amelyben a széki lakosságot, főként a limitrophusokat, engedelmességre és a törvények betartására figyelmeztetik.¹⁰⁸⁴

A júniusi pátensnek valójában csak elvi jelentősége volt, az udvar és a Gubernium nézőpontjának változását, valamint a szervezőmunka újszerű megközelítését jelentette. Gyakorlati szempontból, a széki lakosság életére és életkörülményeire vonatkozóan semmi hatással nem volt. A széki közigazgatás helyzete és joghatóságának tiszteletben tartása sem változott a széki tisztek által elvárt mértékben. Néhány nappal az uralkodói leirat után, június 14-én a két Csík és Kászon vicetisztjei (a gyergyószékiek nélkül) gyűlést tartottak Szépvízen, ahol a már jól ismert panaszokat és vádakot fogalmazták meg a katonatisztekkel és katonarendűekkel szemben. Figyelemre méltó tény, hogy a gyűlésen nem vettek részt Gyergyószék tisztviselői. A határórség szervezése az északi társzékben volt a legsikeresebb és a leginkább előrehaladottabb állapotban. Nem tudjuk, hogy miért maradtak távol a gyergyói tisztek társaik gyűlésétől, viszont a társzéki állapotokat ismerve feltételezzük, hogy a helyi katonarendűek által akadályozva voltak. A szépvízi gyűlésen, ahogy már a korábbiakban is megfigyelhettük, panaszlevelet fogalmaztak meg a Gubernium számára, amelyben éles részletességgel tárták a provincialistákat ért sérelmeket a főhatóság elé. Név szerint kiemelték az áldozatokat, sőt olykor a hatalmaskodó császári tiszteket is megnevezték. A széki tisztek sem voltak biztonságban az erőszaktól, hiszen Zöld János felcsíki stationarius commissariust is megtámadták és fegyverrel bántalmazták. Panaszlevelükben a széki tisztek úgy nyilatkoztak, hogy a júniusi pátens nem érte el a várt hatást, hiszen a közállapotok nemhogy javultak volna, hanem inkább romlottak. Felpanaszolták, hogy a széki joghatóságot ugyanúgy semmibe veszik mind a katonatisztek, mind a limitrophusok, mint ahogyan a június 9-ei leirat előtt tették. A széki tisztek úgy látták, hogy a királynői rendeletek hatástalannak, ezért nem lehet a lakosság „megcsendesedésére” számítani.¹⁰⁸⁵ A szék június 14-ei szépvízi jelentésére a Gubernium június 25-én válaszolt. Leiratában viszont nem a tisztek tételes panaszaira reagált, hanem a széki hatóságok egy korábbi mulasztását kérte számon, elmarasztalva a tiszteket azért, mert nem küldték fel Szebenbe annak a 270 elmenekült családfőnek a névsorát, akiről június 2-án tettek jelentést.¹⁰⁸⁶

III.2.7.2.2.3. A gyergyószéki közigazgatás helyzete 1763 közepéig

A katonai szervezés Gyergyószékben kezdődött, és itt bizonyult a legsikeresebbnek is. Ugyanakkor itt jelentkeztek az első gondok, atrocitások és ellentétek is a katonai és széki közigazgatás között. A fegyvert felvett, limitrophus lakosok száma olyan nagy volt, hogy emiatt a katonai terhek nagy része: porció, forspont, közmunkák, a piricskei határátkelő ellátása stb. majdnem teljes egészében a jobbágyokra hárult. A zavaros

1084 Uo. 1763/1076. A Gubernium leirata a csíkszéki lakosságnak. 1763. június 9.

1085 Uo. 1763/1210. A széki tisztek szépvízi panaszlevele a Guberniumnak, 1763. június 14.

1086 Uo. 1763/1224. Gubernium leirata a széki tiszteknek az elmenekült lakosok kapcsán. 1763. június 25.

viszonyokat jól példázza, hogy a júniusi pátens rendelkezései ellenére a gyergyószéki tisztek nem voltak tisztában azzal, hogy a fegyvert fel nem vett vagy azt letett szabad rend fölött milyen mértékben rendelkeznek. A Carato által elfoglalt székházát a Gubernium közbenjárásával visszakapták ugyan a széki tisztek, azonban a katonarendűek fenyegetései miatt nem merték azt újra birtokba venni. A gyergyói helyzetre viszonylag jó rálátást biztosít a társszék tisztjeinek 1763. június 18-ai alfalusi gyűlése után megfogalmazott panaszlevele, amelyet a Guberniumhoz intéztek, részletesen előadva a széki közigazgatás megbénulásának okait, valamint a székben uralkodó társadalmi feszültségeket.¹⁰⁸⁷

A széki igazságszolgáltatás működésképtelenné vált, ugyanis a viceszékre idézett katonarendű alperesek nem vagy csak nagyon ritkán jelentek meg. Utóbbi esetben, a perrendtartással nem törődve, nem is szólaltak fel saját védelmükben, hanem a terem-ből kísértálva, megvető megjegyzésekkel illették a törvényes hatóságot. Az igazságukat kereső felperesek rendszeresen megjelentek ugyan a törvénynapokon, azonban ha a pert veszítő fél katonarendű volt, képtelenség volt az ítéletet végrehajtani, ugyanis nem lehetett, de nem is mertek széki executiót küldeni az elítéltre. Egy egész falu elleni peres eljárás lefolytatása még nehezebbnek bizonyult. Néhány nem katonarendű kilyénfalvi lakos malmát a katonarendű falustársai lerombolták. Ebben az esetben a falu képében, a falusbíró harmadmagával idézték a viceszék elé, de a falu képviselőivel se sikerült az alkirálybíróknak és az assessoroknak szót érteni. Volt rá eset, hogy a viceszék végrehajtói (*executorai*), két assessor, valamint az érintett falusbíró egy falustársával kiszálltak az elítélt alperesekhez, de még az ítéletet sem tudták felolvasni, mert azok bottal és villával támadtak rájuk.¹⁰⁸⁸

Mindezek mellett egy erős társadalmi konfliktusnak is tanúi lehetünk, amely az adózórend és a birtokos nemesség között állt fenn. E konfliktus nem újdonság, és nem a határőrség szervezése generálta, csupán felerősítette, hiszen a fegyvert felvevő szabad rend lehetőséget látott arra, hogy hatalmi pozícióból szembeforduljon azzal a réteggel, amely az ő szemükben „eleget húzta-vonta” őket. Vizsgálatunk szempontjából ez a társadalmi konfliktus azért érdemel kiemelt figyelmet, mert rálátást kapunk bizonyos szinten a széki tisztségviselők közszékelyek általi megítélésére. Az adózórend, de sokkal inkább a közszékelyek (a lófőket nem beleértve) úgy ítélték meg, hogy a széki közigazgatás a nemesség kezében van. Bizonyára okkal gondolták így, és ha megfigyeljük a széki tisztek társadalmi kategóriák szerinti megoszlását, akkor valóban azt kell megállapítanunk, hogy a birtokos nemesek többségben voltak a lófőkkel szemben, közszékely pedig nem emelkedhetett a széki vezető elit közé. Ha azonban a maga teljességében vizsgáljuk akár a főszéki, akár a társszéki közigazgatási rendszert, akkor viszont megállapíthatjuk, hogy sem a lófők, sem a közszékelyek nem voltak kiszorítva a hatalomgya-

---

1087 Uo. 1763/1278. A gyergyószéki tisztek panaszlevele Guberniumhoz a széki állapotról. 1763. június 18.

1088 Uo.

korlásból, hanem részt vehettek a szék működésének bizonyos mechanizmusában, mint például az általános vagy társzékgyűléseken, ahol a falvakat a falusbírák harmadmagukkal képviselték.

A gyergyószéki állapotokat vizsgálva, majdnem ugyanazzal a helyzettel találkozunk, mint a többi társzék esetében, azonban egy jelentős különbséget is felfedezhetünk: a többi társzéki katonarendűekkel ellentétben a gyergyószentmiklósi limitrophusok városi mintára szervezték meg saját közigazgatásukat. Külön magisztrátust, bírót, szenátorokat és nótáriust választottak. A partikuláris szerveződés elsősorban a szentmiklósiak azon szándékát tükrözte, hogy elszakadva a széktől, városi rangot kapjanak. A mezővárosi rang iránti vágyakozásnak ugyanis megvoltak az előzményei.¹⁰⁸⁹ A széki tisztek keserű gúnnyal számoltak be a Guberniumnak a szentmiklósiak szándékáról. Állították, hogy a szabad királyi városokéhoz hasonló privilégiumokat ígértek nekik (feltehetően a katonatisztekre gondoltak), és ennek büvöletében már a rangemelés előtt elkezdték megszervezni a „városi” közigazgatást.¹⁰⁹⁰ Ismerjük Buccow egyik nyilatkozatát, amely a főhadparancsnok gyergyószentmiklósiaknak tett ígéreteit tartalmazza. Eszerint a generális, értékelve, hogy a gyergyószentmiklósiak önként vették fel a fegyvert, és kitarítottak az uralkodó szolgálata mellett, az erdélyi mezővárosokéhoz hasonló kiváltságok megszerzését ígérte az uralkodótól. Ígérete szerint nemcsak a városi státusz megszerzésének érdekében jár közben az uralkodónál, hanem eléri azt is, hogy Gyergyószentmiklóst körbesáncolják és erődítéssel (feltehetően paliszáddal – a széki tisztek közlése szerint kőfallal) lássák el. Megígérte továbbá, hogy a Portánál közbenjár a moldvaiak által elfoglalt havasi területek visszaadásának érdekében, valamint a település a főhadparancsnok személyes és őfelsége különös védelmét fogja élvezni bármilyen háborgató (gondolhatunk itt a széki tisztekre is) ellen.¹⁰⁹¹ Nincs különösebb okunk kételkedni afelől, hogy az említett nyilatkozat Buccowtól származik, vagy az ő jóváhagyásával írták és fordították le, hiszen tartalma egybecseng ennek a képlékeny, jogilag le nem tisztult időszaknak a megalapozatlan, sokszor ellentmondásos ígéretéivel. A gyergyói tisztviselők fent említett panaszlevele is alátámasztja, hogy a szentmiklósiak valóban kaptak ígéretet a mezővárosi jogállás elnyerésére.

A katonarendű szentmiklósiak a korábbi szabad széki vásárt kisajátították, fegyveres őrizet alá vették, vásárpénzt szedtek és szabályozták az árakat. Thúri István alkirálybíró 1763. június 11-én két assessorát (Galló Ferencet és Ferencz Mihályt) küldte Gyergyószentmiklóásra, hogy a falusbírótól, Török Ferentől megtudakolja az engedelmességet megtagadó katonarendűek szándékát. Két fontos kérdésre keresett választ a vicekirálybíró: elismerik-e a szentmiklósiak továbbra is a szék fennhatóságát, illetve megengedik-e a széki tiszteknek, hogy a Gyergyószentmiklóson lévő székházban gyű-

1089 Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*. Csíkszereda, 2003. 106.

1090 MNL OL F 46. 1763/1278. A gyergyószéki tisztek panaszlevele Guberniumhoz a széki állapotról. 1763. június 18.

1091 RNL HMI F 1. I. 8. fol. 1v–2r. Buccow nyilatkozata a gyergyószentmiklósiaknak tett ígéreteiről. 1762–1763.

lésezenek? A falusbíró, miután megvitatta a kérdést a katonarendűekkel, a széki fenntartóságra vonatkozóan eléggé homályos választ adott: a széket elismerik és tisztelik, akárcsak korábban, viszont nem akarják, hogy az alkirálybíró parancsoljon nekik, de a viceszéken megjelennek, ha katonarendűnek provincialistával lesz pere. A válasz a fél évvel később életbe léptetett megosztott közigazgatási rendszert vetíti előre,¹⁰⁹² azonban akkor és ott csupán arra számíthatott a széki közigazgatás, hogy a vegyes perek esetében a katonarendűek elismerik a viceszék illetékességét. A gyakorlatban azonban ez az ígéret semmit sem jelentett. Kézzelfoghatóbb volt a gyergyószentmiklósi falusbíró azon határozott válasza, miszerint nem engedik, hogy a széki tisztek használatba vegyék a székházat.¹⁰⁹³

A szentmiklósi limitrophusok keményen felléptek a széki tisztekkel szemben is. A fenyegetések mellett tettelegességre is sor került. Bíró Tamás assessort megvádolták, majd erőszakkal elhurcolták és fogságban tartották. Egyes egyházi személyekkel szemben is felléptek, amire a többi társszékből is volt példa. A június 18-ai panaszlevél előtt a gyergyói tisztek külön, társszékük nevében nem folyamodtak írásban a Guberniumhoz. A széki tisztek, állításuk szerint, a Gubernium rosszállásától és fenyítésétől tartottak, félve attól, hogy panaszukat a főhatóság netán a határőrség szervezésével szembeni fellépésként értelmezi. A többi társszék tisztikara mellett azonban már 1762 decemberében, a delnei gyűlése(ke)n részt vett Thúri István alkirálybíró és László János assessor. A későbbiekben mindössze egy alkalommal van arról adatunk, hogy egy össz-széki tisztgyűlésről hiányoztak a gyergyóiak.¹⁰⁹⁴ Nem mondható el tehát, hogy Gyergyószék előljárói külön utat jártak volna a határőrség szervezésének időszakában, azonban az kétségtelen, hogy helyi szinten nagyobb problémát jelentett számukra a katonatisztek és a limitrophusok tevékenysége. A szentmiklósi katonarendűek önállósodó „városi aspirációi” pedig egy sajátos és egyedi kihívás elé állították őket.

III.2.7.2.2.4. Az első (június 28.) és második (július 18.) szépvízi székgyűlés

A széki tisztek 1763. június 28-án Szépvízen tartottak egyeztető gyűlést, ahol azoknak a falvaknak a lakosai is megjelentek, akik a katonák beszállásolásának terhéért leginkább viselték. Nem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy a szépvízi *confluxus* a törvényes és hagyományos értelemben vett székgyűlés volt-e, mivel a fennmaradt jegyzőkönyvi kivonatból úgy tűnik, hogy a falvak nem csupán három előljáró által képviselték magukat, hanem tömegesen gyűltek össze panaszukat előadni. A széki tisztek egyeztető gyűléséből így gyakorlatilag egy ad hoc székgyűlés lett, de talán helyesebb inkább népgyűlésnek nevezni.

1092 A júniusi pápens rendelkezése a megosztott közigazgatásról a madéfalvi események előtt gyakorlatban nem valósult meg.

1093 MNL OL F 46. 1763/1278. A gyergyószéki tisztek panaszlevele Guberniumhoz a széki állapotról. 1763. június 18.

1094 Lásd fennebb a június 14-ei szépvízi tisztgyűlést.

A közsékelyek követeléseit a széki tisztek nyolc pontba szedték, majd a Gubernium elé terjesztették. Nem kétséges, hogy a panaszlevél tartalma megegyezett a közsékelyek valós sérelmeivel, viszont egyértelműen látszik, hogy a levelet a nótárius a széki tisztek megszokott stílusában, érvrendszerével és retorikájával fogalmazta meg. A sérelmek felsorolása a széki tisztek által is többször hangoztatott érvvel kezdődött, miszerint a határőrség szervezése törvénytelenül zajlik, uralkodói és országgyűlési felhatalmazás nélkül. Kinyilvánították továbbá, hogy nem akarnak elszakadni a széki, civil közigazgatástól, sőt követelték annak teljes visszaállítását. Sérelmezték, hogy annak ellenére, hogy a Gubernium a széki tisztek alá rendelte a fegyvert fel nem vett lakosságot, a katonatisztek nem tartják tiszteletben a rendelkezést. A köznép a katonatisztek tette felelőssé a közösségi meghasonlásért, akik állítólag arra biztatták a lakosságot, hogy ne tartsák tiszteletben a széki szokásjogot, ne ismerjék el a széki tiszteket, valamint tagadják meg az adózást. A panaszló közsékelyek, beleértve a lóföket is, tiltakoztak az ellen is, hogy társadalmi jogállásuk alapján összeírják őket. A helyi sérelmeken már jócskán túlmutatott az a követelés, amely a székely natio gyűlésére és az országgyűlés összehívására vonatkozott. A közsékelyek – kétségtelenül a széki elit irányítása alatt – az egész székely rendi natio jogainak országgyűlési felterjesztését, megvizsgálását, törvénybe iktatását, majd uralkodói szentesítését kérték.¹⁰⁹⁵

A falvak lakosai követelték továbbá azt is, hogy a Siskovics által beküldött kétszázadnyi katonaságot lehetőleg ne ugyanoda szállásolják el, ahová az előző alakulatokat bekvártélyozták. A katonai parancsnokság ekkor már nem alkalmazta a régi eljárásmodot, miszerint előre közölték a széki commissariusokkal a székbe érkező katonaság létszámát, és nem egyeztettek a biztosokkal a katonák szétosztásáról sem. A széki commissariusokat megkerülve, Carato alezredes saját maga döntötte el korábban is, hogy a beérkező katonaságot hogyan és hova szállásolják. A Carato által megszervezett katonai elszállásolás ellen a falvak lakossága hevesen tiltakozott, felpanaszolva a katonák által okozott károkat. A székgyűlés is tiltakozását fejezte ki, és a széki tisztek kérték a Guberniumot, hogy adják vissza számukra a katonaság kvártélyba való elosztásának jogát és feladatát. A székgyűlésre összesereglett köznép írásban is benyújtotta panaszát a széknek. A katonatisztek és a katonának állt lakosság eljárás módját a civil lakosság és a széki előljárók egyaránt elítélték, és a panaszokat nemcsak a Guberniumhoz, hanem követség útján, az udvarhoz is továbbították.¹⁰⁹⁶ A köznép és a széki vezető elit között ritkán figyelhető meg ehhez hasonló egyetértés. Ekkor már nem csupán a széki tisztek gyűlése, hanem a székgyűlés is kérte a Guberniumtól, hogy vonják ki a székből az idegen tiszteket. Továbbá sérelmezte a székgyűlés azt is, hogy a felcsíki alkirálybíró, Boros Ferencet a Gubernium elmozdította tisztségéből, ahogy ők megítélték, „csupán vádak alapján”. Ahogy az már a korábbi időszakokban is felmerült, a főkirálybíró távollétében

1095 MNL OL F 46. 1763/1346. A közsékelyek szépvízi panaszlevele a Guberniumhoz. 1763. június 28.

1096 RNL HMI F 27. XVII/10. Az 1763. június 28-ai székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata.

az egyik alkirálybíró vezette a szék ügyeit, fogta össze az összes társszéket. Bornemisza távollétében (de talán már Haller Pál alatt is) ezt a feladatot Boros Ferenc látta el.¹⁰⁹⁷ Elmozdítása ezért is érintette fájdalmasan a széket. A június 28-ai székgyűlés ezért kérte a Főkormányszéktől Boros hivatalba való visszahelyezését. Boros visszahelyezését hangsúlyozottan követelték a közszekelyek is, mivel egy olyan hivatali személyt láttak benne, aki érdekeiket képviseli, akinek hivatali munkájában megbíznak, és számítanak rá a katonatisztekkel szembeni ellenállásban.¹⁰⁹⁸

Két nappal a „népgyűlés” után, június 30-án, az alcsíki tisztek külön gyűlést tartottak Csíkszentimrén, ahol újabb jelentést fogalmaztak meg a katonatisztek és a limitrophusok kihágásairól. A széki tisztek részéről olykor gyakorlati ellenállást is megfigyelhetünk a katonatisztekkel szemben: egyik alkalommal Bors Lázár alcsíki alkirálybíró tagadta meg az ingyenes szállítás biztosítását.¹⁰⁹⁹

A Gubernium július 11-én válaszolt a szépvízi panaszokra. A főhatóság ezúttal sem állhatott elő gyakorlati megoldással a széki problémákra. Elutasította a közszekelyek és széki tisztek azon kérését, hogy járjon közben az udvarnál a katonatisztek visszahívásának érdekében, arra hivatkozva, hogy a katonatisztek az uralkodó parancsából tartózkodnak a székekben és tevékenységük nem ellentétes a királynő akaratával. Boros alkirálybíró hivatali visszahelyezését szintén az uralkodói akaratra hivatkozva utasították el, hiszen a tisztviselő királynői parancsra lett felfüggesztve, így a Főkormányznek nem állt módjában őt hivatalába visszahelyezni.¹¹⁰⁰

Július 18-án újabb székgyűlést tartottak Szépvízen, ezúttal a főkirálybíró elnöklete alatt. A gyűlésről Bornemisza jelentést írt a Gubernium elnökének, Bajtay Antal püspöknek. A székgyűlésen ismét jelentős tömeg jelent meg, a falvak háromtagú képviselői mellett. A katonarendű falvak és a limitrophusok nem képviseltették magukat a *generalis congregatió*n. A széki tisztek felolvasták a Gubernium rendeletét, amelyben nyugalomra és engedelmességre intették a népet. A júniusi leirat óta elfogadottá vált, hogy külön említették a *provincialis* és a *militaris iurisdictio* alatt lévő köznépet, illetve különbözött a velük szembeni eljárás mód is. A katonarendűek kivonták magukat a főkirálybíró hatósága alól, amit az is bizonyít, hogy még a főkormányzéki rendeleteket sem állt módjában Bornemiszának közvetlenül eljuttatni a limitrophusokhoz, azokat ugyanis Carato ezredesen keresztül tehetette csak. A helyzet nehézségét szemlélteti a július 4-ei guberniumi rendelet sorsa. Mivel a katonarendűek nem jelentek meg a július 18-ai székgyűlésen, a főkirálybíró Bors Lázár alcsíki vicekirálybíróra bízta, hogy a főkormányzéki üzenetet hozzájuk is eljuttassa. Az alkirálybíró felkereste az ezredet a csík-

1097 Uo; Uo. XVII/54. fol. 3v. Derékszéki jegyzőkönyv. 1763.

1098 MNL OL F 46. 1763/1346. A közszekelyek szépvízi panaszlevele a Guberniumhoz. 1763. június 28.

1099 RNL HMI F 27. XVII/10. Az 1763. június 28-ai székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata; MNL OL F 46. 1763/1346. Vicetisztek jelentései a limitrophusok kihágásairól. 1763. június 30.

1100 MNL OL F 46. 1763/1346. A Gubernium válasza a szépvízi székgyűlés panaszlevelére. 1763. július 11.

szeredai várban, aki a levél borítékját a sárba dobta, a levelet pedig olvasatlanul visszaküldte Borssal a főkirálybíróhoz, helytelenítve a megszólítására használt titulust. A gesztus jelzésértékű volt, és sokat elárult arról, hogy a katonai parancsnokság nem tartotta a katonarendűekre érvényesnek a polgári hatóságok (ez esetben a Gubernium) parancsait. Carato eljárását Bornemisza főkirálybíró erősen sérelmezte, és panaszt tett ellene és altisztei ellen a Guberniumnál. Bornemisza július 18-ai szépvízi jelentése határozott és szókimondó állásfoglalás volt a katonatisztek eljárás módjával szemben, valamint a széki közigazgatás és joghatóság védelmében.

Az egyetlen nemesek és a községeltek is kérvényt nyújtottak be a székgyűlésnek, kérve a katonatisztek eltávolítását. A főkirálybíró és a székgyűlés felsorakozott a kérvény mellett, és továbbította azt a Guberniumnak.¹¹⁰¹ A főkirálybíró két évvel később főként a szépvízi és csikdelnei állásfoglalásai miatt idézték a Bűnfenyítő Bizottság elé.

A szépvízi jelentés egyik fontos pontja a helyi birtokos nemesség és a széki tisztek ellen elkövetett kihágások és erőszak miatti panasztétel volt. Annak ellenére, hogy szentkirályi Bors Tamás együttműködött a katonai hatóságokkal, és teljesítette a tőlük kapott megbízásokat, a katonarendűek feldúlták házait. Szabó Ferencnek az állatállományában tettek kárt; Dánfalvi Kovács József assessort pedig megkötözték, és gyalog a szeredai várba, majd Háromszékre hurcolták.¹¹⁰² A széki tisztek panaszlevelei vagy a székgyűlések jelentései a Guberniumon keresztül minden esetben eljutottak a Főhadparancsnoksághoz is. A július 18-ai székgyűlési jelentést augusztus 1-jén továbbították a szebeni katonai parancsnoksághoz.¹¹⁰³ A Guberniumhoz küldött szépvízi jelentés sem változtatott érdemben a viszonyokon, hiszen a Főkormányzéseknek nem volt hatalma sem a határőrök, sem a katonatisztek felett.

III.2.7.2.2.5. A katonai elszállásolás és a *stationalis commissariusok*

A fennálló helyzet a széki adminisztráció minden területére és minden tisztviselőjére kihatott, a főkirálybírótól kezdve az utolsó plájásig. A katonai beszállásolások rendszertelenné váltak. Korábban a székbe érkező katonaság számáról és szétosztásának arányairól, esetleg szempontjairól, a széki *stationalis commissariusok* előzőleg utasítást, értesítést kaptak. Az 1763-as csapatmozgásokról azonban nem tájékoztatták sem őket, sem a széki felsőbb vezetést. Az elszállásolandó katonák számáról csak a beérkezés pillanatában kaptak teljes képet a katonaság körüli szolgálatért felelős tisztviselők. A korábbi eljárással ellentétben, 1763-ban a katonai vezetés már nem vette figyelembe a *commissariusok* szálláskijelöléseit, hanem a parancsnokság (Carato alezredes) választotta ki azokat a falvakat, ahová embereit beszállásolta. A katonák és lovak ellátásában, szállító szekerek előállításában és a katonaság körül felmerülő összes szolgálatban azonban továbbra is a *stationalis commissariusok*ra hagyatkoztak. A helyi hadbiztosok

1101 Uo.

1102 Uo.

1103 Uo. 1763/1507. A szépvízi székgyűlés jelentését a Gubernium továbbítja Siskovicsnak. 1763. augusztus 1.

terhei azáltal is megsokasodtak, hogy a csapategységek gyakran cseréltek szállást, a commissariusokkal való előzetes egyeztetés nélkül. A nehezen kezelhető és követhető helyzet miatt egy idő után a commissariusok mind felmondták a szolgálatot. A széki vezetők rábeszélésére végül újra felvették a szolgálatot, a 20 forintos fizetést azonban újra engedélyeztetni kellett a Guberniumnál és a tartományi főhadbiztosnál.¹¹⁰⁴

III.2.7.2.2.6. A gr. Lázár János vezette szervezőbizottság tevékenységének hatásai

A vicetisztek 1763. szeptember 22-ei, ugyancsak Szépvízen tartott gyűlésének témája újból a katonarendűekkel való állandó konfliktus volt. A gyűlés részleteit rögzítő forrás hiányában csak valószínűsíthetjük – az eddigi panaszok alapján megalapozottan –, hogy nagyjából ugyanazok a panaszpontok kerülhettek a Gubernium elé, mint korábban. A Főkormányzék azonban a szokásostól eltérően nagyon későn, csak november 4-én tárgyalta a széki tisztek szeptemberi panaszlevelét. A Gubernium válaszából kiderül, hogy uralkodói rendelet érkezett, amely csökkentette a szebeni főhatóság mozgásterét és kompetenciáját a határország szervezési kérdéseiben, valamint a felmerülő problémák és panaszok megoldásának felelősségét és kizárólagos jogát az újonnan kinevezett szervezőbizottságra bízta. A Gubernium tehát a Lázár János vezette bizottság elé irányította a vicetiszteket.¹¹⁰⁵

A Lázár János-féle bizottság 1763 novemberétől vette át a határország szervezőmunkáját a székekben. Az uralkodó rendeletben tájékoztatta a széket az új bizottság munkájáról, valamint a királynő határországra vonatkozó akaratáról. Az utasítás szerint a széki assessorok minden faluban az összehívott lakosság előtt felolvasták az uralkodói rendeletet, majd választ kértek a lakosságtól arra vonatkozóan, hogy vállalják-e a fegyver felvételét. A lakosság választát jelentésben továbbították Bécsbe. A rendelet kihirdetése Csíkszéken november 18-a és december 1-je között zajlott. A lakosság hozzáállása azonban ezúttal sem változott.¹¹⁰⁶ November végén és december folyamán a Lázár-bizottság, erős katonai kíséret mellett, Gyergyóból indulva végigjárta az egész törvényhatóságot, elvégezte az összeírást, majd december 18-án megtörtént a zászlószentelés és a katonarendűek eskütétele.¹¹⁰⁷

Rögtön a határország gyergyói megszervezését követően a széki tisztek és a nemesség kérvényben fordult a bizottsághoz, hogy rendezzék a katonák és civilek közötti jogi, közigazgatási és társadalmi viszonyt. A megelőző év rossz tapasztalataira hivatkozva kérték, hogy a tisztek tartsák fegyelem alatt a katonarendűeket, tiltsák meg a hatalmaskodást, a polgári hatóságokkal szembeni erőszakot és tiszteletlenséget. Minden bizony-

1104 RNL HMI F 27. XVII/10. A széki tisztek jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a stationális commissariusok, a gornykik és a plájások fizetése iránt. Szépvíz, 1763. október 31.

1105 MNL OL F46. 1763/2287. A Gubernium válasza a széki tisztek szeptember 22-ei szépvízi panaszlevelére. 1763. november 4.

1106 RNL HMI F 27. XVII/50. A széki assessorok jelentése a guberniumi rendelet falvankénti kihirdetése után. 1763. november–december.

1107 Jakab 2001. 107; Szádeczky 1908.148–149; Endes 2013. 204–205; Imreh 1994. 23; Egyed 2016. 395.

nyal a katonarendűek és civilek közötti viszony pontos és hatékony rendezése volt akkoriban a legegyszerűbb feladat. A Lázár-bizottság rendeletben utasította a határőrséget a polgári hatóság és lakosság tiszteletben tartására,¹¹⁰⁸ azonban a viszony törvényi, közigazgatási rendezése még pár hónapot váratott magára, és csak 1764-ben, a madéfalvi események után valósult meg.

A sikeres gyergyószéki szervezést követően a Lázár-bizottság Felcsíkra ment, hogy ott folytassa munkáját. Itt az összeírást és felesketést megkezdték ugyan, de a falvak lakosságának egy része az erdőbe menekült. Mind a főkirálybíró, mind beosztott tisztviselői – a bizottság utasítására – megpróbálták jobb belátásra bírni a menekülteket, sikertelenül. A Háromszékről érkező „erősítés” megjelenése, majd a felfegyverkezett tömeg Taploca és Madéfalva körüli szervezett felvonulása miatt a bizottság a katonai beavatkozás mellett döntött. A szervezőmunka január 10-én folytatódott, a madéfalvi véres események után. A felcsíki századok zászlószentelése már január 17-én, Csíkrákoson megtörtént. Alcsíkon is hamar, 21–26-a között elvégezték a szervezőmunkát. Ezután a bizottság kidolgozta a határőrök megadóztatásának eljárás módját. A kászoni katonaköteles lakosság megszervezését és felesketését január 30–31-én végezték el.¹¹⁰⁹

A katonai szervezést követően a legfontosabb teendő a határőrségre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer kidolgozása volt. A munkálat során a bizottság a Gubernium 1762. november 18-ai ideiglenes rendelkezéseiből indult ki. A bizottság viszonylag gyorsan, már február 7-én felterjesztette a tervezetet az uralkodóhoz jóváhagyásra. Eszerint három perkategória jött létre: *személyi, vagyoni*, valamint *vegyes típusú* perek. Előbbi a katonai, a második a széki, az utóbbi pedig az úgynevezett vegyes bíróságok (*forum causarum mixtarum*) hatáskörébe tartozott, amelyek 1773-ig működtek¹¹¹⁰ (Csíkszéken 1769-ig).

A határőrség (és a Folytonos Táblák) felállítása gyökeres változásokat eredményezett a székben mind társadalmi, mind közigazgatási és igazságszolgáltatási téren, de még költségvetési szempontból is, hiszen a katonarendűeket felmentették a szokásos perköltségek alól, valamint többé nem járultak hozzá a székgyűlések és társszékgyűlések költségeihez. Gyakorlatilag a szék lakosságának több mint felét kivonták a széki terhek alól, ezáltal jóval nagyobb terheket róva a jobbágyrendűekre. Számos olyan kötelezettség alól felmentették a határőröket, amiből addig túlnyomó részt ők vették ki a részüket, mint például a különböző közmunkák (kivéve a hadászathoz kapcsolódókat), a fuvarozás és katonai beszállásolás.¹¹¹¹ Mivel 1763/64-ben mélyreható társadalmi, közigazgatási és jogi változások következtek be, ezért joggal tarthatjuk ezt az időpontot korszakhatárnak Csík-, Gyergyó- és Kászonszék (illetve Háromszék és Bardocszék) történetében.

1108 Szádeczky 1908. 152–153.

1109 Uo. 187–188; Endes 2013. 210–211.

1110 Szádeczky 1908. 195; *Székelyföld története* II. 402.

1111 Szádeczky 1908. 196; Egyed 2016. 398.

1764 januárjában az uralkodó – figyelembe véve a Gubernium véleményét – úgy döntött, hogy a Lázár-bizottság alárendeltségében egy „bűnfenyítő” vegyes bizottságot (*Commissio Criminalis*) küld ki a csíki események kivizsgálására, valamint a zendülésben főszerepet játszó felelősségre vonására. Csíkszékkal március 25-én közölték a *commissio criminalis* felállítását, majd felszólították a tisztviselőket, hogy mindenben engedelmessé legyenek, és segítsék a bizottság munkáját. A nemesi és papi renden lévőköt a bizottság nem közvetlenül idézte perbe vagy kihallgatásra, hanem a széki hatásköröket tiszteletben tartva, a széki tisztek által. Az egyházi személyek kihallgatására június 13-án Csíktaplocán egy albizottság alakult, a *Commissio Particulare*, amelybe a püspök nevezte ki az egyházi tagot (a gyergyói esperest). A széki tisztek sem voltak mentesek a vizsgálatok alól. A széki főjegyzőt, Lázár Imrét, mivel a szék panaszát 1763 elején az uralkodó elé vitte, fölmentették tisztségéből. Ifj. Zöld János *commissariust* 1764 nyarán elfogták, majd hivatalától megfosztották és örökre eltiltották, mivel testvérét, Zöld Péter plébánost rejtegette. Az ítélet végrehajtását, amely egyévi fogságot is magában foglalt, a csíkszéki Folytonos Táblára bízták.¹¹¹²

1764. január végén–február elején a kászonszéki küldöttek a Lázár-bizottság előtt bemutatták privilegiális okleveleiket, amelyek a Luxemburgi Zsigmondtól kapott, majd Hunyadi Mátyás, II. Ulászló és az erdélyi fejedelmek által megerősített és kibővített közösségi kiváltságaikat tartalmazták. A középkorból származó kiváltságok jelentették Kászonszék önrendelkezésének jogalapját, amelyre autonóm társszéki státusza épült.¹¹¹³ Ebben az időszakban Kászon sajátos közjogi helyzetének két fő pillére került a változások homlokterébe: a katonáskodást és a saját törvénykezést érintő kiváltságok. A társszék a határországba való bevonása ellen tiltakozott, hivatkozva középkorból származó kiváltságára, miszerint a kászoni katonák még háború esetén is otthon maradhatnak, a keleti határátkelők és völgyek védelmére, nem kötelezhetőek külföldi hadjáratokban való részvételre. Az önálló (viceszéki) törvénykezést a folytonos táblák felállítása veszélyeztette, amely gyakorlatilag felszámolta a kis szék igazságszolgáltatási autonómiáját, megszüntetve a viceszéket. A partikuláris, középkori kiváltságokon alapuló különállásra mért csapásként értelmezhetjük az egységesített igazságszolgáltatási rendszer bevezetését, valamint Kászon törvénykezési egyesítését Al- és Felcsíkkal, létrehozva a csíkszéki folytonos táblát (*tabula continua Csikiensis*). A kászoni küldöttek e két változás ellen próbáltak tiltakozni azáltal, hogy régi kiváltságos leveleiket összegyűjtve, azokat a Lázár János vezette királyi bizottság előtt bemutatták. A bizottság azonban arra a következtetésre jutott, hogy a kiváltságos leveleket átjavították, tartalmukat megváltoztatták, mivel törléseket, javításokat észleltek bennük. A bizottság február 2-án jelentette az esetet a Guberniumnak, mellékelve a kászoniaktól elkobzott kiváltságleveleket. A Főkormányshézék rendkívül szigorúan lépett fel a kászoniakkal szemben. Február 13-án

1112 Jakab 2001. 118–120; Szádeczky1908. 198–236; Endes 2013. 214–220; Imreh 1994. 28; Egyed 2016. 397;

1113 Imreh 1994. 11–12.

utasítást adott Tolnai János fiscalis directornak, hogy hivatalból indítson pert nemcsak az állítólagos kiváltságlevél-hamisítókka szemben, hanem Kászonszék ellen is, abból a célból, hogy a privilégiumokat semmissé nyilváníthassák. A guberniumi levéltárban őrizték a kászonszéki kiváltságlevél másolatait, amelyeket a Tolnai fővádó rendelkezésére bocsátottak. A Gubernium az uralkodót is tájékoztatta az esetről és a fiscalis director megbízásáról, várva a királynő további rendelkezéseit az ügyben.¹¹¹⁴

III.2.7.3. Bornemisza szerepe a határőrség szervezésében

A határőrség szervezésével megbízott Buccow tábornok, mint a Gubernium elnöke, már 1762. június 1-re magához rendelte Bornemiszt Szebenbe, és közölte vele a határőrség szervezésére vonatkozó feladatait.¹¹¹⁵ Ezek szerint a főkirálybíróra hárult az a teendő, hogy elsőként próbálja meggyőzni a szék lakosságát a határórstátusz önkéntes vállalásáról. A főkirálybíró első jelentős széki ténykedése ehhez a feladathoz kötődik.

Június 24-én Gyergyóban kezdte meg működését a katonai szervezőbizottság. Bornemisza először a szabad székely lakosság képviselőihez és előjáróihoz fordult Gyergyóalfaluban, azonban velük nem érte el célját. Ezután főtiszti hatalmával élve általános gyűlést rendelt el a gyergyószéki szabad székelyek számára. Úgy tűnik, Bornemisza komolyan vette feladatát, hiszen súlyos büntetést helyezett kiáltásba az engedetlenek számára. Túllépve a széki és országos törvények rendjén, még halálbüntetéssel is megfenyegette a gyűléstől vonakodókat.¹¹¹⁶ Felcsíkon Csíkszenttamásra hívták össze a falusbírákat harmadmagukkal. Akárcsak a székgyűléseken, minden olyan esemény alkalmával, amikor egy falu közössége érintve volt, az illető falut mindig a falusbíró és két előjáró képviselte. Gyergyószékhez hasonlóan Felcsíkon sem sikerült megszerezni a közsékelyek képviselőinek támogatását, ezért ugyanúgy, faluról falura járva, a főkirálybíró és Schröder ezredes mindenhol ismertette az uralkodói akaratot, és végrehajtották a hadkötelesek számbavételét.¹¹¹⁷ Ügybuzgalmát értékelték Bécsben. November 8-ai leiratában az uralkodó kiemelte és dicséretben részesítette a főkirálybíró, mint aki jó példával járt elől a határőrség szervezése terén, ellentétben Udvarhely- és Háromszékkal, Daniel és Mikes főkirálybírókkal, akiket el is marasztalt a leirat.¹¹¹⁸

Bornemiszaának a továbbiakban is fontos szerep jutott. Buccow a főkirálybíró, mint aki jó példával járt elől a határőrség szervezése terén, ellentétben Udvarhely- és Háromszékkal, Daniel és Mikes főkirálybírókkal, akiket el is marasztalt a leirat.¹¹¹⁸ A katonatisztek Gyergyószentmiklósról, hogy szervezze meg az összeírt és felfegyverzett nép katonai szemléjét és eskütételét. Az október 24-én összegyűlt elégedetlenkedő tömeg lecsendesítésében és féken tartásában a főkirálybírónak jelentős szerepe volt.¹¹¹⁹ A katonatisztek

1114 MNL OL F 46. 1764/398. A Gubernium levele a fiscalis directorhoz és az uralkodóhoz a kászonszéki kiváltságok kapcsán. 1764. február 13.

1115 Szádeczky 1908. 12.

1116 Uo. 13.

1117 Uo. 15.

1118 MNL OL F 46. 1762/2278. Uralkodói leirat a székely törvényhatóságok főtisztejeihez. 1762. november 8.

1119 RNL HMI F 27. XVII/5. fol. 1r. A széki nemesek vagy tisztek jelentése a Kancelláriának az őszi eseményekről.

agresszív fellépését azonban nem tartotta elfogadhatónak. November 8-án a vicetisztekkel közösen tartott delnei értekezlet során panaszlevelet fogalmaztak meg a Főkoronászsékhez, amelyben sérelmezték a katonatisztek önkényes eljárás módját.¹¹²⁰ A delnei panaszlevél némileg árnyalja Bornemisza tevékenységét a határőrség szervezésének korai szakaszában. Azt látjuk ugyanis, hogy az uralkodói akaratnak való feltétlen engedelmesség nem zárta ki, hogy a vicetisztekkel egyetértésben tiltakozzon a törvénytelennek tartott túlkapasokkal szemben, vagy hogy a széki közigazgatás védelmezőjének szerepét is magára vállalja. Nem tudjuk, hogy a panaszlevélnek volt-e szerepe abban, hogy nem sokkal később az uralkodói dicséret után a királynő elmarasztalta a főkirálybíró, de ahhoz nem fér kétség, hogy a katonatisztekkel szembeni megnyilatkozással valós kockázatot vállalt a saját személyére és karrierjére nézve.

A Gubernium, az uralkodó elismerő leiratának megküldésével egy időben, november 18-án közölte Bornemiszával, hogy a határőrség szervezésében és a nép meggyőzésében továbbra is számítanak szolgálataira, főszerepet szánva neki.¹¹²¹ Az október végi események következtében azonban a széki lakosság fokozatosan szembefordult a főkirálybíróval, őt tartva felelősnek a határőrség szervezéséért. A korabeli széki közfelfogásról tanúskodik, hogy az emberek úgy gondolták, a főtiszt elsősorban a szék előtt, a széki lakosokért felel, elsődleges kötelessége az ő jogait megvédeni még a központi hatalommal szemben is. Bornemisza tevékenységét – a felsőbb hatóságoknak való engedelmisséget – árulásként fogták fel.¹¹²² Buccow utasítására Schröder ezredessel a főkirálybíró újra bejárta a csíki falvakat, hogy rávegye a lakosságot a katonai eskü letételére, azonban olyan mérvű ellenállással és személyes ellenszenvvel találta szembe magát, hogy jobbnak látta, ha ideiglenesen elhagyja a széket, és saját birtokára vonul vissza. Abafájáról azonban már decemberben visszarendelte a Gubernium (gyakorlatilag Buccow főhadparancsnok), és újabb nehéz feladatot bízta rá, a kettős közigazgatás és bíraskodás elfogadtatását és bevezetésének biztosítását.¹¹²³ A csíkszéki állapotok miatt egy december 1-jei uralkodói leirat megfedtte Bornemiszá, sőt, hivatalából való felfüggesztéssel fenyegette meg, amennyiben nem teremt rendet törvényhatóságában, és nem képes a népet rávenni a katonai eskü letételére.¹¹²⁴ A főkirálybíró az utasításnak engedelmeskedve 1763. január 20-án Gyergyóba ment, hogy megkísérelje lecsendesíteni a kedélyeket. A lakosság ellenállása, fenyegetése, valamint a hír, hogy Csíkban a halálát kívánják, visszafordulásra készítette. A törvényhatóságában uralkodó anarchikus állapotok ekkora már teljesen megbénították, sőt gyakorlatilag felszámolták a civil közigazgatást. A sokrétű, elmélyülő konfliktusok polgárháborús állapotokat eredmé-

1120 MNL OL F 46. 1762/2313. A széki tisztek panasza a Guberniumnak a katonatisztek széki tevékenysége ellen.

1121 Uo. 1762/2278. A Mária Terézia 1762. november 8-ai uralkodói leirata mellé csatolt november 18-ai guberniumi utasítás Bornemiszának.

1122 Szádeczky 1908. 34–36.

1123 Uo. 46.

1124 MNL OL F 46. 1762/2521. Mária Terézia leirata a Guberniumnak a határőrség szervezésére vonatkozóan. 1762. december 1.

nyeztek. Ebben a helyzetben csupán a karhatalom beavatkozása állíthatta helyre a közrendet.

1763 februárjában Bornemisztát újból utasította a főhadparancsnok, hogy a felállított Kálnoki-bizottsághoz csatlakozva, Háromszék felől, térjen vissza Csíkba. Kálnoki Antal azonban a csiki viszonyokkal szembesülve jobbnak látta, ha a főkirálybíró jelenléte nem korbácsolja fel még jobban az indulatokat, ezért tanácsára a Gubernium végül Szebenbe hívatta Bornemisztát.¹¹²⁵ A főkirálybíró csak nyáron, Siskovics altábornagy fellépése után tért vissza a székbe. Egyik első intézkedéseként megpróbálta a Guberniumnál elérni Boros Ferenc visszahelyezését felcsíki alkirálybíróságába, majd székgyűlést hirdetett július 18–19-ére, Szépvízre.¹¹²⁶

A határőrség felállítását és Bornemisza főkirálybíró tevékenységét vizsgáló történeti irodalomban nem kapott hangsúlyos figyelmet az 1763. július 18–20. közötti, Szépvízen megtartott székgyűlésről a Guberniumnak írott főkirálybírói jelentés, valamint a benne foglalt határozott állásfoglalás. Az esemény ismert és említett a szakirodalomban, hiszen már Szádeczky is megjegyzi, hogy Bornemisza a szépvízi események miatt került a későbbi Bünyenyítő Bizottság vizsgálati eljárása alá. A szépvízi nyilatkozat tartalma azonban részletes elemzést érdemel, ugyanis annak fényében árnyalható, sőt átértékelhető Bornemisza Pál tevékenységének értelmezése.

A gyűlésen tömegesen jelentek meg a fegyvert fel nem vett szabad székelyek, hogy panaszaikat előadják. A határőrség szervezése kapcsán már a székely nemzetgyűlés összehívását is kezdték követelni, valamint egy olyan országgyűlést, amely elé felterjeszhetnék a nemzetgyűlési végzést.¹¹²⁷ Bornemisza sérelmezte Carato ezredes eljárását, miszerint a Gubernium egyik rendeletét olvasatlanul visszaküldte neki, ezáltal meggátolva, hogy a katonarendűekhez is eljusson a főkormányszéki utasítás. Az alezredes viselkedése miatt a főkirálybíró panaszt tett a Guberniumnál,¹¹²⁸ újra szembehelezkedve a katonatisztekkel. Bornemisza Guberniumhoz intézett jelentése és a katonatisztek elleni panaszlevele többek között azért figyelemre méltó, mert a székben zajló események kapcsán a főkirálybíró határozott állásfoglalásáról tanúskodik. Carato fellépését kifejezetten károsnak és elítélendőnek tartotta, az alezredest téve meg felelősnek a kialakult helyzetért. Bornemisza úgy vélte, és szépvízi jelentésében ki is fejtette, hogy Carato tudatosan szított ellenségeskedést a civilek és katonarendűek között, példáját pedig tisztjei is követték. A főkirálybíró meglepően messze merészkedett megfogalmazott kritikájával, amikor a katonatisztek eltávolítását kérte és tartotta az egyetlen megoldásnak. Bornemisza nyilvánvalóan leegyszerűsítette a kérdést, amikor az áldatlan széki viszonyok okát taglalta, ugyanis Buccow tevékenységének következményeiről (nyilván szándékosan) nem tett említést, hanem a teljes felelősséget Caratóra és tisztjeire próbálta hárítani. A szépvízi jelentésben Bornemisza kifejtette azon véleményét,

1125 Szádeczky 1908. 58.

1126 RNL HMI F 27. XVII/10. Bornemisza jelentése a szépvízi székgyűlésről. 1763. július 18.

1127 Szádeczky 1908. 82–83.

1128 RNL HMI F 27. XVII/10. Bornemisza jelentése a szépvízi székgyűlésről. 1763. július 18.

miszerint a határőrség szervezése már a kezdetektől hibásan történt (talán itt fedezhetünk fel burkolt célzást a Buccow-féle eljárásra), ezért úgy vélte, hogy a katonatisztek kivonásával és a katonarendűek különállásának felszámolásával teljesen újra kellene kezdeni a szervezési munkákat. Véleménye szerint, ebben az esetben helyreállna a rend és a nyugalom, ami lehetővé tenné, hogy új alapra helyezték a határőr katonaság felállítását.¹¹²⁹

A szépvízi nyilatkozat megszüvegzésének körülményeit vizsgálva nem zárhatjuk ki teljesen a jelen lévő tömeg nyomását, esetleg fenyegetését sem. A madéfalvi események utáni tanúkihallgatás során elhangzott, hogy a jelenlévő tömeg felzúdult és erőteljesen hangot adott a határőrséggel szembeni dühének. Az egyik tanú megjegyezte, hogy ez a felzúdulás talán rémisztően hatott a főkirálybíróra, aki ennek hatására kijelentette, hogy senkit sem köteleznek a fegyver felvételére, aki pedig felvette, az akár le is teheti azt. Ugyanakkor azt is vallotta a gyűlésen jelen lévő másik tanú, hogy a főkirálybíró nem fenyegette a tömeg.¹¹³⁰ Bármennyire is befolyásolták (vagy sem) a körülmények, az mindenképpen elmondható, hogy Bornemisza határőrség-szervezéssel szembeni kritikája alapos helyzetértékelésre és határozott állásfoglalásra vall.

Ezzel egy időben uralkodói utasításra megalakult az új, Lázár János vezette szervezőbizottság, amelynek tagja volt Siskovics, Bethlen Miklós guberniumi tanácsos, valamint Halmágyi István mint jegyző. A bizottság feladata volt új alapokra helyezni és törvényes, erőszakmentes módszerekkel véghez vinni a határőrség szervezését. Hosszas és alapos előtanulmányok, valamint egyeztetések után sikerült kialakítani egy új tervet, amelyet 1763 őszén jóváhagyott az uralkodó, majd a bizottság fokozatosan kidolgozta a részleteket is. Bornemisza november 20-a körül újra a székbe, Csíksomlyóra rendelték, ahol a bizottság munkáját volt hivatott segíteni. November végén és december folyamán a főkirálybíró a társszéki tisztekkel együtt aktívan vett részt a gyergyószéki határőrség megszervezésében. Emellett a szék adminisztratív ügyeivel is foglalkoznia kellett, mivel jelentős adóhátralék halmozódott fel, amiért a Gubernium november 26-án figyelmeztette és felszólította, hogy minél hamarabb pótolja az elmaradást. A főkirálybíró december 15-én Gyergyószentmiklósról küldött levelében igyekezett menteni magát és a széki perceptorokat, akiknek megparancsolta, hogy minden eszközt felhasználva igyekezzenek begyűjteni a hátralékot. A határőrségi szervezés megpróbáltatásai mellett a leszegényedett és gyakran elbujdosó falusi lakosságtól még az adót is felszedni nehéz feladatnak bizonyult. Bornemisza igyekezett magyarázatot találni az akadozó adószedésre, a szárazságot, rossz termést okolva a pénztelenségért. Mindemellett komoly adóügyi következménye volt annak is, hogy az uralkodói rendelet az egész évre felmentette a katonarendűeket az adó alól, a kirótt összeg pedig a lakosság többi

---

1129 Uo.

1130 *A Commissio Criminalis (Bűnfenyítő Bizottság) tanúkihallgatási jegyzőkönyve*. Közli: Imreh 1994. 224–225.

részére hárult. Bornemisza kérte a Guberniumot, hogy legyenek tekintettel ezekre a tényezőkre, és se őt, se perceptorait ne hibáztassák a fennálló helyzet miatt.¹¹³¹

December folyamán a főkirálybíró újabb utasítást kapott a Guberniumtól, ezúttal a folytonos táblák felállításának ügyében. A főhatóság elvárta, hogy Bornemisza főszerepet vállaljon az új igazságszolgáltatási rendszer szervezésében is. A főkirálybíró azonban vicetiszteivel együtt a Lázár-bizottság mellett tevékenykedett. A december 31-ei, Guberniumnak Dánfalváról címzett levelében Bornemisza arra kérte a főhatóságot, hogy legyen tekintettel arra, hogy a katonai szervezőbizottság minden idejét leköti, ezért a katonai szervezés befejezése előtt nem áll módjában az igazságszolgáltatás ügyével foglalkozni. Az egy héttel későbbi madéfalvi események miatt a főkirálybíró csak január végén kapott választ Szebenből. A Gubernium jóváhagyta Bornemisza kérését, és a folytonos táblák megszervezését a határőrségi szervezés befejezése utáni időszakra halasztotta.¹¹³²

December végén a bizottság előreküldte Bornemiszáat Csíkszenttamásra, hogy készítse elő és rendelje be a környező falvak lakóit a december 26-ai összeírásra. A felcsiki szervezés azonban megfeneklett, amikor több falu férfi lakosa is a környező erdőkbe menekült a bizottság elől. Bornemisza a Lázár-féle bizottsággal szembeni teljes alárendeltségét mutatja, hogy még az erdőre menekült lakosság meggyőzésére is őt küldték előre, tudva, hogy a főkirálybíró már az előző évben elvesztette tekintélyét a nép körében.

A január 7-ei madéfalvi véres események után Bornemisza részt vett a január 10–31. közötti szervező munkálatokban, utána azonban benyújtotta lemondását a Lázár-féle bizottságnak. Döntését a nép vele szemben táplált gyűlöletével indokolta, és kérte a bizottságot, hogy az uralkodó előtt igazolják a határőrség szervezésében való engedelmességét, és alkalomadtán nevezzék ki egy másik tisztségre. Bornemisza arra is kérte a bizottságot, hogy mentsék fel a megszervezésre kerülő folytonos tábla elnöksége alól, mivel ahhoz szinte állandóan a székben kellett volna tartózkodnia, ő azonban szívesebben szeretne volna hamarabb elhagyni a törvényhatóságot és visszatérni vármegyei birtokaira.¹¹³³ A lemondásával egyidejűleg engedélyt kért arra is, hogy Bécsbe utazhasson, feltehetőleg az uralkodóhoz. A bizottság a felmentési kérést február 2-án terjesztette fel jóváhagyásra az udvarhoz. A királynő április 3-án hagyta jóvá főtisztje lemondását, valamint engedélyezte, hogy Bécsbe utazhasson és ott tartózkodhasson mindaddig, amíg az ellene felhozott vádak tisztázódnak. Nincs rá forrásunk, de megalapozottan feltételezhetjük, hogy a bécsi utazást Bornemisza azért szorgalmazta, hogy önmagát igazolhassa a határőrség szervezése kapcsán ellene felhozott vádakkal szemben. Az uralkodó ugyanakkor nem engedélyezte, hogy felvehesse főkirálybírói fizetésének hát-

1131 MNL OL F 46. 1764/210. Bornemisza levele a Guberniumhoz a széki adóhátralék ügyében. 1763. december 15.

1132 Uo. 1764/248. Bornemisza és a Gubernium levélváltása a folytonos táblák szervezéséről. 1763. december 31. – 1764. január 26.

1133 Szádeczky 1908. 190–191.

ralévó részét. A Kancelláriától érkező leiratot a Gubernium több mint két hónappal később, június 12-én vette kézhez, majd két nappal később továbbította a főkirálybíró-nak.¹¹³⁴

Lemondása után több mint egy évvel, 1765 tavaszán, a Csíkszéken működő Bűnfenyítő Bizottság a volt főkirálybíró is beidézte kihallgatásra. Később a Gubernium vizsgálóbizottsága is kihallgatta Bornemiszát az 1763-as szépvízi székgyűlés panaszlevele miatt, azonban a vizsgálat ártatlannak találta, majd az 1765. szeptember 7-ei felülvizsgálat során felmentették az alkirálybírákkal és assessorokkal együtt.¹¹³⁵

A szakirodalomban eddig Bornemiszáról alkotott képpel ellentétben, nem egy erélytelen, az udvar parancsait gondolkodás és mérlegelés nélkül végrehajtó bábbal állunk szemben. Sokkal inkább egy olyan udvarhú főúrként látjuk, aki bár karrierjét teljes egészében az uralkodóház iránti lojalitásra alapozta, egyetértve és támogatva a határőrség felállítását, mégis képes volt szembehelyezkedni az általa károsnak vélt folyamatokkal és jelenségekkel. Nemtetszésének olykor erélyesen adott hangot (Delne, Szépvíz), amelyből a rábízott törvényhatóság iránti felelősség tónusa is észlelhető. A főkirálybíró nem a határőrség felállítását ítélte el, hanem azt az eljárásmodot és azokat a módszereket, amelyek a helyzet elmérgesedéséhez vezettek.

III.2.8. Henter Ádám (1765–1781)

A Kancellária 1764. június 5-én értesítette a Guberniumot, hogy az uralkodó elfogadta Bornemisza lemondását, és engedélyt adott az új főkirálybíró megválasztására, amelyet „a székely natio kiváltsága” alapján, a szokásos módon végezzenek el.¹¹³⁶ A Gubernium 1764. június 18-án báró Daniel Lőrinc királyi táblai assessort és Dombi János háromszéki birtokost guberniumi biztossá nevezte ki, majd utasította őket, hogy vegyék fel a kapcsolatot a szék vicetisztjeivel, illetve a folytonos táblával, közösen meghatározva a főkirálybíró-jelölő székgyűlés helyét, napját és időpontját. A Gubernium is kihangsúlyozta, hogy a kandidáló székgyűlés „a székely natio privilégiuma” szerint menjen végbe. A guberniumi küldöttek nem voltak egyenrangúak biztosi tisztségükben: Daniel Lőrinc főmegbízottként, Dombi János pedig segédmegbízottként képviselte a Főkormányshéket a székgyűlésen. Feladataik közé tartozott, hogy feljegyzéseket készítsenek a gyűlésről, valamint a kandidált személyek neveit és szavazatait feljegyezve, azokat jelentésbe foglalva továbbítsák a Guberniumhoz. A biztosok kinevezésével egy időben a Gubernium a széket is értesítette, felszólítva a vicetiszteket, hogy a küldöttekkel közös egyetértésben szervezzék meg és bonyolítsák le a főtisztválasztó székgyűlést.¹¹³⁷ A biztosok közül Daniel Lőrinc a feladat alóli felmentését kérte, személyes

---

1134 MNL OL F 46. 1764/1308. Az uralkodó jóváhagyja Bornemisza lemondását. 1764. április 3.

1135 Szádeczky 1908. 219. 237–238.

1136 MNL OL F 46. 1764/1335. A Kancellária leirata a Guberniumnak az új főkirálybíró megválasztásáról. 1764. június 5.

1137 Uo. A Gubernium biztosokká nevezi ki Daniel Lőrincet és Dombi Jánost. 1764. június 18.

akadályokra hivatkozva.¹¹³⁸ Kérését azonban elutasították, hiszen az év őszén küldött társával közösen tett jelentést a Guberniumnak a főkirálybíró-jelöletről.¹¹³⁹ Nem sokkal a főtisztválasztó székgyűlés engedélyezése után a csíki vicetisztek anyagi támogatást kértek a Guberniumtól, hogy fedezni tudják a székgyűlés költségeit. A Gubernium a Főbiztossághoz fordult az ügyben. Nem ismerjük az illető hatóság választát,¹¹⁴⁰ de a Henter halála utáni főkirálybíró-jelöléskor is hasonló eljárással találkozunk. A szék a 18. század folyamán mindig is anyagi gondokkal küszködött, azonban ez az első eset, amikor arról szerzünk tudomást, hogy a széki pénztár annyira kimerült, hogy nem volt képes fedezni a székgyűlés költségeit. Az időszak súlyos pénzügyi és társadalmi helyzetét ismerve, érthetőnek látszik az is, hogy a vicetisztek nem terhelhették rá a költségeket az adófizető lakosságra.

A határórség felállításával kialakult társadalmi megosztottság dilemma elé állította a csíkszéki folytonos táblát a főkirálybíró-jelölő székgyűlés összetételét illetően. Bizonytalanok voltak afelől, hogy a megváltozott helyzetben a régi módon hívják-e össze a székgyűlést, vagy pedig a katonarend nélkül. Aggályukkal Daniel Lőrinc főbiztoshoz fordultak, aki a Gubernium utasítása és a határórségre vonatkozó uralkodói rendelet alapján azt a következtetést vonta le, hogy a katonarendnek is részt kell vennie a székgyűlésen. Az uralkodói szabályzat szerint, a határórség kezdeti időszakában bizonyos igazságszolgáltatási ügyekben a határőrök is a folytonos tábla alá tartoztak. A Gubernium „a régi szokás (...) és törvény (...) szerint” rendelte a főkirálybíró candidatiót.¹¹⁴¹ Egyelőre nem áll rendelkezésre olyan forrás, amely fényt derítene arra, hogy végül milyen társadalmi összetételben, a régi vagy új szokás szerint bonyolították-e le a főtisztválasztó székgyűlést, de nem valószínű, hogy a szék szembehelyezkedett volna a guberniumi iránymutatással. Ha a katonarend mégsem vett részt a székgyűlésen, az csakis az ezredparancsnokság ellenállásának tudható be. A következő főkirálybíró-candidatio alkalmával azonban már kétségtelenül jelen volt a katonarend is.

A főkirálybíró-választás – pontosabban jelölés – valamikor október folyamán mehetett végbe, az arról készült küldötti jelentést október végén vagy november legelső napjaiban küldhették fel a Guberniumhoz, ugyanis a főhatóság november 8-án tárgyalta a jelentést, és adott választ a küldötteknek.¹¹⁴²

A székgyűlési candidatio részletes eredményét nem ismerjük, csupán a királyi leiratot továbbító guberniumi levélből tudjuk, hogy az uralkodó 1765. március 2-án

1138 Uo. 1764/1919. Daniel Lőrinc felmentését kéri a biztosi megbízás alól. 1764. Csak pallium.

1139 Uo. 1764/2564. A Gubernium válasza Daniel Lőrinc és Dombi János jelentésére. 1764. november 8; uo. 1764/2805. Daniel Lőrinc és Dombi János jelentése a főkirálybíró választásról. 1764. Csak pallium.

1140 Uo. 1764/2000. A széki tisztek pénzügyi segítséget kérnek a Guberniumtól. 1764. Csak pallium.

1141 RNL HMI F27. XVIII/42. fol. 1rv. Daniel Lőrinc válaszlevele a csíkszéki folytonos táblához a főkirálybíró választás kapcsán. 1764. július 3.

1142 MNL OL F 46. 1764/2564. A Gubernium válasza Daniel Lőrinc és Dombi János jelentésére. 1764. november 8.

sepsiszentiványi Henter Ádámot nevezte ki főkirálybíróvá. Henter kinevezése családtagjai előléptetését is magával hozta. Henter Ádám királyi táblai állandó assessori helyére az uralkodó második unokatestvérét, Henter Zsigmond számfeletti assessorot nevezte ki, Zsigmond helyére pedig annak testvérét, Henter Ferencet (Henter Dávid ítélőmester fiait).¹¹⁴³

Henter Ádám hivatali emelkedéséről kevés adatunk van. Bécsi összeköttetéssel minden bizonnyal rendelkezett, ugyanis fiatalkorában, 1746-ban, az Erdélyi Udvari Kancellária registratoraként találkozunk vele.¹¹⁴⁴ Később visszatért Erdélybe, hiszen az 1751-es országgyűlésen Boér Istvánnal együtt guberniumi protonotáriusnak választották.¹¹⁴⁵

A Gubernium április 15-én értesítette a széket Henter kinevezéséről. Az újonnan kinevezett főtisztnek – a bevett szokás szerint – be kellett mutatnia kinevező oklevelét a Guberniumnak, a Főkézbeszték csak azután rendelkezett a széki beiktatásról. Ugyanaznap Henter Ádámot is értesítette a Gubernium, és felszólította, hogy a collationalist mihamarabb szerezzék meg és mutassa be Szebenben.¹¹⁴⁶ A kinevező oklevél Gubernium előtti bemutatása nem csupán a főtisztek beiktatási eljárásának volt a része. A kinevezett királyi táblai assessorok számára is ugyanez volt az eljárás, amit a Henter Zsigmondnak küldött guberniumi utasítás is bizonyít.¹¹⁴⁷

Henter Ádám május legelején kérvényezte a Guberniumtól, hogy május 23-án csíkszentimrei udvarházánál tarthassa meg a beiktatást, ugyanakkor anyagi támogatást is kért az eseményhez, arra hivatkozva, hogy a főhatóság korábban is pénzt szokott utalni a főtisztek beiktatására.¹¹⁴⁸ A Gubernium május 6-án rendelkezett a főkirálybírói beiktatásról. Beiktatási biztosoknak először hidvégi Nemes János marosszéki főkirálybíró és vargyasi Daniel Lőrinc királyi táblai assessorot neveztek ki. Az utóbbi azonban halaszthatatlan ügyeire hivatkozva felmentést kapott, így helyette székelyudvarhelyi Bándi András királyi táblai assessorot bízták meg a feladattal. A királyi táblán folyó ügyek miatt azonban a beiktatás időpontját a Gubernium jobbnak látta június 3-ra halasztani azért, hogy Bándit ne kelljen a perfolymától elvonni. Ami a beiktató székgyűlés költségeit illeti, a Gubernium helyet adott Henter kérésének, és rendelkezett az anyagi támogatásról azáltal, hogy a Tartományi Főbiztosságot felszólította a szükséges összeg kiutalására.¹¹⁴⁹ Uralkodói rendelet szabályozta a beiktató közgyűléseknek nyúj-

1143 Uo. 1765/1261. Uralkodói kinevezés Henter Ádám, Zsigmond és Ferenc részére. 1765. március 2.

1144 MNL OL F 46. 1746/247.

1145 RNL HMI F 27. IX/3. fol. 1rv. Czíkó László nótárius tudósítása Csíkszéknek a diétáról. 1751. február 3.

1146 RNL HMI F 26. 68. fol. Hadik András guberniumi elnök leirata Csíkszéknek. 1765. április 15; MNL OL F 46. 1765/1261. A Gubernium értesíti a széket Henter kinevezéséről. 1765. április 15.

1147 MNL OL F 46. 1765/1261. A Gubernium értesíti Henter Zsigmondot kinevezéséről. 1765. április 15.

1148 Uo. 1765/1599. Henter Ádám levele a Guberniumhoz főkirálybírói beiktatásáról. 1765. május.

1149 Uo. A Gubernium levele Henter Ádámhoz a főkirálybírói beiktatásról. 1765. május 6.

tandó támogatást, amit 200 német forintban szabott meg. Erre hivatkozva, a Gubernium utasította a Főbiztosságot, hogy Henter beiktatására 100 aranyat biztosítson a szék számára.¹¹⁵⁰ A főkirálybírói beiktatás a Gubernium szándékának megfelelően 1765. június 3-án Csíkszentimréren ment végbe, amelyről a székgyűlés beszámolt a Guberniumnak.¹¹⁵¹

A székgyűlés anyagi fedezetének hiányával Henter még hivatala utolsó éveiben is szembesült. Az 1778-as székgyűlés kiadásai úgy felemésztették az erre a célra szánt összegeket, hogy az 1779-es tisztújító székgyűlés megrendezésére gyakorlatilag nem maradt pénze a törvényhatóságnak. A főkirálybíró ez esetben is a Guberniumhoz folyamodott segítségért, kérve a főhatóságot, hogy engedélyezze számukra a tisztújítás elhalasztását a következő évre, vagy ha az nem elfogadható megoldás, rendelkezzen a szükséges összeg kiutalásáról.¹¹⁵² Mivel a tisztújítás elhalasztása szembement volna az uralkodói rendelettel, amely két hivatali évben korlátozta a tisztviselői mandátumokat, a Gubernium ismételten a Főbiztosságot utasította, hogy a Főszámvevőséggel közösen biztosítsa a tisztújító székgyűlés anyagi fedezetét.¹¹⁵³

III.2.8.1. A határőrséggel való viszony

Henter nehéz időszakban vette át a szék vezetését. 1764–65-öt még a régi és az új társadalmi-jogi-közigazgatási viszonyok közötti átmenetnek tekinthetjük. Bár érvényben volt az uralkodói rendelet, amely elkülönítette a katonarendet az ún. provincialista lakosságtól, számos jogi és közigazgatási részlet várt még tisztázásra. Előfordult az is, hogy a katonatisztek továbbra is túlléptek rendeletben szabályozott hatáskörükön, megsértve vagy maguknak vindikálva a széki tisztek bizonyos jogköreit. Egy ilyen jelenséggel találkozunk már rövidebb idővel Henter beiktatása után. Valamikor az év első felében Hadik András főhadparancsnok személyesen tett látogatást a havasi határátkelők-nél és elrendelte, hogy bizonyos őrházakat és ellenőrzési pontokat helyezzenek át máshová, némelyeket pedig újítsanak fel. A munkálatok végrehajtására a széki jobbágyokat rendelték ki a hegyekbe, akik munkájukért nem kaptak napidíjat, ellenkezőleg, nekik kellett állniuk a felmerülő költségeket is. Mindennek hatására elégedetlenség támadt a jobbágyrendűek között, de valószínűleg a jobbágytartó földesurak is ellenezték a katonatisztek eljárását. A helyzet nem csupán társadalmi sérelmekkel járt, hanem komoly és tisztázandó joghatósági problémákat is felvetett. Az új társadalmi-közigazgatási helyzetben a jobbágyság széki joghatóság alatt maradt. Nem volt ugyan megtiltva, hogy közmunkára rendeljék ki őket, viszont egy ilyen eljárás csakis a széki tisztek engedélyével és közreműködésével mehetett végbe. Az új viszonyoknak megfelelően a

1150 Uo. 1765/1599. A Gubernium utasítása a Főbiztossághoz a Henter beiktatásához szükséges pénz ügyében. 1765. május 6.

1151 Uo. 1765/2591. Székgyűlési jelentés és kérvény a Guberniumhoz a széki tisztújítás és Henter beiktatása kapcsán. 1765. június 3.

1152 Uo. 1779/2632. Henter Ádám jelentése és kérése a Guberniumhoz a tisztújító székgyűlés anyagi szükségéről. 1779. május 2.

1153 Uo. A Gubernium utasítása a Tartományi Főbiztossághoz és a Főszámvevőséghoz a csíkszéki tisztújítás költségeinek fedezéséről. 1779. május 20.

problémával Henter mint a csíki folytonos tábla elnöke foglalkozott,¹¹⁵⁴ ami rámutat az előző időszakkal szembeni hatalomgyakorlási változásokra. Már nem a „mindenható” főkirálybíró hoz végső döntéseket a szék ügyeiben, hanem egy testület, amelynek a főtiszt csak előjárója, elnöke, de nem ura. Henter Ádám ilyen minőségben és keretek között foglalkozott a jobbágyok ügyével is, a folytonos tábla nevében jelentést téve a Guberniumnak a fennálló helyzetről. Az ügy esszenciája a joghatóság kérdése volt. A szék közvetlen felettes hatósága a Gubernium volt, azonban a Főkormányzék csak kéréssel és javaslattal fordulhatott a bécsi Udvari Haditanács alá rendelt szebeni Főhadparancsnoksághoz. Henter szeptember 26-án Csíksomlyóról tett jelentést a Guberniumnak, amely viszonylag hamar, már október 7-én tárgyalta az ügyet, és megkereste vele a katonai parancsnokságot. A Főkormányzék kérte a Főhadparancsnokságot, hogy működjön közre a megsértett széki joghatóság helyreállításában, és szabjon gátat a jogos követeléseken túlmenő katonatiszti fellépéseknek.¹¹⁵⁵

A katonai és polgári közigazgatás közötti súrlódások, konfliktusok azonban állandósultak. 1766 januárjában a Főhadparancsnokság panaszt emelt Henter ellen a Guberniumnál, azzal vádolva a főkirálybíró, hogy az megtiltotta a joghatósága alá tartozó széki lakosságnak (a jobbágyoknak), hogy fogatot vagy nyerges lovat, ún. előfogatot biztosítsanak a határőrtiszteknek. A főparancsnokság szerint Henter a katonaságot érintő uralkodói rendeletre alapozta tettét, amely megtiltotta a katonatiszteknek, hogy a hadbiztosoktól kapott kirendelő igazolás (*assignatio*) nélkül fogatot követeljenek az adózó lakosságtól. Azzal vádolták Hentert, hogy az uralkodói rendeletet kiforgatva rendelkezte el, hogy sem jótállás fejében, sem készpénzért ne adjanak fogatot a tiszteknek. A katonatisztek narratívája szerint a szék távolabb eső részein időigényes és költséges folyamat volt, hogy igazolást szerezzenek a hadbiztoságtól, ami hátráltatta őket a felsőbb parancsok végrehajtásában. A Gubernium engedett a Főhadparancsnokság nyomásának, megfeddte és utasította Hentert, hogy már századparancsnoki igazoló levél esetében is biztosítson a széki lakosság fuvarát a székely határőrtisztek számára.¹¹⁵⁶ Az események pontosabb rekonstrukcióját, és ami ennél is fontosabb, az események mögött meghúzódó széki viszonyok megismerését segíti Henter válasza és az esetről alkotott nézőpontja. A főkirálybíró február 28-án Csíksomlyóról írt levelében igazolta magát a Gubernium előtt. Nemcsak visszautasította az őt ért vádakot, hanem a Főparancsnokság vádjaival homlokegyenest ellenkező helyzetet vázolt fel. A főkirálybíró – állítása szerint – rögtön kihirdette a joghatósága alá tartozó lakosság körében a forspontot illető uralkodói rendelkezéseket, valamint az azt követő guberniumi utasításokat, mi több, a jobbágybíráknak személyesen magyarázta el és értelmezte a követendő eljárás-módot. A rendelkezést betűhíven követve megparancsolta, hogy minden katonatiszt-

1154 Uo. 1765/3603. A csíki folytonos tábla jelentése és kérése a Guberniumhoz a jobbágyok ügyében. 1765. szeptember 26.

1155 Uo. A Gubernium kérése a főparancsnoksághoz a széki joghatóság ügyében. 1765. október 7.

1156 Uo. 1766/30. A Gubernium utasítása Henter Ádámnak a határőrtisztek fuvarozását illetően. 1766. január 16.

nek vagy széki tisztnek, aki uralkodói szolgálatban jár el, és hadbiztosi elrendelő igazolással bír, egy négylovas szekérért, amelyet egyállomásnyi útra használnak, egy német forintot számoljanak fel. Amennyiben a szolgálatát végző polgári vagy katonatiszt nem rendelkezik a szükséges igazolással, két német forintot számolhatnak fel ugyanazért a szolgáltatásért. Abban az esetben, ha csak lóra van szükség, akkor a lakosság négy lóra 30 garast kérhet. Mindez azonban csak a rendelkezések szintjén maradt, ugyanis a gyakorlat a korábbi évekből ismert eljárás mód szerint zajlott. A főkirálybíró felpanaszolta a Guberniumnak, hogy a határőrtisztek assignatiót még sosem mutattak, sem neki, sem alkirálybíráinak. A forspontozást ha akarná sem tilthatná meg, ugyanis a katonatisztek önkényesen, engedélykérés nélkül vették igénybe a jobbágyok szekereit és lovait, legtöbbször ingyen, vagy a rendelkezésben megszabott ellenérték töredékét fizetve. Az ellenkező jobbágyokkal szemben pedig erőszakkal léptek fel, ahogy az a korábbi években, évtizedekben is bevett szokás volt.¹¹⁵⁷ Mivel a határőrség szervezésével létrejött katonarendűek mentesültek a forspont és egyéb szolgáltatások alól, a korábban szélesebb társadalmi szinten megoszló terhek teljesen a jobbágyrendre hárultak. A helyzet nem csupán a jobbágytársadalmat érintette kedvezőtlenül, hanem közvetett módon a birtokos, jobbágytartó nemesség érdekeit is sértette. A Gubernium hitelt adott Henter magyarázatának, hiszen a katonatisztek és határőrök hatalmaskodása nem számított rendhagyónak a korszakban. A Főkormányzók mozgásterét katonai ügyekben azonban korlátozott volt. Hasonló ügyekben korábban is mindössze annyit tehetett, hogy a főkirálybíró panaszát továbbította a Főhadparancsnoksághoz, megkérve a főparancsnokot, hogy utasítsa a katonatiszteket a királyi rendelet betartására. Ennek az esetnek a rendezésénél azonban kissé tovább ment a Gubernium a megszokott eljárás módnál, felszólítva Hentert, hogy ezentúl jelentse a forsponttal és fuvarral visszaelő tisztnek neveit a Főkormányzók felé.¹¹⁵⁸

A fuvarozás körüli viták és ellentétek azonban évekkel később sem oldódtak meg. 1771 júniusában Henter újból jelentette a Guberniumnak, hogy a katonatisztek visszaélnék az előfogatok követelésével, és a szabályzatban meghatározott mértéken felül terhelik a széki jobbágytársadalmat. A legtöbb gond főként akkor adódott, amikor egy-egy főhadparancsnok a székbe látogatott. Ilyenkor a katonatisztek és a katonarendűek veréssel is kényszerítették a jobbágyokat, hogy szekereikkel felvonuljanak. Számos fogatost szám felett rendeltek ki, akik aztán a fölösleges napi várakozás után fizetség nélkül térhettek haza. A felhasznált fogatokért azonban assignatiót sem mutattak a széki tisztviselőknek. Henter a székely határőrségnek adott szabályzatra (*regulamentum*) hivatkozott, amely rögzítette, hogy katonai főparancsnokok és előjárók ezredlátogatása alkalmával a katonarendűek kötelessége a forsponttól gondoskodni, ezt azonban a határőrség vezetősége nem vette figyelembe. A főkirálybíró sürgette a Guberniumot,

1157 Uo. 1766/625. Henter Ádám válasza a Guberniumnak az őt ért vádakra. 1766. február 28.

1158 Uo. 1766/625. A Gubernium válasza Henter Ádám levelére a forspont ügyében. 1766. március 21.

hogy az járjon közben a helyzet tisztázásában, és a Főhadparancsnoksággal közösen szabjanak meg egy rendet a jobbágyok forspontozását és fuvarozását illetően.¹¹⁵⁹ A Gubernium ezúttal nem a Főhadparancsnoksághoz, hanem a Tartományi Főbiztossághoz fordult útmutatásért, utasítva a katonaság ellátásáért civil oldalról felelős szervet, hogy adjon választ a főkirálybírónak.¹¹⁶⁰ A Főkormánysház mozgásterével ezzel ki is merült, és tájékoztatta Hentert, hogy választ és útmutatást e kérdésben a Főbiztosságtól várjon.¹¹⁶¹ A kérdésre vonatkozóan azonban nem érkezett útmutatás a Fő-commissariatus részéről sem, a jobbágyok forspontja körüli konfliktus és vita újra és újra felmerült. 1772 nyarán Henter ismételen emiatt emelt panaszt a Guberniumnál. Gyulai Sámuel tábornok, a székely határőrség főparancsnoka rövid idő alatt kétszer is megfordult a székben, viszont ezúttal már a Haditanács rendelvényével vették igénybe a jobbágyok fogatait. A katonatisztek ezúttal sem tartózkodtak az erőszaktól, többek között az ellenkező csatászegi jobbágy falusbíró is megverték. A fogatokat sok esetben a szék határain kívül is használták. Henter megpróbált a panaszokkal Caratóhoz fordulni, az alezredes azonban a hadbíróshoz küldte az ügyeket, ahol semmi érdemi intézkedés nem történt. A jobbágy lakosság helyzetéről írva a főkirálybíró megjegyezte, hogy sokan az elvándorlást fontolgatták.¹¹⁶² A Gubernium válasza csak két hónappal később érkezett meg. A főhatóság újra megígérte, hogy a Főbiztossághoz fordul a megoldásért.¹¹⁶³

A széki ügyekre az ott elszállásolt katonaság, illetve a szebeni Főhadparancsnokság a határőrség felállítása előtt is hatással volt. A katonarend és a kettős közigazgatás létrejöttével azonban állandósult egy olyan állapot, amely szélesebb teret engedett és gyakoribb lehetőséget adott a két közigazgatás ütközésének. Az ezredparancsnokság főleg az olyan széki ügyekbe szökött bele, amelyek közvetett vagy közvetlen módon katonai érdekeket érintettek. Ilyen ügy volt a széki utak építése és javítása. 1768. szeptember 1-jén a Gubernium utasította Hentert, hogy még az ősz folyamán lásson neki és végezze el az utak feljavítását. Mivel a feladat meghaladta a provincialista lakosság kapacitását, a főkirálybíró a katonarendűek közreműködésére is számított. Henter megtette a szükséges előkészületeket, Carató alezredes azonban nem engedélyezte a munkálatok megkezdését, mivel Gyulai tábornok látogatását várták a székben. Henter kénytelen volt elfogadni az alezredes döntését, mivel szüksége volt a határőrök munkaerejére. A Gubernium azonban szeptember 23-án egy újabb parancsot küldött a főkirálybírónak, amelyben a munkálatok megkezdését sürgette. Henter nehéz helyzetbe került, hiszen az ezredparancsnokság segítsége nélkül képtelen volt teljesíteni a felettes hatóság utasí-

---

1159 Uo. 1771/1757. Henter Ádám levele a Guberniumhoz a jobbágyok forspontozásának kérdésében. 1771. június 27.

1160 Uo. A Gubernium levele a Tartományi Főbiztosságnak a jobbágyok forspontozásának ügyében. 1771. július 19.

1161 Uo. A Gubernium levele Henter Ádámhoz a jobbágyok forspontozásának ügyében. 1771. július 19.

1162 Uo. 1772/7513. Henter Ádám Guberniumhoz intézett panaszja a forspontozás miatt. 1772. augusztus 2.

1163 Uo. A Gubernium főkirálybíróhoz intézett válasza a forspontozás kapcsán. 1772. október 1.

tását. Magyarázkodó levelében előadta a fennálló helyzetet, és kifejtette, hogy amennyiben kénytelen a határőrökhöz igazodni, a beálló fagyos idő miatt az útjavítás a következő évre halasztódik.¹¹⁶⁴ A Gubernium nem tehetett mást, a Főhadparancsnokszághoz fordult, és kérte a katonai hatóságot, hogy utasítsa Carato alezredest a határőrök kirendelésére, máskülönben az útjavítás jelentős késedelmet szenved.¹¹⁶⁵ Az útjavítás miatti konfliktus a következő évben, a munkálatok tényleges beindulását követően is folytatódott. A Főhadparancsnokszág kifogásolta a Henter által irányított munkát, ezért a Gubernium előtt késlekedéssel és az előírások figyelmen kívül hagyásával vádolta a főkirálybíró.¹¹⁶⁶

A határőrség szervezése miatti feszültségek még évtizedekig jelen voltak a társadalomban. 1766 tavaszán ismeretlen tettesek ellenséges tartalmú szövegeket függesztettek ki egy Gyergyószárhegyen tartózkodó katonatiszt szállásának ajtajára, valamint a gyergyószéki folytonos tábla egyik assessorának, Simon Ferencnek a kapujára. Az esetet a központi hatóságok rendkívül komolyan vették. A Főhadparancsnokszág és a Gubernium utasította Henter, hogy járjon el az ügyben, és derítse ki a szerzők és tettesek kilétét. A főkirálybíró a parancsot véve nyomban intézkedett, utasítva Baló István gyergyói alkirálybíró a nyomozás megkezdésére, és megígérte, hogy szükség szerint maga is személyesen a társszékbe utazik.¹¹⁶⁷

III.2.8.2. Az új közigazgatás és igazságszolgáltatás szervezése – a főkirálybírói szerepkör változásai

Az új társadalmi helyzet körvonalazódása és az azzal járó konfliktusok mellett az 1760-as évek második fele az igazságszolgáltatás és egyben a közigazgatás átalakításának megszervezéséről és az azzal járó nehézségekről szólt. A gyergyói, valamint a csíkszászoni folytonos tábla felállítása 1764-ben végbement ugyan, azonban mind a katonarendűekkel szembeni jogi-közigazgatási viszony rendezése, mind a táblák megfelelő működési feltételeinek biztosítása évekig elhúzódott. A gyergyói tábla megalakulása után többször is jelezte a Gubernium felé a hiányosságokat, és kérvényezte azok orvoslását, azonban évekig nem történt előrelépés a helyzet javítása érdekében.¹¹⁶⁸ 1767 márciusában a Gyergyócsomafalván ülésű folytonos tábla Henter főkirálybíróhoz fordult panaszával. Gyergyószék Gyergyószentmiklóson lévő praetoriumát (székházat) már 1762-ben kisajátították a határőrséget szervező katonatisztek, majd a katonarendű szentmiklósiak kezébe került. Hiába kérvényezte a társszék az épület visszaszolgáltatását, az még négy évvel később sem történt meg. A Gubernium közölte

1164 Uo. 1768/3177. Henter Ádám beszámolója a Guberniumnak az útjavítások késlekedéséről. 1768. október 8.

1165 Uo. A Gubernium átirata a Főhadparancsnokszágnak a csíkszászói útépítés ügyében. 1768. november 15.

1166 Uo. 1769/1563. A Főhadparancsnokszág Henter elleni panaszja a Guberniumhoz. 1769. május 10.

1167 Uo. 1766/1357. Henter főkirálybíró jelentése a Guberniumnak. 1766. június 23.

1168 RNL HMI F 27. XX/42. 1. fol. 1r. A gyergyószéki folytonos tábla panaszja és kérvénye Henter főkirálybíróhoz. 1767. március 21.

a kérelmezőkkel, hogy a székház visszaadása nem lehetséges, mivel azt a határőrséget szervező királyi bizottság a katonarendűeknek adta. Gyergyószék tudomásul vette a választ, viszont azzal a kéréssel állt elő, hogy ebben az esetben a Gubernium biztosítson egy összeget, amelyből a tábla egy megfelelő épületet bérelhetne. Kérését arra alapozta, hogy más erdélyi táblák számára is biztosította már a kincstár a bérleti összeget. 1766-ban a gyergyói folytonos tábla évi 20 forint díj ellenében bérbe vett egy alkalmas épületet, a bérleti díj átvállalására vonatkozó kérvényeit azonban a Főkormánysház figyelmen kívül hagyta. A székház hiánya mellett a börtön hiánya is gondot okozott, hiszen a társszék börtöne a régi székházhoz tartozott. Tömlöc hiányában az elfogott rabokat a csíki börtönbe kellett szállítani. A székház és börtön ügye mellett a táblai törvénykezést hatékonyabbá tevő intézkedések foganatosítását is kérvényezte a gyergyói tábla. Ilyen volt az írnoiki vagy aljegyzői állás biztosítása, valamint egy táblai ügyvéd (*procurator*) kirendelése. A gyergyóiak panaszából úgy tűnik, hogy hivatalosan a csíki tábla *procurator*a – a tisztségben Péterffy Mihályt váltó –, Keresztes János volt a gyergyói táblához is rendelve, azonban ő nem tartózkodott a társszékben, és a csíki perek annyira lefoglalták, hogy ritkán foglalkozhatott a gyergyói ügyekkel. A gyergyói tábla beszámolója szerint a börtön és az ügyvéd hiányának súlyos következményei lettek a társszék közbiztonságára és igazságszolgáltatására nézve. Megszaporodtak a kihágások és bűncselekmények. Az elfogott bűnözőket vagy vádlottakat kénytelenek voltak kezesség mellett elengedni, akik közül csak keveseket sikerült újra kézre keríteni vagy perbe fogni. A legnagyobb gondot a széken átutazó „vándor bajkeverők” okozták, akiket, mivel nem voltak a közösség állandó tagjai, később lehetetlen volt bíróság elé állítani. A gyergyói tábla kérte Henter főkirálybírót, hogy járjon közben a Guberniumnál, és mint főtisztjüket, képviselje ügyüket a főhatóság előtt. A problémák hivatali úton való jelentése által a társszéki hatóság szeretne volna bebiztosítani magát a hivatali hanyagság esetleges vádjá ellen is.¹¹⁶⁹

Henter 1767. március 28-án továbbította Gyergyószék kérését a Guberniumhoz, kérve a főhatóságot, hogy orvosolja a hiányosságokat. Májusi válaszában a Gubernium kifejtette, hogy joghatósági szempontból elfogadható, hogy gyergyói ügyeket a csíki táblán folytatnak, hiszen közös főtiszti fennhatóság alatt áll a két szerv. Az ilyen ügyek lebonyolítását teljes egészében a főkirálybíró hatáskörébe utalta a Gubernium, aki mindkét tábla elnökeként eljárhatott a gyergyói ügyekben is. A Főkormánysház azonban nem hagyott teljesen szabad kezét az igazságszolgáltatás terén a folytonos tábláknak. Éppen a gyergyói perek fölötti csíki joghatóság elismerésével egy időben kérte be a főhatóság egy Moldvából átszökött és elfogott személy perének teljes iratanyagát az ítélet kimondása előtti felülvizsgálatra.¹¹⁷⁰ A gyergyói tábla bérelt épületének költségét jóváhagyta a Gubernium, és utasítást adott a széki perceptornak, hogy utalja ki a meg-

---

1169 Uo.

1170 RNL HMI F 26. 70/1. fol. 1r. A Gubernium válasza a gyergyói folytonos tábla panaszaira. 1767. május 8.

szabott évenkénti 20 német forintnyi összeget. A Főkormányzék arra biztatta Gyergyószéket, hogy találjon olyan saját pénzügyi forrást, amely felhasználásával, a kincstár megterhelése nélkül új székházat és börtönt építhetnének. Biztosították a gyergyóiakat, hogy egy ilyen esetben megkapnák az építkezési jóváhagyást a Guberniumtól. Mindaddig azonban, amíg erre nem nyílik lehetőség, a gyergyói rabokat a csíksomlyói börtönbe kell szállítani. Csíkból pedig, amennyiben a vádlott ügyét a gyergyói táblán kívánják tárgyalni, a fogvatartottat átszállíthatják minden alkalommal a tárgyalásra. Ami a bűnügyi perek gyergyói tárgyalását illeti, továbbra is a csíki ügyvédre kellett várni, ugyanis a Gubernium nem hagyta jóvá a gyergyói procuratori állás létrehozását, hivatkozva az uralkodó által megszabott tisztviselői listára (*status personalis*), amelynek módosítása nem állt a Főkormányzék hatáskörében. Ugyancsak erre hivatkozva utasították el az írnoki vagy aljegyzői tisztség felállítását is.¹¹⁷¹

A főkirálybíró és a tábla megpróbált megoldást találni a felmerülő szervezési és működési problémákra, azonban ekkorra már minden az egyre erősödő központi felügyelet (Gubernium, uralkodó) jóváhagyásától függött. A legjelentéktelenebb állás létrehozásához és fizetéséhez is központi engedélyre volt szükség. A folytonos táblák időszakában erősödött az állam jelenléte, felügyelete és befolyása még a távoli Csíkszéken is. Az igazságszolgáltatás kiegyensúlyozottabbá és stabilabbá vált, azonban csökkent a szervezeti problémák helyi, olykor rögtönzött megoldásának a lehetősége és mozgásteré. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a helyi tisztviselő réteg kezét egyre jobban megkötötte a központi hatalom.

A folytonos táblák felállítása véget vetett a főkirálybírók korábbi tág mozgásterének és önállóságának. A táblákon zajló perviteli időszakokról a főkirálybíróknak csak alapos indokkal és guberniumi engedéllyel szabadott hiányoznia. Ellenkező esetben szigorú megrovásban részesült a főtiszt, ami később befolyással lehetett magasabb hivatalba való emelkedésére is. Henter Ádámot 1767 novemberében a Gubernium keményen elmarasztalta hivatali kötelességének elmulasztásáért, ugyanis a főkirálybíró háromhavi ülésszakról hiányzott. Henter igyekezett részletes magyarázatot adni távollétéről, törekedve arra, hogy lehetőleg elkerülje a főhatósági megrovást. Önigazolásában arra hivatkozott, hogy hivatali ideje alatt néhány alkalomnál többször nem hiányzott a tábla üléseiről, amennyiben egészsége megengedte, részt vett ezeken az alkalmakon (Henter ekkoriban már feltehetően köszvénnel vagy izületi problémákkal küzdött, ugyanis nyaranta a csíki borvizes fürdőkön kezelte magát).¹¹⁷² A guberniumi megrovás után minden bizonnyal komolyabban vette a táblai jelenlétet, ugyanis a későbbiekben betartotta a központi rendelkezések által előírt szabadságolási eljárást, így a táblák húsvéti szünetében is engedélyt kért a Guberniumtól, hogy Kolozs és Belső-Szolnok vármegyei birtokaira utazhasson. A húsvét mellett még a szüreti időszakban kért és kapott eltávo-

1171 Uo.

1172 MNL OL F 46. 1768/44. Henter Ádám magyarázatot ad a Guberniumnak háromhavi táblai hiányzásáról. 1768. december 12.

zási engedélyt, vagy ha éppen saját vagy felesége vármegyei ügyeinek intézése elszólította. Szabadságot kéréseit általában több mint egy hónappal korábban megírta és elküldte Szebenbe, mivel a Gubernium válaszána megérkezése nagyjából annyi időt vett igénybe. Felettesei engedélye nélkül ugyanis nem akarta többé elhagyni hivatalát. A Gubernium jóváhagyta a főtiszt szabadságkéréseit, de olykor szigorúan hozzátette, hogy olyan intézkedéseket tegyen Henter, hogy távollétében az „uralkodó szolgálata”, azaz a hivatali ügyvitel ne szenvedjen kárt.¹¹⁷³ Bár Henter lelkiismeretesen betartotta a szabadságkérésekre vonatkozó előírásokat, mégis előfordult, hogy a guberniumi írnokok hibáztak, és egy igazolt szabadságot tévesen igazolatlan hiányzásnak tüntettek fel.¹¹⁷⁴

A központi előírás szerint, ha a főkirálybíró a táblák működésének időszakában hiányzott, az egyik alkirálybíró (de előfordult, hogy a perceptor) mint helyettes (*substitutus*) vagy ideiglenes (*interimar*) elnök biztosította az igazságszolgáltatás és közigazgatás zavartalan működését. A csíki tábla esetében ez a személy általában az alsíki alkirálybíró volt. Arra is volt példa, hogy a nagy tapasztalattal rendelkező hajdani felcsíki alkirálybíró, az 1766-tól már csak assessori tisztséget betöltő Boros Ferencet állította ideiglenes helyettesévé a főkirálybíró. A szabályzattól való eltérésre ezúttal is, mint mindig, reagált a Gubernium, magyarázatot kérve a folytonos táblától.¹¹⁷⁵

Az országos vagy törvényhatósági tisztségeket betöltő főurakat a Gubernium számos esetben főkormányiszéki megbízottakként használta az Erdély-szerte felmerülő hivatalos és vitás ügyek elsimításában. Ilyen esetekben a Gubernium egy három-négy tagú bizottságot hozott létre, amelynek elnökeként egy főtisztséget betöltő személyt jelölt ki. A megbízott főtisztnek gyakran törvényhatóságától messze eső vidékekre kellett utaznia, amely költséges, időigényes és megterhelő feladat volt, főleg az egészségügyi panaszokkal küzdő idősebb főtisztek számára. A megbízások teljesítése azonban kötelesség volt, csak súlyos egészségügyi állapot vagy halaszthatatlan hivatali kötelesség esetén lehetett kibújni alóla. A guberniumi megbízások sikeres teljesítése azonban az illető hivatali előmenetelét is segíthette. Henter 1767. április elején egy ilyen küldöttség tagjaként megbízást kapott egy Radna körüli határvíta eligazítására. Az utazást Henter saját pénzéből fedezte, az időjárás és útviszonyok miatt pedig későn érkezett vissza Csíkszékbe. A késedelem miatt a Gubernium felelősségre vonta a főtisztet, aki magát mentve részletesen beszámolt hollétéről.¹¹⁷⁶ Az eset jól példázza a folytonos táblákkal előállt új hivatali viszonyokat, a főtisztek egyre szorosabb ellenőrzés alá vonását és elszámoltatását.

1173 Uo. 1772/1451. Henter Ádám engedélyt kér a Guberniumtól, hogy birtokaira utazhasson. 1772. február 2.; uo. 1774/1151. 1774. február 2.; uo. 1772/7514. 1772. augusztus 2.; uo. 1775/835. 1775. február 2.

1174 Uo. 1776/1922. Henter Ádám igazolja előző évi táblai hiányzásait. 1776. március 31.

1175 Uo. 1779/6098. A csíki folytonos tábla jelentése a Guberniumnak a főkirálybíró helyettesítéséről. 1779. október 30.

1176 Uo. 1768/44. Henter Ádám magyarázatot ad a Guberniumnak háromhavi táblai hiányzásáról. 1768. december 12.

A megváltozott széki közigazgatási mechanizmusok egy másik jellemzője az, hogy egy széki probléma ügyében a főkirálybíró már nem pusztán főtiszt hivatálából járt el, hanem mint az új közigazgatási-igazságszolgáltatási intézmény, a folytonos tábla elnöke (*praeses*). Széki ügyekben nem is egyedül járt el, hanem a tábla tagjaival, az alkirálybírákkal, assessorokkal és nótáriussal közösen. Míg korábban azt látjuk, hogy a főkirálybíró egyedüli döntéshozóként, sokszor a széktől messze, családi birtokán eljár és rendelkezik a széket érintő ügyekben, ebben az időszakban már egy helyhez és intézményhez kötött főtisztviselő tűnik elénk, aki hivatalnok társaival együtt tartja kézben a törvényhatóság ügyeit.

A Gubernium a főkirálybírók vagy főispánok candidatióira is gyakran hivatalban lévő főtiszteket nevezett ki szavazatszámoló és ellenőrző biztosoknak. Henter 1775. augusztus 10-én ifj. Daniel István udvarhelyszéki főkirálybíróval közösen képviselte a Guberniumot a marosszéki főkirálybíró-candidatió. A szavazatokat összegyűjtve, megszámlálva jelentésben felterjesztették a Főkormányshoz.¹¹⁷⁷

III.2.8.3. Bors Tamás a széki adminisztráció ellen

1776 őszén csíkszentkirályi Bors Tamás, egykori alcsiki alkirálybíró feljelentést tett a Gubernium előtt a széki tisztviselők és Henter főkirálybíró ellen. Jelentésében panaszt tett a székgyűlés ellen is, ahol szerinte törvénytelenül és az uralkodói utasításokkal ellentétesen zajlottak a tisztújítások. Állítása szerint egy újonnan nemesítettekből álló szűk kör sajátította ki magának a tisztségeket, akik nem engedik a hivatalok közelébe az „ősi nemeseket”. Ez az érdekcsoport saját körein belül egymásnak osztja le a hivatalokat azáltal, hogy manipulálja a határozatlan szavazókat, illetve a votumok összegyűjtése és számlálása során is visszaéléseket követ el. Bors szerint e jelenségnek több káros hatása is van: az uralkodó által elvárt tisztújítások nem következnek be a gyakorlatban, valamint a tisztségekre nem való, alacsonyabb társadalmi rétegből felemelkedő egyének is hivatalhoz jutnak. Utóbbi esetre példaként hozta fel Bocskor János táblai ajtónálló (*ianitor*) esetét, akinek sikerült annyi szavazót meggyőznie, hogy assessori hivatalra választották. Bors szerint ez a gyors hivatali felemelkedés nem elfogadható, figyelembe véve, hogy táblai állása előtt Bocskor még csak tisztartó volt.¹¹⁷⁸

Bors a folytonos táblák ellen is panaszt tett a Főkormányshoz. Azzal vádolta a főkirálybíró, valamint Keresztes János procuratort, hogy önkényesen választották ki és vitték a pereket, ezért nagyon sok régi peres ügy nem jutott előbbre, a megszabott per-folyam (*series*) nem érvényesült. A főkirálybíró támogatói köréhez tartozó Lestyán fivé-

1177 Uo. 1775/5361. Henter Ádám és Daniel István jelentése a Guberniumnak a marosszéki főkirálybíró-candidatióról. 1775. augusztus 10.

1178 Uo. 1776/5286. Bors Tamás feljelentése a Guberniumhoz a széki tisztikar és a főkirálybíró ellen. 1776. október 3.

rek (József és András) pedig sógorságban állnak az ügyvéddel, így az ő ügyeiket is előnyben részesítik.¹¹⁷⁹

Bors Tamás a főkirálybírókat vádolta azzal is, hogy ellehetetleníti Péterffi Mihály procurátor munkáját a táblán, mivel az ügyéssel birtokvitában áll. A felperesek hiába fizettek Péterffinek, hogy ügyüket képviselje, mivel Henter nem engedte tárgyalni pereiket. Bors úgy vélte, mindezt a Péterffi iránti személyes bosszúból tette a főtiszt.¹¹⁸⁰ A Gubernium elrendelte a csíki folytonos táblának az ügy kivizsgálását és a jelentéstételt.¹¹⁸¹ Henter főkirálybíró a következő év elején tisztázta magát a Gubernium előtt, cáfolva Bors vádjait.¹¹⁸²

Nem lehet célunk a vádak vagy a magyarázkodás valóságtartalmának tisztázása. A hivatali visszaélések és személyes sérelemből kiinduló feljelentések állandóan jelen voltak mindenik törvényhatóságban. Ismerve azonban Bors Tamás harminc évvel korábbi, Kálnoki Ferenc főkirálybíró elleni fellépését, amely egy személyes sérelem elmérgesedéséből fakadt, a feljelentő állításait nagyfokú kétellyel kezeljük. A csíki folytonos tábla is jelentést tett a Guberniumnak. Mivel a főkirálybíró is érintett volt az ügyben, ezért nélküle, Boros Ferenc táblai helyettes elnök irányításával készült el a széki elöljáróság hivatalos beszámolója, amely nem csupán a vádakra felelt meg, hanem részletesen előadta a Guberniumnak Bors Tamás pályafutását, korábbi tetteit, Kálnoki főkirálybíróval szembeni fellépését és zavarkeltő múltját.¹¹⁸³ A Gubernium elfogadta Henter és a tábla magyarázatát, majd 1777. március 7-ei leiratában alaptalannak és hamisnak nevezte Bors állításait. Büntetésként a Főkörmányszék elrendelte, hogy Bors Tamás nyilvánosan kérjen bocsánatot mind a folytonos táblától, mind a főkirálybírótól.¹¹⁸⁴ Mivel Bors ekkor egyik marosszéki birtokán lakott, a Gubernium a marosszéki folytonos táblát szólította fel, hogy utasítsa a Csíkszékbe való hazatérésre, ahol köteles nyilvános elégtételt adni.¹¹⁸⁵

Bors vádjai és Henter magyarazatai mögött az időszak számos fontos intézménytörténeti sajátosságára rálátást kaphatunk. A vádak és magyarazatok melletti kijelentések és helyzetleírások fontos adatokkal szolgálnak mind a székgyűlés társadalmi összetételére, mind a tisztújító candidatio eljárás módjára nézve, valamint betekintést engednek a folytonos tábla munkájába, a perfelvételek és perfolyamok mechanizmusába és mindennapi nehézségeibe.

1179 Uo. Bors Tamás feljelentése a Guberniumhoz a széki tisztikar és a főkirálybíró ellen. 1776. október 3.

1180 Uo.

1181 Uo. A Gubernium kivizsgálást rendel Bors Tamás feljelentése ügyében. 1776. december 5.

1182 Uo. 1777/656. Henter Ádám tisztázta magát a Gubernium előtt Bors Tamás vádjai alól. 1777. február 4.

1183 Uo. 1777/659. A csíki folytonos tábla jelentése a Guberniumnak Bors Tamás vádjait illetően. 1777. február 4.

1184 Uo. 1777/656. A Gubernium határozata Bors Tamás feljelentése ügyében. 1777. március 7.

1185 Uo. 1777/659. A Gubernium utasítása a marosszéki folytonos táblának Bors Tamás ügyében. 1777. március 7.

III.2.8.4. A pereskedő főkirálybíró

Henter Ádám főkirálybíróságának majdnem teljes időszakát végigkísérte egy tehetősebb jobbágy személlyel szembeni birtokper. A pereskedést a főkirálybíró indította el, amikor 1766-ban birtokfoglalás vádjával a folytonos tábla elé idézte öccse, Henter István jobbágját, Loding Miklóst. Az illető elégedetlen volt jobbágyi helyzetével, ezért a Henter István által biztosított birtokot elhagyva, egy zálogba vett kaszálón épített házat magának. Pár évvel később azonban Henter megvásárolta azt a csíkszentimrei birtokot, amelyhez az elzálogosított kaszáló is tartozott, és megpróbálta rábírní Lodingot, hogy a zálogösszeg kifizetése fejében elhagyja a jószágot. Mivel az erre nem volt hajlandó, a főkirálybíró pert indított ellene a folytonos táblán. Loding, arra hivatkozva, hogy elköltözött a jobbágybirtokról, megtagadta a Henter Istvánnak járó földesúri szolgálatot, sőt, magát szabad székelynek adva ki, sikeresen jelentkezett határőrnek is. Mint katonarendű panaszt tett Henter főkirálybíró ellen a Főhadparancsnokságnál, és elérte, hogy a Gubernium leállítsa az ellene folyó pert. Miután azonban Henter István bebizonyította, hogy Loding jobbágyrendű, az ezredparancsnokság megvonta tőle a fegyvert és a katonai jogállást. A jobbágyi szolgálatra azonban rákényszeríteni nem lehetett. Sem földesúranak tisztartója, sem a folytonos tábla nem járt sikerrel e téren. 1766 és 1772 között egy másik kaszáló birtokjoga miatt is perben állt egymással Henter és Loding. Az elhúzódo perben Loding többféle jogorvoslattal, ún. törvényi menedékkal (*remediummal*) is élt, azonban perköltségei úgy megugrottak, hogy kénytelen volt a zálogba vett kaszálón felépített házáról lemondani, és átadni a költségek fejében. A főkirálybíró saját jobbágyának adta a területet a házzal együtt. Egy évvel később azonban Loding és fia fegyveresen támadt Henter jobbágyára, megkárosította és elűzte őt a telekről. A főkirálybíró emiatt az úriszék elé idézte Lodingot,¹¹⁸⁶ aki közben azzal súlyosbította helyzetét, hogy felgyújtatta a főkirálybíró egyik jobbágyának házát. A folytonos tábla perbe fogta és halálra (fővesztésre) ítélte, Lodingnak azonban sikerült perújítást (*novumot*) kérnie, az újonnan lefolytatott perben pedig egy koronatanú lopás miatt hitelét veszítette, amiért a halálbüntetést a székéből való kiutasításra módosították. Kis idő múlva Loding a Guberniumhoz fordult, és sikerült elérnie, hogy a Főkormányzók megengedje neki a hazatérést. A volt jobbágy, élve a korabeli jogrendszer kiskapuival és számos jogorvoslati megperhúzó lehetőségével, 1776-ban ún. kegyelmi perújítást (*novum gratiosum judicarium*) indított a csíki táblán, beperelve a főkirálybíró, hogy az jogtalanul foglalta el házát és birtokát. A Gubernium közvetítésével pedig panaszlevéllel fordult az uralkodóhoz is, kihasználva a királynő adózókat és jobbágyokat védő politikáját. A Kancellária az uralkodó nevében rendeletet küldött a Guberniumnak, valamint a csíki folytonos táblának, hogy biztosítsák Loding számára a per lehetőségét, és vizsgálják meg alaposan a főkirálybíró elleni panaszait.¹¹⁸⁷

1186 Lodingot már egy évtizeddel korábban is idézték az úriszék elé két eltulajdonított marha ügyében. Lásd: RNL HMI F 27. XVII/54. fol. 5v. Derékszéki jegyzőkönyv. 1763.

1187 MNL OL F 46. 1776/5908. A csíki folytonos tábla jelentése a Guberniumnak a Henter–Loding-ügy kapcsán. 1776. november 29; Uo. A Gubernium jelentése az uralkodónak a Henter–Loding-ügyben tett intézkedéseiről. 1776. december 20.

Válaszlépésként a főkirálybíró kérte a folytonos táblát, hogy szerezzenek neki engedélyt a Guberniumtól, hogy ő is perelhesse Lodingot. Mivel Henter nem lehetett bíró a saját perében, ezért a tábla az egyik alkirálybíró elnöksége alá került a főkirálybíró érintő eljárás során.¹¹⁸⁸ Az 1776-ban újraindult pereskedést már viszonylag hamar, 1778 elején sikerült lezárni. Mivel az uralkodó jelentős figyelmet szentelt a jobbágyok földesurak elleni pereinek, évente többszöri jelentéstételt követelt a törvényhatóságok tábláitól. A Henter–Loding-perről azonban 1776 után nem érkezett beszámoló, ezért a Gubernium 1779 nyarán jelentéstételre szólította fel a csíki folytonos táblát. A tábla válaszból kiderül, hogy az ügyet előző év elején lezárták. A szűkszavú jelentésből csupán annyit tudunk meg, hogy végül Loding „teljes elégtételt” kapott Hentertől.¹¹⁸⁹

A tábla részletes határozatáról nincs tudomásunk, ezért nem tudhatjuk, hogy pontosan mit is foglalt magában a „teljes elégtétel”. A tételes táblai deliberatum ismereténél azonban vizsgálatunk szempontjából jelentősebb az a tény, hogy egy tehetősebb jobbágy képes volt éveken keresztül perben állni egy főúrral, még hozzá a szék első emberével, és a hosszas jogi huzavona után győztesen vagy legalábbis nem vesztesen kikerülni a pereskedésből. Tudatában vagyunk annak, hogy mindez vizsgált korszakunk legkritikább jelenségei közé tartozik, és hogy a hivatalos uralkodói szándék által is támogatott és ösztönzött jobbágy-földesúr perek elhanyagolható arányban végződtek a parasztok jogi győzelmével. Vizsgált esetünk annak bizonyítéka, hogy a Mária Terézia által szorgalmazott igazságszolgáltatási reformok a birodalom legkeletibb periferiáján is éreztették hatásukat, bár az uralkodói szándék szerinti átalakulások itt sem mentek végbe. Szélesebb összefüggésében vizsgálva az esetet, a főkirálybírói hatalom és tekintély átalakulásának 1764 utáni folyamatába illik, amely során a főkirálybírói intézmény egyre szorosabb központi ellenőrzés alá kerülve, egy olyan tisztviselői intézménnyé alakult át, amelynek képviselője már nem egy omnipotens kiskirály, hanem egy elszámoltatható, a siker reményével perelhető, feladatkörök és szabályozások korlátai közé szorított hatalomgyakorlással bíró főhivatalnok.

Henter Ádám beiktatása korszakhatár volt a szék életében. Főkirálybíróságának kezdete a széki közigazgatás történetében is egy új fejezetet nyitott, ami nem csupán a kettős, párhuzamos, de gyakran egymást keresztező adminisztrációban érhető tetten, hanem a folytonos táblák felállításában, ezáltal pedig a közigazgatás és igazságszolgáltatás mechanizmusainak változásában is.¹¹⁹⁰ Henter Ádám elsőként állt egy új típusú széki közigazgatás élére, amelyben a főkirálybírói szerep és mozgástér is módosult.

1188 Uo. Henter Ádám Loding Miklós elleni nyilatkozata a csíki folytonos tábla előtt. 1776. december 2.

1189 Uo. 1779/6099. A csíki folytonos tábla jelentése a Guberniumnak Henter Ádám és Loding Miklós perének lezárásáról. 1779. október 30.

1190 Ezekről a megváltozó viszonyokról és mechanizmusokról fennebb már tettünk említést, a folytonos táblákról szóló alfejezetben pedig bővebben részleteztük.

Henter Ádám főkirálybíró 1781. július 4-én halt meg. A széki vezetőség csak a temetés után, július 16-án tett a haláláról hivatalos jelentést a Guberniumnak,¹¹⁹¹ amely csak augusztus 9-én tájékoztatta arról az uralkodót, kérve az új főtiszt candidatiójának engedélyezését.¹¹⁹² A candidatiót engedélyező és elrendelő uralkodói leirat szeptember 19-én érkezett a Guberniumhoz,¹¹⁹³ amely október 9-én tette meg első intézkedéseit a főkirálybírói candidatiót illetően. Gróf Mikes Istvánt, Felső-Fehér¹¹⁹⁴ vármegye főispánját nevezte ki egyedül guberniumi biztossá, azzal a feladattal bízva meg, hogy a csiki táblával közösen határozzák meg a főtisztválasztó székgyűlés helyét és idejét. Ezzel egyidőben a Gubernium a Főbiztosságot is utasította, hogy utalja ki a széknek a székgyűlés megszervezésére szükséges, a status personalisban megállapított összeget.¹¹⁹⁵

A csíkszéki főkirálybíró-választó és kandidáló székgyűlést 1781. december 10-én tartották a csíkszentkirályi székháznál. A választáson és jelölésen (*electio et candidatio*) nagy számban voltak jelen a széki nemesek, armalisták, valamint a mindkét rendet (lófőket és szabad székelyeket, vagyis a katonarendet) képviselő falusbírák.¹¹⁹⁶ A december 10-ei székgyűlésen húsz személyre összesen 687 szavazatot adtak le. A főtisztválasztó székgyűlések jegyzőkönyveinek hiánya miatt egyelőre nem tisztázott a kérdés, hogy a falvakat képviselő három személy egyenként adta le szavazatát, vagy a falu „képében” csak egyetlen votummal rendelkeztek. Az *electio* győztese 153 szavazattal csíkszentdomokosi Sándor László lett, aki korábban hosszú éveken keresztül Gyergyó- és Felcsíkszék királyi perceptora volt. A szék történetében első alkalommal jutott főtiszti hivatalhoz a széki közigazgatás harmadik-negyedik vonalából érkező személy. A választás második helyén az elhunyt főkirálybíró fia, báró Henter Antal végzett 149 szavazattal, míg a harmadik, tehát candidatiós felterjesztést érő helyen, az egykori főkirálybíró öccse, Henter István végzett 98 votummal. Külön figyelmet érdemel, hogy Sándor Lászlót mindössze négy szavazat választotta el Henter Antaltól, a harmadik helyezett viszont már 51 votummal maradt le. A főtisztválasztó székgyűlések szavazatainak megoszlásából következtethetünk leginkább a széki elit egyes tagjainak támogatottságára. Úgy tűnik, a Henter család annak ellenére, hogy háromszéki gyökerű volt, ebben az időszakban a legnépszerűbbnek számított Csíkszéken. A második és harma-

1191 MNL OL F 46. 1781/5865. A széki tisztek jelentése a Guberniumnak Henter Ádám haláláról. 1781. július 16.

1192 Uo. A Gubernium jelentése az uralkodóhoz Henter Ádám haláláról és a *candidatio* engedélyezéséről. 1781. augusztus 9.

1193 Uo. 1781/7224. Uralkodói leirat a Guberniumhoz a csíkszéki főkirálybíró *candidatio* engedélyezéséről. 1781. szeptember 19.

1194 A széknek küldött guberniumi leiratban Mikes Istvánt Felső-Fehér vármegye főispánjának nevezik, a főkirálybíró megválasztó székgyűlésről küldött jelentésében Mikes István Alsó-Fehér vármegye főispánjaként hivatkozik magára. Vö. MNL OL F 46. 1781/8089. Mikes István jelentése a Guberniumnak a csíkszéki *candidatio* eredményéről. 1781. december 10.

1195 Uo. 1781/7224. A Gubernium utasítása Mikes Istvánnak és a Tartományi Főbiztosságnak a főkirálybíró-választó székgyűlés kapcsán. 1781. október 9.

1196 Uo. 1781/8856 – az 1781/8089. ügyirathoz csatolva. Mikes István jelentése a Guberniumnak a csíkszéki *candidatio* eredményéről. 1781. december 10.

dik helyen végzett két Henterre összesen 247 szavazatot adtak le, ami a többi személyre összesen leadott szavazatok több mint fele. Sándor László győzelme jelentős, de szoros volt, és csupán néhány szavazaton múltott, hogy nem a Henter családból került ki ismét az új főkirálybíró.¹¹⁹⁷

A szavazatot szerzett személyek névsora, a negyedik helytől számítva, a következő képet mutatja:¹¹⁹⁸

Rangsor	Jelölt neve	Elnyert szavazatok száma
4.	gróf Haller Gábor	67
5.	Thúri István gyergyószéki alkirálybíró	43
6.	báró Thoroczkai József	30
7.	Biró Sámuel királyi táblai számfeletti assessor	29
8.	gróf Kornis István	24
9.	báró Apor István	16
10.	Kovács Tamás alcsíkszéki alkirálybíró	16
11.	Horváth Antal registrator	16
12.	Baló Antal királyi táblai assessor	15
13.	gróf Lázár István	14
14.	Cserei Farkas nyugalmazott udvari tanácsos	6
15.	Székely Dávid kancelláriai tanácsos	4
16.	gróf Kálnoki József	2
17.	gróf Bálintith György	2
18.	Boros Elek felcsíkszéki alkirálybíró	1
19.	Lázár József	1
20.	Endes József	1

A guberniumi candidatióra már csak a következő év január 8-án került sor. Ez esetben is megfigyelhető, hogy a Gubernium a saját belátása, személyes érdekek vagy az udvartól érkező utasítások mentén kandidált három személyt az uralkodó elé, nem pedig a széktől kapott hármassorrend alapján: Sándor Lászlót 9, Haller Gábort 9 és Donáth József guberniumi titkárt szintén 9 szavazattal.¹¹⁹⁹ Sándor László mellett csak Haller szerepel a széki candidatiós névsorban, de ő is csupán a negyedik helyen. Láthatjuk tehát, hogy a Gubernium, egyelőre ismeretlen megfontolásból, nem számolt a Henterekkel mint potenciális főkirálybíró-jelöltekkel.

II. József 1782. február 14-én írta alá Sándor László főkirálybírói kinevezését. A hivatallal évi 1200 német forint fizetés járt együtt, amelyet a tartományi pénztárból

1197 Uo. 1781/8089. Mikes István jelentése a Guberniumnak a csíkszéki candidatio eredményéről. 1781. december 10.

1198 Uo. Mikes István jelentése a Guberniumnak a csíkszéki candidatio eredményéről. 1781. december 10.

1199 Uo. A Gubernium felterjeszti az uralkodónak a II. candidatio eredményét. 1782. január 8.

fedeztek.¹²⁰⁰ Sándor Lászlót és a széket február 28-án értesítette a Gubernium a kinevezésről, utasítva a törvényhatóságot, hogy a megüresedett perceptori hivatal betöltésére hívjanak össze kandidáló székgyűlést. Az új adótárnok kinevezéséig pedig oldják meg az ideiglenes helyettesítést.¹²⁰¹

Henter Ádám halála kis eltéréssel egybeesik Mária Terézia uralmának végével. Az uralkodóváltással a Birodalom és benne Csíkszék számára is egy új korszak kezdődött, a jozefinista reformok és következményeinek rövid, de mozgalmas időszaka. Jelen kutatásunk határai nem terjednek ki II. József uralkodásának évtizedére. Sándor László már ennek az új időszaknak a főkirálybírója, majd 1783-tól főispánja. A székek megszüntetése, Csík-, Gyergyó- és Kászonszék Udvarhelyszékkal való egyesítése, Udvarhely vármegye létrehozása, valamint a közigazgatás és igazságszolgáltatás határozottabb szétválasztása, ezáltal a folytonos táblák működésének újraszabályozása, mind-mind olyan következményekkel jártak, amelyek további kutatásokat igényelnek.

1200 Uo. 1782/1287. Az uralkodó Sándor Lászlót főkirálybíróvá nevezi ki. 1782. február 14.

1201 Uo. A Gubernium tájékoztatja Sándor Lászlót és a széket a főkirálybírói kinevezésről. 1782. február 28.

IV. ALKIRÁLYBÍRÓK

IV.1. AZ ALKIRÁLYBÍRÓI TISZTSÉG TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

Előző fejezetünkben nyomon követtük a széki hatalomgyakorlás legfelsőbb szintjének, a (fő)királybírói tisztségnek a kialakulását és történeti fejlődését. Az alkirálybírói tisztség létrejötte egyenesen és szükségszerűen következett a (fő)királybírói tisztség egyre szélesedő szerepköréből és az ebből fakadó növekvő közigazgatási és igazságszolgáltatási terhekből. Az alkirálybírói tisztség megjelenését, kezdeteit és jogköreinek alakulását nem tudjuk olyan részletességgel megragadni, ahogy azt a (fő)királybíróóság esetében tehetjük. Az utóbbi tisztséghez képest jóval kevesebb forrás áll rendelkezésünkre a kezdeti, 16. századi időszakra vonatkozóan.

Az alkirálybírók mint a királybírók helyettesei feltehetően 1559 után jelentek meg a székely székekben. Korábban kitértünk arra, hogy az ebben az évben tartott gyulafehérvári országgyűlésen a fejedelmi hatalom jelentős mértékben megerősítette a királybírók joghatóságát, a széki tisztviselők fölé emelve a központi hatalom ezen képviselőit. Hatalmi súlyukkal együtt bíraskodási szerepkörük is növekedett, ami terheik és kötelezettségeik gyarapodásához vezetett. Mivel minden széki törvénykezési napon jelen kellett lenniük, ezért távolmaradásuk esetében (ami elég gyakori lehetett) helyettest, alkirálybíró (*vice iudex regius*) kellett állítaniuk.¹²⁰² Szádeczky Lajos szerint a helyettes királybíró tisztségével csak 1574-ben találkozunk először a forrásokban, az alkirálybíró kifejezés pedig csak jóval később, az 1594-es gyulafehérvári országgyűlés egyik rendeletében jelenik meg.¹²⁰³ Ebben az időszakban a királybírók, fejedelmi, nem pedig széki tisztviselők lévén, maguk választották meg helyetteseiket,¹²⁰⁴ a szék akarától függetlenül. Bár a 17–18. század során az alkirálybíró-állítást már szék-, illetve társszékgyűlési választás előzte meg, mindvégig megmaradt a főkirálybíró azon joga, hogy saját maga döntsön az alkirálybíró személyét illetően. A 16. század második felében megjelenő alkirálybírók és a székbírói tisztség eltűnése között Szádeczky szoros összefüggést látott. Véleménye szerint az alkirálybírók léptek a székbírók helyére (de nem mint széki tisztség), azok bíraskodási szerepköreit vették át.¹²⁰⁵ Pál-Antal Sándor és Oborni Teréz

1202 Connert 1901. 51; Szádeczky 1927. 46; Moldovan–Pál-Antal 1979. 43; Pál-Antal 2002. 73; Oborni 2012. 120.

1203 Szádeczky 1927. 46; Pál-Antal 2002. 73. Vö. EOE III. 431. A gyulafehérvári országgyűlés határozatai. 1594. február 2–15.

1204 Oborni 2012. 120. Pál-Antal Sándor ezzel szemben úgy gondolja, hogy még tisztázatlan az alkirálybírókat kinevező hatóság kérdése, nem egyértelmű, hogy fejedelmi kinevezésről van-e szó, vagy a királybíró a saját embereit (familiárisait) választotta ki a tisztségre. Ld. Pál-Antal 2002. 73.

1205 Szádeczky 1927. 46; Vö. Vofkori 1999. 488; Connert 1906. 48.

Szádeczkyhez képest finomítja az alkirálybírók szerepkörével kapcsolatos adatainkat: nem csupán bíraskodási szerepük volt a 16. században, hanem bizonyos közigazgatási és rendfenntartói feladatokat is elláttak.¹²⁰⁶ Mint a (fő)királybíró helyettesei, annak nevében („képében”) vezették a fiú- és társzékeket.

A 17. század első felében jelentős változás történt az alkirálybírói tisztség betöltésének módját illetően: 1635-ben I. Rákóczi György engedélyezte Bardocszék számára, hogy a fiúszek válassza meg saját alkirálybíróját. A fejedelmi engedély ugyanakkor leszögezte, hogy a megválasztott vicetiszt beiktatása továbbra is a főkirálybíró akaratától függ. Rögzítették továbbá azt is, hogy az alkirálybírók tisztújítása évente történik, és csak olyan személy nyerheti el a tisztséget, aki a székben birtokos, és ott is él.¹²⁰⁷ Az alkirálybíró tisztújítására és személyére vonatkozó ezen kritériumok a 18. század során is fennmaradtak, de amint látni fogjuk, újabb szempontokkal kiegészülve.

A 17. századra az alkirálybírók nélkülözhetetlenné válnak a széki közigazgatásban és bíraskodásban. Az assessorokkal és a nótáriussal együtt nem csupán a viceszéki igazságszolgáltatás folyamatosságát biztosították, hanem a társ- vagy fiúszékek igazgatásának mindennapi teendőit is ellátták.¹²⁰⁸ A 17. század során a széki fő- és alkapitányi tisztség jelentősebb tekintéllyel és hatalmi súllyal bírt a fő- és alkirálybírói hivatalnál, azonban háborús időszakokban teljesen az utóbbiakra hárult a székek vezetése. Az erdélyi törvények kimondták, hogy az alkirálybíróknak nem kell hadba vonulniuk.¹²⁰⁹

A csíkszéki alkirálybírók feladataiba a szék fennmaradt, 17–18. századi constitutiói által is betekintést nyerhetünk. A 17. századból mindössze egy, a Petki István főtisztsége alatt, 1650-ben összegyűjtött szabályrendelet-gyűjtemény maradt fenn, amely a század első felében keletkezett, széki rendelkezéseket tartalmazza. Fontosnak tartjuk részletesebben megvizsgálni ezeket a szabályrendeleteket, mivel hűen tükrözik a vicekirálybírák széki státuszát és feladatköreinek egy részét, továbbá olyan forrástípusnak számítanak, amelyet nem a központi hatalom vagy országos dikasztériális szervek alkottak a törvényhatóságnak, hanem a belső, széki önszerveződés autentikus lenyomatai. A constitutiókból is kiderül, hogy az alkirálybírók milyen szerteágazó feladatkörrel és felelősséggel bírtak: a főtisztek (főkapitány, főkirálybíró) és a széki autoritás végrehajtói voltak az élet minden terén, kivéve az egyházi ügyeket. Nem csupán a törvényszéki eljárás fölött elnököltek (amelyet szintén szabályozott a széki constitutio),¹²¹⁰ hanem az ítéletek végrehajtásáért is feleltek. A constitutiókban lefektetett széki törvények a legtöbb esetben már a vétségért járó büntetés neméről is rendelkeztek. A büntetés végrehajtásáról gondoskodó alkirálybíróknak minden esetben részesedés járt a büntetéspénzből vagy az elkobzott, behajtott javakból. Az alábbiakban ezeket az eseteket vesszük szemügyre.

1206 Moldovan–Pál-Antal 1979. 43; Oborni 2012. 120; *Székelyföld története* II. 197.

1207 Szádeczky 1927. 52; Moldovan–Pál-Antal 1979. 206.

1208 Imreh–Pataki 1992. 238; Oborni 2005. 263.

1209 Uo. Vö. Appr. Const. V. R. Edictum LVIII.

1210 Csíkszék 1650-es constitutiói. *Corpus Statutorum*. IX. 95–96. XI. 97. XII. 97–98. XIV. 98.

A mise vagy prédikáció ideje alatt a templomok, kápolnák közelében árusítók termékeit elkobozták, és jelentős részét az alkirálybírónak juttatták: „a Tiszt igazságát kiadván illendőképpen belölte”.¹²¹¹ Az éjszakai kocsmárlást és a guzsalyozást is büntetnie kellett az alkirálybírónak. Utóbbi esetekben a falubíróknak és falusi esküdteknek kellett közbelépniük, jelentve az esetet az alkirálybírónak, akinek kötelessége volt behajtani a bírságpénzt.¹²¹² A paráznság vétségét az egyházközségi gondnok büntette, az ellenálló nemesekkel szemben azonban már az alkirálybíró közbelépésére volt szükség, mivel az ő joghatósága alatt álltak. A vicetisztnak az egyházközségi elöljárókat is meg kellett büntetnie, amennyiben azok elmulasztották a bírságpénzek kiszabását.¹²¹³ A falvak határában lévő veteményesek kerítésének karbantartását elhanyagolókat szintén a falubíró és az esküdtek ellenőrizték, őket pedig évente kétszer az alkirálybírók, akik bírságpénzt szedhettek a falusiaktól, de a bíráktól és esküdtektől is.¹²¹⁴ A falvak határából önjogúan legelőket elkertelő személyekről is az alkirálybíróknak tettek jelentést a falubírók. A vicetisztek peres eljárás nélkül, nyomban büntethették az ilyen személyeket, akiknek a constitutio nem adott lehetőséget a törvényszéki úton való fellebbezésre. A bírságpénz kétharmad-egy harmad arányban oszlott az alkirálybíró és a falu között.¹²¹⁵ Az alkirálybíró a joghatósága alá tartozó falvak gazdasági élete felett is őrködött. Tudta és engedélye nélkül tilos volt az aratás utáni tarlós földekre legelő marhákat engedni („felszabadítani a tarlót”). Amennyiben a szabályrendeletet egy falu szegte meg, a vice-tiszt bírságpénzt szedett a közösségtől. Magánszemély kihágása esetén a falubíró és az esküdtek kötelessége volt a bírságpénz behajtása, amelynek elmulasztása esetén az alkirálybíró őket büntette a bírságpénz kétszeresével.¹²¹⁶ Szűkös gabonatermés időszakában a szék megtiltotta a gabonakereskedőknek való eladást. A korlátozás betartását szintén az alkirálybíró felügyelte, és ő büntette terményelkobzással a szabálysértőket, akiknek törvényszéki jogorvoslat sem járt.¹²¹⁷ Széki szabályrendelet tiltotta továbbá a juhászoknak, hogy a gazda tudta nélkül állatokat adjanak el. Amennyiben az eset kiderült, és a tulajdonos gazda nem akart vagy nem tudott perelni, az alkirálybíró feladata volt, hogy hivatalból a viceszéken jogorvoslati lehetőség nélküli pert indítson mind az eladó, mind a vásárló ellen.¹²¹⁸ A tejtermékek árszabályozásának betartását is az alkirálybíró felügyelte, kihágás esetén pedig mind az eladótól, mind a vásárlótól beszedte a bírságpénzt.¹²¹⁹

A közbiztonság megerősítése érdekében arról rendelkezett a szék, hogy a juhászok kötelesek jelenteni a falunak vagy az alkirálybírónak, amennyiben idegen, vándorló

1211 Uo. I. 90.

1212 Uo. II. 90–91.

1213 Uo. XV. 99.

1214 Uo. III. 91.

1215 Uo. IV. 92.

1216 Uo. V. 93.

1217 Uo. VIII. 95.

1218 Uo. XVI. 100.

1219 Uo. XVIII. 101.

személyeket fogadnak fel a nyáj mellé. Ellenkező esetben – amennyiben lopás történt – a bejelentést elmulasztó juhászt a lopásért járó büntetéssel sújtotta a vicetiszt. A falubírónak kötelessége volt elfogni az esztenákon bujkáló tolvajokat, amihez segítséget kérhetett bármely otthon tartózkodó falusi férfitől. Amennyiben ez utóbbi megtagadta a falubíró felszólítását, az alkirálybíró bírságpénzzel büntethette az illetőt.¹²²⁰ Ugyancsak az alkirálybírók rendfenntartói feladata volt, hogy nyomon kövessék a Moldvából Csíkszékbe vándorló személyeket, akik rendszerint a juhnyájuk mellé szegődtek el, de sok esetben közbiztonsági veszélyt jelentettek. A vicetiszteknek kellett megbüntetniük a törvénytelenégeik elkövetőit.

A 17. századi szabályrendeleteket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az alkirálybírók feladatköre és joghatósága nem korlátozódott a bíraskodásra és a főtisztek utasításainak végrehajtására, hanem leért a falvak és egyének szintjére, aktív részesévé válva a gazdasági élet, a kereskedelem, a rendfenntartás és a közerkölcsök szabályozásának. Az 1650-es csíkszéki constitutiókban kevés említés esik a két főtisztről, hiszen a falvak közösségének mindennapi életében ritkán és legtöbbször csak közvetve (alkirálybíróik és alkapitányaik által) vettek részt.

Az alkirálybírói tisztség 16–17. századi személyi összetételét nem áll szándékunkban vizsgálni, ugyanis arról Karda-Markaly Aranka részletes kimutatást készített.¹²²¹

IV.2. AZ ALKIRÁLYBÍRÓK SZEREPKÖRE ÉS JOGHATÓSÁGA A 18. SZÁZADBAN (1708–1780)

Az alkirálybírók két fő szerepkörének a közigazgatás és az igazságszolgáltatás számított. A közigazgatási szerepkörhöz szervesen kapcsolódott egy harmadik, a határvédelem és határátkelők felügyelete, adminisztrációja. Ez utóbbi feladatkör annyira specifikus és jelentős volt a korabeli határ menti székek életében, hogy vizsgálódásunk során fontosnak tartjuk kiemelni a közigazgatás többi szegmense közül és forrásaink alapján külön elemezni.

IV.2.1. Közigazgatás

Mindenik alkirálybíró csakis a saját társszékében bírt közigazgatási és igazságszolgáltatási döntéshozói jogkörrel.¹²²² Kivételt azok az esetek képeztek, amelyek során a főkirálybíró vagy a Gubernium, a főtiszt távolléte vagy hiánya miatt, egy alkirálybíró egész Csíkszék irányításával vagy különböző ügyek intézésével bízott meg. Erre láthatunk majd példát Apor Farkas alcsíki alkirálybíró esetében. 1732-ben Sándor István felcsíki alkirálybíró Haller János főkirálybíró azzal a feladattal bízta meg, hogy távollé-

¹²²⁰ Uo. XVII. 100–101.

¹²²¹ Karda-Markaly 2022. 112–117.

¹²²² MNL OL F 46. 1752/797. Csíkszék közösségének panaszlevele a Guberniumhoz az egyesített derékszék ellen. 1752.

tében helyettesítse őt a gyergyószéki assessorok eskütételénél.¹²²³ A helyettes alkirálybíró kiválasztása teljesen a főtiszt tetszésétől függött, nem létező hivatali vagy közigazgatási hierarchia a társszékek között.

A négy társszék főkirálybírói évente többször gyűléseztek, a székek ügyeit egyeztetve, közös megoldásokat keresve. Ezekben a gyűléseken gyakran részt vettek a nótáriusok és assessorok is. Itt fogalmazták meg a széki panaszokat, kérvényeket és jelentéseket a Gubernium felé, ritkább esetben a Főhadparancsnokság, a Kancellária vagy más országos szervek irányába. A gyűlés tárgyalta a főkirálybíró utasításait is, amikor azok a teljes széki tisztikarnak szóltak. Az alkirálybírók közös egyeztető gyűlésére legtöbbször Delnén,¹²²⁴ Taplocán,¹²²⁵ Várdotfalván vagy Csíkszentmártonban¹²²⁶ került sor.

Közös gyűléseiken az alkirálybírók a szék nemesi közösségének nevében nemesi igazolásokat is kiadhattak, ezek azonban csak Erdélyben voltak érvényesek. Különbség volt ugyanis a Magyarországra és az Erdélyre kiállított igazolások között. A magyarországi vármegyék nem fogadták el a társszékek vagy egy-egy alkirálybíró által kiállított, aláírt és lepecsételt igazolást. Ahhoz, hogy egy erdélyi nemesi igazolás érvényesnek számítson Magyarországon, azt egy teljes törvényhatósági közgyűlésnek (esetünkben székgyűlésnek) kellett kiállítania. Továbbá szükség volt még a főispán/főkirálybíró, valamint az összes alispán/alkirálybíró személyes aláírására és pecsétjére. Az igazolólevél kezdő formulájának a teljes törvényhatóság nemesi közösségére kellett utalnia, valamint említést kellett tennie az elődökről, a felmenők kétségtelen és megszakítatlan nemességéről.¹²²⁷ Ahhoz, hogy a nemesi igazolásnak még nagyobb igazoló ereje legyen, a Gubernium azt is ajánlotta, hogy érdemes a kérvényező családfáját is feltüntetni benne.¹²²⁸

A kiállított igazolásokkal szemben támasztott követelmények enyhébbek voltak, amennyiben azoknak csak Erdély területén kellett bizonyító erővel bírniuk. Ebben az esetben a székgyűlések mellett a társszékgyűlések is adhattak ki nemességi, illetve lófőségi igazolásokat, sőt az is elfogadott volt, ha egy társszék nevében nem is az alkirálybíró, hanem csak a nótárius hitelesítette aláírásával és pecsétjével. Mivel 1759-ben Felcsíkszék az utóbb említett módon állított ki nemesi igazolást Magyarországra, a

1223 RNL HMI F 26. 7. jegyzőkönyv. Derékszékre fellebbezett viceszéki perek jegyzőkönyve, fol. 6v.

1224 MNL OL F 46. 1759/76. Az alkirálybírók közös levele az erdélyi püspökhöz. 1758. július 17.; uo. 1762/1301. A csíkszéki alkirálybírók kérvénye a Guberniumhoz. 1762. július 8.; uo. 1762/1703. A széki tisztek kérvénye a Guberniumhoz. 1762. augusztus 18.

1225 Uo. 1759/76. Az alkirálybírók közös levele a Guberniumhoz a kászoni plébános kihágásai ügyében. 1758. október 27.

1226 Uo. 1761/1558. A csíkszéki alkirálybírók kérvénye a Guberniumhoz, hogy mentesítsék a széket a gyimesi határátkelő épületeinek karbantartása alól. 1761. november 12.

1227 Uo. 1731/366. A széki tisztek nemesi igazolást adnak ki a székgyűlésen. 1731. október 4.; uo. 1759/146. A Gubernium leirata Felcsíkszékhez a nemesi igazolások helyes kiállítási módjáról. 1759. január 22.

1228 Uo.

Gubernium megrovásban részesítette a társszék tisztjeit, majd részletes leírást adott a megfelelő eljárásról.¹²²⁹

A főkirálybíró távollétében az alkirálybírókra hárult a székgyűlések megszervezése és lebonyolítása is. A székgyűlésen tárgyalt ügyek egy részére vonatkozóan az alkirálybírók kaphattak konkrét utasítást a főkirálybíróktól (erre nézve Apor István, Bornemiza János és Kálnoki Ferenc időszakából van adatunk),¹²³⁰ azonban értelemszerűen számos olyan panasz, probléma és megoldandó ügy merült fel a társszékek és falvak életében, amelyekkel először a székgyűlésen szembesültek. Szükség volt tehát az alkirálybírók (és az olykor legalább akkora befolyással bíró főnótárius) önálló döntéshozó és cselekvőképességére.

A széki és társszéki hatalomgyakorlás ranglétráján a nótáriusok követték az alkirálybírókat. Mind a törvénykezés, mind a társszéki/főszéki közigazgatásban jelentős szerepük és felelősségük volt. Az alkirálybíró távollétében a nótárius helyettesíthette felettesét a társszéki ügyek intézésében. 1750 februárjában Horváth József alcsíki alkirálybíró pénzügyi ellenőrzés céljából Gyergyószékbe utazott, ami többhetes távollétet jelentett. Erre az időszakra Czíko László nótáriust kérte fel Alcsíkszék igazgatására, aki átvette az alkirálybírói jogkört a közigazgatási ügyekben. Feltételezzük, hogy az alkirálybíró-helyettes viceszéket nem tarthatott, vagy nem hozhatott ítéletet felettese távollétében, de bizonyos peres, törvénykezési ügyekben eljárhatott az alkirálybíró nevében: „a nemes széket gyűjtse össze (...) egyéb törvényes dolgokat is (...) igazítsa”. A nótáriusnak tehát, mint az alkirálybíró helyettesének, jogában és kötelességében állt összehívni a társszéket.¹²³¹ A helyettes alkirálybíró feladata volt a szék nevében jelentést küldeni a Gubernium felé, valamint Haller János gubernátornak, aki 1750 elején még adminisztrátorként állt a szék élén. 1750 elején még a Kálnoki Ferenc által hátrahagyott pénzügyi gondokat próbálták eligazítani a szék vezetői, valamint a gubernátor/adminisztrátor közbenjárásával megakadályozni a székre kiszálló katonai executiót. Ez utóbbi olyan elmaradt összegek miatt rendelték el, amelyeket korábban a széki perceptor már begyűjtött, azonban kénytelen volt átadni Kálnoki főkirálybírónak, akinek a kezén gyakorlatilag nyoma veszett.¹²³²

A nótáriusok mellett az alkirálybírók fontos segédei voltak még az inspector commissariusok, akik biztosították a társszékek kapcsolattartását a katonasággal. Az alkirálybírók tiltakoztak is a Gubernium előtt, amikor 1730-ban, feltehetően takarékosági okok miatt, felmerült a tisztség megszüntetése. A szék földrajzi kiterjedése, domborzati és útviszonyainak tulajdonítható nehéz közlekedés miatt az alkirálybírók ritkán gyűlésezhettek, hogy a katonasággal szembeni kártérítési követeléseket összegyűjtsék, egyeztessék (a sok utazás és gyűlésezés pedig a széki pénztárat is terhelte volna), az

1229 Uo.

1230 Lásd a Főkirálybírók c. fejezet erre vonatkozó részeit.

1231 RNL HMI F 27. VIII/42. fol. 1v. Horváth József alcsíki alkirálybíró utasításai Czíko László nótáriushoz a széki ügyeket illetően. 1750. február 16.

1232 Uo. fol. 2r.

inspectorok ezért tehermentesítették őket e téren. A katonaság és civil lakosság együttélését és a katonai beszolgáltatásokat szabályozó regulamentum egy hónapban szabta meg a kártérítési igények benyújtásának határidejét. A korabeli széki viszonyok miatt az alkirálybírók lehetetlennek tartották, hogy a felügyelőbiztosok segítségével időben eleget tegyenek ennek a feladatnak.¹²³³

Az alkirálybírókra így is bőséges feladat hárult a katonaság és adóügyek körüli szolgálat terén: ők állították össze (olykor a székgyűlés részvételével) a székre szabott adó és portió társszékenkénti és falvankénti leosztását (*subrepartitio*), valamint az ezek fölötti szolgáltatások, az ún. extraordinariák kiutalását (*assignatio*). A subrepartitiót és assignatiót táblázatos kimutatásokban a Gubernium elé terjesztették felülvizsgálatra. Mivel Csíkszék határmenti törvényhatóság volt, az itt elszállásolt katonaság száma, valamint ebből kifolyólag az extraordinariák és a portió is nagyobb volt a nem határmenti területekéhez képest. A súlyosan megterhelt adózó lakosság érdekében gyakran kérték az alkirálybírók a Guberniumnak szóló jelentéseikben, hogy csökkentsék a kiszabott terheket.

A főhadparancsnok vagy más magasabb rangú katonatisztek széki látogatása alkalmával az alkirálybírók feladata volt, hogy gondoskodjanak a tisztek fogadására tett megfelelő előkészületekről. A parancsnoki látogatások meglehetősen gyakoriak voltak, a szék határ menti törvényhatósága lévén. A határátkelőket, vámházakat és veszteglőintézeteket (*contumacia*), valamint a nagy számban elszállásolt katonaságot mindig is kiemelt figyelemmel kísérte a szebeni Főhadparancsnokság. A parancsnoki látogatások alkalmával az alkirálybíróknak biztosítaniuk kellett a katonai kíséret és állataik ellátását, az utak járhatóságát, az ivóvízforrások tisztítását, valamint a Gyimesi- és Piricskei-szorosban lévő épületek javítását.¹²³⁴ Az alkirálybírók feleltek még a fakitermelések utáni fásításokért, a moldvai határ felügyeletéért és a csíkszeredai vár ellátásáért is,¹²³⁵ valamint a várszolgálat lakosok közötti elosztásáért: tűzifa-, széna-, szalmabeszolgáltatások és egyebek.¹²³⁶

Az alkirálybírókra hárult továbbá a katonaállítás feladata és felelőssége is. A hétéves háború során megtizedelődött császári ezredek feltöltésére végzett újoncozást Csíkszékre is kiterjesztették. Az újonc (*tyró*) számokat azonban mindig is nehéz volt feltölteni. A széki alkirálybírók a békésebb, verbunkos toborzás módszerét alkalmazták, az erőszakos sorozáshoz nem is lett volna megfelelő karhatalmi erejük. Az alkirálybírók

1233 MNL OL F 46. 1730/577. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.

1234 Uo. 1723/67. Guberniumi értesítés és parancs a főhadparancsnok széki látogatására vonatkozóan. 1723. június 18.

1235 Uo. 1730/577. A székgyűlés jelentése és kérvénye a Guberniumhoz az inspector commissariusi tisztség és a katonai beszolgáltatások kapcsán. 1730. december 1.; uo. 1735/242. A főhadparancsnok kérésére a Gubernium utasítja a széki tiszteket, hogy rendeljenek munkásokat a szeredai vár javítására. 1735. június 28.

1236 Uo. 1757/1487. A széki tisztek levele a Guberniumhoz a szeredai várnak tartozó szolgálatokról. 1757. július 13.

igyekeztek magukat menteni a Gubernium előtt, és elérni, hogy a Főhadparancsnokság ne küldjön katonai végrehajtást a székbe. A Főkormányzék azonban nem bizonyult megértőnek az ilyen helyzetekben.¹²³⁷

Az alkirálybírók közvetlen felügyelete alatt álltak még a főbb széki tisztviselők közül – a már említett nótárius mellett – a perceptorok, commissariusok¹²³⁸ és az assessorok. Az alacsonyabb rangú beosztottak közé tartoztak a perceptorok segédei, a gornyikok, továbbá a plájások, a hajdúk, a börtönőr, a nyargalók, a széki kirurgus és a ianitor.

Az alkirálybírók és a plájások között gyakoriak voltak a konfliktusok. Ilyen esetekben főként az őrállók kötelezettségeiről és az adózás körül zajlott a vita. 1760-ban néhány plájás a Sanitatis Commissio (Egészségügyi Bizottság) előtt panaszolta be az alcsíki és kászoni alkirálybírókat, mivel azok a határfelügyelői szolgálat mellett egyéb terheket is igyekeztek az őrállókra róni: segédkezés a perceptoroknak az adóbehajtás időszakában vagy szökött rabok üldözése és a börtönbüntetésre ítélték elfogása. Mindezek mellett felrótták az alkirálybíróknak, hogy adójukat (ami a plájásszolgálatot nem viselő lakosság adójának fele volt) olyankor hajtják be családjukon, amikor ők szolgálatot teljesítenek a havasokon. A Sanitatis Commissio a Gubernium elé tárta a plájások panaszát. A Főkormányzék határozottan kiállt a plájások mellett, figyelmeztetve a két bepanaszolt alkirálybírókat, hogy tartsák tiszteletben a plájások szolgálatát, valamint a nekik járó engedményeket.¹²³⁹

Az alkirálybírói tisztség működésének megértéséhez elengedhetetlennek tartjuk a széki constitutiók szemszögéből is megvizsgálni a vicetisztek közigazgatási és rendfenntartási feladatkörét. A 18. századból összesen tizenegy széki szabályrendelet-gyűjtemény vagy -töredék maradt fenn, amelyeket 1712, 1714, 1726, 1727, 1729, 1739, 1741, 1743, 1744, 1745 és 1769 során jegyeztek le. Ezekből kilenc az alkirálybírók kötelességeivel és jogaival is foglalkozik. Ahogyan azt az 1650-es szabályrendelet vizsgálata során is megfigyelhettük, az alkirálybírókra számos olyan feladat hárult, amelyek a széki lakosok mindennapi életét és viszonyait szabályozták. Ebből a szempontból nincs változás a 18. századi constitutiók esetében sem, amelyek olykor apróságnak tűnő ügyeket is a vicetisztek hatósága alá rendelnek. A 17. századi feladatmennyiséghez képest a székgyűlés jócskán megszorította az alkirálybírók feladatait.

1712-ben elrendelték, hogy a szolgák fölött is őrködjön az alkirálybíró: amennyiben egy szolga ünnepnap alkalmával házon kívül tölti az éjszakát, gazdája pedig elmulasztja megbüntetni, a vicetiszt a gazdát büntette a bírság kétszeresével. A szolgák és napszámások megszabott bérezésének betartását is ellenőrizte az alkirálybíró, megbírságolva mind a fizetni nem hajlandó gazdát, mind a jobb fizetés reményében a székből eltávozó

1237 Uo. 1757/524. A felcsíki tisztek panasza a Guberniumhoz a katonaaállítás sikertelensége kapcsán és a Gubernium válasza. 1757. február 19., március 8 és 21.

1238 Uo. 1750/85. A várdotfalvi székgyűlés jegyzőkönyvének kivonata. 1749. november 12.

1239 Uo. 1760/311. A Gubernium leirata az alcsíki és kászoni alkirálybíróknak a plájások kiváltságainak tiszteletben tartása kapcsán. 1760. március 4.

bérest.¹²⁴⁰ 1745-ben a székgyűlés meghatározta a szolgák bérezését, amelynek megszegését a vicetiszt büntette, akárcsak a meghatározott bérért dolgozni nem akaró szolgát.¹²⁴¹

1726-tól a vetésre vigyázó és a gondatlan marhatartó gazdák ellen fellépő határbírókat is az alkirálybírók számoltatták el, megbüntetve őket, ha feladatukat rosszul látták el.¹²⁴² A tiltott helyeken való dohányzást is a vicetiszt büntette, beszedve a bírságpénzt.¹²⁴³ Olyan apróságnak tűnő feladatot is a vicetisztekre bízott a székgyűlés, mint a verébfajok lakosságtól való begyűjtését,¹²⁴⁴ amelyet nyilvánvalóan nem az alkirálybírók végeztek személyesen, de nekik kellett az eredménnyel elszámolniuk. A verébfajok beszolgáltatásának elmulasztásáért büntetés járt, a bírságpénz pedig az alkirálybírótól illette.¹²⁴⁵ A vásárokkal kapcsolatos széki rendelkezések betartását is felügyelték az alkirálybírók, bírságpénzzel sújtva a kihágásokat.¹²⁴⁶ Az 1744-es szabályrendelet az alkirálybírókra bízta, hogy gondoskodjanak arról is, hogy a széki árlimitáció mellett is készüljön eladó szekér, büntetés terhe mellett kényszerítve a mesterembereket a gyártásra.¹²⁴⁷ Az állattartás szabályozása terén is ellenőrző és büntető szerepkörrel bírtak a vicetisztek. A falvaknak kötelező volt pásztort fogadni a csordák és nyájuk mellé, a gazdáknak pedig kötelező volt állataikat a pásztor keze alá adni, ellenkező esetben az alkirálybírók a falvakat büntették meg. A vicekirálybírók a hanyag vagy kötelességmulasztó pásztorokat is büntették.¹²⁴⁸ A szék hajdúit az alkirálybírók nevezték ki, az alkalmasabbakat börtönöri szolgálattal bízva meg.¹²⁴⁹

IV.2.2. Igazságszolgáltatás

Az alkirálybírók a széki hatalomgyakorlás második vonalához tartoztak, a főkirálybíró helyettesei voltak, azonban a főtiszt távolléte során vagy főkirálybíró nélküli időszakban nem tölthették be a főkirálybírók összes jogkörét. Ilyen kizárólagos főkirálybírói jogkör volt a derékszékek összehívása és az azon történő bírói elnöklés. A főtisztek távollétében a vicetisztek nem tarthattak derékszéket. 1712-ben, Bornemisza távollétekor, a Királyi Deputatio a derékszék elé utalt egy jobbágyügyet, amelyben Apor Péter háromszéki főkirálybíró volt az alperes. A széki tisztek és a pereskedő felek megjelentek ugyan a tárgyaláson, Apor Péter azonban kijelentette, hogy a főtiszt nélküli törvényszéket nem ismeri el derékszéknek.¹²⁵⁰

1240 Csíkszék 1712-es szabályrendelete. Ld. *Corpus Statutorum*, 1712. 118–119.

1241 Csíkszék 1745-ös szabályrendelete. Ld. uo. 1745. 155.

1242 Csíkszék 1726-os szabályrendelete. Ld. uo. 1726. 129–130.

1243 Csíkszék 1727-es szabályrendelete. Ld. uo. 1727. 131–132.

1244 Csíkszék 1729-es szabályrendelete. Ld. uo. 1729. 149.

1245 Csíkszék 1739-es szabályrendelete. Ld. uo. 1739. 151.

1246 Csíkszék 1739-es és 1741-es szabályrendeletei. Ld. uo. 1739. 150–151. és 1741. 152.

1247 Csíkszék 1744-es szabályrendelete. Ld. uo. 1744. 153.

1248 Uo.

1249 Uo. 154.

1250 MNL OL F 46. 1725/329. Széki tisztek jelentése Guberniumnak a derékszék hiányáról. 1724. november 9.

Az alkirálybíróknak ugyanakkor fontos szerep jutott a derékszékeken. A legfelsőbb széki bírói fórumról nem hiányozhatott az az alkirálybíró, akinek törvényhatóságában éppen derékszéket tartottak. Rajta kívül a főkirálybíró tetszés szerint egy-két másik társszék alkirálybíróját is maga mellé vette bírótársként.¹²⁵¹ Haller Pál 1753-ban mind a négy alkirálybíró derékszékre szólította, három-három assessorral együtt.¹²⁵² Az alkirálybírók tehát a széki igazságszolgáltatás mindkét szintjén meghatározó szerepet tölthettek be. Egy alkirálybíró saját társszékén kívüli derékszéken való részvétele nem jelentette azt, hogy az illető székben is rendelkezik joghatósággal.

Az alkirálybírók igazságszolgáltatási működésük során, akárcsak közigazgatási vagy határvédelmi feladatköreik ellátása alkalmával, jelentős mértékben a Guberniumtól függtek. Amennyiben oka volt rá, a Főkormányzék korlátozhatta az alkirálybírók vagy egy egész széki bírói működését: 1748-ban a Gubernium megtiltotta a felcsíkszéki tiszteknek, hogy eljárjanak egy erdőfülei vádlott ügyében. A társszék tisztjei Kálnoki főkirálybíró előtt tiltakoztak. Nem akarták elfogadni a guberniumi döntést, nemesi és hivatali kiváltságaikban való sértésként értelmezték azt.¹²⁵³

Az alkirálybírók társszékeken belüli joghatósága az igazságszolgáltatás terén sem volt korlátlan. Bár számos esetben kezdeményeztek hivatalból egy személy elleni vizsgálatot vagy az azt követő viceszéki eljárást, nemcsak a főkirálybíró vagy a Gubernium akadályozhatta meg a per felvételét vagy a deliberatum kimondását, hanem még a viceszék is, azaz az assessorok, a nótárius és széki ügyész (*magistratuális procurator*) közös fellépése is. 1757-ben Boros Ferenc felcsíki alkirálybíró gátolta meg a viceszék abban, hogy elképzelése és helyzetértelmezése szerint indítson pert Biális József ellen. Biális azok közé a széki potentátók közé tartozott, aki gyakran és látványosan visszaélt hatalmával, agresszív és erőszakos megnyilvánulásai jócskán átlépték a törvényesség határait. A korabeli közviszonyokra jellemző módon azonban az alkirálybíró Biális családjára való tekintettel halogatta az ellene való peres eljárás megindítását.

Biális egyik hatalmaskodása azonban a Gubernium figyelmét is felkeltette: fegyveresen támadt egy Szépvízen megszálló görög kereskedőre, akit lovával együtt súlyosan megebesített.¹²⁵⁴ A kereskedők és a kereskedelem védelme már állami érdeknek számított, amellyről birodalmi szinten rendelkeztek az uralkodók. Mivel a kereskedő oszmán alattvaló volt, ezért diplomáciai kérdés is volt, hogy sikerül-e gyorsan és hathatósan eljárni a tettes ellen. A Gubernium utasította a széket, hogy gyors ütemben indítsák meg Biális ellen a vizsgálatot, majd a perfelvételt. Boros azonban, a főhatóság parancsán felbátorodva, elérkezettnek látta az időt, hogy Biális korábbi hatalmaskodásaira is kiter-

1251 RNL HMI F 26. 7. jegyzőkönyv. Derékszékre fellebbezett viceszéki perek jegyzőkönyve, fol. 4v, 6r.

1252 Uo. F 27. IX/70. fol. 1rv. Haller Pál rendelkezése a derékszékekről. 1752. december 15.

1253 MNL OL F 46. 1748/449. A felcsíkszéki vicetisztek panaszlevele Kálnoki főkirálybíróhoz. 1748. április 30.

1254 Uo. 1758/80. Boros Ferenc alkirálybíró jelentése a Guberniumhoz Biális József hatalmaskodása ügyében, valamint az ellene kezdeményezett eljárás sikertelenségéről. 1758. január 12.

jessze a viceszéki eljárást. A vádpontok számának növelése azonban a vizsgálat időtartamának növelését, valamint a per elhúzódását jelentette. Boros összeállította a Biálissal szembeni vádlevelet (*species facti*), majd az alapján tanúkihallgatási kérdőívet készített (*utrum*), végül alkirálybírói hivatalából peres eljárást (*actio*) kezdeményezett a viceszéken. Ennél a pontnál azonban viceszéki beosztottjai szembeszegültek vele. Az alkirálybírórt eltávolítva a tárgyalóteremből, nélküle hoztak döntést az ügyben. Úgy határoztak, hogy a Boros által indított eljárás nem felel meg a Gubernium utasításának, mivel a kereskedő elleni támadás mellett Biális egyéb hatalmaskodásai is szerepelnek a vádpontok között. Boros Ferenc, nem rejtve véka alá felháborodását, a Guberniumhoz fordult panasszal, azzal vádolva a viceszéket, hogy őt alkirálybírói joghatóságában korlátozzák, amely ellentétes az ország törvényeivel, valamint veszélyes precedenst teremt a jövőre nézve.¹²⁵⁵ A Gubernium azonban helyeselte a viceszék többi tagjának eljárását, felszólítva Borost, hogy ideiglenesen tegye félre a korábbi hatalmaskodásokat, írjon új vádlevelet, indítson új vizsgálatot és pert a viceszéken, de ezúttal csak a kereskedő elleni erőszak szerepeljen egyetlen vádpontként. A Gubernium azt is kifogásolta Boros eljárásában, hogy több időt és figyelmet szentelt a korábbi hatalmaskodásoknak, mint a főhatóságilag prioritásként kezelt kereskedő ügyének. Az eset az udvar figyelmét is felkeltette, ezért a Gubernium hangsúlyozta, hogy mindent meg kell tenniük, ami jogilag megtehető, hogy az uralkodó részéről ne érhesse őket szemrehányás.¹²⁵⁶ A Gubernium sietett tájékoztatni a Kancelláriát a per állásáról, és mentegette magát az alkirálybíró által okozott késedelem miatt. Mivel a kereskedő végcélja Bécs volt, ezért a Főköormánysezék tartott attól, hogy felérvén a császárvárosba, panaszt tesz az udvarnál az erdélyi hatóságok ellen.¹²⁵⁷ A főhatóság ugyanakkor helyeselte a viceszék alkirálybíróval szembeni ellenállását, leiratában dicséretben részesítette a tisztviselőket, és megfeddte Borost.¹²⁵⁸ A megrovásban részesült alkirálybíró alázatosan bocsánatot kért a Guberniumtól, fogadkozva, hogy mindenben a főhatóság parancsa szerint fog eljárni.¹²⁵⁹ A viceszékre nem jellemző gyorsasággal, 1758. február 8–11. között lefolytatta a peres eljárást, és az *Approbatæ* alapján meghozta a Biálist elmarasztaló ítéletet.¹²⁶⁰ A Szebenbe érkező széki jelentés után a Gubernium sietett mielőbb tájékoztatni a Kancelláriát a lezárt ügyről, a Biálist elmarasztaló ítéletről, valamint kérte a bécsi kormányservet, hogy amennyiben az udvarban említésre kerül a görög kereskedő ügye,

1255 Uo.

1256 Uo. A Gubernium válasza Boros Ferenc jelentésére a Biális elleni per kapcsán. 1758. január 24.

1257 Uo. 1758/81. A Gubernium jelentése az Erdélyi Udvari Kancelláriának a bántalmazott görög kereskedő ügyéről. 1758. január 24.

1258 Uo. A Gubernium leirata a felcsiki viceszék tisztviselőihez Biális József és a görög kereskedő ügyében. 1758. január 24.

1259 Uo. 1758/195. Boros Ferenc alkirálybíró magyarázkodó levele a Guberniumhoz. 1758. február 4.

1260 Uo. 1758/232. A felcsiki viceszék jelentése a Guberniumnak a Biális-perről és a per jegyzőkönyvi kivonata. 1758. február 11.

tájékoztassa az uralkodót arról, hogy az erdélyi hatóságok a megfelelő módon jártak el az ügyben.¹²⁶¹

Az alkirálybírók igazságszolgáltatási jogkörét és törvény előtti felelősségét vizsgálva a széki constitutiókban is találunk fontos adatokat. A széki lakosok 1714-től perelhették az alkirálybírókat a főtiszt előtt, és arra is felhatalmazást kaptak, hogy perüket a székből felsőbb hatóságok (királyi tábla, Gubernium) elé vigyék. Mindennek feltétele volt, hogy a per indítása előtt büntetés terhe mellett kellett esküt tenni és nyilatkozni a vicetiszt elleni vádról.¹²⁶² Az alkirálybírók 1727-től váltak a viceszék előtt is perelhetővé az ún. *brevis causákban* (rövid, kis büntetéspénzértékű perekben). Egy ilyen esetben az elsőfokú törvényszék elnöki tisztét egy olyan assessor töltötte be, aki már korábban viselt alkirálybírói hivatalt. Amennyiben nem volt ilyen, a per fölött az ún. „első assessor” elnökölt. Bűncselekmény vagy hatalmaskodás esetében az alkirálybíró elleni pert a derékszéken kellett kezdeni.¹²⁶³ Az 1729-es szabályrendelet lehetővé tette az alkirálybíró és a széki assessorok számára, hogy egy székelő-örmény vegyes perben részt vegyenek az örmény bíró törvényszékén. A szabályrendelet azt is rögzítette, hogy a bűncselekmények és súlyos vétségek esetén nincs joghatósága az örmény bírónak, tehát alulmarad az alkirálybíró joghatóságával szemben.¹²⁶⁴ A viceszékek rendjére és megfelelő működésére is az alkirálybírók felügyeltek. Az 1744-es *constitutio* utasította a vicetiszteket, hogy figyelmeztessék, majd két alkalommal bírságpénzzel büntessék az ittas procuratorokat, ha ez sem használ, akkor a főkirálybírónál jelentsék fel őket, ami hivatali fel-függesztésüket is maga után vonná.¹²⁶⁵

Olykor az országos törvények értelmezése és a guberniumi rendeletekkel összhangban való gyakorlatba ültetése körül is merültek fel kérdések, amelyekben az alkirálybírók felsőbb útmutatásra szorultak. A korabeli jogrendszer pontatlanságaira jellemző, hogy a Főkormányzék gyakran adott ki olyan rendeletet, amely nem volt kellőképpen összehangolva az ország törvényeivel (*Approbatæ és Compilatæ Constitutiones*). Ilyen esetekben előfordult az ellentmondás vagy a törvény tágabb, szubjektivebb értelmezési lehetősége. A széki tisztek nehéz helyzetbe kerültek, a viceszéki eljárás is megfeneklett, így a felsőbb hatóságok segítségére volt szükség a megoldáshoz. 1734 elején egy közszékely megszegte a Gubernium vadászati tilalmát, amiért Apor Farkas alkirálybíró viceszékre idézte az illetőt. Az alperes azonban a *Compilatæ Constitutiones* azon cikkelyével védekezett, amely a szabad székelők számára engedélyezte a vadászatot.¹²⁶⁶ Nyilvánvaló (talán látszólagos) ellentmondás feszült a főkormányzéki rendelet és az ország törvénye között, ezért a széki tisztek fel is függesztették a pert addig, amíg útmutatást

1261 Uo. A Gubernium jelentése a Kancelláriának a Biális-per lezárásáról és a meghozott ítéletről. 1758. február 25.

1262 Csíkszék 1714-es szabályrendelete. Ld. *Corpus Statutorum*, 1714. 119.

1263 Csíkszék 1727-es szabályrendelete. Ld. Uo. 1727. 131.

1264 Csíkszék 1729-es szabályrendelete. Ld. Uo. 1729. 150.

1265 Csíkszék 1744-es szabályrendelete. Ld. Uo. 1744. 153.

1266 Appr. Const. III. 76. 1.

nem kaptak a Guberniumtól.¹²⁶⁷ A Főkormánysház kissé szemrehányóan figyelmeztette a széki tiszteket, hogy máskor értelmezzék az országos törvényeket, és azoknak szellemében járjanak el, hiszen a Gubernium az ország törvényével összhangban hozza rendeleteit. Az ügy kapcsán a Főkormánysház úgy rendelkezett, hogy a közszekelyek számára a vadászat csak azokon a helyeken engedélyezett, ahol kártékony vadállatok élnek, a terület pedig nincs nemesi tulajdonban (vagy a területet birtokló településen nem élnek nemesek).¹²⁶⁸

Az egyházi személyekkel szemben korlátozott volt a széki joghatóság. E megállapítást támasztja alá egy 1754-es eset, amikor a széki börtönből elszökött és a csíksomlyói kolostorban menedéket kereső rabokat Boros Ferenc felsíki alkirálybírónak nem állt módjában karhatalmi eszközökkel elfogadni.¹²⁶⁹ A rendfőnök beengedte ugyan az alkirálybíró a rendházba, hogy beszélhessen a szökött rabokkal, de kiadni már nem volt hajlandó őket. A kolostor és a rendtagok egyházi iurisdictio alatt álltak, ezért csakis felsőbb egyházi utasításnak engedtek. Haller Pál főkirálybírónak a Guberniumon keresztül az egyházi hatóságokhoz kellett folyamodnia, hogy utasítsák a csíksomlyói rendfőnököt a szökevények kiadására.¹²⁷⁰

A világi papsággal szemben sem léphettek fel érdemben a széki tisztek, hiszen a klerikusok az erdélyi püspök joghatósága alá tartoztak. Amennyiben előfordultak kihágások vagy a közösséggel és a széki közigazgatással szembeni ellenszegülés egy-egy plébános részéről, a széki tisztek csupán annyit tehettek, hogy panasszal, feljelentéssel fordultak a püspökhöz és a Guberniumhoz, kérve a felettes hatóságok beavatkozását. Egy ilyen esettel találkozunk 1758 körül Kászonszékben, amikor a nagykászoni plébános, visszaélve egyházi státuszával, olyan anyagi követelésekkel lépett fel az egyházközség tagjaival szemben, amelyek élesen ellentmondtak a bevett szokásnak. Mivel követeléseit nem teljesítették, a plébános elhajtotta a falusiak marháit, majd pedig a község panaszára beavatkozó kászoni alkirálybíróval nyilvánosan szembeszegült, kiprédikálva a vicetiszteket a templomban. A plébános és az alkirálybíró között annyira elmérgesedett a viszony, hogy a kászoni pap az 1758-as katonaillesítéskor a templomban nyíltan a katonaság ellen buzdított, lebeszélve a legényeket, hogy önként katonának álljanak.¹²⁷¹ Az alkirálybíró feljelentésének az lett az eredménye, hogy a Gubernium is a püspökséghez fordult az ügyben,¹²⁷² majd biztosította a vicetiszteket, hogy világi tör-

1267 MNL OL F 46. 1734/42. Az alsíki vicetisztek levele a Guberniumhoz egy viceszéki per és a plájásokkal szembeni joghatóság kérdésében. 1734. február 13.

1268 Uo. A Gubernium levele a széki tisztekhez viceszéki ügy kapcsán. 1734. február 23.

1269 MNL OL F 46. 1754/247. Boros Ferenc alkirálybíró jelentése Haller Pálnak a széki börtönből megszökött rabokról. 1754. február 22.

1270 Uo. A Gubernium kérése a felsőbb egyházi hatóságokhoz, a csíksomlyói rendházban meghúzó-dó szökött rabok kiadatására vonatkozóan. 1754. március 8.

1271 Uo. 1759/76. Az alkirálybírók közös levele a Guberniumhoz a kászoni plébános kihágásai ügyében. 1758. október 27.

1272 Uo. A Gubernium panaszlevele az erdélyi katolikus püspökhöz a nagykászoni plébános visszaéléseiről és világi törvénysház előtti perbe fogásáról. 1759. január 11.

vényszék elé is idézhetik a papot, mivel az állatok elhajtása hatalmaskodásnak számít, amiért az erdélyi törvények lehetővé teszik a klerikusokkal szembeni világi vádemelést.¹²⁷³

A főúri családok is képesek voltak az alkirálybírók széki hatalomgyakorlásával szembeszegülni. 1757-ben a széki tisztek a Kálnoki családdal kerültek konfliktusba a szék börtöne miatt, amely még Kálnoki Ferenc főkirálybírórsága idején épült a Kálnokiak csíksomlyói birtokán. A család olykor vissza is élt a helyzettel. Előfordult, hogy a családhoz tartozó szolgákat, zselléreket börtönöztek be a széki tisztek, a Kálnoki család intézője azonban önkényesen szabadon engedte őket. A család hatalmaskodásával szemben az alkirálybírók tehetetlenek voltak, ezért a Guberniumhoz fordultak panaszszal. A Főkörmányszék közbenjárására volt szükség ahhoz, hogy a széki joghatóság végül érvényre jusson a Kálnoki családdal szemben.¹²⁷⁴

1753. július 5-én Csíkszék általános (egyesített) csíksomlyói derékszéke tárgyalta és válaszolt az uralkodói leiratra, amelyben felmerült egy-egy *fiscalis procurator* kinevezése az alkirálybírók mellé. A szék vezetősége viszont nem adott választ az ügyészek felállítására vonatkozóan, hanem a következő derékszéki alkalomra halasztotta az állásfoglalást.¹²⁷⁵ Forrásainkban azonban később nem találkozunk a *fiscalis procurator*okkal, ami arra enged következtetni, hogy az elképzelés nem valósult meg. Az uralkodói szándék minden bizonnyal az alkirálybírók igazságszolgáltatási eljárás módját lett volna hivatott szorosabb ellenőrzés alá vonni az ügyészek (központi) kinevezésével.

IV.2.3. Határvédelem

A Gubernium és az alkirálybírók hivatali kapcsolata a határvédelmi ügyeket illetően is aktív volt, mivel a szék és közvetlenül az alkirálybírók felelősége és feladata volt a határátkelők megerősítése, erősítése, az átkelők őrizetének biztosítása stb.

1730 telén a főhadparancsnok hadsegéde ellenőrzést tartott a gyimesi határátkelőnél, amelyet elhanyagolva és erődítetlenül talált. A főparancsnok ezért a Guberniumhoz fordult, hogy utasítsa a széki tiszteket az erődítések megépítésére. A Főkörmányszék kemény megrovásban részesítette a széki tiszteket, utasítva őket, hogy sürgősen végezzék el a szükséges erődítési munkálatokat, majd értesítsék az eredményről a Guberniumot. Azért is járt elmarasztalás, mert a széki tisztek nem értesítették időben sem a kormányhatóságot, sem a katonai parancsnokságot a határátkelők állapota felől. A Gubernium parancsából kiderül, hogy a határátkelők erősítése nem a hadsereg, hanem a törvényhatóságok feladata volt.¹²⁷⁶ A Gubernium gyakran jelentést is kért az alkirály-

1273 Uo. A Gubernium leirata a csíkszéki alkirálybírókhoz a kászoni plébános ügyében. 1758. január 11.

1274 Uo. 1757/1630. A széki tisztek panaszlevele a Guberniumhoz a Kálnoki család hatalmaskodása kapcsán. 1757. július 21.

1275 Uo. 1753/830. Az egyesített derékszék válaszevele a Guberniumhoz az uralkodói leiratra. 1753. július 5.

1276 Uo. 1730/472. Guberniumi utasítás a széknek a gyimesi határátkelő megerősítésére. 1730. december 12.

bíróktól a határátkelők és épületeik állapotáról.¹²⁷⁷ Nemcsak a Főhadparancsnokság, hanem a civil főhatóság is kiemelt figyelmet szentelt a határ menti övezetek kérdésének. 1737 nyarán a katonai parancsnokság értesítésére reagálva, a Gubernium utasította a gyergyói alkirálybíró, hogy vegyék komolyabban a hegyi ösvények és átkelők őrzését, mert annak ellenére, hogy eltorlaszolták a Moldva felé vezető útvonalakat, mégis nagy számmal szöknek át a szék lakosai.¹²⁷⁸

A gyimesi és piricskei határátkelőnél, vámnál és veszteglőintézetnél is az alkirálybírók felügyeltek és feleltek az építkezésekért, az erődítési palánkokért, a katonák kvartélyházaiért, az istállókért stb.¹²⁷⁹ 1732. január 11-én a Gubernium utasította a széket, hogy építsenek veszteglőházakat a piricskei és gyimesi határátkelőknél. Táblázatos kimutatásban előírta, hogy milyen és mennyi építőanyagra van szükség az építkezésekhez. Az előírt 69 000 zszindely és 75 szál cserefát (egyenként 5,7 m hosszúakat és 80 cm szélesek) azonban lehetetlen volt beszerezni a kizárólag fenyőerdők borította Csíkszéken. A széki tisztek ezért kérték a Guberniumot, hogy a zszindelyt és cserefát vessék ki Udvarhelyszékre, ahol jelentős csereerdők voltak, továbbá Zetelaka és Oláhfalu jelentős zszindelykészítő települések voltak. A tisztviselők arra hivatkoztak, hogy korábban is, a vár felújítása során, a Főkormányzszék Udvarhelyszéket utasította arra, hogy 4000 db paliszádfát szállítson.¹²⁸⁰ A Gubernium megértette a szék helyzetét a faanyag hiányának tekintetében, azonban nem akarta áthárítani a zszindely és a tölgyfa biztosításának terheit Udvarhelyszékre, azzal indokolva döntését, hogy a nem határ menti törvényhatóságok is arányosan kiveszik részüket a más jellegű terhekből. Az indoklás nem állta meg teljesen a helyét, ugyanis a kormányhatóság a vecturára, valamint a hadsereg átvonulásakor tett szolgálatokra hivatkozott, amelyekből Csíkszék is bőven kivette a részét. A Gubernium annyiban könnyített a széki tisztek dolgán, hogy tölgyfa helyett bükkfát is elfogadott az épülő házak alapozásához, azonban előírta, hogy a gerendák köveken fekdüjenek, tető alatt legyenek, hogy az épületek idő előtt ne korhadjanak el.¹²⁸¹

A katonák gondatlansága miatt ezek az épületek hamar megrongálódtak, folytonos karbantartást és felújítást igényeltek a szék részéről. A határátkelők épületeinek karbantartását legtöbb esetben ingyen munkával biztosította a szék, sőt, a széki pénztárból

1277 Uo. 1737/104. A csíkszéki vicetisztek jelentése a határátkelők és egyéb széki ügyek kapcsán. 1737. március 11.

1278 Uo. 1737/168. A Gubernium utasítja a gyergyói alkirálybíró a határátkelők hatékonyabb felügyeletére. 1737. június 1.

1279 Uo. 1731/15. Guberniumi utasítás a piricskei és gyimesi veszteglőintézet (Contumaz) építkezéséhez. 1732. február 16. Ld. Uo. 1730/472. A Gubernium utasítása a széknek. 1730. december 12.; 1732/20. A Gubernium leirata a széknek. 1732. február 18.; 1732/70. A Gubernium átirata a Főhadparancsnokságnak. 1732. március 20. A főhadparancsnok is utasította a széket az erődítési munkálatokra: Uo. 1737/214. A szék panaszai a határátkelők és a szeredai vár erődítéseinek terhei miatt: Uo. 1738/516. stb.

1280 MOL F 46. 1732/20. Széki tisztek kérvénye a Guberniumhoz a veszteglőházak építése, pestis és dögvész kapcsán. 1732. február 3.

1281 MOL F 46. 1732/20. A Gubernium válasza Csíkszéknek a veszteglőházak építése, pestis és dögvész kapcsán. 1732. február 18.

kellett fedezniük a kiadásokat. Az 1759-es erdélyi országgyűlés határozatot hozott ugyan az erődök körüli ingyen munka, valamint a katonaságnak tett egyéb szolgáltatások (solgmalium) pénzbeli megváltásáról (100 000 német forint értékben), azonban ez a megváltás (amelyet helyi szinten úgyszemint tartott mindig tiszteletben a katonaság) nem vonatkozott a határátkelők építésére és karbantartására. Ennek ellenére a csíkszéki alkirálybírók 1761 őszén újabb kísérletet tettek arra, hogy a Guberniumnál elérjék a szék mentesítését a gyimesi átkelőnél lévő katonai őrházak és istállók ingyenes karbantartása alól. Az alkirálybírók úgy vélekedtek, hogy az lenne méltányos, ha nem kizárólag Csíkszék pénzéből fedeznék a határátkelők építését és karbantartását, hanem az országos alapból, mivel a határok védelme nem csupán a szék lakosságának érdeke, hanem az egész országé. Abban az esetben, ha mégsem mentik fel a széket a karbantartási munkálatok alól, legalább tegyen ígéretet a Gubernium arra, hogy előbb-utóbb kifizetik a munkásokat.¹²⁸² Az alkirálybírók kérvényére a Gubernium elutasító választ adott, határozottan kijelentve, hogy a határ menti övezetek felügyelete, valamint az odatartozó épületek karbantartása és adminisztrálása mindig az illető határ menti törvényhatóság feladata, amely alól felmentést nem adhatnak, mert a diéta sem hozott ilyen jellegű határozatot.¹²⁸³

Az alkirálybírók nemcsak a havasi határátkelők őrizetének megszervezésében és adminisztrálásában vettek részt, hanem kémeket, felderítőket (exploratores) is küldhettek (vagy kellett küldeniük) a moldvai határ menti területekre. A felderítők kiküldésének célja nem csupán egy ellenséges betörés időbeni kikémlése volt, hanem sokkal inkább a járványok terjedésének vagy alábbhagyásának megfigyelése. A széki felderítők mellett természetesen a Főhadparancsnokság is működtetett hírszerzést, amelynek tudósításai olykor ellentmondtak a széki kémeknek. Ilyen esettel találkozunk 1731-ben, amikor a Gubernium utasítására az alkirálybírók kémeket küldtek ki a Moldvában terjedő járvány megfigyelésére. A felderítők híradása a járvány megszűnéséről tudósított, ami a piricskei és gyimesi karanténok lazítását és a veszteglési idő lerövidítését vonhatta volna maga után. Wallis főhadparancsnok azonban arról tájékoztatta a Guberniumot, hogy az ő hírei szerint nemcsak Havasalföldön, hanem Moldvában is járványos betegségek terjedéséről tudósították a hadsereg kémei. A főparancsnok ellenezte a karantén megszüntetését, és úgy vélte, hogy a kereskedelem újraindulása érdekében a széki tisztek szeretnének idő előtt lazítani a határátkelőkön.¹²⁸⁴

1734 márciusában a tatárok határ menti gyülekezéséről kapott hírt a főhadparancsnok és a Gubernium. Wallis értesítette a határ menti törvényhatóságok fő- és vicetisztjeit az előállt helyzetről, és rendelkezett a szükséges intézkedésekről. Csíkszék esetében Apor

1282 Uo. 1761/1558. A csíkszéki alkirálybírók kérvénye a Guberniumhoz, hogy mentesítsék a széket a gyimesi határátkelő épületeinek karbantartása alól. 1761. november 12.

1283 Uo. A Gubernium leirata és parancsa a csíkszéki alkirálybíróknak a határátkelők építkezéseire vonatkozóan. 1761. december 15.

1284 Uo. 1731/7. Wallis főparancsnok levele a Guberniumhoz a román tartományok járványügyi helyzetéről. 1731. január 11.

Farkas alcsíki alkirálybíróhoz küldte az utasításokat tartalmazó levelet. Az alkirálybíró azonban nem járhatott el egyedül, és nem válaszolhatott saját belátása szerint a főhadparancsnoknak olyan horderejű ügyben, mint egy ellenséges támadásra való felkészülés, ezért a négy társszék tisztjei főkirálybíró nélküli székgyűlést hívtak össze Csíkszeredába, ahol közös intézkedéseket tettek a védelem megszervezését illetően. A Gyimesi-szoros őrizetére a széki lakosok közül felállított kétszáz gyalogos puskást rendelték ki, akiket nyolcnaponként szintén kétszáz puskás váltott. A nemesség közül pedig két fegyveres lovasszázadot szerveztek, amelyek Madéfalván terveztek harci készütségben összegyűlni.¹²⁸⁵ A Gubernium némi aggodalommal figyelte a csíkszéki fegyveres szervezkedést és gyülekezést, ezért nyugalomra intette a széki tiszteket, és felszólította őket, hogy a Főkormányszék vagy Főhadparancsnokság további utasításáig semmit se tegyenek. Amennyiben pedig ellenséges támadás érne a széket, a katonai parancsnoksághoz forduljanak, és vessék alá magukat az onnan érkező utasításoknak.¹²⁸⁶ Az év nyarán, a továbbra is fennálló tatárveszély miatt, a Gubernium (Wallis főhadparancsnok) arra utasította a Moldvával és Havasalfölddel határos törvényhatóságok tisztjeit, hogy a hegyi ösvények és utak eltorlaszolásával tegyék járhatatlanná a határátkelőket.¹²⁸⁷

Az 1737–1739 között zajló osztrák–török háború is jelentős terheket rótt a székre, mivel a megnövekedett katonai jelenlét, a Moldvába tartó és onnan visszatérő hadsereg jelentős károkat okozott a széki lakosság számára. Növekedtek a katonai adók, a terménybeszolgáltatás, a hadseregnek tett különböző szolgáltatások (vecturák), a legelőket elfoglalta és letarolta a lovasság és a nyílt táborba szálló katonaság.¹²⁸⁸ Az ellenséges veszély miatt a határ menti övezetek és határátkelők erődítése is az alkirálybírókra hárult. A megnövekedett igazgatási feladatok intézésében a betegeskedő Lázár Ferenc főkirálybíró nem vette ki aktívan a részét. A Guberniummal és a Főhadparancsnoksággal folytatott hivatali levelezésekből láthatjuk, hogy a felsőbb hatóságokkal való kapcsolattartás is az alkirálybírók kezében összpontosult.¹²⁸⁹ Ritka esetben találkozunk a főkirálybíróval a hivatali jelentések során.¹²⁹⁰

1756 elején a Moldvában gyülekező és a székbe betörni készülő tatárokról keringtek tévhírek, amelyek pánikot keltettek a lakosság körében, ezért sokan a hegyekbe mene-

1285 Uo. 1734/73. A széki tisztek levele Wallis főhadparancsnokhoz és guberniumi elnökhöz. 1734. március 13.

1286 Uo. A Gubernium válasza a széki tisztek március 13-i jelentésére. 1734. március 18.

1287 Uo. 1734/148. Guberniumi parancs a határátkelők lezárásáról. 1734. június 8.

1288 Vö. uo. 1737/522. Az alkirálybírók panasza a Guberniumhoz a hadiállapot terhei miatt. 1737. szeptember 16.

1289 A csíkszéki és a guberniumi levéltár számos ügyirata tanúskodik a helyzetről. A teljesség igénye nélkül: MNL OL F 46. 1737/402, 506, 522; 1738/87, 214, 386 stb.

1290 Egyik ilyen kivételnek számító eset 1738 őszén volt, amikor Lázár Ferenc az alkirálybírókkal közösen összesítette a katonaság miatti széki panaszokat, és tárta a Gubernium elé: MNL OL F 46. 1738/516. A főkirálybíró és a széki tisztek felirata a Guberniumhoz. 1738. november vagy december.

kültek. Az ügy kapcsán a Gubernium nem a Fehéregyházán tartózkodó főkirálybíróval, hanem Boros Ferenc felcsíki alkirálybíróval vette fel a kapcsolatot, és utasította Borost, hogy számoljon be a széki helyzetről, nyomozza ki a rémhír terjesztőit és büntesse meg őket, valamint tegyen meg mindent a lakosság lecsillapításának érdekében.¹²⁹¹

1758-ban újabb hírek érkeztek Moldva felől a tatárok beütéséről. Ezúttal komolyabbnak tűnt a veszély, ugyanis a plájások elfogtak két menekülő moldvai bojárt, akik hírül adták, hogy a tatárok nagy számban pusztítanak és rabolnak a fejedelemségben. A gyergyószéki tisztek, hitelt adva a bojárok szavának, elkezdték megszervezni a havasi határátkelők védelmét, és csak utólag tettek jelentést a Guberniumnak.¹²⁹² A főhatóság komolyan vette a fenyegetést, ezért utasította a szomszédos vármegyéket és Beszterce városát, hogy Csíkszékkal egyeztetve küldjenek felderítőket Moldvába, és készüljenek egy esetleges tatár beütésre. Annak ellenére, hogy a Birodalom ekkor békében állt az oszmán Portával, a tatárokat kiszámíthatatlan tényezőnek tartották, így minden eshetőséggel számoltak.¹²⁹³ A Gubernium a kémek újabb jelentései után jóváhagyta a gyergyói tisztek korábbi intézkedéseit, azt azonban felrótta nekik, hogy kiküldött felderítőik nem hatoltak bennbe a moldvai területeken azért, hogy a tatárok megjelenésének okát és célját pontosabban felderítsék.¹²⁹⁴

1758. október 12-én a négy alkirálybíró, Boros Ferenc kezdeményezésére, székgyűlést¹²⁹⁵ tartott Csíkdelnén, ahol gyors intézkedéseket hoztak a tatárveszélyre reagálva. A Gyimesi átkelőhöz érkező moldvai menekültek és örmény kereskedők is megerősítették a hírt, miszerint a tatárok mindössze kétnapi járóföldre portyáznak az erdélyi határtól. Az alkirálybírók újabb felderítőket küldtek Moldvába, akik ezúttal már mélyen behatoltak az idegen területre, pontos hírt adva a tatár sereg mozgásáról. Megfelelő fizetség mellett sem volt könnyű azonban felderítőket találni, mivel a visszatéréskor a kémeknek is hetekre karanténba kellett vonulniuk. A súlyos helyzetre való tekintettel azonban az alkirálybírók ígéretet tettek arra, hogy a visszatérő felderítők esetében eltekintenek a karanténtól. A több hullámban kiküldött csíki felderítők megítélése és tudósítása szerint a 14-16 ezerre becsült tatár sereg Havasalföldre is betört, ahonnan egy török katonai egység szorította őket vissza Moldvába.¹²⁹⁶ Az alkirálybíróknak nem volt idejük jelentést tenni a Guberniumnak és a főkirálybírónak, majd tőlük várni utasításokat a

1291 Uo. 1756/266. A Gubernium utasítása és válasza Boros Ferenc alkirálybíró jelentésére. 1756. február 10.

1292 Uo. 1758/1337. A gyergyószéki alkirálybíró jelentése a Guberniumnak a moldvai tatárveszélyről. 1758. október 7.

1293 Uo. Guberniumi utasítás a besztercei magisztrátusnak, valamint Doboka és Torda vármegyéknek. 1758. október 16.

1294 Uo. A Gubernium utasításai a gyergyószéki tiszteknek a moldvai tatár jelenlét kapcsán. 1758. október 15.

1295 A forrásokból nem egyértelmű, hogy székgyűlést tartottak, vagy csak a társszéki tisztek egyeztető gyűléséről volt szó.

1296 MNL OL F 46. 1758/1346. A felcsíki vicetisztek jelentése a Guberniumnak a Moldvában portyázó tatárokról, valamint a határvédelem érdekében tett előkészületekről. 1758. október 12.

szükséges előkészületeket illetően. A vicetiszteknek (feltehetően az assessorokkal és nótáriusokkal is tanácskozva) közösen kellett dönteniük, és megoldást találniuk az előállt helyzetre. Több mint háromszáz embert rendeltek ki a Gyimesi-szoroshoz, amelyről utólag jelentést tettek a Guberniumnak. A háromszáz embert két hét után négyszáz emberrel váltották fel, akik élére hat széki nemesembert neveztek ki, és gondoskodtak a nagy létszámú őrség ellátásáról is. Ezzel egy időben elkezdték a leromlott állapotú gyimesi sáncok és palisádok kijavítását. A tízesek szerint felvonuló őrségből minden tízes után két-két személyt (összesen nyolcvan) rendeltek naponta az erődítések körüli munkára. A munkálatokhoz szükséges anyagok és eszközök biztosítására harminc szekeret vettek igénybe a lakosságtól.¹²⁹⁷ Csíkszék tisztikarának határozata értelmében minden társszéknek 112 embert és 20-20 plójást (Kászon csak 4 plójást) kellett volna küldenie a Gyimesi-szoroshoz. A közös széki döntés ellenére, Gyergyószék nem vett részt a Gyimesi-passzus megerősítésében és védelmében. A gyergyói tisztek úgy ítélték meg a helyzetet, hogy nem lenne bölcs dolog csupán Gyimesre összpontosítani a védelmet, ezáltal Gyergyószékét védtelenül hagyni. A tatár portya Piricskénél és Bélbornál is könnyűszerrel betörhet a székbe, ahogy arra már korábban is volt példa. A gyergyói tisztek kockázatosnak látták ráerőltetni a köznépre az otthonok elhagyását és a szomszédos székbe való átvonulást. Mivel a hétéves háború miatt ebben az időszakban nem volt császári katonaság Erdélyben (amivel a tatár fenyegetés is összefüggésben lehetett), féltő volt, hogy a mozgósított köznép tisztviselői ellen fordul, amivel szemben tehetetlenné vált volna a társszéki közigazgatás.¹²⁹⁸

A Gyimesi-szoroshoz rendelt tömeg híre eljutott Moldvába, így feltehetően a tatárok is tudomást szereztek róla. Az esetleges támadással szembeni védelem esélyét azonban csökkentette, hogy a kirendelt őrség többsége fegyvertelen volt. Az alkirálybírók tartottak attól, hogy a fegyver hiányának híre eljut a moldvai tatárokhoz, ezért jelentésükben arra kérték a Guberniumot, járjon közben a Főhadparancsnokságnál annak érdekében, hogy a szeredai várban raktározott fegyvereket és puskaport bocsássák a gyimesi őrség rendelkezésére. A kézfegyverek mellett szakállas puskákat és kisebb ágyúkat is kértek, amelyeket a gyimesi erődítés kőbástyáin (feltehetően a Rákóczi-várra) szerettek volna felállítani. A széki tisztek ígérték, hogy a veszély elmúltával késedelem nélkül visszajuttatják a fegyvereket a szeredai várba.¹²⁹⁹ A Gubernium (és látszólag a Főhadparancsnokság sem) nem zárkózott el a mozgósított lakosság védelmi célú felfegyverzése előtt, azonban a Birodalom háborúja miatt a szeredai várból is elvitte a hadsereg a fegyvereket és a muníciót (a főhadparancsnok állítása szerint). A fegyverhiányt orvoslandó, a Főkormányzék javasolta, hogy a nemeseknél lévő fegyvereket (amelyeket 1711 után tőlük nem koboztak el) osszák szét a határvédők között, akárcsak

---

1297 Uo.

1298 RNL HMI F 27. XIII/38. fol.1rv. A gyergyószéki tisztek jelentése a főkirálybíróhoz. 1758. okt. 18.

1299 MNL OL F 46. 1758/1346. A felcsíki vicetisztek jelentése a Guberniumnak a Moldvában portyázó tatárokról, valamint a határvédelem érdekében tett előkészületekről. 1758. október 12.

azokat a fegyvereket, amelyeket még annak idején a köznéptől gyűjtöttek össze, de a tatárveszély elmúltával haladéktalanul és maradéktalanul vegyék vissza. A muníció Brassóból történő beszerzésére a Gubernium pénzösszeget is hagyott jóvá. A Főkörmányszék óva intette az alkirálybírókat, nehogy elhamarkodott döntéstől vezérelve átlépjék a moldvai határt, az ottaniak segítségére sietve, hiszen az adott pillanatban még nem lehetett tudni, hogy a tatár felvonulás a Porta parancsából történt-e. Ez utóbbi esetben a fegyveres határátlépés casus bellit jelentene a szultánnak a királynő ellen. Egy váratlan török támadás rosszul érintette volna a nyugati hadszíntereken, a poroszok ellen küzdő császári sereget, a védtelen Erdély számára pedig tragikus kimenetelű is lehetett volna.¹³⁰⁰ Kemény László gubernátor elérte a főhadparancsnoknál, hogy a brassói fegyverraktárból egy mázsá puskaport biztosítsanak Csíkszék, Háromszék és Beszterce vidéke számára, amelyből fél mázsát Csíkszéknek szántak. A rendelkezés szerint, a megmaradt puskaport a brassói parancsnok köteles volt visszaváltani. A főkörmányszék utasította a széket a megerősített védelem fenntartására mindaddig, amíg a veszély fennáll.¹³⁰¹ A tatár betörés végül elmaradt, ami nem kizárt, hogy a megtett óvintézkedéseknek is köszönhető volt.

Losteiner Leonard Chronológiájára hivatkozva Endes Miklós is említést tett az 1758-as tatárfenyegetésről. Losteiner alapján Endes arról írt, hogy Haller főkirálybíró személyes vezetése mellett szervezték meg a Gyimesi-szoros védelmét.¹³⁰² Az esemény forrásait tanulmányozva azonban egyértelműen állíthatjuk, hogy a kezdeti intézkedések és a védelem megszervezésének időszakában a főkirálybíró nem volt jelen a székben. Az előállt helyzettel teljes egészében az alkirálybírók birkóztak meg. Haller jelenlétét illetően helytálló lehet Losteiner tudósítása, mivel a főkirálybíró a védelem megszervezése után is a székbe, illetve a határszorozhoz érkezhettek.¹³⁰³

A székely határőrség 1764-es megszervezését követően az alkirálybírók határvédelemmel kapcsolatos kötelezettségei nagymértékben csökkentek.

IV.3. AZ ALKIRÁLYBÍRÓK ÉS A GUBERNIUM KÖZÖTTI HIVATALI VISZONY

Vizsgált korszakunk Kászoni János főkirálybírói megbízásával kezdődik. Előző fejezetünkben részletesen tárgyaltuk Kászoni megválasztásának körülményeit, valamint azt a korszakhatárt, amelyet az 1708/1709-es év jelentett mind Erdély, mind Csík-

1300 RNL HMI F 27. XIII/39. fol. 1r–2r. A Gubernium utasításai Csíkszéknek a tatár veszély kapcsán. 1758. okt. 16.

1301 Uo. XIII/41. A gubernátor utasítása Csíkszéknek a tatárveszély kapcsán. 1758. okt. 26.

1302 Endes 1994. 187.

1303 Állítólag ekkor hangzott el Haller Pál azon kijelentése, miszerint sajnálandó, hogy nem fegyverezik fel a székelyeket, hogy újra határvédelmi szerepet betöltve védelmezhessek a kereszténységet. Vö. Endes 1994. 187.

szék számára. Az erdélyi Rákóczi-mozgalom utáni közigazgatási újjászerveződés többéves, minden téren nehéz átmeneti időszakot jelentett. Kászoni János, főkirálybíróságának első éveiben, annak dacára, hogy főtisztként és főpénztárnokként legtöbbször Szebenben kellett tartózkodnia, alkirálybírói által igyekezett kézben tartani törvényhatósága ügyeit. Sólyom István, Bors Mihály, Sándor István és Balási József alkirálybírókra nehéz és fontos feladat hárult a szék irányítása terén, de Kászoni 1713-as kancellári kinevezése előtt, ha nem is szorosán és naprakészen, de érvényesült fölöttük a főkirálybírói ellenőrzés. 1713 után azonban új helyzet elé kerültek az alkirálybírók, hiszen Kászoni képtelen volt Bécsből irányítani a széket, Kálnoki Ádám főkapitánynak pedig sem kellő tekintélye, sem kellő erélye nem volt (és úgy tűnik, szándéka sem) arra, hogy kézben tartsa a törvényhatóság működését.¹³⁰⁴ Ilyen időszakokban erősödött a szék belső ügyeire gyakorolt guberniumi befolyás, de ugyanakkor nőtt az alkirálybírók mozgásteré és széken belüli hatalma (olykor hatalmaskodása). A Gubernium aktívan és részletekbe menően beavatkozott Csíkszék működésébe, ami nem volt szokatlan jelenség, hiszen a Főkormányzóság nem csupán a Bécsből érkező utasítások végrehajtó szerve volt, hanem az erdélyi közigazgatás és igazságszolgáltatás (a Királyi Tábla mellett és néha helyett) közvetlen irányítója és alakítója is.

Az 1718/19-es pestisjárvány során az alkirálybírók már csupán a Guberniumra támaszkodhattak a szék ügyeit illetően. Kálnoki Ádám háromszéki birtokára húzódtott vissza a járvány elől, ahol végül a pestis áldozata lett. Kálnoki viszont utolsó éveiben sem vett aktívan részt a szék életében, így kijelenthetjük, hogy Csíkszék már 1718 előtt is de facto főtiszt nélkül működött, és az alkirálybírók főtiszt közvetítés nélkül, közvetlenül tartották a kapcsolatot a Főkormányzóval. A Gubernium gyakorlatilag a főtiszt szerepkörébe lépett, tanácsolva, utasítva, ellenőrizve, felelősségre vonva vagy éppen korholva az alkirálybírókat. A továbbiakban a forrásaink által szolgáltatott konkrét adatokkal és esetekkel szeretnénk bemutatni az alkirálybírók és a Gubernium viszonyát, valamint a vicetisztek működésének sajátosságait a főkirálybíró nélküli időszakban.

Számos olyan ügy volt, amely kormányhatósági döntést, beavatkozást igényelt: a pestis elleni intézkedések bevezetése, majd lazítása, az eljárások szabályozása, vásártartás engedélyezése a járványidőszak után, katonaságnak tett szolgáltatások, adó, a moldvaiak határfoglalása elleni fellépés stb.¹³⁰⁵ A pestis alatt a Gubernium igyekezett nyomást gyakorolni az alkirálybírókra, hogy minél komolyabban és szigorúbban tartassák be a központilag megszabott járványügyi előírásokat. Ennek ellenére az alkirálybírók nem mindig jártak el az utasításoknak megfelelően. Az 1719-ben súlyosbodó pestisjárvány idején a Gubernium elmarasztalta Gyergyószék vicetiszteit, mivel nem tartatták be kellő szigorral a járványügyi intézkedéseket. A lakosság viszonylag könnyen átjutott a fertőzött falvakból az egészséges településekre, egyesek pedig hamis igazolványokkal

1304 Erre az időszakra lásd a Főkirálybírók c. fejezet Bornemisza János főkirálybíróóságára vonatkozó részét.

1305 MNL OL F 46. 1719/354. Gyergyószék tisztviselőinek kérvénye a Guberniumhoz járványügyi rendelkezések, adózás és a moldvaiak határfoglalása ügyében. 1719. december 5.

jártak-keltek. A Gubernium megparancsolta a szék vezetőinek, hogy a karantént megszegőket fogják el, és azon nyomban lőjék agyon.¹³⁰⁶ Mindezek mellett azt is elvárták a széki tisztektől, hogy kifogástalanul biztosítsák a beszállásolt katonaság ellátását, valamint a lovasság számára biztosítsanak megfelelő legelőket, mindezt úgy, hogy a lakosságot ne érje különösebb anyagi kár.¹³⁰⁷

Az 1718–1719. közötti pestises időszak nemcsak tömeges halált és éhínséget hozott, hanem a közbiztonságot is meglehetősen gyengítette.¹³⁰⁸ A törvényen kívüli személyek és csoportok tevékenysége megélnékült, a rablók fegyveres csapatokban járták a vidéket, rátörve a falvakra. A fenyegetés súlyosságát jelzi, hogy a Gubernium arra biztatta az alkirálybírókat, hogy a közelben állomásozó katonaságtól kérjenek segítséget a rablók megfékezése és elfogatása érdekében. Egyes fegyveres csapatok zászlókkal jártak, és előfordult, hogy a falusbírák és a falvak lakossága – félelemből vagy a szimpátia okán – elbújtatta őket. A Gubernium parancsba adta a széki tiszteknak, hogy a tolvajokat rejtegető falusbírákat akasszák fel.¹³⁰⁹ Valószínű, hogy a zászlókkal és fegyverekkel bujkáló, faluról falura járó és a lakosság szimpátiáját élvező „rablóbandák” egykori kurucok voltak, akik sok esetben rablás útján tartották fenn magukat.

Az erdélyi és moldvai havasi területek határvonalainak holléte az egész század során vita tárgyát képezte a két fejedelemség között. A 18. század egész időszakából számolnak be arról források, hogy a moldvai lakosok, sok esetben a vajda tudtával, néha egyenesen az ő parancsára egyre több havasi legelőt és erdőt foglaltak el Csíkszéktől.¹³¹⁰ A határokat igazoló dokumentumok, az ún. metálisok egy része nem a szék birtokában állt, hanem magánszemélyknél, olykor pedig moldvaiaknál volt.¹³¹¹ 1720-ban a Gubernium követeket küldött a moldvai vajdához a határ menti havasfoglalások ügyében, a havasi legelők és erdők visszaszerzésének érdekében. A követjárás sikerének érdekében szükség volt a meglévő határlevelek felkutatására és megszerzésére. Ezzel a feladattal a Gubernium Bors Mihály alcsíki és Sándor István felcsíki alkirálybírókat bízta meg. A Főkormánysház eljárása némileg meglepő, ugyanis a három keresett metális levél közül kettő nem Csíkszék területén volt, így azok hivatalból történő lefoglalása

1306 Uo. 1719/236. A Gubernium utasításai Gyergyószéknek a járványügyi intézkedésekről. 1719. július 17.

1307 Uo. 1719/190. A Gubernium utasításai a törvényhatóságok tisztjei számára. 1719. május 12.

1308 Pál-Antal 2013. 106–123; RNL HMI F 29. Alcsíkszék viceszéki jegyzőkönyve, 1715–1721. Lelt. 3. fol. 213v–214r.

1309 MNL OL F 46. 1719/152. A Gubernium utasítja a törvényhatóságokat a fegyveres rablók elleni fellépésre. 1719. május 3.

1310 Az elfoglalt területeket II. József szerezte vissza („revendikálta”) 1783-ban, majd az I. székely határőr gyalogezrednek adományozta. A „revendikált” havasok jövedelmét a határőrség kiadásaira fordították. Ld. Kocsis Lajos: *A Csíki Magánjavak története (1869–1923)*. Doktori értekezés. Kézirat. Témavezető: Dr. Takács Péter. Kossuth Lajos Tudományegyetem BTK. Debrecen, 2006. 1.

1311 A Gubernium még 1753-ban is a moldvai határ metálisai felől érdeklődött. Lásd MNL OL F 46. 1753/830. Az egyesített derékszék válaszlevele a Guberniumhoz az uralkodói leiratra. 1753. július 5.

nem tartozott az alkirálybírók joghatósági körébe. A Gubernium ennek ellenére a két vicekirálybíróat bízta meg azzal, hogy kérés vagy vesztegetés útján, de szerezze meg az egyik metálist egy Brassó és Háromszék környékén állomásozó szerb katonai egység kapitányától, valamint egy moldvai bojártól. A kormányhatóság engedélyezte, hogy az ajándékokhoz és vesztegetésekhez szükséges összeget az alkirálybírók a szék adóösszegeből vegyék el, és használják belátásuk szerint. A guberniumi utasítás szerint az alkirálybíróknak titokban kellett megszerezniük a Kománfalván tartózkodó bojártól a metálist, a moldvai hatóságok tudta nélkül.¹³¹² A feladatra minden bizonnyal a csíkiak voltak a legalkalmasabbak, hiszen a határvidéki felderítés és kémkedés már a középkor óta a határ menti székek szolgálata volt, ami nem szűnt meg a székelyek katonai szerepével együtt, hanem a plájásrendszerrel tovább élt, hiszen a helyiek terepismeretét nem mellőzhette a császári hadsereg sem.

A főkirálybíró távollétének időszakában az alkirálybírók a kormányhatósági beavatkozást nem igénylő közigazgatási és jogi kérdésekben többnyire a saját belátásuk szerint jártak el. Ez olykor a hatalommal való visszaéléshez vagy önkényeskedéshez vezetett. A vélt vagy valós sérelmet szenvedett széki lakosok nem a távol lévő főkirálybíróhoz, hanem a szebeni Guberniumhoz fordultak jogorvoslatért. 1722-ben a gyergyói Both család leányága fordult jogorvoslatért a Guberniumhoz, panaszt téve Sólyom István alkirálybíró és két assessora, Gáborffi Gábor és Baló József ellen. Az említett vicetisztek contractualis (szerződést hitelesítő) bírakként jártak el a család és Thúri Mihály között. Az elkészült birtokfelosztási szerződés bizonyos pontjaival a Both család nem értett egyet, ezért módosítani szerették volna azt. A vicetisztek azonban nem voltak erre hajlandók. A szerződés első változatát pedig csak Thúri Mihálynak adták ki, a családtól ezt megtagadták. A Both család kétszer is a Guberniumhoz fordult az ügyben, mivel a vicetisztek az első kormányzéki felszólításnak nem engedelmeskedtek.¹³¹³ A Guberniumnak másodszor is utasítania és fenyegetnie kellett a gyergyói vicetiszteket, hogy tegyenek eleget a Both család jogilag megalapozott kérésének.¹³¹⁴ A 18. század első felében a Főkormányzék közvetlenebb kapcsolatban állt a törvényhatóságok tisztviselőivel és a lakossággal, mint a század második felében, amikor a Mária Terézia uralkodására jellemző bürokratizálódás a Guberniumot is egy többlépcsős hivatali úton elérhető vagy el nem érhető kormány szervvé formálta.

Megfigyelhető, hogy a Kászoni János kancellári kinevezése utáni, főtiszt nélküli időszak során az alkirálybírók és hivatali beosztottaik eljárás módja miatt fokozatosan nőtt a lakosság elégedetlensége. Közvetlenül az 1718/19-es pestisjárvány előtt vagy annak időszakában a közsékelyek a Guberniumhoz fordultak segítségért, és közös panaszlevelet fogalmazva, feljelentették tisztviselőiket a főhatóság előtt. Arra kérték a Guber-

1312 Uo. 1720/82. A Gubernium utasítása Sándor István és Bors Mihály alkirálybírókhoz a havasi metalisok ügyében. 1720. február 27.

1313 Uo. 1722/164. A Both család feljelentése a gyergyói vicetisztek ellen. 1722. november 9.

1314 Uo. A Gubernium utasítása a gyergyói vicetiszteknek a Both család ügyében. 1722. december 14.

niumot, hogy küldjön a székre két tisztviselőt, akik kivizsgálhatják a helyi állapotokat. A közszekelyek panaszai, valamint az alkirálybírók és a többi tisztviselő azokra adott válaszai, magyarázatai rávilágítanak a korszak nehézségeire, a főkirálybírói ellenőrzés nélküli tisztviselői túlkapásokra, a visszaélések lehetőségeire és típusaira, ezért fontosnak tartjuk részletesen is foglalkozni a felmerült problémákkal. A közszekelyek panaszlevelét tételesen vizsgálva a következő vádpontokkal találkozunk:

1. Az alkirálybírók a falvak őrizetének fejében a szokásos zabmennyiségen felül szedtek díjat, sőt pénzt is követeltek. A megemelt díjak ellenére a széki tisztek nem rendeltek ki őrköt a falvakba, hanem rábízták a falusiakra, hogy megszervezzék saját maguk számára az őrséget. A vicetisztek válaszából kiderül, hogy régi, bevett szokás volt a főkirálybíró fizetésének kiegészítéseként ún. „faluórzó zabot” szedni minden településtől.
2. A székek rendelkeztek széki tulajdonban lévő vonómarhákkal, amelyeket a falvak lakosai vásároltak meg, ennek ellenére a széki tisztek nem a köztulajdonban lévő állatokat használták a közmunkák során, hanem a falusiak marháit rendelték ki. A szék állatait pedig a vicetisztek saját maguknak tartották fenn.
3. A széki lakosok nehezményezték, hogy a szék határát csak menlevéllel léphették át, amelyet csupán a székekben állomásozó császári katonaság strázsamesterétől kaphattak. E panasz minden bizonnyal a járványos időszakokra vonatkozott, amikor országos szinten megtiltották a külön engedély nélküli utazást, a rendelkezés betartását pedig a Gubernium szigorúan számonkérte az alkirálybíróktól.
4. A közszekelyek panaszt tettek az ellen is, hogy a perceptorok az adó beszédsekor executiót vittek a lakosok házához, amennyiben nem tudták rögtön megfizetni az összeget. Az executorok pedig napokig a falusiakon élőködtek, és az adón fölül még úgynevezett „patkópénzt” is naponta szedtek. Az alkirálybírók ezzel szemben úgy vélték, hogy a perceptorok és commissariusok önmagukban képtelenek beszédni az adót és a portiót, mert ha katonák nélkül szállnának ki a falvakba, az sem fizetné meg az adót, aki tehetné, ezért csak a katonai jelenlét biztosíthatja az adóbehajtást.
5. Az alkirálybírók olyan természetbeni beszolgáltatásokat is követeltek a közszekelyektől, amelyekre semmiféle rendelet vagy széki constitutio nem volt. A vicetisztek szerint szükségesek a különböző beszolgáltatások (pl. túró, császármadár), mert ezeket ajándékként (értsd: vesztegetésként) adják a felsőbb hatóságoknak, katonatiszteknek és főnemeseknek, hogy akár országos szinten is megkönnyítsék a szék ügyeinek intézését.
6. Az alkirálybírók legalább tízesztendeje nem számoltatták el a commissariusokat és perceptorokat a lakosságtól beszédett adóról és különböző beszolgáltatásokról.
7. A katonaságnak járó portio egy részét más székből kellett megvásárolni, amelyre a lakosságtól szedték be a pénzt, de utólag mégis behajtották rajtuk a

portiót. A vicetisztek szerint szükség volt minderre, ugyanis a széknek tizenegy századot kellett három hónapig portióval ellátnia.

8. A csikszeredai várparancsnok borszállítmányait a lakosok marháival szállították, a rossz utakon azonban gyakran lesérültek vagy elpusztultak az állatok. A kártérítés összegét a széki tisztek felvették ugyan a katonaságtól, azonban nem továbbították a gazdák felé. Az alkirálybírók azzal védekeztek, hogy a kifizetett összeget discretiókként használták fel, azaz ajándékként (vesztegetésként) a katonatisztek számára.

9. Ferenczi Ferenc széki commissarius az adón és portión fölüli szolgáltatásokat (extraordinariák) öt-hat éven keresztül nem ismertette el a Tartományi Főbiztosságnál, így a hatóság azt sem meg nem térítette, sem a lakosság adójából nem vonta le. A commissarius azzal mentette magát, hogy a Főbiztosság nagyon kevés extraordinariát vagy vecturát fizetett ki. A megtérített összegek egy részét pedig a szék költségeibe kellett felhasználni, illetve a commissariusok fizetését kellett kipótolni.

10. A portiózás után megmaradt szénát a katonaság elvitte, viszont az éves végeelszámolásnál utólag megfizették az árát. Ferenczi commissarius felvette a pénzt, de nem továbbította a gazdák felé.

11. Ferenczi a portio leosztásánál a kiszabott mennyiségnél jóval többet rótt a székre, a fennmaradó búzát, zabot és száz szekér szénát pedig a maga számára tartotta meg.

12. Az alkirálybírók Kászonszék portióját is a többi székkal fizettették meg, de azt a kászoniaktól is beszedték.

13. A közszekelyek felpanaszolták, hogy az alkirálybírók olyan tehetős embereknek juttatnak különböző széki hivatalokat és megbízásokat (commissarius, perceptor, széki szolgál, széki postaszolga), akik adózhatnak és portiózhatnak, azonban tisztségükkel teljes vagy részleges adó- és szolgáltatások alóli mentesség jár. Sérelmezték, hogy a perceptorok és a commissariusok nemcsak adómentesek, hanem még fizetést is kapnak. A közszekelyek állították, hogy egyes széki szolgák vagy postaszolgák évről évre megvesztegették az alkirálybírókat, hogy megmaradhassanak állásukban. A széki tisztek azzal védekeztek, hogy ezekre a tisztségekre alkalmas, rátermett embereket kell választani, és nem az anyagi helyzetnek kell mérvadónak lennie.

14. Az assessorok ellen is panaszt tettek a közszekelyek: állították, hogy sem az esküdt ülnökök, sem jobbágyaik nem adóznak, nem portióznak és nem vecturáznak, mégis jár nekik az ingyenes szombati szolgál.

15. A katonatiszteknek félhivatalosan járó discretiókat executióval az adózó lakosságtól hajtották be.

16. A szeredai várhoz beszolgáltatandó tűzifa miatt is gyakran executio jött a falusiakra.

17. Naponta két személyt kellett a várbeli sütőmester mellé küldeni, akiket a mester mindennap megvert.

18. A vár commissariusa vesztegetések fejében felmentett egyeseket a vecturázás alól.

19. Az alkirálybírók a falvakból munkásokat vittek ingyen közmunkára, annak örve alatt, hogy azok a főkirálybíróknak fognak dolgozni, a főtisztet azonban évek óta nem látták a székben, az országgyűlésen sincs jelen, hogy a szék érdekeit képviselje, távolléte miatt pedig derékszék sincs a székben.

20. Annak ellenére, hogy Csíkszék nem küldött 1718/19 körül követet az országgyűlésbe, ún. gyűléspénzt szedtek az alkirálybírók, a lófőktől 12, az armalistáktól 24 krajcárt.

21. A széki tisztek és elöljárók gyakran nem értesítették a székgyűlésekről a közszékelyeket és a lófőket, hanem szűk körben döntöttek a szék dolgairól, amelyekről a lakosság többi része csak utólag értesült. Az alkirálybírók azzal magyarázták a helyzetet, hogy a közszékelyek akkor is ritkán jelennek meg a székgyűléseken, ha arra meghívást kapnak.

22. A császári katonaság által elhajtott lovak és marhák árában az országos fő-commissariatustól kiutalt pénzt a széki tisztek visszatartották a kárvallott gazdáktól.¹³¹⁵

A közszékelyek panaszait kivizsgálandó, a Gubernium tanúkihallgatást rendelt el a székben, azonban a kérdőpontok összeállításán¹³¹⁶ kívül, a megfelelő források hiányában, további fejleményről nincs tudomásunk. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a főkormányzéki vizsgálat érdemben befolyásolta volna a fennálló helyzetet, vagy a közszékelyek számára valós megoldással szolgált volna, hiszen a felvázolt problémák kisebb-nagyobb mértékben végigkísérték az 1764 előtti időszakot.

Amint korábban láthattuk, a széki igazságszolgáltatás működését vagy működésének hiányosságait is aktív figyelemmel kísérte a Gubernium, számos esetben beavatkozva még a kisebb horderejű ügyekbe is. 1718-ban a Guberniumnak kellett utasítania az alcsíki tiszteket, hogy Henter András és József ügyében folytassák le a viceszéki pert. A Főkormányzék utasította az alkirálybírókat és assessorait, hogy tegyenek írásbeli jelentést a peres eljárásról és az ítéletről.¹³¹⁷ 1722 decemberében a Gubernium arra utasította Gyergyószék alkirálybíróját és a többi vicetiszteket, hogy vizsgálják ki és járjanak el törvényes úton a László Zsigmond és delnei Csató Zsigmond között felmerülő peres ügyben. A Főkormányzék figyelmeztette a széki tiszteket, hogy a főkirálybíró távollétében az ő feladatuk az igazságszolgáltatás működésének biztosítása, amelyet a gyergyói tisztviselők elhanyagoltak. A pereskedő feleknek a Guberniumhoz kellett fordulniuk, hogy a főhatóság utasítására a széki tisztek foglalkozzanak a perrel. Az ügy halogatása mögött az is állhatott, hogy Sólyom István alkirálybíró érdekelt fél volt a peres ügyben, ezért a

1315 Uo. 1719/90. Csíkszéki adózárend panasz a Guberniumnak a széki tisztek és a széki állapotok ellen. 1718 vagy 1719.

1316 Uo. Kérdőpontok a csíkszéki tisztviselők visszaéléseire vonatkozóan. 1718 vagy 1719.

1317 Uo. 1718/459. A Gubernium utasítása az alcsíki tisztviselőkhöz viceszéki per ügyében. 1718.

Gubernium utasította, hogy maga helyett független elnököt jelöljön ki a per viceszéki tárgyalásakor.¹³¹⁸

A széki tisztek a főkirálybírói hivatal betöltése után is gyakran fordultak útmutatásért a Guberniumhoz. Figyelemre méltó, hogy számos esetben a Guberniumhoz intézett kérések vagy kérdések a vicetisztek nevében érkeztek, említést sem téve a főkirálybíróról. Ez abban az esetben történhetett meg, ha a Guberniumhoz intézett levél megfogalmazásában vagy tartalmának tárgyalásában nem vett részt a főtiszt. Mivel Haller János is gyakran távol tartózkodott a széktől, főként darlaci birtokán időzve, a szék mindennapi ügyeit az alkirálybírók intézték. Bizonyos ügyekben pedig, amelyek a széki hatóságot meghaladták, gyorsabb volt a főkirálybíró kihagyni, és egyből a Guberniumhoz fordulni (pl. sóellátás, sókereskedelem kérdései, katonaságnak járó portio ügye, katonatisztekkel való konfliktus stb.).¹³¹⁹ Egy ilyen esettel találkozunk 1732-ben, amikor az alkirálybírók bepanaszolták a Guberniumnál a parajdi sóakna kamaratisztjét, mivel az megnehezítette a nemesi só kiszolgáltatását, megtagadva a só a négy jobbágyteleknél kevesebbel bíró nemesektől és armalistáktól.¹³²⁰ A széki tisztek feljelentésére a Gubernium közbenjárt az erdélyi kamaránál, és felszólította báró Franz Samuel Rebentisch udvari kamarai tanácsost, erdélyi kincstári igazgatót (cameralis director),¹³²¹ hogy utasítsa parajdi kamaratisztjét a nemesi só teljes körű kiszolgáltatására.¹³²² 1732 telén leégett a Csíkszéken állomásozó egyik ezred strázsamesterének kvártélyháza. A katonatiszt kártérítést követelt a széki tisztektől, a Gubernium azonban nem tartotta jogosnak a kárpótlást, mivel a tüzeset a cselédek hibájából történt. A strázsamester ezért a Főhadparancsnoksághoz fordult. Wallis nyomására végül a Gubernium elrendelte a Tartományi Főbiztosságnak, hogy kártérítse a strázsamestert. Jellemző módon a főkirálybíró teljesen kimaradt az ügy rendezéséből, a hivatali levelezésben meg sem említették. A károsult strázsamester által hibáztatott széki tisztek az ügy során nem a főkirálybíróhoz, hanem a Guberniumhoz fordultak segítségért és útmutatásért.¹³²³

Arra is van azonban példa, hogy az alkirálybírók olyan ügyekben is a Guberniumhoz fordultak, amelyek egyébként joghatóságukba és feladatkörükbe tartozott volna. 1730-ban Alcsíkszék alkirálybírája és tiszttársai egy családi erőszak ügye kapcsán kérték és várták a Gubernium útmutatását. Haller főkirálybíró ez esetben sem tartózkodott a

1318 Uo. 1722/296. A Gubernium utasítja Gyergyószék tisztjeit a Csató Zsigmond és László Zsigmond közötti peres ügyben való eljárásra. 1722. december.

1319 Uo. 1726/535. Széki tisztek levele a Guberniumhoz útmutatásért és közbenjárásért. 1726. november 4.

1320 Uo. 1732/20. A csíkszéki vicetisztek feljelentése a Guberniumhoz a parajdi sóakna kamaratisztje ellen a nemesi só kiszolgáltatásának akadályozása végett. 1732. február 3.

1321 Trócsányi 1987. 104.

1322 MNL OL F 46. 1732/20. A Gubernium felszólítása Rebentisch kamarai tanácsoshoz a nemesi só ügyében. 1732. február 18.

1323 Uo. 1732/64. A széki tisztek és a Gubernium levelezése a csíki strázsamester kvártélyházának leégése kapcsán. 1732. február, június.

székben, ezért a döntést a Gubernium hozta meg. A főkormányszéki válaszból kiderül, hogy a Gubernium el is várta, hogy kérdéses vagy problémás helyzetekben kikérjék az útmutatását.¹³²⁴

Egy-egy társszék vagy alkirálybíró önállóan is eljár saját székét illető ügyekben. A társszékek vezetői vagy a széki communitas külön kommunikációt is folytatott a felsőbb hatóságokkal, amikor partikuláris, csak az illető társszéket érintő problémák merültek fel.¹³²⁵ 1733-ban Balási József kászoni alkirálybíró Wallis főhadparancsnokot kereste meg levélben egy Háromszéken bujkáló, kászoni bűnöző elfogatásának ügyében. A gonosztevő orvul rálőtt az alkirálybíróra, aki emiatt mozgássérültté vált. Balási nem Apor Péterhez vagy a háromszéki alkirálybírókhoz fordult a tettes elfogatását kérve, hanem a katonai hatóságokhoz. A tettes halálosan megfenyegette Balásit és fiát, ami miatt az alkirálybíró úgy ítélte meg, hogy nem képes biztonságban és megfelelően ellátni hivatalát mindaddig, amíg a bűnözőt el nem fogják.¹³²⁶

A széki tisztek gyakran küldtek jelentéseket a Guberniumnak, amelyben a széki állapotokról, járványok ellen való védekezésről vagy a katonai hatóságok intézkedéseiről számoltak be.¹³²⁷ Ezeket a jelentéseket a Gubernium szigorúan el is várta, korholva az alkirálybírókat, amennyiben elmulasztottak beszámolni egy-egy fontosabb széki eseményről vagy az országos utasítások helyi végrehajtásáról.

A széki ügyintézés és az alkirálybírók szerepére vonatkozóan nem sok minden változott Haller főkirálybírosága idején. A derékszékek hosszas hiányáról panaszkodó forrással nem találkozunk, az igazságszolgáltatás tekintetében tehát egy kiegyensúlyozottabb időszaknak tekinthetjük az 1725–1734 közötti évtizedet. Ami viszont a széki közigazgatást, a felmerülő mindennapi vagy akár nagyobb horderejű problémákat, ügyeket illeti, továbbra is azt láthatjuk, hogy az alkirálybírók (a nótáriussal és gyakran az assessorokkal) a Guberniummal szorosan együttműködve vezették a törvényhatóságot. A széki és guberniumi hivatali levelezés és kapcsolattartás folyamatában nagyon ritkán jelenik meg a főkirálybíró személye, befolyása vagy szándéka. Nem állítjuk, hogy Haller, akárcsak Bornemisza, gyakorlatilag magára hagyta volna a széket, de azt elmondhatjuk, hogy a szék igazgatásának aktív és részletekbe menő kézben tartása nem tartozott Haller János hivatali céljai közé. Ismeretes, hogy az 1730-as évek Bornemisza János kancellár országos politikai befolyásának csúcspontja, amely Erdély katonai uralom alá vételének megakadályozásában és Haller gubernátori kinevezésében realizálódott, létrehozva az évtized második felében stabil hatalmi koncentrációt, a

1324 Uo. 1730/4. Alcsíkszék és a Gubernium levelezése egy bűncselekmény kapcsán. 1730. január–március.

1325 Például Gyergyószék konfliktusa Adam Reiff salétromfőzővel: uo. 1732/71. Vagy: A gyergyószéki vicetisztek kérvénye Wallis főhadparancsnokhoz és guberniumi elnökhöz a tutajozás ügyben: uo. 1733/101. A gyergyói vicetisztek kérvénye a Guberniumhoz elfogott falusbírák ügyében: uo. 1738/356.

1326 Uo. 1733/105. Balási József alkirálybíró kérvénye Wallis főhadparancsnokhoz. 1733. június 3.

1327 Uo. 1727/377. A széki tisztek jelentése a Guberniumnak a Főhadparancsnokság járványellenes intézkedéseiről. 1727. december 15.

Bornemisza–Haller-szövetséget.¹³²⁸ Korábban rámutattunk arra, hogy Haller János csíkszéki főkirálybíróága mindössze az első lépcsőfokot jelentette az erdélyi hatalmi ranglétrán, és egyértelműen látszik, hogy nem a székely törvényhatóság vezetése volt hivatali karrierjének végcélja. Ebben a tágabb kontextusban szemlélve a széki közigazgatás helyzetét, érthetővé válik, hogy Haller főkirálybíró miért nem mélyült el a széki ügyek bonyolalmában.

Az 1730-as évek elejére a négy alkirálybíróból kettő kicserélődött: Alcsíkban Bors Mihály helyett Apor Farkas, míg Gyergyószékben Sólyom István helyett Gáborffi Gábor vette át a társszék vezetését. Továbbra is hivatalban maradt azonban a két legtapasztaltabb vicetiszt, a Felcsík ügyeit már az 1710-es évektől vezető Sándor István, valamint a már szintén harmadik évtizede tevékenykedő kászoni alkirálybíró, Balási József. A korábbi tisztviselő gárdához tartozott Felcsíkban Ferenczi Ferenc, korábban inspector commissarius, a '20-as évektől pedig nótárius. Alcsíkon több mint fél évszázadon keresztül a csíkmindszenti Czikó család kezében volt a nótáriusi tisztség. Az 1720-as évek végén vagy a '30-as évek elején Czikó László váltotta az 1710 óta hivatalban lévő apját(?), Ferencet. A kicserélődő tisztviselői generáció mellett tehát az 1730-as évek első felére maradtak olyan régi, tapasztalt tisztviselők, akik már a korábbi, főtiszt nélküli időszakban is a Guberniumra támaszkodva vitték a szék ügyeit.

Haller János gubernátorrá választása és végleges távozása a székből, a derékszékek szünetelését leszámítva, nem hozott nagy változást a szék közigazgatását illetően. A széki tisztek továbbra is a Guberniumra támaszkodva, annak utasításai mentén jártak el a kisebb-nagyobb jelentőségű ügyekben. Gubernátorként Haller már többet foglalkozott a szék ügyeivel, mint főkirálybíróként. Azzal, hogy Bornemisza és Haller János megakadályozta Wallis főhadparancsnok teljes katonai uralmának kiépítését, a Gubernium újra betölthette a civil közigazgatás irányításában rá háruló szerepet. A Főhadparancsnokág nehezebben kerülhette meg a Főkormányszéket a törvényhatóságok (főként a határ menti székek) civil közigazgatását érintő ügyekben. Amíg Wallis töltötte be a guberniumi elnöki tisztséget is, az alkirálybírók gyakorlatilag a főhadparancsnokkal álltak hivatali levelezésben és alárendeltségben, még civil ügyekben is. Haller gubernátorrá választása után úgy tűnik, helyreállt a megszokott hivatali rend, és a Főhadparancsnokság már leginkább a Guberniumon keresztül érintkezett a széki alkirálybíráival, a Főkormányszék közvetítésével, annak parancsa által közölte elvárásait a székekkel.¹³²⁹

A század első felében még a széki lakosok is viszonylag könnyen a Guberniumhoz fordulhattak panaszaiikkal, széki szinten meg nem oldott vagy számukra kedvezőtlenül megoldott peres ügyekkel. Egyének és közösségek egyaránt fordultak a Guber-

1328 Trócsányi 1988. 385–420.

1329 MNL OL F 46. 1735/242. A főhadparancsnok kérésére a Gubernium utasítja a széki tiszteket, hogy rendeljenek munkásokat a szeredai vár javítására. 1735. június 28.

numhoz.¹³³⁰ A Főkormánysház gyakran fölülírta a széki tisztek döntéseit, vagy utasította őket, hogy járjanak el bizonyos peres ügyekben, vizsgálják ki a települések és egyének panaszait: 1726 májusában a Gubernium szigorú büntetést helyezve kiállításba, utasította Haller főkirálybíró és vicetiszteit, hogy vizsgálják ki Csíkszereda és a környező falvak legelő- és erdőügyben zajló vitáját.¹³³¹ Az alkirálybírók, akárcsak a széki tisztek bármelyike (beleértve a főkirálybíró is), számos esetben kerülhettek konfliktusba egy-egy társadalmi csoporttal vagy falvak egész közösségével is. 1758-ban a katonaiállások alkalmával az alcsíki alkirálybíró, Szabó Ferenc Kászontalízzel került összetűzésbe. A vicekirálybíró azzal vádolta meg a falut, és perelte be a falusbíró, hogy a kászoniak az ő egyik jobbágját állították ki és küldték katonának. Az altíziek a főkirálybíró helyett a Guberniumhoz fordultak segítségért, hogy a főhatóság legyen döntőbíró a kérdésben.¹³³²

Mivel a folytonos táblák megszervezése előtt a főkirálybírók gyakran utaztak vármegyei birtokaikra, és sokszor az esztendő túlnyomó részét ott is töltötték, távollétükben a vicetisztek egyenesen a Guberniumhoz fordultak útmutatásért olyan ügyekben, amelyek meghaladták a széki joghatóságot (sóügy, portio).¹³³³ A szék Guberniumtól való függése a főkirálybírói hivatal betöltése után is megmaradt, amelyet számos konkrét eset bizonyít. Nehezebb ügyekben, mint az adóösszeírás kérdése, követet is küldtek a Gubernium ülésére. 1727-ben Balási József kászoni alkirálybíró járt követként a Guberniumnál, hogy elérje az adóösszeírás módosítását.¹³³⁴ Az 1728-as diéta során a szék országgyűlési követei kérvényben fordultak a Guberniumhoz, hogy járjon közbe a széki adózó lakosság terheinek enyhítéséért.¹³³⁵

Az alkirálybírók rendszeres jelentéseket küldtek a Guberniumnak a széki állapotokról, intézkedésekről vagy éppen a járványügyi helyzetről.¹³³⁶ Az 1733–1736 közötti, főtitst nélküli időszak során Apor Farkas alcsíki alkirálybíróhoz fordult a Gubernium a járványügyi utasításokkal. Az 1736 elején Csíkszéken felbukkanó marhavész során a Gubernium utasította Aport, hogy a teljes szék területét átvizsgálva, derítse ki, hol van jelen a dögvész, illetve mely falvakat kerülte el. Az utóbbi települések esetében pedig állítson ki járványügyi igazolásokat, hogy a gazdák szabadon mozoghassanak állataik-

1330 Pl. Uo. 1723/107. A Gubernium utasítja az alkirálybírókat, hogy vizsgálják ki egy huszonkilenc évi tatár fogság után hazatérő személy birtokügyi kérvényét. 1723. július 27.

1331 Uo. 1726/126. A Gubernium utasítása a széki tiszteknek Csíkszereda és a környező falvak vitás ügyében. 1726. május 18.

1332 Uo. 1760/544. Kászontalíz közösségének Szabó Ferenc alkirálybíró elleni panaszlevele a Guberniumhoz. 1760.

1333 Uo. 1726/535. Széki tisztek levele a Guberniumhoz útmutatásért és közbenjárásért. 1726. november 4.

1334 Uo. 1727/312. A széki tisztek kérvénye a Guberniumhoz, amelyben kihallgatást kérnek az adóösszeírás ügyében. 1727. november 26.

1335 Uo. 1728/378. A széki országgyűlési követek kérvénye a Guberniumhoz az adózó lakosság terheinek enyhítéséért. 1728.

1336 Uo. 1727/377. A széki tisztek jelentése a Guberniumnak a Főhadparancsnokság járványellenes intézkedéseiről. 1727. december 15.

kal.¹³³⁷ Az összes társszékre kiterjedő intézkedési és rendelkezési felhatalmazás már főkirálybírói jogkör volt. Ugyanezzel a feladattal Háromszék esetében már a főkirálybíró bízta meg a Gubernium. Más időszakokban pedig Csíkszék esetében is a főtiszt tartotta a kezében a járványügyi védekezés irányítását. Kétségtelen, hogy Apor Farkas egyfajta „ügyvivő főkirálybíróként”, hivatalos vagy nem hivatalos administratorként működött a székben. Úgy véljük, ez nem Alcsík különleges, fontosabb vagy kiemeltebb szerepkörét jelenti, sokkal inkább az alkirálybíró társadalmi rangjának tisztársai közötti elsőbbségét tükrözi.

Az országos jelentőségű és hatáskörű utasítások és feladatok teljesítését szigorúbban kérte számon a Gubernium. Ennek ellenére az akadozó hivatali működésnek lehetünk tanúi. Az 1750-es évek legjelentősebb országos reformja a bethleni adórendszer bevezetése volt, amelyhez új típusú adóösszeírások elvégzésére volt szükség. Az új adórendszerre való átállás is nehezen, akadozva, késlekedve és hibákkal tele ment végbe. A Gubernium mind a perceptorokat, mind az alkirálybírókat megfenyegette, hogy amennyiben elmulasztják kötelességeik időbeni teljesítését, először fizetéslevonással, majd szigorúbb eszközökkel is büntetni fogja őket.¹³³⁸ Ennek ellenére jelentősen megkészték a széki tisztek. 1753-ban a gubernátor személyesen marasztalta el a szék tisztviselőit, mivel nem teljesítették az országgyűlés által elrendelt adóösszeírási feladatokat. A kormányzó felrótta a tiszteknek, hogy a guberniumi vagy egyéb országos utasításokat mindig késlekedéssel és hiányosan teljesítik, vagy egyáltalán tudomást sem vesznek róluk. Haller János az adóösszeírás késlekedése mellett az igazságszolgáltatás akadozását is a széki tisztek számlájára írta. Azzal vádolta az alkirálybírókat, hogy a viceszéki pereket hanyagul folytatták vagy gyakran nem is vitték végig (nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez a probléma nem csupán Csíkszéken volt állandó jelenség, hanem egész Erdélyben, sőt Magyarországon is). A mulasztások következményeként a peres felek kénytelenek voltak a Guberniumhoz fordulni, ahelyett, hogy ügyük végigjárta volna a széki fórumokat.¹³³⁹ A Gubernium ekkor tiltotta meg, hogy az igazságszolgáltatási szinteket átugorva, a széki lakosok a Főkormányzékhez forduljanak peres ügyeikkel. Az ilyen folyamodványokat ugyanis ettől az időponttól kezdve visszaküldték a székbe. Azoknak az ügyeknek az esetében azonban, amelyek valóban a Guberniumra tartoztak, előírták, hogy a folyamodók tüntessék fel a folyamodványok hátára a peres ügy rövid leírását, a folyamodó nevét, a feladás helyét és időpontját.¹³⁴⁰ A Guberniummal való kapcsolatfelvétel megnehezítése nem egy elszigetelt, erdélyi közigazgatás-történeti jelenség, nem is csupán a Főkormányzék azon szándékát jelzi, hogy megszűrjék és szelektálják a lakosság részéről özőnlő kérvények sokaságát, hanem beleillik a Mária Terézia-korabeli bürokratizálódási folyamatba.

1337 Uo. 1736/1. Guberniumi utasítás járványügyben Apor Farkas alkirálybíróhoz. 1736. január 19.

1338 RNL HMI F 27. XI/54. fol. 3r. A Gubernium adóügyi utasításai a széki tiszteknek. 1756. június 1.

1339 Uo. X/6. fol. 1r. Haller János gubernátor utasításai Csíkszék tisztikarának. 1753. március 17.

1340 Uo.

Ez a bürokratizálódási folyamat szépen megfigyelhető Erdély esetében is. Az 1750-es évektől a Gubernium szigorúbban szabályozta a hivatali és székgyűlési jelentéstételeket. 1753-ban rendszeres jelentéstételre utasították az alkirálybírókat arról is, ha kihirdették a guberniumi körlevelet vagy utasítást, pontosan megjelölve, hogy csak a széki tisztek gyűlésén vagy az egész communitas előtt történt-e meg a felolvasás, feltüntetve annak helyét és idejét is. A nótárius pedig köteles volt mindezeket feljegyezni a széki protocollumba. 1753-tól az alkirálybírók arról is tartoztak beszámolni a Guberniumnak, ha bármiféle határozat született egy főkormány széki utasítás nyomán, ez esetben is pontosítva, hogy a határozatot a tisztek gyűlése vagy pedig a székgyűlés hozta. Korábban ugyanis előfordult, hogy pontatlan jelentéseket küldtek a Guberniumnak, székgyűlési határozatnak tüntetve fel a tisztgyűlésen hozott döntéseket.¹³⁴¹

Az alkirálybírók számos esetben rá voltak utalva a Guberniumra, főleg pénzügyi kérdésekben. 1756 nyarán a Főkormány széki megparancsolta a vicetiszteknek, hogy utasítsák a perceptorokat a plájások elmaradt fizetésének kiutalására a széki pénztárból. A perceptorok azonban a pénztelenségre hivatkozva nem tettek eleget az utasításnak. Ennek következtében a plájások megtagadták a szolgálatot, és a vicetisztek parancsára sem voltak hajlandók visszatérni őrhelyeikre. A széki tisztek a Guberniumhoz fordultak segítségért, illetve, hogy időben mentsék magukat a főhatóság előtt.¹³⁴² A Gubernium a Tartományi Főbiztosság útján adta parancsba a széki perceptoroknak, hogy haladéktalanul törlesszék az elmaradt fizetést a plájásoknak.¹³⁴³

Az alkirálybírók (akárcsak a főkirálybírók) joghatósága és döntési szabadsága hamar a határaihoz ért, amikor olyan ügyekkel kerültek szembe, amelyek valamilyen módon az országos, netán birodalmi politikához vagy érdekekhez kapcsolódtak. 1761-ben Boros Ferenc felcsíki alkirálybíró szigorúan eljárta a vallási uniót el nem ismerő és az ellen agitáló gyimesi ortodox románokkal szemben, egyeseket börtönbe vetve, a pópát pedig elüldözve otthonából. Arról azonban már nem dönthetett szabadon, hogy mi történjék a bebörtönzött görögkeletiekkel. Erre guberniumi vagy főhadparancsnoki utasításra volt szüksége. Az alkirálybíró, miután részletes jelentést tett az ortodoxokkal szembeni fellépéséről, a további eljárás felől utasítást kért a Guberniumtól.¹³⁴⁴ Ebben az esetben is figyelemre méltó, hogy a főkirálybíró kimaradt az ügyből és a hivatali levelezésből. Egy ilyen kérdésben még a Gubernium sem dönthetett saját belátása szerint, hanem a katonai parancsnokságnak jelentve az ügyet, a főhadparancsnoktól várta a további eljárásra vonatkozó utasításokat.¹³⁴⁵

1341 Uo.

1342 MNL OL F 46. 1757/34. A széki tisztek jelentése a Guberniumnak a plájások elmaradt fizetése kapcsán. 1756. december 29.

1343 Uo. Guberniumi utasítás a Tartományi Főbiztossághoz a csíkszéki plájások fizetése ügyében. 1757. január 5.

1344 Uo. 1762/102. Boros Ferenc alkirálybíró jelentése a Guberniumnak az unióellenes ortodox román lakosokról. 1761. december 22.

1345 Uo. A Gubernium átirata a Főhadparancsnokságnak a Felcsíkszéken elfogott unióellenes ortodoxok ügyéről. Valamint: a Gubernium leirata Felcsíkszéknek a Boros Ferenc alkirálybíró által elfogott ortodoxok ügyében. Mindkettő: 1762. január 18.

1764–1768 között Hadik András tábornagy egy személyben töltötte be a főhadparancsnoki és guberniumi elnöki tisztséget. Buccowval ellentétben ő azonban nem elegyítette a két intézmény hatásköreit. A Gubernium és a Főhadparancsnokság hivatali kapcsolatáról és annak természetéről tanúskodó levelezésből úgy tűnik, hogy Hadik tiszteletben tartotta mindkét szerv működési sajátosságait. A Főhadparancsnoksághoz beérkező katonatiszti feljelentések ügyében nem járt el egyedül guberniumi elnöki minőségében, hanem a főkormányiszéki gyűlés elé terjesztette az ügyeket, ahol a kormány szerv önállóan állást foglalhatott, majd hivatalos átiratban fordulhatott a Főhadparancsnoksághoz.¹³⁴⁶ Jelentős eljárás módbeli változás volt ez a buccowi időszakhoz képest, amikor a guberniumi levelekben nem a testület tanácsosainak kollektív állásfoglalása, hanem a főhadparancsnok egyéni hangja szólalt meg.¹³⁴⁷

A Gubernium a büntetés–végrehajtás kérdéseibe is teljhatalmúlag járhatott el. Elrendelhetette bizonyos személyek elfogatását, megszabhatta fogva tartásuk idejét, vagy utasíthatta az alkirálybírókat a bebörtönzött személyek szabadon bocsátására.¹³⁴⁸

Főleg a század első felében, de még az 1760–1770-es években is, amikor a közállapotok és a közigazgatás egyfajta stabilizálódásáról beszélhetünk, megfigyelhető, hogy gyakran széles szakadék tátongott a központi (uralkodói, guberniumi) szándék és utasítás, valamint a lokális, széki valóság között. A folytonos táblák felállításának azonban egyik fontos következménye volt, hogy a közigazgatás jelentős lépést tett a szakszerűsödés felé, azáltal, hogy a tisztviselők hivatali eljárás módja szabályozottabbá, ellenőrzöttebbé és egységesebbé vált. A rendszeres és sűrű jelentéstételi kötelezettség, a kimutatások és statisztikák beküldése, valamint az engedélyhez kötött távolmaradás számonkérhetőbbé tette a tisztviselőket, és egy kiszámíthatóbb széki igazgatást eredményezett. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy a határőrség felállításával és a kezdeti kaotikus állapotok megszűntével egy hatalomgyakorlási egyensúlyi állapot is kezdett kialakulni a civil és a katonai közigazgatás között. Bár a konfliktusok mindvégig megmaradtak, a hatalmi súlypont pedig a katonaság felé tolódott el, mégis az (aránytalan) egymásra utaltság révén létrejött egy bizonyos *modus vivendi*. A katonai közigazgatás jelenléte is bizonyos mértékben korlátozta a század első felében még sokszor önkényesen eljáró tisztviselőket.

Mivel a század első felében nem létezett részletes „munkaköri leírás” a tisztviselők számára, ezért a joghatóság és hatalomgyakorlás során számos olyan terület és élethelyzet adódott, amikor az alkirálybíró „hatalmi súlya” volt a döntő. Az alkirálybíró hatalmi befolyásának mértékét főként az illető származása, társadalmi és anyagi helyzete, valamint egyéniségének vonásai szabták meg. Utóbbi szempont vonatkozásában sok múltott azon, hogy az illető vicetiszt mennyire volt autoriter típusú, mennyire volt képes erővel vagy akár erőszakkal fellépni akarata érvényesítése érdekében.

1346 Uo. 1766/30. Az Udvari Haditanács és a Főhadparancsnokság átirata a Guberniumhoz Henter Ádámmal szemben és a Gubernium leirata a főkirálybíróhoz. 1766. január 15., 16.

1347 Erre vonatkozóan lásd a Határőrség szervezése és a széki közigazgatás c. alfejezetet.

1348 MNL OL F 46. 1757/34. A Gubernium utasítása a vicetisztekhez. 1757. január 5.

IV.4. AZ ALKIRÁLYBÍRÓK VÁLASZTÁSA

Az alkirálybírókat a társszékek gyűlésein választották meg, ahol a birtokos nemesek mellett a lófők és szabad székelyek képviselői is jelen voltak. Ezeken a társszékgyűléseken zajlott a leköszönő alkirálybírók „búcsúzása”, az új vicetisztek megválasztása (1752-től három fő candidatiója), majd a választás utáni beiktatás is. Fontos szempont volt, hogy a társszék vezetője az illető székől származzon, ott is éljen, ne csupán birtokai révén kötődjön a törvényhatósághoz.¹³⁴⁹ Az alkirálybíró megválasztásának e régi eljárását a folytonos táblák felállítása gyökeresen átalakította, hiszen 1764 után az általános székgyűlésen választották a főkirálybíró helyetteseit.

Bizonyos esetekben a vicetisztválasztó társszékgyűlés egybeesett a derékszékekkel.¹³⁵⁰ Mivel a derékszéket a főkirálybíró minden társszékben külön tartotta, praktikusnak tűnhetett olykor összehangolni a két eseményt. Nem feltételezhetjük, hogy a derékszék mint intézmény és bírói fórum maga választotta volna meg az alkirálybírókat, hiszen számos forrásunk tanúskodik arról, hogy a nemesek, lófők és falusbírák által képviselt szabad székelyek végzik a választást, az 1750-es évek elejétől pedig a candidatiót. Megtévesztő lehet, hogy forrásaink olykor a vicetisztek megválasztása kapcsán a derékszéket említik („derékszék alkalmatosságával” vagy „generális szék”, „generális sedria” során). A derékszék „celebrálása” után megfelelő alkalom nyílt a vicetisztek megválasztására, hiszen a főkirálybíró jelenléte biztosította az azonnali jóváhagyást, így nem volt szükség a napokig vagy akár hetekig elhúzódó levélváltásra. Erre láthatunk példát 1738-ból, amikor a gyergyói derékszék alkalmával, a perfolyam lejárta után, a tisztújító társszékgyűlésen alkirálybírónak választották (kandidálták) csomafalvi Baló Józsefet. Mivel Lázár Ferenc főkirálybíró jelen volt, a megválasztott alkirálybíró egyúttal az esküt is letehetette.¹³⁵¹ Haller Pál hivatalba lépése után rövid ideig egyesítette a társszékeként ülésező derékszéket, így az alkirálybírók tisztújítására is ezen közös fórumok alkalmával, illetve azokat követően került sor. 1753 májusában a Gubernium egyik leiratából úgy értesülünk, hogy a kászoni alkirálybíró candidatiójára Csíkszék derékszékén (minden bizonnyal rögtön azt követően) – a *sedria generalis* alkalmával – került sor.¹³⁵² Forrásaink nem térnek ki arra egyértelműen, hogy a derékszék előtt vagy után történt meg a tisztújító szavazás, de észszerűnek tűnik, hogy a fellebbezett viceszéki perek ismerőit és elsőfokú bíráit nem cserélhették ki a másodfokú tárgyalás előtt.¹³⁵³ Mivel az egyesített

1349 Uo. 1752/797. Csíkszék közösségének panaszlevele a Guberniumhoz az egyesített derékszék miatt. 1752.

1350 Uo. 1753/830. A szék felterjesztése a Guberniumhoz a megválasztott alkirálybírókról. 1753. július 5.; Uo. 1754/760. Az alszíkszéki vicekirálybíró-candidatio eredményének felterjesztése a Guberniumhoz. 1754. május 15.

1351 RNL HMI F 26. 7. jegyzőkönyv. Derékszékre fellebbezett viceszéki perek jegyzőkönyve, fol. 8r.

1352 MNL OL F 46. 1753/502. A Gubernium leirata Csíkszéknek és Haller főkirálybírónak a kandidált alkirálybírók felterjesztésének helyes módjáról. 1753. május 26.

1353 Egy 1738-as derékszéki jegyzőkönyvi bejegyzésben a perfolyam után következik a tisztújítás. Ld. RNL HMI F 26. 7. jegyzőkönyv. Derékszékre fellebbezett viceszéki perek jegyzőkönyve, fol. 8r.

derékszéken együtt volt mind a négy társszék tisztikara és a főkirálybíró, a törvénykezés utáni időszakot az egész szék ügyeinek intézésére is felhasználták,¹³⁵⁴ innen küldve a jelentéseket a szék nevében a Guberniumnak is.¹³⁵⁵

A tisztújítását szabályozó 1752-es uralkodói rendelet új helyzet elé állította a szék vezetőségét és közösségét. Az évszázados szokással ellentétben már nem évente, hanem két évente kellett tisztújítást tartani, azonban az eljárás módja ezentúl a főkirálybíró-candidatúrához vált hasonlónak. Mária Terézia 1752. november 29-ei leirata rögzítette az alkirálybírók megválasztásának módját. A három legtöbb votumot kapott jelölt nevét (szavazataik számával együtt, religiónként külön) a főkirálybíró jóváhagyásával, a Guberniumon keresztül az uralkodó elé kellett felterjeszteni. Az uralkodói rendelet hangsúlyozta, hogy ne csak a legtöbb szavazatot elnyert személy nevét küldjék fel, hanem a második és harmadik személyét is. A szék és a főkirálybíró által kiválasztott személyt kiemelték a jelölti listán, majd ahogy 1764 után szokássá vált, a főkirálybíró külön kiemelte és megindokolta választását.¹³⁵⁶ A Kancellária által kiállított kinevező oklevelet az uralkodó aláírásával szentesítette, majd a Guberniumon keresztül érkezett le a székbe. Mindez a főkirálybírók kinevezéséhez hasonlóan ment végbe.¹³⁵⁷ A főkirálybíró-jelölés mechanizmusával ellentétben azonban az alkirálybírók esetében elmaradt a guberniumi (II.) candidatio (bár a kormányiszéki tanácsstagoknak véleményezniük kellett a kiválasztott személyt), helyette megmaradt a főkirálybíró joga ahhoz, hogy saját tetszése szerint válassza ki az alkirálybíró személyét, első helyen terjesztve fel az országos hatóságokhoz.¹³⁵⁸

Az alkirálybírók megválasztásának új módja az államhatalom központosító és ellenőrző szándékának erősödését, valamint a közigazgatás bürokratizálásának növekedését jelzi. Mária Terézia uralmának utolsó évtizedére ez a folyamat fokozódott. Az 1770-es évek elején már nemcsak a tisztviselőkről kellett beszámolni az udvarnak, hanem a hajdúk, a börtönőrök, a széki sebész, az írnok, az adóbehajtók (gornyikok) és a nyargalók (lovass hajdúk) neveit is kötelező módon fel kellett terjeszteni a központi hatóságokhoz. 1771-ben a Gubernium elmarasztalta a széket, mivel az elmulasztott beszámolni a teljes széki személyzetről.¹³⁵⁹ Az új tisztújítási mechanizmus azonban jóval időigényesebb folyamatnak bizonyult, mint a régi eljárás szerinti alkirálybíró-választás. A candi-

1354 MNL OL F 46. 1753/830. A derékszék válaszelevele a Guberniumhoz az uralkodói leiratra. 1753. július 5.

1355 RNL HMI F 27. X/27. Haller Pál utasításai a széki tiszteteknek. 1753. szeptember 21.

1356 Uo. X/1. Guberniumi leirat Mária Terézia 1752. november 29-ei tisztújítási rendeletéről. 1753. január 15.

1357 MNL OL F 46. 1753/923. Kovács Tamás kászonszéki alkirálybíró uralkodói kinevezése. 1753. július 2. Valamint: uo. 1753/990. Gáborfi Gábor és Boros Ferenc alkirálybírói uralkodói kinevezése. 1753. október 1.

1358 Lásd Haller Pál esetét a gyergyószéki alkirálybíró-választással.

1359 RNL HMI F 27. XXV/23. fól. 1r. A Gubernium leirata a csíki táblának a széki szolgálattevők felterjesztéséről. 1771. július 11.

datio és az uralkodói megerősítés megérkezése között hónapok teltek el,¹³⁶⁰ mialatt az új tisztviselők nem léphettek hivatalba. Az uralkodó 1753. március 28-ai leiratában arra figyelmeztette a Guberniumot, hogy utasítsa a széklet az alkirálybírói tisztújítás eljárásrendjének betartására, és az újonnan megválasztott alkirálybírók ne kezdjék meg szolgálataikat, amíg nem érkezik meg az uralkodói kinevezés.¹³⁶¹ Ez alatt az idő alatt a korábbi alkirálybírók látták el a feladatokat.¹³⁶² Jelezni kellett az uralkodó felé azt is, ha a négy társszék egyikében nem történt tisztújítás (ha a kétéves mandátum nem a többi társszékkel egy időben telt le).¹³⁶³

Az 1753. július 5-ei egyesített derékszéken végbement alkirálybíró-választás jól szemlélteti a tisztújítás megváltozott mechanizmusát. Erre az időpontra Felcsík, Gyergyó és Kászon alkirálybíróinak újraválasztása vált esedékessé. Társszékeként a következő eredmények születtek: Felcsíkon csíkszenttamási Boros Ferenc 47, illyefalvi Biális János 38, csíkszenttamási Sándor László pedig 30 votumot kapott. A Guberniumhoz küldött felterjesztésben (*representatio*) rögzítették, hogy a jelöltek közül Boros Ferencet választotta a főkirálybíró. Gyergyóban tamásfalvi Thúri István 42, alfalusi László János 34, tekerőpataki Gáborffi Gábor 22 szavazatot szerzett. A főkirálybíró a kevesebb szavazattal rendelkező Gáborfit választotta a tisztségre. Kászonban egyenlő szavazatot kapott impérfalvi Balási István, felfalui Kászoni Mihály és jakabfalvi Kovács Tamás. Kászonszék esetében az új eljárás mód körüli bizonytalanságot tükrözi, hogy a társszék az év elején megtartotta alkirálybírói tisztújítását, Kovács Tamást választva meg a hivatalra, a guberniumi representatiót azonban elmulasztották, így azt a júliusi közös derékszék alkalmával pótolták. Kovács Tamás azonban ekkor már hónapok óta uralkodói megerősítés nélkül végezte alkirálybírói teendőit.¹³⁶⁴ Kinevezési oklevelét az uralkodó csak július 2-án szignálta, és csak október 5-e után érkezett le a székbe.¹³⁶⁵ Fontos kiemelnünk, hogy az alkirálybíró-választás jelentésében a szék említést tett arról is, hogy a

1360 A kandidált alkirálybírók representációja: 1753. július 5. Az uralkodó október 1-jén írta alá Gáborffi Gábor és Boros Ferenc alkirálybírói kinevezését, amit a Gubernium csak a november 26-ai ülésén tárgyalt, így a székbe csak ez után az időpont után érkezhettek meg a kinevezés, és léphettek törvényesen alkirálybírói hivatalukba. MNL OL F 46. 1753/990. Kovács Tamás kászonszéki alkirálybíró uralkodói kinevezése: 1753. július 2., guberniumi tárgyalása: október 5-én. A székbe csak ezután érkezett le. Uo. 1753/923. Kovács Tamás kászonszéki alkirálybíró uralkodói kinevezése. 1753. július 2.

1361 RNL HMI F 27. X/19. fol. 1rv. Haller János gubernátor utasításai a székhez az alkirálybíró-választást illetően. 1753. május 18.

1362 MNL OL F 46. 1753/830. Az egyesített derékszék representációja a Guberniumhoz a megválasztott alkirálybírókról. 1753. július 5.

1363 Uo. 1753/990. Gáborffi Gábor és Boros Ferenc alkirálybírói hivatalra való uralkodói kinevezése. Az uralkodó figyelmezteti a széklet, hogy tartsa be a representatio során megszabott eljárásrendet. 1753. október 1.

1364 Uo. 1753/830. Az egyesített derékszék representációja a Guberniumhoz a megválasztott alkirálybírókról. 1753. július 5. Valamint: RNL HMI F 27. X/5. fol. 1r. Haller Pál levele a csíkszéki vicetisztekhez a kászoni alkirálybíró-választás kapcsán. 1753. február 23.

1365 MNL OL F 46. 1753/923. Kovács Tamás kászonszéki alkirálybíró uralkodói kinevezése. 1753. július 2.

nemesek mellett a közsékelyek (falusi lakosok – *incolae*) is részt vettek a választáson.¹³⁶⁶

1754. május 15-én Csíkszentgyörgyön alcsíki derékszéket tartott Haller Pál főkirálybíró.¹³⁶⁷ A derékszék alkalmával társszékgyűlést is rendeztek, amely során az összegyűlt birtokos nemesek, armalisták, lófők, valamint a szabad székelyek képviselői (falusbírák harmadmagukkal) alkirálybíró jelöltek. Összesen 100 votumot adtak le.¹³⁶⁸ Nem tudjuk biztosan, hogy a falvakat képviselő három-három személy fejenként szavazott, vagy minden falu egyetlen votummal rendelkezett-e. A szavazatok száma alapján feltételezzük, hogy falvanként adták le a voksokat. A legtöbb szavazatot az évtizedek óta széki főnótárius és országgyűlési követ, a szék egyik legfontosabb tisztviselője, csíkmindszenti Czíkó László kapta (34 szavazat). Utána következett egyenlő szavazatszámmal az addigi alkirálybíró, búzásbesenyői Horváth József, valamint csíkszentgyörgyi Csedő Dávid, a későbbi perceptor. Annak ellenére, hogy Czíkó László szerezte a legtöbb szavazatot, Haller mégis Csedő Dávidot nevezte ki vicekirálybíróvá. A candidatio eredményét a négy társszék közös székgyűlésének nevében terjesztették a Gubernium elé, ahonnan az uralkodóhoz került megerősítés végett.¹³⁶⁹ A Gubernium egyre sűrűbb adminisztrációs teendői miatt, az alcsíki candidatiót csak másfél hónappal később tárgyalták és terjesztették az uralkodó elé. A guberniumi felterjesztés említést tett Csedő korábbi hűséges szolgálatairól, „kipróbált férfiként” ajánlva személyét az uralkodó figyelmébe. A felterjesztésben szerepelt a másik két jelölt neve és szavazatainak száma is, azzal a megjegyzéssel, hogy „régí szokás szerint” a főkirálybíró választott közülük. A Gubernium két példányban küldte a candidatio felterjesztését Bécsbe, egyiket személyesen az uralkodónak, a másikat pedig a Kancelláriának, kérve a jelölt támogatását.¹³⁷⁰ Az uralkodó 1754. augusztus 12-én írta alá Csedő alkirálybírói kinevezését.¹³⁷¹

Az egykori perceptor azonban nem sokáig volt a szék második embere, ugyanis a következő év során az uralkodó visszahelyezte adószedői hivatalába. Forrásaink nem tesznek említést ennek okáról, csupán arról van tudomásunk, hogy 1755. november 12-én Alcsík társszékgyűlése (a nemesség és falusbírák) Csíkbánkfalván megtartotta az alkirálybíró-candidatiót, felterjesztve a Guberniumhoz az első három személyt: búzásbesenyői Horváth József egykori alkirálybíró 40 szavazattal, csíkszentmártoni Szabó Ferencet 35, míg csíkmindszenti Czíkó Lászlót 33 votummal. A felterjesztésben

1366 Uo. 1753/830. Az egyesített derékszék representatívja az alkirálybíró-candidatióról. 1753. július 5.

1367 Uo. 1754/760. Az alcsíkszéki alkirálybíró-candidatio guberniumi felterjesztése az uralkodóhoz. 1754. július 5.

1368 Uo.

1369 Uo. Vö. Uo. 1754/1264. Uralkodói leirat Csedő Dávid korábbi szolgálatának bérkiegészítéséről. 1754. augusztus 29.

1370 Uo. 1754/760. Az alcsíkszéki alkirálybíró-candidatio guberniumi felterjesztése az uralkodóhoz. 1754. július 5.

1371 Uo. 1754/983. Csedő Dávid alkirálybírói kinevezése. 1754. augusztus 12.

a társzékyűlés feltűntette, hogy a hivatalra Szabó Ferenc lett kiválasztva (*electus*).¹³⁷² Nem tudjuk, hogy Csedőt végűl miért váltották le alkirálybírói hivatalából, de talán nem elhanyagolható tényező, hogy mint perceptor az adóűgyek terén nélkülűzhetetlen tapasztalattal és tudással rendelkezett. Az alcsíki candidatio másnapján, november 13-án Kászonszékben is alkirálybíró-választó társzékyűlést tartottak. Az új tisztviselő megválasztását az előző alkirálybíró, Kovács Tamás halála tette szükségessé. Az Impérfalván megtartott társzékyűlésen (nemesek és falusbírák) a következő eredmény szűletett: impérfalvi Balási István 20, felsőfalusi Kászoni Mihály 20, illetve jakabfalvi Jánosi Mihály 10 szavazatot kapott. A főtiszt Balási Istvánt választotta a hivatalra. Fontos megjegyeznűnk, hogy Jánosi Mihály lófőrendű volt, míg Balási és Kászoni nemesek.¹³⁷³ Az alkirálybírói tisztséget ekkor már kizárólag nemesek töltötték be, éppen ezért figyelemre méltó, hogy egy lófő is megjelenik a kandidáltak névsorában.

A két alkirálybírói kinevezés megérkezése azonban hosszú időt vett igénybe, ugyanis Bécsben nem volt egyértelmű, hogy a társzék a legtöbb szavazatot elnyert Horváth József helyett miért a másodík helyezett Szabót terjesztette fel. 1755. december 30-ai dátummal a Kancellária továbbította a Guberniumnak az uralkodó azon utasítását, hogy vizsgálják ki az esetet, majd véleményezéssel egyűtt tájékoztassák az udvart arról, hogy miért nem Horváthot jelölték a tisztségre.¹³⁷⁴ A Gubernium a következő év január 13-án utasította a széket, hogy adjon magyarázatot a történtekre.¹³⁷⁵ Az alcsíkszéki tisztviselők április 8-ai levelűkben kifejtették, hogy „évszázadok” óta gyakorolt szokás volt Csíkszéken, hogy a társzékek közössége (a nemesség és a közsékelyeket képviselő falusbírák) választotta az alkirálybírókat, akik közül az első hármat a főkirálybíró elé terjesztették, a főtiszt pedig saját belátása szerint választott közülűk, nem a szavazatok száma szerint, hanem azt, akit ő megfelelőbbnek tartott. Éppen ezért a társzék tisztviselői nem adhattak választ arra a kérdésre, hogy a főkirálybíró milyen megfontolásból választotta Szabót, hiszen ez a főtiszt személyes döntése volt. Utaltak azonban arra, hogy Horváth József több mint tizenkét évig viselte az alkirálybírói hivalt, Csedő Dávid pedig egy évvel korábban váltotta őt tisztségében. A széki tisztek jelentették, hogy tudomásuk szerint a tisztviselőkre vonatkozó legűjabb uralkodói rendelkezések nem szűntették meg a főkirálybíró azon jogát, hogy saját belátása szerint válassza ki az alkirálybíróat az első három jelölt közül. Kifejezték ugyanakkor azon álláspontjukat is, hogy egyetértenek a főkirálybíró választási jogával, és remélik, hogy az uralkodó továbbra is tiszteletben tartja ezt az eljárást.¹³⁷⁶ A Gubernium tudomásul vette a társ-

1372 Uo. 1755/1349. Alcsíkszék felterjesztése a Guberniumhoz az alkirálybíró-candidatio eredményéről. 1755. november 12.

1373 Uo. Kászonszék felterjesztése a Guberniumhoz az alkirálybíró-candidatio eredményéről. 1755. november 13.

1374 Uo. 1756/63. Uralkodói leirat a Guberniumnak az alcsíkszéki alkirálybíró-candidatio és -electio felűlvizsgálatáról. 1755. december 30.

1375 Uo. Guberniumi utasítás Alcsíkszéknek az alkirálybíró-candidatiót illetően. 1756. január 13.

1376 Uo. 1756/746. Alcsíkszék tisztviselőinek magyarázata a főkirálybíró alkirálybíró-választásban betöltött jogáról. 1756. április 8.

szék választát, amelyet április 26-án véleményezésével együtt felküldött az uralkodónak és a Kancelláriának. A guberniumi véleményezés megerősítette az alcsíki választ, ugyanakkor hozzátette, hogy az alkirálybíró megválasztásának ezen módja nem csupán Csíkszéken, hanem minden székely székben hasonlóan működik már „évszázadok” óta. A főkirálybírók ezen előjogát pedig az uralkodók folyamatosan jóváhagyták a különböző rendeletekben és az ország törvényeinek megerősítése alkalmával.¹³⁷⁷ Az udvarban elégedettek lehettek a széki magyarázattal, mivel május 31-én az uralkodó aláírta Szabó és Balási alkirálybírói kinevezését.¹³⁷⁸ A Gubernium július 26-án tárgyalta és tudósította a széket a leérkező kinevezésekről, illetve elrendelte, hogy a „bévett szokás szerint introducálják” őket.¹³⁷⁹

1756. július 6-án Gyergyószentmiklóson került sor a gyergyószéki alkirálybíró candidatiójára. Az ekkor már idős és egy megszakítással összesen hat évet szolgáló Gáborffi Gábor lemondott hivataláról. A candidatiót ezúttal is összekötötték a derékszékkel, így Haller főkirálybíró is jelen volt. A candidatio eredménye: tamásfalvi Thúri István 30, alfalusi László János 29, nagybaconi Baló István pedig 22 votumot szerzett. A főkirálybíró Thúri Istvánt választotta ki a tisztségre, aki korábban tizenegy évig Gyergyószék nótáriusi hivatalát látta el. A Guberniumnak felküldött jelentésben a széki tisztek hivatkoztak arra az uralkodói rendeletre, amely előírta az alkirálybíró candidatiót, az *electiót* (főkirálybíró általi választás) és a *confirmatióra* való representatiót. A Gubernium augusztus 19-én terjesztette fel a candidatio és electio eredményét a Kancellárián keresztül az uralkodóhoz. A felterjesztésben a Gubernium is kitért a candidatio okára, a leköszönő alkirálybíró szolgálataira, bemutatta a candidatio eredményét, valamint a tisztségre kiválasztott személyt. Thúri alkirálybírói kinevezését 1756. szeptember 13-án írta alá az uralkodó.¹³⁸⁰ A Gubernium október 5-én értesítette a széket a kinevezésről, és rendelte el az alkirálybíró beiktatását.¹³⁸¹

Amint láthattuk, az 1750-es évek közepére gyakorlatilag kialakult az a hivatalos felterjesztési minta, amely a század során bevett formája lett az eljárásnak, és amely a központi hatalom által elvárt információkat tartalmazta: az alkirálybíró-candidatio szükségességének megindoklását, a candidatio végeredményének feltüntetését (az első három jelölt, szavazatszámakkal együtt), a főkirálybíró által kiválasztott (electus) személy megnevezését, korábbi szolgálatának rövid méltatását, végül az uralkodói rendeletre való hivatkozás mellett a jelölt guberniumi pártfogásba való ajánlását.¹³⁸²

1377 Uo. A Gubernium jelentése az uralkodónak és a Kancelláriának az alcsíki alkirálybíró-választásról. 1756. április 26.

1378 Uo. 1756/1290. Uralkodói leirat Szabó Ferenc és Balási István alkirálybírói kinevezéséről. 1756. május 31.

1379 Uo. Guberniumi leirat Csíkszéknek Szabó Ferenc és Balási István alkirálybírói kinevezéséről. 1756. július 26.

1380 Uo. 1756/1803. Thúri István alkirálybírói kinevezése. 1756. szeptember 13.

1381 Uo. Guberniumi leirat a székeknek Thúri István alkirálybírói kinevezéséről. 1756. október 5.

1382 Uo. 1756/1426. Gyergyószék a Gubernium elé terjeszti az alkirálybíró-candidatio eredményét. 1756. július 6.

Megfigyelhettük azt is, hogy a társszékgyűlés candidatiója nem volt döntő. A főkirálybíró tetszése és érdeke szerint fölülírhatta azt, saját emberét, bizalmasát nevezve ki a fontos tisztségre. Haller Pál esetében máskor is előfordult, hogy a társszék akaratával szemben, saját maga választotta ki a helyettesét. Az 1754. május 15-ei csíkszentgyörgyi candidatio esetében is erre láthattunk példát. Czikó Lászlóra mint a szék főnótáriusára és országgyűlési követre alapvető szükség volt a széki közigazgatásban. Két évtizedes jegyzői tapasztalat volt mögötte, ezért elképzelhető, hogy Haller fontosabbnak tartotta, ha megmarad korábbi hivatalában.

Akárcsak a főispánok és főkirálybírók esetében, a valamilyen okból cselekvőképességében korlátozottá vált alkirálybírók mellé is nevezhettek ki segéd-alkirálybírókat. Ebben az esetben a hivatallal járó fizetést is megosztották. Ilyen esetről van tudomásunk 1761-ből, amikor az agyvérzése miatt korlátolt munkaképességűvé vált csíkszentmártoni Szabó Ferenc¹³⁸³ (alkirálybíró 1756–1762 között) mellé a főkirálybíró csíkszentimrei László Zsigmondot nevezte ki társalkirálybírónak.¹³⁸⁴ 1762-ben a csíkszéki alkirálybírók közös kérvényben fordultak a Guberniumhoz, hogy Szabó Ferenc évi 100 német forintnyi nyugdíjazását kérvényezzék.¹³⁸⁵

A határőrség szervezése következtében előállt kaotikus közállapotok miatt az 1762/63 során ideiglenesen kinevezett alkirálybírók a két Csíkszéken még 1765 nyarán is hivatalban voltak. A székben gyakorlatilag 1762 óta nem volt alkirálybírói tisztújítás. A Henter Ádámot főkirálybírói tisztségébe beiktató székgyűlés 1765. június 3-án kérte a Guberniumot, hogy engedélyezze a tisztújítást.¹³⁸⁶ Az uralkodói engedélyt követően az év második felében ment végbe az új alkirálybírók megválasztása. A folytonos táblák előtti időszakhoz képest változás volt, hogy már nem társszékenként választották és kandidáltak a tisztviseelőjelölteket, hanem a közös székgyűléseken. Az alkirálybíróvá megválasztott személyek tisztségét az uralkodó 1766. február 8-án hagyta jóvá királyi leiratában. Gyergyószéken nagybaconi Baló István váltotta az alkirálybírószágban tamásfalvi Thúri Istvánt, Felcsíkon Sándor Gáspár, Alcsíkon László Zsigmond, míg Kászonszékben Kászoni Mihály lett az újonnan kinevezett vicekirálybíró.¹³⁸⁷

A két évvel későbbi tisztújítás eseményeire is meglehetősen jó rálátásunk van. 1768. május 9-én Csíkszentimrén tartott tisztújító székgyűlést a négy társszék.¹³⁸⁸ A folytonos táblák és a határőrség felállítása utáni második tisztújítás eredményeinek Guberniumhoz

1383 RNL HMI F 27. XV/61. Szabó Ferenc alkirálybíró panaszlevele a Guberniumhoz a katonának állt alcsíkiak fosztogatásai miatt. 1762 ősze.

1384 Uo. F 29. III/1. fol. 1rv. Haller Pál utasítása Alcsíknak a Szabó Ferenc mellé kinevezett segéd-alkirálybíróról. 1761. június 10.

1385 MNL OL F 46. 1762/1703. A széki tisztek kérvénye a Guberniumhoz Szabó Ferenc nyugdíjazását illetően. 1762. augusztus 18.

1386 Uo. 1765/2591. A főkirálybírói beiktatásról tett jelentésében a székgyűlés kérvényezi a Guberniumtól az alkirálybírók tisztújításának engedélyzését. 1765. június 3.

1387 Uo. 1766/464. Uralkodói kinevezési oklevél az új alkirálybírók számára. 1766. február 8.

1388 Uo. 1768/1612. Henter Ádám főkirálybíró jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói és nótáriusi tisztújításról. 1768. május 9.

való felterjesztési módja nem felelt meg az eddig bevett szokásnak, ugyanis a két csíki társszék esetében három személy helyett négyet kandidáltak. Az alcsíki alkirálybírói tisztségre való candidatiónak a következő eredménye született: bánkfalvi Kovács Tamás nótárius 34 szavazatot, csíkszentimrei László Zsigmond leköszönő alkirálybíró 32, csíkszentsimoni Endes Mihály assessor 27, míg csíkszentgyörgyi Csedő Dávid perceptor 10 votumot nyert.¹³⁸⁹ Nyomban feltűnik, hogy szavazatai száma alapján Csedő be sem kerülhetett volna az első három jelölt közé, azonban Henter Ádám főkirálybíró határozottan őt akarta alcsíki alkirálybíróvá tenni. Feltehetően ezért módosított a hármas jelölés szokásán (szabályán) is, hogy ezáltal felterjeszhető legyen a Guberniumhoz. A Főkörmányszéknek írt beszámoló jelentésében a főkirálybíró részletesen el is magyarázta eljárását. Indoklása szerint Csedő nem érte ugyan el a candidatióhoz szükséges szavazatok számát, azonban múltbeli szolgálatai méltóvá teszik a magasabb hivatalra. Henter állította, hogy Csedő Dávid mindvégig becsülettel és nagyfokú rátermettséggel végezte szolgálatát, azonban elérve az időskort, a rengeteg fizikai és szellemi fáradsággal járó perceptor hivatalt nem képes tovább vinni. A főkirálybíró úgy vélte, hogy hűséges és hosszú szolgálatával Csedő kiérdemelte, hogy öregkorára egy magasabb és kevesebb fizikai fáradsággal járó hivatalba lépjen.¹³⁹⁰ A Gubernium és az udvar elfogadta Henter érvelését, és az alcsíki közakarral szemben látványosan alulmaradó Csedőt nevezték ki alkirálybíróvá.¹³⁹¹ A volt perceptor még hosszú évekig viselte hivatalát.

Felcsíkszék alkirálybírói tisztségének betöltésére a következő személyeket jelölték: első helyen csíkszentmihályi Sándor Gáspár aktuális alkirálybíró végzett 34 szavazattal, második lett csíkszenttamási Boros Ferenc, egykori alkirálybíró, aki a szavazás időszakában assessori hivatalt látott el, ő 17 votumot kapott. Harmadik helyen ketten végeztek azonos számú szavazattal (15 votum): taplocai Lázár Imre, akit a Bűnfenyítő Bizottság korábban felfüggesztett hivatalából a határőrség szervezése körüli szerepe miatt, valamint a szintén csíktaplocai Lázár István. Henter főkirálybíró meg volt elégedve Sándor Gáspár addigi szolgálatával, amelyet dicsérő szavakkal illetett jelentésében, így a következő két éves ciklusra is őt választotta ki.¹³⁹²

A kászonszékiek candidatiója megmaradt a hármas jelölésnél, és a következő eredményt hozta: felfalusi Kászoni Mihály aktuális alkirálybíró 18, impérfalvi Balási István 12, míg jakabfalvi Kovács Dávid 11 votumot szerzett. A főkirálybíró Kászoni Mihály udvari representatióját kérte a Guberniumtól, hivatkozva az alkirálybíró 20 éves nótáriusi szolgálatára, valamint a megelőző évi kimagasló alkirálybírói tevékenységére.¹³⁹³

A gyergyói alkirálybíroságra való candidatio teljes eredményét, a három jelölt személy névsorával és szavazataik számával, a főkirálybíró elmulasztotta felküldeni a

---

1389 Uo.

1390 Uo.

1391 MOL F 46. 1768/1612. Henter Ádám főkirálybíró jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói és nótáriusi tisztújításról. 1768. május 9.

1392 Uo.

1393 Uo.

Guberniumhoz, csupán az általa kiválasztott személy nevét közölte a főhatósággal. Henter a fungens alkirálybíró, Baló Istvánt választotta ki újra a tisztségre. A korábban gyergyói folytonos táblai jegyzőről is hasonló elismerő szavakkal nyilatkozott, mint a többiek esetében. A főkirálybíró kérte a Guberniumot, hogy hagyják jóvá választásait, és terjesszék az uralkodó elé a hozzá hű személyek neveit.¹³⁹⁴ A Gubernium jelezte a székeknek a candidatio során elkövetett hibákat, és a gyergyói jelölés hiányosságainak pótlását kérte Hentertől. A gyergyói candidatio hiányossága mellett a Gubernium megrotta a főkirálybíró és a széki tiszteket azért is, mert sem tényleges assessornak, sem a két megürült számfeletti assessor tisztségre nem választottak katonarendű lófőszemélyt.¹³⁹⁵ A főkirálybíró eleget tett a felszólításnak, és utólag, július 1-jén felküldte Szebenbe a gyergyói candidatio teljes eredményét, amely szerint nagybaconi Baló István 27, tamásfalvi Thúri István 25, míg tamásfalvi Thúri László 18 votumot szerzett.¹³⁹⁶

A kétéves hivatali idő lejárta után, a törvény értelmében, az alkirálybíróknak le kellett mondaniuk, majd azt követően a főkirálybíró összehívta az általános tisztújító székgyűlést. Az 1774. január 31-ei, Csíkszentimrén tartott alkirálybírói tisztújításról viszonylag részletes adataink vannak. A székgyűlésen megtartott szavazás a következő eredményt hozta: Alcsík esetében a korábbi alkirálybíró, Csedő Dávid 38, bánkfalvi Kovács Tamás főnotárius 37, csíkszentsimoni Endes Miklós, aktuális assessor pedig 25 votumot kapott. Alcsíkhöz hasonlóan a felcsíkiak is többségben a leköszönő alkirálybíróra, homoródszentmártoni Biró Gáborra szavaztak, aki 36 votumot kapott. Őt követte csíktaplocai Lázár Imre 31 és csíkszentmihályi Sándor Gáspár 27 szavazattal. A gyergyószéki tisztségre is első helyen jelölték a leköszönő alkirálybíró, nagybaconi Baló Istvánt 33 szavazattal. Második lett tamásfalvi Thúri István 32, harmadik pedig tamásfalvi Thúri László 24 votummal. Kászton esetében is a volt alkirálybíró, Kászoni Mihály kapta a legtöbb szavazatot, 21 votumot. Őt követte impérfalvi Balási József 18 és jakabfalvi Kovács Dániel 16 szavazattal. Henter főkirálybíró Alcsík, Gyergyó és Kászton esetében a korábbi, legtöbb szavazatot kapott jelölteket választotta és terjesztette a Gubernium elé, Felcsík esetében azonban a változtatás mellett döntött, és nem a győztes Biró Gábor mandátumát újította meg, hanem Lázár Imrét választotta a tisztségre. Lázár esetében a főkirálybíró a Kancellárián végzett példás szolgálatát hozta fel indoklásként.¹³⁹⁷ Az újonnan megválasztott széki tisztek uralkodóhoz való felterjesztése és a jóváhagyás megérkezése a század második felében sem ment végbe gyorsabban, mint a korábbi évtizedekben: a Gubernium csak május 24-én küldte fel a Kancelláriának a

1394 Uo.

1395 Uo. 1768/1612. A Gubernium leirata a csíki folytonos táblának a tisztújító candidatio körüli hibákról. 1768. június 13.

1396 Uo. 1768/2488. Henter főkirálybíró felterjeszti a Guberniumhoz a gyergyószéki alkirálybírók candidatióját. 1768. július 1.

1397 Uo. 1774/1152. Henter Ádám főkirálybíró jelentése a Guberniumnak az alkirálybírók tisztújításáról. 1764. január 31.

széki candidatiót,¹³⁹⁸ az uralkodói kinevezést csak július 1-jén állították ki Bécsben,¹³⁹⁹ amelyről a Gubernium július 28-án értesítette a széket.¹⁴⁰⁰ A királynő nem hagyta jóvá taplocai Lázár Imre kinevezését, hanem a legtöbb szavazatot elnyert Biró Gábort nevezte ki újra a felcsíki alkirálybíróvá.¹⁴⁰¹ Az uralkodói leirat nem indokolta, de joggal feltételezhetjük, hogy Lázár Imre a határország szervezése során játszott szerepe miatt nem nyerhette el a tisztséget.

Az 1776-os tisztújításról Bors Tamás feljelentése kapcsán van némi tudomásunk. Amint korábban láthattuk, Bors megvádolta a főkirálybíró és a szűk széki elitet, hogy törvénytelen módon rendezik a tisztviselők választását és candidatióját. Vádaskodását a Gubernium nem tartotta megalapozottnak, azonban a konfliktus kapcsán fennmaradt levelezés választ ad egy fontos kérdésre. Megtudhatjuk, hogy a tisztújítás 1764 utáni, általános székgyűlési lebonyolítása során is megmaradt a társszékek különálló szavazási joga.¹⁴⁰² Feltételezzük, hogy azok, akik több székben is birtokosok voltak, minden olyan társszéki szavazáson részt vehettek, ahol birtokaik révén érdekeltek voltak.¹⁴⁰³ A székgyűlésen leadott szavazatokat az alkirálybírók, a perceptorok és a nótáriusok gyűjtötték össze. A szavazatszámológok személyéről elvileg a székgyűlés döntött, a főkirálybíró csak javasolt, és kikérte a gyűlés hozzájárulását.¹⁴⁰⁴ Bors Tamás egyik panasza a széki vezetőség ellen éppen ebből az eljárásból fakadt, ugyanis az egykori alkirálybíró úgy tartotta, hogy az említett tisztviselők önkényes módon számolják össze a szavazatokat, ügyelve arra, hogy csak azok jussanak hivatalhoz, akiket ők szeretnének. Bors úgy vélte, hogy hosszú éveken keresztül ezért nem történik tényleges tisztújítás, és maradnak hivatalban a régi emberek, vagy olyanok kerülnek oda, akik sem rátermettségük, sem társadalmi rangjuk révén nem érdemlik meg a tisztséget.¹⁴⁰⁵ Habár ezeket a vádakokat a főkirálybíró visszautasította, a guberniumi vizsgálat sem talált törvénytelen ségre utaló nyomot, mégis nyilvánvaló, hogy a tisztújítás rendszere bőven nyújtott lehetőséget a visszaélésre. A szavazati eredmények manipulálását azonban azzal próbálták kivédeni, hogy a votumokat összegyűjtő és számláló bizottságból mindig kimaradt az éppen szavazó társszék alkirálybírója.¹⁴⁰⁶

1398 Uo. A Gubernium felterjesztése az uralkodónak a csíki alkirálybíró candidatióról. 1774. május 24.

1399 Uo. 1774/6261. A csíkszéki alkirálybírók uralkodói megerősítése. 1774. július 1.

1400 RNL HMI F 27. XXX/56. fol. 1r. A Gubernium leirata Csíkszéknek az alkirálybírók uralkodói megerősítéséről. 1774. július 18.

1401 MNL OL F 46. 1774/6261. A csíkszéki alkirálybírók uralkodói megerősítése. 1774. július 1.

1402 Uo. 1777/656. Henter Ádám tisztázza magát a Gubernium előtt Bors Tamás vádjai alól. 1777. február 4.

1403 Ez az állítás feltételezés marad mindaddig, amíg megerősítő vagy cáfoló forrás elő nem kerül.

1404 MNL OL F 46. 1777/656. Henter Ádám tisztázza magát a Gubernium előtt Bors Tamás vádjai alól. 1777. február 4.

1405 Uo. 1777/5286. Bors Tamás feljelentése a Guberniumhoz a csíkszéki tisztújítás állítólagos visszaéléseiről. 1776. október 3.

1406 Uo. 1777/656. Henter Ádám tisztázza magát a Gubernium előtt Bors Tamás vádjai alól. 1777. február 4.

Az 1768-as és 1774-es tisztújítások esetében is egy-egy újabb példát láthatunk arra, hogy a főkirálybíróknak nem volt kötelessége tiszteletben tartani a társszék választását, hiszen a hatalomgyakorlás hatékonysága szempontjából fontosabb volt, hogy a főtisztet támogató és kapcsolati köréhez tartozó személyek (esetleg lekötelezettjei, kliensei) kerüljenek a kulcsfontosságú alkirálybírói tisztségekbe.

IV.5. AZ ALKIRÁLYBÍRÓI TISZTSÉG SZEMÉLYI ÖSSZETÉTELE 1708–1780 KÖZÖTT

IV.5.1. Gyergyószék

Vizsgált korszakunk elejének egyik kiemelkedő gyergyói alkirálybírója gyergyó-újfalusi Sólyom István volt, akit már 1708-ban Gyergyószék élén találunk.¹⁴⁰⁷ Ahogy már korábban láthattuk, a Rákóczi-szabadságharc során a császár híve maradt, ezért a többi labanc úrral együtt ő is Szebenben lelt menedékre.¹⁴⁰⁸ Jelentőségét jól mutatja, hogy diétai követként ott találjuk nevét a Pragmatica Sanctiót aláírók között. Forrásaink alapján az 1720-as évek közepén még biztosan alkirálybíró volt.¹⁴⁰⁹

Az 1730–40-es években csomafalvi (nagybaconi) Baló József (élt 1684 k.–1764 között),¹⁴¹⁰ valamint tekerőpataki Gáborffi Gábor váltotta egymást a tisztségben. Előbbivel már 1715-ben, assessorként találkozunk. 1726-ban Baló már mint Gyergyószék nótáriusa tűnik fel a forrásokban. Lehetséges, hogy az 1720-as évek végén, Sólyom István után ő vette át az alkirálybírói tisztséget, de az 1730-as évek végén (1738-ban teszi le az esküt), valamint az 1740-es évek elején már források által bizonyított tény, hogy ő volt Gyergyószék alkirálybírója. 1745-től Gáborffi Gábor váltja a szék élén, de 1748-ban Baló József újra feltűnik, mint alkirálybíró.¹⁴¹¹

Gáborffi Gáborral (1691 k.–?) is assessorként találkozunk először 1722-ben (bár fiatal korában adószámvevői tisztséget is betöltött),¹⁴¹² 1731-ben már kétségtelenül alkirálybíró volt. Megszakításokkal az 1730-as, 1740-es és 1750-es években viseli a vicekirálybírói tisztséget. Utoljára 1756 nyarán találkozunk vele, amikor a társszéki tisztújításkor tamásfalvi Thúri István váltja hivatalában.¹⁴¹³

Thúri István perceptorként¹⁴¹⁴ kezdte pályafutását, majd 1741-ben assessorként tűnik fel a forrásokban. 1751-ben a szék egyik követeként vett részt a szebeni diétán.¹⁴¹⁵

1407 SzOkl. VII. 1432. A gyergyói társszékgyűlés a székben alkalmazott orvosról. 1708. december 10.

1408 *Sándor-levéltár*. 119. A császár hűségén megmaradt csíkszékiek névsora. 1709. május 8.

1409 MNL OL F 46. 1724/625. A gyergyószéki exemptusok összeírása. 1724.

1410 Bicsok 2020. 206.

1411 *Tisztviselői névsor*.

1412 Bicsok 2020. 211.

1413 *Tisztviselői névsor*.

1414 Bicsok 2020. 226.

1415 Uo.

1745–1756 között megszakítás nélkül volt Gyergyószék nótáriusa, majd egy évtizeden keresztül, 1766 márciusáig viselte az alkirálybírói hivatalt.¹⁴¹⁶

Az 1764 utáni időszak jelentősebb alkirálybíróit szemügyre véve láthatjuk, hogy Gyergyóban 1766-tól kezdődően nagybaconi Baló István töltötte be az alkirálybírói tisztséget. Baló azt a tamásfalvi Thúri Istvánt váltotta hivatalában, akit egy évtizeddel korábban, 1756/57 körül nótáriusi hivatalában is váltott. Baló István tíz évig volt Gyergyószék nótáriusa, majd több mint két évtizedig látta el a szék alkirálybírói hivatalt.¹⁴¹⁷

IV.5.2. Felcsíkszék

A forrásokban 1710–1711-ben feltűnő Gergely deák után több mint két évtizedig a csíkszentmihályi Sándor család kezében összpontosult a társszék vezetése. Endes Miklós kutatásai, valamint a Sándor család levéltárának adatai alapján úgy tűnik, hogy Sándor István már az 1710-es évek első felében betöltötte az alkirálybírói tisztséget.¹⁴¹⁸ A '10-es évek második felében már Sándor Mihállyal találkozunk a társszék élén, majd 1720–1737 között ismét Sándor István vezette a széket.¹⁴¹⁹ Utóbbinak nagyon fontos szerep jutott Bornemisza és Haller János főkirálybíróága alatt, amikor a főtisztek szinte állandó vagy gyakori távolléte során az alkirálybírók vezették a széket (amint láttuk, erősen függve a Guberniumtól).

1738–1742 között¹⁴²⁰ csíkszenttamási Abafi Sándor, gróf szárhegyi Lázár Ferenc egykori jószágigazgatója és kliense töltötte be a tisztséget.¹⁴²¹ Nem véletlen, hogy Abafi alkirálybíróága egybeesett Lázár Ferenc rövid főtisztségének időszakával, ugyanis a köztük lévő erős kliens-patrónusi viszony minden bizonnyal közrejátszott a kinevezésben.¹⁴²² Talán az sem mellékes, hogy Abafi csíkszentmihályi Sándor István alkirálybíró sógora volt.¹⁴²³ A kettejük közötti jó viszonyról tanúskodik, hogy az alkirálybíró kivétel tett Abafi érdekében, és egyik 1733-as perét soron kívül, gyorsított eljárással, a törvénykezési szünnap ellenére is tárgyalta.¹⁴²⁴ 1742 után Abafi Sándorral alkirálybíróként többé nem találkozunk, és csupán 1748-ban tűnik fel újra a forrásainkban, ezúttal mint assessor.¹⁴²⁵

1416 *Tisztviselői névsor.*

1417 Ld. uo. vö: Bicsok 2020. 206.

1418 Endes *Adatok...* 482. Valamint: *Sándor-levéltár*, 136. A csíkszentmihályi Sándor testvérek osztozkodása. 1716. október 20.

1419 *Tisztviselői névsor.*

1420 Uo.

1421 Abafi 1716-tól a gróf összes székelyföldi birtokának intézője volt. Nem tudni azonban, hogy meddig töltötte be ezt a szerepkört. Ld.: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek V* (1907), 4–5. sz. 47.

1422 A patrónus-kliens viszonyra utaló források: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek V* (1907), 4–5. sz. 47; uo. *Genealógiai Füzetek VI* (1908), 3. sz. 94; uo. 4. sz. 116.

1423 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek VI* (1908), 3. sz. 91.

1424 *Sándor-levéltár*, 162. Széki tisztek jelentése Sándor István alkirálybírónak az Abaffi testvérek ügyében végzett tanúkihallgatásról. 1733. május 9.

1425 MNL OL F 46. 1748/430. A felcsíki assessorok igazolása egy juhállományról. 1748. február 20.

1744-től ilyefalvi Biális János vezette a széket, aki az 1750-es évek elejéig töltötte be az alkirálybírói hivatalt. Biálist csíkszenttamási Boros Ferenc követte a tisztségben, aki egy évtizedig látta el a szolgálatot.¹⁴²⁶ 1763 decemberében uralkodói paranccsal mozdították el hivatalából, mivel aktív szerepet vállalt a széki tisztek határőrség szervezésével szembeni ellenállásában.¹⁴²⁷ Boros három évtizedes széki karriert futott be. Alkirálybíró-sága előtt több mint tíz esztendeig Felcsík nótáriusa volt (1738-ban már így szerepel a forrásokban,¹⁴²⁸ majd az 1740-es években is végig ő töltötte be a jegyzői tisztséget).¹⁴²⁹ 1763 után már nem került vissza hivatalosan a felcsíki hatalomgyakorlás első vonalába, hanem csak mint tényleges assessorral találkozunk vele 1766-ban. Megmaradt széki befolyására és tekintélyére azonban rávilágít, hogy 1779-ben, Henter főkirálybíró távollétében, őt nevezte ki a csíki folytonos tábla ideiglenes elnökének, azaz főkirálybíró-helyettesnek.¹⁴³⁰

Csíkszentmihályi Sándor László hivatali emelkedése a határőrség szervezésének kaotikus időszakában kezdődött. 1762 őszén még felcsíki assessorként találkozunk vele, az év végén (december 30-tól) már helyettes/ügyvivő alkirálybíró, akit az elmozdított Boros Ferenc helyére neveztek ki ideiglenes jelleggel.¹⁴³¹ Sándor alkirálybírói megbízatása a következő év március 10-ig tartott, amikor a Gubernium vacsárcsi Balás Ádámot nevezte ki helyette a tisztségre.¹⁴³² Sándor László széki főperceptor hivatálába való visszahelyezése talán visszalépésnek tűnhet a néhány hónapos alkirálybírói működés után, azonban ha pályafutása későbbi alakulását vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az alacsonyabb hivatal nem volt akadály számára abban, hogy majd 1781-ben elnyerje a főkirálybírói tisztséget.

A folytonos táblák felállításának időszakában Balázs Ádám volt az alkirálybíró, aki még a határőrség szervezésének zavaros időszakában került a tisztségbe, mint a felfüggesztett Boros Ferenc egyik helyettese. Korábbi hivatalviseléséről keveset tudunk, 1756-ban nevével a tényleges assessorok között találkozunk. Balázs Ádám nem sokáig látta el hivatalát az új közigazgatási-jogi viszonyok között, mivel 1765-ben elhunyt.¹⁴³³

Balázs Ádám halála és az új alkirálybírók 1766-os uralkodói jóváhagyása közötti időszakban csíkszentmihályi Sándor Gáspár mint ideiglenes/helyettes alkirálybíró látta el Felcsík vezetésének feladatait.¹⁴³⁴ Sándor korábban már assessor hivatalt töltött be,

1426 *Tisztviselői névsor.*

1427 Ld. a Határőrség szervezése és a széki közigazgatás c. alegységet.

1428 RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 8rv. Derékszéki jegyzőkönyv. 1738.

1429 *Tisztviselői névsor.*

1430 MNL OL F 46. 1779/6098. A csíki folytonos tábla jelentése a Guberniumnak a főkirálybíró helyettesítéséről. 1779. október 30.

1431 Ld. a Határőrség szervezése és a széki közigazgatás c. alegységet.

1432 MNL OL F 46. 1763/490. A Gubernium leirata Csíkszéknek Balás Ádám felcsíki alkirálybírói kinevezéséről. 1763. március 10.

1433 *Tisztviselői névsor.*

1434 MNL OL F 46. 1765/3110. Csíkszék jelentése a Guberniumnak Balázs Ádám haláláról és helyettesítéséről. 1765.

amelyre legkorábban 1763-ból van adatunk.¹⁴³⁵ Helyettes alkirálybírói szolgálatra való kinevezésekor is még assessorként találkozunk vele.¹⁴³⁶ Széki hivatalba lépése előtt feltehetően néhány évet az Erdélyi Udvari Kancellárián szolgált.¹⁴³⁷ Az 1766-os uralkodói kinevezéstől 1771 első feléig töltötte be az alkirálybírói tisztséget. Hivatali karrierje vizsgált korszakunk időhatárán is túlnyúlik, 1781-ben és 1786-ban újra assessorként találkozunk vele, de tudomásunk van arról, hogy az alkirálybíróisége utáni időszakban, 1785 előtt, az egyik királyi perceptor hivatalt is betöltötte.¹⁴³⁸

1772–1780 között a korábban táblai (vice-?) nótárius¹⁴³⁹ hivatalt is betöltő homo-ródszentmártoni Biró Gábor volt Felcsík alkirálybírója.¹⁴⁴⁰ 1780–1790 között felcsíki-gyergyói perceptor és kerületi assessor. Az udvarhelyszéki Biró család csíkszéki ágához tartozó Gábor jelentős birtokosnak számított a székben. A század végére elérte a széki hatalomgyakorlás csúcsát azzal, 1790-től 1802-ben bekövetkezett haláláig Csíkszék főkirálybírója volt.¹⁴⁴¹

IV.5.3. Alcsíkszék

Korszakunk elején Bocskor János és csíkszentmártoni Szabó Balázs deák rövid alkirálybíróisége után tizenöt évig a csíkszentkirályi Bors család tagjai vezették a társszéket. Az 1710-es évek elején Bors György és Bors Gergely váltotta egymást a tisztségben, majd 1713/14-től 1726-ig Bors Mihály látta el az alkirálybírói feladatokat.¹⁴⁴²

Az 1727–1737 közötti évtizedben a háromszéki származású Apor Farkas állt a társszék élén.¹⁴⁴³ Amint korábban láttuk, az 1733–1736 közötti főtiszt nélküli időszakban Apornak jelentős szerepe volt Csíkszék vezetésében, valamint a Guberniummal való kapcsolattartásban, kvázi administratorként állt a törvényhatóság élén.¹⁴⁴⁴

Apor után egy újabb háromszéki főnemes, sepsiszentiványi Henter László látta el rövid ideig, 1738–1743(?) között az alkirálybírói feladatokat. 1743(?)–1744 között csíkszentkirályi Bors Tamás még rövidebb, de annál mozgalmasabb széki tevékenységéről van tudomásunk. A Bors Tamás hivatali és szolgálati karrierjéről rendelkezésünkre álló kevés adatot, valamint a Kálnoki Ferenc főkirálybíróval való súlyos

1435 MNL OL F 46. 1763/2597. Status personalis.

1436 Bicsok 2015. 101.

1437 Uo.

1438 Uo. 101–102.

1439 Endes Miklós tévesen 1773-ra teszi Biró Gábor alkirálybíróiségének a kezdetét, (Endes 2013. 224.), majd említést tesz arról, hogy azelőtt nótáriusi hivatalt töltött be (Endes 1994. 229.) Endes adatát átveszi Bicsok 2015. 64. Levéltári forrás bizonyítja, hogy Biró Gábor már 1772-ben alkirálybíró volt. Vö. RNL HMI. F 27. XXIV/1. fol. 1r. Carato ezredes utasítása Sándor Gáspár alkirálybírónak. 1771. január 1.

1440 *Tisztviselői névsor.*

1441 Bicsok 2015. 64.

1442 *Tisztviselői névsor.*

1443 Uo.

1444 Habár még nem találtunk Apor adminisztratori kinevezésére vonatkozó forrást, ez nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy hivatalosan is megbízták ezzel a feladattal.

konfliktusát már korábban ismertettük. A lázadó alkirálybíró Kálnoki 1744 végén, egy derékszéki ülés alkalmával letette hivatalából. Helyette búzásbesenyői Horváth Józsefet nevezte ki alkirálybíróvá,¹⁴⁴⁵ aki társszéki szavazás vagy hozzájárulás nélkül került ugyan a tisztségbe, viszont hivatalát egészen 1754 nyaráig gyakorolta, ami feltételezi későbbi újraválasztásait.¹⁴⁴⁶ Horváth József korábban, 1741-ben mint a szék egyik assessora jelenik meg forrásainkban.¹⁴⁴⁷

Csikszentgyörgyi Csedő Dávid 1754–1756 között töltötte be először az alkirálybírói tisztséget.¹⁴⁴⁸ Ezt megelőzően közel harminc évig szolgált guberniumi kancellistaként (írnokeként), majd rövid alkirálybírósága után Alcsík és Kászon perceptor tisztségét töltötte be tizenkét évig (1756–1768 között).¹⁴⁴⁹

1756 és 1762 között csikszentmártoni Szabó Ferenc állt Alcsík élén. Csedőhöz hasonlóan Szabó is a széki elit idősebb generációjához tartozott, ugyanis már 1737-ben assessorként találkozunk vele, akárcsak 1742-ben és 1753-ban.¹⁴⁵⁰ 1762-es leváltását követően rövid ideig Bors Tamás,¹⁴⁵¹ majd Bors Lázár¹⁴⁵² töltötte be az alkirálybírói tisztséget. Utóbbi csikszentimrei László Zsigmond 1766-os kinevezéséig állt a szék élén.¹⁴⁵³

A folytonos táblák megszervezését követő húsz évben három alkirálybíró nevével találkozunk Alcsíkban: csikszentimrei László Zsigmonddal, csikszentgyörgyi Csedő Dáviddal és bánkfalvi Kovács Tamással. László Zsigmondot 1761–1762 közötti társkirálybírósága után assessorként említik a források 1763-ban.¹⁴⁵⁴ Alkirálybíróként mindössze egy hivatali ciklust szolgált, 1766 és 1768 között. Emiatt erre az időszakra főként Csedő Dávid és Kovács Tamás tevékenysége nyomta rá bélyegét.

Az ekkor már 60–70 év körüli Csedő Dávid 1768 nyaratól töltötte be másodszor az alkirálybírói tisztséget, amelyet majdnem egy évtizeden át, feltehetően haláláig, 1777-ig viselt.¹⁴⁵⁵

Kovács Tamás is hosszú hivatali karriert futott be élete során. Az eredetileg lófőszármazású család 1750-ben kapott nemességet, elődeik katonai érdemeire való tekin-

1445 Lásd a Főkirálybírók c. fejezet Kálnoki Ferencre vonatkozó részét.

1446 *Tisztviselői névsor.*

1447 RNL HMI F 26. 27. fol. 6v. Derékszéki határozat. 1741. június 26.

1448 *Tisztviselői névsor.*

1449 MNL OL F 46. 1768/1612. Henter Ádám főkirálybíró jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói és nótáriusi tisztújításról. 1768. május 9. MNL OL F 46. 1754/1264. Uralkodói leirat Csedő Dávid korábbi szolgálatának bértkiegészítéséről. 1754. augusztus 29.

1450 *Tisztviselői névsor.*

1451 MNL OL F 46. 1762/2521. Uralkodói parancs Háromszék és Csíkszék fő- és alkirálybíróinak megrovásáról és büntetéséről. 1762. december 1.

1452 RNL HMI F 27. XVII/10. irat, 3v. Az 1763. június 28-ai székgyűlés jegyzőkönyve.

1453 Lásd a tisztújításra vonatkozó alfejezetet.

1454 MNL OL F 46. 1763/2597. Status personalis.

1455 *Tisztviselői névsor.*

tettel.¹⁴⁵⁶ Kovács Tamással először alcsíki assessorként találkozunk 1758-ban,¹⁴⁵⁷ majd 1760/61 körül már mint confrontator commissarius szerepel a forrásokban. 1761-ben előléptették commissariusi tisztségéből,¹⁴⁵⁸ minden bizonnyal alcsíki nótáriussá, ugyanis 1762-ben már így szerepel egyik forrásunkban.¹⁴⁵⁹ Tizenöt éven keresztül látta el a nótáriusi szolgálatot, 1762–1764 között, mint Alcsík nótáriusa, majd a folytonos táblák felállításától kezdődően (1764–1768) mint a két Csík és Kászon folytonos táblájának vicensótáriusa, 1766 körül pedig mint helyettes főnótárius szolgált.¹⁴⁶⁰ 1768 júniusa után megválasztották tényleges táblai főnótáriussá.¹⁴⁶¹ A főnótáriusi hivatalt majdnem tíz évig töltötte be. 1777-ben még mint főnótárius szerepel forrásainkban,¹⁴⁶² de a következő évtől már Alcsík alkirálybírójaként találkozunk vele.¹⁴⁶³ Alkirálybírói hivatalát vizsgálta korszakunkon túl, még 1784-ben is viselte.¹⁴⁶⁴ Hivatali munkájának elismertségét jelzi, hogy 1780-ban a Gubernium a székely tisztviselők közül őt nevezte ki abba a háromtagú végrehajtói bizottságba, amelyben a három rendi nemzet egy-egy tisztviselője vett részt: a magyar nemesség részéről Rozsnyai József királyi táblai számszelelletti assessor, a szász natio részéről pedig Andreas Gran kőhalomszéki királybíró. A bizottság feladata volt, hogy a Barót és Bodos közötti per kapcsán hozott uralkodói döntést végrehajtsa.¹⁴⁶⁵

IV.5.4. Kászonszék

A négy társszék közül Kászonszékre vonatkozóan a leghiányosabbak a rendelkezésünkre álló források, ezért a tisztviselői listát is jóval foghíjasabban tudjuk rekonstruálni. Az alkirálybírók esetében azonban a hiányos adatok ellenére nyomon követhető a személyi folytonosság. Kutatott időszakunk első felének hat évtizedében mindössze három alkirálybíróról van tudomásunk.

Kászonimpérfalvi Balási (Blási) József 1715-ben már biztosan alkirálybíróként szolgált. Nevével rendszeresen találkozunk az 1720-as és '30-as évek során, Bornemisza és Haller János főkirálybíróságának időszakában, amikor a főtisztek gyakori távolléte miatt az alkirálybírókra hárult a szék vezetése.

1456 Bicsok 2015. 84.

1457 MNL OL F 46. 1759/76. Az alkirálybírók közös levele a Guberniumhoz a kásznai plébános kihágásai ügyében. 1758. október 27.

1458 RNL HMI F 29. III/4. fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkiszéknek. 1761. június 30.

1459 MNL OL F 46. 1763/962. Uralkodói leirat a Guberniumhoz a széki tisztek 1762. decemberi delnei gyűlése kapcsán. 1763. május 10.

1460 *Tisztviselői névsor.*

1461 MNL OL F 46. 1768/1612. Henter Ádám főkirálybíró jelentése a Guberniumnak az alkirálybírói és nótáriusi tisztújításról. 1768. május 9.

1462 RNL HMI F 29. III/39. fol. 2v. Baló István levele Kovács Tamáshoz. 1777. január 27.

1463 Uo. III/41. fol. 2v. Kovács Antal levele Kovács Tamáshoz. 1778. március 19.

1464 Uo. F 29. IV/11. Józsa György levelei Kovács Tamásnak. 1782–1784.

1465 Uo. F 27. XXXIV/16. fol. 1r. Kovács Tamás alkirálybíró guberniumi kinevezése a háromtagú végrehajtó bizottságba. 1780. március 9.

1737-ben már kászonjakabfalvi Kovács Tamással találkozunk a tisztségben, aki megszakításokkal kétszer vagy többször is viselte a hivatalt.¹⁴⁶⁶ Kovács assessorként is tevékenykedett, amiről egy 1742-es forrásunk számol be.¹⁴⁶⁷

Sajnos, az 1740-es évekből nincs adatunk a kászoni alkirálybírókról, de feltételezük, hogy továbbra is a Balási család kezében volt a szék irányítása. 1751–1765 között rövid megszakítással kászonimpérfalvi Balási István töltötte be a tisztséget. A megszakításra 1753–1755 között került sor, amikor rövid ideig újra jakabfalvi Kovács Tamás került a kis szék élére.

Kászonszékben is évtizedes folytonossággal találkozunk az alkirálybírói tisztség esetében. Balási Istvánt felfalusi Kászoni Mihály követte az alkirálybírói hivatalban, aki több mint tíz éven keresztül töltötte be a tisztséget.¹⁴⁶⁸ Ezt megelőzően, 1763-ban Kászoni tényleges assessorként is feltűnik a forrásokban.¹⁴⁶⁹ Tisztviselői pályafutásának húsz évét kászonszéki notáriusként töltötte az 1740-es évek közepe és 1765 közötti időszakban.¹⁴⁷⁰ Támogatottsága a Balási Istvánéval vetekedett, hiszen már az 1755-ös alkirálybíró-választáskor azonos számú szavazatot kapott Balásival, de akkor Haller Pál még az utóbbit ítélte alkalmasabbnak a tisztségre.¹⁴⁷¹

IV.6. AZ ALKIRÁLYBÍRÓK FIZETÉSE A SZÉKI ADÓK ÉS KIADÁSOK TÜKRÉBEN

A 18. századig az alkirálybírók nem részesültek állandó, megszabott pénzbeli fizetésben, hanem a különböző bírságpénzek ésapidíjak rájuk eső része képezte jövedelmüket,¹⁴⁷² amelyekről az 1650-es csikszéki szabályrendeletekből is képet kaphatunk.¹⁴⁷³ A 18. század első feléből is nagyon kevés adatunk van a vicekirálybírók fizetésére vonatkozóan. Ebben az időszakban minden bizonnyal vegyes bérezéssel kell számolnunk. Az 1727-es széki constitutio még rendelkezik arról, hogy az alkirálybírók bírságpénzt szedhetnek fel, ugyanakkor az éppen felállítandó inspector commissarius megszabott központi fizetésben is részesült.¹⁴⁷⁴ Nem tartjuk valószínűnek, hogy a széki hierarchia alacsonyabb lépcsőfokán álló commissariusnak fizetés járjon, míg hivatali felettese

1466 *Tisztviselői névsor.*

1467 Sándor-levéltár, 168. A széki tisztek felmentik Czíko László notáriust egy peres ügy jegyzőkönyvezése alól. 1742. január 19.

1468 *Tisztviselői névsor.*

1469 MNL OL F 46. 1763/2597. Status personalis.

1470 *Tisztviselői névsor.* Vö. MNL OL F 46. 1768/1612. A tisztújításról beszámoló forrásban említik Kászoni 1765 előtti, húszévi notáriusi szolgálatát.

1471 Erről korábban már ejtettünk szót.

1472 Imreh–Pataki 1992. 238–239.

1473 *Corpus Statutorum*, 91–93. 99–102.

1474 Uo. 131–132.

ebben ne részesüljön.¹⁴⁷⁵ Az 1739-es széki szabályrendelet is rendelkezett az alkirálybíróknak járó bírságpénzekről,¹⁴⁷⁶ 1744-től pedig már a porkoláb is rendszeres fizetést kapott.¹⁴⁷⁷

A központilag összeállított tisztviselői és fizetési listák, az ún. status personalisok csak az 1750-es években jelentek meg. A széki kiadások részeként fizetési kimutatások azonban korábban is készültek. Eddigi forrásfeltárásaink eredményeként a legkorábbi fizetési kimutatást 1746-ból, Kálnoki Ferenc főkirálybíróségének időszakából ismerjük. A központilag megszabott, rendszeres tisztviselői fizetések az 1740-es évek elején állandósulhattak, hiszen még Apor Péter háromszéki főkirálybíró is csak 1742-ben kapott először fizetést.¹⁴⁷⁸ Azért, hogy megfelelő viszonyítási alapunk legyen, az alkirálybírók bérezését a többi tisztség, széki alkalmazottak, valamint a települések korabeli adójának kontextusában vizsgáljuk. Az alább bemutatott fizetéseket német (rajnai, rénes) forintban, egy-egy kalendarisztikus évre számolták. A pénzbeli fizetés mellett számos egyéb természetbeni és szolgálatbani juttatást is élveztek a székek vezetői. A tisztviselői fizetéseket minden társszékekben a helyi perceptor utalta ki. Az átvett fizetésről vagy fizetési előlegről a tisztviselő saját kezűleg állított ki elismervényt a perceptor számára.¹⁴⁷⁹

1746-ban a főkirálybíró éves bére 800 forint volt. A négy alkirálybíró fejenként 100-100 forint fizetést kapott. Egy társszéki nótárius 63 forint 75 krajcárt keresett, egy perceptor pedig 37 forint 14 krajcárt. Az inspector commissarius fizetése már jóval nagyobb volt, az alkirálybíróhoz hasonlóan ő is 100 forintot keresett évente. Egy stationalis commissarius csak 19 forint 57 krajcárt, míg a hóhér – a természetbeni juttatást is beszámítva – 45 forintot kapott. A szék négy diétai követe fejenként 115 forintban részesült, akárcsak a két széki orvos (kirurgus). Az éves székgyűlésekre 350, míg a derékszékekre összesen 800 forintot különítettek el.¹⁴⁸⁰ Csíkszereda taxás város éves pénzbeli adója ekkor 100 forint volt, míg Gyergyószentmiklós falué 2722 forint.¹⁴⁸¹

A fizetések hosszú évekig vagy akár évtizedekig nem növekedtek. A fent bemutatott bérezéssel találkozunk öt évvel később, az 1751-es évre vonatkozó kimutatásban is.¹⁴⁸² A legtöbbet adózó széki település ekkor is Gyergyószentmiklós volt (2184 Ft), amelynek adója nagyobb volt, mint egész Kászonszéké (2121 Ft). A legkisebb adózó széki település Vasláb volt, 84 Ft-tal, míg Csíkszereda éves taxája ekkor 106 Ft volt.¹⁴⁸³

1475 A feltételezés alátámasztásához vagy cáfolatához ez esetben is perdöntő forrásokra lenne szükség.

1476 *Corpus Statutorum*, 151.

1477 Uo. 154.

1478 Imreh–Pataki 1992. 239.

1479 RNL HMI F 29. II/26. fol. 1r–3r, 5r. Fizetési elismervények Kovács Tamás perceptor számára. 1752.

1480 Uo. F 27. VII/30. fol. 5r. Csíkszék adójának subrepartitíója és a széki kiadások listája. 1746.

1481 Uo. fol. 6r.

1482 RNL HMI F 27. IX/42. fol. 1r. Csíkszék adójának subrepartitíója és a széki kiadások listája. 1751.

1483 Uo. fol. 1r–2r.

Mária Terézia 1752. április 29-ei leiratában utasította a törvényhatóságokat, hogy a főtisztok után következő tisztviselők bérezésére tegyenek javaslatot, készítsenek tervezetet. A csíkszéki tisztok azonban késlekedtek a *proiectum* elkészítésével és felküldésével, hiszen a következő év januárjában a gubernátor elmarasztalta őket emiatt.¹⁴⁸⁴ A tisztviselők fizetési keretét a Tartományi Főbiztosság a Guberniummal egyetértésben állította össze. A fizetések az 1750-es évek során is megmaradtak az 1746-os szinten, csupán kevés változás figyelhető meg.¹⁴⁸⁵ A fő- és alkirálybírók fizetése évtizedekig nem változott.

Az 1758/59-es évre kiadott status personalisból megtudhatjuk, hogy a tisztviselők fizetését a társszéki pénztárakból utalták ki a perceptorok. A kifizetett bér két összegből tevődött össze, a két adókerület szerint: a gyergyói-felcsiki adókerület pénztárából Sándor László 500 forintot, míg az alcsíki-kászoni pénztárból Csedő Dávid perceptor 300 forintot fizetett ki a főkirálybírónak. Az alkirálybírók esetében 200-200 forintot adott egy-egy adókerület.¹⁴⁸⁶

Az alkirálybírók fizetését érintő első változásról a folytonos táblák megszervezését követően van adatunk. A táblák felállítása utáni első, 1765-ös széki tisztújítást követő uralkodói kinevezés a tisztviselők bérezéséről is rendelkezett: a két csíki és a kászoni alkirálybíró évente 150, míg a gyergyószéki 200 német forint fizetésben részesült.¹⁴⁸⁷ Szembetűnő a gyergyói alkirálybíró jócskán magasabb bérezése, amelyre magyarázatként szolgálhat, hogy Gyergyószéken külön folytonos tábla működött, amelynek elnöksége (a főtiszt szinte állandó távollétében) az alkirálybíróra hárult, szemben a csíki (két Csík és Kászoni) táblával, ahol a főkirálybíró látta el az elnöki szerepet. Mivel az alkirálybírók fizetése is ekkorra már a Tartományi Főbiztosságtól érkezett, ezért a tisztújításokkor a Gubernium a Főbiztosságot is tájékoztatta az új személyi állományról, és utasította a pénzügyi hatóságot a fizetések kiutalására.¹⁴⁸⁸

Az 1772-es központi rendelkezés szerint a főkirálybíró fizetése már 1200 forint volt. Az alkirálybírók fizetése is emelkedett, fejenként 250 forintra. Jelentős változás a korábbi évtizedekhez képest, hogy a perceptor 300 forintos fizetése ekkor már felülmúlta az alkirálybíróét. A főnotárius bére is jelentősen emelkedett az előző korszakhoz képest, 1772-ben már évi 100 Ft járt a szolgálataiért, az írnokoknak viszont csak 50 Ft.¹⁴⁸⁹

1484 RNL HMI F 27. X/1. fol. 1r. Haller János gubernátor parancsa a szék vicetisztjeihez. 1753. január 15.

1485 Uo. X/2. fol. 1r. Fizetési lista az 1752/53-as évre. 1752; Uo. F 27. XI/54. fol. 1r. Status personalis. 1756; Uo. F 27. XII/41. fol. 2r. Status personalis. 1757; Uo. XIII/24. fol. 2r. Status personalis. 1758.

1486 Uo. XIII/70. fol. 2r. Status personalis. 1758/59. A fizetési elosztás esetében némi ellentmondás is megfigyelhető, mivel a főkirálybíró fizetése esetében az alcsíki-kászoni kerület kimutatásában 350 ft szerepel. Uo. F 29. II/58. fol. 2r. Status personalis. 1758/59.

1487 MNL OL F 46. 1766/464. Az újonnan megválasztott csíkszéki alkirálybírók uralkodói kinevezése. 1766. február 8.

1488 Uo. A Gubernium utasítása a Tartományi Főbiztossághoz az újonnan kinevezett csíkszéki tisztviselők fizetéséről. 1766. március 7.

1489 RNL HMI F 27. XXVI/44. Status personalis. 1772.

1774-ben Bardóc-, Miklósvár- és Gyergyószék alkirálybírójának a fizetését 200 forintban szabták meg. A csökkentés valószínűleg azzal magyarázható, hogy az assessorok juttatását 100 Ft-ra, míg a főnótáriusét 130 Ft-ra növelték, valamint újabb tisztséget is felállítottak: megjelent a dulló 50 Ft-os fizetéssel, továbbá a szétválasztották a börtönőr és a ianitor munkaköröket, mivel korábban e két állást ugyanaz a személy töltötte be. A fizetéseket továbbra is a tartományi pénztárból folyósították.¹⁴⁹⁰

Az alkirálybírók 17. századi feladatkörei a 18. században is megmaradtak, ugyanis sem a felsőbb hatóságok utasításai között, sem a széki constitutiókban nem találkozunk olyan forrással, amely felülírná vagy módosítaná ezeket. A 18. századi alkirálybírói tisztség esetében sokkal inkább azzal szembesülünk, hogy ezek mellett a feladatkörök mellett jelentősen bővültek a vicetisztek hivatali kötelezettségei. Ezzel egy időben a széki társadalom fölötti joghatóságuk is bővült. Mindez az impériumváltásnak és következményeinek tudható be. A Habsburg-berendezkedéssel előállt új politikai, közigazgatási, pénzügyi és katonai helyzethez igazodva alakultak a széki tisztségek is: magukra öltötték az új típusú adózás lokális megszervezésének és felügyeletének felelősségét, az addig nem tapasztalt katonai megszállással járó terhek és szolgálatok adminisztrálását, az új élethelyzetből fakadó konfliktusok kezelését, az új hatóságokkal (Udvari Kancelláriával, Guberniummal, Tartományi Főbiztossággal, Tartományi Főszámvevőséggel, Főhadparancsnoksággal) való hivatali függelem és kapcsolattartás szabályait, a határfelügyelet, határátkelők adminisztrálását, majd 1764 után az új társadalmi-jogi és közigazgatási helyzettel való együttélés kényszerét és gyakorlatát.

A főkapitányok hiányában és a főkirálybírók gyakori távollétében a négy alkirálybíró feladatává vált a szék igazgatása, de amint láttuk, hatalomgyakorlásuk nem lehetett önálló, hanem egyaránt kényszerből és szükségből a Guberniumhoz kellett igazodniuk. Az új hatalmi berendezkedéssel megjelenő Főkormányzék egyre nagyobb teret nyert a törvényhatóságok működésében, nem csupán az országos jelentőségű ügyeket (katonaság ellátása, adózás, országos rendeletek, határvédelem, kereskedelem) illetően, hanem az olyan belső ügyek terén is, amelyeket korábban a szék közössége constitutiók által önmaga szabályzott, vagy pedig az országos törvények (Approbatæ és Compilatæ Constitutiones) a széki tisztségviselők joghatóságába helyeztek. A Gubernium egyre erősödő széki jelenléte a központi államhatalom azon tudatos törekvése, hogy az országos illetékességű szerveken keresztül is egyre átfogóbban és mélyebben jelen legyen a Birodalom perifériájának számító törvényhatóságokban, de nemcsak hivatali és közigazgatási, hanem társadalmi szinten is. Ez a törekvés főként Mária Terézia uralkodása alatt erősödött, amely során a központi hatalom fokozatosan hivatalnokkává „szelídítette” a feudális hatalomgyakorlási és hatalmaskodó allűrökkel rendelkező fő- és alkirálybírókat.

1490 MNL OL F 46. 1774/322. Uralkodói leirat a Guberniumnak a miklósvár-, bardoc- és gyergyószéki fizetésekről. 1774. január 8.

V. A PLÁJÁSRENDSZER

Békeidőben Erdély hegyvidéki határainak felügyeletét egy civilekből szervezett fegyveres őrség, az úgynevezett plájások vagy őrállók (*custodes alpium et semitarum*) látták el. A plájás kifejezés román eredetű, a hegyvidéki utakra, ösvényekre és tisztásokra utaló *plai* szóból származik.¹⁴⁹¹ A 18. század közepe előtt a plájásokra épülő határfelügyeleti rendszer nem volt központosított, egységes, országos szintű intézményi alapú, hanem minden határ menti törvényhatóság saját maga szervezte meg és tartotta fenn a saját területi keretei között működő plájásrendszert. 1752 előtt a központi hatóságokhoz való egyetlen kapcsolódási pont a határ menti harmincadvámok tisztjeivel szembeni részleges függésben figyelhető meg. A széki tiszteken keresztül a Guberniummal is volt közvetett függelmi viszony, de a század első felében ez rendszeres hivatali ellenőrzésben nem öltött testet. A plájások nem katonai értelemben vett határvédelmi szolgálatot teljesítettek, ellenséges támadás esetén csupán felderítői és hírszerzési feladatokat láttak el. Fő feladatuk a csempészek, szökevények, tolvajok, dezertőrök, törvénytelen határátlépők, új álutakat (csapások, ösvények) nyitók elfogása, járványok esetén az egészségügyi zárlat fenntartása, a gyimesi és piricskei harmincadvámok védelme, a harmincados munkájának segítése, postájának kíséréte, a vámpénz őrzése, annak védett szállítása Brassóba és Szebenbe, valamint a moldvai és havasalföldi pásztorok és bojárok erőszakos rablásainak és határfoglalásainak megakadályozása volt. A későbbiekben, a feltárt források alapján részletezzük és elemezzük a legfontosabb feladatköröket, előbb azonban szeretnénk megvizsgálni mindazt, amit a 18. századi plájásrendszer előzményeiről forrásaink alapján megtudhatunk.

V.1. A PLÁJÁSRENDSZER 1715 ELŐTT

A csíkszéki plájások kiváltságainak első okleveles említése 1649-ből származik. Az eredeti oklevél a Rákóczi-szabadságharc alatt eltűnt, de szövege másolatban fennmaradt. Az oklevél beszámol arról, hogy a plájások II. Rákóczi György fejedelem előtt tiltakoztak a csíkszéki tisztek eljárása ellen, miszerint őket adózás alá akarták vetni, illetve peres ügyeiket a viceszékre kényszerítették. Az őrállók a fejedelem előtt régi kiváltságokra hivatkoztak, amely szerint szolgálatuk fejében nem tartoznak adóval, pereiket pedig a harmincados előtt kezdhetik, a fellebbezés onnan pedig nem a vice-, hanem egyenesen a derékszékre kerül. A fejedelmi oklevél jóváhagyta a plájások (és egyben a

---

¹⁴⁹¹ Szádeczky 1927. 289–290. Vö.: Dicționar explicativ al limbii române: <https://dexonline.ro/intrare/plai/43101>. (Letöltés ideje: 2024. február 10.)

csikmadarasi vashámor munkásainak) kiváltságát és adómentességét.¹⁴⁹² A rendelkezés törvénykezésre vonatkozó része bekerült a *Compilatæ Constitutiones* cikkelyei közé is, kifejtve, hogy amennyiben egy szabadrendűnek (nemes, lófő vagy darabont) őrállóval van örökösödési pere, az eljárást a harmincados előtt kell indítani, a vámtisztnek pedig kötelessége a perre meghívni az alkirálybírót és az assessorokat is.¹⁴⁹³ Láthatjuk tehát, hogy a plájások már a 17. században kettős joghatósági függőség alatt álltak.

A 17. század második felében több országgyűlés során is foglalkoztak a plájások ügyeivel. Az 1670-es diéta elrendelte, hogy a csikszéki plájások is zászló alá állhassanak, a katonai szolgálat lejárta után pedig a harmincados köteles legyen visszafogadni őket őrállói szolgálatukba.¹⁴⁹⁴ 1674-ben az országgyűlés az őrállókat is kötelezte arra, hogy hozzájáruljanak az országgyűlési deputatusok és más országos szolgálatba küldött követek kiadásaihoz.¹⁴⁹⁵ 1681-ben csikszentsimoni Endes Miklós elnyerte a fejedelemtől a felcsíki vashámor és harmincadvám irányításának tisztségét. Harmincadosként a Szépvíz és környékének plájásai is irányítása alá tartoztak. Endes 1684-től már csak a harmincadosságot és az őrállók előljárója tisztséget viselte.¹⁴⁹⁶ Az 1698-as gyulafehérvári országgyűlés is rendelkezett a plájásokról. Szolgálati felelősségüket hangsúlyozta azáltal, hogy kimondta, amennyiben gondatlanságuk miatt szöknek át a jobbágyok a határon, úgy a földesurak kárát a plájások fizetik meg. A diéta halálbüntetést helyezett kilátásba abban az esetben, ha a szökni próbálókat vesztegetés vagy bármilyen ok miatt elengedik. A büntetések az őrállók előljáróira, a plájásbírókra is érvényesek voltak, akik beosztottaik mulasztásaiért vagy törvényszegéseikért is feleltek. A rendelet a gornyikokról (erdőőrök, *custodes silvae*) is megemlékezik, akik ekkor a plájások és/vagy a harmincadosok kiségitői (is) lehettek.¹⁴⁹⁷

A Habsburg-hatalom berendezkedése a teljes társadalom szintjén éreztette hatását. A megnövekedő adóterhek, rendkívüli szolgálatok és szolgáltatások, valamint a császári katonaság jelenlétének súlyos terhe, majd a Rákóczi-szabadságharcra járó zavaros időszak a plájásrendszerre is hatással volt. A 18. század '20-as és '30-as éveiben zajló joghatósági viták irataiban fennmaradt tanúkihallgatásokból kirajzolódó helyzetkép arra enged következtetni, hogy a 17. század közepén még fejedelmi oklevéllel biztosított plájás-adómentesség a következő század elejére részleges adómentességgé vált, olykor pedig, egy-egy társadalmi és politikai helyzet kényszere alatt, ideiglenesen meg is szűnt. Főként az 1703–1708 közötti időszak jelentett vízvonalat a plájásrendszer fejedelemségkori és 18. századi működése tekintetében. A plájások kiváltságlevele eltűnt,

1492 MNL OL F 46. 1739/52. II. Rákóczi György oklevele a plájások kötelességeiről és jogállásáról. 1649. február 25. Másolata: 1727. november 24. Uo. 1739/52. Tanúvallatás Gyergyószentmiklóson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 17.

1493 *Comp. Const. Pars III. Tit. VIII. Art. I.*

1494 EOE XV. XXIV. art. 1670. december 19.

1495 Uo. VI. art. 1674. november 17.

1496 EOE XVII. 195–197. Endes Miklós harmincados és vashámor-felügyelő hitlevele. 1681. július 5., 1684. március 22.

1497 EOE XXI. 343. Országgyűlési végzés a katonák ellátásáról. 1698. április 8.

és bár szövege másolatban fennmaradt, az új politikai, társadalmi viszonyok között kényszerítő jogi ereje gyakorlatilag megszűnt. Az 1720–30-as években már számos bizonytalanság övezte az örállók korábbi (Rákóczi-szabadságharc előtti) perjogi státuszát, joghatósági alávetettségét, adózását és szolgálatuk működésének részleteit. A társzékkek között is jelentős eltérések észlelhetőek a plájások helyzetét illetően.

A székelyföldi vámhelyek létrejöttének időpontjai nem ismertek a kutatás számára.¹⁴⁹⁸ Némi bizonytalansággal ugyan, de a szakirodalom úgy tartja, hogy a gyergyószéki harmincadvám a középkorban és a fejedelemség időszakában a piricskei tetőn volt.¹⁴⁹⁹ A 17. század elején a harmincadvámot már Gyergyószentmiklóson, a szárhegyi Lázár család kezében találjuk.¹⁵⁰⁰ 1753-ra már újra a Piricskei-szorosban volt, amelyet Gyergyó társzékgyűlésének egy Guberniumhoz intézett levele bizonyít, amelyben egyértelműen leírták, hogy „ezen Piricskei Passuson vagyon Harminczad és vám (...)”.¹⁵⁰¹ Az első osztrák katonai térkép adatait vizsgálva azonban azt látjuk, hogy az 1769–1773 közötti időszakban a harmincadvámot újra Szentmiklósról költöztették vissza.¹⁵⁰² A Moldvába tartó kereskedelmi út Gyergyószentmiklóson áthaladva ért a Piricske (vagy Pricske)-csúcs alatti átkelőhöz, ahol egy kis erődítés, majd a 18. század első felétől a vesztegintézet állt. A piricskei passust elhagyva a Tölgyesi-szoroson lehetett átkelni Moldvába.¹⁵⁰³

A 17. századi és 18. század eleji gyergyói plájások számát illetően eltérő adataink vannak. Korabeli plájások tanúvallomása alapján úgy tűnik, hogy ebben az időszakban az örállók létszáma nem volt állandó, 20 és 50 fő között váltakozott. A 17. században Gyergyószék legnagyobb földesurai, a szárhegyi Lázárok tartották kezükben a jól jövedelmező harmincadvámot, és ezzel együtt a plájások irányítását is. Lázár (V.) István (1626–1679) egyszerre viselte a harmincados és adószedői tisztséget. Mivel a plájások őrizték a harmincadvámot, felügyelték a kereskedelmi forgalmat és a határvidéki átkelőutakat, egyértelmű volt, hogy a csíki társzékkekhez hasonlóan Gyergyóban is a harmincados joghatósága alá tartozzanak.¹⁵⁰⁴ Mivel a Lázárok évtizedeken keresztül betöltötték a főkirálybírói tisztséget is, ezért elmosódott a határ a plájások fölötti har-

1498 *Székelyföld története* I. 337.

1499 Uo. I. 274; 338; 341.

1500 Demjén Andrea: Gyergyószentmiklós a középkori és kora újkori írott forrásokban. *Gyergyószentmiklós a régészeti kutatások tükrében.* (Szerk.) Demjén Andrea. Kolozsvár–Gyergyószentmiklós, 2016. (A továbbiakban: Demjén 2016.) 16.

1501 MNL OL F 46. 1753/1120. A gyergyói társzékgyűlés panaszlevele a Guberniumhoz. 1753. május 4.

1502 Első osztrák katonai felmérés – Erdély, 1769–1773. Az osztrák térképészek vörös 30-cal jelölték a határ menti harmincadvámokat. <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-transylvania/?layers=142&bbox=2843745.916232951%2C5895550.987798889%2C2858259.396978599%2C5900586.277037174> (Letöltés ideje: 2024.02.23.) A szentmiklósi harmincadvám bejelölése jól kivehető a katonai térkép Székelyföld története I. 272. alatt közölt változatán is.

1503 Demjén Andrea: A piricskei erőd és vesztegintézet régészeti kutatása. Lásd: Demjén 2016. 135.

1504 MNL OL F 46. 1739/52. Tanúvallatás Gyergyószentmiklóson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 17.

mincadosi és széki tisztí joghatóság között. A császári közigazgatás fokozatos kiépülésével azonban új helyzet állt elő, ugyanis a harmincadvámok és előljáróik beépültek a központilag irányított intézményi rendszerbe: a harmincados közvetlen felettese az erdélyi főharmincados (harmincadfelügyelő) volt, aki az erdélyi Kincstári Igazgatóság-hoz (Camerális Directio), az pedig a bécsi Udvari Kamara alá tartozott.¹⁵⁰⁵

A harmincadosok plájások fölötti igazságszolgáltatási joghatósága a 18. század elején is fennállt, azonban csak első fokon. A harmincadostól a derékszékre nyílt fellebbezési lehetőség, de kizárólag a vámtiszt pecsétes engedélyével. Plájás elleni pert is csak a harmincados előtt lehetett kezdeni, az őrállót perbe hívni csak vámtisztje pecsétjével lehetett. Az 1720-as évekre annyiban módosult a perviteli eljárás, hogy a vagyoni és bűnügyi pereket már a széki tisztek előtt kellett kezdeni (nem egyértelmű, hogy vice-vagy derékszéken, de ez utóbbi valószínűbb).¹⁵⁰⁶

A plájások adózása kapcsán is van némi bizonytalanság. Úgy tűnik, az őrállók 1649-es privilégiumát a 17. század második felében a szárhegyi Lázárok már nem vették figyelembe (korabeli hatalmukat ismerve, ez a lehetőség életszerű). A szárhegyi urak alatt gyakran változott az őrállók adózási módja: olykor egész adót, olykor csak a felét fizették. Az adót a szék vetette ki, de a plájások közvetlen előljárója, a plájásbíró szedte be. Amíg a szentmiklósi harmincad a Lázár család kezében volt, addig az őrállók a rendkívüli adók és szolgálatok terhét is viselték. A tanúvallomások alapján úgy tűnik, hogy a harmincadok császári fennhatóság alá kerülésével vagy röviddel előtte megváltozott az adózási szokás, és a gyergyói plájások (a többi társszék őrállóihoz hasonlóan) már csak az adó felét fizették, ugyanakkor mentesek voltak a katonai beszállásolás és a rendkívül szolgálatok alól.¹⁵⁰⁷ A 18. század első évtizedeinek súlyos adóterhei, a beszállásolt katonaság kegyetlenkedései és a hadsereg számára lerótt rendkívüli szolgálatok azonban a plájásokat sem kímélték meg. 1711 decemberében a csíkszéki lakosok közös feliratban fordultak a Királyi Deputatiohoz, amelyben a plájások adómentességét és a katonaságnak járó szolgáltatások és szolgálatok alóli felmentését is kérték.¹⁵⁰⁸

Fontos kérdés volt a plájások kinevezésének jogköre is. Az idős plájások vallomásai alapján úgy tűnik, Gyergyóban a szék és a harmincados közös egyetértésben járt el, és nevezett ki új személyeket a feladatra. A közösen kiválasztott őrálló azonban minden szolgálati ügyben a harmincadostól függött. A plájások társadalmi összetételét illetően fontos kiemelnünk, hogy nemcsak a szabad székelyek, hanem a lófők is betölthették e feladatkört.¹⁵⁰⁹

1505 Két rövid időszakot leszámítva: az 1690-es évek második felétől 1702-ig a csíkszéki harmincadvámok a Bánffy–Apor-, 1730–1733 között a Neffzer–Rebentisch-féle magánbérlethez tartoztak. Ld: Trócsányi 1988. 244; 328; 432–433.

1506 MNL OL F 46. 1739/52. Tanúvallatás Gyergyószentmiklóson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 17.

1507 Uo.

1508 SzOkl VII. 1461. A csíki lakosság panasza a Deputatiohoz a katonai terhek miatt. 1711. december 21.

1509 MNL OL F 46. 1739/52. Tanúvallatás Gyergyószentmiklóson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 17.

Felcsíkon a Gyimesi-szoroson át, a Tatros folyó völgyén keresztül vezetett fontos kereskedelmi (és hadi) útvonal a Moldvai Fejedelemség irányába. A Gyimesi-passuson, Piricskéhez hasonlóan, harmincadvám, vesztegintézet, és a 18. században fokozatosan bővített erődítés állt. Az itt lévő határátkelőtől az út Szépvízre vezetett, ahonnan valamikor, a fejedelemségkor időszakában a harmincadvámot áthelyezték a Gyimesi-szorosba.¹⁵¹⁰ Ezzel az áthelyezett vámmal van összefüggésben az ún. Rákóczi-vár építése is.¹⁵¹¹

Az 1715-ös átszervezés előtt is történtek változások a csíkszéki plájásrendszerben, amelyről csak közvetett adataink vannak: az 1728-as tanúvallomásokban utalnak rá az idős őrallók. Ezek szerint a 17. században (de akár már korábban is) Szépvízről, Csíkszentmiklósról, Csíkszentmihályról, Vacsárcsiról, Borzsováról és Delnéről teljesítettek szolgálatot a plájások a gyimesi átkelőhöz és a szépvízi vámhöz, ellátva a felcsíki határvonal felügyeletét. Valamikor ezt követően Szépvíz vált a plájások központjává, mivel ez feküdt legközelebb a Gyimesi-átkelőhöz,¹⁵¹² de a környező falvakból továbbra is neveztek ki plájásokat.¹⁵¹³ A gyimesi határátkelőnél és a 17. század végén körülbelül 40 plájás szolgált.¹⁵¹⁴ Egy későbbi harmincadosi feljegyzés állítja, hogy a tatárok 1694-es betörése előtt 60 őralló szolgált Szépvízen, a pusztítást követően azonban csak negyvenen maradtak életben.¹⁵¹⁵ Gyimesnél (és a környékén található hegyi ösvényeknél és árutaknál) a felcsíkiak mellé az alcsíkiak közül is rendeltek őrallókat.¹⁵¹⁶ A Rákóczi-szabadságharc évei alatt 30–40 őrallóról számolnak be forrásaink. Ez a szám némileg csökkent a 18. század második-harmadik évtizedére: 1711-ben 30,¹⁵¹⁷ 1714–1715 körül 31–32 plájásról van tudomásunk.¹⁵¹⁸ Nem tartjuk kizártnak, hogy az összes alcsíki plájás

1510 A szépvízi/gyimesi harmincadvám helyének és elköltöztetésének kérdése nem tűnik egyértelműnek. Az első katonai felmérés során készült térkép alapján biztos, hogy 1769–1773 között már a Gyimesi-szorosban volt a vámhely. Van azonban olyan forrásunk a 18. század első feléből, amely többször is *harmincadot* említ Szépvízen. Ld. MOL F 46. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3. A kérdés tisztázása további forrásfeltárást igényel, ami már túlmutat jelen munka keretein.

1511 Sófalvi András: *Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori Udvarhelyszéken*. Kolozsvár, 2017. 90; Székelyföld története I. 341.

1512 MNL OL F 46. 1739/52. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.; uo. Székgyűlési levele Josph Koch udvari kamarai tanácsosnak, Erdély és Osztrák-Havasalföld kincstári igazgatójának a plájások helyzetéről. 1728. január 27.

1513 Uo. Tanúvallatás Csíkszentdomokoson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 7.

1514 Uo. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3.; uo. 1739/52. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1515 Uo. 1739/52. Bors György harmincados tiltakozása a főharmincados előtt. 1734. december 31.

1516 Uo. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1517 Uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.

1518 SzOkl VII. 1481. A natio siculica postulatuma az országgyűléshez. 1715. máj.; MOL F 46. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3.; uo. 1739/52. Tanúvallatás Csíkszentdomokoson a plájások helyzetét illetően. 1728. okt 7.

gyimesi/szépvízi szolgálatra volt rendelve. Az átszervezés után, 1728-ban csupán 25 plájást találunk a felcsíki határátkelő és vám körül,¹⁵¹⁹ 1738-ban pedig már csak 24-et.¹⁵²⁰

A joghatóság tekintetében a felcsíki plájások a harmincados irányítása alá tartoztak. Akárcsak Gyergyóban, a plájások közötti vagy ellenük indított perek a harmincados előtt, annak pecsétes jóváhagyásával kezdődtek. A vámtiszt székétől a főkirálybíróhoz (derékszékhez) lehetett fellebbezni. Az alcsíki Menaságról származó plájások is hasonló módon a szépvízi harmincados alá tartoztak (a harmincadvám Gyimesre helyezése után is Szépvíz maradt a harmincados tiszt székhelye).¹⁵²¹ Az őrállók kinevezésének joga, az adózáshoz hasonlóan, számos vitát generált a harmincados és a széki tisztek között. Többnyire itt is az az eljárás érvényesült, miszerint a plájásokat a harmincados nevezte ki a széki tisztek jóváhagyásával, de azok kizárólag a vámtisztól függtek.¹⁵²²

A csíki plájások 17. századi adómentességét az 1649-es diploma biztosította. Az oklevélből kiderül, hogy a széki tisztek nemcsak joghatóságukat próbálták rákényszeríteni az őrállókra, hanem igyekeztek őket bevonni az adózásba is. A fejedelmi oklevélben biztosított adómentesség valamikor a 17. század második felében már csorbult. Ebben az időszakban, gyergyói társaikhoz hasonlóan, a csíki plájások is teljes adót fizettek, és kivették részüket a széki szolgálatokból is. Nincs rá forrásunk, de nem kizárt, hogy a csíkiak helyzete is a Lázárok harmincadosságával van összefüggésben. Talán nem véletlen, hogy Endes Miklós 1681-ben vette át a szépvízi vám felügyeletét, nem sokkal Lázár (V.) István 1679-es halála után. A 17–18. század fordulója körül már fél adót fizettek a plájások, és mentesek maradtak minden rendkívüli szolgálat alól. Az őrállók adóját egy ideig a plájásbíró szedte be, azonban leterheltsége miatt ezt a feladatot átruházták a falusbírákra, akik a plájások közül is kikerülhettek.¹⁵²³ Az 1703–1708 közötti háborús időszakban a plájások újra mentesek lettek minden adótól és széki szolgálattól. A szabadságharc után ismét fél adót fizettek, viszont a többi teher alól továbbra is felmentést élveztek. Van olyan megbízható forrásunk,¹⁵²⁴ amely szerint a kuruc idők után a plájások a teljes országos adót fizették, azonban mentesek voltak a rendkívüli terhektől.¹⁵²⁵ Az adóösszeg leosztása és annak esetleges kiigazítása a szék jogában állt.¹⁵²⁶

1519 MNL OL F 46. 1739/52. Tanúvallatás Csíkszentdomokoson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 7.; uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.

1520 Uo. Betegh Ferenc harmincados kérvénye a főharmincadossághoz. 1738. november 15.

1521 Uo. Tanúvallatás Csíkszentdomokoson a plájások helyzetét illetően. 1728. okt. 7. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. okt. 16–17.; uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. okt. 15.

1522 Uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.

1523 Uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.

1524 Bors György szépvízi harmincados beszámolója. Bors kortársa volt a szabadságharc erdélyi eseményeinek, majd 1715-ben, a kincstár parancsára, ő hajtotta végre a csíkszéki plájásrendszer átalakítását.

1525 MNL OL F 46. 1739/52. Bors György harmincados tiltakozása a főharmincados előtt. 1734. december 31.

1526 Uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.

A plájások falusbírósága kapcsán eltért a gyergyói és a felcsíki szokásjog. Előbbi társszék esetében plájást nem választottak a falu élére,¹⁵²⁷ míg utóbbiban, ha egy plájást falusbíróvá választottak, és elnyerte a harmincados beleegyezését, köteles volt letenni őrállói szolgálatát és betölteni a bírói hivatalt. A plájások azonban nem szívesen vállalták a falusbírói feladatkört, ami talán még a havasi határfelügyeletnél is megterhelőbb és hálátlanabb feladat volt.¹⁵²⁸ Az 1728-as tanúvallomások szerint az őrállók falusbíróvá választása csak a 18. század első felétől kezdett szokásba jönni Felcsíkon, korábban ez nem fordult elő. E jelenség összefüggésben lehet a korszak változásaival és súlyos terheivel, a járványok okozta embervesztéssel és elszegényedéssel. Az alcsíki plájások esetében is arról van tudomásunk, hogy a 17. század második felében, de talán még a szabadságharc előtti években is a többi szabadrendűhöz hasonlóan kivették részüket a rendes, illetve rendkívüli adókból és terhekből. Az adóösszeget a széki tisztek a falusi esküdtekkel közösen vetették ki, majd a falusbírók hajtották be. Ha egy plájásra került a sor a falusbírószágban, itt is le kellett tennie korábbi szolgálatát és felvennie a bírói tisztséget.¹⁵²⁹

A 17. századi kászonszéki plájásokról Imreh István és Pataki József kutatásainak köszönhetően vannak adataink. A kis társszékben a 18. századot megelőzően a plájásoknak járó kiváltságok minden szabadrendűt megillettek. A kászoniak kiváltsága a késő középkorból eredt, és a moldvai határ védelmét hangsúlyozta. E szolgálat fejében mentesültek az általános hadba vonulás alól. Ez a kiváltság jelentősen módosult a 17. század során, amikor hadba szállás alkalmával már csak a plájások maradhattak hátra a határszakasz őrizetére.¹⁵³⁰ Kászonban nem volt harmincadvám, az itteni őrállók pedig nem tartoztak a szépvízi harmincados joghatósága alá sem. A határvédelem és felügyelet a teljes kászonai szabadrend feladata volt. A plájási szolgálatot felváltva töltötték be a szomszédság alapján soron következő családok. Szolgálatukat még csak nem is a szék, hanem a faluközösségek szabályozták és ellenőrizték. A 17. század végén, a császári katonaság megjelenésével, növekedtek a plájások terhei is, mivel a gyimesi átkelőnél állomásozó katonák ellátására is kirendelték őket.¹⁵³¹ A kászonai plájások falvankénti és családonkénti szolgálata még 1718-ban is működik, bár ekkor már igyekeztek kihúzni magukat a terhek alól. 1722-re már annyira lecsökkent az őrállók száma, hogy az adóösszeírás csak három plájási szolgálatot ellátó lófőcsaládot említ. A többi társszék őrállóihoz hasonlóan ők is kötelesek voltak megfizetni az adó felét.¹⁵³²

1527 Uo. Tanúvallatás Gyergyószentmiklóson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 17.

1528 Uo. Tanúvallatás Csíkszentdomokoson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 7.

1529 Uo. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1530 Imre–Pataki 1992. 52–53.

1531 Uo.

1532 Uo. 213.

V.2. A HAAN-REFORM – A PLÁJÁSRENDSZER ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS A PLÁJÁSOK FELADATKÖREI

A 18. század második évtizedére a központi hatalom részéről megérett a plájásrendszer megújításának és szabályozásának igénye. Mivel a harmincadvámok a kincstári igazgatás alá tartoztak, ezért az e rendszerhez szorosan kötődő határfelügyelet átalakítása is erről a szintről indult ki. Ignaz Haan¹⁵³³ erdélyi kincstári igazgató 1715-ben a saját belátása szerint, de a széki tisztekkel egyetértésben újjászervezte a csíkszéki plájásrendszert. A szék földrajzi viszonyaihoz igazodva átrendezte a Felcsíktól Kászónig terjedő határvonalon szolgálatot teljesítő plájások számának elosztását, új plájáskörzeteket hozva létre. A cameralis director rendelkezése szerint a plájások továbbra is (más források szerint már csak) az adó felét fizették, amelynek beszedéséről a falusbírák gondoskodtak. Igazságszolgáltatási ügyekben a plájásokat teljesen a széki tisztek joghatósága alá rendelte, megválasztásukat is a fő- és vicetisztek döntésétől tette függővé.¹⁵³⁴

Amint korábban említettük, 1715 előtt a plájások központja Szépvíz volt.¹⁵³⁵ Annak érdekében, hogy a hegyi ösvények és árutak védelme és ellenőrzése megfelelő módon biztosítva legyen, Haan cameralis director a következő módon osztotta szét a plájásokat: Felcsíkon, a szépvízi plájás körzet mellett (amely továbbra is a plájások központja maradt) felállította a szentdomokosi körzetet, ahová 6¹⁵³⁶ (egy másik forrás szerint 4) őrállót rendelt, valamint a csíkszentmiklósi, szintén 6 őrállóval.¹⁵³⁷ Alcsíkon Menaság központtal és 4 plájással hozott létre új körzetet. Kászonszék, korábbi helyzetéhez hasonlóan, különálló plájáskörzet lett, 4 őrállóval. A Haan-féle rendezésre a széki tisztekkel egyetértésben került sor. A szék beleegyezett abba, hogy a plájások (továbbra is) az adó felét fizessék, azonban ezt két feltételhez kötötte: 1. mind az adózás kérdésében, mind a törvénykezésben azon társszék tisztjeinek legyenek alárendelve, amelyben a körzetük található, 2. a plájások részleges adómentessége és kinevezése a szék főtisztjeinek (ekkor még volt főkapitány) jóváhagyásával történjen.¹⁵³⁸ Miután létrejött a meg egyezés a kincstári igazgató és a szék között, Haan a tömösi harmincadost, csíkszentkirályi Bors Gergelyt azzal a megbízással helyezte át Szépvízre, hogy ültesse gyakorlatba a kidolgozott rendezési tervet. Miután Bors végrehajtotta a plájások elosztását, a kincstár részéről Macskási János harmincadigazgató (főharmincados) látogatott

1533 1708–1722 között cameralis director, tevékenységére ld. Trócsányi 1988. 161–168 et passim.

1534 MNL OL F 46. 1739/52. Haan kincstári igazgató rendelkezése a csíkszéki plájások elosztásáról. 1715. április 22.

1535 Uo. Székgyűlési levél Josph Koch kincstári igazgatónak a plájások helyzetéről. 1728. január 27. 1536 Uo.

1537 Uo. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3.; uo. 1739/52. Bors György harmincados tiltakozása a főharmincados előtt. 1734. december 31.

1538 Uo. 1739/52. A székgyűlés levele Josph Koch kincstári igazgatónak a plájások helyzetéről. 1728. január 27.

a székbe, aki ellenőrizte az új rendszert. Macskási beszámolóját a Kincstári Igazgatóság jóváhagyta, érvénybe léptetve ezáltal az új plájásrendszert.¹⁵³⁹ Az átszervezést a székely natio gyűlése 1715. májusi postulatumban a diéta elé terjesztette, hangsúlyozva a széki tisztek széles körű joghatóságát a plájások fölött.¹⁵⁴⁰

1735-ből származik egy újabb fontos forrásunk a plájásrendszer működésére vonatkozóan. Ebben az évben a Gubernium kimutatást készített az országban szolgáló plájásokról. Az összeírásban szerepelt az őrállók társadalmi státusza, függelmi helyzete, fegyverzete, valamint szolgálati kötelezettségei.¹⁵⁴¹ A Guberniumnak küldött széki jelentés szerint a két Csík és Kászon vámügyileg a szépvízi harmincadoshoz tartozott. A plájások felemás függelmi viszonyban voltak, bizonyos tekintetben a széki tisztek, más tekintetben pedig a szépvízi harmincados alá tartoztak. Ez a felemás állapot számos joghatósági vitához és konfliktushoz vezetett, amelyek egészen a határőrség megszervezéséig fennálltak. A plájásoknak olykor a katonai hatóságoknak is engedelmességniük kellett. Amikor a Főhadparancsnokság tiszteket küldött ki a havasi átkelők, erődítések vagy vámházak ellenőrzésére, kötelesek voltak biztosítani a tisztek kíséretét a hatóságok által megszabott számban.¹⁵⁴² Az 1735. június 3-ai csíkszéki jelentés szerint a székben – Gyergyószéket leszámítva – összesen 31-32 plájás szolgált, beleértve az őrállók vezetőjét, a plájásbíró.¹⁵⁴³ Egy öt évvel korábbi adatunk szerint, Gyergyót is beleértve, összesen 62 őrálló szolgált a székben.¹⁵⁴⁴ Az északi társszékben tehát 30 plájás működött, amit egy másik, 1734-es forrásunk is megerősít, megemlítve, hogy a gyergyói őrállókat többnyire a szegényebb rétegből választották, és fegyverviselésre is alig voltak alkalmasak.¹⁵⁴⁵ A szolgálatra kijelölt személyek egy-egy fontosabb település körzetéből kerültek ki (plájás *circulusok*/körzetek). Felcsíkon három plájáskörzet volt. A szépvízi körzethez 10-11, a csíkszentmiklósihoz 6, míg a csíkszentdomokosi körzethez 4 (vagy 6) őrálló szolgált. Az alsíki körzet központja Csíkmenaság volt, ahol 6 őrálló teljesített szolgálatot, a kászonszéki *circulus*hoz pedig 4 plájás tartozott. E jelentés is megemlíti, hogy az alsíki és kászoni plájások számát, a széki tisztek beleegyezésével, Ignaz Haan kincstári igazgató határozta meg 1716-ban¹⁵⁴⁶ (a korábbi forrásunk szerint 1715-ben).¹⁵⁴⁷ Korábbi (1715-ös) forrásunkkal összevetve némi eltérés csak a szent-

1539 Uo.

1540 SzOkl VII. 1481. A natio siculica postulatuma az országgyűléshez. 1715. május.

1541 MNL OL F 46. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a plájások helyzetéről. 1735. június 3.

1542 Uo.

1543 SzOkl VII. 1528. Csíkszék országgyűlési követutasításai. 1721. április 29; MNL OL F 46. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3.

1544 SzOkl VII. 1575. Csíkszék követutasításai az adóelosztást tárgyaló gyűlésre. 1730. szeptember 1.

1545 MNL OL F 46. 1739/52. Bors György harmincados tiltakozása a főharmincados előtt. 1734. december 31.

1546 Uo. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. jún. 3.; uo. 1739/52. Bors György harmincados tiltakozása a főharmincados előtt. 1734. december 31.

1547 Uo. 1739/52. Haan kincstári igazgató rendelkezése a csíkszéki plájásokról. 1715. április 22. Csíkszék jegyzőkönyvéből kiemelve 1734. december 30-án.

domokosi őrállók számánál figyelhető meg. A különböző határmenti területekre szétosztott plájások száma feltűnően kevés volt, amit maguk az őrállók is sérelmeztek, felpanaszolva, hogy még négyszer annyian sem lennének képesek megfelelően ellátni a számukra kijelölt határszakasz felügyeletét.¹⁵⁴⁸ A csíkszentdomokosi körzet plájásai a Gyergyószékkel határos havasi utakat és álutakat őrizték. A Csíkszentdomokos és Kászonszék közötti határszakaszt a szépvízi, csíkszentmihályi és menasági körzet őrállói felügyelték, ahonnan már a kászoni plájásoké volt a határfelügyelet felelőssége. A Gyimesi-szoros határátkelőjénél, ahol a veszteglőintézet és a harmincadvám volt, a kászont leszámítva mindenik körzet 2-2 plájást tartott állandó jelleggel. Szintén állandó strázsát tartottak a harmincados szépvízi állomásán, ahol mindig szolgálatban kellett állnia egy plájásnak. Az alkirálybíró utasítására is állandó készenlétben kellett lenniük a plájásoknak, mert akár télen, éjszaka is indulni kellett a hegyekbe, amennyiben arra parancs érkezett. A plájások állították ki a kíséretet a szépvízi harmincadvám jövedelme mellé, de a kísérő szolgálat során nem kaptak napidíjat, így saját költségükön kellett megoldaniuk saját ellátásukat.¹⁵⁴⁹ A négy kászoni plájás csak a kászoni havasokon teljesített szolgálatot, sem a szépvízi harmincados házához, sem a gyimesi passushoz nem küldtek öröket, amit a többi őrálló sérelmezett. A Guberniumnak küldött jelentésükben a kászoniak közös szolgálattól való távolmaradását törvénytelennek titulálták. Korábban ugyanis (valamikor 1708–1722 között, talán éppen az 1715-ös átszervezéskor) Ignaz Haan a kászoni plájások közül is rendelt őrállókat a gyimesi és szépvízi szolgálatra. A plájások 1735-ben is az adó felét tartoztak befizetni, szolgálatukért pedig még ekkor sem kaptak fizetést, azonban a rendkívüli szolgálatok után ők is részesültek a széknek kárpótlásként kifizetett összegekből. Az őrállók nem voltak megelégedve az adó felének elengedésével, mivel úgy vélték, hogy az adózórend egyes tagjaihoz képest így is túl sokat adóznak. Fél adómentességüket egészítette még ki a vectura és a kvártélytartás alóli mentesség.¹⁵⁵⁰ Olyan esetek is előfordultak azonban, amikor utóbbi mentességüket látványosan megsértették: a beszállásolt katonák plájások házait is erőszakkal elfoglalták, tulajdonosát pedig kidobták otthonából, vagy éppen az alkirálybíró tudtával és beleegyezésével választottak a katonatisztek plájásházat. Ezek a visszaélések nagy elégedetlenséget váltottak ki a plájások körében.¹⁵⁵¹ A csíkszéki őrállók felszerelését is említi a jelentés: fegyverzetük hosszú csövű puska, balta és lándzsa volt, de egyeseknek csupán vasvilla jutott.¹⁵⁵² Összehasonlításként érdemes megemlítenünk, hogy Beszterce vidékén 13 plájás és 2 vámos teljesített szolgálatot. Az itteni plájások egy része félig, míg a másik része és a két vámos teljesen adómentes volt, továbbá a katonaságnak járó szolgáltatásokból és szolgálatokból sem kellett kivenniük a részüket. Függhelmi viszony a besztercei harmincadossal szemben állt fenn. Feladatuk a havasi átkelők

1548 Uo. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1549 Uo. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3. 1550 Uo.

1551 Uo. 1739/52. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1552 Uo. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3.

őrzése, valamint minden, amire a harmincados utasította őket. Fizetést nem kaptak, társadalmi szempontból pedig a tehetősebb gazdák közé tartoztak. Fegyverzetük egy-egy puská és balta volt.¹⁵⁵³ Alsó-Torda járásban 20 plájás volt, akiket hajdúknak is neveztek. Az itteni őrállók az alispántól függtek.¹⁵⁵⁴ Doboka vármegye alsó járásában Felsőborgó volt a plájások központja. Itt 7 őrálló szolgált, beleértve a plájásbíró is. Utóbbit leszámítva, mindenik plájás román jobbágy volt. A dobokai plájások is a beszercei harmincados joghatósága alá tartoztak, fegyverük vadászpuská és balta volt. Teljesen adómentesek voltak, és semmiféle közszolgálatot nem kellett teljesíteniük.¹⁵⁵⁵ Brassó vidékén 64 őrálló szolgált, akik az adó harmadát voltak kötelesek megfizetni. Az itteni plájásrendszert is Haan kincstári igazgató szervezte újra 1709-ben.¹⁵⁵⁶

A plájások feladatai közé tartozott az Erdélyből a román országokba történő szökés, dezertálás és kivándorlás megakadályozása is. Utóbbira főként az elszegényedés, a súlyos adók és terhek, valamint a beszállásolt katonaság kegyetlenkedései indították a lakosságot. A szépvízi és menasági plájások beszámolóí szerint gyakran előfordult, hogy a szeredai várból dezertált katonákat kellett üldözniük és elfogniuk.¹⁵⁵⁷

A Gubernium a széki tisztek felelősségévé tette a határvidék őrizetét, a plájások szigorú felügyeletét, hanyagság esetén azok megbüntetését, leváltásukat és az újak kinevezését.¹⁵⁵⁸ Előfordult, hogy a Gubernium elrendelte a plájások számának ideiglenes növelését, amennyiben úgy ítélte meg, hogy azt a helyzet megkívánja. 1739 őszén az elszegényedett lakosság kétségbeesett részének Moldvába való szökését próbálta a központi hatóság megakadályozni, utasítva a széket, hogy szükség szerint növelje az őrállók számát a téli havazás beálltáig, mindaddig, amíg a havasi utak már járhatatlanná nem váltak.¹⁵⁵⁹ Ritka esetben, amennyiben idegen támadás esete állt fenn (tatár beütés), vagy ha ragályos betegségek terjedését kellett megállítani (pestis, marhavész), az alkirálybírók a széki (nem plájás) férfilakosság egy részét is kirendelték a havasi határszakaszra. Ilyen alkalmakkor is csak akkor küldték ki a civil lakosokat, ha a székben nem tartózkodott elegendő reguláris haderő. Az alkirálybírók joga és felelőssége volt a falusi lakosságból kijelölni azokat a személyeket, akiket a plájások mellé a havasi átkelőkhöz osztottak be.¹⁵⁶⁰

1553 Uo. Guberniumnak felküldött jelentés a Beszterce vidéki plájások helyzetéről. 1735.

1554 Uo. Guberniumnak felküldött jelentés az alsó-tordai plájások helyzetéről. 1735. május 11.

1555 Uo. Guberniumnak felküldött jelentés a dobokai plájások helyzetéről. 1735. május 7.

1556 Uo. Guberniumnak felküldött jelentés a Brassó-vidéki plájások helyzetéről. 1735. máj. 21.

1557 Uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.; uo. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1558 SzOkl VII, 1638. Guberniumi utasítás Csíkszéknek. 1745. június 14. A plájások fölötti joghatóság kérdése körül hosszas viták dúltak a szék és a kincstári igazgatás között, amelyeket a későbbiekben részletezünk.

1559 SzOkl VII. 1616. Guberniumi utasítás Csíkszéknek. 1739. szeptember 26.

1560 MNL OL F 46. 1763/1059. A fegyvert fel nem vett falvak lakosságának panaszlevele a Guberniumhoz. 1763. május/június.

A piricskei és gyimesi fő határátkelőkön és ellenőrző pontokon kívül még több kisebb, úgynevezett havasi „álút” és ösvény volt, amelyeket szintén a plájások ellenőriztek. Többek között ilyen volt Gyergyóban *Borszék, Opcšina, Holló, Békás* és *Magyarósrész*,¹⁵⁶¹ Felcsíkon *Tarhavas* és *Áldomás*,¹⁵⁶² *Damuk, Hosszú-havas, Farkas-havas* és *Iván-tó*,¹⁵⁶³ Alcsíkban *Jó ösvény sarka, Aklos*,¹⁵⁶⁴ *Kár-hágó, Súlyomtár*,¹⁵⁶⁵ *Borda, Keresztes, Nagy-Saj* és *Kis-Saj*,¹⁵⁶⁶ Kászonban pedig *Kútfontető*,¹⁵⁶⁷ *Uz* és *Baska*¹⁵⁶⁸. Egy *Hóbérc* nevű átkelőről is van tudomásunk, amelyet nem tudunk lokalizálni.¹⁵⁶⁹

A plájásoknak rendkívül fontos szerepük volt a járványok megállításában is. A fertőző betegségek elől lezárt területeket és utakat sok esetben a plájások őrizték, olykor katonai segítséggel, de legtöbbször anélkül. Járványügyi vészhelyzetek esetén (de tatárveszély hírére is) bevett szokás volt, hogy első intézkedésként a Gubernium kivágott fákkal torlaszoltatta el a havasi átkelőket és álutakat.¹⁵⁷⁰ A nem kis erőfeszítést igénylő munkát kirendelt széki lakosokkal és a plájásokkal végeztették el. Terepismeretük révén utóbbiak felelőssége volt a kirendelt munkások irányítása is.¹⁵⁷¹ A Főkormányzék halálbüntetés (akasztás) terhe mellett megtiltotta a lakosság átkelését Moldvába, az onnan Erdélybe jövőket pedig hosszú hetekre a veszteglőintézetekbe kényszerítette. Elrendelte, hogy az utak, álutak és ösvények mentén a plájások akasztófákat állítsanak fel, ezáltal is figyelmeztetve és elrettentve a törvénysértőket.¹⁵⁷² Súlyos pestisjárvány hírére a Gubernium lezárta a határátkelőket és veszteglőintézeteket is. Ilyenkor a határ felé tartó utakat is bevágatta az őrállókkal és a kirendelt „vágókkal”, továbbá utasította őket, hogy mindenkit fogjanak el, aki a határ menti övezetet megközelíti, ingóságait pedig kobozzák el.¹⁵⁷³

1561 SzOkl VII. 375. Az álutak és ösvények eltorlaszolásáról készült széki lista. 1734. június.

1562 MNL OL F 46. 1763/1760. A széki tisztek jelentése a Guberniumhoz a plájásokról. 1763. augusztus.

1563 SzOkl VII. 375. Az álutak és ösvények eltorlaszolásáról készült széki lista. 1734. jún.

1564 MNL OL F 46. 1763/1760. A széki tisztek jelentése a Guberniumhoz a plájásokról. 1763. augusztus.

1565 Uo. 1739/52. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1566 SzOkl VII. 375. Az álutak és ösvények eltorlaszolásáról készült széki lista. 1734. június.

1567 MNL OL F 46. 1763/1760. A széki tisztek jelentése a Guberniumhoz a plájásokról. 1763. augusztus.

1568 SzOkl VII. 375. Az álutak és ösvények eltorlaszolásáról készült széki lista. 1734. jún.

1569 MNL OL F 46. 1763/1760. A széki tisztek jelentése a Guberniumhoz a plájásokról. 1763. augusztus.

1570 Uo. 1727/377. Széki tisztek beszámolója a Guberniumnak a havasi átkelők lezárásáról. 1726. dec. 15.

1571 Uo. 1739/52. Tanúvallatás Menaságon a plájások helyzetét illetően. 1728. október 16–17.

1572 Uo. 1727/377. Széki tisztek beszámolója a Guberniumnak a havasi átkelők lezárásáról. 1726. dec. 15.

1573 RNL F 27. IX/35. fol. 1r. Haller János gubernátor utasításai a széknek. 1751. október 21; RNL F 27. IX/65. fol. 2r. A Gubernium utasítása Csíkszéknek. 1752. november 22.

Járványok alkalmával a Guberniumon keresztül az Egészségügyi Bizottság (*Sanitatis Commissio*)¹⁵⁷⁴ is utasításokat adhatott a széknek, a plájásoknak és a vesztegintézetek igazgatóinak. Az Egészségügyi Bizottság utasításait a Gubernium továbbította, szigorú büntetést helyezve kilátásba, amennyiben nem teljesítenék a rendelkezéseket.¹⁵⁷⁵ Egy 1754-es pestis alkalmával az Egészségügyi Bizottság kérte a Guberniumot, hogy zárassa le a havasalföldi átkelőhelyeket: a Vulkáni-, Tömösi-, Törcsvári-, Vöröstoronyi- és Bodzai-szorost. A vesztegintézetekbe ne engedjék be a Havasalföldről érkező nem erdélyieket. A hazatérő erdélyieknek is hat hetet kellett vesztegelniük a contumatiákban. Azokon a határ menti vidékeken, ahol nem volt vesztegintézet, minden országúton két-három plájásnak kellett járőrözni, visszafordítani vagy a vesztegintézetbe terelni az utazókat.¹⁵⁷⁶ Az uralkodó a Guberniumon keresztül utasította a határ menti törvényhatóságokat, hogy amennyiben nem lesz elégséges a plájások száma, újabb őrállókat is állítsanak szolgálatba. A havasalföldi átkelők után a Moldva felé tartó utakat és határátkelőket is lezáratta a központi parancs.¹⁵⁷⁷ Az 1756 nyarán Brassó környékén dúló pestis alkalmával is hasonló eljárással találkozunk. Hogy megállítsák a járvány terjedését, a Gubernium lezáratta a Háromszék és Csíkszék közötti határvonalat, nemcsak az utakat, hanem az erdős, hegyvidéki területeket is. Az egészségügyi kordon különböző pontjaira plájásokat rendelt – összesen 66 főt –, akik mellé harmincfős katonai segítség érkezett. A hegyi utakat és ösvényeket ismételtelen el kellett torlaszolni, ahol pedig nem voltak fák, ott másféle akadályokat, ún. „töviseket” kellett elhelyezni. Az őrhelyek mentén akasztófákat és kivégzési karókat állítottak fel elrettentés végett. A plájások fegyveresen ellenőrizték az egészségügyi kordont, az azt megsértőkre pedig halálbüntetés várt.¹⁵⁷⁸

A plájások jelentéseiből kiderül, hogy a határsértőknek olykor sikerült kikerülniük az őrállókat, és különböző ösvényeken, álutakon bejutniuk Erdélybe. 1754 decemberében a gyergyói plájások egy ilyen esetnek akadtak nyomára. A moldvai Hangu faluból két személy szökött át Csíkszékbe, akiket a plájások Taplocán keresztül Gyergyószentmiklósig követtek. A határsértők a szentmiklói vásárba tarthattak, mivel ott fogatta el őket a gyergyói plájások akkori előjárója, Elekes Ferenc. A plájásfelügyelő¹⁵⁷⁹ értesítette

1574 Az Egészségügyi Bizottság feladata volt megakadályozni, hogy a külföldről érkező járványok bejussanak az országba. Ennek érdekében határozatot rendelhetett el, illetve a már bejutott járvány ellen belső, lokális zárlatokat, karantént hozhatott létre. Egészségügyi szempontból felügyelte a határátkelők veszteglőintézeit (*contumatia*), ezért a plájások számáról és helyzetéről is mindig pontos adatokkal kellett rendelkeznie.

1575 RNL HMI F 27, X/55. fol. 1r. A Gubernium utasítása Csíkszéknek a plájások és a pestis ügyében. 1754. június 8.

1576 Uo. fol. 2rv. A Sanitatis Commissio utasításai a pestis megfékezésére. 1754. június 5.

1577 Uo. fol. 5r. A Gubernium leirata Csíkszéknek az uralkodó pestis elleni intézkedéseiről. 1754. július 6.

1578 MNL OL F 46. 1756/1612. Guberniumi parancs Csíkszék és Háromszék határvidékének lezárásáról. 1756.

1579 A plájás-inspector (felügyelő) tisztségének bevezetéséről és működéséről részletesebben a későbbiekben lesz szó.

az esetről a vesztegintézet parancsnokát és a gyergyói harmincadost. Két őrállóval a contumatiához küldte a moldvaiakat, ahol a karantén lejártáig őriztette, majd átadta őket a gyergyószéki tiszviselőknek. Elekes beszámolt a moldvaiak újabb határ menti rablótámadásairól is, amelyek során csíkszéki román pásztorok juhait hajtották el. A plájások tehetetlenül álltak az ehhez hasonló beütések előtt. A Guberniumtól próbáltak segítséget kérni, mivel a rendelkezésre álló erővel a szék képtelen volt megakadályozni az ehhez hasonló eseteket.¹⁵⁸⁰ Forrásainkból kiderül, hogy a moldvai tolvajok rajtaütészerű támadásai állandóak voltak a század során, és a szék, valamint a központi hatóság tehetetlen volt velük szemben, akárcsak a törvénytelen határfoglalásokkal szemben.

A plájások fontos feladata lett volna a moldvaiak határfoglalásainak és rablótámadásainak megakadályozása, azonban alacsony számuk miatt e feladatkört látták el a leghiányosabban. A határ menti havasi területek vitatott kérdéseiben a plájások olykor kénytelenek voltak ideiglenes és nem hivatalos megegyezéseket kötni a moldvaiakkal. 1754-ben Elekes Ferenc és egy császári kapitány megegyezett két moldvai bojárral, hogy sem a plájások, sem a moldvaiak nem lépik át a Sadány patakát. A megegyezés egy kényszer szülte kompromisszum lehetett, hiszen a patakon túl lévő *Gaz-réz* (vagy *rész?*) nevű hely a szárhegyi Lázár család birtoka volt. A plájások elöljárójának természetesen nem állt jogában átengedni a területet a bojároknak, de a konfliktusok csökkentése érdekében belement a szóbeli egyezésbe.¹⁵⁸¹ Az eset némileg fényt derít a plájásrendszer gyengeségeire és hatékonyságának korlátaira is. A csekély számú és gyengén felszerelt őrállók képtelenek voltak minden határ menti területet és havasrészt ellenőrzésük alatt tartani. A széki határban gyakran előforduló atrocitásokat nem csupán a moldvai pásztorok vagy rablóbandák követték el. A határ menti területek bojárai a magukénak tartották a csíki és gyergyói havasok keleti oldalait, gyakorlatilag a vesztegintézetekig. Erre hivatkozva előfordult, hogy az illető havasi területekre személyesen, embereikkel kiszállva, erőszakkal ún. *gostinát*, juhadót szedtek be. Ezek az esetek általában a pásztorok megverésével és elhurcolásával jártak együtt. Ilyen vitatott felségterületű havas volt a gyergyói határon: a *Békás loka*, a *Putna töve*, *Vid havasa*, *Putna loka*, *Sadány*, *Lapos* (vagy *Lápos?*) és *Beszéd-mező* (Piricske alatt).¹⁵⁸² A moldvai bojárok olyannyira biztosak voltak a havasi területek birtokjogában, hogy a gyergyói tisztektől is juhadót követeltek az ottani nyájak után. Mi több, Bélbort is magukénak vindikálták, felszólítva a gyergyói tiszteket, hogy a tanya után fizessenek adót.¹⁵⁸³ A *gostina* fejében 1755 áprilisában egy moldvai bojár embereivel elhajtotta a gyergyói alkirálybíró Piricske alatt teleltetett juhait.¹⁵⁸⁴ Az egyetlen dolog, amit ebben a helyzetben a Gubernium tehetett, az volt, hogy átiratban kérte a Főhadparancsnokságot, járjon közbe a moldvai fejed-

1580 MNL OL F 46. 1755/213. A gyergyószéki plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1754. december 18.

1581 Uo. 1755/505. A gyergyószéki plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1755. május 5.

1582 Uo. A gyergyószéki tisztek panaszlevele a Guberniumhoz. 1755. május 9.

1583 Uo.

1584 Uo. A gyergyószéki plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1755. május 5.

lemnél a határsértések, rablások és hatalmaskodások megszüntetésének érdekében.¹⁵⁸⁵ A moldvaiakkal való összetűzések leggyakoribb oka a vitatott legelők kérdése, valamint a marhák erőszakos eltulajdonítása volt. Gyakoriak voltak a verekedések, előfordult, hogy a plájásokkal szemben is erőszakosan léptek fel. 1756 nyarán Biális Elek alcíki plájás-inspector a Guberniumnak küldött jelentésében beszámolt arról, hogy egy körülbelül nyolcvan főből álló moldvai banda megverte a plájásokat, és fegyvereiket zsákmányként magával vitte.¹⁵⁸⁶

V.3. A PLÁJÁSOK KÖRÜLI JOGHATÓSÁGI ÉS ADÓZÁSI VITÁK

Az alkirálybírók plájások fölötti iurisdictionójának kérdése, az adózás mértéke, valamint az egyéb szolgálatok körüli huzavona számos konfliktust és joghatósági vitát eredményezett a század első felében. Egy évtized sem telt el a Haan-reform után, amikor a szék kifogásolni kezdte a plájások adókedvezményét. Az 1722. februári országgyűlés során a székely natio gyűlése a Gubernium elé terjesztette a csíki követek panaszát, amely szerint a plájások csupán az adó felét hajlandóak fizetni. Csíkszék kérte a natio siculica gyűlését, hogy járjon közbe a Guberniumnál annak érdekében, hogy a kormányhatóság adja parancsba, hogy a plájások elégedjenek meg a különböző rendkívüli szolgálatok alóli felmentéssel, és az adózásból teljesen vegyék ki a részüket. A Főkor-mányszék március 24-ei ülésén azonban úgy határozott, hogy mivel az őrállók nem részesülnek fizetésben szolgálataikért, ezért csak az adó felét legyenek kötelesek megadni.¹⁵⁸⁷

1727 végén vagy 1728 első napjaiban az őrállók és a főharmincados a kincstári igazgatóhoz fordultak panasszal a szék tisztviselőivel szemben, akik a Haan-féle rendezés ellenére, teljes adóra próbálták kényszeríteni őket. Joseph Koch udvari kamarai tanácsos, aki egyben Erdély és Osztrák-Havasalföld kincstári igazgatója is volt, leküldte a széknek a plájások levelét, lehetőséget adva arra, hogy a szék megfogalmazza válaszait és ellenérveit. A székgyűlés 1728. január 27-ei ülésén panaszlevelet fogalmazott a kincstári igazgatónak.¹⁵⁸⁸ A széki tiszttek állították, hogy 1715 előtt minden plájás teljes adót fizetett, mentességük csupán a vecturára és más rendkívüli szolgáltatásokra terjedt ki.¹⁵⁸⁹ A plájások sem voltak megelégedve a Haan intézkedéseivel, ugyanis nehezményezték, hogy törvénykezési kérdésekben a széki tiszttek alá rendelték őket. 17. századi kiváltságlevelükre hivatkozva követelték, hogy pereiket továbbra is a harmincados előtt

1585 Uo. A Gubernium átirata a Főhadparancsnoksághoz. 1755. május 26.

1586 Uo. 1755/1552. Biális Elek plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1756. augusztus 13.

1587 Uo. 1739/52. A natio siculica előterjesztése a Guberniumnak a plájások adózásának ügyében. 1722. február 19. Kivonat Csíkszék jegyzőkönyvéből, 1726. május 20.

1588 Uo. Székgyűlési levele Joseph Koch kincstári igazgatónak a plájások helyzetéről. 1728. január 27.

1589 Uo.

kezdhesék. A Kincstári Igazgatósághoz küldött panaszukban azt állították, hogy a szék önkényesen eltörölte a fejedelem által is megerősített törvénykezési kiváltságukat (valójában a Kincstári Igazgatóság és a szék közösen helyezte hatályon kívül az újabb, 1715-ös szabályozással). A székgyűlés cáfolta a plájások ezen állítását, azzal vádolva az őrállókat, hogy azok kiforgatták saját kiváltságlevelük tartalmát, és hamis vádakot fogalmaztak meg a széki tisztekkel szemben, miszerint azok ugyanolyan terhekkel sújtják őket és zaklatják, mint a többi adózót. A székgyűlés állította, hogy nem szegték meg a Haan-féle rendezés feltételeit. Hivatkoztak a széki jegyzőkönyvekre és a plájások feljegyzéseire, amelyekből szerintük világosan kitűnik, hogy képességeiken felül nem adóztatták őket, csak fele adót szedtek be, hiszen két calculusból mindig csak egyet róttak a plájásokra. A székgyűlés hangsúlyozta továbbá azt is, hogy a plájások adókedvezménye közös megegyezés eredménye, a szék jóindulatának is köszönhető.¹⁵⁹⁰ Vitát szült a plájások leváltásának és kinevezésének eljárása is. Az őrállók túlkapasznak értelmezték a szék beavatkozását, a székgyűlés azonban állította, hogy a széki tiszteknek jogukban áll egyszerre akár az összes plájást is leváltani, és újakat kinevezni a helyükre. A széki tisztek állították, hogy azért ragaszkodnak a plájások leváltásának és kinevezésének jogához, mert a települések közössége az őrállók közül is választhatott (bizonyos helyeken sorsolhatott) falusbíró, így az illető plájás többé nem láthatta el maradéktalanul határellenőrzési feladatait, hiszen a falusi elöljáróság egész embert kívánt. Ilyen esetekben a széki tisztek beavatkoztak, és új plájást neveztek ki. Az őrállók szerint azonban az alkirálybírók alkalmatlan személyeket választanak a feladatra. A székgyűlés ezt a vádpontot is tagadta, de elismerte, hogy valóban vannak alkalmatlanok az őrállók között, hiszen olyannal is találkoztak, aki még a saját őrhelyét sem ismerte. Kötelességmulasztással is vádolták a plájásokat, felhozva olyan esetet, amikor nem üldözték a szökött jobbágyokat. A szék azért nem tudott pontos választ adni a katonai hatóságoknak arra vonatkozóan, hogy hány dezertőr katona próbált átszökni Moldvába, mert a plájások állítólag egyet sem fogtak el közülük.¹⁵⁹¹ A székgyűlés kérte Koch kincstári igazgatót, hogy állítsa helyre a közös megegyezéssel elfogadott Haan-félre rendezést, utasítva a plájásokat, hogy tartsák tiszteletben a széki tisztek joghatóságát.¹⁵⁹² Csíkszék a natio Siculica gyűlése elé terjesztette a plájások joghatóságának kérdését, amelyet a natio gyűlése bele is foglalt az országgyűlés elé terjesztendő postulatumokba. Ezekben a szék kérte, hogy a harmincadosok és plájások is tartsák tiszteletben a Haan-féle rendszert.¹⁵⁹³ A székely rendi nemzet gyűlése árnyalva és pontosítva terjesztette a diéta elé a széki tisztek joghatósági kérvényét: bűnügyi perekben a plájások fölött a széki tisztek ítéلkezzenek, de mindig egy kincstári személy jelenlétében. Más jellegű perekben azonban, ahol korábban érintett volt, a kincstár továbbra se vonuljon vissza. Az újonnan

---

1590 Uo.

1591 Uo.

1592 Uo.

1593 Uo. Kivonat a natio Siculica országgyűlés elé terjesztett kérvénypontjaiból a plájások állapotára vonatkozóan. 1728. április 10.

kinevezendő plájások ügyeiben pedig hívják meg a széket a perfolyamokra.¹⁵⁹⁴ A *natio Siculica postulatuma* nem maradt hatás nélkül. A csíkszéki plájások ügyét az országgyűlés felterjesztette az udvarhoz, ahonnan uralkodói leirat érkezett, utasítva a *fiscalis directort*, hogy rendeljen el tanúvallatást Csíkszéken a plájások helyzetének tisztázása végett. Az uralkodói parancsnak engedelmessé, 1728 októberében a királyi tábla részéről Endes Miklós és Horváth József több tanúvallatást is tartott. Csíkszentdomokoson (október 7.)¹⁵⁹⁵ és Szépvízen (október 15.)¹⁵⁹⁶ a felcsíki, Menaságon (október 16–17.) az alcsíki őrállók állapotát, Gyergyószentmiklóson (október 17.) pedig a gyergyószéki plájások helyzetét vizsgálták.¹⁵⁹⁷ A kihallgatott tanúk között voltak egykori plájások és plájásbírók, valamint aktív szolgálatban lévők is. A tanúvallomások szerint II. Rákóczi György a gyimesi és szentmiklósi plájásoknak adományozta a kiváltáslevelet, amelyben minden adó alól felmentette az őrállókat. Mivel azonban a kiváltáslevelével elveszett, a 18. század első felére az abban rögzített állapotok is módosultak. Ezekből a módosult állapotokból indult ki Ignaz Haan, amikor újjászervezte a plájásrendszer működését.¹⁵⁹⁸

A Gubernium által elrendelt vizsgálat sem eredményezett változást a plájások helyzetét illetően. A Haan-féle rendszer továbbra is érvényben maradt. A plájások azonban állították, hogy a széki tisztek a Haan-rendezés kereteit is megszegik. A felcsíki őrállók közös panaszlevélben fordultak a gubernátorhoz, amelyben újra megvádolták a széki tisztviselőket, hogy kiváltságuk ellenére mind a rendes, mind a rendkívüli adóval és kvártélytartással terhelik őket, továbbá maguknak tartják fenn a plájások kinevezésének és leváltásának jogát is (ez utóbbit a Haan-reform lehetővé is tette számukra); törvénykezési ügyekben, a bűnügyi perekon kívül is (amelyek fölötti joghatóságot korábban is a széki tisztek gyakoroltak) maguknak követelik a bíraskodási szerepkört, annak ellenére, hogy az a harmincadosot illetné. A plájások panaszait és kéréseit a Gubernium által szerették volna az országgyűlés elé is tární. Mivel szolgálatukat fizetés nélkül végezték, kérték, hogy a rendes adó felét, valamint minden rendkívüli terhet, köztük a kvártélyt engedjék el számukra. Kérték továbbá, hogy az igazságszolgáltatás terén – a régi szokásjognak és kiváltságnak megfelelően – a harmincadostól függenek, csupán a bűnügyek tartozzanak a széki tisztekre, akik azonban lehessenek jelen a harmincados törvényszékén is. Ami a plájások kinevezését illeti, az újra a harmincados hatalmában álljon, és szolgálatra alkalmas, rátermett személyeket nevezzenek ki. A kinevezésekben a széki tisztek álláspontját is figyelembe lehessen venni, de ne legyen az kötelező erejű a harmincadosra nézve. A plájások valósággal követelték a Guberniumtól, hogy avatkozzon közbe a széki tisztek és harmincadosok vitájában, és törvényes utasításai által rendezze az ügyet, ellenkező esetben kilátásba helyezték, hogy a szolgálati év lejártával

1594 Uo.

1595 Uo. Tanúvallatás Csíkszentdomokoson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 7.

1596 Uo. Tanúvallatás Szépvízen a plájások helyzetét illetően. 1728. október 15.

1597 Uo. Tanúvallatás Gyergyószentmiklóson a plájások helyzetét illetően. 1728. október 17.

1598 Uo.

a felcsíki plájások testületileg visszalépnek a további szolgálattól.¹⁵⁹⁹ Nincs arra forrásunk, hogy a Gubernium eleget tett volna a plájások kérésének, és panaszait a diéta elé tárta volna. Ha tették is, az őrállók szempontjából nem járhatott eredménnyel, ugyanis nem sokkal ezután újra találkozunk a harmincados panaszáradatával.

1728–1729 körül bánkfalvi Madár János Apor Farkas vicekirálybíró pecsétjének erejével a szombati viceszék elé idézett hat menasági plájást. Ennek hatására a gyimesi harmincados, csíkszentkirályi Bors György heves hangvételű tiltakozólevelet írt a társszéknek, amelyben kifejtette, hogy jogsértés történt a plájásokkal és a harmincadosi hivatallal szemben. Hivatkozott II. Rákóczi György 1649-es oklevelére, valamint a *Compilatae Constitutiones* azon cikkelyére, amelyben kimondták, hogy plájást csak harmincadosa előtt lehet törvénybe idézni, és onnan a derékszékre kell fellebbezni. Annak ellenére, hogy fejedelem oklevele és a törvénykönyv cikkelye is eredetileg csak a gyergyó-, illetve felcsíkszéki plájásokra vonatkozott, hiszen az alcsíki plájásközpontot csak 1715-ben állította fel Haan kincstári igazgató, a harmincados úgy érvelt, hogy mivel ugyanazon főtiszttség alatt van Alcsík is, ezért az ottani plájásokra is ugyanúgy vonatkoznak a korábbi rendelkezések. Bors felszólította a társszéklet, hogy tartsák tiszteletben az őrállók régi kiváltságait és státuszát.¹⁶⁰⁰

Bors György harmincados tiltakozásaival még találkozunk a korszakban. 1734-ben is felszólalt a széki tisztek ellen, mivel az alcsíki viceszék ismételtén úgy járt el néhány menasági plájás perében, hogy nem vette figyelembe a harmincados igazságszolgáltatási joghatóságát. Bors állította, hogy miután a gyimesi harmincados hivatalt betöltötte, sosem tagadta meg a peres ügyekkel hozzá forduló lakosoktól a plájások elleni pervitelt. A fellebbezett pereket pedig mindig továbbította akár a vice-, akár a derékszékre.¹⁶⁰¹ Miután Alcsík tisztjeinél nem ért célt, a vámtiszt újra az erdélyi főharmincadoshoz fordult panasszal. Bors beszámolójából – bár látható módon elfogult a saját és a plájások javára – kiderül, hogy az öt-hat évvel korábbi helyzethez képest annyi változott, hogy a plájásoktól már csak fél adót hajtottak be, azonban a rendkívüli terheket továbbra is viselték. Bors szerint bár a szék jóváhagyta és jegyzőkönyvezte a Haan-féle újjászervezést, miután kicserélődtek a széki tisztviselők, megtámadták a rendezést, és kérvényezték a Guberniumnál annak adózásra vonatkozó megváltoztatását. Részleges adómentességük miatt a lakosság közül is sokan ellenszenvvel viseltettek a plájások iránt. Bors felpanaszolta, hogy a széki tisztek háborgatták a plájásokat és a harmincados joghatóságát. Úgy tűnik, Felcsíkon és Gyergyóban a széki tisztek ekkor már elfogadták a harmincados őrállók fölötti igazságszolgáltatási joghatóságát, de a két déli társszék a széki jogszabályokra hivatkozva a Gubernium előtt támadta meg a harmincados iurisdictionját, és már a birtokperekben is az alkirálybírók elnököltek. A plájások egyenesen az erdélyi kincstári igazgató elé vitték kéréseiket, hogy az véglegesen döntsön az

1599 Uo. A gyimesi vámhoz szolgáló plájások panaszlevele a gubernátorhoz. 1728–1730 körül.

1600 Uo. Bors György harmincados tiltakozása Alcsíkszék előtt. 1730. január 14.

1601 Uo. Bors György harmincados tiltakozása a bánkfalvi viceszék előtt. 1734. február 13.

ő státuszukról. A harmincados – saját bevallása szerint – igyekezett megvédeni a plájásokat a széki tisztek joghatósága ellen. Kérte a főharmincadosot, hogy lépjen közbe és vessen véget a széki tisztek plájásokkal szembeni törvénytelenégeinek.¹⁶⁰² A konfliktus ideiglenesen 1735-ben jutott nyugvópontra, amikor a Gubernium a két társszék őrállói fölötti joghatóságot megosztotta az alkirálybírók és a harmincados között: (a bűnügyek mellett) a birtok- és tulajdonjogi ügyekben az alkirálybírók, egyéb peres ügyekben a harmincados legyen kompetens bírójuk.¹⁶⁰³

A széki tisztek és harmincadosok közötti „fegyverszünet” nem tartott sokáig. 1738-ban a szék a Gubernium előtt azzal vádolta a harmincadosokat, hogy vesztegetések fejében a tehetősebb lakosok közül nevezik ki a plájásokat, illetve a már kinevezett, jómódú plájások lefizetik a vámtiszteket, hogy megmaradhassanak őrállói szolgálatukban. Ezáltal azonban a lakosság adóképesége csökken.¹⁶⁰⁴ A kormányhatóság a panaszló félnek adott igazat, átíratban arra kérve a kincstári igazgatót, hogy vessen véget a visszaéléseknek, parancsolja meg a harmincadosoknak, hogy az eddig szolgálót teljesítő plájásokat váltsa le, majd helyükre azokat nevezze ki, akiket a széki tisztek előterjesztenek. A leváltott plájások pedig, akik eddig a mentességeket élvezték, a többi adózóval együtt viseljék ezentúl a terheket. A Gubernium a szék régi jogszabályaira hivatkozott, amelyek szerint a plájások kinevezési joga a széki tiszteket illeti (ugyanazt támasztotta alá a Haan-féle rendezés), és felszólította a kincstári igazgatót, hogy legyen erre tekintettel.¹⁶⁰⁵ A cameralis director válaszolt a Gubernium leiratára. A harmincadosoknak megparancsolta, hogy a plájásokat ne a szegényebb adófizetők közül, hanem a közepesen tehetősebbek közül válasszák. A kincstári igazgató azzal indokolta döntését, hogy ez a kérdés már régi vita volt, amelyben annak idején megegyezés is született.¹⁶⁰⁶

1738 novemberében már Betegh Ferenc szépvízi vámtiszt emelt panaszt az erdélyi Főharmincadosság előtt a széki tisztek ellen. Betegh szerint Abafi Sándor felcsíki alkirálybíró megsértette a harmincadosoknak járó előjogot, saját belátása szerint nevezett ki plájásokat, és őrállót tett meg falusbírónak, vámtisztje tudta és beleegyezése nélkül. Betegh állította, hogy Abafi még a főkirálybíró utasítására sem helyezte vissza plájási szolgálatába az illetőt, csak miután a Gubernium utasította erre. A vámtiszt ugyanakkor beszámolt a gyimesi átkelőhöz és a vámhoz szolgáló plájások állapotáról is, amely szerinte siralmas helyzetben volt. A plájások elszegényedtek, egyeseknek még a mindennapi betevő falat is gondot jelentett. Az őrállók száma nem elegendő a szolgálat megfelelő elvégzéséhez, ezért Betegh kérte a főharmincadosságot, hogy járjanak köz-

1602 Uo. Bors György harmincados tiltakozása a főharmincados előtt. 1734. december 31.

1603 Uo. 1735/446. Guberniumnak felküldött jelentés a csíkszéki plájások helyzetéről. 1735. június 3.

1604 SzOkl VII. 1609. A csíkszéki tisztek panaszlevele a Guberniumhoz. 1738 ősz. Vö. RNL HMI F 27. V/40. Irv. A széki tisztek panaszlevele a Guberniumhoz katonai terhek és a plájások ügyében. 1738.

1605 MNL OL F 46. 1738/384. Gubernium leirata a kincstári igazgatónak. 1738. október 1.

1606 Uo. 1738/421. Franz Schmidlin kincstári igazgató válasza a Guberniumnak. 1738. október 6.

ben a mostoha állapotok megváltoztatásáért. A harmincados igaztalan vádaknak nevezte és visszautasította a széki tisztek azon állítását, miszerint a plájásokat saját szolgálatára használja. Állította, hogy a hegyi ösvények őrzése is alig kivitelezhető, nem-hogy még a szolgálatból elvonni lehessen őket.¹⁶⁰⁷

1738. november 30-án Betegh Ferenc újabb panaszlevelet írt az erdélyi Főharmincadosságnak, amelyben a széki tisztek, főként Abafi Sándor alkirálybíró ellen emelt panaszt. Abafi továbbra is rendkívüli szolgálatokra: vecturára, kvártélyra kényszerítette a plájásokat. Önkényesen két plájás házát jelölte ki kvártélynak, másik két plájást pedig arra kényszerített, hogy a tél folyamán gondoskodjanak a beszállásolt katonák ellátásáról. Az alkirálybíró szintén önkényesen járt el a plájások és falusbírák kinevezése során. A harmincados hiába tett panaszt Lázár Ferenc főkirálybírónál, nem járt sikerrel. Betegh úgy vélte, hogy a főkirálybíró altisztjével ért egyet, és a szegényebbeket teszük falusbírákká, a tehetősebbeket pedig plájássá.¹⁶⁰⁸ A főharmincados hivatalához azonban a széki tisztek harmincados elleni panaszlevele is beérkezett, amelyről szintén tájékoztatták Franz Schmidlin kincstári igazgatót. A főharmincados, igyekezve mindkét fél meghallgatására és a helyzet alapos kivizsgálására, részletesebb beszámolót kért Betegh Ferenc-től, majd mellékelte a Kincstári Igazgatóságnak Betegh Ferenc tudósításait, valamint az 1728-ban rögzített tanúkihallgatási jegyzőkönyvet. A harmincadosság összefoglalta Betegh, a plájások és a széki tisztviselők egymással szembeni állításait. Betegh szerint a felcsiki őrállók rendkívül sanyarú anyagi körülmények között teljesítenek kifejezetten nehéz és veszélyes szolgálatot. Ennek ellenére a széki tisztek a korábban elfogadott jogszokással ellentétben ugyanúgy megterhelik őket a rendkívüli szolgáltatásokkal, a kvártéllyal és a teljes összegű adóval, mint a többi széki lakost. Ezenfelül még a harmincados joghatóságát is semmibe veszik, önkényesen neveznek ki és mozdítanak el plájásokat (a Haan-rendezéssel összhangban), betöltik velük a falusbírói hivatalt is, téve mindezt a harmincados tudta vagy beleegyezése nélkül. Egyes plájásokat a széki tisztek saját szolgálatukra használnak.¹⁶⁰⁹ Az igazságszolgáltatási joghatóság terén is komoly viták alakultak ki, ugyanis a széki tisztek, mellőzve a harmincados elsőfokú ítélőszékét, a széki bíróság előtt indítják a plájások pereit. Az adózás kérdésében ellenpéldaként hozzák fel a brassói, dévai és dobrai plájáskörzeteket, ahol az őrállók csak az adó felét fizetik (Brassóban valójában a harmadát), azontúl pedig minden egyéb szolgálattól mentesek. A harmincados szerint a széki tisztek panaszai csak kitalációk, egyetlen céljuk, hogy joghatóságuk alá vonják az őrállókat. Érthető módon a Főharmincadosság Betegh Ferenc oldalára állt, és kérte a Kincstári Igazgatóságot, járjon közbe a Gubernium útján a plájások és harmincadosok érdekében, hogy a széki tisztek jogtalanságai meg-

1607 Uo. 1739/52. Betegh Ferenc harmincados kérvénye a főharmincadossághoz. 1738. november 15.

1608 Uo. Betegh Ferenc szépvízi harmincados az erdélyi főharmincadosnak. 1738. november 30.

1609 Uo. Az erdélyi főharmincadosi hivatal felirata a Kincstári Igazgatósághoz a plájások ügyében. 1738. december 10.

szűnjének. A török háborúra való tekintettel még a plájások számának megduplázását is jónak látták volna a Főharmincadosságon.¹⁶¹⁰

1738 decemberében Schmidlin kincstári igazgató átiratban közölte a Guberniummal álláspontját a csiki helyzet kapcsán. Jogtalannak tartotta a szék harmincadosok elleni vadjait, ezért a Gubernium számára kifejtette a saját álláspontját is. Állítása szerint a főharmincadosi hivatal lépéseket tett annak érdekében, hogy elkerüljék az esetleges visszaéléseket. Schmidlin állította, hogy a legutóbbi alkalommal kinevezett plájások a kevésbé tehetősebb falusiak közül kerültek ki, akik a terhes szolgálat miatt a mindennapi kenyerüket is nehezen tudják előteremteni. A kincstári igazgató szerint több mint tíz éve nem neveztek ki új plájást, azok pedig, akik szolgálatban állnak, mind a szék beleegyezésével látják el feladatukat. A Haan-féle megegyezés alapján Felcsíkon legalább 30 plájásnak kellene szolgálatot teljesítenie. 1738-ban azonban csak 24 állt szolgálatban. A hiány azért is adódott, mert Csíkszentmiklóson és Szépvízen a falusbírói tisztséget egy-egy plájás vállalta el a harmincados beleegyezése nélkül, amire – a kincstári igazgató szerint – ebben az esetben is szükség lett volna. A másik négy plájást pedig a felcsíki alkirálybíró a saját szolgálatára használta. Az őrállóknak nyújtott mentesség ellenére a széki tisztek különféle szolgálatokkal terhelik őket, köztük a kvártélyozással. A kincstári igazgató hivatalból kérte a Guberniumot, hogy a főhatóság utasítsa a széki tiszteket, hogy vessenek véget a plájások jogtalan megterhelésének, ne használják őket magánügyeikre, és újabb terhek helyett inkább könnyítsenek sorsukon.¹⁶¹¹

A széki hatóság és a harmincados közötti együttműködésre is akadt példa. Betegh Ferenc szépvízi vámtiszt 1742-ben egy elhunyt plájás helyett egy új személy kinevezését javasolta Henter Ferenc alcsíki alkirálybírónak. A harmincados az alkirálybíró beleegyezésétől tette függővé az új kinevezést. Betegh és Henter között feltételezhetően patronus-kliens viszony állhatott fenn, mivel Betegh ugyanabban a levélben saját ügyében is szívességet kért Hentertől, illetve ígérte, hogy további szolgálatokat szeretne tenni a székeknek (vagy inkább Henternek?).¹⁶¹²

A Gubernium számára sem volt mindig egyértelmű a plájások fölötti joghatóság kérdése. 1734-ben egy vadászati tilalom miatti ügyben az egyik plájás megtagadta az alkirálybíró igazságszolgáltatási joghatóságát arra hivatkozva, hogy ő csak harmincadosának van alárendelve. A társszéki tisztek a Guberniumtól kértek segítséget a széki joghatóság védelmében.¹⁶¹³ A Gubernium a széki tiszteknek adott igazat, megerősítve igazságszolgáltatási fennhatóságukat a plájások felett.¹⁶¹⁴ Tizennégy évvel később viszont már a Gubernium nem volt tisztában a kérdéssel, ezért egy joghatósági vita alkalmával

1610 Uo.

1611 Uo. Schmidlin kincstári igazgató a Guberniumnak. 1738. december 18.

1612 RNL HMI F 29. I/65. Betegh Ferenc szépvízi harmincados levele Henter László alkirálybíróhoz. 1742. február 24.

1613 MNL OL F 46. 1739/52. Az alcsíki vicetisztek levele a Guberniumhoz egy viceszéki per és a plájásokkal szembeni joghatóság kérdésében. 1734. február 13.

1614 Uo. A Gubernium válasza Alcsíknak a plájások fölötti joghatóság ügyében. 1734. február 23.

a csíkszéki székgyűléstől kért felvilágosítást. A székgyűlés válaszában meglehetősen zavaros – és számos más forrásunkkal összehasonlítva, hamis – magyarázatot adott. Kifejtette, hogy a plájások „emberemlékezet óta” a szék joghatósága alatt álltak, de mivel 1715-től kezdődően egyes alkirálybírók a harmincados tisztséget is betöltötték, ezért később a vámtisztek is – az előző esetekre precedensként hivatkozva – megpróbálták a plájásokat hatalmuk alá vonni. A székgyűlés példaként hozta fel Háromszéket, ahol az őrállók szintén széki fennhatóság alatt álltak. Ezt a székgyűlési magyarázatot nem tévedésként, hanem tudatos ferdítésként kell értelmeznünk, ugyanis az 1730-as évek tisztikarából 1748-ban még többen éltek, sőt egyesek még széki szolgálatban is álltak. Gondolunk itt elsősorban Czikó Lászlóra, aki már tizennégy évvel korábban is a szék főnótáriusa volt. A megfelelő tájékozódáshoz a székgyűlés a jegyzőkönyveket is használhatta volna, ahol a plájásokat érintő átszervezések és ügyek is rögzítve voltak.¹⁶¹⁵

Az 1750-es évek elején jelentős változás állt be a plájások helyzetét és joghatósági viszonyait illetően. Egy gyimesi vámház körül ólálkodó rablóbanda miatt kialakult helyzet jól példázza az új rendszert és a megváltozott jogköri viszonyokat. 1752 decemberében a szépvízi harmincados beszámolt felettesének, az erdélyi főharmincadosnak a Gyimes vidékén uralkodó közbiztonsági állapotokról. Betegh tudósítása szerint rablóbanda garázdálkodott a környéken, akik erőszakos bűncselekményeket követtek el a helyi lakosok ellen. A harmincados aggodalmát fejezte ki az iránt, hogy a vámház gyengén védett, annak ellenére, hogy ott gyűjtik a harmincadvám összegét. Betegh szerint, amennyiben a rablóbanda megtámadja a vámházat, nem lesz képes csekély számú plájásával hatékony védelmet kifejteni. Azzal a kéréssel fordult a főharmincadoshoz, hogy az a Kincstári Igazgatóságon keresztül járjon közbe a Guberniumnál, hogy a főhatóság utasítsa a széket még legalább két plájás kinevezésére.¹⁶¹⁶ Betegh Ferenc kérésére, a kincstári igazgató átiratot intézett a Guberniumhoz, amelyben a gyimesi vámház körül ólálkodó rablókra hivatkozva kérte a Főkormányszéket, hogy utasítsa Csíkszéket, hogy legalább két új plájás kinevezésével erősítsék meg a vámház védelmét.¹⁶¹⁷ A Gubernium, vévén a Kincstár átiratát, utasította Csíkszéket, hogy ellenőrizze a gyimesi vámház környékének biztonságát, mérje fel a helyzetet, és amennyiben a közbiztonsági helyzet valóban megkívánja, legalább két új plájást nevezzen ki, és küldje a gyimesi vámház őrségének megerősítésére.¹⁶¹⁸ Az eljárás bizonyítja, hogy a plájások kinevezésének joghatósági kérdése véglegesen eldőlt 1752 végére. Az évtizedekkel korábbi vita, miszerint a harmincados vagy a szék nevezze ki az őrállókat, az utóbbi javára dőlt el. Láthatjuk, hogy a harmincadosnak már nem volt arra joghatósága, hogy saját belátása

1615 RNL HMI F 27. VII/49. fol. 1–2rv. A Gubernium kérdése és a székgyűlés válasza a plájások fölötti joghatóságról. 1748. augusztus 2. Ez az eset a korszak kutatóját is óvatosságra inti, és emlékezteti arra, hogy kontrollforrások nélkül még a hivatali dokumentumok is tévútra vezethetnek.

1616 Uo. IX/78. fol. 4rv. Betegh Ferenc gyimesi harmincados a főharmincadosnak. 1752. december 3.

1617 Uo. fol. 1r. A Kincstár átirata a Guberniumhoz. 1752. december 15.

1618 Uo. fol. 2r. A Gubernium leirata Csíkszéknek. 1752. december 20.

szerint két új plájással növelje az őrállók számát, sőt még arra sem volt elég befolyása, hogy a széki tiszteket rávegye az új kinevezésekre. A harmincados a hivatali utat járta végig azzal, hogy a Kincstári Igazgatósághoz, felettes hatóságához fordult az ügyben.

V.4. A PLÁJÁSRENDSZER ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE 1752–1760 KÖZÖTT

1752-ben a Gubernium szabályozta a plájásrendszert, és szigorúan megparancsolta a széki tiszteknek, hogy ezentúl tartsák be a központi normákat. Ekkor vezették be a plájás-inspector (felügyelő) tisztséget is, amely a korábbi plájásbíróval ellentétben sokkal szorosabb központi ellenőrzés és felügyelet alatt állt. 1752 novemberében a Gubernium utasította a széket, hogy a felállítandó tisztviselő fizetésére nézve terjesszenek fel javaslatot.¹⁶¹⁹

A Főkormányzék hét pontban szabályozta az erdélyi plájásrendszert:

1. Minden olyan törvényhatóságban és törvényhatósági körzetben (beleértve a társszékeket is), amely határátkelő helyekkel rendelkezik, a plájásokat név, nemzetiség, származási hely, társadalmi helyzet szerint össze kellett írni. Amennyiben zsellérek vagy jobbágyok voltak az őrállók között, a földesurak neveit is fel kellett tüntetni. Ezek mellett szerepelnie kellett az összeírásban a plájások felszerelésének és fegyverzetének is. Az összeírást fel kellett küldeni a Guberniumhoz, megismételve az eljárást minden olyan alkalommal, amikor változás történt a plájások összetételében.
2. Minden körzetben (circulusban) plájás felügyelőt kellett állítani, de csak olyan tapasztalt személyt, aki ismerte a hegyvidéki és határ menti utakat, ösvényeket, álutakat. Az inspector alá rendelték az illető körzet összes őrállóját, akik eskü alatt fogadtak engedelmességet felettesüknek (Torda vármegyében a közgyűlés előtt tettek esküt).¹⁶²⁰ A plájások egyetlen feladata a határ menti övezet felügyelete és ellenőrzése volt, a Gubernium megtiltotta, hogy bármilyen más szolgálatra rendeljék őket.
3. Az őrállók hetente tartoztak jelentést tenni az inspectornak. Az álutakon vagy ösvényeken elfogott csempészeket, szökevényeket vagy határsértőket a plájásoknak kötelességük volt az inspector elé vinni, aki átadta őket a törvényhatósági tisztviselőknek – esetünkben a széki tiszteknek.

1619 Uo. IX/65. fol. 2rv. A Gubernium utasítása Csíkszéknek. 1752. november 22.

1620 MNL OL F 46. 1753/602. A Torda vármegyei plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1753. május 1.

4. Az inspector havonta vagy helyzettől függően akár gyakrabban is köteles volt személyesen megvizsgálni a felügyelete alatt álló határ menti területet, bejárni az álutakat és ösvényeket.
5. Az inspector köteles volt szolgálati naplót vezetni, amelyben jegyeznie kellett a plájások heti jelentéseit, valamint a határ menti területek személyes vizitációit. A feljegyzések alapján minden hónap végén jelentést kellett készítenie, és felküldenie a Guberniumnak.
6. Az inspector kötelessége volt felügyelni a plájások munkáját. Amennyiben mulasztást vagy törvénytelenséget tapasztalt, joga és kötelessége volt büntetést is kiszabni. Súlyos vétség esetén az illető őrállót leválthatta tisztségéből, elfogatva és átadva őt a törvényhatósági tiszteknek, akiknek kötelességük volt késedelem nélkül mást állítani helyette.
7. Erdély bizonyos határ menti területein évente váltották a plájásokat. (Ez a helyzet Csíkszéken nem állt fenn, de az utasítás e pontja a székre is érvényes volt.) A plájások kiválasztását és kinevezését a Gubernium a törvényhatósági tisztekre bízta. Az őrállók csak az adófizetők középrétegéből kerülhettek ki, lehetőség szerint kerülve a jobbágyok kinevezését. (Ennek ellenére voltak olyan törvényhatósági körzetek, ahol nem lehetett elkerülni a jobbágyok kinevezését. A Gubernium nem ok nélkül nézte rossz szemmel a függő helyzetben lévő személyek plájási szolgálatát, hiszen volt rá példa Torda vármegye felső járásában, hogy a jobbágy plájásokat földesuraik annyira igénybe vették, hogy a határvidék őrizetlenül maradt.)¹⁶²¹

A plájásokról készült kimutatást a tisztviselők a Guberniumnak és a plájás-inspectornak is tartoztak elküldeni. Utóbbi köteles volt az új őrállók listáját a harmincadossal is közölni, akivel levelezés útján szoros kapcsolatban kellett lennie, és szükség esetén segítségére lenni a vámügyekben.¹⁶²² Jellemző módon a rendezés utolsó pontja nyitva hagyott egy kiskaput a plájások kettős függelmi viszonyának kérdésében. Az inspectorokat (és a plájásokat is) a szék nevezte ki, viszont bizonyos, egyértelműen körbe nem határolt függőségben maradtak a harmincadosokkal szemben is, amit meglehetősen tágan fogalmazott meg a Gubernium: az inspector „elegendő asistentiával lenni tartozzék” a harmincadosnak.¹⁶²³ Úgy véljük, az „elegendő asistentia” a vámügyekben merült ki. 1753 januárjában a Gubernium utólag pótolta az előző évi, plájásokat érintő rendelkezések egyik elmaradt pontját, amelyben pontosították, hogy milyen eljárást kell követni a határon átszököttekkel és átszökni készülőkkel szemben. A Moldvába szökni próbálókat a plájás-inspectornak, majd a széki tiszteknek kellett

---

1621 Uo.

1622 RNL F 27. IX/65. fol. 3rv. A Gubernium utasításai a plájásrendszer szabályozásaira vonatkozóan. 1752. november 22.

1623 Uo.

átadni, a Moldvából átszökötteket pedig a legközelebbi veszteglőház eljárójának.¹⁶²⁴ A Gubernium ugyanakkor elmarasztalta a széket, mivel nem küldték be Szebenbe a plájás-inspector decemberre vonatkozó, kötelező, havi jelentését.¹⁶²⁵ Mivel az új rendszer felállítása és a szervezési kérdések megoldása nem mehetett egyik napról a másikra, így az újjászervezés után egy hónappal az inspectorok (akik 1752 decemberében még ki sem voltak nevezve) nem is küldhettek jelentéseket. A Gubernium feddése jól jelzi a megváltozott állapotokat, a központi hatalom egyértelmű igényét a plájásrendszer szigorú és részletes ellenőrzésére.

A guberniumi rendelet idején Haller Pál főkirálybíró Medgyesen tartózkodott. Onnan utasította beosztottjait, hogy az új plájások kiválasztásával és az inspector kinevezésével várják meg, amíg visszatér a székbe.¹⁶²⁶ A főkirálybíró fontosnak tartotta, hogy az őrállók felügyelőjének kiválasztását kézben tartsa, ami az új tisztség jelentőségéről is árulkodik. A plájás-inspectorok azonban nem a fő- vagy alkirálybíróknak tartoztak jelentéssel, hanem a Guberniumnak. A főkirálybíró és az inspectorok közötti hivatali kapcsolat ritka vagy közvetett lehetett. Ezt abból is láthatjuk, hogy egyik alkalommal, a moldvaiakkal való határ menti konfliktusról a gyergyói felügyelő csak a Guberniumnak jelentett, a főkirálybíró csak a főhatóság leiratából szerzett róla tudomást (legalábbis hivatalosan).¹⁶²⁷

Kászonszékekben Haller Pál főkirálybíró az 1753. januári derékszék alkalmával nevezte ki az első kászoni plájás-inspectort, valamint szolgálatba állított hat őrállót, akik közül hármat a széki tisztek újonnan neveztek ki, hármat pedig megújítottak a tisztségben. Mind a régi, mind az újonnan kinevezett plájások lófőrangúak voltak. Felszerelésük egy-egy vadászpuskából állt. Mihác József inspector jelentése szerint a kászoni határvidéken elfogott moldvaiakat is átadták a széki tiszteknek. Mihác azzal magyarázta a megkésett jelentést, hogy megegyeztek a csíki inspectorokkal, hogy együtt küldik jelentésüket a Guberniumnak, azok azonban nem értesítették, amikor áprilisban felküldték a sajátjukat. Lévén, hogy Kászonszékekben csak egyetlen széki postaszolgálatos állt rendelkezésre, ezért az inspector kivitelezhetetlennek tartotta a havi jelentések felküldését.¹⁶²⁸ Később is találkozunk olyan esettel, amikor a főkirálybíró derékszéken nevezett ki plájásokat, mint például az 1756. július 10-én, Várdotfalván megtartott törvényszék esetében.¹⁶²⁹ Nem volt arra nézve központi rendelkezés, hogy milyen alkalommal és intézmény keretei között történjen az őrállók kinevezése. Ez a fő- és alkirálybírók belátására volt bízva.

1624 Uo. X/3. fol. 1rv. A Gubernium leirata Csíkszékeknek. 1753. január 29.

1625 Uo.

1626 Uo. IX/65. fol. 5r. Haller Pál levele a széki tisztekhez. 1752. december 9.

1627 MNL OL F 46. 1755/912. A gyergyói plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1755. augusztus 25.; uo. A Gubernium leirata a Haller Pál főkirálybíróknak a gyergyói plájás-inspector jelentéséről. 1755. szeptember 1.

1628 Uo. 1753/602. A kászoni plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1753. június 13.

1629 Uo. 1756/1612. A felcsíki tisztek jelentése a Guberniumnak a plájásokról. 1756. szeptember 11.

Az újonnan kinevezett plájás-inspectorok Erdély-szerte késlekedtek a havi jelentések beküldésével. 1753. április 3-án a Guberniumnak újból figyelmeztetnie és fenyegetnie kellett a székot, hogy haladéktalanul küldjék meg a jelentést, ugyanis négy hónappal a tisztség felállítása után, még egyetlen jelentés sem érkezett Csíkszékéből.¹⁶³⁰ Maga a főkirálybíró, Haller Pál is megfedte a széki tiszteket, és sürgette a guberniumi utasítások teljesítését.¹⁶³¹ A Guberniumhoz beérkező első csíkszéki plájásinspector-jelentést 1753. április 24-én írta csíkszentgyörgyi Füstös András, alcsíki inspector. A jelentésben beszámolt arról, hogy embereivel végigjárta a kerületéhez tartozó határszakaszt, és sikerült elfognia néhány szökevényt, akiket átadott a széki hatóságoknak. Egy negyedik szökevény azonban ellenállt, a harcban megsebesült, és elmenekült.¹⁶³² Megfigyelhető, hogy ezekben a jelentésekben leggyakrabban a moldvaiak határsértései, határfoglalásai, valamint az általuk elkövetett atrocitások szerepeltek.¹⁶³³ A plájások munkája korábban sem volt veszélytelen, de az 1753-tól rendszeresülő inspector-jelentésekből részletesebb rálátást nyerünk szolgálati kihívásaikra.

Biális Elek felcsíki inspector is arról számolt be, hogy bizonyos moldvai pásztorok a havasokon, a határ közelében, tiltott helyeken tanyáznak. Néhány ilyen szálláshelyet a szék parancsából az inspector felégetett. Olyan pásztorok is voltak, akik marháikat naponta áthajtották a moldvai legelőkre, majd estére visszatértek. Ezek, a plájások figyelmeztetése ellenére sem hagytak fel szokásukkal, amiért az inspector végül elfogatta őket és átadta a vesztegintézet parancsnokának.¹⁶³⁴ Biális Elek májusi jelentésében is hasonlókról számolt be, mint áprilisban. Néhány határsértő román pásztorot fogtak el a plájások, akiket átadtak a széknek vagy a vesztegintézet igazgatójának. Volt olyan határsértő, akinél puskát is találtak.¹⁶³⁵ A határ menti csíki és moldvai román pásztorokkal állandó konfliktusban álltak a plájások. A pásztorok nem voltak hajlandók elhagyni legelőiket, még az erőszakos fellépés ellenére sem. Biális Elek jelentése szerint hiába üzték vagy fogták el a plájások a tiltott övezetben tartózkodó pásztorokat, azok az első adandó alkalommal újra visszatértek. 1754 első napjaiban az egyik havast ellenőrző őrállók hiába próbálták meg elkobozni a törvénytelenül ott tartózkodó pásztorok juhait, Moldvából több tucat pásztor érkezett, akik megverték és megkötözték a plájásokat. Az őrállókat végül elengedték, de fegyvereiket nem adták vissza. Biális jelentette az esetet a Guberniumnak, kérve a főhatóságot, hogy nyújtson segítséget a plájásoknak, máskülönben lehetetlen az állandóan vándorló román pásztorokat távol tartani a határ menti területektől.¹⁶³⁶

1630 RNL HMI F 27. X/10. fol. 1r. A Gubernium leirata Csíkszéknek. 1753. április 3.

1631 Uo. X/13. fol. 1rv. Haller Pál főkirálybíró utasítása Csíkszéknek. 1753. április 12.

1632 MNL OL F 46. 1753/602. Az alcsíki plájás-inspector havi jelentése a Guberniumnak. 1753. április 24.

1633 Uo. 1755/1552. Biális Elek plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1756. augusztus 13.

1634 Uo. 1753/602. Biális Elek felcsíki plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1753. április 18.

1635 Uo. Biális Elek felcsíki plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1753. május 26.

1636 Uo. 1753/56. Biális Elek felcsíki plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1754. január 10.

A plájás-inspectorok bizonyos kérdésekben egyenesen a Guberniumhoz fordultak utasításért, ami szintén a központi ellenőrzés erősödésének a jele. Az 1756–1757-es járvány alkalmával Füstös István alcsíki inspector a Guberniumnak küldött jelentésében kikérte a főhatóság útmutatását arra nézve, hogy mely havasi legelőkre engedheti a nyájakat, illetve, hogy a fertőzött területeket őrző plájásokat áthelyezheti-e a legelők felügyeletére.¹⁶³⁷

Az őrállók számának és hatékonyságának növelését a vissza-visszatérő járványok is indokolták. A munkájukat hanyagul végző plájások és inspectorok akár még életükkel is fizethettek mulasztásaikért. A súlyosabb járványok alkalmával a Gubernium elrendelte, hogy minden faluban és mezővárosban mindössze két utcát hagyjanak szabadon a településekre való ki- és bejárásra, az összes többit zárják le. A falusi esküdtek közül pedig minden településen egy-egy ellenőrt válasszanak, aki a lezárt utcákat és a közlekedést ellenőrzi.¹⁶³⁸ A szigorú intézkedések ellenére azonban mégis történtek mulasztások. 1756 novemberében a Gubernium elmarasztalta a széket és a plájásokat, mivel a határzár ellenére egy román család átszökött Moldvába.¹⁶³⁹

Forrásaink tanúsága szerint a plájások szolgálata hagyott némi kívánnivalót maga után. 1757 áprilisában a Főkormányzék körlevélben figyelmeztette a határ menti törvényhatóságokat, hogy a plájásokat ne használják széki és vármegyei szolgálatra, valamint fogják őket rövidebb pórázra, mivel sokan hanyagul végzik feladatukat, szolgálati időben vadászni járnak, miközben a hóolvadás után a hegyekben egyre gyakoribbá válik a moldvaiak jelenléte.¹⁶⁴⁰ A Gubernium 1757 nyarán is feddi és utasítja a széket, hogy a plájások vegyék komolyabban szolgálatukat, az inspectorok pedig gyakrabban látogassák és ellenőrizzék beosztottaikat.¹⁶⁴¹

V.4.1. A plájások száma és szolgálati beosztása

Láthattuk, hogy 1752 után a plájások fokozott központi ellenőrzés alá kerültek. A felügyeleti igény látványosan növekedett az 1750-es évek második felére. A Gubernium nem csak a plájások tevékenységéről, hanem számuk és szolgálati helyük változásairól is jelentést várt a plájás-inspectoroktól, de a széki tisztektől is tájékozódott az őrállók működését illetően. 1756 nyarán a gyergyószéki tisztek Guberniumnak felterjesztett jelentéséből tudjuk, hogy a társzék plájáskörzete három „járásra” (*processus*) oszlott:

1. *szentmiklósi–tekerőpataki–kilyénfalvi–újfalui járás*: gyergyószentmiklósi Márton János plájásbíróval az élen, 39 aktív őrállóval;

1637 Uo. 1757/620. Alcsíki plájás-inspector jelentése a Guberniumnak. 1757. március 2.

1638 RNL HMI F 27. XI/58. fol. 1v. A Gubernium leirata Csíkszéknek a plájások számának és fizetésének növeléséről. 1756. jún. 28.

1639 Uo. XII/10. fol. 1r. Gubernium Csíkszéknek a plájások mulasztásáról. 1756. november 5.

1640 Uo. XIII/17. fol. 1r. A Gubernium utasítása a határ menti törvényhatóságoknak a plájásokról. 1758. április 28.

1641 Uo. XII/66. fol. 1r. Gubernium Csíkszéknek a plájások szolgálatáról. 1757. július 27.

2. *szentmiklósi (Békás felé)–alfalusi–csomafalvi járás*: gyergyószentmiklósi Kémenes István bíróval (33 órálló);

3. *ditrói–bélbori (alsó) járás (Ditró, Szárhegy, Remete)*: Csiki Ádám bíró (31 órálló).¹⁶⁴²

A gyergyószéki plájáskörzethez három havasi terület tartozott, amelyek kisebb plájokra, álutakra, ösvényekre és átkelőkre oszlottak. A Békási-szoros melletti *Almásmező* havasán egy váltásban 16 plájás szolgált, beleértve plájásbírójukat is; *Tölgyesnél* egy váltásban 21 órálló a plájásbíróval együtt; *Bélbornál* Torda vármegye határáig pedig egy váltásban 13, beleértve a plájásbírót is. A szolgálatot teljesítő plájások hetente váltották egymást, a szolgálati idő vasárnaptól vasárnapig tartott.¹⁶⁴³

1756 nyarán a Gubernium nem elégedett meg annyival, hogy listás kimutatást kérjen a szolgálatban lévő és újonnan kiállított órállókról, hanem részletes jelentést kért róluk: milyen szempontok alapján állították ki az új plájásokat, hova rendelték őket szolgálatra, mennyi időre, mi alapján váltják őket, hogyan látják el feladataikat, és mely településekről származnak?¹⁶⁴⁴ A felcsiki tisztek is tudósították a Guberniumot, hogy a különböző havasi területek őrzésére kirendelt plájások személye és száma változik annak függvényében, hogy éppen hol van nagyobb szükség a határfelügyeletre. A felcsiki határ menti területekre kirendelt plájások száma a következőképpen alakult: *Ivánoson* és környékén két ösvényt 6 plájás őrzött állandóan, *Kerek-havas* három ösvényét bevágták, egyetlen ösvényt alakítva ki, amelyet állandóan 3 plájás őrzött. *Fehér-havas*, *Bálványos pataka* és *Tar-havas* ösvényeit 4 órálló felügyelte. *Gyimes* és *Tar-havas lokán* 2, *Áldomás sarkán* 3, *Meny(...?) sarkán* 2, *Apa havasán*, a *Csügés-patak felé* 2, *Csügésben* 2, *Kústelkiben(?)* 3 plájás teljesített szolgálatot. Gyergyószékhez hasonlóan itt is hetente váltották egymást az órállók a havasi őrhelyeken, tehát összesen legalább 54 plájást kellett szolgálatba állítani.¹⁶⁴⁵

1759 őszén a Gubernium Erdély-szerzte elrendelte a határátkelők és vesztegintézetek kivizsgálását. Csíkszék esetében a vizsgálóbizottság tagjának nevezte ki a széki orvost, a vesztegintézet igazgatóját, valamint a széki főjegyzőt, taplocai Lázár Imrét.¹⁶⁴⁶ A bizottság jelentéséből megtudhatjuk, hogy ebben az időszakban Kászonban már 28 plájás szolgált. Ezek között találjuk a plájás-inspector helyettesét vagy pontosabban altisztjét is (vataf – a román *vătaf de plai* szóból).¹⁶⁴⁷ A kászoni plájások három őrhelyen teljesítettek szolgálatot, ahonnan a környező határszakaszt járták be. Minden plájást ötnapi szolgálat után váltottak. A kászoni plájásellenőr Mihálcz József volt, aki havonta láto-

1642 MNL OL F 46. 1756/1612. A gyergyószéki vicetisztek kimutatása a plájásokról és szervezeti felépítésükről. 1756. július 10.

1643 Uo. A gyergyószéki vicetisztek jelentése a Guberniumnak a plájásokról. 1756. augusztus 21.

1644 RNL HMI F 27. XI/67. fol. 1r. A Gubernium részletes jelentést kér a csíkszéki plájásokról. 1756. augusztus 3.

1645 MNL OL F 46. 1756/1612. A felcsiki tisztek jelentése a Guberniumnak a plájásokról. 1756. szeptember 11.

1646 Uo. 1760/107. Lázár Imre jelentése a Guberniumnak. 1759. december 20.

1647 Ld. <https://dexonline.ro/definitie/v%C4%83taf> (Letöltés ideje: 2024. 03. 01.)

gatta végig az őrhelyeket. Az inspector tisztje pedig hetente tett jelentést a plájásokról és az őrhelyek helyzetéről. Alcsíkban 40 plájás szolgált, beleértve az inspector tisztjét is. Az alcsíkiak felügyelete alatt három nagyobb és négy kisebb őrhely volt, ahol hetente váltották egymást a plájások. Az alcsíki plájások elöljárója Füstös István volt, aki szintén havonta vizitálta az őrhelyeket. Felcsíkon ekkor 81 plájás és egy úgynevezett „káplár” szolgált, aki a plájásellenőr helyettese és közvetlen alárendeltje volt (feltehetően azonos a vataffal). Itt tíz nagyobb őrhely volt, köztük pedig kisebb ösvények és álutak húzódtak, amelyeket az őrhelyekről felügyeltek. Az őrállók váltása itt is hetente történt. A felcsíki plájás-inspector Biális Elek volt, aki általában egyszer, de ha a szükség úgy hozta, havonta kétszer is meglátogatta az őrhelyeket. A plájások ekkor már havonta egy német forint fizetést kaptak az országos pénztárból, illetve továbbra is csak fél adót fizettek, az extraordinariáktól pedig mentesek voltak.¹⁶⁴⁸ A vizsgálóbizottság jelentése szerint a Gyergyóban összesen már 100 plájás szolgált, köztük két „káplár”, akik kilenc nagy és kilenc kisebb őrhelyet (ösvény, álút) ellenőriztek, és szintén hetente váltották egymást. Az őrállók inspectora Thúri László volt, aki szintén havonta egyszer látogatta beosztottjait az őrhelyeken, míg káplárjai hetente jelentettek. A felcsíkiakhoz hasonlóan a gyergyóiak is 1 német Ft fizetést kaptak havonta.¹⁶⁴⁹

Erre az időszakra a Gubernium nemcsak felügyeletét, hanem védelmét is kiterjesztette a plájások fölé, főként a széki tisztekkel szembeni konfliktusos helyzetekben. 1760-ban az alcsíki és kászoni őrállók azzal a panasszal fordultak a Guberniumhoz, hogy az alkirálybírók törvénytelen módon különböző széki szolgálatra kényszerítik: adóbeszedés körüli teendőik, szökött rabok elfogása. Adójukat is olyankor szedik be, amikor ők éppen a havason, szolgálatban vannak. A plájások panasza szerint Szabó Ferenc alcsíki alkirálybíró különösen keményen bánt velük, szidalmazta őket, és azzal fenyegette, hogy szolgálatukból „*ki hányta*”. A két társszékhez küldött leiratában a Gubernium az őrállók védelmére kelt: utasította az alkirálybírókat, hogy hagyjanak fel a törvénytelen eljárással, és a havasi szolgálaton kívül semmiféle egyéb széki szolgálattal ne terheljék a plájásokat, az adójukat is csak akkor szedjék be, amikor a szolgálat után otthon tartózkodnak.¹⁶⁵⁰

1759 őszén, a súlyos járványügyi helyzetre való tekintettel, a Gubernium egészségügyi kérdésekben a Sanitatis Commissio alá rendelte a plájásokat és azok felügyelőit. A járványok terjedése ellen tett intézkedések végrehajtása hatékonyabb és gyorsabb volt, ha az utasítások egyenesen az Egészségügyi Bizottságtól érkeztek, a Gubernium közvetítése nélkül. Ugyanakkor a Főkormánysház fenntartotta a plájások fölötti joghatóságát a határellenőrzést és a civil ügyeket érintő kérdésekben.¹⁶⁵¹

1648 MNL OL F 46. 1760/107. A vizsgálóbizottság jelentése a Gyimesi-átkelőről és a vesztegintézetéről. 1759. október 30.

1649 Uo. A vizsgálóbizottság jelentése a Piricskei-átkelőről és a vesztegintézetéről. 1759. november 4.

1650 Uo. 1760/311. A Gubernium utasítása Alcsíknak és Kászonnak a plájások ügyében. 1760. március 4.

1651 RNL HMI F 27. XIV/45. fol. 1r. Gubernium Csíkszéknek a plájások ügyében. 1759. október 23.

V.4.2. Adózás és fizetési ügyek

Az 1755. évi *Systhema Bethleniana* által megújított adórendszer kérdéseket vetett fel az őrállók adózását illetően is. A plájások adózásának ügyében Csíkszék feliratban fordult a Guberniumhoz. A Főkormányshé 1755 júliusában közölte a székkal azt a központi rendeletet, amely szerint a plájások a korábbi szokás szerint adóznak továbbra is, azaz a kiszabott adóösszeg fele részét fizetik.¹⁶⁵² Az 1755 előtti adózási rend alapján az egy háztartásban élő őrállók (apa-fia, testvér-testvér) az adó felét fizették, míg a hasonló helyzetben lévő plájásbíró teljesen adómentes volt. Az adóreform után – felsőbb utasításra – a körzeti perceptor az egy háztartásban élő plájások esetében csupán az adó negyedét volt hajlandó elengedni, háromnegyed részt pedig katonai végrehajtás igénybevételével is igyekezett behajtani. A széki tisztek jelentése szerint többen is voltak hasonló helyzetben. Az érintett őrállók elégedetlenkedtek és a szolgálat felhagyásával fenyegetőztek, hivatkozva egy bizonyos királynői rendeletre, amely engedélyezte, hogy az új adózási rendszerben is változatlan maradjon a plájások adózása. A gyergyói tisztek a Guberniumhoz folyamodtak a régi adózási szokás megtartása érdekében, és azon aggodalmuknak adtak hangot, miszerint, ha az érintett plájások felmondják a szolgálatot, nem lesznek képesek kiállítani a körzetükben szükséges őrállók számát. Legutóbbi alkalommal már csak katonai végrehajtás segítségével volt képes a társszék szolgálatra bírni a plájásokat. Az őrállók ugyanakkor azt is sérelmezték, hogy a korábban megígért, havi egy német forintnyi honoráriumukat sem kapták meg.¹⁶⁵³

Az őrállók adózásának kérdése és feszültsége gyakorlatilag a plájásrendszer végéig fennmaradt. 1759 végén a plájások ismét a szolgálat megtagadásával fenyegetőztek, amennyiben teljes adójukat el nem engedik. Előljárájuk jelentette beosztottjai elégedetlenségét a Guberniumnak. A Főkormányshé leiratban közölte Csíkszékkel, hogy uralkodói rendelet nélkül nem áll módjában változtatni a plájások helyzetén, de ha meg is tehetné, azt az ország összes plájására vonatkozóan kellene tenni, nem csak a csíkszékiekre nézve.¹⁶⁵⁴

Habár a Gubernium már 1752 novemberében rendelkezett a plájás-inspector tisztség felállításáról, azok fizetéséről még 1754 májusában sem adott ki rendelkezést. Ennek következtében az őrállók felügyelői másfél éven keresztül fizetés nélkül teljesítették szolgálatukat. Bár az ehhez hasonló állapotok nem mentek ritkaságszámba a korszak közigazgatásában, az inspectorok megalégték helyzetüket, és az 1754 májusi székgyűlésen tiltakoztak. A székgyűlés jelentette a helyzetet a Guberniumnak, kérve a főhatóságot, hogy rendelkezzen az inspectorok fizetéséről, hogy a széki perceptor kiutalhassa

1652 Uo. XI/15. fol. 1r. A Gubernium leirata Csíkszéknek a plájások adójáról. 1755. július 31.; MNL OL F 46. 1755/823. A Gubernium csíkszéki leiratának fogalmazványa. 1755. július 31.

1653 MNL OL F 46. 1756/1612. A gyergyószéki vicetisztek jelentése a Guberniumnak a plájásokról. 1756. augusztus 21.

1654 Uo. 1760/23. A Gubernium Csíkszéknek a plájások adózásáról. 1760. január 5.; vö. RNL HMI F 27. XIV/56. fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkszéknek a plájások ügyében. 1760. január 5.

az összeget.¹⁶⁵⁵ A fizetéseknek előbb vagy utóbb meg kellett érkezniük, ugyanis két évvel később, 1756 nyarán a Gubernium már a plájások számának és fizetésének növelését is elrendelte. A főkormányzéki utasítás szerint minden körzetben, a plájás-inspectorok javaslata szerint, az őrizendő havasi területek kiterjedésének függvényében, mihamarabb újabb őrállókat kellett kinevezni, felesketni és szolgálatba állítani. A parancs kitért a kinevezendő plájások társadalmi hátterére is, utasítva a széket, hogy a közepes vagyoni helyzettel rendelkezők közül nevezzék ki az új plájásokat. Hogy a visszaéléseket elkerüljék, az őrállók számát szükségtelenül megnövelő inspectort megfosztották állásától. A plájások fizetését havonta egy német forinttal növelték, amely kiutalásáról az erdélyi kincstár gondoskodott.¹⁶⁵⁶ A megnövekedett határellenőrzési feladatok miatt a Gubernium ideiglenes fizetési pótlékot határozott meg a plájás-inspectoroknak is. A pótlék kérdését a bécsi udvarnál tárgyalták, a csíkszéki tisztek is felküldték meglátásukat a kérdés kapcsán, de amíg a központi határozat megérkezett, addig is a status personalisban meghatározott fizetések mellé augusztus 1-től a következő pótlékokat utalták ki: a gyergyói és felcsíki inspectornak 70 Ft, az alcsíkinak 50, a kászoninak 30 Ft. A főkormányzéki utasítás szerint a két széki perceptor közül annak kellett kiutalnia a pótlékot, akinél az adott időszakban éppen több pénz volt.¹⁶⁵⁷

A szék sanyarú anyagi helyzetét ismerve nem meglepő, hogy két-három év múltán nem növekedtek, hanem csökkentek a fizetések. Az alcsíki és kászonni plájás-inspector fizetéséről van pontos adatunk 1758–1759-ből: előbbi egy évre 40, míg utóbbi 20 német forintot keresett.¹⁶⁵⁸

A járványhelyzet súlyosságát és a határellenőrzés jelentőségét jelzik, hogy 1756 novemberében uralkodói rendelet érkezett az őrállók újabb pénzbeli ösztönzéséről. A kissé túlzónak tűnő rendelkezés szerint a plájásoknak annyi aranyat fizetett az erdélyi kincstár, ahány Moldvából érkező személyt vagy állatcsordát tartóztattak fel.¹⁶⁵⁹ Nem meglepő módon még az 1 Ft-os fizetési pótlékok kiutalása körül is problémák merültek fel. Korábban olyan ígéretet kaptak a központi szervektől, miszerint minden őrálló havi 1 német forint fizetésben részesül. Az ígéret megalapozatlan volt, ugyanis az összeget nem a központi erdélyi kincstárból, hanem a széki adókerületek pénztárából kellett volna kiutalni. Ez már önmagában lehetetlenné tette a rendszeres fizetések folyósítását, hiszen a széki pénztár állandó jelleggel hiánnyal küzdött. A déli adókerület (Alcsík–Kászon) perceptora ugyan képes volt bizonyos összeget fizetni, de az jóval kevesebb volt a megígértnél. Az északi kerület (Felcsík–Gyergyó) adótárnoka csupán a gyergyói

1655 MNL OL F 46. 1754/865. A székgyűlés felirata a Guberniumhoz a plájás-inspectorok fizetésének ügyében. 1754. május 9.

1656 RNL HMI F 27. XI/58. fol. 1r. A Gubernium leirata Csíkszéknek a plájások számának és fizetésének növeléséről. 1756. június 28.

1657 Uo. XI/68. fol. 1r. Gubernium a széknek a plájás-inspectorok fizetési pótlékjáról. 1756. augusztus 7.

1658 RNL HMI F 29. II/58. Status personalis, 1758/59.

1659 RNL HMI F 27. XII/11. fol. 1r. Gubernium Csíkszéknek a plájások pénzbeli ösztönzéséről. 1756. november 16.

plájásoknak tudott némi csekély összeget biztosítani, a felcsíkiaknak semmi sem jutott. A plájások több mint fél évig teljesítették fizetés nélkül szolgáltatukat, azonban az év végén már annak megtagadásával fenyegetőztek.¹⁶⁶⁰

A probléma még a következő év elején sem látszott megoldódni, ugyanis ekkor a felcsíki plájások arról panaszkodtak a Guberniumnak, hogy a jóváhagyott fizetési pótlékot a megelőző év augusztusától nem kapták meg, hiába kérvényezték többször is a perceptortól. Haller főkirálybíróhoz fordultak panasszal, aki utasította az adótárnokot a pótlék folyósítására, azonban a perceptor pénzhiányra és arra hivatkozott, hogy a guberniumi parancs szerint Szebenből kell érkeznie a pénznek. A felcsíkiak helyzetét nehezítette, hogy a plájások számának növelésével több olyan személy vállalt szolgáltatást, aki csak kölcsönpénzből tudott fegyvert vásárolni. A kölcsönt viszont a pótlék elmaradása miatt nem tudták törleszteni. A felcsíkiakon kívül az összes többi társszék plájása kézhez kapta az elrendelt pótlékot.¹⁶⁶¹ A széki tisztek kezében nem volt más lehetőség, a Guberniumhoz fordultak. 1756 decemberében kétszer is kérték, hogy a Főkormányzék járjon közben az illetékes szerveknél a fizetések központi folyósítása érdekében.¹⁶⁶² A Gubernium helyet adott a plájások panaszának, és 1757 januárjában utasította a Tartományi Főbiztosságot, hogy a csíkszéki plájások elmaradt és soron következő fizetését utalja ki a két széki perceptornak. A főhatóság szigorú hangnemben figyelmeztette a Főbiztosságot, hogy gondoskodjon a jövőben is a plájások fizetéséről.¹⁶⁶³ Az utasítás végrehajtását, az elmaradt bérek kiutalását azonban a Főbiztosság hónapokig halogatta. A Guberniumnak még májusban is utasítania kellett a Commissariatust, hogy a tartományi pénztárból visszamenőleg utalja ki a felcsíki órállóknak járó, elmaradt összeget.¹⁶⁶⁴

V.5. AZ EGÉSZSÉGÜGYI ŐRSÉG (*VIGILES SANITATES*) FELÁLLÍTÁSA

Az uralkodó 1760. április 23-ai rendeletében megszüntette a plájásrendszert, és utasítást adott az egészségügyi őrség létrehozására, amely a Sanitatis Commissio joghatósága alá tartozott. Az őrség katonai szervezet volt, és katonai hierarchia alapján, tisztikarral épült fel. Az erdélyi határfelügyelő egység összesen 715 főből állt, élén a

1660 MNL OL F 46. 1756/2257. A csíkszéki vicetisztek felirata a Guberniumhoz a plájások fizetése kapcsán. 1756. december 9.

1661 Uo. 1757/275. A felcsíki plájások panasa a Guberniumhoz. 1757. január/február.

1662 Uo. 1756/2257. A csíkszéki vicetisztek felirata a Guberniumhoz a plájások fizetése kapcsán. 1756. december 9. Vö. uo. 1757/34. Csíkszék alkirálybíróinak kérvénye a Guberniumhoz. 1756. december 29.

1663 Uo. 1757/34. A Gubernium leirata Csíkszéknek a plájások fizetése kapcsán. 1757. január 5.

1664 Uo. 1757/1035. Gubernium utasítása a Tartományi Főbiztosságnak a felcsíki órállók fizetési pótlékáról. 1757. máj. 11.

főkapitánnyal.¹⁶⁶⁵ Erdély déli és keleti határvidékét négy kapitányságra osztották, mindenik élén egy kapitánnyal. Az 1. kapitányság a Vaskaputól Szebenszékig (a széket is beleértve), a 2. Fogarastól Háromszékig, a 3. Háromszéktől Gyergyószék északi határáig, a 4. pedig Tordától Radnáig tartott. A négy kapitány alatt 11 hadnagy, 9 szállásmester (fourier), 2 lovassági parancsnok, 8 lovassági tizedes, 60 gyalogsági tizedes, 80 lovas és 540 gyalogos közkatoná szolgált.¹⁶⁶⁶ Az újonnan felállítandó egység legénységi állományát toborzással (verbunggal) töltötték fel. A toborzás 1760 júniusában már zajlott. A Gubernium utasította a törvényhatóságokat, hogy mindenben segítsék a toborzó tisztek munkáját, és biztosítsák elszállásolásukat is.¹⁶⁶⁷ Csíkszék a 3. egészségügyi kapitánysághoz tartozott, élén Thúri Ferenc kapitánnyal, aki korábban a Kálnoki-huszároknál szolgált. A két hadnagy, W. Sporer és Lukáts Sámuel a Springeri-ezred két nyugdíjazott tisztje volt.¹⁶⁶⁸ Az uralkodói leirat részletesen kitért az egészségügyi őrség személyzetének fizetésére is. A főkapitány javadalma évi 850 német forintot tett ki. A kapitányok fejenként 300, a hadnagyk 200, a szállásmesterek és a lovassági parancsnokok 100, a lovassági tizedesek 58, a gyalogsági tizedesek 40, a lovas közkatonák 48, a gyalogos közkatonák pedig 30 forintot kaptak. Az erdélyi egészségügyi őrség teljes évi költségvetése 28 254 forintot tett ki, amelyet három forrásból fedeztek: az erdélyi kincstár 16 000, az Udvari Kamara 6000 forinttal járult hozzá a költségekhez, a fennmaradó összeget pedig az erdélyi katonai pénzalapból fedezték.¹⁶⁶⁹

1760 végén az egészségügyi őrség szervezése már előrehaladott volt. Hátszeg vidékét, a brassói kerületet, valamint Alcsíkot leszámítva mindenhol szolgálatba lépett az új határőregység. A plájásrendszert fokozatosan szüntették meg, az egészségügyi őrség felállításával párhuzamosan. Ez olyan helyzeteket is eredményezett, amikor bizonyos területeken a már felállított új őrség és a még működő plájások egy időben teljesítettek szolgálatot. A konfliktusok elkerülhetetlenek voltak a vigilek alkaptányai és a plájásinspectorok között. A Gubernium 1760. december 1-jén utasította a törvényhatóságokat a plájások és tisztjeik menesztésére, valamint utolsó fizetésük kiadására ott, ahol azok még szolgálatban voltak. Azokon a területeken azonban, ahol az egészségügyi őrség még nem kezdhetette meg működését, továbbra is szolgálatban kellett tartani a plájásokat, akár erővel is.¹⁶⁷⁰ Az őrállóknak ekkor már csak fizetés járt (évi 12 Ft, szemben a vigilek 30 forintjával),¹⁶⁷¹ mivel részleges adómentességüket egy korábbi uralko-

1665 A szervezés időszakában egy bizonyos Lúcs(?) István nevű főkapitányról van tudomásunk. Ld.

RNL HMI F 27. XV/49. fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkszéknek a plájásokról. 1760. december 1.

1666 Uo. XV/11. fol. 1r. Királyi leirat az egészségügyi őrség felállításáról. 1760. május 23.

1667 Uo. fol. 5r. Guberniumi leirat Csíkszéknek a sanitatis vigilek toborzásáról. 1760. június 26.

1668 Uo. fol. 1r. Királyi leirat az egészségügyi őrség felállításáról. 1760. május 23.

1669 Uo. fol. 1v–2r. Királyi leirat az egészségügyi őrség felállításáról. 1760. május 23.

1670 Uo. XV/49. fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkszéknek a plájásokról. 1760. december 1.

1671 Uo. XVII/10. Bornemisza jelentése a szépvízi székgyűlésről. 1763. július 18.

dói rendelet eltörölte.¹⁶⁷² 1760 végén a két román fejedelemségben pestis dúlt, ami fokozott óvatosságra intette az erdélyi kormányzerveket.¹⁶⁷³

V.6. A HATÁRŐRSÉG SZERVEZÉSE – A PLÁJÁSRENDSZER MEGSZŪNÉSE

A határőrség szervezése során, 1763-ban rövid időre visszaállították a plájásrendszert. A szervezés kezdeti sikertelensége, a zűrzavaros, olykor anarchikus állapotok, a széki közigazgatás társadalom fölött gyakorolt kontrolljának megingása a határfelügyeletet is bizonytalanná tette. Mivel 1763-ban nem sikerült megszervezni a csíkszéki határőrezredet, majd velük biztosítani a határvidék felügyeletét, a központi hatalom jónak látta újra szolgálatba állítani a tapasztalattal rendelkező plájásokat, és kibővíteni állományukat.¹⁶⁷⁴

A széki közigazgatás meggyengülése és a zavaros viszonyok miatt a havasi átkelők felügyelete gyakorlatilag összeomlott. A katonarendűek nem ismerték el a plájásrendszer további létjogosultságát, a szerveződő határőrség feladatának tekintve azt. Nincs rá konkrét adatunk, csak feltételezzük, hogy az egykori plájások közül is felvehették egyesek a fegyvert. Azt már a forrásaink is alátámasztják, hogy a limitrophusok nem túrték meg a határátkelők civil ellenőrzését, ők maguk azonban sem elegenden nem voltak, sem fegyvelmezett és következetes határvédelmi szervezetségre nem voltak képesek. Azért, hogy a hiányzó létszámot pótolják, a katonatisztekkel közösen a fegyvert fel nem vett, civil rendű (provincialista) lakosokat kényszerítették az őrállói feladatok ellátására. Ezt a megoldást a Kálnoki-bizottság április 18-ai utasítása hagyta jóvá, amelyben a közszékelyek korábban is gyakorolt feladatoként hivatkoztak a havasi határok védelmére, és elrendelték, hogy a katonarendűek kiegészítéseként civil rendűek is kapcsolódjanak be a határok ellenőrzésébe. A bizottsági utasítást a Gubernium is megerősítette a június 9-ei, széki lakosságnak szóló leiratában.¹⁶⁷⁵ A civil lakosság ezt nem csupán egy újabb (és eddig csak ritkán viselt) teherként élte meg, hanem attól tartott, hogyha elvállalják a rájuk kényszerített feladatot, őket is a katonarendűek közé sorolják. A zaklatások miatt több falu szabad székely, civil rendű lakosa május 20-án, az első várdotfalvi székgyűlésen tiltakozást nyújtott be a széknek, amelyet a széki tisztek továbbítottak a Guberniumnak. A panaszlevélből kiderül, hogy 1762 előtt azokat a közszékelyeket, akik nem szolgáltak plájásként, csak nagyon ritka esetben vették igénybe a havasi átjárók felügyeleténél. Őket is csak a széki tisztek rendelhették határvédelmi szolgálatra, nem pedig a katonai parancsnokság. A közszékelyek tiltakozását és a széki tisztek jelen-

1672 Uo. XV/49. fol. 1r. Guberniumi leirat Csíkszéknek a plájásokról. 1760. december 1.

1673 Uo. fol. 1v. Guberniumi leirat Csíkszéknek a plájásokról. 1760. december 1.

1674 Balló 1906. 7–8; Csikány 2018. 158.

1675 MNL OL F 46. 1763/1076. A Gubernium leirata a csíkszéki lakosságnak. 1763. június 9.

tését június 7-én tárgyalta a Gubernium.¹⁶⁷⁶ A június 9-ei rendelkezésben még nem foglalkoztak részletesen a havasok őrzésével, csupán ígéretet tettek arra nézve, hogy a határőrzésre küldött civileket nem fogják katonarendűnek tekinteni.¹⁶⁷⁷ A Gubernium csak július 1-jén küldte ki az ügyre vonatkozó részletes utasítását. Úgy tűnik, az együttes tiltakozásnak volt némi eredménye, hiszen a Főkormánysház megoldást próbált találni a határvédelmi gondokra, ezért úgy döntött, hogy megkísérli a szétzilált plájásrendszer visszaállítását. Ennek érdekében utasította Csíkszékot, hogy a plájások és felügyelőik már július 15-re a megszokott állomáshelyeiken legyenek, a fizetésüket pedig havonta utalják, a sanitatis vigilekéhez hasonlóan. A vicetisztek azonban csak július 14-én vették kézhez a guberniumi rendelkezést, ezért nem volt rá módjuk, hogy a kitzűzött időpontra teljesítsék a benne foglaltakat. Alcsíkon és Kászonban a plájások július 24-én kezdték meg szolgálatukat, míg a felcsíki 5 őrhelyen csak augusztus 1-től látták el újra a határőrvidék ellenőrzését.¹⁶⁷⁸ A plájások számát a felosztás előtti állapotok szerint határozták meg: Gyergyószéken 100, Felcsíkon 80, Alcsíkon 60, Kászonban pedig 27 plájás állt újra szolgálatba. A szépvízi székgyűlés és a főkirálybíró azonban joggal tartott attól, hogy a katonarendűek nem fogják eltűrni a plájásrendszer visszaállítását, ezért arra kérték a Guberniumot, hogy értesítse erről a katonai parancsnokságot is, hogy az atrocitások megakadályozhatóak legyenek. A plájások fizetését a korábbi fizetésekhez igazították: évi 12 (havi 1) német forint és fele adójuk elengedése.¹⁶⁷⁹ A stationalis commissariusokhoz hasonlóan azonban a plájások fizetése körül is gondok adódtak. Egy újabb utasításában a Gubernium, ellentmondva korábbi parancsának, a plájások szolgálati idejének kezdetét augusztus 15-től jelölte meg, a megelőző hetek szolgálatát pedig nem fizette ki. A plájások zúgolódtak és megfenyegették a plájás-inspectorokat és a vicetiszteket, hogy rajtuk veszik meg erővel az elmaradt bérüket. A tiltakozás és lázongás ellenére az elmaradt egyhavi bért a Gubernium nem volt hajlandó kiutalni, sőt, úgy tűnik, a korábban jóváhagyott összegből is próbált lefaragni. A felcsíki plájás-inspector, Boros Elek a szolgálat folytatásának feltételül szabta az elmaradt bér kifizetését, illetve, hogy a korábban jóváhagyott évi 12 Ft-hoz és fél adóhoz tartsa magát a főhatóság.¹⁶⁸⁰ A Gubernium azonban elutasította az őrállók követeléseit, arra hivatkozva, hogy a juttatások más határ menti törvényhatóságban sem kedvezőbbek, sőt ott a plájások megelégednek az 5 krajcáros napidíjjal. A központi hatóság úgy számolta, hogy az újra szolgálatba állított plájások állapota kedvezőbb az 1760 előttiéknél, hiszen az adókedvezményt is beleszámítva gyakorlatilag évi 30 Ft nyereségük is van. A Gubernium utasította a plájás-inspectort és az őrállókat, hogy tartsanak ki a

1676 Uo. 1763/1059. Székgyűlési jelentés a Guberniumnak és a közszekéyek tiltakozó levele. 1763. május 20.

1677 Uo. 1763/1076. A Gubernium leirata a csíkszéki lakosságnak. 1763. június 9.

1678 Uo. 1763/2532. Széki tisztek jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a plájások fizetéséről. 1763. október 31.

1679 RNL HMI F 27. XVII/10. Bornemisza jelentése a szépvízi székgyűlésről. 1763. július 18.

1680 RNL HMI F 28. I/39. fol. 1r. Guberniumi leirat Felcsíknak plájások fizetése ügyében. 1763. nov. 10.

szolgálatban mindaddig, amíg a határőrségre vonatkozó uralkodói rendelet újra nem szabályozza a határvédelmet.¹⁶⁸¹

Ugyanígy elmaradt a perceptorok és alkirálybírák segédeinek, a gornyikoknak a bérezése is. A Gubernium szerette volna a minimálisra csökkenteni a széki adminisztrációs kiadásokat, ezért szeptember 7-én arra utasította a széki tiszteket, hogy szigorúan csak annyi gornyiknak a nevét terjesszék fel fizetési kérésre, amennyi elengedhetetlenül szükséges a széki feladatok ellátásához. A széki tisztek ezt a minimumot 14-ben határozták meg, 2-2 gornyikkal számolva mindenik adószedői alkörzetben.¹⁶⁸² A széki hatóságok aggodalma is helyesnek bizonyult, hiszen a plájások nem végezheték sokáig feladatukat, mivel a határőrök a legtöbb határállomásról hamarosan elűzték őket.¹⁶⁸³

A széki tisztek augusztus 22-én Szépvízen tartottak gyűlést, ahol a Gubernium augusztus 2-ai, plájásokat érintő leiratát tárgyalták, majd feliratukban jelentést tettek. A Gubernium bekérte a plájás-inspectorok neveit, lakóhelyeikkel együtt. A jelentésből tudjuk, hogy a gyergyószéki inspector az Alfaluban lakó tamásfalvi Thúri László, a felcsíki plájás felügyelő a Szenttamáson lakó szenttamási Boros Elek, az alcsíki pedig a csíkszentgyörgyi Bors György volt. Kászonnak ekkor nem volt külön plájás-inspectora, hanem az alcsíki felügyelő alá szerették volna rendelni az ottani plájásokat, a helyi katonarendűek azonban ezt megakadályozták. A Gubernium parancsára a széki tisztek utasították a plájás-inspectorokat, hogy állandó kapcsolatban legyenek a katonatisztekkel, rendszeresen jelentéseket küldjenek nekik a határátkelőkről és a plájások munkájáról, valamint tőlük kérjenek segítséget, amennyiben az szükségessé válik.¹⁶⁸⁴ Ezek a rendelkezések sem álltak a valóság talaján, és valójában csak papíron maradtak, hiszen a katonatisztek nem tudtak, de nem is akartak a plájások segítségére sietni. A katonarendűek számos esetben erőszakosan léptek fel a plájásokkal szemben. Ilyen eset történt Kászomban is, ahol augusztus 15-én a fegyveres katonarendűek megtámadták, megverték és elűzték őrhelyeikről a plájásokat. Tették mindezt arra a régi kiváltságukra hivatkozva, miszerint a kászoniak a királyok és fejedelmek alatt még háborús időben sem vonultak a csataterre, hanem hátramaradva, a határokat őrizték, ezért nem tűrik meg a plájások – és ezáltal a provincialista közigazgatás – jelenlétét a határaikon. A kászoni limitrophusok elűzték ugyan a plájásokat, de ők maguk nem vették át a „plájok” őrizését. Azért, hogy az átkelő ne maradjon felügyelet nélkül, két nap múlva a plájások visszatértek őrhelyeikre. A kászoni katonarendűek fenyegetései azonban folytatódtak.¹⁶⁸⁵ A Gubernium augusztus 30-án tárgyalta az ügyet és válaszolt leiratban a szék-

1681 Uo. fol. 1v–2r. Guberniumi leirat Felcsíknak plájások fizetése ügyében. 1763. nov. 10.

1682 Uo. A széki tisztek jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a stationalis commissariusok, a gornyikok és a plájások fizetése iránt. Szépvíz, 1763. október 31. Vö. MNL OL F 46. 1763/2532. Széki tisztek jelentése és kérvénye a Guberniumhoz a plájások fizetése iránt. 1763. október 31.

1683 MNL OL F 46. 1763/1760. A széki tisztek jelentése a plájásokról a Guberniumnak. 1763. augusztus 22.

1684 Uo.

1685 Uo.

nek. A szokott eljáráshoz híven, a határőrség szervezésének katonai főparancsnokát, Siskovicst és a Sanitatis Commissiót¹⁶⁸⁶ is tájékoztatta a szóban forgó kérdésekről. A főkormányzéki utasítás felszólította a plájásokat, hogy maradjanak meg őrhelyeiken, amíg fel nem váltják őket, a katonarendűek zaklatásai miatt pedig Siskovicshoz fordultak panasszal. Valós és gyakorlati megoldásról azonban a források alapján nincs tudomásunk.

A plájásrendszer 18. századi története jól tükrözi a Birodalom periferiáján fokozatosan kiépülő és egyre átfogóbbá váló Habsburg-államigazgatás központosító és korszerűsítő törekvéseit. A kuruc háború után nem sokkal a központi igazgatás hadsereg melletti legfontosabb ága, a kincstár tett kísérletet a határfelügyeleti rendszer hatékonyabbá tételére. A Haan-féle reformot azonban nem tekintjük e téren sikeresnek, amennyiben az állami igazgatási intézmények szempontjából egy rendszer hatékonyságát a zavartalan működésben, az egyértelmű és nem vitatott joghatósági állapotokban és a kitűzött célok hiánytalan elérésében határozzuk meg. Ezzel szemben a csíkszéki plájásrendszert vizsgálva évtizedekig tartó joghatósági vitákkal, visszaélésekkel, állandó elégedetlenséggel, vélt és valós sérelmekkel találkozunk. Mindeközben vissza-visszatérő vendég volt a pestis és a dögvész, a moldvaiak egyre nagyobb határ menti területeket foglaltak el, és szinte büntetlenül garázdálkodtak, erőszakoskodtak a széki havasi pásztorokkal, sőt még az is előfordult, hogy az uralkodó pénzt rablóbandák veszélyeztették a harmincadvámokon. A század első fele az átalakulást megelőző vajúdas időszak. A harmincados és a plájások figyelmen kívül hagyták, hogy a központi hatalom nevében és felhatalmazásával eljáró Kincstári Igazgatóság 1715-ben gyakorlatilag fölülírta a gyergyói és felcsiki őrállók 1649-es kiváltságlevelét. A rendi mentalitáshoz hasonlóan a plájások is görcsösen kapaszkodtak kiváltságlevelükbe, nem véve figyelembe, hogy az új politikai berendezkedéssel a jogi és társadalmi realitások is változtak. Ez a fajta fejedelmi (és/vagy királyi) kiváltságokhoz való harcias ragaszkodás a korabeli társadalom minden rendjének és szerveződésének szintjén jelentkezett. Ugyanezzel a retorikai eszköztárral és hivatkozási alappal védte a szék is különböző korábbi jogszokásait a központi hatalom újabb intézkedéseivel szemben, de ugyanezt figyelhetjük meg a taxás városok székekkel és vármegyékkel szembeni joghatósági vitájában, vagy éppen a városi polgárok és városi nemesek közötti szembenállás esetében. A rendi állam és társadalom szerveződését és működését biztosító fejedelemségszervi törvénykönyveket a Habsburg-hatalom nem helyezte hatályon kívül, viszont saját rendelkezései és érdekei mentén olykor de facto fölülírta azokat. Jó példa erre az 1649-es oklevél nyomán a *Compilata*-ba bekerült cikkely, amely a harmincadosok plájások fölötti törvénykezési joghatóságát biztosította, valamint a Haan-féle rendezés, amely már a széki

1686 Egészségügyi Bizottság, amelynek feladata volt megakadályozni, hogy a külföldről érkező járványok bejussanak az országba. Ennek érdekében határozatot rendelhetett el, illetve a már bejutott járvány ellen belső, lokális zárlatokat, karantént hozhatott létre. Egészségügyi szempontból felügyelte a határátkelők vesztglóintézetit (*contumatia*), ezért a plájások számáról és helyzetéről is mindig pontos adatokkal kellett rendelkeznie.

tisztek iurisdictióját erősítette meg. Előbbi nem lett visszavonva, de a központi intézmények szemében az utóbbi volt érvényes. Ezek a felemás és egymást átfedő jogviszonyok melegágyai voltak a korszak joghatósági viszályainak és vitáinak.

Az 1750-es évek során azonban jelentős változások álltak be a plájásrendszerben, és ezzel együtt a joghatósági vita végére is pont került. Mindez a rendszer 1752. novemberi átszervezésének közvetlen következménye volt. A központi hatalom e területen is fokozta ellenőrzését és felügyeletét, akárcsak a közigazgatás és igazságszolgáltatás szintjein. Általánosan megfigyelhető jelenség ez az 1750-es évek elejétől kezdődően. A plájásrendszer 1760-as feloszlata jelzi Bécs álláspontját, miszerint megérett az idő az archaikus, középkorból örökölt határfelügyeleti rendszer lecserélésére. Az állam döntéshozóinak azonban rá kellett döbenniük arra, hogy elsietett lépés volt a korszerűtlenül működő, de mégis az egyetlen gyakorlati tapasztalattal bíró szervezet szélnek eresztése. Sem az egészségügyi őrség, sem a kaotikus körülmények között nehezen szerveződő határőrség nem volt képes pótolni a plájásokat az 1760–1763 közötti időszakban. A tévedés nyílt elismerése volt a plájásrendszer 1763 nyarán történő újjászervezése. E szűk fél esztendő azonban már csak a régi őrállói rendszer hattyútánca volt.

Bár a rendszer kétségtelenül archaikus volt, alacsony határfokú, az egyre nagyobb központosításra törekvő kora újkori állam számára pedig nehezen ellenőrizhető, a Habsburg-hatalomnak mégis sokáig szüksége volt rá, mivel a 18. század első felében katonailag és pénzügyileg képtelen lett volna megoldani a hegyvidéki határvonal napi szintű felügyeletét. Ezen a helyzeten a helyi lakosságból megszervezett székely és román határőrség felállítása segített, amely ugyan már megszervezésekor szintén elavultnak számított európai viszonylatban, mégis, a plájásrendszerrel jóval nagyobb szervezettséget és hatékonyságot képviselt.

VI. ÖSSZEGZÉS

Munkánk elején megfogalmaztuk azokat a kérdéseket, amelyekre választ kerestünk kutatásunk során. Egyes kérdésekre kielégítő, másokra csak részleges válaszokat találtunk. Utóbbiak esetében úgy véljük, hogy a részleges eredmény a kutatás kibővítésének és elmélyítésének szükségességét jelzi. Mivel a megválaszolt kérdések is újakat szülnek, a feltárt források újabb feltárását készítik elő, felhívják figyelmünket az egyre elmélyültebb kutatás fontosságára.

Munkánk során kerestük a választ arra, hogy milyen változások figyelhetőek meg a Habsburg-berendezkedés előtti és az azt követő széki hatalomgyakorlás között, melyek voltak a főkirálybírói hatalomgyakorlás sajátosságai, és miben változtak a tisztség jellemzői a 18. század során. Úgy véljük, hogy ezeket a kérdéseket egységesen kell kezelni, hiszen a rájuk adott válaszok sem választhatóak el egymástól. A felvázolt következtetéseket az összegyűjtött adatok alapján vezettük le, minden adatot elsődleges forrásokkal támasztva alá.

A 18. század elején a Habsburg-berendezkedés következményeként lassú, de fokozatos átalakulási folyamatok kezdődtek a székely székek hatalomgyakorlási mechanizmusában. E lassú, de alapvető változás elsősorban a széki adminisztráció és végrehajtó hatalom csúcsát, a főkirálybírói intézményt érintette, de a század második felére átfogta az intézményrendszer minden szintjét. Határozott különbséget vélhettünk felfedezni a Habsburg-korszak és a megelőző időszak főkirálybírói hatalomgyakorlása és hatalomfelfogása között. A fejedelemség időszakának főkirálybírói tisztsége a lokális széki elitben gyökerezett, rá támaszkodott, és főként az ő érdekeit képviselte. Megválasztása egyértelműen a széki akarat tükröződése, még ha elvétve találkozunk is kivételekkel. Ezzel szemben a Habsburg-időszak főkirálybírói tisztsége (a főkapitányi tisztség megszűnésének hatását is figyelembe véve) már elsősorban a központi hatalom intézményévé vált. A főtisztválasztás mechanizmusa, sőt megnevezése is jelentősen átalakult, egybeolvadt egy új eljárással, a candidatióval. A 18. századdal kezdődően a főkirálybíró megválasztásában a központi hatalom szándéka vált dominánssá. A főkirálybírók tisztújítási eljárásában három változást azonosíthatunk be a megelőző korszakhoz képest: 1. a székgyűlés nem egyetlen személyt választ a főtisztségre, hanem hármat jelöl (kandidál), 2. találkozunk a II. jelölés (candidatio) lépcsőfokával, amely a Gubernium ülésén zajlik, 3. a guberniumi jelölést Bécsben az Udvari Kancellária és annak véleményezése alapján a Ministerialkonferenz vizsgálja felül, az uralkodó pedig jóváhagyja és aláírja a kinevezést. A székgyűlés ugyan rangsorolja a jelölt személyeket, feltüntetve szavazataik számát is, de ezt a rangsort, sőt, magát a személyi összetételt már a Gubernium felülvizsgálja, saját belátása szerint változtatva azt. A guberniumi jelölés sem volt azonban befejezett tény. Mivel az utolsó szót Bécsben mondták ki, a császárvárosban megfelelő kapcsolatokkal bíró főkirálybíró-aspiránsok, támogatóik segítségével megváltoztathat-

ták a két *candidatio* végeredményét (Daniel István esetében erre kitértünk). A főkirálybíró-választás fejedelemségkori eljárás módjához képest tehát jelentős változások történtek a 18. századi tisztújításhoz képest. A tisztújítás ezen új mechanizmusai nem voltak ismeretlenek a korábbi szakirodalom számára, kutatásunkkal azonban bővítettük és részleteztük a folyamatot, ezáltal is gazdagítva a témához kötődő alapkat.

A hatalomgyakorlás szempontjából a 18. század első fele Csíkszék számára is az átrendeződés időszaka volt. Mindez egybeesik a változó politikai helyzet által befolyásolt karrierstratégiák változásával is. A 18. század második évtizedétől már egyértelműen egy Habsburg-orientációt követ a székely (földi) elit is, amelynek egy része már II. Rákóczi Ferenc előtt szakított a karrierépítés régi mintáival, más része pedig csak 1708–1711 után ragadja meg a bécsi udvar kínálta lehetőségeket. Lázár Ferenc főtisztsege és az általa képviselt hatalomgyakorlási elv még a Habsburg-berendezkedés előtti lokális jelleg újjáéledése, amely rövid időre megszakítja e folyamatot, halála után azonban Kálnokival folytatódik az átalakulás.

A főkirálybírói hatalom működése elválaszthatatlan az országos és birodalmi politika irányától, valamint a hatalmat gyakorló és azt egyre jobban kiszajátító elit egymás közti viszonyrendszerétől. A törvényhatósági főtiszti hatalom az országos és birodalmi politika, illetve érdekcsoportok irányvonalának rendelődött alá azzal, hogy a főkirálybíró személyének kiválasztása kilépett a hagyományos széki keretek közül, és guberniumi, majd bécsi döntéshozói szintre került. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a székgyűlés teljesen súlytalanná vált volna a főkirálybírói tisztújítás folyamatában. Bizonyos esetekben találkozott a lokális akarat és a központi hatalom szándéka (kutatott időszakunkban példa erre Lázár Ferenc második megválasztása, Haller Pál, Bornemisza Pál, Henter Ádám és Sándor László). A központi hatalom főtisztekkel kapcsolatos szándékát pedig nagymértékben befolyásolta az országos főúri elit és érdekcsoportjainak taktikázása, a hatalomgyakorlás biztosításának érdekében alkalmazott rövid és hosszú távú stratégiája, amely az Udvari Kancellárián keresztül vagy éppen azt megkerülve, kiterjedt kapcsolati hálók segítségével ért a Ministerialkonferenz ülésein részt vevő birodalmi elitig.¹⁶⁸⁷ Bornemisza János, Haller János és Kálnoki Ferenc főkirálybírórágra jutásának feltárt részletei támasztják alá fenti megállapításunkat (Aranyosszék esetében Orbán Elek, Udvarhelyszék esetében pedig Daniel István hatalomra jutásában érhetjük tetten ezt a jelenséget). A hivatali alárendeltség és kapcsolati (politikai, családi, kliens-patrónusi) hálók révén ez a bécsi és országos elit hol közvetlen, hol közvetett módon, de befolyással volt a lokális, széki elitre (birtokos nemességre, nemesi címet

---

1687 A birodalmi elit (főként a Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis ülésein rendszeresen résztvevők) és az erdélyi országos elit kapcsolatát, valamint ennek a kapcsolatnak az országos tisztségek betöltése körüli hatalmi harcokkal és taktikázásokkal való összefüggéseit Trócsányi Zsolt részletesen elemezte és bemutatta idézett munkáiban. További kutatást igényelne a birodalmi és országos elit politikai kapcsolati rendszerének, a törvényhatósági főtisztválasztás és hatalomgyakorlás közti összefüggéseinek rekonstruálása.

---

szervő tehetős lófőkre) is. Ennek a befolyásnak a meglétét és mibenlétét kutatásunk során még csak érzékelni és jelezni tudtuk: széki elit és közszekélek egy részének ellenállása Bornemiszával, Haller Jánossal és Kálnoki Ferencsel szemben, de ugyanezekkel a személyekkel szemben a széki elit másik részéről (a közrendűeket is beleértve) viszont a támogatás jelei is felfedezhetőek. A széki elit mindig is meglévő megosztottsága mellett széken kívüli tényezők hatásait is feltételezzük, azonban ezek feltárása és azonosítása újabb kutatásokat igényelnek. A kapcsolati hálók, kliens-patrons viszonyok feltárása adhatna választ arra, hogy személyekre és eseményekre lebontva hogyan való meg széki szinten a bécsi és országos elit említett befolyása.

A csíkszéki főkirálybírók működését vizsgálva fontos megjegyeznünk, hogy a Habsburg-berendezkedés utáni székely főtiszteket tévedés lenne a központi hatalom bábjai-ként értelmezni. Határozott elképzeléssel rendelkeztek a hatalom gyakorlásáról, világosan felismert, körülhatárolt, személyes, de ugyanakkor rendi érdekeik mentén jártak el, saját karrierjeiket építették, amelyek során sikeresen használták ki a Habsburg-uralom biztosította lehetőségeket. Emellett képesek voltak kiépíteni saját mozgásterüket az uralkodói hatalom egyre központosítóbb keretei között, sokszor követve és felhasználva az abszolutisztikus mintákat (pl. Bornemisz János, Kálnoki Ferenc). Önálló mozgásterük azonban olykor a központi hatalom korlátaiba ütközött, ami konfliktusokat is generálhatott a főkirálybírók és az országos hatóságok között (jó példa erre Kálnoki, de akár az udvarhelyszéki id. Daniel István is). 1764-től azonban jelentős változásokat figyelhetünk meg a főkirálybírói hatalomgyakorlás jellemzőiben.

Az 1763–1764-es időszak korszakhatár Csíkszék életében. A határőrség felállításának körülményei és következményei 1848-ig hatással voltak a szék társadalmi és közigazgatási életére. Mindez egybeesett a folytonos táblák megszervezésével. Az új közigazgatási és törvénykezési intézmény egy új korszakot nyitott a széki hatalomgyakorlás történetében.

Az 1764 előtti főtisztek viszonylag széles körű mozgásteret, cselekvési szabadságot és lazább függelmi viszonyt élveztek a főhatóságokkal szemben. 1764 után azonban ez megváltozott, és a főkirálybírók sokkal szigorúbb és rendszeresebb kontroll alá kerültek a központi hatalom részéről, amely főként a guberniumi felügyelet és ellenőrzés növekedésében és rendszeressé válásában nyilvánult meg. Ez főként a folytonos táblák létrehozásának tudható be, ugyanis a főkirálybíróknak mint a tábla elnökeinek, rendszeresen részt kellett venniük annak ülésein, távolmaradásukat csak megfelelő indokkal és guberniumi engedéllyel érthették el. A Guberniumnak küldött rendszeres táblai jelentések és jegyzőkönyvi kivonatok által pedig a főkirálybírói munka is sokkal alaposabban és rendszeresebben ellenőrizhetővé vált, amelyre a Főkormányzék gyakrabban reagálhatott és reflektálhatott. Feltűnő a különbség a század első és második felében tevékenykedő főkirálybírók között: előbbieket olykor öntörvényű, szabadon cselekvő helyi „kiskirályoknak” tűnnek fel, akik néha még a Gubernium vagy az udvar utasításaival is dacolnak (lásd Kálnoki Ferenc), utóbbiak ezzel szemben engedelmes, „rövid pórásra fogott” hivatalnokok, akiknek még ahhoz is guberniumi engedélyre van szükségük, hogy a húsvéti ünnepekre magánbirtokukra utazzanak. A jelenséget leegyszerűsítve,

kissé túlzó módon azt is mondhatnánk, hogy 1764 után a főkirálybíró hivatalnokká „szelídült”.

Az elsődleges források feltárása és vizsgálata révén sikerült rekonstruálnunk az 1708–1781 közötti főkirálybírók hivatali pályafutását, a széki viszonyokat, főtisztviségre jutásuk körülményeit és következményeit, hatalomgyakorlásuk jellemzőit és számos olyan részletet, amely eddig ismeretlen volt a szakirodalomban. Úgy véljük, mindez alapkutatásnak minősül, és segíti a további kutatómunkát, mivel sikerült felvázolnunk a korszak főkirálybírói hivatalának és a hozzá kapcsolódó hatalomgyakorlásnak az alapvonásait. Jó rálátást nyertünk a főkirálybírói tisztség mozgásterére, a főtisztviseli jogkörökre és azok határainak képlékenységre, majd fokozatos megszilárdulására. Váztoltuk, hogy egyes főkirálybírók személyes céljai, hatalomgyakorlási módszerei vagy egyéniségbeli jellemzői hogyan és mennyire illeszkedtek a törvényes vagy törvényesnek vélt hivatali keretek közé. Körvonalazódtak előttünk azok a kapcsolatrendszerek, amelyek a főkirálybírók és a szék társadalma, a szék tisztikara, a Gubernium, a Kancellária, a Főhadparancsnokság és a többi országos hivatal között álltak fenn.

A lokális hatalom megoszlása összefüggésben van a széki társadalmi-gazdasági viszonyok átalakulásával is. A széki hatalomgyakorlás különböző szinteken és mértékben oszlott meg a széki tisztviselő elit között. Ez a hatalommegoszlás a társadalmi helyzet függvénye is volt. Az armalisták számának növekedésével, a nemesi levél társadalmi és közigazgatási felértékelődésével a lófőréteg hatalmi súlya csökkent, de teljesen nem szűnt meg. Ennek a csökkenésnek a mértéke számszerűsíthető lesz a lófőtisztviselők pontos és minél teljesebb beazonosítása révén. Mária Terézia uralkodásától gyakoribbá vált a lófők nemesítése. Több olyan család szerzett nemesi címet, amely fontos szerepet töltött be a széki közigazgatásban: a mindszei Czikó, a csíkszentsimoni Endes, a taplocai Lázár, a bánkfalvi Kovács, a csíkszentkirályi Lestyán, a gyergyóditrói Puskás, a csikmadéfalvi Zöld, a csíkszentgyörgyi Csedő és mások. Az armális megszerzésével a kormányhatósági tisztségek és állások is elérhetővé váltak a megfelelő kapcsolatokkal rendelkező és ambiciózus széki fiatalok számára (találunk csíkszékieket az Erdélyi Udvari Kancellária, a Gubernium, az Exactoratus, Commissariatatus és a Királyi Tábla személyi állományában). A lófőrend hatalomgyakorlási súlyvesztésének egyik oka elsősorban ebben a folyamatban keresendő. Az, hogy a tehetősebb és jól helyezkedő lófőcsaládok kiemelkedtek egykori társadalmi rétegükből, a primipilus rend gyengülését eredményezte. A lófők súlyvesztésének másik oka gazdasági jellegű: a század első felének erőltetett adóztatása és a megszálló császári katonaság állandó jelenléte (nem hagyva figyelmen kívül a pusztító pestisjárványokat és terméketlen éveket sem)¹⁶⁸⁸ tönkretette a tehetősebb középrétegnek számító lófő- és közszékely családok és gazdaságok jelentős részét. A növekvő terhek, az elszegényedés, a különböző adók és terhek alóli felmentettek számának bővülése, az armalisták és birtokos nemesek egyre nagyobb

1688 A járványok és aszályok katasztrofális következményeit több történeti munka is vizsgálta. Legutóbb Pál-Antal 2013. 106–123.

---

szerese a széki hatalomgyakorlásban kiváltotta a lófőrend többszöri tiltakozását és elégedetlenségi mozgalmát. Amikor forrásaink lehetővé tették, kitértünk ezekre a társadalmi problémákra, és igyekeztünk azokat a hatalomgyakorlás és közigazgatás megfelelő kontextusába helyezni.

A lófők elégedetlenségi mozgalmának fő okai között azonosíthatjuk a társadalmi réteg súlyvesztését a széki hatalomgyakorlásban. A század elején e jelenséget főképp az assessor-i hivatal betöltése körüli, az armalistákkal szembeni konfliktusban érhetjük tetten. Láthattuk azt is, hogy a helyi elit, valamint az egykor nagyobb súllyal bíró lófőrend nem volt passzív szemlélője a végbement változásoknak. A század közepén újabb elégedetlenségi mozgalom bontakozott ki, amely során már a lófőrendűek tisztségviselési jogának kibővítését is követelték. A határőrség megszervezését követően a fegyvert felvett lófő- és közszéky lakosság egy új társadalmi, jogi kategóriát képezett, a katonarendet. Kijelenthetjük, hogy a katonarend nem szakadt ki teljesen a széki társadalomból, hanem a székygyűlések, a folytonos táblákon zajló közös perek, valamint a katonarendű assessorok révén intézményes kapcsolatban is maradt a székekkel.

A lófőrend és a széki hatalomgyakorlás kapcsolatának kérdése közel sem feltárt és tisztázott. A lófők társadalmi és közigazgatási szerepének és súlyának alakulását nem lehet egyetlen törvényhatóság vizsgálata révén rekonstruálni. Olyan kérdéssel állunk szemben, amelynek megválaszolásához a teljes székyföldi lófőrend társadalom-, gazdaság- és közigazgatás-történeti vizsgálatára lenne szükség. E kérdésben tehát kutatásunk csak részleges, kezdeti eredményt ért el, de jelezni kívánja az ez irányú kutatások megkerülhetetlen voltát a 18. századi széky közigazgatás- és társadalomtörténet, valamint az elitkutatás vonatkozásában.

A csíkszéki hatalomgyakorlás szintjeit és folyamatait vizsgálva úgy látjuk, hogy a század elején a Habsburg-hatalom nem közvetlenül nyúlt bele a széki viszonyokba, hanem közvetett módon, belső erők felhasználásával és kihasználásával alakította a hagyományos, fejedelemségkorból örökölt, és egyre elavultabbá váló intézményi kereteket. Az új hatalmi rendhez igazított karrierstratégiák sikeresek voltak azok számára, akik képesek voltak megragadni a kínálkozó új lehetőségeket. Kölcsönös egymásrautaltságot figyelhetünk meg a lokális hatalmat (is) gyakorló elit és a kora újkori állam között. Az elit új karrierperspektívákat nyert, az állam pedig képes volt egyre hatékonyabban irányítani legtávolabbi területeit is, biztosítva legfőbb céljait, a hadsereg fenntartását és az adózás folyamatosságát. Az államhatalom hatékonysága „a központi és helyi érdekek egyeztetésén múlt”.¹⁶⁸⁹ Mária Terézia uralkodásától kezdve felerősödött a központi hatalom beavatkozása a törvényhatóságok életébe. A hagyományos közigazgatási kereteken 1764 előtt csak kis lépésekben módosítottak: az 1740-es évektől megjelentek a guberniumi biztosok a főkirálybíró-választó székygyűléseken, majd az 1750-es évektől a candidatio eljárását kiterjesztették az alkirálybírákra is, két évre növelve hivatali idejüket. Haller Pál (a Gubernium egyetértésével) megpróbálta egyesíteni a derék-

---

1689 Dewald 2002. 135–136.

székeket és egységesíteni a széki tisztújításokat, kivéve azokat a társszékyűlések kezéből, és a székyűlés jogkörébe utalva át. Láthattuk, hogy utóbbi két próbálkozás sikertelen volt, és jelentős társszéki tiltakozást váltott ki. Tíz évvel később azonban Haller reformjai megvalósultak a folytonos táblák keretei között.

A változásokkal szemben tanúsított időszakos ellenállás során felcillanó rendi öntudat és ellenzékiesség halvány, de valós megnyilvánulásai nem kizárólag a rendi intézményeket és jogokat védelmezték, hanem a natio Siculica sajátos és kollektív „szabadságképzetét” is. Az „ősi székely szabadság és kiváltságok” védelmének retorikája már a Rákóczi-szabadságharc alatt anakronisztikusan hatott, a Habsburg Monarchia keretein belül pedig a központi hatalom számára a század második felétől egyre elfogadhatatlannabbá és a központosító állam számára elhárítandó akadállyá vált.

Ami a széki hatalomgyakorlás szintjeit és az azokhoz kapcsolódó tisztségeket illeti, kutatásunk során azonosítottuk és dolgozatunkban bemutattuk a tisztségek legfontosabb jellemzőit, a hatásköri sajátosságokat, a hivatali viszonyrendszert. Ha a széket mint egy térbelileg behatárolt emberi közösséget vizsgáljuk, úgy a hatalomgyakorlás legalábbabb szintjén a falusi közigazgatást és annak szereplőit (falusbíró, esküdtek, jegyző) azonosíthatjuk. Amennyiben a széket mint közigazgatási entitást és országos politikai tényezőt vizsgáljuk, úgy a falusi előljárók már nem részesei a széki hatalomgyakorlásnak. A falusbírók harmadmagukkal ugyan részt vettek a törvényhatóság közigazgatásában fontos szerepet betöltő székyűléseken, sőt szavazati joguk is volt, őket mégsem tekinthetjük a széki hatalomgyakorlás aktorainak, mivel közigazgatási jogkörük az általuk képviselt falvak határáig terjedt. A székyűléseken az adózó szabad réteget képviselték, amelyik ily módon közvetetten részt vett a széki hatalomgyakorlásban, de falusi előljárók – a székyűlésen szintén részt vevő széki tisztviselőkkel ellentétben – nem rendelkeztek semmiféle társszéki vagy össz-széki joghatósággal. A széki hatalom gyakorlóin ugyanis azokat az aktorokat értjük, akiknek valamilyen közigazgatással és/vagy igazságszolgáltatással kapcsolatos jogköre legalább egy társszékre vagy az egész székre kiterjedt. Egy társszékre terjedt ki az alkirálybíró, a nótárius, az assessorok és az inspector commissariusok (kivéve, mikor egy felügyelőbiztos működött az egész székben) joghatósága. Két székre terjedt ki a perceptorok iurisdictionja (az adóigazgatást, akárcsak a commissariatát a közigazgatás részének tekintették – ezt támasztja alá az is, hogy a folytonos táblákon már a perceptorok is helyet kaptak, a derékszékeken viszont nem), össz-széki joghatósággal pedig a főkirálybíró és a főnótárius bírt. Amint az alkirálybírókat tárgyaló fejezetben láthattuk, a főkirálybírónak vagy a Guberniumnak jogában állt egy alkirálybíróat az egész szék élére kinevezni (1764 után helyettes/ideiglenes táblai elnökséget tölthettek be az arra kiválasztott alkirálybírók, sőt a nótárius, a perceptor vagy akár egy assessor is helyettesíthette a főkirálybíróat – ez utóbbiakra 1764 előtt nem találtunk példát). A főkirálybíró assessorok általi helyettesítéséről biztosan tudjuk, hogy nem volt szabályszerű, mert amikor előfordult, a Gubernium magyarázatot követelt a széktől. A főkirálybíróat helyettesítő tisztviselő össz-széki joghatóságot gyakorolt (leszámítva az 1764 előtti derékszéki elnökséget). A folytonos táblák időszakában a főkirálybíró-helyettes hivatalos titulusa *substitutus/interimaris praeses*.

A helyettes táblai elnöknek csak a saját tábláján volt joghatósága, ellentétben a főkirálybíróval, aki mindkét csíkszéki tábla elnöke volt. A főkirálybíró általában a csík-kászoni táblán tartózkodott, a gyergyószéki helyettes elnökséget az ottani alkirálybíró látta el. Az alkirálybírók, az assessorokhoz és nótáriusokhoz hasonlóan, össz-széki igazságszolgáltatási joghatóságot gyakoroltak akkor, amikor a főkirálybíró bírótársként a derékszékre rendelte őket.

Adataink alapján a következő hatalomgyakorlási szinteket azonosítottuk be: a legfelsőbb szinthez vagy első vonalhoz a főkirálybíró tartozott; a második szinten az alkirálybírókat és széki főnótáriust találjuk; a harmadik vonalhoz tartoztak az assessorok, a perceptorok és az inspector commissarius(ok). Mivel a stationalis commissariusok az inspectorok alárendeltjei voltak, ezért őket a negyedik szinthez sorolhatnánk. Társszéki szinten annyiban változik a hatalomgyakorlási rangsor, hogy az első helyen az alkirálybíró, a másodikon a nótáriust találjuk.

Az intézmények és tisztségek működésére vonatkozóan is számos olyan megfigyelést tettünk, több olyan sajátosságot mutattunk ki, amelyek eddig nem szerepeltek a témával foglalkozó szakirodalomban. Kibővítettük és részleteztük a különböző tisztségekkel járó feladatköröket és joghatósági jellemzőket. Az alkirálybírók esetében sikerült meghatározni és bemutatni a tisztség fő szerepköreit. A korábbi szakirodalom mind ez ideig csak felületesen és általánosságokban ismertette a tisztség 18. századi sajátosságait. Dolgozatunkban részleteztük az alkirálybírók közigazgatási, igazságszolgáltatási és határvédelmi jogköreit és feladatait. Kimutattuk, hogy bár valóban nagy befolyással rendelkeztek a székben (főleg a főkirálybíró nélküli időszakokban), hatalomgyakorlásuknak korlátokat szabott a Gubernium, rendszeresen és részletesen beavatkozva az alkirálybírók munkájába és a szék életébe. Bizonyítottuk azt is, hogy a Guberniumnak sokkal nagyobb szerepe volt a szék(ek) működésében, mint azt eddig a kutatás gondolta.

Mindenik tisztség esetében kitértünk a személyi összetétel bemutatására is. Rendelkezésre álló adataink alapján számos széki tisztviselőt sikerült beazonosítani. A hosszabb ideig hivatalban lévő és a szék életében jelentősebb szerepet betöltött tisztviselők esetében a hivatali pálya állomásait is rekonstruáltuk.

A tisztviselőkkel párhuzamosan az intézményi háttérrel is vizsgáltuk. Tisztáztuk a székgyűlés társadalmi összetételét, leszámolva azzal a korábbi téves véleménnyel, hogy Marosszékhez hasonlóan a 18. század elején a közszekelyek és lófők kiszorultak a székgyűlésekről, amelyek ezáltal nemesi intézményekké váltak. Csíkszék esetében ez a folyamat nem ment végbe a 18. század során. Az egykori primipilus és pixidarius réteg még a határőrség szervezése után sem szorult ki a székgyűlésekről, az egykori lófőrend pedig assessorai által még a folytonos táblán is képviseltette magát. Egyik fontos következtetésünk az, hogy a székelyföldi hatalomgyakorlás átrendeződésének folyamatát nem lehet a marosszéki párhuzam mentén rekonstruálni, mint ahogy ez a szakirodalomban ez ideig szerepelt.

Megállapítottuk továbbá a székgyűlés és főkirálybírók közötti viszonyt, a főtiszti autoritás abszolút túlsúlyát. Részleteztük a székgyűlési hatásköröket és feladatokat: a

pénzügyek, adók körüli tevékenységét, a követválasztásokban és követutasításokban, nemesi igazolások kiadásában betöltött szerepét, a nemesi igazolások kiadásának eljárás módját, és a tisztújítási szerepkör kérdéseit. Ez utóbbi esetében tisztáztuk, hogy a székgyűlésen csak azokat a tisztviselőket választották meg, amelyek joghatósága a teljes székre (főkirálybíró, főnotárius, inspector commissarius – amikor egyetlen felügyelőbiztos működött a széken) vagy legalább két társszékre kiterjedt (perceptor). Az alkirálybírókat, notáriusokat és assessorokat társszéki szinten választották meg. 1764-től a társszékek önállósága jelentősen csökkent, a viceszékekkel együtt megszűntek a társszékgyűlési tisztújítások is, mivel a folytonos táblák felállításától kezdődően a teljes széki tisztújítás a székgyűlésen zajlott. A székgyűlések két, egymástól különböző típusát is beazonosítottuk: a rendes és rendkívüli székgyűléseket. Előbbi kategóriájába tartozott az évenként három, négy, de akár több alkalommal is ülésező, közigazgatási, jogi ügyeket tárgyaló közgyűlés, utóbbiba pedig a főkirálybíró-választó (jelölő) és beiktató székgyűlések tartoztak. E legutóbbi típust rendkívüli, ünnepi székgyűlésnek is nevezhetjük. A székgyűlés anyagi fedezetére vonatkozóan megtudhattuk, hogy Mária Terézia uralkodása előtt, a derékszékhez hasonlóan főként a széki adózók és települések fedezték a kiadásokat (élelem, bor, szállás), majd az 1740-es évektől kezdődően központilag szabták meg a székgyűlésre fordítandó összeg mennyiségét, amelyet a széki pénztárból kellett biztosítani. 1764 után olyan esetekkel is találkozunk, amikor a pénztelenség miatt a székgyűlési költségeket az országos Commissariatust fedezte. Vizsgálatunk során figyelmet szenteltünk a székgyűlés és a Főkormányzék kapcsolatának is. Megállapítottuk, hogy a Gubernium befolyását a székgyűlésre is kiterjesztette. A főhatóság gyakran a főkirálybíró megkerülve közvetlen kapcsolatba lépett a közgyűléssel, ahogy azt az alkirálybírók esetében is tette. Beavatkozhatott a gyűlés működésébe, megtilthatta az ülésezést, és utasításokkal láthatta el.

Fontos eredménynek tartjuk a társszékgyűlések meglétének bizonyítását is. A korábbi szakirodalomban nem szenteltek figyelmet ezeknek a partikuláris gyűléseknek, amelyek a társszékek különállásának és bizonyos szintű önállóságának egyik alapkővet jelentették, a társszékek belső életét szabályozták. Ezekben a gyűlésekben hozhattak a társszékre érvényes szabályrendeletet, illetve 1764-ig itt választották meg a társszéki tisztviselőket is. A társszékgyűlések a viceszékekkel voltak összefüggésben, akár csak a székgyűlések a derékszékkel, és valamikor a fejedelemségkorban válhattak külön egymástól. A folytonos táblák felállítása után megszűntek a viceszékek és a derékszékek, a tisztviselők megválasztása kikerült a társszékek jogköréből, és a közös székgyűlés hatáskörévé vált. Forrásaink jelenlegi feldolgozottsága mellett egyelőre nem kaptunk választ arra, hogy a társszékgyűlések túlélték-e a folytonos táblák felállítását, de mivel a táblák gyakorlatilag magukba olvasztották mind a társszéki, mind a viceszéki, mind az össz-széki feladatokat, ezért úgy véljük, hogy a külön ülésező társszékgyűléseknek sem volt már létjogosultságuk. Munkánk során vázoltuk a társszékgyűlések működésének alapvonásait, megállapítottuk a gyűlések helyét, és beazonosítottuk jogköreik egy részét. A szűkös forrásadottságok ellenére szükségesnek tartjuk a társszékgyűlések további kutatását nemcsak Csíkszék, hanem a többi székely törvényhatóság esetében is.

A derékszék működésével kapcsolatosan is tártunk fel új, a szakirodalomban eddig nem ismert adatokat. Kimutattuk, hogy nem egyetlen széki derékszék létezett, ahová minden társszékből fellebbezték ügyeiket a pereskedő felek, hanem a főkirálybíró és bírótársai minden társszékekben külön tartottak derékszéket. A derékszékek különállása a viceszékekkel és társszékgyűlésekkel együtt a társszékek különállását, egyfajta önállóságát testesítette meg. Ez nem csupán egy közigazgatási jellemző volt, hanem a széki lakosság számára már elvi kérdést jelentett, az „ősi széki szabadság” biztosítékát. Ennek a mentalitásnak a fényében lehet megérteni azt az ellenszenvet (Udvarhelyszék esetében heves tiltakozást), amelyet a folytonos táblák felállítása és a régi közigazgatási, törvénykezési keretek eltörlése váltott ki a székelyekből. Váztunk azokat a kísérleteket is, amelyek során egyes főkirálybírók (Lázár Ferenc, Haller Pál) rövid időre „egyesítették” a derékszékeket, azonban a széki ellenállásnak köszönhetően ezek rövid életű próbálkozásoknak bizonyultak. A derékszékek személyi összetételének jellemzőit is feltártuk, így megtudhattuk, hogy a főkirálybíró személyes döntése, preferenciája alapján nevezte ki a derékszék tagjait a társszékek tisztviselői közül. A derékszék idejéről és helyéről, valamint a felsőbb hatóságokkal való kapcsolatáról is új adatokkal gazdagíthattuk a kutatást.

Kutatásunk eredményeként jó rálátást nyertünk a szék és a központi hatalmi szervek kapcsolatára. Főként a szék és Gubernium közötti hivatalos és olykor félhivatalos viszony rajzolódott ki határozottan. A század során erős főkormányzéki ellenőrzést tapasztalunk a szék fölött, amely a különböző időszakokban intenzitásában és jellegében változó volt. 1764 előtt ez a felügyelet rendszertelenebb és lazább volt, mint a folytonos táblák felállítása után. 1764 előtt (hangsúlyosabban 1750 előtt) a Gubernium közvetlen hivatali kapcsolatban állt a széki tisztekkel, olykor megkerülve a széktől távol lévő főkirálybíró is. A vicetisztek számára ez a kormányhatósági felügyelet kétarcú volt: korlátozta, ellenőrizte, elmarasztalta, felelősségre vonta, de ugyanakkor tanáccsal és útmutatással látta el őket a hivatali teendők terén. Mária Terézia uralmával központilag egyre szabályozottabbá vált a törvényhatóságok működése is. Csíkszék esetében már 1742-ben érezhetővé vált a központi hatalom széki jelenlétének növekedése, ugyanis ekkor küldött először a Gubernium ellenőrző biztosokat a főkirálybíró-választó székgyűlésre. E lépés ekkor még élénk tiltakozást váltott ki a székben, de néhány év múlva már „természetes” részévé vált a főtisztállítási folyamatának. Hasonló folyamat Magyarországon már a 17. században megfigyelhető. A központi hatalom, az országos hatóságokon keresztül fokozatosan próbálta megerősíteni jelenlétét a törvényhatóságokban. A felső-magyarországi szabad királyi városokba a szepesi Kamara küldött biztosokat, akik részt vettek az évenkénti tisztújításokon, és be is avatkoztak azokba. A városok sikertelenül próbálták megakadályozni a kamarai biztosok tevékenységét.¹⁶⁹⁰

1690 H. Német István: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon*. II. Doktori mestermunkák. Budapest, 2004. 222.

Úgy tűnik, hogy Erdélyben (esetünkben Székelyföldön) csak jó évszázados késéssel mutatható ki ez a folyamat.

Az 1750-es évektől a tisztújítások központi ellenőrzése erősödött, mivel már az alkirálybírókat is jelölte a székgyűlés, a főkirálybírói választást pedig az uralkodónak kellett jóváhagynia. A folytonos táblák időszakában pedig már az assessorok és notáriusok kinevezése is az uralkodótól függött.

Ami a katonai parancsnokságot illeti, nem mindig a Gubernium útján lépett kapcsolatba a széki tisztekkel, hanem gyakran közvetlen módon közölte szándékát vagy állította kész tények elé a szék elöljáróságát.

Az 1762–1764-es időszak a széki közigazgatás számára zűrzavart és létbizonytalanságot hozott, olykor megkérdőjelezve még a civil közigazgatás joghatóságának létjogosultságát is. A széki tisztek rendkívüli aktivitásával találkozunk a határórség szervezésének időszakában. Munkánk során részletesen elemeztük ezt a tevékenységet, feltárva az eseménytörténeti részleteket és az abból levonható összefüggéseket. Bemutattuk, milyen negatív következményekkel járt a katonai szervezés a közigazgatásra, milyen ellenállást váltott ki a széki tisztviselők közül, és mik voltak az ellenállás következményei. A határórség szervezésének taglalása során a korábbi szakirodalom kevés figyelmet szentelt a széki közigazgatásnak és a tisztviselők szerepének. A kérdés részletesebb feltárásával nemcsak új eseménytörténeti adatokkal szolgáltunk a kutatás számára, hanem új összefüggéseket és megközelítéseket is hoztunk a témában, kimutatva, hogy a madéfalvi események előtti szervezés sikertelensége nagymértékben a széki tisztek ellenállásának tudható be. Ami Bornemisza Pálnak a határórség szervezésében betöltött szerepét illeti, úgy véljük, sikerült némileg árnyalni azt az egyoldalú negatív képet, amelyet az eddigi szakirodalom kialakított róla.

Igyekeztünk főként az elsődleges források segítségével nyomon követni a csíkszéki közigazgatást a határórség szervezésének időszakában. Fontosnak tartottuk a forrásokhoz való visszatérést, azok tanulmányozását és értelmezését, ugyanis vizsgált időszakunkban a széki közigazgatást ért hatásokat, annak válaszreakcióit és a hatások következményeit gyakorlatilag Szádeczky óta nem elemezték és nem értelmezték az elsődleges források alapján. Az elmúlt évszázadban megjelenő történeti munkák főként a katonai szervezésre, a társadalmi konfliktusokra (főleg a marxista történetírás), a szervezés során történt atrocitásokra és hangsúlyozottan a madéfalvi eseményekre összpontosítanak. Mindazt, ami a széki közigazgatást, a tisztviselőket és a hozzájuk kapcsolódó joghatósági kérdéseket illeti, gyakorlatilag Jakab Elek és Szádeczky-Kardoss Lajos alpműnek számító munkáiból vették át. Megállapíthatjuk azonban azt is, hogy az említett két szerző sem elemzi külön a közigazgatás, a széki iurisdictio helyzetét, hanem az események mellékágaként kezeli azt, Jakab Elek kevesebb, Szádeczky nagyobb részletességgel térve ki rá.

A határórség szervezésének a közigazgatásra gyakorolt hatásait vizsgálva a széki közép- és alsó vezetést egységesen látjuk, míg a főkirálybíró szerepét külön értelmezzük. Teleki Domokos és Jakab Elek óta Bornemisziát egyértelműen a „császárpárti”, „kollaboráns”, erős morális ítélettel bíró kategóriájába sorolja a történetírás. A források

---

kat elmélyültebben vizsgálva viszont láthattuk azt, hogy szerepvállalása nem egyértelmű, nem leegyszerűsíthető és nem sorolható be kategorikusan egyik szemben álló oldalra sem. Kétségtelen, hogy akárcsak a korszak minden szereplője, ő is elsősorban a saját érdekei mentén cselekedett. Mint hivatalt vállaló főúr, a tisztségekben való föllemelkedés számára egyértelműen az uralkodói szolgálathoz kötődött. Emellett vagy ezzel szemben nem azt látjuk, hogy az uralkodói vagy éppen a főparancsnoki akarat kritika nélküli kiszolgálója lett volna. A katonatisztekkel ellentétben Bornemisza mindvégig elismerte a széki iurisdictiono létjogosultságát, részt vett annak gyakorlásában, többször is azonosult annak céljaival, panaszaival és eljárás módjával. Elég, ha csak a delnei tiltakozó tiszti gyűlést, valamint a szépvízi székgyűlésen tett hivatalos állásfoglalását vesszük szemügyre, ahhoz, hogy a szerepéről alkotott kép máris árnyalttá váljék. A széki közép- és alsó vezetést vizsgálva egyértelműen egy partikuláris jogokkal és archaikus községtudattal bíró közigazgatási entitás önvédelmét látjuk, amely a saját, korlátozott eszköztárával élve igyekszik saját érdekeit érvényesíteni és megőrizni. Úgy véljük, a határőrség-szervezés első fázisának sikertelenségét, a katonai szervezetlenség mellett, elsősorban a széki vezetés mindhárom szintjének különböző mértékű ellenállása okozta.

A korábbi történeti irodalom (de a legújabban megjelenő munkák is) a határőrség szervezésének célját, körülményeit és folyamatait, valamint a székelység ellenállását meglehetősen elfogultan tárgyalta, felsorakozva Teleki Domokos, Jakab Elek és Szádeczky értelmezése és morális ítéletalkotása mögé. A 19–20. századi történetírás nem mentes a nemzeti elfogultságtól. A székelység történetének legújabb, monografikus összefoglalásában is az említett szemlélettel találkozunk. A határőrrendszer létrejöttével foglalkozó fejezet rész a központi hatalom eljárás módját a „székely katonai hagyományokat és a székely sajátosságokat semmibe vevő módszerként” értelmezi.¹⁶⁹¹ Úgy véljük, az objektivitásra való törekvés jegyében szükséges eltávolodnunk attól az évszázados szemlélettől, amely a történelmi eseményeket, folyamatokat és személyeket a „jó és a rossz” erkölcsi kategóriába sorolja. A központosító, erősödő birodalom érdekeivel ellentétes volt a partikuláris közösségi jogok vagy hagyományok figyelembevétele. A székely közösség valóban jogtalanságként és törvénysértésként élte meg az eseményeket, azonban olyan privilégiumokhoz ragaszkodott, amelyek a gyakorlatban nem is léteztek: a katonáskodás régi módja (nemeseket is beleértve), ennek fejében az adómentesség, valamint az Erdély határain belül, székely tisztek parancsnoksága alatti szolgálat. Mindez ebben az időszakban már anakronizmusnak számított, amit egy saját érdekei mentén működő, kora újkori állam már nem vehetett figyelembe. Nem irreális sérelemnek számított azonban a katonatisztek és limitrophusok első szervezési időszakban gyakorolt eljárás módja, amelyek valós törvényszerűségekkel jártak együtt, mind közjogi, mind büntetőjogi értelemben. Ez volt az a szint, ahol az államnak határt kellett szabnia, hiszen saját céljait és érdekeit veszélyeztette a helyzet következménye-

---

1691 *Székelyföld története* II. 389.

ként kialakult közjogi és társadalmi anarchia. Mind a rendszeres és megfelelő szintű adózás, mind a hadseregszervezés kárát látta ennek a zűrzavarnak. Ahogyan maguk a széki tisztek is megfogalmazták, a *vivum aerarium* („élő kincstár”) pusztulásával maguk az uralkodói (állami) érdekek csorbultak.

Az események során nem csupán a mindig is fennálló katonai-civil ellentét okozott feszültségeket, hanem az állam és társadalom viszonyáról homlokegyenest ellentétes nézeteket valló és ellentétes érdekeket követő két pólus ütközése is. Egyik oldalon az erősödő és modernizálódni próbáló állam és a hozzá minden érdekszálal kötődő felsőbb hivatalnok és katonai réteg áll, míg velük szemben egy lassan anakronisztikussá váló közösségi és politikai tudattal bíró, partikuláris privilégiumokhoz és különálláshoz ragaszkodó társadalmi, jogi és közigazgatási entitást látunk, amelynek nem volt érdeke a központosító állam erősödése. A felvilágosult abszolutisztikus mintákat követő Habsburg-állam alapvető érdeke volt az egységesítés, a partikuláris erőterek felszámolása, a társadalom szorosabb kontroll alá vétele, ezáltal az összbirodalmi hatékonyság növelése. Ezt a célt szolgálták az adó-, közigazgatási- és jogi reformok, amelyek lokális szinten mindig konfliktusokhoz vezettek, főként az erős partikuláris tudattal és gyakorlattal rendelkező közösségekben. A Csíkszékbe érkező császári katonatisztek államfelfogása sem egyezett a széki tisztekével. Az ebből fakadó éles ellentét eleve borítékolható volt, hiszen a katonatisztek számára érthetetlen volt, hogy milyen alapon kérdőjelezzik meg birodalmi alattvalók a főparancsnokság és az uralkodó akaratát. Részletes joghatósági szabályozás és rendelkezések nélkül is egyértelmű volt számukra, hogy széki megjelenésük pillanatától kezdődően fölülírják a helyi hatóságok iurisdictionóját. Tetteikből és tevékenységük egész jellegéből ez a meggyőződés tükröződik. A katonatisztek nem értették a széki ellenállás jogi és történelmi érveit, és nem is akarták megérteni. Az ő megítélésükben mindez csak az uralkodói hatalommal való szembeszegülés volt. Érdekes módon, egyik panaszlevelükben (1763. június 14.) maguk a széki tisztek utaltak a katonatisztek nézőpontjára, megállapítva, hogy az utóbbiaknak csak az uralkodói szolgálat számít, amelynek mindent alárendelnek, és meggyőződésük, hogy tetteikkel és eljárás módjukkal a számukra helyes ügyet segítik elő. A széki tisztek ezzel szemben a törvényesség érvéhez ragaszkodtak elszántan, amely az ő narratívájukban szintén az uralkodó iránti engedelmisséget jelentette, hiszen az uralkodó szentesítette azokat a jogi és adminisztratív kereteket, amelyek megsértése ellen tiltakoztak. Ilyen kontextusban eleve lehetetlen volt a konfliktusmentes megoldás. A központosító-egységesítő állam és az archaikus (középkorias jellegű) társadalmi berendezkedés közötti konfrontáció elkerülhetetlen volt. Az utóbbinak változnia és alakulnia kellett. A Habsburg-állam európai lemaradására jellemző viszont, hogy a parasztkatonaságon alapuló határőrség már létrehozásának pillanatában elmaradottnak számított. Ennek ellenére vagy emellett, az államhatalom elérte egyik fontos célját, szorosabbra fogta az ellenőrzést, és erősítette az állami jelentéket a Birodalom egyik legelmaradottabb, periférikus tartományában.

Ami a hatalmi szereplők kapcsolati rendszerének rekonstruálását illeti, jelen kutatásunk keretei között másodlagos (de nem jelentéktelen) szempont volt. A kapcsolati

---

háló, patrónus-kliensi viszonyrendszerek feltárására a hivatalos forrástípusok kevésbé alkalmasak, mint a magánlevelezések, naplók, különböző személyes feljegyzések. Ahhoz, hogy a széki hatalmi szereplők teljes kapcsolati hálóját rekonstruálhassuk, nem csupán az összes csíkszéki családi levéltárat és magánlevelezést kellene feldolgozni, de az erdélyi nemesi családok irathagyatékában található magánlevelezést is át kellene nézni. Ilyen horderejű munkára a jelen munka keretei és feltételei között nem vállalkozhattunk. Kutatásunk során azonban a csík- és háromszéki anyagban, illetve a kiadott források között találtunk olyan személyes típusú iratokat, amelyek egy-egy hatalmi szereplő (Bornemisza János, Haller János, Lázár Ferenc, Kálnoki Ferenc, Boros Ferenc, Bors Tamás, Czíkó László, Henter Ádám) kapcsolati hálójának néhány részletére világítottak rá. A patrónus-kliensi kapcsolatot főként Kálnoki főkirálybíró és Gyulaffi László kancellár között mutathattuk ki teljes bizonyossággal, mivel a két nem egyenrangú fél között gyakori személyes levelezést figyelhetünk meg. Olga Khavanova szerint ez a jelenség egyértelmű jele annak, hogy a két személy között fennállt a patrónus-kliensi kapcsolat.¹⁶⁹²

A kapcsolati háló negatív viszonyrendszerének vizsgálatához már nemcsak a személyes irattípusok, hanem hivatalos források is hozzásegítenek. Egy-egy nagyobb, széken belüli (vagy éppen azon kívüli) személyes konfliktusnak a lecsapódása a guberniumi forrásanyagban is nyomon követhető. Ezeket a konfliktusokat, amennyiben a forrásanyagban jól követhetőek voltak, kisebb esettanulmányokként dolgoztuk fel és építettük be egy-egy főkirálybíró hivatalviselésének történetébe (Bornemisza János/Haller János–Lázár Ferenc, Kálnoki Ferenc–Bors Tamás, Kálnoki Ferenc–Daniel István, Henter Ádám–Bors Tamás, Henter Ádám–Loding Miklós konfliktusai). Ezek az esettanulmányokba csomagolt konfliktustörténetek nem csupán a hatalmi pozíciókért, a befolyásért zajló vetélkedés történetei, hanem a hivatali tisztségek mögött (és olykor fölött) álló egyének személyiségének a vetületei is. Ember Győzöt idézve, a közigazgatás-történet kutatója nem feledkezhet meg arról, „hogy nem merev szervekkel, élettelen jogszabályokkal áll szemben, hanem élő emberekkel, akiknek magánélete, társadalmi, gazdasági és szellemi viszonyai mindenkor döntően határozták meg azt is, hogy hivatali életük hogyan folyt le”.¹⁶⁹³ Úgy véljük, nem szükséges amellet érvelni, hogy ez a megállapítás a hivatali és hatalmi hierarchia mindenik szintjére érvényes.

1692 Khavanova 2015. 7. A patrónus-kliens kapcsolat kutatásához, módszertani megközelítéséhez és korlátaihoz ld. még Pál 2007. 1407–1453.; Vári–Pál–Brakensiek 2014.

1693 Ember 1946. 9.

VII. FORRÁSOK ÉS HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

VII.1. NYOMTATÁSBAN MEGJELENT FORRÁSOK

- Approbatæ és Compilatæ Constitutiones, Articuli Novelli. *Magyar törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények.* (Ford.). Márkus Dezső. (Szerk.). Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Budapest, 1900.
- Apor Péter levelezése. *Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 36–37. Br. Apor Péter verses művei és levelei, 1676–1752.* 1–2. Budapest, 1903.
- Balás Gábor–Domokos Andrea: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig.* Budapest, 1991.
- Benkő József: *Transsilvania specialis.* I–II. kötet. Közzéteszi Szabó György. Bukarest-Kolozsvár, 1999.
- Benkő József: *Transsylvania sive Magnus Principatus Transsylvaniae principatus, olim Dacia Mediterranea dictus. Pars Prior sive Generalis.* I–II. kötet. Bécs, 1778.
- Benkő József: *Levelezése.* Magyarországi tudósok levelezése 1. Budapest, 1988.
- Cserei Mihály: *Históriája.* Pest, 1852. Újabb kiadás: *Erdély históriája. [1661–1711].* A bevezetőt és jegyzeteket írta: Bánkúti Imre. Budapest, 1983.
- Cserei Mihály jegyzőkönyvéből. *Magyar Történelmi Tár* 4 (1903), 4. köt. Közli: Szádeczky Lajos. 481–582.
- Corpus Statutorum. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye.* (Szerk.) Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Magyarországi Jogtörténeti Emlékek. Budapest. 1885–1904.
- Erdélyi Országgyűlési Emlékek. *Monumenta Hungariae Historica III. Comititalia-Országgyűlési Emlékek.* 1–21. (Szerk.) Szilágyi Sándor. Budapest, 1875–1898.
- Székelly Oklevéltár.* Régi sorozat.
- I. kötet. 1211–1519. (Szerk.) Szabó Károly. Kolozsvár, 1872.
- II. kötet. 1520–1571. (Szerk.) Szabó Károly. Kolozsvár, 1876.
- III. kötet. 1270–1571. (Szerk.) Szabó Károly. Kolozsvár, 1890.
- IV. kötet. 1264–1707. (Szerk.) Szabó Károly. (Sajtó alá rend.) Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1895.
- VII. kötet. 1696–1750. (Szerk.). Dr. Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1898.
- Székelly Oklevéltár.* Új sorozat.
- I. köt. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1569–1591. (Szerk.) Demény Lajos–Pataki József. Bukarest, 1983.
- Sándor Imre: A csíkszenttamási Boros család. *Genealógiai Füzetek* 7 (1909), 6. sz. Kolozsvár.
- Sándor Imre: A csíkszentmihályi Bors család. *Genealógiai Füzetek* 8 (1910), 2. sz. Kolozsvár.
- Sándor Imre: *A csíkszentsimoni Endes család levéltára (1544–1848).* Kolozsvár, 1910.
- Sándor Imre: A csíkszentsimoni Endes család levéltára. *Genealógiai Füzetek* 5 (1907), 4–5. sz.; 6 (1908), 1., 3., 4–5. sz.
- Sándor Imre: *A csíkszentmihályi Sándor család levéltára.* I. kötet, 1539–1756. Kolozsvár, 1914.
- Zsigmondkori oklevéltár XIII.* (1426). Közzéteszi: C. Tóth Norbert–Mikó Gábor. Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II. Forráskiadványok 55. Budapest, 2017.

Vargyasi id. Daniel István L. bárónak élete. Daniel Gábor: *A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza az eredeti családi okmányok és más hiteles adatok után*. Budapest, 1896.

VII.2. KÉZIRATOS FORRÁS

Losteiner Leonard: *Chronologia...* Csíksomlyó, Ferences Könyvtár, jelzet: A VI. 7/5254.

VII.3. LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

Erdélyi kormányhatósági levéltárak:

B szekció, Erdélyi Udvari Kancelláriai Levéltár, B 2 Acta Generalia.

F szekció, Erdélyi Gubernium Levéltára, F 46 Acta Generalia.

Magánlevéltárak:

P szekció, Családi fondok, P 610–617. Szádeczky Kardoss család levéltára.

P 615. Szárhegyi Lázár család.

Román Nemzeti Levéltár (Arhivele Naționale ale României)

Hargita Megyei Igazgatóság, Csíkszereda (Serviciul Județean Harghita)

F 1. Gyergyószentmiklós város levéltára

F 27. Csíkszék levéltára

F 26. Gyergyószék levéltára

F 28. Felcsíkszék levéltára

F 29. Alcsíkszék levéltára

F 62. Kászonszék levéltára

Kovácsna Megyei Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy (Serviciul Județean Covasna)

F 49. A Kálnoki család levéltára

VI.1.7. köteg. Kálnoki Ferenc levelezése, 1743–1749.

XIII.1.30. köteg. A Kálnoki-örökséggel és örökösökkel kapcsolatos iratok, 1714–1734.

F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény

I. A székelykeresztúri Nagy Sütő család levéltára.

I. 11. Kászonszékre vonatkozó iratok, 1671–1784.

I. 16. Kászonszékre vonatkozó iratok, 1648–1938.

II. A zsongödi Mikó család levéltára.

II. 34. A csíkszentmártoni Szabó család iratai. 1739–1865.

II. 51. Bornemisza Jánosra vonatkozó iratok.

F 36. Altorjai Apor család levéltára

1912. Apor–Kálnoki-levelezés, 1703–1736.

Maros Megyei Igazgatóság (Serviciul Județean Mureș)

F 108. Dicsőszentmártoni Szabó Mihály gyűjteménye. I. Az alcsíki Szabó család iratai.

Kolozs Megyei Igazgatóság (Serviciul Județean Cluj)
 F 384. Medgyesfalvi (szárhegyi) Lázár család levéltára.
 F 16. Udvarhelyszék levéltára.
 I/1. Székgyűlési jegyzőkönyvek, 1745–1751.

VII.4. SZAKIRODALOM

- Avram Andea et alii: *Istoria românilor. (A románok története)*. VI. kötet. București, 2012.
- Balogh Judit: II. Rákóczi György és a székelyek. *Szerencsének elegyes forgása – II. Rákóczi György és kora*. Kármán Gábor–Szabó András Péter (szerk.). H. n. 2009.
- Balló István: A madéfalvi veszedelem. *Az Erdélyi R. Kath. Status Csíksomlyói Főgimnáziumának Értesítője az 1905–1906-ik iskolai évről*. Csíkszereda, 1906. 5–85.
- Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Erdélyi Tudományos Füzetek 254. Kolozsvár, 2005.
- Balogh Judit: Apor István felemelkedésének állomásai. *Művészet és mesterség – Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. Horn Ildikó–Várkonyi Gábor (szerk.). H. n. 2016. 387–416.
- Balogh Judit: *Székely nemesi karrierlehetőségek*. https://www.academia.edu/7927665/Sz%C3%A9kely_nemesi_karrierlehet%C3%B5s%C3%A9gek_II._R%C3%A1k%C3%B3czi_Ferenc_szabads%C3%A1gharca_idej%C3%A9n (Keresés időpontja: 2017. 11. 02.)
- Benkő Elek: *A székelyek betelepülése Erdélybe. Történelmünk a Duna-medencében*. Kolozsvár–Temesvár, 1998.
- Benkő Elek–Demeter István–Székely Attila: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Erdélyi Tudományos Füzetek 223. Kolozsvár, 1997.
- Benkő József: *Az Erdély Országi nemes Székely nemzetnek képe...* Kolozsvár, 1806.
- Benkő Károly: *Csik Gyergyó és Kászon leírások két t.i. általános és részletes osztályokban*. Kolozsvár, 1853.
- Benkő Samu–Demény Lajos–Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Bukarest, 1979.
- Bertényi Iván (szerk.): *A történelem segédtudományai*. Budapest, 2003.
- Béli Gábor: II. Ulászló a székelyek jogait és kötelezettségeit összefoglaló kiváltságlevelé. *Jogtörténeti Szemle* 2004, 4. sz. 55–63.
- Bicsok Zoltán: *Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében 3. Örökségünk* 3 (2009), 4. sz. 24–26.
- Bicsok Zoltán: „... Csík Somlyóra praetoriális ház építendő ...” Források a csíksomlyói székház építésének (elő)történetéhez. (1790–1825). *Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 9. Csíkszereda, 2013. 115–144.
- Bicsok Zoltán: *Csik-, gyergyó- és kászonszéki nemesek állatalakos pecsétjei a 18–19. századból. Székely jelképek pecséten, címerben. Tanulmányok*. Mihály János (szerk.). 2015. 47–116.
- Bicsok Zoltán: *Adalékok két csíkszéki nemesi család pecsétgyakorlatának történetéhez. Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok* XV. Székelyudvarhely, 2016. 94–139.

- Bicsok Zoltán: Csíkszéki nemesi családok címerváltozatai – címerfejlődési modellek a pecsétanyag alapján. *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok* XIX. (2019). Székelyudvarhely, 2020. 203–231.
- Bicsok Zoltán: *Csík-, Gyergyó- és Kászonszék nemességének pecsétanyaga (16–19. század)*. Doktori dolgozat. Kézirat. Témavezető: Prof. dr. Rüszt-Fogarasi Enikő. Babeş–Bolyai Tudományegyetem. Kolozsvár, 2021.
- Bodor György: Az 1562 előtti székely nemzetiségi szervezetről. *Történelmi Szemle* 26 (1983), 2. sz. 281–305.
- Bónis György: *Magyar jog – székely jog*. Kolozsvár, 1942.
- Botár István: *Havasok keblében rejtőző szép Csík. A Csíki-medence középkori településtörténete*. Budapest, 2019.
- Carol Göllner: *Regimenteale grănicerești din Transilvania 1764–1851. (Erdélyi határőr ezredek 1764–1851)*. [Bukarest], 1973.
- Connert János: *A székelyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki átalakulásig*. Kolozsvár, 1901.
- Connert János: *A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. században*. Székelyudvarhely, 1907.
- Csata Adél: *Benkő József, a historia litteraria művelője. Egy kontextualizáló olvasat*. Erdélyi Tudományos Füzetek 291. Kolozsvár, 2020.
- Csekey István: A pragmática sanctio Erdélyben. *Erdélyi Múzeum* 10 (új) évf. (1915), XXXII. kötet. 145–159.
- Cserey Zoltán: Miklósvárszék önkormányzata, 1785–1849. *Erdővidéki történelmi tanulmányok*. (Szerk.) Cserey Zoltán. Barót, 2008.
- Cserey Zoltán: *Önkormányzatiság és katonai hatalom Háromszéken a 18–19. században*. Sepsiszentgyörgy, 2009.
- Csetri Elek–Imreh István: *Erdély változó társadalma 1767–1821*. Bukarest, 1980.
- Dáné Veronka: Torda vármegye fejedelemségkori tisztségviselői. *Századok* 148 (2014), 5. sz. 1111–1129.
- Dáné Veronka: „Az Őnagysága széki így deliberála”. *Torda vármegye fejedelemségkori bíró-sági gyakorlata*. Erdélyi Tudományos Füzetek 259. Debrecen–Kolozsvár, 2006.
- Degré Alajos–Angyal Pál: *A XVI–XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlatja*. Budapest, 1943.
- Degré Alajos: Az erdélyi büntetőjog történetéhez. *Jogtudományi Közlöny* 35. új évf. (1980), 10. sz. 684–691.
- Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest, 1976.
- Demjén Andrea: Gyergyószentmiklós a középkori és kora újkori írott forrásokban. *Gyergyószentmiklós a régészeti kutatások tükrében*. (Szerk.) Demjén Andrea. Kolozsvár–Gyergyószentmiklós, 2016.
- Demjén Andrea: A pricskei erdő és vesztegintézet régészeti kutatása. *Gyergyószentmiklós a régészeti kutatások tükrében*. (Szerk.) Demjén Andrea. Kolozsvár–Gyergyószentmiklós, 2016.
- Dewald, Jonathan: *Az európai nemesség története 1400–1800*. Budapest, 2002.
- Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány*. I–III. kötet. Kolozsvár, 1861.
- Egyed Ákos: Jakab Elek életműve. Jakab Elek: *Tanulmányok*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Egyed Ákos. Bukarest–Kolozsvár, 2001.
- Egyed Ákos: *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig*. Csíkszereda, 2013.

- Egyed Péter: Intézmények, erkölcsök és személyes szabadság a székely társadalomban. *Korunk* 37 (1978), 11. sz. 918–925.
- Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet. Budapest, 1946.
- Endes Miklós: *Csik- Gyergyó- Kászsónszékek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938. Reprint kiadások: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994; Csíkszeredai Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2013.
- Endes Miklós: *Adatok Csík-Gyergyó-Kászon községeinek és családainak történetéhez*. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 2102/I–III.
- Endes Miklós *hagyatékában talált családtörténeti iratok*. 20. századi gépirat és kézirat. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fol. Hung. 2120.
- Erdély története*. (Főszerk. Köpeczi Béla). I. kötet. A kezdetektől 1606-ig. (Szerk.) Makkai László–Mócsy András. II. kötet. 1606-tól 1830-ig. (Szerk.) Makkai László–Szász Zoltán. Budapest, 1988.
- Forgó András: *Egyház. Rendiség. Politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein*. Budapest, 2017.
- Garda Dezső: *Székely hadszervezet és faluközösség*. Gyergyószentmiklós, 1994.
- Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*. Budapest, 1905.
- H. Német István: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon*. II. *Doktori mester munkák*. Budapest, 2004.
- Hajdu Lajos: Adalékok a XVIII. századi erdélyi kodifikációs törekvések történetéhez. *Jogtudományi Közöny* 35. új évf. (1980), 10. sz. 637–647.
- Hajdu Lajos: Az állandó táblák (tabulae continuae) létrehozása Erdély megyéiben és a székely székekben, 1763/64. *Jogtörténeti Tanulmányok* VI. Budapest, 1986.
- Hajdu Lajos: Adalékok a felvilágosult abszolutizmus erdélyi reformpolitikájának értékeléséhez. *Jogtudományi Közöny* 44. új évf. (1989) 9. sz. 461–466.
- Hajdu Lajos: Bűnözés és büntetőbíráskodás Erdélyben (valamint a Partiumban) a jozefinista büntetőjogi reformok előtti években. *Levéltári Közlemények* 60 (1989), 219–321.
- Hermann Gusztáv–Mihály: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzet-tudat 1848-ig*. Csíkszereda, 2003.
- Hermann Gusztáv Mihály: Mária Terézia reformjainak hatása Udvarhelyszéken (1760–1780). *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok* III. Székelyudvarhely, 2003. 66–87.
- Hermann Gusztáv Mihály: II. József reformjai Udvarhelyszéken. *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok* IX. Székelyudvarhely, 2009. 33–49.
- Hermann Gusztáv Mihály–Zepczaner Jenő–Elekes Tibor: *Udvarhelyszék – a közigazgatás és közélet története*. Csíkszereda, 2016.
- Hermann Gusztáv Mihály: „Törvényünkéről, Szabadságunkról le nem mondhatunk.” (Az udvarhelyi és csíki rendek tiltakozó beadványai II. József uralkodásának végén). *Areopolisz. Történelmi és Társadalomtudományi Tanulmányok* X. Székelyudvarhely, 2010. 45–59.
- Imreh István: *A rendtartó székely falu. (Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából)*. Bukarest, 1973.
- Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Bukarest, 1983.
- Imreh István–Pataki József: *Kászsónszéki krónika 1650-1750*. Budapest–Bukarest, 1992.

- Jakab Elek: A *pragmatica sanctio* története Erdélyben. *Századok* 13 (1879), I–III. közlemény. 189–206. 306–319. 413–424.
- Jakab Elek–Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*. Budapest, 1901.
- Karda-Markaly Aranka: *A Csíkszék és a csíkszéki nemesség a 16–17. században*. Doktori dolgozat. Kézirat. Témavezető: Prof. dr. Rüszt-Fogarasi Enikő. Babeş–Bolyai Tudományegyetem. Kolozsvár, 2021.
- Karda-Markaly Aranka: *A Csíkszék és a csíkszéki nemesség a 16–17. században*. Kolozsvár, 2022.
- Kállay Ferenc: *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*. Nagyenyed, 1829.
- Kilyéni Székely Mihály: *A Nemes Székely Nemzetnek Constitutiói, Privilegiumai, és a jószág leszállását tárgyazó némelly törvényes ítéletei több hiteles Leveles-tárokból egybe-szedve*. Pest, 1818.
- Kisteleki Károly: Alárendeltség vagy önállóság. Adalékok jogi nézőpontból az Erdélyi Fejedelemség önálló államiségének kérdéséhez. *Századok* 150 (2016), 4. sz. 1029–1068.
- Kocsis Lajos: *A Csíki Magánjavak története (1869–1923)*. Doktori értekezés. Kézirat. Témavezető: Dr. Takács Péter. Kossuth Lajos Tudományegyetem BTK. Debrecen, 2006. 1.
- Kordé Zoltán (szerk.): *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről*. Csíkszereda, 2001.
- Kövér György: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, 2014.
- Ladislau Gyémánt–Remus Câmpeanu–Anton Dörner–Florin Mureşan: *Conscriptia fiscală a Transilvaniei din anul 1750. (Az 1750-es erdélyi adóösszeírás)*. Vol. I. Cluj-Napoca, 2009. Vol. II. Cluj-Napoca, 2016.
- Látom az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Imreh István. Bukarest, 1994.
- Lázár Balázs: *A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815)*. *Magyarország hadtörténete*, III. kötet. *Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Hermann Róbert (szerk.). Budapest, 2015.
- Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858.
- Lázár Miklós: *Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig*. II. közlemény. *Századok* 14 (1888). 796–820.
- Mohay Tamás: *„Istennek kincses tárháza...” P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária csíksomlyói kegyesobráról*. Csíksomlyó–Budapest, 2015.
- Nagy József (szerk.): *A határvédelem évszázadai Székelyföldön. Csíkszék és a Gyimesek vidéke*. Szépvíz, 2018.
- Nagy-L. István: *A császári királyi hadsereg 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*. Pápa, 2013.
- Nagy Márta: *Egy főúri rangra emelkedett nemes élete: Hidvégi Mikó Ferenc (1585–1635)*. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2005*. Társadalom- és Humántudományok. Csíkszereda, 2006. 83–120.
- Oborni Teréz: *A királybírák szerepe a székely székekben a 16. század második felében. „...éltünk mi sokáig két hazában...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Dáné Veronka–Oborni Teréz–Sipos Gábor (szerk.). Debrecen, 2012. 103–122.
- Oborni Teréz: *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században*. Budapest, 2018.

- Oborni Teréz: Néhány megjegyzés a székely széki önkormányzat történetéhez: Miklósvárszék 1624. évi privilégiuma. *Studia professoris-professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 2005.
- Olga Khavanova: Az apai érdemeket a fiúkban jutalmazni... Az iskoláztatás privilégiuma Mária Terézia uralkodása idején. *Századok* 139 (2005), 5. sz. 1105–1129.
- Olga Khavanova: „Más hírrel most nem udvarolhatok...” Kliensi levelek témái és toposzai a 18. századi Magyarországon. *Aetas* 30 (2015), 2. sz. 5–16.
- Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Pest. 1869.
- Pap Levente: Loseiner Leonard és Chronológiája. *Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*. (Szerk.) Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka. Budapest, 2014. 149–157.
- Pap Levente: Loseiner Leonard Chronológiájának lehetséges datálása és forrásai. *Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 10. Csíkszereda, 2015. 189–197.
- Pap Levente: Egyházi történetírás és vallási propaganda Loseiner Leonard Chronológiájában (1777). *Irodalomtörténeti Közlemények* 120 (2016), 5. sz. 589–600.
- Papp Kinga: *Tollforgató Kálnokiak. Családi íráshasználat a 17–18. századi Erdélyben*. Erdélyi Tudományos Füzetek 284. Kolozsvár, 2015.
- Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, 2002.
- Pál-Antal Sándor: *A Székelyföld és városai*. Marosvásárhely, 2003.
- Pál-Antal Sándor: *Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig*. Marosvásárhely, 2004.
- Pál-Antal Sándor: *Székely székek a 18. században*. I. kötet. *Marosszék 1701–1722 között*. 2007; II. kötet. *Udvarhelyszék 1701–1722 között*. 2009; III. kötet. *Csik-, Gyergyó- és Kászoszék 1701–1722 között*. 2009; IV. kötet. *Háromszék 1701–1722 között*. 2011; V. kötet. *Aranyoszék 1701–1722 között*. 2011. Marosvásárhely.
- Pál-Antal Sándor: *A székelyek földje és népe*. Marosvásárhely, 2013.
- Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön*. Csíkszereda, 2003.
- Pál Judit: Karrier a „tudatlanság földén”. Egy főúri kliens a 18. század közepén Kelet-Magyarországon. *Századok* 141 (2007), 6. sz. 1407–1454.
- Pál Judit: *A Habsburg Monarchia története 1526–1848*. Kolozsvár, 2014.
- Pál Judit: Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század elején. *Korall* 11 (2010), 42. sz. 179–205.
- Rákóczy Rozália: A katonarenden lévők szabályozása Csíkszéken a székely határőrség iratainak tükrében. *Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve*. Sepsiszentgyörgy, 2010. 301–310.
- Rolf Kutschera: *Gubernatorii Transilvaniei 1691–1774. (Erdély kormányzói 1691–1774)*. Cluj, 1940.
- Romsics Ignác: *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, 2011.
- Róth András-Lajos–Róth Edit: Aranyoszék társadalmi fejlődése (1642–1821). *Areopolisz. Történelmi és Társadalomtudományi Tanulmányok* V. Csíkszereda, 2006. 6–42.
- Rugonfalvi Kiss István (szerk.): *A nemes székely nemzet képe*. I–III. kötet. Debrecen, 1939.
- Siptár Dániel: A domonkos rend visszatérési kísérlete Erdélybe a 18. század elején. *Levéltári Közlemények* 83 (2012), 69–129.
- Stone, Lawrence: *Prosopography. Daedalus* 100, 1 (1971). 46–79.

- Szádeczky K. Lajos: A székely határőrség szervezése és a mádэфalvi veszedelem. *Századok* 34 (1900), I–II. közlemény. 197–220; 326–348.
- Szádeczky K. Lajos: A székelyek történelmi intézményeiről. *Erdélyi Múzeum* 19 (1902), 7–8. sz. I–III. közlemény. 313–327; 377–384; 442–449.
- Szádeczky K. Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762–1764-ben. Okirattárral (1761–1790)*. Budapest, 1908.
- Szádeczky K. Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.
- Szász Károly: *Erdély Polgári Törvényeinek tudománya*. Nagyenyed, 1831–1832.
- Szász Károly: *Az erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Magyarok és Székelyek polgári pereik folyamattjának rajzolatja*. Nagyenyed, 1836.
- Szemethy Tamás: A 18. századi magyarországi új arisztokrácia prozopográfiai vizsgálata. *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései*. Pécs, 2017. 202–220.
- Székelyföld története*. I–III. kötet. Benkő Elek–Egyed Ákos–Hermann Gusztáv Mihály–Oborni Teréz–Bárdi Nándor–Pál Judit (szerk.). Székelyudvarhely, 2016.
- Szigethi Gyula Mihály: Nemes Udvarhely-Szék Statisztikai leírása. *Nemzeti Társalkodó* 1831. Első félév, 40. 46–48. 55–56.
- Szigethy Lajos: Cserei Mihály és históriája. *Erdélyi Múzeum* 11 (1894), VI. 429–451.
- Teleki Domokos: *A székely határőrség története*. Budapest, 1877.
- Trócsányi Zsolt: Az erdélyi országos Főbiztosság története (1686–1849). *Hadtörténelmi Közlemények* 7 (1960), 1. sz. 97–136.
- Trócsányi Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 5. Budapest, 1973.
- Trócsányi Zsolt: Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. Adalékok az erdélyi rendiség történetéhez. *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat, 76. Budapest, 1976.
- Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivatal-történet 6. Budapest, 1980.
- Trócsányi Zsolt: A Subdelegatio (Commissio) Neoaquistica és erdélyi hatásköre 1719–1745. *Levéltári Közlemények* 51–52 (1980–1981), 171–219.
- Trócsányi Zsolt: Kísérletek teljes katonai uralom létrehozására Erdélyben (1732–1739). *Századok* 117 (1983), 5. sz. 983–1011.
- Trócsányi Zsolt: Bécs és Erdély 1741–1745 (A Ministerialkonferenz in Rebus Transylvanicis). *Levéltári Közlemények* 56 (1985), 3–72.
- Trócsányi Zsolt: Reformok előtt (A Ministerialkonferenz in Rebus Transylvanicis és Hofcommission, illetve Hofdeputation in Transylvanicis, Banaticis et Illyricis 1745–1751). *Levéltári Közlemények* 56 (1985), 3–72.
- Trócsányi Zsolt: A Habsburg vezető elit és Erdély (1685–1699). *Jogtudományi Közöny* 41. (új) évf. (1986), 8. sz. 369–375.
- Trócsányi Zsolt: Az első abszolutisztikus adórendszer Erdélyben (a Systhema Bethleniana létrejötte). *Századok* 120 (1986), 5–6. sz. 1003–1037.
- Trócsányi Zsolt: Erdélyi konferenciák, erdélyi miniszterek (Erdély kormányzatának legfelsőbb irányítása 1752–1761). *Levéltári Közlemények* 59 (1988), 217–290.
- Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest, 2005.

- Trócsányi Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet 8. Budapest, 1988.
- Tüdös S. Kinga: *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*. Bukarest–Kolozsvár, 1998.
- V. Király István: A Habsburg elnyomás és ennek kihatása Alcsík társadalmi rétegződésére a XVIII. század első felében. *Acta Harghitensia*. 1980.
- V. Király István: Társadalmi harcok Csíkszéken a határőrezredek szervezésének korában. *Századok* 126 (1992), 3–4. sz.
- Vajda László: *Az erdélyi polgári magános törvények' historiaja*. Kolozsvár, 1830.
- Valeriu Şotropa: *Districtul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertate națională a românilor din Transilvania. (A nászódi határőr körzet és annak helye az erdélyi románok társadalmi fejlődéséért és nemzeti szabadságáért folytatott harcban)*. Cluj-Napoca, 1975.
- Vágó Béla: *A székely társadalom a mádэфalvi veszedelem korában*. Bukarest, 1957.
- Vári András–Pál Judit–Stefan Brakensiek: *Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht im Östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert*. Köln–Weimar–Bécs, 2014.
- Vekov Károly: Töredékek egy erdélyi család történetéből. *Erdélyi Múzeum* 69. kötet (2007), 1-2. füzet. 1–17.
- Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018.
- Vofkori Mária: Szerkezeti változások a székely társadalomban. *Korunk* 3 (1994), 5. sz. 17–30.
- Vofkori Mária: A közigazgatási és jogi intézményrendszer és annak fejlődése a székelyeknél. *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár, 1999. 485–500.
- Zepezsaner Jenő: A székely nemzet pecsétje. *Jelképek a Székelyföldön. Címerek, pecsétek, zászlók*. Csíkszereda, 2011. 73–80.

VIII. CSÍK-, GYERGYÓ- ÉS KÁSZONSZÉK TISZTVISELŐI NÉVSORA¹⁶⁹⁴

GYERGYÓSZÉK

Alkirálybírók:

Sólyom István
tekerőpataki Gáborffi Gábor

csomafalvi Baló József
tamásfalvi Thúri István
csomafalvi Baló István

Hivatali évek:

1708–1724¹⁶⁹⁵
1731,¹⁶⁹⁶ 1745–1747,¹⁶⁹⁷
1753–1756. júliusig¹⁶⁹⁸
1738–1742,¹⁶⁹⁹ 1748¹⁷⁰⁰
1756–1766. márciusig,¹⁷⁰¹ 1777–1784¹⁷⁰²–?
1766. márciustól–1777¹⁷⁰³

Nótáriusok:

gyergyóalfalusi László János

Hivatali évek:

1708–1720¹⁷⁰⁴

1694 A széki tisztek (és ahol lehetett, a széki alkalmazottak) névsorát közel sem a teljesség igényével közöljük. A forrásfeltárásunk és kutatásunk során felbukkanó személyek adatait összegeztük. Csak azokat a hivatali éveket tüntettük fel, amelyekhez szakirodalmi vagy forrásbeli említést találtunk. A lista bővítése és esetleges korrigálása a további kutatások feladata.

1695 **1708:** *SzOkl.* VII, 1432. **1711:** *SzOkl.* VII, 1460. **1712:** MNL OL F 46. 1712/128. **1713:** RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. fol. 1rv. **1719:** *SzOkl.* VII, 1508. **1720:** *Sándor-levéltár*, 142. **1722:** *Magyar törvénytár*, 377. **1724:** MNL OL F 46. 1724/625.

1696 MNL OL F 46. 1731/366.

1697 **1745:** MNL OL F 46. 1747/455. **1746:** MNL OL F 46. 1746/511. **1747:** RNL KMI F 49. 7. fol. 133rv.

1698 **1753:** MNL OL F 46. 1753/830. **1755:** MNL OL F 46. 1755/505. **1756:** MNL OL F 46. 1756/1426.

1699 **1738:** RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. fol. 8rv. **1741:** RNL HMI F 26. Jegyzőkönyvek/27. fol. 3 (6)v. **1742:** MNL OL B 2. 1732/16.

1700 RNL HMI F 29. II/6. fol. 1rv.

1701 **1756:** MNL OL F 46. 1756/1426. **1757:** RNL HMI F 26. 47. fol. 4r. **1759:** MNL OL P615. 1. fol. 34rv. **1760:** RNL HMI F 26. 49. fol. 1rv. **1762:** MNL OL F 46. 1762/1702; 1763/1278. **1763:** MNL OL F 46. 1763/1278; MNL OL F 46. 1763/2597. **1764:** MNL OL P615. 1. fol. 42rv. **1765:** MNL OL F 46. 1766/464; RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4r. **1766:** RNL HMI F 27. XIX/43. fol. 1v.

1702 **1777:** Kinevezése: 1777. március 6. Lásd: RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla ügyviteli naplója/1. 1776–1784. fol. 68v. **1777–1784:** MNL OL F 46. 1777/3782; RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla ügyviteli naplója/1. 1776–1784. fol. 68v et passim.

1703 **1766:** MNL OL F 46. 1766/464; MNL OL F 46. 1766/1357. **1767–1768:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1770:** RNL HMI F 26. 77. fol. 11r. **1771:** RNL KolMI F 384. 2/A. nr. 36–51. **1772–1774:** RNL HMI F 27. XXX/56. fol. 1r. **1775:** RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla jegyzőkönyve, 8. 1775–1777. fol. 1v. **1776:** RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla jegyzőkönyve, 8. 1775–1777. fol. 265r. **1777:** RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla jegyzőkönyve, 8. 1775–1777. fol. 277v.

1704 **1708:** *SzOkl.* VII, 1432. **1714:** RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. 2rv. **1715:** *SzOkl.* VII. 1482. **1720:** *Sándor-levéltár*, 142.

csomafalvi Baló József	1726, ¹⁷⁰⁵ 1737 ¹⁷⁰⁶
gyergyószentmiklósi Kézdi István	1731 ¹⁷⁰⁷
gyergyóditrói Puskás Tamás lófő	1738–1741 ¹⁷⁰⁸
tamásfalvi Thúri István	1745–1756 ¹⁷⁰⁹

*1764-től gyergyószéki folytonos táblai
nótáriusok:*

csomafalvi Baló István
oroszfáji Mikó László
gyergyóalfalusi László Elek

Hivatali évek:

1759–1766. márciusig¹⁷¹⁰
1768. június-(?)–1774¹⁷¹¹–?
1777¹⁷¹²

Assessorok

tekerőpataki Gáborffi István
gyergyószentmiklósi Belényesi Benedek
tamásfalvi Thúri Mihály
gyergyóalfalusi Győrffi Gábor
gyergyóremetei Laczkó János
gyergyóújfalusi Elekes János
gyergyószárhegyi Bartalis Balázs
gyergyószárhegyi Gáspár István

Hivatali évek:

1713,¹⁷¹³ 1722¹⁷¹⁴
1715¹⁷¹⁵
1715¹⁷¹⁶
1715,¹⁷¹⁷ 1734¹⁷¹⁸
1715¹⁷¹⁹
1715,¹⁷²⁰ 1720¹⁷²¹
1715¹⁷²²
1715¹⁷²³

1705 *SzOkl.* VII. 1559.

1706 MNL OL F 46. 1737/505.

1707 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 91.

1708 **1738**: RNL HMI F 26. Gyergyószék törvénykezési jegyzőkönyve, 7. 8rv. **1741**: *SzOkl.* VII. 1623.

1709 **1745**: MNL OL F 46. 1756/1426. **1746**: RNL HMI F 29. II/2. fol. ?rv. **1747–1750**: MNL OL F 46. 1756/1426. **1751**: RNL HMI. VIII/79; MNL OL F 46. 1751/764; MNL OL F 46. 1756/1426. **1752–1756**: MNL OL F 46. 1756/1426.

1710 **1759**: MNL OL P615. 1. fol. 40rv. **1762**: MNL OL F 46. 1763/1278. **1763**: MNL OL F 46. 1763/2597. **1765**: RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 5r. **1766**: RNL HMI F 27. XIX/43. fol. 1v.

1711 **1768**: MNL OL F 46. 1768/2488. **1770**: RNL HMI F 26. 77. fol. 11r. **1774**: RNL KolMI F 384. 2/A. nr. 36-51; MNL OL F46. 1774/2070.

1712 MNL OL F 46. 1777/3782; RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla jegyzőkönyve, 8. 1775–1777. fol. 277v et passim.

1713 RNL HMI F 26. 7. fol. 1r.

1714 MNL OL F 46. 1722/164.

1715 RNL HMI. F 29. 3. jegyzőkönyv, 114v.

1716 *SzOkl.* VII. 1482

1717 Uo.

1718 RNL HMI F 26. 27. fol. 3 (6)r.

1719 *SzOkl.* VII. 1482

1720 Uo.

1721 *Sándor-levéltár*, 142.

1722 *SzOkl.* VII. 1482

1723 Uo.

csomafalvi Baló József	1715, ¹⁷²⁴ 1720–1724, ¹⁷²⁵ 1745, ¹⁷²⁶ 1753 ¹⁷²⁷
gyergyószentmiklósi Kézdi János	1715 ¹⁷²⁸
gyergyószentmiklósi Kémenes Imre lófő	1715, ¹⁷²⁹ 1728 ¹⁷³⁰
gyergyóditrói Puskás Tamás lófő	1726 ¹⁷³¹
gyergyószentmiklósi Kézdi István	1726, ¹⁷³² 1732 ¹⁷³³
gyergyóújfalusi László András	1731–1732, ¹⁷³⁴ 1763, ¹⁷³⁵ 1765 ¹⁷³⁶
gyergyószentmiklósi Galló Imre	1732, ¹⁷³⁷ 1745 ¹⁷³⁸
gyergyóalfalusi László József	1732 ¹⁷³⁹
gyergyóalfalusi ifj.(?) László János	1732, ¹⁷⁴⁰ 1734, ¹⁷⁴¹ 1753, ¹⁷⁴² 1759, ¹⁷⁴³ 1761, ¹⁷⁴⁴ 1763 ¹⁷⁴⁵
gyergyószentmiklósi Bereczki János	1732 ¹⁷⁴⁶
gyergyószentmiklósi Benedek János	1737 ¹⁷⁴⁷
gyergyószárhegyi Gáspár Ferenc	1738 ¹⁷⁴⁸
csomafalvi és/vagy(?) újfalui Baló Ferenc	1759, ¹⁷⁴⁹ 1763, ¹⁷⁵⁰ 1765, ¹⁷⁵¹ 1770 ¹⁷⁵²
tamásfalvi (id.?) Thúri István	1741, ¹⁷⁵³ 1743 ¹⁷⁵⁴

1724 Uo.

1725 **1720–1721:** *Sándor-levéltár*, 142. **1722:** MNL OL F 46. 1722/164. **1724:** MNL OL F 46. 1724/625.

1726 MNL OL F 46. 1747/455.

1727 RNL HMI F 27. X/15. fol. 1r.

1728 Uo. F 29. 3. jegyzőkönyv, 113v.

1729 Uo.

1730 MNL OL F 46. 1739/52.

1731 RNL KolMI F 384. II. 2/A. nr. 36–51.

1732 Uo.

1733 RNL HMI F 27. IV/47, fol. 3r

1734 **1731:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 91. **1732:** RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 6rv.

1735 MNL OL F 46. 1763/2597.

1736 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v–5r.

1737 *Sándor-levéltár*, 158.

1738 MNL OL F 46. 1747/455.

1739 RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 6rv.

1740 Uo.

1741 RNL HMI F 26. 27. fol. 3r.

1742 Uo. F 27. X/15. fol. 1r.

1743 MNL OL P 615. 1. fol. 40rv.

1744 RNL HMI F 26. 52. fol. 3v.

1745 MNL OL F 46. 1763/2597.

1746 RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 6rv.

1747 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 117.

1748 RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 8rv.

1749 MNL OL P 615. 1. fol. 40rv

1750 Uo. F 46. 1763/2597.

1751 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 5r.

1752 Uo. F 26. 77. fol. 11r.

1753 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 5. sz. 157.

1754 RNL HMI F 62. 3. fol. 12v.

gyergyóalfalusi László Zsigmond	1753 ¹⁷⁵⁵
gyergyóalfalusi Ferenc Mihály lófő	1757, ¹⁷⁵⁶ 1760, ¹⁷⁵⁷ 1763, ¹⁷⁵⁸ 1765 ¹⁷⁵⁹
gyergyócsomafalvi Bege (Böge) Márton lófő	1759, ¹⁷⁶⁰ 1761–1762, ¹⁷⁶¹ 1770 ¹⁷⁶²
tamásfalvi ifj. Thúri László	1759 ¹⁷⁶³ 1763, ¹⁷⁶⁴ 1765, ¹⁷⁶⁵ 1770 ¹⁷⁶⁶
gyergyóalfalusi Györffi András	1763, ¹⁷⁶⁷ 1765–1766, ¹⁷⁶⁸ 1770 ¹⁷⁶⁹
gyergyószárhegyi Simon Ferenc	1761, ¹⁷⁷⁰ 1763, ¹⁷⁷¹ 1765–1766, ¹⁷⁷² 1770 ¹⁷⁷³
gyergyószárhegyi Bartalis Mátyás lófő	1761, ¹⁷⁷⁴ 1772 ¹⁷⁷⁵
csomafalvi Bege (Böge) István lófő	1762–1763, ¹⁷⁷⁶ 1765, ¹⁷⁷⁷ 1768, ¹⁷⁷⁸ 1770 ¹⁷⁷⁹
gyergyóditrói Puskás Jakab	1763, ¹⁷⁸⁰ 1765, ¹⁷⁸¹ 1768/1769 ¹⁷⁸²
gyergyószentmiklósi Galló Ferenc	1763: számfeletti ¹⁷⁸³
Bíró Tamás lófő	1763, ¹⁷⁸⁴ 1765, ¹⁷⁸⁵ 1772 ¹⁷⁸⁶
gyergyóditrói Puskás András	1763: számfeletti, ¹⁷⁸⁷ 1765: számfel. ¹⁷⁸⁸
gyergyószentmiklósi és bethlenfalvi Simon András,	

1755 Uo. F 27. X/15. fol. 1r.

1756 Uo.

1757 Uo. fol. 49r.

1758 MNL OL F 46. 1763/1278.

1759 Uo. 1765/817.

1760 Uo. P 615. 1. fol. 40rv.

1761 **1761**: RNL HMI F 26. 53. fol. 3r. **1762**: MNL OL F 46. 1763/1278.

1762 RNL HMI F 26. 77. fol. 11r.

1763 **1759**: MNL OL P 615. 1. fol. 41rv.

1764 MNL OL F 46. 1763/2597.

1765 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v–5r.

1766 Uo. F 26. 77. fol. 11r.

1767 MNL OL F 46. 1763/2597.

1768 **1765**: RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v. **1766**: MNL OL F 46. 1766/1357.

1769 RNL HMI F 26. 77. fol. 11r.

1770 Uo. 52. fol. 3v.

1771 MNL OL F 46. 1763/2597.

1772 **1765**: RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v–5r. **1766**: MNL OL F 46. 1766/1357.

1773 RNL HMI F 26. 77. fol. 11r.

1774 Uo. 53. fol. 3r.

1775 RNL KolMI F 384. II. 2/ A. nr. 36–51.

1776 **1762**: MNL OL F 46. 1763/1278. **1763**: MNL OL F 46. 1763/2597.

1777 MNL OL F 46. 1765/817.

1778 Uo. 1768/2488.

1779 RNL HMI F 26. 77. fol. 11r.

1780 MNL OL F 46. 1763/2597.

1781 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v–5r.

1782 MNL OL F 46. 1769/644.

1783 Uo. 1763/1278.

1784 Uo.

1785 Uo. 1765/817.

1786 RNL KolMI F 384. II. 2/ A. nr. 36–51.

1787 MNL OL F 46. 1763/2597.

1788 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v–5r.

harmincados vámtiszt is oroszfáji Mikó László	1763, ¹⁷⁸⁹ 1765, ¹⁷⁹⁰ 1770: számfeletti ¹⁷⁹¹ 1763: számfeletti, ¹⁷⁹² 1765, ¹⁷⁹³ 1767–1768. júniusig ¹⁷⁹⁴
gyergyóremetei Bernád Ábrahám csomafalvi Bege (Böge) Márton lófő gyergyóditrói Puskás Ferenc lófő gyergyóalfalusi Györffi Elek, számfeletti	1763: számfeletti, ¹⁷⁹⁵ 1765: számfel. ¹⁷⁹⁶ 1763: számfeletti, ¹⁷⁹⁷ 1765–1766 ¹⁷⁹⁸ 1763: számfeletti, ¹⁷⁹⁹ 1765, ¹⁸⁰⁰ 1770 ¹⁸⁰¹ 1763, ¹⁸⁰² 1765–1766, ¹⁸⁰³ 1770, ¹⁸⁰⁴ 1774, ¹⁸⁰⁵ 1775 ¹⁸⁰⁶ 1765 ¹⁸⁰⁷ 1765, ¹⁸⁰⁸ 1770 ¹⁸⁰⁹ 1765, ¹⁸¹⁰ 1770 ¹⁸¹¹ 1768 ¹⁸¹² 1770, ¹⁸¹³ 1777 ¹⁸¹⁴ 1772 ¹⁸¹⁵ 1772, ¹⁸¹⁶ 1777–1784(?) ¹⁸¹⁷
gyergyószentmiklósi Galló Ferenc gyergyóalfalusi (id.) László János gyergyóalfalusi László András csomafalvi Böge Máttyás tamásfalvi (ifj.?)Thúri István gyergyószentmiklósi ifj.(?) Kézdi István csomafalvi Baló István	
<i>Plájás-inspectorok:</i> Elekes Ferenc	1754–1755 ¹⁸¹⁸

- 1789 MNL OL F 46. 1763/2597.
1790 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v.
1791 Uo. F 26. 77. fol. 11r.
1792 MNL OL F 46. 1763/2597.
1793 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v–5r.
1794 MNL OL F 46. 1768/1612.
1795 Uo. 1763/2597.
1796 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v.
1797 MNL OL F 46. 1763/2597.
1798 **1765:** MNL OL F 46. 1765/817. **1766:** RNL HMI F 27. XIX/43. fol. 1v.
1799 MNL OL F 46. 1763/2597.
1800 Uo. 1765/817.
1801 RNL HMI F 26. 77. fol. 11r.
1802 MNL OL F 46. 1763/2597.
1803 **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v–5r. **1766:** RNL HMI F 27. XIX/43. fol. 1v.
1804 RNL HMI F 26. 77. fol. 11r.
1805 RNL RNL KolMI F 384. II. 2/ A. nr. 36–51.
1806 RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla jegyzőkönyve, 8. 1775–1777. fol. 31r.
1807 RNL RNL KolMI F 384. II. 2/ A. nr. 36–51.
1808 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4v.
1809 Uo. F 26. 77. fol. 11r.
1810 Uo. F 27. XIX/60. fol. 4v.
1811 Uo. F 26. 77. fol. 11r.
1812 MNL OL F 46. 1768/2488.
1813 RNL HMI F 26. 77. fol. 11r.
1814 Uo. A gyergyói folytonos tábla ügyviteli naplója/1. 1776–1784. fol. 68v.
1815 RNL RNL KolMI F 384. II. 2/ A. nr. 36–51.
1816 Uo.
1817 RNL HMI F 26. A gyergyói folytonos tábla ügyviteli naplója/1. 1776–1784. fol. 68v et passim.
1818 MNL OL F 46. 1755/213.

FELCSÍKSZÉK

Alkirálybírók:

Nemes Gergely deák
 csíkszentmihályi Sándor István
 csíkszentmihályi Sándor Mihály
 csíkszenttamási Abaffi Sándor
 ilyefalvi Biális János
 csíkszenttamási Boros Ferenc
 csíkszentdomokosi Sándor László

 csíkvacsárcsi Balázs Ádám
 csíkszentmihályi Sándor Gáspár
 csíkszenttamási Boros Elek
 homoródszentmártoni Biró Gábor

Hivatali évek:

1710–1711¹⁸¹⁹
 1714–1715,¹⁸²⁰ 1720–1737,¹⁸²¹ 1742¹⁸²²
 1717–1719¹⁸²³
 1738–1742¹⁸²⁴
 1744–1751¹⁸²⁵
 1753–1762¹⁸²⁶
 1762. december 30. – 1763. március 10.:
 helyettes¹⁸²⁷
 1763–1765¹⁸²⁸
 1765–1771¹⁸²⁹
 1771¹⁸³⁰
 1772–1780¹⁸³¹

1819 **1710:** *SzOkl.* VII. 155; *Sándor-levéltár*, 123. **1711:** *Sándor-levéltár*, 124.

1820 **1714:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 482. **1715:** *Sándor-levéltár*, 237.

1821 **1720:** MNL OL F 46. 1720/82. **1722:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4–5. sz. 47. **1723:** MNL OL F 46. 1723/295. **1725:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4–5. sz. 48. **1726:** Endes 2013. 334. **1729:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 483; *Sándor-levéltár*, 153. **1730:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 63; RNL HMI F 29. I/41. fol. 1r; **1731:** *Sándor-levéltár*, 277; MNL OL F 46. 1731/366. **1732:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 483; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 92; *Sándor-levéltár*, 158; RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 6rv, **1733:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 483; *Sándor-levéltár*, 162. **1737:** MNL OL F 46. 1737/506.

1822 *Endes-hagyaték*, 107. irat.

1823 **1717:** *Adatok...* Felcsík, 482; *Sándor-levéltár*, 138. **1719:** *Endes-hagyaték*, 106.

1824 **1738:** MNL OL F 46. 1739/52. Endes: *Adatok...* Felcsík, 547; Benkő Károly 1853. 53. **1739:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 547. **1740:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 547; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 120. **1741:** *SzOkl.* VII, 1623; **1742:** MNL OL B 2. 1732/16.

1825 **1744:** RNL KMI F 49/7. fol. 185rv. **1746:** *Sándor-levéltár*, 175; MNL OL F 46. 1750/85. **1747:** MNL OL F 46. 1747/623. **1748:** *Sándor-levéltár*, 179; MNL OL F 46. 1748/430. **1749:** RNL KMH F 49/7. fol. 174rv. **1751:** RNL HMI F 27. VIII/79. fol. 24r.

1826 **1753:** MNL OL F 46. 1753/830. **1754:** MNL OL F 46. 1754/247. **1755–1756:** MNL OL F 46. 1756/266. **1757:** Sándor Imre: A csíkszenttamási Boros család. *Genealógiai Füzetek*, 7 (1909), 6. sz. 138. **1758:** MNL OL F 46. 1758/80, 81. **1759:** MNL OL F 46. 1759/88; RNL HMI F 28. Törvénykezési jegyzőkönyvek, Felcsík, 1759–1763. fol. 1r et passim. **1762:** MNL OL F 46. 1762/102.

1827 MNL OL F 46. 1763/490.

1828 **1763:** MNL OL F 46. 1763/2597. **1764:** Imreh 1994. 148; Benkő Károly 1853. 53. **1765:** MNL OL F 46. 1765/3110; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 4r.

1829 **1765:** MNL OL F 46. 1765/3110; RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 8r. **1766–1768:** MNL OL F 46. 1768/1612; RNL HMI F 27. Folytonos táblai törvénykezési jegyzőkönyv, 1766–1767. fol. 1r. et passim. **1770:** RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 2v; Bicsok 2015. 101. **1771:** RNL HMI F 27. XXVI/52. fol. 4rv; Benkő Károly 1853. 53.

1830 A csíkszenttamási Boros család. *Genealógiai Füzetek*, 7 (1909), 6. sz. 139.

1831 **1772:** RNL HMI F 27. XXIV/1. fol. 1r. **1773:** RNL HMI F 27. XXVIII/56. fol. 1v; Benkő Károly 1853. 53. **1774:** RNL HMI F 27. XXX/56. fol. 1r. **1780:** Pál-Antal Sándor-Ördögh Imre–Balázs Dénes–Miklós Márton: *Csíkmadaras. Egy felcsiki falu hét évszázada*. Marosvásárhely, 1996. 65.

<i>Nótáriusok:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
csíkszentmihályi Sándor Mihály	1710 ¹⁸³²
csíkszentdomokosi Sándor Mihály	1711–1719 ¹⁸³³
csíkdelnei Bocskor Sámuel	1722–1724 ¹⁸³⁴
medeséri és madéfalvi Ferenczi Ferenc	1722, ¹⁸³⁵ 1725–1733 ¹⁸³⁶
csíkszenttamási Boros Ferenc	1738–1749 ¹⁸³⁷
nagybaconi Baló Ferenc	1753 ¹⁸³⁸
csíktaplocai Lázár Imre	1756–1762 ¹⁸³⁹

<i>1764 után csík-kászonai folytonos táblai nótárius:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
madéfalvi Zöld János	1778–1784 ¹⁸⁴⁰ –?

<i>Scriba:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
madéfalvi Zöld János	1763 ¹⁸⁴¹

<i>Assessorok:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
csíkszentléleki Veres Péter	1705 ¹⁸⁴²
csíkszentdomokosi Sándor Mihály	1710–1716 ¹⁸⁴³

1832 *SzOkl.* VII. 155; *Sándor-levéltár*, 123.

1833 **1711:** *SzOkl.* VII. 1464. **1712:** *SzOkl.* VII. 1465. **1713:** *Sándor-levéltár*, 232–233. **1715:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 47. **1716:** *Adatok...* Felcsík, 412; *A Sándor-levéltár*, 136. **1717:** *Adatok...* Felcsík, 412. **1719:** *SzOkl.* VII, 1508.

1834 **1722:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 161; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 47; *Sándor-levéltár*, 145. **1723:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 170. **1724:** *Adatok...* Felcsík, 170; *Sándor-levéltár*, 149.

1835 Endes: *Adatok...* Felcsík, 300.

1836 **1725:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 300. **1726:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 59. **1727:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 60. **1730:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 63. **1731:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 64. **1732:** *Adatok...* Felcsík, 135; *Sándor-levéltár*, 161. **1733:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 94; *Sándor-levéltár*, 159, 162.

1837 **1738:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 547; RNL HMI. F 26. 7. Jegyzőköny, fol. 8rv; Benkő Károly 1853. 55. **1739:** *Adatok...* Felcsík, 547. **1740:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 547. **1743:** A csíkszenttamási Boros család. *Genealógiai Füzetek*, 7 (1909), 6. sz. 138. **1747:** MNL OL F 46. 1747/554. **1748:** MNL OL F 46. 1748/430. **1749:** *Sándor-levéltár*, 179.

1838 *Sándor-levéltár*, 184.

1839 **1756:** *Sándor-levéltár*, 191; Benkő Károly 1853. 55. **1758:** MNL OL F 46. 1758/80, 81. **1762:** Bicsok Zoltán: *Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében 3. Örökségünk*. 3 (2009), 10.

1840 **1778:** RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. 34. fol. 11r. **1779:** RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. 34. fol. 11r; MNL OL F 46. 1779/6098. **1782:** RNL KMI F 27. I. 11. fol. 1r. **1784:** RNL HMI F 29. IV/11. fol. 1r.

1841 MNL OL F 46. 1763/2597.

1842 *Sándor-levéltár*, 118.

1843 **1710–1715:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 423; *SzOkl.* VII. 1464; *Sándor-levéltár*, 124. **1716:** *Adatok...* Felcsík, 412; *Sándor-levéltár*, 136.

csikdánfalvi Kovács Gergely	1710–1714 ¹⁸⁴⁴
csikcsobotfalvi és csikbánkfalvi Benedek Péter	1710, ¹⁸⁴⁵ 1720 ¹⁸⁴⁶
csikszentmihályi Sándor Mihály	1711 ¹⁸⁴⁷
csikvacsárcsi Balázs István	1711 ¹⁸⁴⁸
csikdelnei Csató János	1711 ¹⁸⁴⁹
csikmadarasi Bíró Sándor	1711 ¹⁸⁵⁰
Lajos János lófő	1712 ¹⁸⁵¹
csikcsobotfalvi Gecző Mihály lófő	1712, ¹⁸⁵² 1716, ¹⁸⁵³ 1730 ¹⁸⁵⁴
csiktaplocai Nagy Bodó Mihály lófő	1712 ¹⁸⁵⁵
csiktaplocai Kardos János közszékely(!)	1712 ¹⁸⁵⁶
Czerjék László	1714 ¹⁸⁵⁷
csikszenttamási Abaffi János	1715, ¹⁸⁵⁸ 1717 ¹⁸⁵⁹
csikdánfalvi Kovács György	1717–1718, ¹⁸⁶⁰ 1725–1726, ¹⁸⁶¹ 1736 ¹⁸⁶²
csikdelnei Csató János nemes	1717–1718, ¹⁸⁶³ 1720–1722 ¹⁸⁶⁴
csikszentmártoni Bocskor Mihály	1720 ¹⁸⁶⁵
csikvacsárcsi Biró Márton nemes	1720 ¹⁸⁶⁶

1844 **1710:** Endes *Adatok...* Felcsík, 142. **1711:** *SzOkl.* VII. 1464. **1712:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 142; *SzOkl.* VII. 1464. **1713:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 142. **1714:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 142; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 46.

1845 RNL HMI F 27. Törvénykezési jegyzőkönyvek, 23. fol. 59v.

1846 *Sándor-levéltár*, 143.

1847 Uo. 126.

1848 Endes: *Adatok...* Felcsík, 656; *Sándor-levéltár*, 126.

1849 *Sándor-levéltár*, 125.

1850 Uo. 126.

1851 Endes: *Adatok...* Felcsík, 616.

1852 Uo. 86.

1853 Uo.

1854 Uo.

1855 Endes 2013. 179.

1856 Uo.

1857 *Sándor-levéltár*, 134.

1858 Uo. 135.

1859 Uo. 138.

1860 **1717:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 142; *Sándor-levéltár*, 138. **1718:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 47; *Sándor-levéltár*, 140.

1861 **1725:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 48. **1726:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 59.

1862 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 117.

1863 **1717:** Endes: *Adatok...* Felcsík, 166; *Sándor-levéltár*, 137. **1718:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 47; *Sándor-levéltár*, 140.

1864 **1720:** *Sándor-levéltár*, 142. **1721:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 47. **1722:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 47; *Sándor-levéltár*, 145.

1865 *Sándor-levéltár*, 142.

1866 Uo. 144.

csíkdelnei Bocskor Sámuel	1723, ¹⁸⁶⁷ 1732 ¹⁸⁶⁸
csíkdelnei Incze Sámuel	1724–1741 ¹⁸⁶⁹
csíkszentkirályi Bors György	1725 ¹⁸⁷⁰
csíkdánfalvi if.(?) Kovács György	1726, ¹⁸⁷¹ 1731–1733, ¹⁸⁷² 1735, ¹⁸⁷³ 1741–1742 ¹⁸⁷⁴
csíkszenttamási ifj. Bíró Mihály	1726 ¹⁸⁷⁵
csíkszentdomokosi Szász Máté	1726 ¹⁸⁷⁶
csíkrákosi Cserei János	1726, ¹⁸⁷⁷ 1733, ¹⁸⁷⁸ 1742, ¹⁸⁷⁹ 1743 ¹⁸⁸⁰
csíkvacsárcsi Bíró János	1726, ¹⁸⁸¹ 1731, ¹⁸⁸² 1733, ¹⁸⁸³ 1745–1746 ¹⁸⁸⁴
csíkszenttamási László István	1726 ¹⁸⁸⁵
gyergyószentmiklósi Kézdi István	1726 ¹⁸⁸⁶
csíkszentdomokosi Gergely Balázs	1726 ¹⁸⁸⁷
csíkszentdomokosi Sándor János	1726 ¹⁸⁸⁸
csíkszentdomokosi Sándor Péter	1726, ¹⁸⁸⁹ 1730–1734, ¹⁸⁹⁰ 1736–1737 ¹⁸⁹¹
csíktaplocai Lázár Antal	1726, ¹⁸⁹² 1745 (nemes) ¹⁸⁹³
szépvízi Barabás Máté	1726 ¹⁸⁹⁴

1867 Uo. Bevezető, XV.

1868 Endes: *Adatok... Felcsík*, 170; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 92.

1869 Endes: *Adatok... Felcsík*, 161; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 122.

1870 *Sándor-levéltár*, 150.

1871 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 59.

1872 **1731**: RNL HMI F 28. I/11. fol. 1r. **1732**: *Sándor-levéltár*, 159. **1733**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 92; *Sándor-levéltár*, 163.

1873 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 116.

1874 **1741–1742**: Endes: *Adatok... Felcsík*, 136.

1875 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 59.

1876 Uo.

1877 Uo.

1878 Uo. 3. sz. 95; *Sándor-levéltár*, 163.

1879 *Sándor-levéltár*, 168.

1880 RNL HMI F 62. 3. fol. 12v.

1881 *Endes-levéltár*. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 59.

1882 Uo. 3. sz. 92.

1883 *Sándor-levéltár*, 163.

1884 **1745**: MNL OL F 46. 1745/390. **1746**: *Sándor-levéltár*, 175; MNL OL F 46. 1750/85.

1885 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 59.

1886 Uo. 60.

1887 Uo.

1888 Uo.

1889 Uo.

1890 **1730**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 63. **1731**: *Sándor-levéltár*, 157. **1732**: *Sándor-levéltár*, 159. **1733**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 92; *Sándor-levéltár*, 163. **1734**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz.

1891 **1736**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 117. **1737**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 118.

1892 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 60.

1893 MNL OL F 46. 1745/390.

1894 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 60.

szépvízi Szócs (Szűcs?) János	1726 ¹⁸⁹⁵
csíkszentléleki Bocskor János	1727, ¹⁸⁹⁶ 1740–1742 ¹⁸⁹⁷
csíkszenttamási Literati Ádám Mihály	1730–1731 ¹⁸⁹⁸
csíkszentdomokosi Szász Máté	1730–1731, ¹⁸⁹⁹ 1737 ¹⁹⁰⁰
szépvízi Miklósfői József	1731, ¹⁹⁰¹ 1735 ¹⁹⁰²
csíkrákosi Literati György Péter	1732 ¹⁹⁰³
csíkszenttamási Péter György	1732 ¹⁹⁰⁴
csíksdelnei Bocskor Mihály	1733, ¹⁹⁰⁵ 1748 (nemes) ¹⁹⁰⁶
lövetei Jánosi Péter	1733 ¹⁹⁰⁷
csíkdánfalvi Bodor Mátyás	1733 ¹⁹⁰⁸
altorjai Kiss András	1733 ¹⁹⁰⁹
csíkrákosi Literati Péterffy György	1733 ¹⁹¹⁰
csíkszentmihályi id. Sándor Péter	1733, ¹⁹¹¹ 1745, ¹⁹¹² 1748, ¹⁹¹³ 1753 ¹⁹¹⁴
szépvízi Czikó György	1733, ¹⁹¹⁵ 1742 (nemes) ¹⁹¹⁶
csíkscsicsói Bodor György	1733 ¹⁹¹⁷
csíktaplocai Lázár Antal	1733, ¹⁹¹⁸ 1748 ¹⁹¹⁹
csíksobotfalvi Bartalis János	1734, ¹⁹²⁰ 1737 ¹⁹²¹

1895 Uo.

1896 Endes: *Adatok...Felcsík*, 440.

1897 **1740**: Endes: *Adatok...Felcsík*, 440. **1741**: Endes: *Adatok...Felcsík*, 161; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 122. **1742**: Endes: *Adatok... Felcsík*, 400.

1898 **1730**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 63. **1731**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 91.

1899 **1730**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 63. **1731**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 92.

1900 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 118.

1901 Uo. 3. sz. 91.

1902 Uo. 4. sz. 117.

1903 Uo. 3. sz. 92.

1904 Uo. 93.

1905 Endes: *Adatok...Felcsík*, 170; *Sándor-levéltár*, 163.

1906 MNL OL F 46. 1748/430.

1907 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 93–94.

1908 Uo. 94.

1909 Uo.

1910 Uo. 95

1911 Uo. *Sándor-levéltár*, 163.

1912 *Sándor-levéltár*, 170.

1913 MNL OL F 46. 1748/430.

1914 RNL HMI F 27. X/15. fol. 1r.

1915 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 95; *Sándor-levéltár*, 163.

1916 *Sándor-levéltár*, 168.

1917 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 3. sz. 95; *Sándor-levéltár*, 163.

1918 Uo.

1919 MNL OL F 46. 1748/240.

1920 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 115.

1921 Uo. 118.

Ambrus István	1735 ¹⁹²²
csíkszenttamási Balla Mihály	1736 ¹⁹²³
csíkszentdomokosi Sándor László	1742 ¹⁹²⁴
zsögödi(?) Mikó György	1742 ¹⁹²⁵
Imecs Antal	1745 ¹⁹²⁶
Imecs Domokos	1745 ¹⁹²⁷
medeséri Ferenczi Ferenc	1746 ¹⁹²⁸
csíkszenttamási Abaffi Sándor	1748, ¹⁹²⁹ 1756 ¹⁹³⁰
madéfalvi Zöld János	1748 ¹⁹³¹
ilyefalvi Biális János	1753 ¹⁹³²
Balázs Tamás	1753 ¹⁹³³
csíktaplocai Lázár István	1756 ¹⁹³⁴
csíkvacsárcsi Balázs Ádám	1756 ¹⁹³⁵
csíkvacsárcsi Lázár István	1756 ¹⁹³⁶
csíkszentdomokosi Sándor László	1761 ¹⁹³⁷
csíkszentmihályi Sándor Gáspár	1763, ¹⁹³⁸ 1765, ¹⁹³⁹ 1781 ¹⁹⁴⁰
csíkszenttamási Boros Elek	1763: tényleges, ¹⁹⁴¹
	1765–1766. márciusig, ¹⁹⁴² 1770 ¹⁹⁴³
csíkszentdomokosi Sándor Farkas	1763: számfeletti, ¹⁹⁴⁴ 1765–1766, ¹⁹⁴⁵
	1770: számfel. ¹⁹⁴⁶

1922 Uo. 116.

1923 Uo. 117.

1924 Endes: *Adatok...Felcsík*, 423.

1925 Uo. 707.

1926 Uo. 484.

1927 Uo. 484.

1928 *Sándor-levéltár*, 175; MNL OL F 46. 1780/85.

1929 MNL OL F 46. 1748/430.

1930 *Sándor-levéltár*, 187.

1931 MNL OL F 46.1748/430.

1932 RNL HMI F 27. X/15. fol. 1r.

1933 Uo.

1934 Endes: *Adatok...Felcsík*, 652.

1935 Uo. 656; *Sándor-levéltár*, 192.

1936 *Sándor-levéltár*, 192.

1937 MNL OL F 46. 1763/962.

1938 Uo. 1763/2597.

1939 RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. 4rv.

1940 Bicsok 2015. 101; RNL HMI F 27. XXXIV/42. fol. 48r; RNL HMI F 27. XXXV/59. fol. 1r.

1941 MNL OL F 46. 1763/2597.

1942 **1765–1766**: MNL OL F 46. 1766/464.

1943 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 1v.

1944 MNL OL F 46. 1763/2597.

1945 **1765**: RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 3r; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 46r. **1766**: RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 5v.

1946 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 3v.

szépvízi Barabás Antal	1763–1782 (1765: számfeletti), ¹⁹⁴⁷ 1770: számfel. ¹⁹⁴⁸
csíkdánfalvi Kovács József szépvízi Szűcs (Szöcs) ¹⁹⁵¹ Péter	1763–1765: számfeletti, ¹⁹⁴⁹ 1770: számfel. ¹⁹⁵⁰ 1763: számfeletti, ¹⁹⁵² 1765, ¹⁹⁵³ 1766: tényleges, ¹⁹⁵⁴ 1770: tényl., ¹⁹⁵⁵ 1779: tényl. ¹⁹⁵⁶
csíkdelnei Bocskor Elek csíkszenttamási Boros Ferenc csíktaplocai Lázár Imre csíkpálfalvi Biró Albert	1765 ¹⁹⁵⁷ 1766: tényleges, ¹⁹⁵⁸ 1770: tényl. ¹⁹⁵⁹ 1766 ¹⁹⁶⁰ 1766–1767: számfeletti, ¹⁹⁶¹ 1770: számfel., ¹⁹⁶² 1772 ¹⁹⁶³
csíkdánfalvi Kovács János csíkdánfalvi Kovács Zsigmond	1770: számfeletti ¹⁹⁶⁴ 1770: számfeletti ¹⁹⁶⁵
<i>Gyergyó-felcsíki perceptorok:</i> szépvízi Barabás Máté csíkvacsárcsi Sándor János	<i>Hivatali évek:</i> 1711 ¹⁹⁶⁶ 1718–1719, ¹⁹⁶⁷ 1724–1729 ¹⁹⁶⁸

- 1947 MNL OL F 46. 1763/2597; Endes: *Adatok...Felcsík*, 593. **1765**: RNL F 27. XIX/60. fol. 3v; RNL HMI F 27. Csík–kászoni folytonos táblai jegyzőkönyv, 1765–1766. fol. 39v. **1766**: RNL HMI F 27. Csík–kászoni folytonos táblai jegyzőkönyv, 1765–1766. fol. 141r.
- 1948 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 3v.
- 1949 **1763**: MNL OL F 46. 1763/2597. **1764**: Endes: *Adatok... Felcsík*, 142. **1765**: RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 3r.
- 1950 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 1v.
- 1951 A forrásokban következetlenül hol Szűcsként, hol Szöcsként szerepel.
- 1952 MNL OL F 46. 1763/2597.
- 1953 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 3v–4r.
- 1954 Uo. A csík–kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 1r; MNL OL F 46. 1766/464.
- 1955 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 2v.
- 1956 Uo. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. 34. 18v.
- 1957 Uo. XIX/60. fol. 3v–4r; RNL HMI F 27. Csík–kászoni folytonos táblai jegyzőkönyv, 1765–1766. fol. 46r.
- 1958 MNL OL F 46. 1779/6098; RNL HMI F 27. A csík–kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 26r.
- 1959 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 2v.
- 1960 Uo. A csík–kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 179v, 180v.
- 1961 **1766**: RNL HMI F 27. A csík–kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 26r. **1767**: RNL HMI F 27. A csík–kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 41v.
- 1962 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 2v.
- 1963 Uo. XXVI/52. fol. 4v.
- 1964 Uo. XXIII/3. fol. 1v.
- 1965 Uo.
- 1966 *SzOkl.* VII, 1447.
- 1967 **1718–1719**: MNL OL F 46. 1750/85.
- 1968 Uo.

csikdelnei Incze Sámuel	1727–1738 ¹⁹⁶⁹
szépvízi Czikó György	1732–1734 ¹⁹⁷⁰
csikdelnei Bocskor Sámuel	1735–1738 ¹⁹⁷¹
csikvacsárcsi Biró János	1744–1745 ¹⁹⁷²
Búzás József	1748 ¹⁹⁷³
csikdelnei Bocskor Elek	1749 ¹⁹⁷⁴
Böjte Imre	1749 ¹⁹⁷⁵
csomafalvi Baló Ferenc	1749 ¹⁹⁷⁶
csíkszentdomokosi Sándor László	1763–1781 ¹⁹⁷⁷

<i>Commissariusok:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
szépvízi Imreh Pál	1715–1718 ¹⁹⁷⁸
csikdánfalvi Gál János	1715–1718 ¹⁹⁷⁹
csiktaplocai Lázár Antal	1715–1718 ¹⁹⁸⁰
Lajos Zsigmond lófő	1715–1718 ¹⁹⁸¹
csikvacsárcsi Literati Márton	1715–1718 ¹⁹⁸²
göröcsfalvi Balázs Mihály	1715–1718 ¹⁹⁸³
csíkszentmihályi Búzás Balázs	1715–1718 ¹⁹⁸⁴
medeséri és madéfalvi Ferenczi Ferenc	1716–1718 ¹⁹⁸⁵
csikrákosi Cserei János	1732 ¹⁹⁸⁶
csíkszentdomokosi Sándor László inspector	1755 ¹⁹⁸⁷

1969 Uo.

1970 Uo.

1971 Uo.

1972 Uo.

1973 RNL HMI F 27. VII/49. fol. 2r.

1974 MNL OL F 46. 1750/85.

1975 Uo.

1976 Uo.

1977 **1763:** MNL OL F 46. 1763/540; MNL OL F 46. 1763/2597. **1764:** MNL OL F 46. 1764/2011. **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 3r; MNL OL F 46. 1765/1423; Uo. 1765/1321. **1766:** RNL HMI F 27. A csik-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 5v. et passim. **1770:** RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 1v. **1772:** MNL OL F 46. 1772/1806. **1779:** RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. 34. fol. 18v. **1780:** MNL OL F 46. 1780/193. **1781:** MNL OL F 46. 1781/8089.

1978 MNL OL F 46. 1750/85.

1979 Uo.

1980 Uo.

1981 Uo.

1982 Uo.

1983 Uo.

1984 Uo.

1985 MNL OL F 46. 1719/90.

1986 Endes: *Adatok...* Felcsík, 300.

1987 RNL HMI F 27. XI/3. fol. 1r.

madéfalvi Zöld János stationalis	1763–1764 ¹⁹⁸⁸
vacsárcsi Balázs Sámuel stationalis és confrontator	1770 ¹⁹⁸⁹
<i>Procurator:</i> szépvízi Boros István Csomortányi Ferenc	<i>Hivatali évek:</i> 1759–1761 ¹⁹⁹⁰ 1762 ¹⁹⁹¹
<i>Folytonos táblai alkalmazottak:</i> csíkpálfalvi Biró Albert táblai ianitor várdotfalvi Veres(s) Mihály börtönőr	<i>Hivatali évek:</i> 1765 ¹⁹⁹² 1765, ¹⁹⁹³ 1770 ¹⁹⁹⁴
<i>Plájás-inspectorok:</i> Biális Elek csíkszenttamási(?) Boros Elek	1753, ¹⁹⁹⁵ 1754, ¹⁹⁹⁶ 1756 ¹⁹⁹⁷ 1763 ¹⁹⁹⁸

ALCSÍKSZÉK

<i>Alkirálybírók:</i> csíkszentkirályi Bors Mihály Bocskor János csíkszentmártoni Szabó Balázs csíkszentkirályi Bors Gergely	<i>Hivatali évek:</i> 1706, ¹⁹⁹⁹ 1714–1726 ²⁰⁰⁰ 1708. március 27.–november 17.(?) ²⁰⁰¹ 1708(?)–1710 ²⁰⁰² 1710–1712 ²⁰⁰³
--	--

1988 **1763:** MNL OL F 46. 1763/1210; RNL HMI F 27. XVII/54. fol. 4v. **1764:** Imreh 1994. 216.

1989 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 3v.

1990 **1759:** RNL HMI F 28. Törvénykezési jegyzőkönyv, 4. Felcsík, 1759–1763. fol. 11r. **1760:** RNL HMI F 28. Törvénykezési jegyzőkönyv, 4. Felcsík, 1759–1763. fol. 59r. **1761:** RNL HMI F 28. Törvénykezési jegyzőkönyv, 4. Felcsík, 1759–1763. fol. 141v.

1991 RNL HMI F 28. Törvénykezési jegyzőkönyv, 4. Felcsík, 1759–1763. fol. 149v.

1992 Uo. F 27. XIX/60. fol. 3v.

1993 Uo. 4r.

1994 Uo. XXIII/3. fol. 2v.

1995 MNL OL F 46. 1753/602.

1996 Uo. 1754/56.

1997 Uo. 1755/1552.

1998 RNL HMI F 28. I/39. fol. 1r.

1999 Benkő Károly 1853. 53.

2000 **1714:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215; Benkő Károly 1853. 53. **1715:** RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, fol. 24v; RNL MMI F 108. I/203. **1716:** RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, 114v. **1719:** SzOkl. VII. 1508. **1720:** MNL OL F 46. 1720/82. **1722:** *Magyar törvénytár*, 377. **1723:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 47.

2001 Benkő: *Transsilvania*, II. 215; Benkő Károly 1853. 54.

2002 **1708:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215; Benkő Károly 1853. 54. **1709:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215. **1710:** SzOkl. VII. 1447; *Sándor-levéltár*, 123.

2003 **1710–1711:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215. **1712:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 46.

csíkszentkirályi Bors György	1710–1712 ²⁰⁰⁴
altorjai Apor Farkas	1727–1737 ²⁰⁰⁵
sepsiszentiványi Henter László	1738–1742 ²⁰⁰⁶
csíkszentkirályi Bors Tamás	1743(?)–1744, ²⁰⁰⁷ 1762
búzásbesenyői Horváth József	1745–1754 ²⁰⁰⁸
csíkszentgyörgyi Csedő Dávid	1754. augusztus 12.–1755, ²⁰⁰⁹ 1768–1777 ²⁰¹⁰
csíkszentmártoni Szabó Ferenc	1756–1762 ²⁰¹¹
csíkszentkirályi Bors Tamás helyettes	1762 ²⁰¹²
csíkszentkirályi Bors Lázár	1763–1766 ²⁰¹³
csíkszentimrei László Zsigmond	1766–1768. június ²⁰¹⁴
csíkbánkfalvi Kovács Tamás	1778–1784 ²⁰¹⁵ –?

Nótáriusok:

csíkszentkirályi Bors Mihály

*Hivatali évek:*1701–1705²⁰¹⁶

- 2004 **1710:** Benkő Károly 1853. 54. **1711:** *SzOkl.* VII. 1460; *Sándor-levéltár*, 126. **1712:** MNL OL F 46. 1712/128.
- 2005 **1727:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215; Benkő Károly 1853. 54. **1730:** RNL HMI F 29. I. 41. fol. 1r. **1731:** MNL OL F 46. 1731/366. **1734:** RNL HMI F 29. I/58. fol. 1rv. **1737:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 118; MNL OL F 46. 1737/506.
- 2006 **1738:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215; Benkő Károly 1853. 54. **1742:** RNL HMI F 29. I/65. fol. 1r.
- 2007 **1744:** RNL KMH F 49/7. fol. 186–187rv; Benkő: *Transsilvania*, II. 215; Benkő Károly 1853. 54.
- 2008 **1745:** RNL KMH F 49/7. fol. 52r. **1746–1748:** MNL OL F 46. 1756/746. **1750:** RNL HMI F 27. VIII/42. fol. 1r; MNL OL F 46. 1756/746. **1751:** MNL OL F 46. 1756/746. **1752:** RNL HMI F 29. II/26. fol. 5rv; MNL OL F 46. 1756/746. **1753:** MNL OL F 46. 1754/760; MNL OL F 46. 1756/746. **1754:** MNL OL F 46. 1756/746.
- 2009 **1745:** MNL OL F 46. 1754/760; MNL OL F 46. 1754/983. **1755:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215; Benkő Károly 1853. 54.
- 2010 **1768:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1769:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215; RNL HMI F 27. XXII/15. fol. 1r. **1770:** RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 3v. **1772:** MNL OL F 46. 1772/9424. **1773:** RNL HMI F 27. XXX/56. fol. 1r. **1774:** MNL OL F 46. 1774/1152; RNL HMI F 27. XXX/56. fol. 1r. **1775:** MNL OL F 46. 1774/1152. **1776:** MNL OL F 46. 1776/5908. **1777:** Losteiner: *Chronologia*. 7.
- 2011 **1756:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215. **1757:** RNL HMI F 27. XV/61. fol. 1r. **1758:** RNL HMI F 27. XV/61. fol. 1r; Benkő Károly 1853. 54. **1759:** RNL HMI F 27. XV/61. fol. 1r. **1760:** MNL OL F 46. 1760/311; RNL HMI F 27. XV/61. fol. 1r. **1761:** RNL HMI F 27. XV/61. fol. 1r. **1762:** RNL HMI F 27. XV/61. fol. 1r.
- 2012 MNL OL F 46. 1762/2521.
- 2013 **1763:** Benkő: *Transsilvania*, II. 215; RNL F 27. XVII/10. fol. 3v; MNL OL F 46. 1763/2597. **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 1v. **1766:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 135v.
- 2014 Megválasztása 1765 végén, kinevezése a következő év elején történt. **1766:** MNL OL F 46. 1766/464; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 1r; Benkő: *Transsilvania*, II. 215; MNL OL F 46. 1766/464. **1768:** MNL OL F 46. 1768/1612.
- 2015 **1778:** RNL HMI F 29. III/41. fol. 2v. **1779:** MNL OL F 46. 1779/6098; RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. 34. fol. 11r. **1780:** RNL HMI F 29. III/53. fol. 2v. **1781:** Benkő: *Levelezése*, 156. RNL HMI F 29. III/62. **1782:** RNL HMI F 29. III/69. fol. 1v. **1784:** RNL HMI F 29. IV/11. fol. 1r.
- 2016 **1701:** *SzOkl.* VII. 1392. **1703:** *SzOkl.* VII. 1412. **1705:** *Sándor-levéltár*, 113.

csíkszentkirályi Bors Gergely	1703 ²⁰¹⁷
csíkszentkirályi Bors György (?)	1705 ²⁰¹⁸
csíkszentmártoni Literati Szabó Balázs (?)	1708 ²⁰¹⁹
csíkszentmártoni (?) Szabó Kelemen deák	1710 ²⁰²⁰
csíkmindszenti Czíkó Ferenc lófő	1711–1733 ²⁰²¹
csíkmindszenti Czíkó László lófő,	
majd nemes	1732/33–1760 ²⁰²²
csíkszentsimoni Endes Miklós	1756: protonótárius ²⁰²³

*1764-től csík-kászoni folytonos táblai
nótáriusok:*

csíkbánkfalvi Kovács Tamás

Hivatali évek:

1761–1766: vicensótárius, 1766–1768:
helyettes főnótárius,²⁰²⁴ 1768–1777:
főnótárius²⁰²⁵ (1761–1764: társszéki,
1764–1777: folytonos táblai)

2017 Sándor Imre: *A csíkszentmihályi Bors család. Genealógiai Füzetek*, 8 (1910), 2. sz. 26; Benkő Károly 1853. 55.

2018 Benkő Károly 1853. 55.

2019 Uo. 54.

2020 *SzOkl.* VII, 1447; Sándor-levéltár, 123.

2021 **1711:** *Sándor-levéltár*, 126; *SzOkl.* VII, 1460. **1712:** Endes: *Adatok... Felcsík*, 333; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4–5. sz. 46. **1714:** Benkő Károly 1853. 55. **1715:** RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény, II. 51. Bornemisza Jánosra vonatkozó iratok, fol. 1v; RNL MML F 108. I/203. **1716:** RNL HMI F 27. III/30. fol. 1r; RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, 115r. **1720:** *Sándor-levéltár*, 143; MNL OL F 46. 1719/90. **1722:** *SzOkl.* VII, 1534. **1724:** Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4–5. sz. 48. **1726:** MNL OL F 46. 1739/52. **1728:** MNL OL F 46. 1739/52. **1730:** RNL HMI F 29. I. 41. fol. 1r; MNL OL F 46. 1739/52. **1733:** RNL KolMI F 384. 105. fol. 2r.

2022 **1732/33:** MNL OL F 46. 1761/753. **1734:** RNL HMI F 29. I/58. fol. 2rv; MNL OL F 46. 1739/52. **1735–1736:** MNL OL F 46. 1761/753. **1737:** MNL OL F 46. 1737/505; Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 117. **1738–1746:** MNL OL F 46. 1761/753. **1747:** RNL HMI F 27, VII/10. fol. 1r. **1748–1750:** MNL OL F 46. 1761/753. **1751:** RNL HMI F 29. II/17. fol. 1r. **1752:** RNL HMI F 29. II/26. fol. 1rv. **1753:** RNL HMI F 27. X/15. fol. 1r. **1754:** RNL HMI F 29. II/22. fol. 4v. **1755:** MNL OL F 46. 1761/753. **1756:** RNL HMI F 29. II/41. fol. 1r; MNL OL F 46. 1761/753. **1757:** RNL HMI F 29. II/44. fol. 1r. **1758:** MNL OL F 46. 1761/753. **1759–1760:** MNL OL F 46. 1761/753.

2023 *Sándor-levéltár*. 190.

2024 **1762:** MNL OL F 46. 1763/962. **1763:** MNL OL F 46. 1763/2597. **1764–1768:** MNL OL F 46. 1768/1612. 1766 júliusa és augusztusa között lépett előre vicensótáriusból (helyettes) főnótárius-sá: RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 178r, 179r. A jegyzőkönyvekben nem említik helyettesi státuszát, arról csak a korábban, a főszövegben idézett 1768-as tisztújítási jelentésből szerzünk tudomást.

2025 **1770:** RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 4v. **1771:** RNL KMI F 27. I. 11. fol. 74v. **1772:** RNL HMI F 27. XXVI/22. fol. 2r; *SzOkl.* VII. 1622; RNL KMI F 27. I. 11. fol. 74v. **1773:** MNL OL F 46. 1773/3009. **1774:** RNL HMI F 29. III/32. fol. 2v. **1776:** RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. 34. fol. 7v. **1777:** RNL HMI F 29. III/39. fol. 2v.

csíkszentsimoni Endes Mihály
csíkmindszenti Czikó Rafael

1766: vicensótárus²⁰²⁶
1767: helyettes vicensótárus,²⁰²⁷
1768: vicensótárus,²⁰²⁸ 1770: vicensótárus²⁰²⁹

Scriba:

csíkszentkirályi Bors Fülöp
csíkmindszenti Czikó Rafael

Hivatali évek:

1763,²⁰³⁰ 1765,²⁰³¹ 1770²⁰³²
1765²⁰³³

Assessorok:

kotormányi és csíkbánkfalvi Mihályffi Péter
csíkszentkirályi Bors György
Csíki Péter
csíkszentimrei Literati Gergely
csíkszentmártoni Hozó Péter lófő
csíkbánkfalvi György András lófő
csíkszentmártoni Hozó Ferenc
csíkszentsimoni Endes Mátyás
Literati Péter lófő
csíkszentkirályi Bors János
csíkszentsimoni id. Endes Miklós lófő

Hivatali évek:

1700–1712²⁰³⁴
1705,²⁰³⁵ 1715,²⁰³⁶ 1737²⁰³⁷
1705²⁰³⁸
1707²⁰³⁹
1709–1710,²⁰⁴⁰ 1716²⁰⁴¹
1709²⁰⁴²
1710²⁰⁴³
1710²⁰⁴⁴
1710²⁰⁴⁵
1710²⁰⁴⁶
1711,²⁰⁴⁷ 1715–1716²⁰⁴⁸

2026 RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 184r; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 14r.

2027 RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 26r.

2028 MNL OL F 46. 1768/1612.

2029 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 3v.

2030 MNL OL F 46. 1763/2597.

2031 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 7r.

2032 Uo. XXIII/3. fol. 5v.

2033 Uo. XIX/60. fol. 6v.

2034 MNL OL F 46. 1734/260. **1712**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 46; MNL OL F 46. 1734/260.

2035 *SzOkI.* VII, 1480.

2036 Uo; RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, 18v.

2037 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 118.

2038 *Sándor-levéltár*, 113.

2039 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 3. sz. 35.

2040 **1709**: RNL MMI F 108. I/199v; RNL MMI F 108. I/202. fol. 2r. **1710**: RNL HMI F 27. Törvénykezési jegyzőkönyvek, 23. fol. 36v.

2041 RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, fol. 104v.

2042 RNL MMI F 108. I/199v.

2043 Uo. I/20. fol. 1r.

2044 Uo. I/202. fol. 2r.

2045 **1710**: RNL HMI. F 27. Törvénykezési jegyzőkönyvek, 23. fol. 2v. **1711**: RNL MMI F 108. I/204r.

2046 RNL HMI F 27. Törvénykezési jegyzőkönyvek, 23. fol. 3v.

2047 *Sándor-levéltár*, 125.

2048 **1715**: RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, 20r. **1716**: RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, 124r.

zsögödi Mikó János	1711 ²⁰⁴⁹
csíkszentmártoni Literati Szabó(?) Kelemen	1712, ²⁰⁵⁰ 1716 ²⁰⁵¹
csíkszentmártoni Literati Balázs	1712 ²⁰⁵²
csatószezi Péter	1712 ²⁰⁵³
csíkszentimrei Kovács István lófő	1715–1717, ²⁰⁵⁴ 1720, ²⁰⁵⁵ 1732, ²⁰⁵⁶ 1741 ²⁰⁵⁷
csíkmindszenti Józsa István lófő	1716 ²⁰⁵⁸
Székely Gergely	1720 ²⁰⁵⁹
csíkszentsimoni Endes Mihály	1720, ²⁰⁶⁰ 1741 ²⁰⁶¹
csíkszentimrei(?) Kovács Gergely	1720 ²⁰⁶²
csíkmindszenti Czikó György	1720 ²⁰⁶³
csíkszentimrei László Pál	1730 ²⁰⁶⁴
csíkmindszenti Józsa József lófő	1730, ²⁰⁶⁵ 1737 ²⁰⁶⁶
csíkszentimrei Ferenczi Gábor	1732 ²⁰⁶⁷
csíkszentmártoni Szabó Ferenc	1737, ²⁰⁶⁸ 1742, ²⁰⁶⁹ 1753 ²⁰⁷⁰
csíkszentkirályi Lestyán Mátvás	1737 ²⁰⁷¹
csatószezi Györffi Mihály	1737, ²⁰⁷² 1741 ²⁰⁷³
csíkszentsimoni ifj.(?) Endes Miklós	1739–1740, ²⁰⁷⁴ 1742 ²⁰⁷⁵
csatószezi Esztégár János	1739 ²⁰⁷⁶

2049 *Sándor-levéltár*, 126.

2050 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 46; MNL OL F 46. 1734/260.

2051 RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, 122r.

2052 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 46; MNL OL F 46. 1734/260.

2053 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 5 (1907), 4-5. sz. 46; MNL OL F 46. 1734/260.

2054 **1715**: RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, fol. 24r; RNL MMI F 108. I/203r. **1716**: RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, 105r. **1717**: RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, fol. 151v.

2055 *Sándor-levéltár*, 143.

2056 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 1. sz. 93.

2057 Uo. 4. sz. 123.

2058 RNL HMI F 29. 3. jegyzőkönyv, fol. 126v.

2059 *Sándor-levéltár*, 143.

2060 Uo.

2061 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 122.

2062 *Sándor-levéltár*, 143.

2063 Uo.

2064 RNL HMI F 29. I/41. fol. 1r.

2065 Uo.

2066 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 118.

2067 Uo. 1. sz. 93.

2068 Uo. 4. sz. 118.

2069 *Sándor-levéltár*, 168.

2070 RNL HMI F 27. X/15. fol. 1r.

2071 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 118.

2072 Uo.

2073 Uo. 4. sz. 123.

2074 **1739**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 119. **1740**: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 121

2075 *Sándor-levéltár*, 168.

2076 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 119.

búzásbesenyői Horváth József	1741 ²⁰⁷⁷
csatószegi Péterffi Miklós	1741 ²⁰⁷⁸
csíkszentléleki Bocskor János nemes	1741–1742, ²⁰⁷⁹ 1752–1753, ²⁰⁸⁰ 1763 ²⁰⁸¹
kászontalízi Gáll Lőrinc	1741 ²⁰⁸²
kászontalízi Péterffi István	1742 ²⁰⁸³
csíkszentléleki Bocskor Sámuel	1745 ²⁰⁸⁴
csíkszobotfalvi Bartalis János	1745 ²⁰⁸⁵
kotormányi és csíkbánkfalvi Mihályffi György lófő	1746 ²⁰⁸⁶
csíkszentimrei(?) Kovács Simon	1749, ²⁰⁸⁷ 1768: tényleges ²⁰⁸⁸
Pál deák	1752–1753 ²⁰⁸⁹
csíkszentkirályi Lestyán István lófő	1752–1753, ²⁰⁹⁰ 1756 ²⁰⁹¹
zsögödi ifj. Mikó János	1756, ²⁰⁹² 1763: tényleges társszéki, ²⁰⁹³ 1764–1765: folytonos táblai ²⁰⁹⁴
csíkbánkfalvi Füstös István	1758, ²⁰⁹⁵ 1763 ²⁰⁹⁶
csíkbánkfalvi Kovács Tamás	1758 ²⁰⁹⁷
csíkszentgyörgyi Tompos István	1763 ²⁰⁹⁸
csíkközmási Potyó Mihály lófő (1770-ben már nemes)	1763, ²⁰⁹⁹ 1770: számfeletti ²¹⁰⁰
csatószegi Mihályffi Péter	1763 ²¹⁰¹
csíkvacsárcsi Lázár István	1763 ²¹⁰²

2077 RNL HMI F 26. Jegyzőkönyvek/27. fol. 3 (6)v.

2078 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 122.

2079 1741: Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 122. 1742: *Sándor-levéltár*, 168.

2080 RNL HMI F 27. IX/70. fol. 1r.

2081 Uo. XVIII/50. fol. 1r.

2082 Endes-levéltár. *Genealógiai Füzetek*, 6 (1908), 4. sz. 123.

2083 *Sándor-levéltár*, 168.

2084 MNL OL F 46. 1745/390.

2085 Uo.

2086 RNL HMI F 29. II/2. fol. 1r.

2087 Uo. II/9. fol. 1rv.

2088 MNL OL F 46. 1768/2488.

2089 1752: RNL HMI F 27. IX/70. fol. 1r. 1753: RNL HMI F 27. X/15. fol. 1r.

2090 RNL HMI F 27. IX/70. fol. 1r.

2091 Uo. F 29. II/41, fol. 1r.

2092 Uo.

2093 MNL OL F 46. 1763/2597.

2094 Uo. 1766/464.

2095 Uo. 1759/76.

2096 RNL HMI F 27. XVII/50. fol. 1r.

2097 MNL OL F 46. 1759/76.

2098 RNL HMI F 27. XVII/50. fol. 1r.

2099 Uo.

2100 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 4v.

2101 Uo. XVIII/50. fol. 1r.

2102 MNL OL F 46. 1763/1118.

csíkszentimrei László Zsigmond	1763, ²¹⁰³ 1765–1766. febr. 8-ig tényleges ²¹⁰⁴
csíkszentsimoni ifj.(?) Endes Mihály	1763, ²¹⁰⁵ 1765: számfeletti ²¹⁰⁶ 1766: tényleges, ²¹⁰⁷ 1767: számfel. (egy időben vicensótárus is), ²¹⁰⁸ 1768. júniusig, számfel., ²¹⁰⁹ 1770: tényl. ²¹¹⁰
csekefalvi és búzásbesenyői Horváth Sámuel	1763: számfeletti, ²¹¹¹ 1765–1766: számfel., ²¹¹² 1770: számfel. ²¹¹³
csíkmindszenti Czíkó Gábor	1763: számfeletti, ²¹¹⁴ 1765: számfel., ²¹¹⁵ 1766: tényleges, ²¹¹⁶ 1768, ²¹¹⁷ 1770: tényl. ²¹¹⁸
csíkszentkirályi Bors György	1763: számfeletti, ²¹¹⁹ 1766: számfel. ²¹²⁰
csíkszentléleki Bocskor Elek	1763: számfeletti, ²¹²¹ 1766: számfel. ²¹²² 1770: számfel. ²¹²³
csíkszentimrei Antal István	1763: számfeletti, ²¹²⁴ 1765–1767: számfel., ²¹²⁵ 1770: számfel. ²¹²⁶ 1784 ²¹²⁷

2103 Uo. 1763/2597.

2104 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 1rv; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 4rv, 69v; MNL OL F 46. 1766/464.

2105 MNL OL F 46. 1763/2597.

2106 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 1rv.

2107 Uo. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 26r.

2108 **1766:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 162v. et passim. **1767:** MNL OL F 46. 1768/1612.

2109 MNL OL F 46. 1768/1612.

2110 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 5v.

2111 MNL OL F 46. 1763/2597.

2112 **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 1v; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 4rv. **1766:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 170v.

2113 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 4v.

2114 MNL OL F 46. 1763/2597.

2115 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 2v. Ugyanezen dokumentum fol. 6v-n tényleges assessornak nevezik.

2116 Uo. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 138r; MNL OL F 46. 1766/464.

2117 MNL OL F 46. 1768/1612.

2118 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 3v.

2119 MNL OL F 46. 1763/2597.

2120 RNL HMI F 27. Csík-kászoni folytonos táblai jegyzőkönyv, 1765–1766. fol. 143r.

2121 MNL OL F 46. 1763/2597.

2122 RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 148v; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 1r.

2123 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 2v.

2124 MNL OL F 46. 1763/2597.

2125 **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 1rv. **1766:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 69v. et passim. **1767:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 41v.

2126 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 5v.

2127 Uo. F 29. IV/11. fol. 1r.

csíkszentkirályi Bors Lázár	1765–1766 ²¹²⁸
csíkbánkfalvi Keresztes János	1768: tényleges ²¹²⁹
csíkborszovai Egri József	1768: tényleges ²¹³⁰
csíkcsekefalvi Bodó József	1768: számszeletti ²¹³¹
csíkszentléleki Veress Mihály nemes	1772: tényleges ²¹³²
csíkszentkirályi Bors Fülöp	1774 ²¹³³

<i>Alcsík-kászoni perceptorok:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
csíkszentkirályi Bors István	1711 ²¹³⁴
kászonszeltői Gábor István	1743 ²¹³⁵
csíkszentkirályi Lestyán István	1746–1749 ²¹³⁶
csíkszentimrei Kovács Simon	1749 ²¹³⁷
csíkbánkfalvi Füstös István	1749 ²¹³⁸
csíkbánkfalvi Kovács Tamás	1752 ²¹³⁹
csíkszentgyörgyi Csedő Dávid	1756–1768 ²¹⁴⁰
csíkszentkirályi Bors Lázár	1768–1776 ²¹⁴¹ –?

<i>Commissariusok:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
csíkszentmártoni Bocskor Sándor	1747–1750 ²¹⁴²
csatószegei Péterffy Miklós	1750 ²¹⁴³
csíkszentkirályi Lestyán András	1752 ²¹⁴⁴
csíkszentkirályi Bors Simon insp. comm.(?)	1752 ²¹⁴⁵

2128 **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 7r. **1766:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 1r.

2129 MNL OL F 46. 1768/2488.

2130 Uo.

2131 Uo.

2132 RNL HMI F 27. XXVI/52. fol. 4r.

2133 Uo. XXIX/77. fol. 1r.

2134 *SzOkl.* VII, 1447.

2135 RNL HMI F 62. 3. fol. 13v. A forrásban csak mint *perceptor sedis* szerepel, ezért nem kizárt, hogy az alcsík-kászoni perceptor helyi beosztottja volt.

2136 MNL OL F 46. 1750/85.

2137 Uo.

2138 RNL HMI F 29. II/10. fol. 1r.

2139 Uo. II/26. fol. 1rv.

2140 **1756–1757:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1758–1759:** RNL HMI F 29. II/58. fol. 1r. **1760–1762:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1763:** MNL OL F 46. 1763/665. **1764–1768:** MNL OL F 46. 1768/1612; RNL F 27. XIX/60. fol. 1rv; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 5v.

2141 **1768. júniustól:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1769:** RNL HMI F 27. XXII/15. fol. 1r. **1770:** RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 5v. **1772:** MNL OL F 46. 1772/11370. **1774:** MNL OL F 46. 1774/369. **1776:** MNL OL F 46. 1776/961.

2142 RNL HMI F 27. VIII/40. fol. 1r.

2143 Uo. VIII/42. fol. 1v.

2144 RNL HMI F 29. II/26. fol. 2rv.

2145 Uo. fol. 3rv.

csíkbánkfalvi Kovács Tamás confrontator comm.	1760 ²¹⁴⁶
csíkszentkirályi Lestyán József confrontator commissarius adiunctus	1760 ²¹⁴⁷
csíkszentkirályi Bors Fülöp	1774 ²¹⁴⁸
csíkszentléleki Bocskor János	1778 ²¹⁴⁹
csíkdánfalvi Virmon Károly rectificator comm.	1765 ²¹⁵⁰
<i>Társszéki procurator:</i> csíkbánkfalvi Keresztes János	<i>Hivatali évek:</i> 1763 ²¹⁵¹
<i>Folytonos táblai procuratorok:</i> csíkszentsimoni és csatószezi Péterffi Mihály csíkbánkfalvi Keresztes János nemes csíkszentkirályi Lestyán József	1765, ²¹⁵² 1770 ²¹⁵³ 1766–1767, ²¹⁵⁴ 1774, ²¹⁵⁵ 1779 ²¹⁵⁶ 1766 ²¹⁵⁷
<i>Folytonos táblai alkalmazott:</i> csíkszentmártoni Bocskor János ianitor	<i>Hivatali évek:</i> 1770 ²¹⁵⁸
<i>Plájás-inspectorok:</i> csíkszentgyörgyi Füstös András csíkszentgyörgyi(?) Füstös István	1753, ²¹⁵⁹ 1757 ²¹⁶⁰

KÁSZONSZÉK

<i>Alkirálybírók:</i> kászónújfalvi Szabó István	<i>Hivatali évek:</i> 1710 ²¹⁶¹
---	---

2146 Uo. III/4. fol. 1r.

2147 Uo.

2148 Uo. III/58. fol. 1r.

2149 Uo. III/42. fol. 1r.

2150 Uo. F 27. XIX/60. fol. 7r.

2151 MNL OL F 46. 1763/2597.

2152 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 1r.

2153 Uo. XXIII/3. fol. 5v.

2154 **1766:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 178r; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 17r. **1767:** RNL HMI F 27. XX/42. 1. fol. 1r.

2155 MNL OL F 46. 1776/5286.

2156 RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. II. 34. fol. 11r.

2157 Uo. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 133r. et passim

2158 RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 4v.

2159 MNL OL F 46. 1753/602.

2160 Uo. 1757/620.

2161 RNL HMI F 62. Kászonszéki törvénykezési jegyzőkönyvek, 1700–1756. fol. 18r.

Miklós deák	1711, ²¹⁶² 1718 ²¹⁶³
impérfalvi Balási József	1715, ²¹⁶⁴ 1718–1733 ²¹⁶⁵
kászonsjakabfalvi Kovács Tamás	1737, ²¹⁶⁶ 1740, ²¹⁶⁷ 1741, ²¹⁶⁸ 1753 ²¹⁶⁹
impérfalvi Balási István	1745–1747, ²¹⁷⁰ 1751–1753, ²¹⁷¹ 1755–1759, ²¹⁷²
1762–1766 ²¹⁷³	
kászonsfelfalui Kászoni Mihály	1766–1776 ²¹⁷⁴
<i>Nótáriusok:</i> ²¹⁷⁵	<i>Hivatali évek:</i>
József deák	1714–1715 ²¹⁷⁶
kászonsjakabfalvi Jánosi Mihály	1715–1732, ²¹⁷⁷ 1737 ²¹⁷⁸
kászonsfelfalui Kászoni Mihály	1746–1765 ²¹⁷⁹
<i>Assessorok:</i>	<i>Hivatali évek:</i>
impérfalvi Péter deák	1712 ²¹⁸⁰

2162 Imreh–Pataki 1992. 237.

2163 Uo.; Benkő Károly 1853. 54.

2164 RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény, II. 51. Bornemisza Jánosra vonatkozó iratok, fol. 1v.

2165 **1718:** Imreh–Pataki 1992. 237; Benkő Károly 1853. 54. **1720:** *Sándor-levéltár*, 143. **1722:** *Magyar törvénytár*, 377. **1726:** RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 4rv. **1727:** RNL HMI F 27. III/79. fol. 2rv. **1729:** RNL HMI F 26. 7. Jegyzőkönyv, fol. 6rv. **1731:** MNL OL F 46. 1731/366. **1733:** MNL OL F 46. 1733/105.

2166 MNL OL F 46. 1737/506.

2167 RNL HMI F 62. Törvénykezési jegyzőkönyvek. Kászonszék, 1700–1756. fol. 94v.

2168 Uo. fol. 96r.

2169 MNL OL F 46. 1753/502; MNL OL F 46. 1753/830.

2170 RNL HMI F 62. Törvénykezési jegyzőkönyvek. Kászonszék, 1700–1756. fol. 97r., 98v., 108v et passim.

2171 MNL OL F 46. 1753/502; RNL HMI F 62. Törvénykezési jegyzőkönyvek. Kászonszék, 1700–1756. fol. 116v.

2172 **1755–1757:** MNL OL F 46. 1755/1349; RNL HMI F 62. Kászonszék törvénykezési jegyzőkönyve, 1756–1760. fol. 4r. **1758:** RNL HMI F 62. 4. fol. 2rv. **1759:** RNL HMI F 62. Kászonszék törvénykezési jegyzőkönyve, 1756–1760. fol. 81r.

2173 **1762:** MNL OL F 46. 1762/2521; MNL OL F 46. 1763/367. **1763:** MNL OL F 46. 1763/147; MNL OL F 46. 1763/414. **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4r. **1766:** MNL OL F 46. 1766/861. (Mint *praeses interimaris*).

2174 **1765–1767:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 8v; MNL OL F 46. 1766/464; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 1r. **1768–1769:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1770:** RNL HMI F 27. XXIII/3. fol. 6v. **1772–1774:** MNL OL F 46. 1774/1152. **1775–1777:** Benkő Károly 1853. 54. Kétéves tisztségviselési idővel számolva.

2175 1764 után ld. fent a csík-kászoni folytonos tábla nótáriusait.

2176 Imreh–Pataki 1992. 242.

2177 Uo.

2178 MNL OL F 46. 1737/505.

2179 **1746–1750:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1751:** MNL OL F 46. 1768/1612; RNL HMI F 27. IX/42. fol. 1r. **1752:** MOL F 46. 1768/1612. **1753:** MNL OL F 46. 1753/502; MNL OL F 46. 1768/1612. **1754–1757:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1758:** RNL HMI F 62. 4. fol. 2rv; MNL OL F 46. 1768/1612. **1759–1760:** MNL OL F 46. 1768/1612. **1761:** RNL HMI F 62. 49. fol. 2v; MNL OL F 46. 1768/1612. **1762–1765:** MNL OL F 46. 1768/1612.

2180 Imreh–Pataki 1992. 241.

András Tamás	1712, ²¹⁸¹ 1715 ²¹⁸²
kászonjakabfalvi Péterffi István deák lófő	1712, ²¹⁸³ 1715, ²¹⁸⁴ 1722 ²¹⁸⁵
impérfalvi(?) Mihály Máté	1715 ²¹⁸⁶
kászonfalfalusi Bernád István	1715, ²¹⁸⁷ 1725 ²¹⁸⁸
impérfalvi Balás Mihály lófő	1715, ²¹⁸⁹ 1718, ²¹⁹⁰ 1725 ²¹⁹¹
Fejér Sámuel	1715 ²¹⁹²
Mihály deák	1725 ²¹⁹³
kászonjakabfalvi Tamás István lófő	1725 ²¹⁹⁴
kászonjakabfalvi Kovács Tamás	1742–1743, ²¹⁹⁵ 1772 (ifj.?) ²¹⁹⁶
kászonjakabfalvi Jánosi András	1749 ²¹⁹⁷
kászonjakabfalvi Péterffi Albert lófő	1749, ²¹⁹⁸ 1750–1760-as évek körül ²¹⁹⁹
kászonjakabfalvi Jánosi Mihály	1749 ²²⁰⁰
kászonújfalui Kotró Pál lófő	1749, ²²⁰¹ 1753 ²²⁰²
kászonaltízi Gáll István	1749 ²²⁰³
impérfalvi Mátéffi Mihály lófő	1749, ²²⁰⁴ 1753, ²²⁰⁵ 1758, ²²⁰⁶ 1763: számfeletti, ²²⁰⁷ 1768 ²²⁰⁸
kászonfalfalui és (?) feltízi Gábor János lófő	1753 ²²⁰⁹
Andrási Antal	1762 ²²¹⁰

2181 Uo.

2182 Uo.

2183 Uo.

2184 Uo.

2185 Uo.

2186 Uo.

2187 Uo.

2188 Uo.

2189 Uo.

2190 Uo.

2191 Uo.

2192 Uo.

2193 Uo.

2194 Uo.

2195 **1742:** *Sándor-levéltár*, 168. **1743:** RNL HMI F 62. 3. fol. 12v.

2196 *SzOkl.* VII, 1622.

2197 Imreh–Pataki 1992. 241.

2198 Uo.

2199 MNL OL F 46. 1766/842.

2200 Imreh–Pataki 1992. 241.

2201 Uo.

2202 RNL HMI F 27. X/15. fol. 1r.

2203 Imreh–Pataki 1992. 241.

2204 Uo.

2205 RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény. I. 16. Kászonszéket érintő iratok 1648-1938. 43.

2206 Uo. F 62. 4. fol. 2rv.

2207 MNL OL F 46. 1763/2597.

2208 Uo. 1768/178.

2209 RNL KMI F 27. Nagy Jenő-gyűjtemény, I. 16. Kászonszéket érintő iratok 1648-1938. 43.

2210 Uo. F 62. 49. fol. 4r.

kászonújfalui Sylvester Márton lófő 1763,²²¹¹ 1768,²²¹² 1769: számfeletti²²¹³
 kászonfelfalui Kászoni Mihály 1763,²²¹⁴ 1765,²²¹⁵ 1766²²¹⁶
 impérfalvi Balási István 1765–1766²²¹⁷

*Az 1750–1760-as évek során assessori hivatalt betöltők – pontos hivatali évek nélkül:*²²¹⁸

kászonújfalui József Mihály lófő
 kászonújfalui Boás (?) Péter lófő
 kászonújfalui Péterffi Jakab lófő
 kászonújfalui Fejér Pál lófő
 kászonjakabfalvi Péterffi Ádám lófő
 kászonjakabfalvi Tamási Elek lófő
 impérfalvi Veres Péter lófő
 kászonfeltízi Péter Márton lófő
 kászonaltízi Bernád Miklós lófő

Inspector commissariusok:
 kászonfelfalui Bernád István
 impérfalvi Balás Mihály lófő

Hivatali évek:
 1716²²¹⁹
 1716,²²²⁰ 1718²²²¹

Procurator:
 kászonújfalui Kotró Péter
 kászonújfalui Péterffi Jakab
 András Antal

Hivatali év:
 1743²²²²
 1743²²²³
 1762²²²⁴

Plájás-inspector:
 Mihác Zósef

1753,²²²⁵ 1760²²²⁶

Szék postája:
 kászonújfalui Fülöp János

Hivatali évek:
 1743²²²⁷

2211 MNL OL F 46. 1763/2597.

2212 Uo. 1768/178.

2213 RNL HMI F 27. XXII/21. fol. 1r.

2214 MNL OL F 46. 1763/2597.

2215 RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 4r; RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 4rv.

2216 RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1765–1766. fol. 65r.

2217 **1765:** RNL HMI F 27. XIX/60. fol. 8v. **1766:** RNL HMI F 27. A csík-kászoni folytonos tábla törvénykezési jegyzőkönyve, 1766–1767. fol. 1r.

2218 Mindenikről a következő forrás számol be: MNL OL F 46. 1766/842.

2219 Imreh–Pataki 1992. 244.

2220 Uo.

2221 Uo.

2222 RNL HMI F 62. 3. fol. 2v–3r.

2223 Uo. fol. 1v–2r.

2224 Uo. 49. fol. 4r.

2225 MNL OL F 46. 1753/602.

2226 Uo. 1760/311.

2227 RNL HMI F 62. 3. fol. 2v–3r, 13v–14r.

ADMINISTRAȚIA ȘI EXERCITAREA PUTERII ÎN SCAUNUL SECUIESC CIUC, GIURGEU ȘI CASIN ÎN SECOLUL AL 18-LEA (1708–1780)

Subiectul cercetării noastre este funcționarea scaunului Ciuc, Giurgeu și Casin între 1708–1780/81: niveluri de putere, actori individuali și instituții. În lucrarea noastră am reconstituit funcționarea oficială a juzilor supremi regali între 1708–1781 și relațiile dintre scaune. Pe lângă explorarea istoriei evenimentelor, am încercat să răspundem la o serie de întrebări interdependente.

Cadrul spațial al studiului nostru acoperă regiunile istorice Giurgeu (Gheorgheni), Ciucul de Sus, Ciucul de Jos și Casin. Limita inferioară a intervalului de timp al studiului nostru este anul 1708, dată limită justificată de expulzarea trupelor lui Ferenc Rákóczi al II-lea din Transilvania (cu excepția zonei Munților Metaliferi), când puterea habsburgică a început să reconstruiască administrația care fusese desființată între 1703 și 1708. Anul 1708 a marcat începutul unei epoci complet noi în istoria politică și guvernamentală a Transilvaniei, cu impact major și la nivelul jurisdicțiilor. Limita superioară a intervalului de timp al cercetării noastre este 1780/81. Odată cu moartea Mariei Tereza, o epocă din istoria Imperiului, a Transilvaniei și a regiunii scaunului Ciuc s-a încheiat. Ultimul jude suprem regal din această perioadă a fost Ádám Henter, a cărui moarte (1781) a coincis cu sfârșitul domniei reginei, la doar câteva luni distanță. Domnia lui Iosif al II-lea, care a durat un deceniu, a marcat o perioadă aparte în viața regiunii, sub influența reformelor iosefine.

Am examinat diferențele dintre exercitarea puterii înainte și după preluarea puterii de către Habsburgi, precum și caracteristicile exercitării puterii de către judele suprem regal. Totodată, am examinat și câte niveluri de putere pot fi identificate în cadrul sediului, precum și distribuția birourilor în funcție de nivelul de putere. De asemenea, am considerat că este important să clarificăm la ce niveluri de putere se aflau primipilii și comunitatea liberă. În reconstituirea istoriei oficiilor, am căutat și interpretat date care să aducă lumină asupra caracteristicilor oficiilor, a competențelor și cadrului juridic ale acestora. În ipoteza noastră de bază, condițiile sociale și schimbările din scaun sunt strâns legate de exercitarea puterii și de sistemul instituțional. În cadrul cercetării noastre, am examinat detaliile acestor relații în căutarea unor răspunsuri privind caracterul acestor relații. Pentru fiecare instituție în parte, am interogat sursele cu privire la întrebări specifice: care erau caracteristicile și particularitățile de funcționare a scaunului, a adunării de scaun și a tablelor continue; care era stratificarea socială a scaunului; au fost într-adevăr comunitatea liberă și primipilii strămutați din adunările de scaun, așa cum au susținut cercetările anterioare? În literatura de specialitate este aproape un truism faptul că organizarea tablelor continue a adus schimbări în sistemul judiciar și

---

în administrație. Care au fost aceste schimbări la nivelul unei singure jurisdicții? Încercăm să răspundem la această întrebare în cazul Ciucului. Privind birourile și instituțiile, nu am putut ignora componența personală a acestora. Reconstituirea carierelor personale pune în lumină care personalități și ce familii au dominat scenele puterii în scaun. În acest context, am dori să găsim răspunsuri la întrebarea cum au funcționat reînnoirile oficialităților, precum și la ce nivel și sub ce formă a intervenit puterea centrală în mecanismele lor.

Pe lângă organizarea tablelor continue, înființarea regimentelor grănicerești a fost o altă piatră de hotar în viața comunității secuiești. Cercetările anterioare și literatura de specialitate privind organizarea regimentelor de graniță s-au concentrat în principal pe istoria organizației, pe aspectele militare și sociale și pe masacrul de la Siculeni. S-a acordat mai puțină atenție administrației scaunale și cadrelor de funcționari care au întruchipat-o. În această carte, vom examina evenimentele din 1762–1764 pentru a răspunde la întrebarea privind impactul organizației militare asupra administrației și instituțiilor secuiești. Și, după înființarea regimentelor grănicerești, care au fost consecințele noii situații administrative și sociale asupra funcționării scaunului, dar și cum se raporta vechea ordine a primipililor și a comunității libere la exercitarea puterii în scaun; și la ce nivel aceștia din urmă au rămas prezenți în viața administrativă a scaunului. Ne concentrăm, de asemenea, pe funcționarea, unitatea și specificul celor patru scaune filiale. Căutăm răspunsuri la întrebarea cum s-a manifestat autonomia internă a scaunelor filiale, care au fost caracteristicile acestei autonomii și de ce instituții au fost ei legați. De asemenea, neexplorată și neclară în detaliu este problema relației dintre o jurisdicție și autoritățile superioare, alături de măsura și practica implicării autorităților superioare în viața scaunelor.

Pentru a surprinde specificul, mecanismele și cadrul jurisdicțional al exercitării puterii în scaun, pentru a reconstitui componența personală a elitei conducătoare, pentru a cunoaște funcționarea instituțională a scaunului, trebuie să examinăm pe rând următoarele instituții și birouri: adunarea generală scaunală, scaunul general de judecată, scaunul filial de judecată, adunările filiale, table continue, judele suprem regal, vicejude regali, notari, jurații (assessori), perceptori, inspectori comisari, comisari de stație.

În contextul evoluției istorice, subiectul nostru a fost examinat nu numai din punct de vedere instituțional, ci și din punct de vedere social-istoric, cu un accent deosebit pe abordarea arhontologic și prosopografică. Pe baza surselor folosite în cercetare, am întocmit o listă cu funcționarii din Giurgeu, Ciucul de Sus, Ciucul de Jos și Casin.

ADMINISTRATION AND THE EXERCISE OF POWER IN THE SZEKLER SEAT OF CIUC, GIURGEU AND CASIN IN THE 18TH CENTURY (1708–1780)

The subject of our research is the functioning of the seats of Ciuc, Giurgeu and Casin between 1708–1780/81: the levels of power, the individual actors and institutions. In our book we reconstructed the official functioning of the chief royal judges between 1708–1781 and the relations between the seats. In addition to exploring the history of events, we sought to answer a number of interrelated questions.

The spatial framework of our study covers the historical regions of Giurgeu (Gheorgheni), Upper-Ciuc, Lower-Ciuc and Casin. The lower limit of the time frame of our study is the year 1708, when the troops of Ferenc Rákóczi II were expelled from Transylvania (except for the Metaliferi Mountains), and the Habsburg power started to rebuild the administration that had been previously disintegrated between 1703 and 1708. 1708 marked the beginning of a completely new era in the political and governmental history of Transylvania, which also had an impact at the level of the jurisdictions. The upper limit of the time frame of our research is 1780/81. With the death of Maria Theresa, an era in the history of the Empire, Transylvania and the region of Ciuc came to an end. The last chief royal judge of this period was Ádám Henter, whose death (1781) coincided with the end of the Queen's reign, only a few months apart. Joseph II's reign, which lasted for a decade, marked a separate period in the history of the region, under the influence of Josephine reforms.

We have examined the differences between the exercise of power by the seat before and after the Habsburgs' takeover, together with the characteristics of chief royal judge's exercise of power. By its tracing the nature over the course of the 18th century, we sought to determine whether changes in the exercise of the power of the chief royal judge and in the characteristics of the office could be detected. In addition to the chief royal judge, we also examined how many levels of power could be identified in the seat and the distribution of offices by level of power. We also considered important to clarify at which levels of power the *primipilii* and the commoners were present. In reconstructing the history of the offices, we sought and interpreted data that sheds light on the characteristics of the offices, their powers and their legal framework. Our basic assumption is that the social conditions and changes in the seat are closely linked to both the exercise of power and the institutional system. In our research, we have examined the details of these relationships in search of answers to the question of what they represent. For each institution, we interrogated the sources on specific questions: what were the characteristics and functioning peculiarities of the seat, the seat assembly and the continuous courts; what was the social stratification of the seat; were the common-

---

ers and the primipilii really displaced from the seat assemblies, as previous research had claimed? It is now almost a truism in the literature that the organization of the continuous courts brought about changes in the judiciary and in the administration. What were these changes at the level of a single jurisdiction? We seek to answer this question in the case of Ciuc. In looking at the offices and institutions of the seat, we could not ignore the composition of the offices. Reconstructing personal careers sheds light on who and which families dominated the scenes of power in the seat. In this context, we would like to find answers to the question of how the office renewals worked and at what level and in what form the central power intervened in their mechanisms. In addition to the organisation of the continuous courts, the establishment of the border guard was another milestone in the life of the Szekler community. Previous research and literature on the organisation of the border guard has mainly focused on the history of the organisation, the military and social aspects, and on the Siculeni-massacre. Less attention has been paid to the administration of the seat and the series of officials that embodied it. In this book, we will examine the events of 1762–1764 in order to answer the question of the impact the military organisation had on the administration and institutions of the seat. And, after the establishment of the border guard, what were the consequences of the new administrative and social situation for the functioning of the seat? How did the former order of the primipilii and commoners relate to the exercise of power in the seat and at what level did they remain present in the administrative life of the seat?

We also focus on the functioning, unity and distinctiveness of the four co-seats. We seek answers to the question of how the internal autonomy of the co-seats manifested itself. What were the characteristics of this autonomy and to which institutions were they attached? Also unexplored and unclear in detail is the question of the relationship between a jurisdiction vs. the higher authorities, but also the extent and practice of the higher authorities' involvement in the life of the seats. In order to: grasp the specificities, mechanisms and jurisdictional framework of the exercise of power in the seat; to reconstruct the personal composition of the ruling elite; to get to know the institutional functioning of the seat; we need to examine the following institutions and offices one by one: seat-assembly, main court of the seat, vice-court of the seat, vice-seat-assembly, continuous court, chief royal judge, vice-chief royal judge, notary, assessor, perceptor, inspector commissarius, stationalis commissarius. In the context of historical development, our topic has been examined not only from an institutional but also from a social-historical point of view, with a particular emphasis on the archontological and prosopographical approach. On the basis of the sources used in the research, we have compiled a list of officials from Giurgeu, Upper-Ciuc, Lower-Ciuc and Casin.